

MONUMENTUL

Cercetare – Proiectare – Conservare – Restaurare

Lucrare apărută cu sprijinul Mitropoliei Moldovei și Bucovinei

Tiparul executat la Tipografia TRINITAS

Copertă: Gigi Pătrăuceanu

Tehnoredactare: Ovidiu Bișog

Materialele din prezentul volum au fost prezentate în cadrul Simpozionului Național „Monumentul – Tradiție și viitor”, ediția a VII-a, Iași, 2005. Întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor publicate aparține autorilor.

ISBN 973-8179-

MONUMENTUL

VII

**Lucrările Simpozionului Național
Monumentul – Tradiție și viitor
Ediția a VII-a, Iași, 2005**

Volum coordonat de:
Silviu Văcaru și Aurica Ichim

Editura TRINITAS
Iași – 2006

Cuvânt înainte

Ajuns la a VII-a ediție a sa, Simpozionul Național *Monumentul – Tradiție și viitor*, ținut la Iași în 2005, se remarcă printr-o gamă diversă a comunicărilor de ordin istoric, științific și practic, precum și printr-o pasiune deosebită în a evidenția semnificațiile multiple ale monumentelor istorice în viața comunității umane.

Mănăstiri și schituri, biserici de parohie, palate, castele, conace și case boierești sunt prezentate nu totdeauna în splendoarea lor arhitectural-artistică fascinantă, ci în suferința cronică a degradării lor și în speranța activă a restaurării și revalorificării lor spiritual-culturale.

Indirect, volumul de față este un nou apel la mai multă grijă și dăruire pentru monumente, la mai multă atenție în a păstra și cultiva aceste „cărți de identitate spirituală” ale poporului român la nivel regional, național și european. Din volum transpare o preocupare permanentă a fiecărui autor de a fi actual și convingător, cultivând deodată un spirit de competiție și de cooperare, cu demnitate națională și cu deschidere universală.

Felicităm și binecuvântăm pe toți organizatorii și sponsorii Simpozionului Național *Monumentul – Tradiție și viitor*, ediția a VII-a, precum și pe toți care au contribuit la alcătuirea și editarea acestui volum, publicat, și de data aceasta, în Editura mitropolitană TRINITAS din Iași, ca semn al coresponsabilității și conlucrării Bisericii cu oamenii de specialitate din domeniul restaurării, conservării și punerii în valoare a monumentelor istorice din România.

O carte folositoare nu numai pentru specialiștii în domeniu, ci și pentru clerici și mireni, monahi și monahii, studenți în teologie și iubitori de istorie și artă!

† DANIEL

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Proiectul „Strada Lăpușneanu”

Val Condurache

Proiectul „Strada Lăpușneanu” e o utopie frumoasă, cu mult mai mici dimensiuni decât refacerea, după al doilea război mondial, a Pieții Vechi din Varșovia, complet distrusă de bombardamente și reconstruită după planșe și fotografii de epocă. Și dacă Piața Veche din Varșovia a fost reconstituită în întregime, din strada Lăpușneanu, altădată un Corso al Iașului evocat de Alexandru Paleologu, nu mai poate fi refăcut decât un colț, acela dinspre Astoria, pornind de la cinematograful Tineretului, Muzeul Unirii și terminând cu cinematograful Republica și Atelierele UAP. Sunt multe restituiri de făcut. Cinematograful Tineretului a „ucis” un restaurant de epocă, dar acesta din urmă mai poate fi adus la fosta lui nobilă condiție, pentru că există toată documentația necesară. Clădirea Muzeului Unirii este aproape finalizată. Cinematograful Republica a fost modernizat, din păcate, în anii '60-70 cu un strălucit elan al distrugerii. Înainte de război, sala se numea Trianon și, probabil din rușinea de a evoca consfințirea unui mare moment al istoriei României, după 23 august 1944 numele i-a fost schimbat cu Maxim Gorki. După 1965, când politica lui Ceaușescu față de URSS a fost una de relativă independență (în fapt una de închidere și izolare), Maxim Gorki s-a transformat într-un ostaș al Armatei Roșii în tranșee ideologice (ceea ce, într-o măsură, a și fost de fapt) și cinematograful a fost botezat Republica. În cazul acesta sunt de făcut două restituiri dintre care prima e foarte ușor de făcut: sala se poate întoarce oricând la numele ei de botez, Trianon, și nu văd ce sau cine ne-ar putea împiedica să o facem. A doua e de durată și presupune o investiție de anvergură: restaurarea măcar a exteriorului, pentru că, în interior, o dată cu modernizarea, au dispărut lojile, arhitectura interioară nu mai poate fi refăcută decât dacă distrugi cu totul clădirea și o ridici de la zero după vechile planuri.

Orașul nostru trăiește astăzi prin câteva clădiri emblematice, monumentale: Palatul Culturii, Teatrul Național, Fundația Regele Ferdinand (actuala Biblioteca Centrală Universitară), biserica Trei Ierarhi, Mănăstirea Golia, Catedrala Mitropolitană. Doar acestea mai amintesc de Iașul vechi, dar nicăieri nu mai există măcar un colț al orașului rămas întreg (mă refer, firește, la centrul orașului). Din nefericire, cele două centre civice ale urbei, ridicate, primul în anii '60 în Piața Unirii, al doilea în anii '80 în zona Halei Centrale, sunt amândouă ratate. În locul unor spații cu identitate și personalitate s-au ridicat clădiri impersonale și, peste toate, urâte.

Deschid o paranteză. În anii '80, hala de pește, construită și ea după planurile arhitectului Jean Eiffel, a fost demontată. S-a promis atunci că va avea un alt amplasament. Știe cineva unde se află depozitate piesele ei componente?

Proiectul strada Lăpușneanu e șansa noastră de-a conserva un fragment din Iașul de altădată, un soi de oază în timp. Dar cum știm să distrugem, ca orice cultură adamică, urmele civilizațiilor cu însemn de noblețe, mă tem că și acest proiect va eșua, dacă nu din indiferență, atunci cel puțin din dorința de a nu și-l adjudeca cineva.

Monumentele și istoria lor

Cetate medievală cu rol multiplu în nord-vestul Transilvaniei. Cetatea Cheud (jud. Sălaj)

Elena Muscă

Pe malul drept al Someșului, pe platoul Dealului Cetății din apropierea satului Cheud, comuna Năpradea din județul Sălaj, se află ruinele unei cetăți medievale. În epoca migrațiilor, localnicii și-au ridicat fortificații în locuri întărite natural, ușor de apărat. Cetatea a fost construită într-o poziție strategică, aproape de strâmtoarele Chelinței, prin care trece calea de comunicație între Jibou și Baia Mare. Din acest punct, se supraveghea drumul spre Baia Mare și cel spre Jibou. A fost prevăzută cu șanțuri de apărare și valuri de pământ cu palisade, situată la 2,5 km nord de Cheud, pe un promontoriu de pe care se putea observa întreaga vale a Someșului. Fortificația este amplasată pe un mic platou cu dimensiunile 75x10 m, de pe vârful Dealului Cetate, care este situat la cota 310 m, aproape de intrarea Someșului în „Strâmături” și este datată ca aparținând secolului al VIII-lea, anterior venirii maghiarilor în Panonia¹.

În documentele emise până în secolul al XVI-lea, locul pe care s-a construit ulterior cetatea despre care vom vorbi, din piatră, se numea *Zeget*, după A. David nume dacic, care înseamnă piatră. Suntem dispuși să acordăm credit acestei afirmații, deoarece acest toponim a rezistat până astăzi, localnicii numind zona tot *Zeget*. În anul 1989, Sergiu Iosipescu de la Muzeul Militar Național a efectuat săpături arheologice pe dealul cetății și cercetările au confirmat faptul că fortificația din această etapă a fost de tipul castrens. Este posibil ca ea să fi constituit nucleul unui voievodat. Cetatea și-a încheiat activitatea după pătrunderea în zonă a regatului arpadian, care, pe măsură ce înainta spre centrul Ardealului își organiza o linie de fortificații în punctele strategice, pe căile de comunicație.

După cucerirea treptată a Transilvaniei de către regatul ungar, în baza dreptului feudal apusean, stabilit încă din timpul lui Carol cel Mare și care se respecta cu strictețe, dreptul de a construi fortificații îl avea numai regele. În secolele următoare acest drept regal a început să nu mai fie respectat de către

¹ A. Medve, *Năpradea, locuri, oameni și fapte (monografia comunei)*, Zalău, 2002, p. 54-55.

marea nobilime din Transilvania, iar unii dintre nobili au primit încuviințarea regală pentru a ridica fortificații pe domeniile proprii, cu condiția respectării normelor stabilite².

Invazia mongolă din prima jumătate a secolului al XIII-lea a distrus sistemul de fortificații castrens din Transilvania aproape în întregime. Ulterior, cu sprijinul și la îndemnul papalității, sistemul de apărare s-a refăcut. Au contribuit din plin și ordinele religioase care au venit în interiorul arcului carpatic: ordinul benedictin, franciscan, cistercian și iezuiții mai târziu. În satul Cheud, vechiul Zeget, a fost refăcut din piatră și a primit denumirea de *Aranyas*, în traducere din limba administrației, care era maghiara, înseamnă Cetatea Aurită³. Această denumire a apărut, probabil, ca urmare a unor efecte vizuale datorate modului în care cădeau razele soarelui pe zidurile cetății, ridicată, cum era și firească, pe o culme, aurind banala piatră.

Evoluția denumirii cetății din localitatea Cheud nu este un fapt singular în istoria fortificațiilor medievale și nici întâmplător. De-a lungul timpului, este posibil ca numele unor cetăți să fi fost schimbate în mod deliberat. A.A. Rusu afirmă despre aceasta: „Tot astfel s-au petrecut lucrurile și cu bisericile (schimbări de hram), dar și cu unele sate. În cazul cetăților regale, denumirea cea veche putea aminti de un fost proprietar deposedat ori de o stăpânire prea mare sau care nu mai era deținută de către rege (Cheud, apoi Aranyos)... Dar este sigur că și aristocrații au utilizat des modalitățile de schimbare a numelor de locuri, în felul cum o vor face și pentru alte tipuri de averi (moși întregi, sate). Mobilurile au fost aceleași: sustrageri de la confiscări ori partaje, stimularea donației, scontând pe ignoranța geografică a cancelariilor”⁴.

În conjunctura nouă creată în secolul al XIV-lea, cetatea este pomenită în documentele de cancelarie care consemnează campania diplomatică și, acolo unde negocierile au eșuat, campania militară a regelui Carol Robert de Anjou pentru a readuce în patrimoniul coroanei cetățile regale, împreună cu domeniile aferente. În acest context bataist este pomenită și cetatea Cheud, recuperată în urma înfrângerii „răsculaților” în martie 1317, la Debrețin. După aceasta, cetățile Valcău, Cheud ș.a. au fost cucerite de armata regală⁵.

² Gh. Anghel, *Fortificații medievale din piatră din secolele XIII-XVI*, Cluj-Napoca, 1986, p. 9.

³ A. Medve, *op. cit.*, p. 56.

⁴ A.A. Rusu, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 40.

⁵ Engel P., *Honor, vár, ispánság. Válogott tanulmányok*, Budapeșt, 2003, p. 344-345.

Cetatea Cheud avea și rolul important de vamă. Pe aici trecea o arteră a drumului sării, care se bifurca la Jibou: o parte a sării, care era transportată pe Someș, cu navele mici numite *curb*, era descărcată în portul din Jibou, încărcată în căruțe și transportată pe uscat, prin Poarta Meseșană, în timp ce restul sării mergea mai departe pe calea fluvială până la Baia Mare - Satu Mare și apoi spre centrul Europei, prin Ungaria. În Cheud, din motive de apărare, ca urmare a vămii sării care era transportată pe râul Someș, apare menționată și o cămară a sării, consemnată prima dată în anul 1397⁶. Mărfurile care treceau pe această importantă arteră comercială, terestră și fluvială, erau supravegheate și vămuite, motiv pentru care s-a ridicat o mănăstire benedictină, care a avut și rolul de avanpost al catolicismului în nord-vestul Ardealului. În general, vămuirea mărfurilor de cetăți era uzuală în Europa, ea fiind statornicită legal și evidențele registrelor consemnând oameni și mărfuri. Vămuirea reprezenta uneori singurul izvor de lichidități, sursa principală a dezvoltării economiei. Evidențele financiare ale vămii din Cheud au fost consemnate în registrul cetății din Arieșul de Câmpie, vama fiind plătită aici și pentru trecerea de la Cheud⁷.

În contextul rivalităților din secolul al XIV-lea, în general dintre marile familii regale și nobiliare din Ungaria, cu privire specială spre Transilvania, o dată cu venirea la tron a dinastiei Angevinilor, care conta, într-o oarecare măsură, pe sprijinul românilor în lupta pentru supunerea nobilimii maghiare din acest spațiu, se constată o acțiune regală fermă de adjudecare a cetăților. Astfel, familia Keled, care stăpânea cetatea Aranyas, a pierdut întâi dreptul de a percepe vamă, înainte de anul 1319, și apoi a pierdut domeniul cetății. Este posibil ca Nicolae Gutkeled, care avea sub control și cetăți din Croația (Bršljanica și Ploșeica), să fi contribuit la edificarea cetății de la Cheud⁸. De acum, cetatea a intrat sub conducerea unor vasali ai voievodului Transilvaniei, cunoscuți sub denumirea de „castelani”.

Considerăm că este necesar să precizăm care era rolul cetății și în ce consta funcția de castelan, înainte de a prezenta, pe scurt, date istorice documentare despre cetate și localitatea Cheud, care s-a dezvoltat în imediata proximitate a cetății și date care să ilustreze care era situația domeniului în cadrul castelaniei. Rolul cetăților era multiplu: militar, economic, atribuții juridice în anumite cazuri, cu certitudine aveau atribuții polițienești, de civilizare, constituiau puncte de influență. Atribuțiile castelanilor erau precise, teritoriul

⁶ P. Mór, *Szilágy vármegye monográphiája*, vol. II, Budapesta, 1901, p. 15.

⁷ *Documente privind Istoria României*, seria C, Transilvania, veac XIII (în continuare DIR, C), vol. II, București, p. 18.

⁸ A.A. Rusu, *op. cit.*, p. 276.

pe care își exercitau funcția era unitar, mai restrâns în epoca angevină decât în epoca arpadiană și totul funcționa mai eficient. În perioada de început a cetăților transilvane, au ajuns la rangul de castelani mulți localnici, din rândul cnezimii române locale și chiar al iobagilor de castru. Rotația persoanelor în aceste posturi a fost un factor important în evoluția cetăților, evitându-se incompetența sau prelungirea mandatului acestei categorii de persoane. Din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, acest termen era cunoscut ca urmare a permanentizării funcției respective. „Pe plan general european, era tocmai epoca în care termenul de *castellanus* își modifica semnificația, de la vechiul înțeles de membru al garnizoanei, eventual locuitor al cetății (castrului), în acela de administrator al castelaniei (termen care se născuse cam tot atunci)”⁹.

Prima atestare documentară a localității Cheud coincide cu atestarea documentară a comandanților cetății, ceea ce înseamnă, de fapt, atestarea cetății în sine, care dispunea de o garnizoană, condusă de un comandant militar. În afară de comandații amintiți deja, în anul 1341 exista un Thompus, *castellanus de Aranyas*, consemnat în registrul Capitlului de la Oradea în felul următor: „...pe care pământuri... castelanul său de Aranyas...”¹⁰. Acest Tompa provenea, probabil, din rândul cnezilor români locali, conducător al unei formațiuni politice tradiționale. În anii următori, cetatea este amintită în numeroase documente notariale care atestă fiecare schimbare a seniorului castelan.

În anul 1350, regele Ludovic a semnat în cetatea Devei un document de privilegii în favoarea lui Dominic, zis Macsak, păstrat în transumpt în registrele Conventului de la Cluj - Mănăstur, în cuprinsul căruia este pomenită și cetatea Aranyas (Cheud)¹¹. Pe acest Dominic Mocsak îl găsim în slujba de castelan al cetății Cheud între anii 1349-1350, timp în care a îndeplinit, concomitent, această funcție și la Nyalab, între anii 1349 și 1353, urmând mutarea la Hust, în Croația, unde a ajuns vicecomite, o nouă treaptă către funcția de vicevoievod al Transilvaniei¹².

Cetatea este amintită documentar și în anul 1368, când Băliță (Balc) împreună cu fratele său Drag (Dragoș), au primit drept recompensă regală pentru bunele servicii aduse regalității în decursul a trei decenii, cetățile Chioar, Nyalab și *Aranyos* (Cheud), apoi orașele Visc, Hust și Sighet, plus

⁹ *Ibidem*, p. 240.

¹⁰ DIR, C, vol. IV, veac XIV, București, 1955, p. 53; doc. 56, C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, 1968, p. 290-291: „1341 castellanus de Aranyas, 1383 castrum Aranyos în districtu de Zilagy, 1577 Aranyas, 1579 Aranyasmezeo alias Aranyasvara; cetate în ruină lângă Cheud, r. Zalău, reg. Cluj”.

¹¹ DIR, C, vol. IV, veac XIV, p. 520, doc. 756.

¹² A.A. Rusu, *op. cit.*, p. 242.

un număr de 100 de sate și moșii¹³. Din anul 1383 se vorbește despre cetatea Aranyas în teritoriul Sălajului istoric - *Castrum Aranyos in districtu Zilágy*"¹⁴. Acest privilegiu, acordat de regina Maria la Conventul din Lelesz, înregistrează cetatea Aranyas ca având triplă stăpânire: a voievodului Balc și a fraților lui, Dragoș și Ioan¹⁵.

Într-un document din 7 octombrie 1387, găsim cetatea intrată în posesia importantei familii nobiliare Jákcș, dar nu pentru mult timp. Fapt important, cu ocazia preluării s-a realizat o consemnare a stării clădirilor cetății. De altfel, în acest an cetatea a fost abandonată, perioada de la finalizarea construcției până la părăsirea ei nefiind mare (1341-1387). Mai mult, după cum arată A.A. Rusu, ea era descrisă la data respectivă ca fiind părăsită, cu ziduri înlăturate și dărâmate, fiind reamenajată mai târziu¹⁶. În anul 1388, familia Drăgoșeștilor se judeca cu familia Jákcș pentru satele care aparțineau domeniului cetății Aranyas, pentru că frații Drag alipiseră patru sate: Motiș, Sălsig, Guruslău și Turbuța, care aparțineau acum de cetatea Chioar. În mod cert, urmașii lui Dragoș au încercat să treacă domeniul cetății Aranyas în componența Cetății Chioar (supranumită Cetatea de Piatră). Nobilii care s-au judecat cu Drăgoeștii au confirmat că cele patru sate aparțin de cetatea Aranyas și nu de cetatea Chioar¹⁷. Revendicarea acestor sate făcea parte integrantă din fenomenul refacerii castelaniei la Cheud, care avea nevoie de domeniul inițial al cetății, probabil nobiliar, limitele domeniiale regale ale cetății cheudane nefiind respectate de stăpânul anterior.

Urmează o perioadă de aproximativ două secole, între anii 1388 și 1577, în care documentele care pomenesc de această cetate din Cheud sunt foarte rare. Este posibil ca importanța cetății să fi scăzut mult datorită faptului că s-a ridicat o cetate la Cehu Silvaniei, mai convenabil amplasată decât cea de la Cheud, atât pentru vămuire cât și sub aspect strategic. În acest răstimp, a survenit schimbarea denumirii cetății, de la cea de Aranyas la noua formă, modernă - Cheud. Explicația acestei redenumiri se află în apariția atestării documentare a satului Cheud - Piatră (de la denumirea germană a pietrei - kew). Potrivit lui A. Medve, „Acesta a fost un sat de colonizare cu români din Valea Someșului și din zona Chioarului. Locuitorii satului de lângă cetate s-au așezat pe o nouă vatră, Poderei, primind în posesie pădurile întinse din Dealul Mare până la Valea Hotarului, dinspre Chelița. Apartenența de Capitlul de

¹³ I. Moga, *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*, în AIN, Cluj-Sibiu, vol. X/1944, p. 74.

¹⁴ C. Suci, *op. cit.*, p. 291.

¹⁵ P. Mór, *op. cit.*; C. Suci, *op. cit.*, p. 290.

¹⁶ A.A. Rusu, *op. cit.*, p. 174.

¹⁷ P. Mór, *op. cit.*, p. 15-16.

Oradea, a cărui cancelarie a fost înzestrată cu personal care provenea, în cea mai mare parte, din rândul germanilor, și-a pus, adeseori, amprenta asupra documentelor emise pentru localitățile ardelenene¹⁸, cum este și cazul Cheudului. În timpul regelui Matei Corvin, cetatea Cheud a avut mai multe stăpâniri nobiliare, care s-au succedat ca urmare a intereselor regale, între care, după cum am amintit deja, a fost și în posesia familiei Drágffy (numele maghiarizat al Drăgoșeștilor, după catolicizarea lor, stăpâni în zona chioreană, așa cum apar în documentele cancelariei catolice).

În anul 1577, cetatea Cheud a fost amintită cu ocazia depunerii unei mărturii de hotărnicire, în care se dovedea că o parte din proprietățile Hododului au aparținut acestei cetăți¹⁹. În anul 1579, dintr-un privilegiu acordat de principele Cristofor Báthory reiese că cetatea a fost în perioada anterioară în posesia fiilor lui Drag. În anul 1579, cetatea era părăsită și a ajuns în proprietatea lui Gyulafi Lászlo, după care nu mai este amintită o perioadă de aproximativ un secol, probabil datorită faptului că nu mai era funcțională²⁰.

Cetatea Cheud re apare în documente și în memoria colectivă în timpul războiului antihabsburgic (răscoala curuților). În noiembrie 1705, generalul Herbèville, în fruntea trupelor austriece care veneau în sprijinul trupelor comandate de generalul rus Rabutin, i-a înfrânt pe curuți la Jibou.

Curuții erau din toate categoriile sociale și naționale din Ardeal, după cum arată și datele statistice cuprinse în recensământul din anul 1704 al oștirii curuților²¹. Acest document prezintă o situație completă despre modul de organizare al armatei și despre componența sa etnică, cu specificarea localităților natale ale soldaților. Cea mai mare unitate militară, „*mezei ezerek*” (*mii de pe câmpii*), era un regiment care număra în jur de o mie de combatanți. Armata lui Francisc Rákóczi era constituită din 13 regimente, formate în multe cazuri pe criterii zonale, acolo unde iobagii sau orășenii se prezentau la oaste în grupuri mari, care erau capabile să-și formeze propria companie, soldații fiind din localități învecinate. Așa arăta și oastea a doua a regimentului lui Kaszás Pál, în care se găseau mai ales oameni din Șimleu Silvaniei, Crasna, Cehu Silvaniei, Zalău, Meseșeni, Recea, Ilișua, Cizer, Pria (ultimele două localități românești) și răsculați curuți de pe Valea Almașului. După cum reiese din datele recensământului din 1704, bărbații din mai mult de 100 de localități sălăjene s-au înrolat în armata lui Rákóczi, indiferent de etnia locuitorilor, ceea ce demonstrează faptul că aproape întregul Sălaj era în război.

¹⁸ A. Medve, *op. cit.*, p. 59.

¹⁹ P. Mór, *op. cit.*, p. 28.

²⁰ V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959, p. 22.

²¹ Szilágyi S., *A magyar nemzet története*, Budapesta, 1898, VII, p. 550.

Francisc Rákóczi al II-lea, ales principe al Transilvaniei la 8 iulie 1704, a organizat o *Comisie de aprovizionare în timp de război*, care efectua rechiiziții sau strângea produse alimentare care reprezentau cotă obligatorie, din tot teritoriul Sălajului istoric. De exemplu, în 1705, „de la sfârșitul lui octombrie, Baia Mare și Baia Sprie, împreună, aveau obligația să trimită zilnic 4 - 5.000 de pâini, mai târziu 6.000, în tabăra de la Carei, mai târziu în Chioar, pentru susținerea taberei din Jibou”.

În octombrie 1705, principele Rákóczi și-a condus armata formată din aproximativ 23.000 de oameni, la poalele Munților Meseș, într-un loc deschis în lunca Văii Agrijului, afluent al râului Someș. Din punct de vedere strategic, Rákóczi se folosea de caracteristicile geografice ale zonei, pentru că din partea estică nu se putea ajunge în Ardeal decât prin strămtoarea Meseșului. Cealaltă strămtoare, nu departe de aceasta „...la Jibou merge spre Sălaj, drumul mergând pe partea stângă a Someșului, la capătul Munților Meseș”²² – scrie László Kőváry.

Bătălia dintre cele două armate a avut loc în ziua de 11 noiembrie 1705, în zona Jibou. Armatele austriece și rusești care făcuseră anterior jocțiunea, au înfrânt oastea curuților, care s-a răsfirat și s-a retras în pădurile învecinate și în Valea Someșului. Despre „retragerea strategică” a lui Rákóczi sunt două păreri: una că a plecat spre Gherla, iar de acolo în Polonia, cealaltă, descrisă de Francisc Kazincy „... luând-o spre pădure, acolo spre stânga, a trecut cu calul Someșul înot și a luat drumul spre Turbuța, a trecut prin Chioar și Maramureș în Polonia”²³.

După ce luptele s-au terminat, Herbeville a raportat 6.000 de morți găsiți în tranșee și capturarea a 60 de drapele, 28 de tunuri, multă muniție și multe căruțe cu mâncare, în timp ce din rândurile oștirii imperiale doar un număr de 700 de oameni au murit sau au fost răniți. Chiar dacă numărul celor raportați de Herbeville a fost mult exagerat, în scopul de a-și mări meritele, au căzut mulți combatanți, iar cetățile din cale au fost distruse, între ele aflându-se și cetatea Cheud. Opt ofițeri curuți și două căpetenii germane au fost îngropați aici, iar ostașii în patru puncte ale tranșeii. După ce acest război a luat sfârșit, cetatea Cheudului nu a mai fost amintită în cursul altor evenimente, deoarece nu a mai fost refăcută și folosită.

Documentele nu vorbesc explicit despre locul în care a fost amplasamentul cetății Cheud (Aranyas). Inițial, ele arată doar că aparținea Sălajului,

²² P. Mór, *op. cit.*, I., p. 225.

²³ Fr. Kazincy, *XXIII. Levele*, apud Lákóne Hegyi. E, *Lupta de la Jibou condusă de Francisc Rákóczi al II-lea și imaginea acesteia în epoca contemporană*, în „Caiete silvane”, an I, nr. 6, iul. 2005, p. 17.

iar mai târziu particularizează apartenența la comitatul Solnocul de Mijloc. În jurul anului 1900 Petri Mór a vizitat locul respectiv și a consemnat existența vizibilă a ruinelor și șanțurilor de apărare. Zidurile, care mai erau în picioare acum 100 de ani, erau masive, înalte și groase de 1,50 m. Erau vizibile urmele încăperilor prin existența golurilor în ziduri lăsate de putrezirea lemnului din grinzile de susținere. Planul construcției a fost în formă de patrulater, având amplasate la colțuri bastioanele care erau încăperi mici, pătrate. Istoricul Bunyitay Vincze arată că aici s-a găsit un capitel decorat cu frunze de gorun, ceea ce înseamnă că în ultima ei fază, clădirea a avut intervenții decorative în stil gotic²⁴.

A.A. Rusu scrie: „Acolo, mai există *in situ* un alt capitel având profil pentagonal, cu urme de decoruri deteriorate care au fost date ca fiind în formă de inimi alungite”²⁵. Autorul optează pentru ideea că este posibil ca în locul respectiv să fi fost ridicată o capelă pentru a-i deservi pe castelani, capelă pentru care nu există indicii privind plasarea în plan tipologic (integrată sau independentă). El precizează: „Acolo există două fortificații. Pe culme este prezentă o circumvalație de pământ cu șanț (având axele de 75x10 m). O dublare de șanț s-a adăugat în sud-vest. Cetatea a doua, cu o orientare planimetrică asemănătoare, se află situată mai jos (la cota 230 m). Aici ruinele sunt de la ziduri paralele, aflate la o distanță de circa 10 m, cu grosimi de 1,15-1,30 m. Cel mai lung fragment de curtină are 25 m, iar elevația atinge câțiva metri. Pereții sunt din blocuri de calcar și șisturi. Din dotările ei s-au conservat traseul și resturile unor elevații (pe circa 20x13 m), care par să trădeze o capelă ori un palat. Acolo a fost localizat un capitel gotic, decorat cu două rânduri de frunze de stejar”²⁶.

Materialul de construcție a fost piatra și pietrișul din râul Someș, excavat la Benesat. Accesul spre cetate este posibil dinspre Someș-Odorhei, Năpradea, Jibou, Dobrin și Poptelec.

Localitatea Cheud apare în documentele medievale cu această denumire începând din anul 1475 - Kew. Ulterior, denumirea satului evoluează astfel:

- 1505 - Kewd, Keud
- 1526 - Köd
- 1579 - Keovd
- 1733 - Cheud²⁷.

²⁴ Bunyitay V., *Szilágy megye középkori műemlékei*, Budapesta, 1887, p. 5-10, apud V. Vătășianu, *ibidem*.

²⁵ A.A. Rusu, *op. cit.*, p. 214, text și nota 8.

²⁶ *Ibidem*, p. 510.

²⁷ P. Mór, *op. cit.*, vol. III, Budapesta, 1902, p. 687-693; C. Suci, *op. cit.*, vol. I, p. 139.

Locuitorii erau români, doar în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea s-au stabilit în Cheud și câteva familii de maghiari. Românii erau de confesiune greco-catolică, deservită de un preot care slujea într-o biserică veche din lemn, construită în anul 1505. În anul 1908 s-a construit biserica din cărămidă. Pentru învățământ, funcționa în epoca modernă o școală confesională care avea la începutul secolului al XX-lea învățător calificat, și o școală de duminică²⁸.

Documentele din arhiva familiei nobiliare Wesselenyi delimitează teritoriul cetății Cheud (Aranyas), care a făcut parte din marele lor domeniu nobiliar. Constatăm că domeniul cetății avea o mărime considerabilă și cuprindea 16 sate românești și 13 sate ungurești, situate pe văile Someșului și Sălajului: Someș-Odorhei, Someș-Uileac, Vicea, Mânău, Horoatu-Cehului, Dobrin, Crișeni (Oaia), Rona, Husia, Traniș, Cheud, Aluniș, Biușa, Poptelec, Cuceu, Firminiș, Jibou, Șoimuș, Noțig, Domnin, Nadiș, Motiș, Inău, Sălsig, Năpradea, Someș-Guruslău, Turbuța și încă două localități care în perioada imediat următoare au dispărut²⁹. Familiile nobiliare Balc și Drag, fiii lui Sas, fost voievod al Moldovei, și nepotul lor, Ioan Românul din Maramureș, au stăpânit această cetate și domeniul ei multă vreme, precum și altele din nord-vestul Transilvaniei.

Din studiul rolului și importanței cetății și domeniului Cheud, reiese faptul că, de-a lungul timpului, acestea au scăzut, și-au reluat locul și rolul în cadrul castelaniei transilvane și au decăzut din nou. Localitățile din domeniul cetății au trecut, treptat, în componența domeniului cetății Chioar, a cărei importanță strategică a fost mai mare decât a cetății Cheud. Oricum, în istoria Transilvaniei și a Sălajului istoric, cetatea Cheud a avut o misiune deloc neglijabilă pe tot parcursul epocii medievale.

²⁸ D. Stoica. I.P. Lazăr, *Schița monografică a Sălajului*, Șimleu Silvaniei, 1908, p. 227.

²⁹ *Ibidem*.

Vechea biserică a mănăstirii Bistrița-Vâlcea

Tereza Sinigalia

Celebra ctorie a boierilor Craiovești de la sfârșitul secolului al XV-lea a cunoscut în timp o serie de transformări care au dus în final la înlocuirea bisericii cu un edificiu nou în anii 40 - 50 ai secolului al XIX-lea¹. Analiza unor surse documentare permite o ipotetică reconstituire a bisericii originare și a amplificărilor pe care le-a suferit în secolul al XVII-lea.

Primul document care menționează mănăstira Bistrița de pe apa cu același nume din județul Vâlcea datează din 1494². Evident, ea ființa în acel moment, fiind ctoria celor patru frați Barbu, Pârvu, Danciu și Radu, fiii lui Neagoe Strehăianul, ajuns ban al Craiovei, de unde cognomenul, devenit nume de familie al descendenților, Craioveștii.

Construită spre lauda lui Dumnezeu sub auspicii fericite, într-un moment în care frații începeau un *cursus honorum* unic în istoria Țării Românești până în momentul în care urmașii lor, Cantacuzinii, îi vor depăși, în secolul al XVII-lea, prin număr și însemnătate, mănăstirea a avut însă o soartă tragică, fiind implicată, în chip neobișnuit, dată fiind menirea ei de lăcaș de rugăciune și asceză, în luptele de la începutul secolului al XVI-lea, de după moartea în 1508 a lui Radu cel Mare, dintre facțiunile boierești rivale, fiecare susținând un alt pretendent la tron și, evident, atrăgându-și ura celui din partida adversă ridicat în Scaun.

Faptul neobișnuit, dar nu singular, pe care îl aminteam a fost distrugerea mănăstirii Craioveștilor de către Mihnea cel Rău. Oribila impietate – cu atât mai reprobabilă într-un Ev Mediu credincios, în care tot ce se referea direct sau indirect la divinitate lua proporțiile sacrilegiului - avea să se mai repete o singură dată în epocă, într-un context similar, când boierul Albul ce Mare a distrus mănăstirea Govora³.

Distrugerea mănăstirii Bistrița a fost atât de semnificativă încât faptul a fost consemnat în *Cronica Țării*⁴. De asemenea, pisania, astăzi pierdută, pe

¹ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I. Țara Românească (Muntenia, Oltenia, Dobrogea)*, Craiova, 1970, p. 71-75.

² DIR, B. *Țara Românească, veac XIII-XV*, p. 224-226. Data acreditată pentru înființarea mănăstirii ar fi anul 1491-1492.

³ Pavel Chihaiia, *Ctitorii ale voievozilor Drăculești*, în volumul *Din Cetățile de Scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 69, cu un comentariu la un hrisov din 1551, care amintește de acest fapt, generat de un conflict pentru moșii.

⁴ Gavriil Protul, *Viața și traiul Sf. Nifon Patriarhul Constantinopolului*, extras din BOR, 1937, p. 15-16; Cronicarul Radu Popescu amintește faptul în principiu: distrugerea

care în 1746 o va vedea mitropolitul Ungrovlahiei Neofit, menționa probabil întâmplarea, dar oferea și data refacerii așezământului 7026 (1517-1518)⁵. Acest text îl va inspira pe cel sculptat din inițiativa lui Constantin Brâncoveanu, descendent prin femei din Craiovești, cel care restaurase biserica în 1683, pe când era mare spătar al unchiului său Șerban Cantacuzino: „Sfânta aceasta și dumnezeiasca mănăstire pomenește-s[e] a fi zidit[ă] întâi și den temelie de Barbul banul Craiovescul, carele aicea și îngerescul cinu al călugării mai pe urmă au luat. Iară după aceea, reaua vrășmăș[i]e a crudului Mihnei-Vodă Dracea, ce-au avut pre dânsul, den fața pământului a o șterge silindu, **cu tunuri și cu alte cinii zidurile i-a surpatu**. Însă Dumnezeu cel[e] ci[-s] stricate le direage, slabele întărește și dăznădăjduirile omenești în buna nădejde și ființă le aduce, acela n-au lăsatu tiranica pohta Mihnei a să s[ă]vrăș[i] de tot, ci, iară, Barbul banului întrămare și puteare dându, iară o a prefăcut, mai bună încă și mai frumoasă. Și, după aceea, iară, bunătatea și adâncă înțelepciune dumnezeiască ațățându și fiindu den rodul Barbului oameni mari și vreadnici, o au ținut și o au păzitu precumu și Preda vel vornă[c] Brâncoveanul în toată viața lui au făcut și pre unde au fost câte ceva au dires. Iară în ani[i] aceștia mai dăpreurmă cu mai mare osârdie și cu mare cheltuială nepotu-său, Constandin vel spăt[ar], carele dăspre tat[ă] trăgându-se dă[n] veachia dungă a Craioveștilor, carii și Băsărăbești să chiamă, și dăspre mumă și mai dânu bătrâna și împărăteasca casă a Cantacuzinilor, vrându a răspunde blagorodnii și evlavii sale carea cătră dumnezeieștile lucruri avea, multe au întărit și multe au înfrumusețat și den nou au făcut la această dumnezeiască și sfântă casă dându și lăsându, precum i se-au căzut în veaci bun[ă] pomenire bunului și luminatului neamului său și lui, săvrășindu aceste în zilele unchiului său lu Ion Șerban voevod celui Tânăru, și fiind egumen Partenie ierom[onah]. Vă leat ot sătvorenia sveat 7192 a ot Rojd[estvo] H[risto]vo 1683, mea[se]ța septemvria, vă 12 dni”⁶ (sublin. T.S.) [Fig. 1].

Formularea „*cu tunuri și cu alte cinii i-a surpat*”, dramatică în esență, a provocat numeroase discuții, vizând nu faptul în sine, care nu putea fi

caselor și a mănăstirilor Craioveștilor (*Istoriile domnilor Țării Românești*, în *Cronicari munteni*, vol. II, București, 1984, p. 34-35).

⁵ Ghenadie Enăceanu, *Mitropolitul Ungrovlahiei Neofit I*, în BOR, 1876-1877, nr. 1, p. 11.

⁶ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, București, 1905, vol. I, p. 193. Ultima lectură și publicare, la Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Vâlcea (sec. XIV - 1848)*, București, 2005, nr. II 190, p. 222. Anul indicat la capătul fișei este greșit transcris: 1685 în loc de 1683.

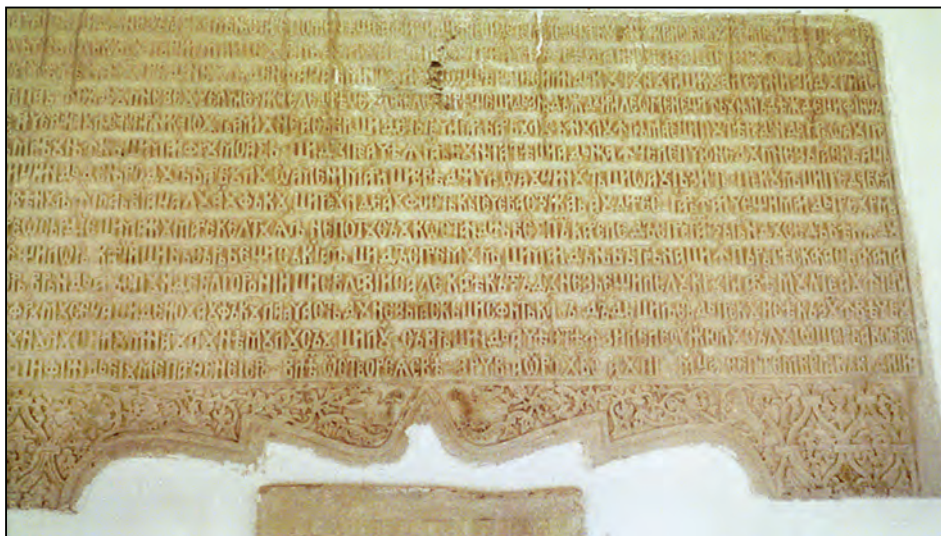

Fig. 1 - Pisania Mănăstirii Bistrița

negat, ci amploarea distrugerilor⁷. Dovezile în sprijinul unei opinii sau a alteia ar putea fi aduse de eventuale cercetări arheologice, deși răvășirea succesivă a incintei lasă loc unor rezultate neconcludente. Dacă nu avem a ne îndoi asupra datei refacerilor de către banul Barbu Craiovescu, cea indicată de mitropolitul Neofit, debutul lor ar putea fi pus spre începutul domniei lui Neagoe Basarab, oficial nepot al Craioveștilor (1512).

Dar au vizat distrugerile „cu tunurile” incinta întărită sau chiar biserica? Textul vorbește generic despre „mănăstire”, nefiind clar ce au atins sau chiar distrus temutele arme de foc.

Cum va fi arătat această biserică? Dar cea refăcută - dacă a fost cazul - va fi fost identică primei? S-au refolosit fundații sau ziduri existente? Au fost numai distrugerii parțiale, care au putut fi remediate cu ușurință, fără ca structura și înfățișarea volumetrică să fi avut de suferit în mod esențial? Întrebările poterge, dar răspunsurile întârzie.

Reconstruirea bisericii - după cutremurul din 1838 - în anii 40 ai secolului al XIX-lea, la solicitarea domnitorilor Gheorghe Bibescu, în calitate de moștenitor al banului Grigore Brâncoveanu, ultimul descendent direct al lui Constantin Brâncoveanu, și Barbu Știrbei, de către arhitecții Ioan Schlatter, Freywald și Biniș, a distrus probabil cea mai mare parte a vestigiilor⁸, iar

⁷ Al. Efremov, *Pictura murală interioară din paraclisul mănăstirii Bistrița*, în BMI, an XLI, nr. 3, 1972, p. 70-72 .

⁸ Pavel Chihaiia, *Două rapoarte ale arhitectului Ioan Schlatter din anul 1847*, în BOR, 1968, nr. 3-5; Viorica Malacopol, *Date în legătură cu activitatea arhitecților Freywald*, în SCIA, seria artă plastică, 1964, nr. 2, p. 332-333.

biserica de ei ridicată este una tipică vremii lor, neavând nimic comun cu un edificiu de la începutul secolului al XVI-lea.

Cu toate acestea există câteva indicii privitoare la aspectul bisericii Craioveștilor. Paul de Alep a descris mănăstirea, pe care o vizitase în compania tatălui sau, patriarahul Macarie III Z'aim de Antiohia, în 1653, dar spre deosebire de alte așezăminte, el nu ne oferă foarte multe informații. El observa că „*mănăstirea este construită ca o cetate*”, consemnând păstrarea în biserică a moaștelor Sf. Grigore Decapolitul. El menționează, de asemenea, paraclisul Sf. Nicolae aflat între chiliile de pe latura de est a mănăstirii și biserica bolniței închinată Schimbării la Față⁹.

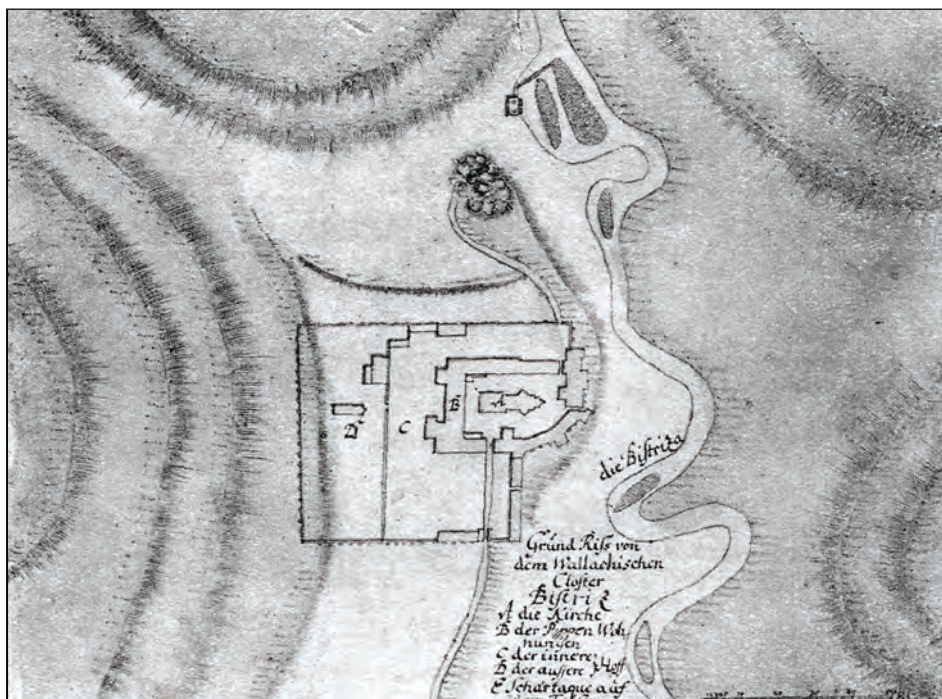
Sursa cea mai autentică însă și care ne oferă prilejul acestei discuții o constituie cele două serii de desene din manuscrisele maiorului austriac Johann Conrad Weiss din 1731, păstrate la Kriegs-Archiv din Viena și respectiv în Secția Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, realizate în vederea lucrărilor de fortificații, pe care conducerea Imperiului Habsburgic le preconiza pentru paza Olteniei intrată sub stăpânirea Vienei în 1718, după pacea de la Passarowitz¹⁰.

Ca pentru toate mănăstirile din Oltenia intrate în atenția inginerilor geniști austrieci, Weiss ne dă și pentru Bistrița câte o vedere perspectivală, cu încadrarea în peisaj, și un plan de situație, în care sunt clar marcate părțile constitutive ale ansamblului. Trebuie observat că, în manuscrisul de la Biblioteca Academiei Române, cu planșe colorate, vederea perspectivală este mai picturală, sugerând mai bine peisajul muntos din jur și raporturile ansamblului construit cu acesta.

Mănăstirea Bistrița fusese încă de la început fortificată, așa cum lasă să se presupună împrejurarea dărâmării sale „*cu tunurile*” și similar altor așezăminte care cumulau funcția religioasă primordială cu cea de adăpost temporar în vreme de primejdie pentru ctitori și bunurile lor. Acest aspect fortificat este

⁹ Paul de Alep, în *Călători străini despre Țările Române*, București, vol. VI, 1976, p. 191-192.

¹⁰ Tereza Sinigalia, *Johann Weiss et les monuments de la Valachie*, în RRHA, *Serie Beaux Arts*, București, tome XXII, 1985, p. 43-64. Manuscrisul de la Viena a fost publicat de Mihai Popescu, *Oltenia în timpul stăpânirii austriece (1718-1739)*, în BCMI, 1926, fasc. 49, p. 100-107. Manuscrisul din Biblioteca Academiei Române a fost publicat de Al. A. Vasilescu, *Descrierea și proiectele de fortificare a mănăstirilor și a locurilor strategice din Oltenia întocmite în 1731 de inginerul maior J.C. Weiss*, în „Arhivele Olteniei”, 1928, p. 248-286, care reproducea Manuscrisul B/IIIa din depozitul amintit, acum Manuscrisul german nr. 10. Același manuscris ne-a servit ca punct de plecare pentru studiul citat la începutul acestei note.

**Fig. 2 - J.C. Weiss, Planul Mănăstirii Bistrița,
după manuscrisul de la Kriegs-Archiv, Viena (după BCMI, 1926)**

cel care atrage atenția în primul rând în cele două vederi perspective ale mănăstirii, dar și în planurile care le însoțesc.

Pe ambele planuri desenate de Weiss mănăstirea este alcătuită dintr-o incintă dublă [Fig. 2]. Prima, o înconjoară aproape total pe cea de a doua, cu excepția unei porțiuni de pe latura de est, acolo unde ansamblul era apărat în mod natural de căderea pantei abrupte spre râul Bistrița. Ea avea unghiuri drepte și era reprezentată de un zid simplu prevăzut cu contraforturi dese spre exterior și cu un drum de strajă cu ferestre de tragere grupate câte două spre interior. Un turn de poartă, cu două niveluri străjuia intrarea, în timp ce prospectele indică și prezența unui turn de apărare în colțul de sud-est. Pe latura estică dinspre porțiunea de sud, era dublată cu două construcții ce par anexe, o clădire similară aflându-se în stânga porții. Cam la o treime spre vest, această incintă este împărțită de un nou zid transversal, care o separă de spațiul rezervat bolniței (spitalul pentru călugări), în care se remarcă bisericuța cu plan dreptunghiular alungit, închinată Schimbării la Față, și o clădire cu foișor și scară de acces alipite fațadei vestice, cea care servea desigur scopurilor acestei amenajări separate.

De la poarta primei incinte un drum lat ducea către turnul de zidărie al incinteii principale. Din coroborarea planurilor și prospectelor [Fig. 3], putem

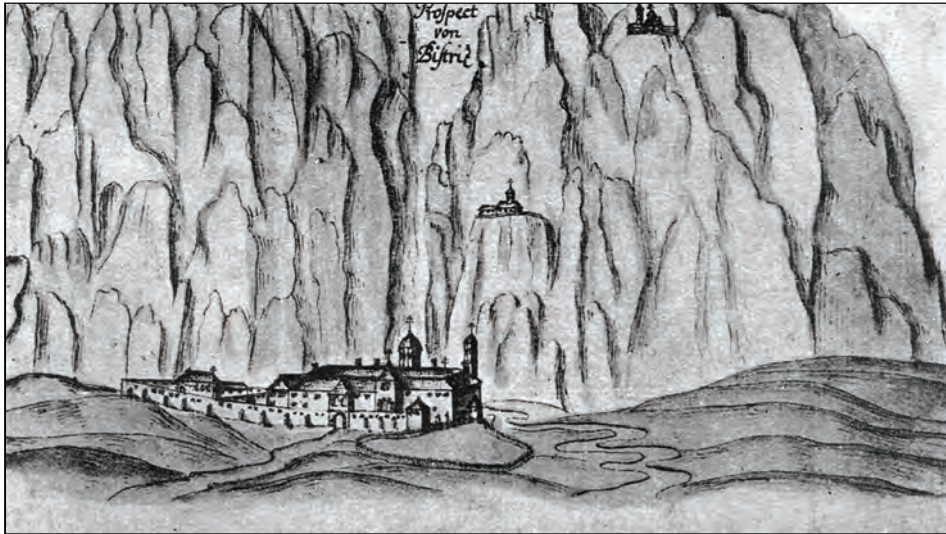

Fig. 3 - J.C. Weiss, Prospectul Mănăstirii Bistrița,
după manuscrisul de la Kriegs-Archiv, Viena (după BCMI, 1926)

deduce că aceasta era delimitată practic pe toate laturile de corpuri de clădiri cu două niveluri, străpunse de goluri puține spre exterior, care îi confereau un aspect întărit redutabil. Acoperișuri înalte, cu două pante, străpunse de coșuri de fum, se regăseau deasupra tuturor corpurilor care practic delimitau incinta, a cărei latură de sud-est era rotunjită, urmând configurația terenului. Din nefericire, legendele originare ale desenelor nu diferențiază funcțional diversele corpuri. Clădirea cea mai impozantă și probabil cea mai importantă era cea de pe latura de est, dreptunghiulară, cu un corp decroșat către vale, care ar fi putut fi o loggie, un decroș mai îngust în colțul de nord-est, servind ca bază turnului înalt al paraclisului și rezalitul foișorului spre curte. Latura opusă, dinspre vest, apare ca fiind ceva mai lată decât celelalte. Este posibil ca ea să fi avut o galerie deschisă, așa cum întâlnim anterior la Brebu, de exemplu, iar ulterior la Hurezi, la al cărei etaj conduceau două scări alipite laturilor de nord și de sud. Spre incinta a doua, pe latura de vest apar rezalitele a două anexe, cu certitudine umblătorile, nelipsite din nici un ansamblu civil sau monahal mare din Țara Românească în secolele XVII-XVIII¹¹.

Deasupra zidurilor acestei incinte se ridică numai o turlă, cea de pe naosul bisericii, iar în partea de est, clopotnița înaltă și subțire cu mai multe etaje, plasată probabil deasupra amintitului paraclis.

Dar edificiul care ne interesează în cea mai mare măsură aici este **biserica**.

¹¹ Tereza Sinigalia, *Arhitectura civilă de zid în Țara Românească. Secolele XIV-XVIII*, București, 2000, *passim*.

Din acest punct de vedere, planul ei este cel mai semnificativ și, dată fiind rigoarea ofițerilor geniști austrieci în ridicarea acestor documente, și cel mai autentic.

Desenul prezintă o biserică de mari dimensiuni, de plan triconc, cu pronaos supralărgit. De asemenea, partea vestică a lăcașului este mai alungită decât în cazul bisericilor cu structură similară, ceea ce permite presupunerea existenței unui pridvor vestic.

Coroborarea cu prospectul pare a indica existența unei singure turle, cea de pe naos cu 12 laturi și ferestre pe fiecare dintre ele. Aceasta în cazul în care, o a doua ar fi fost mult mai scundă și nu ar fi depășit înălțimea zidurilor din unghiul de vizibilitate al desenatorilor. Separarea dintre naos și pronaos este incertă, deși este sugerată lipsa unui zid plin și în consecință înlocuirea sa la partea inferioară cu arcade sprijinite pe coloane.

Dacă această reconstituire ipotetică este plauzibilă, atunci biserica seamănă de o manieră surprinzătoare cu cea ridicată de meșterii lui Neagoe Basarab pentru Mănăstirea Argeșului [Fig. 4], exact în aceeași perioadă, așa cum menționa mitropolitul Neofit, în 1746¹².

Cât de departe merg asemănările și care este sfera de întrebări ce trebuie delimitată?

Cu excepția lungirii excesive a pronaosului – asupra căreia vom reveni – planurile celor două biserici sunt foarte asemănătoare. Ceea ce le deosebește este alungirea compartimentului vestic al naosului, respectiv zona de legătură

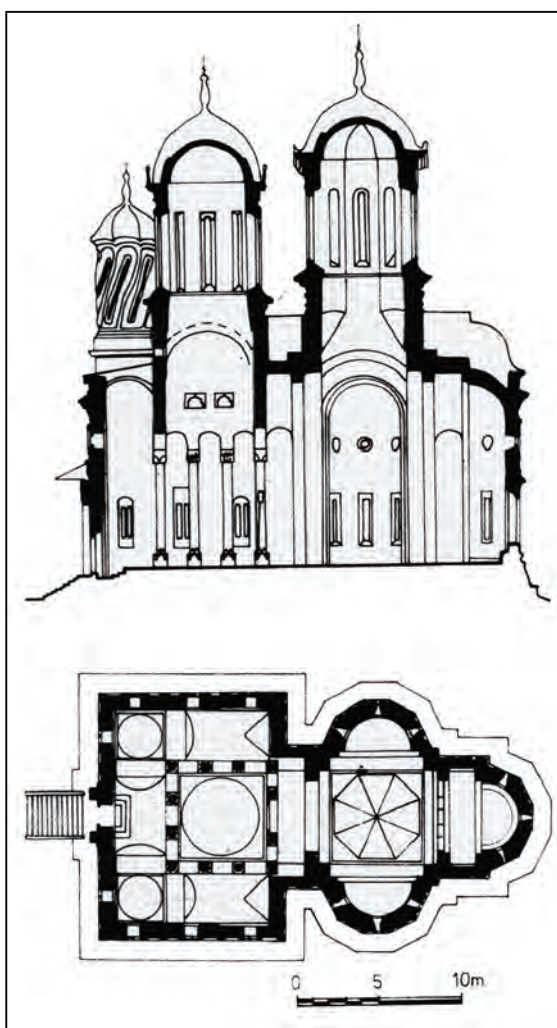

Fig. 4 - Biserica Mănăstirii Argeșului

¹² Vezi *supra*, nota 5.

cu pronaosul. Dacă am presupune că supralărgirea pronaosului ar fi avut ca scop adăpostirea mormintelor ctitorilor în cele două zone perimetrice spațiului central al încăperii – cea care va fi servit drept pronaos propriu-zis, cum s-a demonstrat pentru Argeș¹³, zona tampon ar fi putut fi folosită pentru adăpostirea, în zona de sud, a moaștelor Sf. Grigore Decapolitul. De fapt, nu știm unde au fost înmormântați cei trei frați Craiovești, Barbu, Radu și Danciu, cu excepția primului, a cărui inscripție de pe piatra de mormânt s-a păstrat¹⁴, dar întrucât cel puțin prima ctitorie era comună, apare logic faptul ca ei să își fi pregătit locul de odihnă veșnică în biserica mănăstirii și că acesta trebuie să fi fost destul de amplu pentru a cuprinde cel puțin patru morminte cu pietrele lor funerare, incluzându-le, desigur apoi, și pe cele ale soțiilor lor.

Am putea presupune că, într-o asemenea intenție, chiar și prima biserică de la Bistrița va fi avut o asemenea structură „funcțională”, cea de a doua reluând modelul. Dar va fi reluat modelul și la biserica lui Neagoe? Pusă astfel problema, se pare că răspunsul ar fi afirmativ și am putea lansa astfel ipoteza preexistenței în chiar vecinătatea bisericii lui Neagoe a unui model, pe care arhitectul său îl va perfecționa și împodobi ca pe niciun altul în Țara Românească.

Studiul de față nu își propune să elucideze problema pronaosului supralărgit în arhitectura Țării Românești, ci doar să ofere loc discuției privitoare la prima sau la primele biserici ale mănăstirii Bistrița din Vâlcea.

În legătură cu această chestiune, trebuie să mai amintim câteva aspecte.

Mai există o serie de surse care ne oferă imagini, de această dată numai ale bisericii mănăstirii.

Este vorba de cele trei *Condici* copiate de Dionisie din Pietrari, la cererea stareților mănăstirii Bistrița, Costandie și Nectarie, în 1795, 1796 și 1805¹⁵. [Fig. 5, 6, 7].

În fiecare dintre acestea, câte o filă întreagă este rezervată unei compoziții votive, în care, în partea de jos este reprezentat comanditarul respectivei *Condici*, care o oferă Sfântului Grigore Decapolitul, ale cărui moaște au fost aduse în biserică de banul Barbu Craiovescu, în timp ce în partea superioară

¹³ Emil Lăzărescu, *Mănăstirea Argeșului*, București, 1967, p. 24-29. O discuție privitoare la soluția pronaosului supralărgit, la Tereza Sinigalia, *Models byzantines et interpretations originales dans la structure du narthex de l'église du monastere d'Argeș - Roumanie*, în *Acts XVIIIth International Congress of Byzantine Studies. Selected Papers*, vol. III: *Art History, Architecture, Music*, Byzantine Studies Press, Sheperstown, WV, 1996, p. 464-483.

¹⁴ Constantin Bălan și colab, *op. cit.*, II, 175, p. 214-215.

¹⁵ Radu Constantinescu, *Dionisie din Pietrari, miniaturist și caligraf*, București, 1982, pl. VIII, XII, XVII.

Fig. 5 - Dionisie din Pietrari, Condicta mănăstirii Bistrița, 1795

este redată imaginea bisericii văzută dinspre sud (primele două) și dinspre nord (cea de a treia).

Cele trei miniaturi au în comun o serie de elemente, dar și câteva detalii semnificative care le deosebesc.

Fig. 6 - Dionisie din Pietrari, Conдика mănăstirii Bistrița, 1796

Astfel, cele trei miniaturi au în comun: planul triconc cu pastoforii în rezalit, cu pronaos supralărgit clar desenat, surmontarea naosului și pronaosului cu câte o turlă ridicată pe câte o bază pătrată, numărul ferestrelor (câte trei la absida altarului și la cele laterale, câte una la pronaos și, posibil, câte

una în zona de racord dintre naos și pronaos), un pridvor deschis, cu câte trei arcade semicirculare pe latură, sprijinite pe coloane subțiri, învelitori care urmează direct curburile extradusurilor cupolelor de pe naos, pronaos și pridvor.

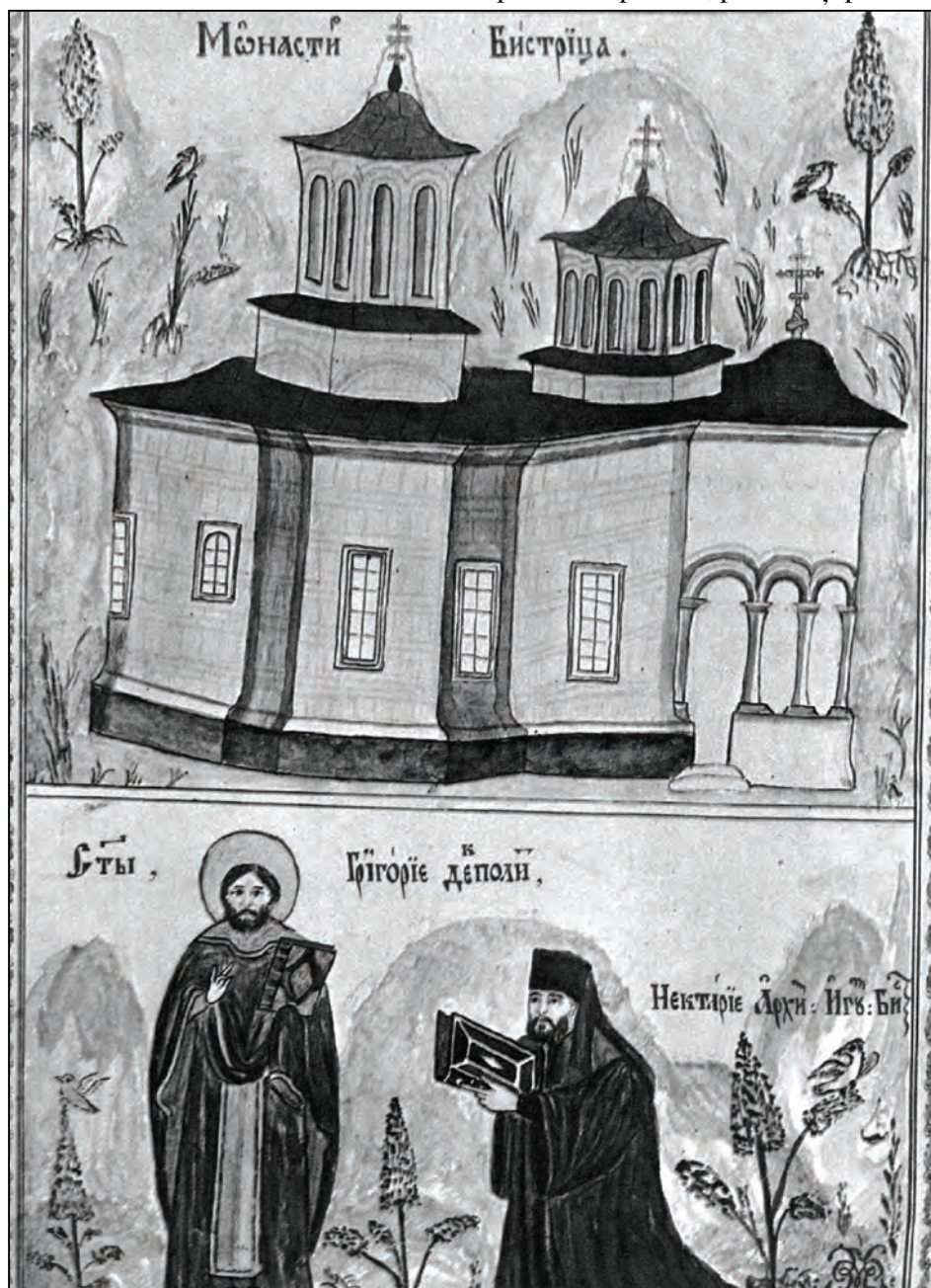

Fig. 7 - Dionisie din Pietrari, Condicta mănăstirii Bistrița, 1805

Deosebirile se pot desluși la nivelul aspectului turelor și la cel al paramentului bisericii.

Primele două miniaturi, aflate pe condicile comandate de egumenul Costandie [Fig. 5, 6], indică în mod clar prezența unei turle pe naos cu opt laturi, marcate cu muluri care descriu cadre rectangulare sau terminate semi-circular, în timp ce ultima miniatură este mai stângace, din acest punct de vedere, dar elementele de bază sunt aceleași [Fig. 7]. Turla de pe pronaos sugerează în primele două imagini prezența unui număr mai mare de ferestre, în timp ce în ultima ea are în mod clar opt laturi, respectiv opt ferestre, tamburul fiind plasat pe o bază octogonală.

Elementul cel mai semnificativ pe palierul deosebirilor este modul de tratare a paramentului. În timp ce primele două miniaturi indică un parament de blocuri mari de piatră fățuită [fig. 5, 6], ultima [Fig. 7] sugerează un tip de parament mai apropiat de ceea ce știm despre arhitectura din Țara Românească în secolul al XVI-lea: fațade casetate, tratate într-o aternanță de cărămizi aparente plasate orizontal și vertical, care închid între ele suprafețe tencuite care imită piatra fățuită. Dacă am presupune că ultimul desen ar fi cel mai apropiat de realitate, ne-am afla în fața celui mai vechi parament de acest tip cunoscut în Țara Românească.

Același desen face o netă deosebire între paramentul corpului bisericii și cel al pridvorului. Acesta din urmă este alb, lipsit de orice element grafic care să sugereze caroiajul, arcadele sunt semicirculare cu arhivolte intrânde, coloanele nu sunt circulare, ci par a avea muchii, capiteluri și baze cubice teșite, cu goluri semnificative între ele, întregul fiind sprijinit pe un soclu întrerupt pentru o intrare laterală.

Diferența de tratare ar putea indica două faze în construcția bisericii. Tipul de pridvor nu este în niciun caz întâlnit în arhitectura de la începutul secolului al XVI-lea, ci abia pentru cea din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea. Considerând că tipul de coloane este corect redat, în această miniatură, pe care o considerăm a fi fost cea mai apropiată de realitate, acestea ne trimit la trei monumente ridicate în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino: Biserica mănăstirii Cotroceni (1679-1680), Biserica Doamnei din București (1683) și Biserica Mănăstirii Dintr-un Lemn (1678-1688) [Fig. 8].

Pisania pusă în timpul lui Șerban Cantacuzino de Constantin Brâncoveanu, cu ocazia lucrărilor realizate la ctitoria strămoșilor celor doi de la Bistrița, nu menționează în mod expres tipul de lucrări executate de spătarul care va deveni Domn¹⁶. O activitate similară a întreprins, din ordinul unchiului său, și la Mănăstirea Dintr-un Lemn, unde bisericii i-a fost adăugat pridvorul¹⁷.

¹⁶ *Vezi supra.*

¹⁷ Tereza Sinigalia, *Repertoriul arhitecturii de zid din Țara Românească. 1600-1680*, vol. IV, sub tipar.

**Fig. 8 - Mănăstirea Dintr-un Lemn,
coloanele pridvorului**

Dărâmare a bisericii mănăstirii Bistrița nu ne permite verificarea corectitudinii acestor informații deduse din imaginile documentare. Există însă niște martori care nu au fost luați niciodată în considerare până acum. Este vorba despre chioșchiul ridicat pe latura de est a mănăstirii Bistrița, deschis spre albia râului. Acesta are coloane de piatră, în număr de opt, de un tip absolut identic cu cele de la cele trei biserici ridicate, respectiv amplificate în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino: fus cu muchii teșite marcate de o mulură subțire, cu stalactite la partea superioară și la cea inferioară. Capitelurile sunt de

tip cubic, iar bazele cu partea superioară prevăzute cu teșituri rotunjite [Fig. 9]. Se poate presupune cu îndreptățire că aceste coloane proveneau de la pridvorul bisericii, că ele nu au fost distruse, ci refolosite, dacă nu în momentul refacerii bisericii, poate ceva mai târziu, dată fiind calitatea lor plastică și gustul romantic pentru peisaj al epocii.

În acest sens, coroborând sursele desenate de care dispunem, constatăm că ele sunt congruente: desenele austriacului Weiss ne lasă să bănuim că biserica era prevăzută cu pridvor, iar miniaturile lui Dionisie Ecclesiarhul ne descriu un pridvor și confirmă observația făcută cu aproape 70 de ani înainte. Ne aflăm în fața unor situații de excepție, căci sursele noastre vizuale privind monumentele din Țara Românească sunt cu deosebire sărace, iar posibilitatea de a corobora două documente diferite merită a fi luată în considerare.

Fig. 9 - Mănăstirea Bistrița. Coloanele foisorului, provenind de la pridvorul bisericii (1683)

Acoperișul bisericilor din secolele XV-XVI din Moldova

Paraschiva-Victoria Batariuc

Parte esențială a unei construcții, acoperișul este „elementul care contribuie cel mai mult la determinarea fizionomiei globale a monumentului”¹, conferindu-i acestuia un caracter specific, dictat fiind atât de condițiile de climă ale zonei în care a fost amplasat edificiul în cauză, dar și de epoca de realizare. Vorbind despre construcțiile înălțate în Evul Mediu în Moldova, N. Iorga scria: „...acoperișul care azi se face scurt, pătrunzând ploile în zidire și deteriorând clădirile în câțiva ani, se făcea pe acea vreme potrivit cu condițiile climaterice de la noi. El avea șindilă, cum nu se mai face în timpul nostru; țigla s-a introdus mai târziu, supt influența ardeleană. Streașina era foarte mare. Totul se combina foarte frumos cu clădirea însăși: era un joc întreg de planuri deosebite ce se întretăiau; nu se înfățișa o singură linie, ci acoperișul se mlădia după liniile clădirii, așa cum se mlădie veșmântul după formele corpului. Aceasta formează și frumusețea lui deosebită”².

Cea mai mare parte a bisericilor moldovenești construite în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, dar și majoritatea celor din secolul al XVI-lea, sunt caracterizate prin prezența acoperișurilor articulate, de o formă specifică, ce le este proprie și la care, alături de accente longitudinale, predomină nota verticală, datorită turlei degajate, în măsură să confere unui edificiu de dimensiuni modeste aspecte variate³. Atât bisericile de plan triconc, dar și cele de plan bazilical, precum Sfântul Nicolae de la Rădăuți⁴, ori dreptunghiular – bisericile de la Bălinești⁵ și Arbore⁶ - au avut, la un moment dat, un acoperiș articulat. Fiecare parte a edificiului ecleziastic a fost prevăzută cu un înveliș separat: pronaosul cu un acoperiș în patru ape, absidele și turla cu forme conice. Streșinile erau largi, pantele abrupte și recurbate, iar în jurul turlei, coame și vârfuri ascuțite alcătuiau o adevărată cunună⁷. Acest acoperiș articulat al bisericilor

¹ Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, București, 1963, p. 255.

² N. Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, București, 1981, p. 103.

³ *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, București, 1968, p. 321.

⁴ D. Nastase, *La toitures des anciens monuments d'architecture moldave*, în *RRHA*, II, 1965, p. 87, fig. 5.

⁵ Corina Popa, *Bălinești*, 1981, fig. 34.

⁶ D. Nastase, *op. cit.*, fig. 6.

⁷ *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, București, 1968, p. 312.

din Moldova secolelor al XV-lea și al XVI-lea nu a dăinuit până în zilele noastre, singurele informații pe care le deținem despre forma sa fiind furnizate de mărturiile iconografice: „Imaginea lor mișcată și pitorească ne-a fost însă păstrată mai peste tot de reprezentările schematice, dar foarte grăitoare, pe care le găsim în nelipsitele tablouri zugrăvite pe pereții interiori ai bisericilor, în care ctitorii sunt înfățișați ținând în mâini modelul ctitoriei pe care o oferă lui Iisus Cristos”⁸. Pe aceste reprezentări din tablourile votive s-au bazat și reconstituirile întreprinse la sfârșitul secolului al XIX-lea și pe tot parcursul celui următor. Este meritul arhitectului Karl A. Romstorfer care, studiind înfățișarea bisericilor moldovenești în tablourile votive, a atras atenția asupra caracterului specific al acoperișului acestor edificii, atât în scris⁹, cât mai cu seamă în restaurarea practică în cazurile mănăstirilor Putna, Sfântu Ilie de lângă Suceava, Solca sau al bisericilor Mirăuți și Sfântul Gheorghe din Suceava.

Notă caracteristică a arhitecturii ecleziastice din Moldova secolelor XV-XVI, acoperișul bisericilor din teritoriul est-carpatic nu a făcut, cu toate acestea, obiectul unui studiu exhaustiv. Excepție o constituie lucrarea preotului Ion Popescu Cilieni, apărută în anul 1945, la Craiova, *Învelișurile vechilor noastre biserici*, o înșiruire de informații bazate mai cu seamă pe izvoare documentare, legate mai puțin de forma, cât de materialul din care au fost confecționate, din secolul XIV și până în secolul XIX, acoperișurile edificiilor de cult ortodoxe din Țara Românească și Moldova, referirile la Transilvania fiind ne semnificative¹⁰.

De-a lungul timpului, problema acoperișului bisericilor din Moldova a fost tratată în lucrări de sinteză, cu o tematică diversă, dedicate fie prezentării unei anumite categorii de monumente, fie istoriei arhitecturii sau a artei românești în Evul Mediu. În prima categorie se înscriu monografia elaborată de G. Balș despre bisericile edificate în timpul domniei lui Ștefan cel Mare¹¹, cât și lucrarea lui Paul Henry, *Les églises de la Moldavie du Nord des origines à la fin du XVI-e siècle*¹². Din cea de a doua categorie fac parte lucrările arhitectului Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*¹³ și *Istoria arhitecturii*

⁸ Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 255.

⁹ K.A. Romstorfer, *Typus der Kloster Kirchen in der Bukowina*, în *Mitteilungen der K.K. Centralcommission für Kunst und historischen Denkmäler, Neue Folge*, XVI, 1890, p. 47-48; idem, *Die moldauisch-byzantinische Baukunst*, Viena, 1896, p. 14-15.

¹⁰ I. Popescu Cilieni, *Învelișurile vechilor noastre biserici*, Craiova, 1945, *passim*.

¹¹ G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în BCMI, XVIII, 1925, p. 190-197.

¹² P. Henry, *Les églises de la Moldavie du Nord, des origines à la fin du XVI-e siècle*, Paris, 1930, p. 92-96; Cf și traducerea românească, P. Henry, *Monumentele din Moldova de Nord*, București, 1984, p. 98-100.

¹³ Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*, București, 1937, p. 324-325.

în România¹⁴, monumentală *Istoria artei feudale în țările române*, elaborată de Virgil Vătășianu¹⁵ sau *Istoria artelor plastice din România*, unde capitolul privind arhitectura moldovenească de la mijlocul secolului al XV-lea și până la sfârșitul secolului al XVI-lea a fost redactat de Dumitru Năstase¹⁶. Recent, problema acoperișului bisericilor moldovenești a fost reluată, în mod succint, în lucrări semnate de arhitecți cu preocupări constante privind istoria arhitecturii, precum regretatul Gheorghe Curinschi-Vorona¹⁷ ori Virgil Polizu, unul dintre activii restauratori de monumente medievale din teritoriul est-carpatic¹⁸. Între aceste lucrări cu tematică diversă, se remarcă două, apărute la patru decenii una de cealaltă și datorate unor autori cu preocupări diferite. Prima dintre aceste lucrări este studiul redactat de istoricul de artă Dumitru Năstase și apărut în anul 1965, *La Toiture des anciens monuments d'architecture moldave. Origines, forme et signification stylistique*, studiu unde au fost formulate ipoteze privind originea acestei forme constructive¹⁹. Cel de al doilea studiu, elaborat de arheologul clujean Adrian Andrei Rusu și apărut în anul 2002 este limitat strict la prezentarea unei anumite categorii de materiale: țiglele și olanele, care au servit la realizarea acoperișurilor din Evul Mediu și perioada premodernă în Transilvania, cu referire la Țara Românească și Moldova²⁰.

Despre originea acoperișului articulat al bisericilor medievale din teritoriul est-carpatic au fost emise de-a lungul timpului diverse ipoteze. Astfel George Balș a fost de părere că sursele de inspirație pentru realizarea acoperișului edificiilor de cult moldovenești trebuie căutate în arhitectura gotică de apărare²¹. Paul Henry²², Grigore Ionescu²³, Virgil Vătășianu²⁴, în scrierile lor apărute pe parcursul a mai bine de trei decenii, au fost de părere că forma

¹⁴ Idem, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, București, 1963, p. 255.

¹⁵ V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, 1959, p. 639; 646-647.

¹⁶ *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, București, 1968, p. 312-313.

¹⁷ Gh. Curinschi-Vorona, *Arhitectură. Urbanism. Restaurare*, București, 1996, p. 65-66; 254-269.

¹⁸ V. Polizu, *Contribuții privind restaurarea monumentelor istorice din Moldova secolelor XV-XVII*, teză de doctorat, Institutul de Arhitectură, „Ion Mincu”, București, 2000.

¹⁹ D. Năstase, *op. cit.*, p. 81-94.

²⁰ A.A. Rusu, *Țigle și olane la monumente istorice (cu privire specială asupra monumentelor religioase din Transilvania și vecinătățile ei)*, în vol. *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania*, vol. II, Satu-Marc, 2002, p. 21-39.

²¹ G. Balș, *op. cit.*, p. 194-195.

²² P. Henry, *Les églises de la Moldavie du Nord, des origines à la fin du XVI-e siècle*, p. 94-96.

²³ Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*, București, 1937, p. 324-325.

²⁴ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 646.

specifică a bisericilor moldovenești a suferit influența exercitată de edificiile de cult realizate din lemn. Dumitru Năstase a avansat, plecând de la opinia formulată de G. Balș, o nouă ipoteză, referitoare la originea acoperișului articulat al bisericilor din Moldova. Conform părerii exprimate de Dumitru Năstase, meșterii bisericilor din teritoriul est-carpatic au adoptat caracteristicul acoperiș sub influența construcțiilor laice de piatră, cetăți și curți domnești, într-o perioadă cuprinsă între anii 1475 – începutul amplelor lucrări de fortificare a țării – și 1487, când aceste forme apar în tablourile votive de la Pătrăuți și Bădeuți²⁵.

Dacă părerile referitoare la originea acoperișului bisericilor medievale moldovenești sunt împărțite, în privința materialelor folosite opiniile cercetătorilor care s-au aplecat asupra acestui subiect sunt unanime: în secolele al XV-lea și al XVI-lea, în teritoriul est-carpatic, cu excepția mănăstirii Putna sau a noii Mitropolii de la Suceava, marea majoritate a edificiilor de cult au avut acoperișul realizat din șindrilă. Părintele acestei ipoteze a fost G. Balș²⁶, iar opiniile sale au întrunit adeziunea tuturor²⁷, fiind investite cu putere de axiomă, impunându-se până în zilele noastre²⁸.

În sprijinul afirmațiilor sale, G. Balș a adus diverse considerente care au fost acceptate fără rezerve. Analiza bisericilor figurate în tablourile votive, cu acoperișurile realizate din solzi de mari dimensiuni, a condus la concluzia că întreaga reprezentare este prea schematică, iar solzii au fost desenați la o scară mult prea mare pentru a se putea trage o concluzie referitoare la materialul folosit²⁹. Din alt punct de vedere, forma acoperișului, cu pante foarte accentuate, exclude, după părerea lui G. Balș, fără drept de replică, dintre posibilele materiale folosite pe cele ceramice: țiglele și olanele³⁰. În sprijinul acestor constatări au fost aduse două argumente, unul documentar și un altul pus în evidență de cercetările arheologice. Ca principal argument a fost invocată scrisoarea adresată, la 2 decembrie 1564, de voievodul Alexandru Lăpușeanu judeului orașului Bistrița, pentru a-i solicita meșteri țiglar care să lucreze la nou zidita mănăstire Slatina, meșteri inexistenți în Moldova³¹. Cel de al doilea argument adus în discuție îl constituia faptul că în timpul lucrărilor de degajare a zidurilor Cetății de Scaun a Sucevei de pământul și molozul

²⁵ D. Năstase, *op. cit.*, p. 90-91.

²⁶ G. Balș, *op. cit.*, p. 191-194.

²⁷ P. Henry, *op. cit.*, p.94; Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 325.

²⁸ Gh. Curinschi-Vorona, *op. cit.*, p. 65-66.

²⁹ G. Balș, *op. cit.*, p. 196.

³⁰ *Ibidem*, p. 196.

³¹ *Ibidem*, p. 191.

depuse de-a lungul timpului, lucrări efectuate în perioada anilor 1895-1904, nu au fost descoperite fragmente de țigle sau olane³².

Fiecare dintre aceste argumente este judicios și, la prima vedere, perfect plauzibil, dar considerăm noi, se impune o reexaminare a lor din noi unghiuri de abordare.

Acoperișurile cu pante rezezi nu exclud folosirea materialelor ceramice pentru realizarea învelitorilor unor construcții gotice și exemple concludente se întâlnesc în învecinatul regat ungar, la Sebeș³³, Oradea³⁴ sau Vințu de Jos³⁵, încă în secolele XIV-XV, unde cercetările arheologice au dus la descoperirea unor olane semicilindrice, cât și a unor țigle plane. Nici cunoscuta și des citata scrisoare a domnului Alexandru Lăpușeanu, din anul 1564, nu se constituie într-un document concludent, care să illustreze lipsa acoperișurilor din țigle și olane în Moldova, ci doar absența în teritoriul de la răsărit de Carpați a *meșterilor care le produceau* (subl. P.V.B.): „cum asemenea meșteri lipsesc cu desăvârșire de la noi, dar la voi sunt”³⁶. Faptul că pe teritoriul Cetății de Scaun a Sucevei nu au fost descoperite, în timpul lucrărilor de degajare a zidurilor de pământul și molozul depuse de-a lungul timpului fragmente de țigle și olane, nu poate constitui o probă concludentă, mai cu seamă dacă ținem cont de modul în care au fost efectuate acele lucrări de degajare a zidurilor cetății. În perioada 1895-1904, lucrările întreprinse la Cetatea de Scaun au fost supravegheate de diletanți, animați de cele mai bune intenții, dar fără nici o pregătire arheologică, astfel că nu au fost colectate toate materialele găsite și, în lipsa unor criterii unice de selecție, alegerea obiectelor descoperite se afla la latitudinea aceluia membru din comitet care răspundea în ziua respectivă de supravegherea lucrărilor³⁷. În aceste condiții, invocarea absenței, între obiectele provenite de la Cetatea de Scaun, a fragmentelor de țigle și olane este irelevantă. Nu este lipsită de interes informația transmisă de primele cataloage ale Muzeului Sucevei apărute în anii 1910 și 1912 în limbile germană³⁸ și

³² *Ibidem*, p. 196.

³³ A.A. Rusu, *op. cit.*, p. 28 și nota 32.

³⁴ A.A. Rusu et alii, *Cetatea Oradea. Monografie arheologică*, vol. I, *Zona palatului episcopal*, Oradea, 2002, p. 119-120, 177-178, pl. LXXIV/a.

³⁵ A.A. Rusu, *Un ansamblu de monumente medievale dispărute de la Vințu de Jos (jud. Alba): mănăstirea dominicană și castelul Martinuzzi. Rezultatele preliminare ale cercetărilor arheologice*, în RMI, LXVII, 1998, 1-2, p. 40.

³⁶ Hurmuzaki – Iorga, *Documente*, XVI/1, p. 610, nr. 1139.

³⁷ *Schloss Suczawa*, Protokoll I, 23 iulie 1895, manuscris în colecția de documente a Complexului Muzeal Bucovina, Suceava, nr. inv. 2400, p. 1-4.

³⁸ *Hauptkatalog des Suczawer Museums, 1910*, Suceava, 1910, p. 5, nr. 179 și 181.

română³⁹, care menționează o „placă de plumb pentru acoperământ, din cetate”, și o „placă de aramă pentru acoperământ, din cetate”, nepomenite în lucrarea redactată de arhitectul Romstorfer despre Cetatea de Scaun, informație care ridică problema materialelor utilizate pentru realizarea învelitorilor acestui important monument de arhitectură militară din Moldova.

În stabilirea materialului din care erau făcute acoperișurile bisericilor din Moldova, s-a trecut prea ușor, după opinia noastră, peste înfățișarea edificiilor de cult în tablourile votive, considerată schematică și, în aceste condiții, neconcludentă în problema care ne interesează. În tabloul ctitoricesc al bisericii Sfântu Ilie de lângă Suceava, acoperișul a fost reprezentat segmentat, ascuțit, cu pante repezi, divers colorate. Astfel, învelitorile altarului, pronaosului și turlei sunt roșii, absidele laterale albastru-cenușiu, partea superioară a turlei albă, iar baza galbenă. Pe întreaga suprafață a acoperișului au fost desenate linii care se întretaie, trasând spații dreptunghiulare ce sugerează solzi de mari dimensiuni. Aceeași solzi de mari dimensiuni, dar de data aceasta terminați în acoladă, au fost reprezentați și în cazul bisericii mănăstirii Voroneț; acoperișul turlei este albastru spre verde, baza turlei galbenă, restul fiind de culoare roșie. Solzi de mari dimensiuni, trapezoidali, apar figurați și pe acoperișurile bisericilor de la Pătrăuți și Dorohoi. Biserica de la Arbore, de plan dreptunghiular, ctitorită de Luca Arbure drept capelă a curții sale, prezintă, de asemenea, un acoperiș segmentat, aurit pe fond galben la altar și roșu pe restul clădirii. Și aici întreaga suprafață a acoperișului este ocupată de linii care se întretaie, sugerând solzi rectangulari, de mari dimensiuni, solzi care apar reprezentați și în cazul acoperișului articulat al bisericii de plan bazilical Sfântul Nicolae din Rădăuți, după adăugarea, în anul 1559, de către Alexandru Lăpușeanu, a pridvorului⁴⁰.

Cercetări arheologice întreprinse, în anii 1997-1999, la biserica fostei mănăstiri Sfântu Ilie de lângă Suceava, au dus la descoperirea unor fragmente ceramice, care, considerăm noi, permit o nouă abordare a problemei materialelor utilizate la realizarea acoperișurilor edificiilor de cult din Moldova medievală. Este vorba de fragmente de țigle care se prezintă sub forma unor plăci plane, masive, cu grosimea de 18-20 mm, prevăzute pe spate cu o proeminență rotundă, pentru montarea în structura acoperișului, dar și fragmentele unor semicilindri de lut, cu o margine în ghirlandă, așa-numitele olane, folosite

³⁹ *Catalogul obiectelor colecționate de „Muzeul local” din Suceava de la 1895 până la 1912*, Suceava, 1912, p. 6, nr. 179 și 181.

⁴⁰ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea (1527-1582)*, București, 1928, p. 131-138.

pentru coamă ori realizarea unor îmbinări. Se întâlnesc atât fragmente de țigle plate și olane semicilindrice roșii, nesmălțuite, cât și acoperite cu smalt verde-olive și galben, așternut direct pe pasta ceramică, fără angobă. Pasta din care au fost lucrate atât țiglele cât și olanele, de bună calitate, cu nisip cu granulație mare, aspră, omogenă, bine arsă, caracteristică și olăriei de uz comun din a doua jumătate a secolului al XV-lea, pledează pentru încadrarea cronologică a acestor obiecte în prima fază de existență a bisericii Sfântu Ilie, din anul 1488⁴¹. Fragmente de țigle și olane cu forme variate, simple sau divers smălțuite, au fost descoperite în Țara Românească: biserica mănăstirii Niculițel⁴², biserica 2 de la Cetățeni-Argeș⁴³, datate în secolul al XIII-lea, biserica Curții Domnești de la Târgoviște, ctitoria voievodului Petru Cercel⁴⁴, la mănăstirea Cotmeana⁴⁵, din secolul al XVII-lea. Cercetări arheologice întreprinse în ultimele decenii în situri medievale din Moldova, au dus la descoperirea unor fragmente de țigle și olane smălțuite: mănăstirea Sfântul Sava din Iași, ctitoria din anul 1625 a lui Enache postelnicul⁴⁶, biserica Barnovschi din Iași⁴⁷, vatra istorică a orașului Iași⁴⁸, biserica Sfântul Gheorghe din Hârlău⁴⁹. Fragmentele provenite de la mănăstirea Sfântul Sava și din vatra istorică a orașului Iași au fost datate în secolul al XVII-lea, în vreme ce condițiile stratigrafice de descoperire a fragmentelor de țigle de la bisericile Barnovschi din Iași și Sfântul Gheorghe din Hârlău nu au permis încadrarea cronologică a acestor obiecte ceramice. Fragmente de țigle și olane, simple sau smălțuite, sunt cunoscute în urma cercetării unor monumente din Transilvania, precum

⁴¹ M.M. Mateci, P.V. Batariuc, M. Gogu, *Sf. Ilie, com. Șcheia, jud. Suceava: Punct: Biserica Sf. Ilie*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 1999*, București, 2000, p. 94; P.V. Batariuc, *Cercetarea arheologică, condiție a restaurării: studiu de caz: biserica Sfântu Ilie, Suceava*, în vol. *Monumentul – Tradiție și Viitor, Lucrările simpozionului*, 8-11 septembrie 1999, Iași, 2000, p. 140.

⁴² C. Moisescu, *Procedee tehnice, materiale și meșteri constructori români în evul mediu*, în RMM-MIA, 1, 1985, p. 28.

⁴³ D.V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 84, fig. 3/37.

⁴⁴ N. Constantinescu, *Contribuții arheologice asupra Curții Domnești din Târgoviște (secolele XIV-XVII)*, în SCIV, 15, 1964, 2, p. 237.

⁴⁵ Gh. Curinschi-Vorona, *op. cit.*, p. 65-66.

⁴⁶ N.N. Pușcașu, V.M. Pușcașu, *Biserica „Sf. Sava” din Iași. Monografie arheologică*, Iași, 2005, p. 50.

⁴⁷ Informație de la colegul Costică Asăvoaie, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁴⁸ Informație de la doamna dr. Stela Cheptea, căreia îi transmitem mulțumirile noastre.

⁴⁹ Informație de la doamna dr. Stela Cheptea.

⁵⁰ A.A. Rusu, *Țigle și olane la monumente istorice*, p. 28 și nota 32.

orașul Sebeș⁵⁰, Cetatea Oradea⁵¹, mănăstirea dominicană de la Vințu de Jos⁵² (secolele XIV-XV), bisericile de la Avrămești, județul Harghita⁵³ și Vingrad, județul Alba⁵⁴ (secolul al XV-lea), mănăstirea Vaca, Crișan, județul Hunedoara⁵⁵, Magna Curia de la Deva⁵⁶ (secolul al XVII-lea).

Descoperirea țiglelor și olanelor semicilindrice vine să confirme realitatea din tablourile votive, și anume faptul că biserica mănăstirii Sfântu Ilie – dar probabil și cele de la Bădeuți, Pătrăuți, Voroneț, Dorohoi, Rădăuți, Arbore – au avut un acoperiș realizat din materiale ceramice, divers colorate.

Dar nu putem extinde realitatea evidențiată de unele tablouri votive și confirmată de cercetările arheologice la toate edificiile de cult din Moldova, deoarece este sigur că în teritoriul est-carpatic, în secolele XV-XVI, nu a fost utilizat doar un singur material pentru realizarea acoperișurilor.

Din însemnările italianului Giovanni Maria Angiolello, cel care, fiind prizonier la turci, l-a însoțit pe sultanul Mehmed al II-lea, în 1476, în Moldova, aflăm că la Suceava „casele și bisericile erau din lemn și acoperite cu șindrilă”⁵⁷ („*le case et chiese erano di legname coperte di sandole*”)⁵⁸. Informația lui Angiolello a fost acceptată fără rezerve, deși nu trebuie să uităm că în orașul de reședință al domnilor țării se afla cel puțin un edificiu de cult construit din piatră și ne referim la catedrala mitropolitană, biserica Sfântul Gheorghe – Mirăuți.

Pentru noi este clar că bisericile de lemn, foarte numeroase în acea vreme, au avut acoperiș de șindrilă, după cum nu este de exclus nici ipoteza ca și unele biserici de zid să fi fost acoperite de asemenea cu șindrilă. În tabloul votiv, recent restaurat, de la Bălinești, ctitoria logofătului Ion Tăutu, biserica de plan dreptunghiular cu pridvor pe latura de sud, apare figurată cu învelitoarea divizată în două compartimente, unul pentru corpul propriu-zis al edificiului și un altul pentru pridvor, într-o singură culoare, dar având partea

⁵¹ A.A. Rusu et alii, *Cetatea Oradea. Monografie arheologică*, p. 119-120, pl. LXXIV/a.

⁵² Idem, *Un ansamblu de monumente medievale dispărute la Vințu de Jos (jud. Alba): mănăstirea dominicană și castelul Martinuzzi. Rezultate – preliminară ale cercetărilor arheologice*, în RMI, LXVII, 1-2, 1998, p. 40.

⁵³ E. Benkő, *A középkori keresztúr-szék régészeti topográfiaja*, Budapesta, 1992, p. 218.

⁵⁴ A.A. Rusu, *Țigle și olane la monumente istorice*, p. 28 și nota 34.

⁵⁵ A.A. Rusu, I. Lazăr, Ghe. Petrov, *Mănăstirea Vaca*, în AT, II, 1992, p. 150.

⁵⁶ A.A. Rusu, *op. cit.*, p. 30.

⁵⁷ Giovanni Maria Angiolello, în *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 137.

⁵⁸ Donado da Lezze, *Historia Turchesca (1300-1514)*, editată de I. Ursu, București, 1910, p. 91.

superioară colorată în auriu, acoperiș brăzdat de numeroase linii vălurite, de mici dimensiuni, care, cu siguranță, sugerează plăcile de șindrilă. Nu este exclus ca zonele colorate în auriu să marcheze olandele folosite pentru realizarea coamei acoperișului. Pe de altă parte, până la mijlocul secolului al XVII-lea avem informații documentare despre faptul că atât Curtea Domnească cât și Cetatea de Scaun a Sucevei au avut învelitorile realizate din șindrilă și ne referim la scrisorile adresate în timpul domniei lui Vasile Lupu, birăului orașului Bistrița, de către portarul de Suceava sau de vornicul orașului Suceava privind achiziționarea unei importante cantități de cuie pentru șindrilă și de leături necesare acoperirii celor două edificii⁵⁹.

Un alt material care a servit la realizarea acoperișurilor edificiilor de cult din Moldova medievală a fost plumbul. Urmele materiale ale acestui gen de învelitori nu au ajuns până la noi, cu excepția recente descoperiri, pe latura de sud-est a incintei de la mănăstirea Probota a 40 de plăci de plumb, ovale, grupate, cu o greutate totală de aproximativ 3.000 kg, plăci de plumb considerate a fi destinate acoperișului, proiect la care mai apoi s-a renunțat⁶⁰, dar dispunem de informații documentare despre cel puțin două biserici din teritoriul est-carpatic care au avut învelitori de plumb. Potrivit informației transmise de Ion Neculce, în *O samă de cuvinte*, în anul 1653 „plumbul cu careli au fost acoperită mănăstirea Putna l-au luat căzacia lui Timuș, a ginerelui lui Vasilie vodă, de l-au dus la cetate la Suceava, de au făcut glonțuri de pușcă, să apere cetatea Sucevii despre Gheorghie Ștefan vodă”⁶¹. Informații suplimentare despre acoperișul de plumb al mănăstirii Putna lipsesc, ceea ce face imposibil de determinat epoca când acesta a fost realizat. Putem doar să presupunem că Ștefan cel Mare s-a îngrijit ca biserica menită a-i servi drept necropolă pentru sine și familia sa să fie acoperită cu un material neperisabil, plumbul, dar jinduit pentru multiplele sale întrebuințări.

O altă informație referitoare la acoperișul unui edificiu de cult datează din cel de al treilea deceniu al secolului al XVI-lea, când Ștefăniță vodă, în decembrie 1522, solicita, prin solul său, Luca Cârjă, regelui Poloniei „să dea voie unui negustor al său să meargă la iarmaroc la Lublin să cumpere cincizeci de centnari de plumb... cu banii domnului pentru acoperirea Mitropoliei din

⁵⁹ V.Gh. Miron, M.St. Ceașu, I. Caproșu, G. Irimescu, *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388-1918*, vol. I, București, 1989, p. 269-270, nr. 139; p. 270, nr.140; p. 270-271, nr. 141; p. 284-285, nr. 156.

⁶⁰ Cf. *The Restoration of the Probota Monastery, 1996-2001*, UNESCO, 2001, p. 169, 171, fig. 293, 294.

⁶¹ I. Neculce, *O samă de cuvinte*, în *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Gabriel Strempeț, București, 1982, p. 181.

Suceava, pe care a zidit-o și a sfințit-o în anul acesta, și cere carte de la măriasa, regele, pentru vama aceluia plumb”⁶². G. Balș a demonstrat că cele 50 de chintale (centnari) de plumb – indiferent dacă calculul se face după sistemul de greutate utilizat în Moldova sau Polonia – erau insuficiente pentru a acoperi noua catedrală mitropolitană de la Suceava⁶³. Balș a avansat ipoteza că plumbul a putut servi doar la acoperirea unor anumite părți – ceea ce astăzi este desemnat prin termenul tinichigerie („plomberie”) –, cât și a altora, primejduite de apa pluvială⁶⁴. Acoperișul de plumb al bisericii Sfântul Gheorghe nu a dăinuit prea multă vreme, dispărând în condiții rămase pentru noi necunoscute, deoarece, după cum menționează *Cronica murală de la Suceava*, domnul Petru Șchiopul, „în anul 1589 iunie 24, a acoperit biserica Mitropoliei, și a făcut și clopotnița și a adus și pe Sfântul Ioan la Mitropolie”⁶⁵. Nu cunoaștem natura materialului cu care a fost acoperită, la sfârșitul secolului al XVI-lea, biserica Sfântul Gheorghe, ceea ce se știe este faptul că mitropolitul Iacov Putneanul „s-au apucat cu a sa cheltuială și au acoperit-o”, la mijlocul secolului al XVIII-lea, cu șindrilă⁶⁶, care va fi înlocuită, în anii 1875-1876, tot cu șindrilă, dar de data aceasta, vopsită în verde⁶⁷.

În urma analizării diferitelor informații, iconografice, documentare, arheologice, putem să conchidem că în Moldova medievală au fost folosite diverse materiale pentru a realiza acoperișul bisericilor ortodoxe: șindriila, plumbul, și nu în ultimul rând țiglele și olanele felurite colorate. În Moldova cel puțin o parte a acoperișurilor bisericilor era din țigle și olane, într-o variată paletă coloristică: roșu, culoarea lutului ars în atmosferă oxidantă, dar și acoperite cu smalțuri verzi și galbene. În spiritul acestei concluzii se cuvine, la mai mult de un secol distanță, să acceptăm realitatea, chiar dacă, nume cu rezonanță în istoriografia română au avut o atitudine complet negativă. În restaurarea acoperișurilor bisericilor Putna, Sfântu Ilie, Solca, Mirăuți și Sfântul Gheorghe din Suceava, arhitectul Karl A. Romstorfer a fost mai aproape de realitatea istorică decât iluștrii săi detractori, între care nota dominantă a fost susținută

⁶² M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefăniță Voievod (1517-1527)*, Iași, 1943, p. 530-557, nr.112, p. 549, 557.

⁶³ G. Balș, *op. cit.*, p. 197.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959, p. 162-163.

⁶⁶ I. Caproșu, *Vechea catedrală mitropolitană din Suceava. Biserica Sfântul Ioan cel Nou*, Iași, 1980, p. 45.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 47.

de N. Iorga⁶⁸, urmat de toți cei care au atins, fie și în treacăt⁶⁹, problema arhitecturii medievale moldovenești.

Acoperișul ceramic, divers colorat, uneori chiar strident – dar nu o excepție în lumea gotică, cea atât de plină de contraste și culori –, a fost o realitate a vremii, la care arhitecții trebuie să reflecteze atunci când elaborează proiectele de restaurare a monumentelor medievale.

⁶⁸ N. Iorga, *Neamul românesc din Bucovina*, București, 1905, p. 19: „De departe, mănăstirea Sf. Gheorghe se vedește prin turnul greoiu al porții și prin scânteierea ciudată, prin lucirea sticloasă a țiglelor nouă roșii închis, cu dungi nesăbuite de albastru și galben, ceia ce pentru o biserică e o împoțonare, iar pentru colorile noastre naționale e, când te gândești cine a reparat-o și cu se simțăminte față de noi, *o profanare*” (subl. N. I.).

⁶⁹ D. Dan, *Biserica Sf. Gheorghe din Suceava*, în BCMI, III, 1910, p. 138-139: „Lucrul principal este însă că, după planul arhitectului Romstorfer, fostul acoperemânt simplu și oblu al bisericii, a fost înlocuit cu un altul, care este împărțit în trei părți. Acest acoperemânt se vede pe tabloul ctitoresc, deci forma lui nu este meritul arhitectului Romstorfer... Toate aceste părți de acoperemânt, afară de cele de la picioarele turnului bisericii, cari sunt de tînchea roșie, ca cel al turnului bisericii și cel de deasupra intrării în tindă, sunt de țigle în colorii intense roșii, albe și verzi, cari dau întregii biserici, ca și celei de la Mirăuți și la Putna, acoperite la fel de câțiva ani mai înainte, tot după planurile arhitectului Romstorfer, un aer profan, cu aspect de reclamă. Prin această acoperire nepotrivită s-a micșorat cu mult aspectul plin de demnitate și sfințenie al vechei catedrale mitropolitane. Mai mult încă, pot susține că s-au călcat în picioare principiile vechei arhitecturi a bisericilor moldovenești de odinioară, cari mai toate erau acoperite cu table de plumb, ca de exemplu mănăstirea Putnii, biserica episcopală din Rădăuți și cea mitropolitană din Suceava, de care este vorba”.

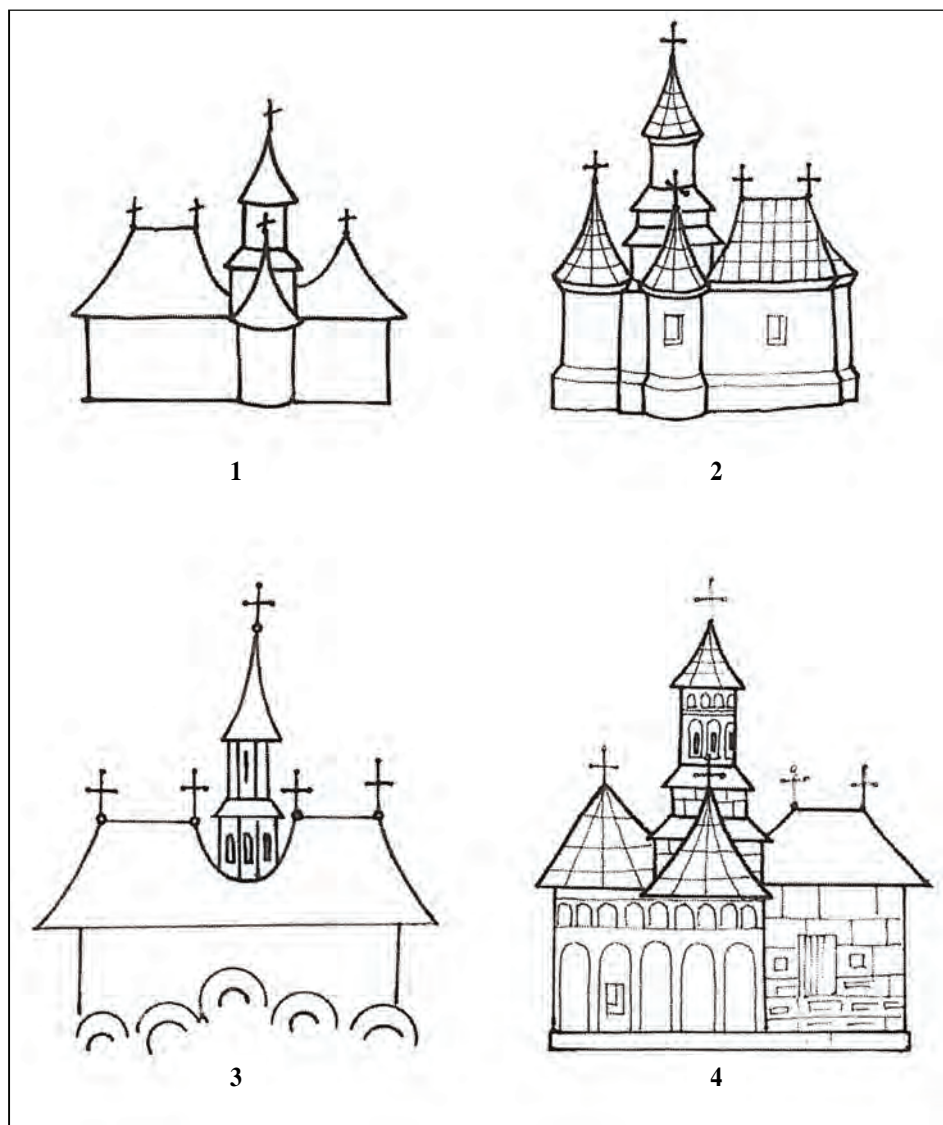
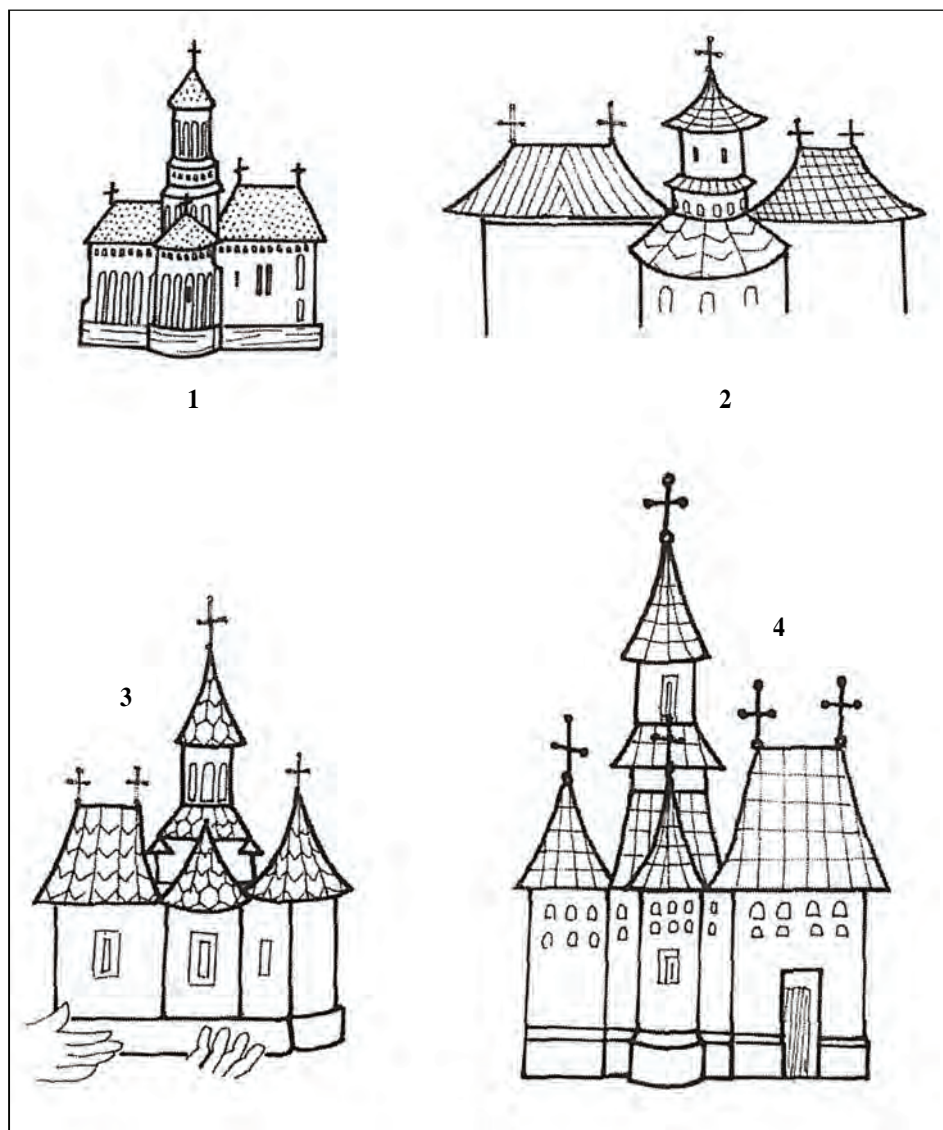

Fig. 1 - 1. biserica Sfântu Procopie, Bădeuți, tabloul votiv; 2. biserica Sfântu Ilie, tabloul votiv; 3. biserică reprezentată în fresca de la Sfântu Ilie; 4. biserica Pătrăuți, tabloul votiv, după G. Balș.

**Fig. 2 - 1. biserica mănăstirii Moldovița, tabloul votiv;
 2. biserică reprezentată în fresca de la Voroneț; 3. biserica mănăstirii Voroneț, tabloul votiv;
 4. biserica sfântu Nicolae, Dorohoi, tabloul votiv, după G. Balș.**

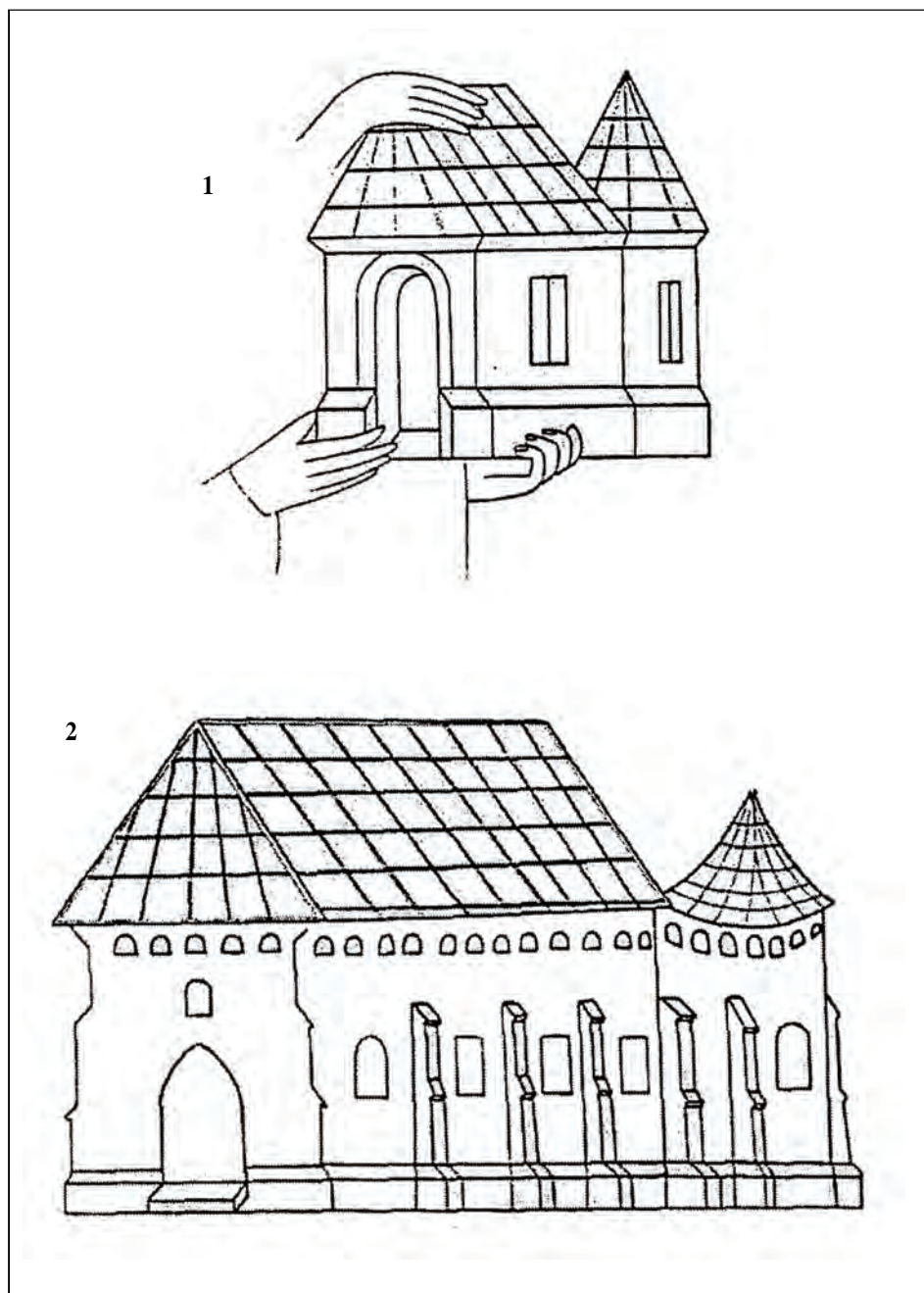

Fig. 3 - 1. biserica Arbore, tabloul votiv;
2. biserica Sfântul Nicolae, Rădăuți, tabloul votiv, după D. Năstase.

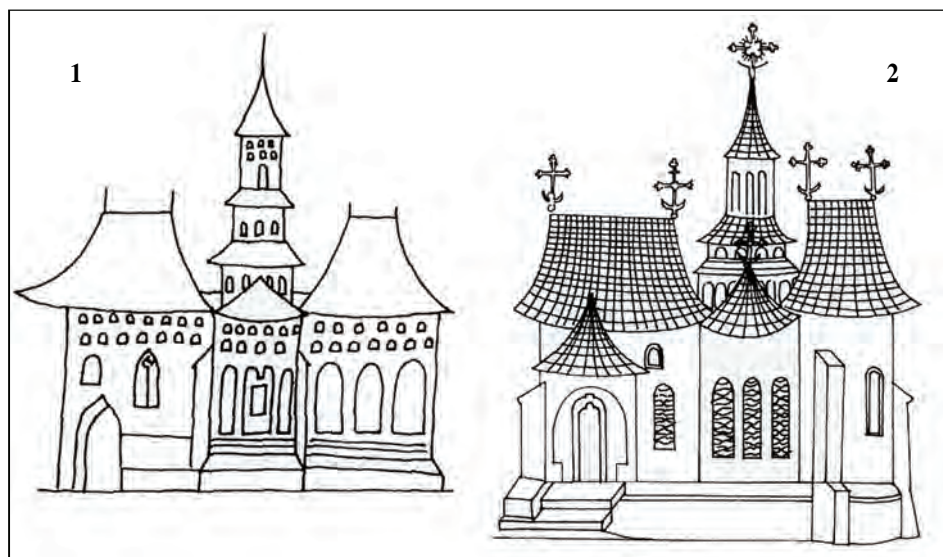

Fig. 4 - 1. biserica mănăstirii Neamț, după Al. Lapedatu;
2. biserica mănăstirii Sucevița, după G. Balș.

Fig. 5 - Biserica mănăstirii Neamț, gravură din anii 1816-1817, după Al. Lapedatu.

**Fig. 6 - Clopotnița și stăreția mănăstirii Neamț,
gravură din anii 1816-1817, după Al. Lapedatu.**

Ctitorii Dobrovățului. Înrudiri posibile

Voica Maria Pușcașu

Studiul de față face parte dintr-o cercetare mai amplă – deopotrivă arheologică și istorică – privind trecutul Mănăstirii Dobrovățului.

Firul prezentării noastre de acum se rezumă doar la expunerea acelor dintre ipotezele sau încheierile care se referă strict la înrudirea posibilă între două familii boierești: prima, aproape pierdută în anonimat, cea de a doua, cu evoluție ascendentă în timp pe scara ierarhiei economice și politice a Moldovei, în special din secolul al XVII-lea.

Până la abordarea propriu-zisă a temei propuse, considerăm necesară o precizare de ordin general. Anume că statutul de ctitor de fapt, inițial, sau de ctitor de drept deținut de urmași, are caracter perpetuu, chiar în situația în care așezământul în sine este total transformat sau chiar mutat în alt loc. Drept exemple concludente și explicite în acest sens cităm prevederile documentului de închinare la mănăstirea Sinai a fostei mănăstiri Sf. Vineri din Iași și pe cele din documentul de desființare a fostei mănăstiri Cornet, din Țara Românească. Ambele, deopotrivă, dovadă clară a unui obicei practicat în amândouă țările române.

În primul caz, la 21 decembrie 1610, Nistor Ureche, de comun acord cu „ctitorii bătrâni” ai bisericii de lemn Sf. Vineri, purcede la mutarea acesteia în alt loc „să-i fie iarăși pomană lui Samson și casei sale”, pe locul inițial ridicându-se o biserică de piatră, de data aceasta într-o nouă mănăstire care este închinată metoh Sinaiului, tot cu acordul „vechilor ctitori”¹.

În cel de al doilea caz, la 25 mai 1590, descendenții lui Udriște postelnic din Drăgoiești, dăruiesc două sate Episcopiei din Râmnicu Vâlcea „ce au fost la sfânta mănăstire care s-a numit Cornet, care s-a dărâmat, să fie veșnică pomenire vechilor ctitori”².

Ca instituție monahală, mănăstirea Dobrovățului – anume cea a cărei biserică a fost construită de Ștefan cel Mare în anii 1503-1504 – succede unui așezământ anterior, menționat ca atare, pentru prima dată, în anul 1499³.

¹ DIR, A, Moldova, veac XVII, vol. II, București, 1953, p. 336-339, doc. 450.

² DIR, B, Țara Românească, veac XVI, vol. V, București, doc. 465.

³ DRH, A, Moldova, vol. III, volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, București, 1969, p. 444-446, doc. 247.

Închinată mării sărbători împărătești „Schimbarea la Față” și păstorită la acea dată de „chir popa Ioanichie”, fosta mănăstire – până acum nelocalizată – este cumpărată de domnie, dimpreună cu cinci sate, în anul 1503⁴ și dăruia mănăstirii voievodale a Dobrovățului, cea până acum în ființă și închinată hramului „Pogorârii Sfântului Duh”.

Ctitorii primei mănăstiri nu sunt explicit cunoscuți din informațiile documentare de care dispunem. Dat fiind însă faptul că atât în anul 1499 cât și în anul 1503 Ștefan cel Mare achiziționează în total un număr de 8 sate (prin schimb sau cumpărare) de la urmașii unui singur personaj, anume Ivan Damianovici, ne fac să presupunem că el sau descendenții săi, fuseseră direct implicați în ctitorirea vechiului așezământ. Și, așa cum am demonstrat cu alt prilej⁵, sunt situații în care o mănăstire este vândută-cumpărată la fel ca oricare altă proprietate imobiliară, iar lăcașul în sine era, în fapt, o capelă de curte boierească, fără personalitate juridică și fără proprietăți.

Cele opt sate, anume: Ruși, Călugăreni (Călugărești), Dumești, Fetești, Alexești, Munteni, Costiceni și Ostroveni – situate toate pe apa Dobrovățului – erau parte dintr-un *uric*, azi pierdut, acordat lui Ivan Damianovici de voievodul Alexandru cel Bun⁶ și care cuprindea – cu mare probabilitate – și alte posesiuni. Constatăm că pentru primele trei sate, Ștefan cel Mare a dat în schimb alte patru sate, situate pe Bujor (Dumbrăveni și Radotești)⁷, pe Berheci (Davidești)⁸ și pe Hovrăleata (Neagomirești)⁹, deci într-o zonă situată la sud de domeniul nou constituit pentru propia mănăstire a Dobrovățului. Informații la care vom apela imediat confirmă faptul că proprietățile lui Ivan Damianovici și a fiilor săi se cantonavă exact în aceeași zonă.

Încercarea de identificare a lui Ivan Damianovici – amintit astfel doar în cuprinsul celor două documente menționate – este dificilă¹⁰. Totuși, dacă

⁴ *Ibidem*, p. 526-530, doc. 295.

⁵ Voica Maria Pușcașu, *Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Tara Românească și Moldova până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, 2001, p. 151-153.

⁶ Actul fusese emis, cu mare probabilitate, în intervalul 1432-1451, din motive a căror discutare nu constituie obiectul prezentării de față. Pentru o primă argumentare a datării, vezi Voica Maria Pușcașu, *Biserica Dobrovăț, date istorice*, în MMS, LIII, nr. 1-3, 1977, p. 163-166.

⁷ Bujor, pârâu, numit apoi Rogoaza și Oțeleni, afluent al Elanului la Guțișci, c. D. Cantemir, Vaslui (cf. DRH, A, Moldova, vol. III, Indice, sub voce, p. 570).

⁸ Berheci, pârâu, afluent al Bârladului lângă Tecuci (*ibidem*, p. 566).

⁹ Hovrăleata, denumit apoi Horața și Horoiata, afluent al Bârladului în comuna Banca (*ibidem*, p. 593).

¹⁰ În documente relativ contemporane este amintit după 20 decembrie 1414 – ante 8 aprilie 1419 „pârâul lui Ivan”, localizat în zona orașului Huși (DRH, A, Moldova, vol. I,

coroborăm menționarea unui anume Ivan Șurinschi, la 3 iunie 1429¹¹, cu posesiuni în actualul sat Ivănești, com. Pădureni, jud. Vaslui, cu mențiunea satului Șurinești (dispărut, fost în actuala comună Dănești din același județ), aflat în hotar cu domeniul nou constituit al Mănăstirii Dobrovățului, lucrurile par să capete contur. Dificultatea apare în momentul în care avem în vedere că documentul cu data de 11 februarie 1400¹², în care este menționat satul Șurinești, este considerat astăzi un fals. Un fals determinat de autorii ediției DRH în baza grafiei, ortografiei, limbii, formularului, modului de atârnare a pecetii și conținutului, redactat probabil în secolul al XVI-lea și „alcătuit în vederea acaparării unora dintre satele indicate în text”. Aceiași autori admit însă că sigiliul a fost luat de la un act autentic¹³. Fals, dar cât de fals! La 16 martie 1528, este amintită Anușca, fiica lui Dan vameșul – același cu beneficiarul daniilor din actul considerat fals și datat 11 februarie 1400 – cu specificarea că „acest privilegiu este stricat, cum ni este nouă cunoscut”. Deținem mai multe elemente¹⁴ care ne conduc spre concluzia acestei paranteze, anume aceea că actul considerat fals poate fi socotit mai mult drept o copie, cu inerente erori, adaptări sau omisiuni, copie făcută în secolul al XVI-lea – poate tocmai ca urmare a celor de mai sus – și căreia i s-a aplicat sigiliul privilegiului original.

Reținem că identificarea lui Ivan Damianovici cu Ivan Șurinschi pare să fie posibilă și că acesta deținea posesiuni spre sud, est și vest de locul în care Dobrovățul se vărsa în Vaslui.

Cunoaștem numele a doi dintre fiii lui Ivan Damianovici. Primul dintre aceștia, anume Voislav, este amintit doar în actul din anul 1499, ca tată al Cârstinei și Anușcăi (mamă a Nastasiei) – fiice care dețineau în exclusivitate satele Ruși, Călugăreni și Dumești, schimbate cu Ștefan cel Mare pentru satele Dumbrăveni și Radotești, ambele pe Bujor, Davidești pe Berheci și Neagomirești pe Hovrăleata¹⁵. Cel puțin două dintre acestea, anume Davideștii și Neagomireștii, sunt amintite ca pierdute în hiclenie de Petru Carabăț, fost

întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1975, doc. 39); apoi, lui Ivan Stângaciui i se întărește un sat pe Racova, „unde este casa lui”, la 15 iulie 1439 (*ibidem*, p. 280-281, doc. 198); Ivan Cautiș (*ibidem*, p. 207-208, doc. 151), cu proprietăți în zona Bacău, pare să nu prezinte interes din punctul nostru de vedere.

¹¹ DRH, A, Moldova, vol. I, p. 133-136, doc. 90.

¹² *Ibidem*, p. 418-420, doc. III.

¹³ *Loc. cit.*, p. 319-420.

¹⁴ Aceste elemente vor fi discutate în lucrarea despre mănăstirea Dobrovățului, în pregătire.

¹⁵ DRH, A, Moldova, vol. I, p. 244-247, doc. 247.

pârcălab de Vaslui, la 18 mai 1528¹⁶. Despre Voislav, însă, și despre descendența sa nu mai avem nici o știre directă după anul 1512.

Cel de al doilea fiu a fost Mihu, a cărui descendență a putut fi urmărită până în primele decenii ale secolului al XVII-lea. Personajul apare pentru prima oară cu calitatea de pârcălab de Crăciuna la 13 mai 1484, atunci când cumpără de la Stanciul Stărostescul, fiul lui Fedco, satul Găleşaști pe Crasna¹⁷. Cetatea Crăciuna, construită de Radu cel Frumos înainte de anul 1471, a fost cucerită de Ștefan cel Mare, la 10 martie 1482, și a fost alipită cu întreg ținutul Putnei la Țara Moldovei, prilej cu care, tot atunci, au fost numiți și primii doi pârcălabi, Vâlcea și Ivan¹⁸. Deoarece cetatea Crăciuna a fost distrusă prin foc în anul 1484, Mihu a succedat în funcția de pârcălab – probabil pentru scurt timp - unuia dintre cei mai sus amintiți. Același Mihu apare cu funcția de medelnicer, ca hotarnic în actul emis la 7 martie 1493¹⁹ și, apoi, la 20 martie 1497, atunci când cumpără satul Rădeni de la urmașii lui Crețu de la Ialan²⁰. Deși este nominalizat, ca tată al Vasutcăi, în actul din 1503, se pare că la acea dată nu mai era medelnicer. Totuși, în unele dintre documentele secolului al XVI-lea, ce privesc pe succesorii săi, va apare, mereu, ca „Mihu medelnicerul”.

Accentuăm faptul că un Mihu din Feerești vinde, la 9 octombrie 1487, o jumătate din satul Stârcești, la Gura Tutovei²¹. În același timp, atragem atenția asupra faptului că la acea dată celălalt Mihu, fiul lui Ivan Damianovici, nu deținea nici o funcție și este probabil că a fost identificat în actul acum în discuție, prin indicarea satului unde își avea curtea de reședință, situație în care trebuie să admitem că Mihu se căsătorise cu o descendentă a lui Feaer, fiind astfel cumnat cu Cosma Streașină. De asemenea, specificăm faptul că reședința din Feerești a fost, probabil, abandonată atunci când satul a fost cumpărat de Ștefan cel Mare și inclus în ocolul târgului Vaslui, la 15 octombrie 1491²².

Tot despre Mihu, mai aflăm, la 20 aprilie 1515, că înainte de moartea sa, dăruise mănăstirii domnești a Dobrovățului satul Rădeni²³, și mai știm că

¹⁶ DIR, A, Moldova, veac XVI, vol. I, București, 1953, p. 295-296, doc. 261, și p. 305-306, doc. 272.

¹⁷ DRH, A, Moldova, vol. II, volum întocmit de L. Șimanschi, în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, 1976, p. 398-399, doc. 260.

¹⁸ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1964, p. 93, 97.

¹⁹ DRH, A, Moldova, vol. III, p. 245, doc. 125.

²⁰ *Ibidem*, p. 403-405, doc. 227.

²¹ *Ibidem*, p.24-25, doc. 15.

²² *Ibidem*, p. 188-191, doc. 96.

²³ DIR, A, Moldova, veac XVI, vol. I, p. 95-96, doc. 95

N. Iorga putea încă desluși cuvântul „medelnicer” pe piatra foarte tocită ce-i acoperise cândva mormântul, în interiorul bisericii mari a Dobrovățului²⁴. Această din urmă situație – constatată de altfel și arheologic – confirmă calitatea de ctitor de drept deținută de Mihul medelnicerul asupra mănăstirii vechi, calitate exercitată la data morții sale în cuprinsul bisericii construite de Ștefan cel Mare. Nu vom insista acum asupra împrejurărilor, cu mult mai nuanțate, care au susținut dreptul de înmormântare a lui Mihul în gropnița Dobrovățului.

De o mare importanță în reconstituirea proprietăților deținute de succesorii imediați ai lui Ivan Damianovici se arată a fi și actul din anul 1519.

La 25 iunie, în Hârlău, Ștefăniță întărește lui „Ion și frații săi, Giurge și Necoară, și surorile lor: Anghelina și Marica, fiii Mihului medelnicerul” ale lor „drepte ocini, moșii, și cumpărătură și agonisită din slujbă a părintelui lor”²⁵. Satele enumerate sunt împărțite apoi în trei categorii. Prima categorie cuprinde satele moștenite de Mihul, anume: „satul Găleștii pe Crasna, în amândouă ținuturile, și satul Ghereștii, din fundul Horincii, și alt sat Blăgeștii pe Lișcova, și satul Sârbii, de asemeni pe Lișcova, și mai din sus de Sârbii, satul Hrăneștii, iar pe Lișcova, și cu poiana ce iasti în fundul Lișcovii, în pădure, și satul Cătușa, pe Bârlad, și giumătate de gârlă Cătușenii și giumătate de ezer Cătușinii”. Cea de a doua categorie cuprinde satele date de Ștefan cel Mare medelnicerului Mihul, anume: Măstecanii, Bujoreni, Pipărcanii și un sat „unde au șezut Slăvei și Mihăilă”, pe Bârlad. Și, în sfârșit, a treia categorie este reprezentată de un sat „driaptă răscumpărătură” de la călugării Bistriței, Băcșănești cu mori pe Bârlad.

În acest punct al expunerii, trebuie să facem câteva sublinieri. Mai întâi că localizarea satelor moștenite – sau dobândite – de Mihul medelnicerul se cantonează în bazinul râurilor Bârlad, Vaslui și Elan. Apoi că satele moștenite de Mihul reprezintă cel puțin o jumătate din satele deținute cândva de Ivan Damianovici. Dacă adaugăm și celelalte opt sate trecute prin voia lui Ștefan cel Mare în proprietatea mănăstirii domnești a Dobrovățului ajungem la un domeniu care însuma aproximativ 20 de sate!

Dar amintim în mod special faptul că două alte fiice ale lui Mihul medelnicerul, Vasutca și Stana, nu mai sunt amintite în actul din anul 1519. Ambele, cu descendență numeroasă, erau căsătorite la acea dată și primiseră deja cel puțin o parte din moștenirea ce li se cuvorea.

²⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, București, 1914, p. 419.

²⁵ DIR, A, Moldova, veac XVI, vol. I, p. 145-147, doc. 133.

Descendenții Stanei, prin fiul său, Tudor, vând, la 28 februarie 1586, părți din Polițești pe Tutova, din uric de la Ștefan cel Mare²⁶, și la 24 ianuarie 1589, de data aceasta împreună cu verii lor, descendenții lui Giurge, satul Cătușe, pe Bârlad („ce acum se chiamă Feleștii”) lui Condrea Bucium²⁷.

Nepoata Vasutcăi, Tudora, a fost probabil căsătorită cu Sima Purcel, stăpân în Vilnești pe Telejina²⁸, deoarece satul cu pricina revine descendenților săi, dimpreună cu numele de Purcel. Fiii lor, Toader Purcel și Pinteia, sunt ultimii din neam care mai dețin mici dregătorii: primul este menționat ca postelnic, cel de al doilea ca șetrar. Amândoi s-au căsătorit cu fiicele unora dintre stăpânitorii de moșii din zonă. Tudor se căsătorește cu Anisia, urmașă a lui Vlad Dolhici (care aduce drept dotă și satul Dușești, pe Vaslui), iar Pinteia se căsătorește cu Greaca Capotă (care aduce drept dotă părți din satul Căpotești), descendentă a lui Crețu de la Ialan, cu care, însă, nu a avut urmași.

Din acest obositor excurs – care nu epuizează însă toate elementele de discutat – reiese că urmașii lui Mișu medelnicerul au continuat să dețină sate în aceeași zonă și, probabil, să și viețuiască acolo. De asemenea, reiese cu claritate faptul că ei au preferat să contracteze legături matrimoniale cu reprezentanții altor familii cu posesiuni învecinate, fără a putea – în nici un caz – să le cunoaștem pe toate.

Și iată că numeroșii copii și nepoți ai lui Toader Purcel postelnic, cu o situație economică în declin, înstrăinează aproape sistematic multe dintre părțile lor de moștenire. Dintre aceste vânzări un număr de șapte se fac către vornicul Ionașco Cehan și câte una spre Petrea Cehan și Racoviță Cehan.

Ne oprim, acum, pentru a puncta – mult mai pe scurt de această dată – câteva dintre elementele genealogice cunoscute cu privire la familia „Cehăneștilor”.

Toponimul Cehani este cunoscut cu valoare de „movilă săpată” dar și de sat în hotar cu ocolul Bârladului, din 10 ianuarie 1495²⁹. Petrașco Cehan este menționat ca descendent al lui Horga cel Bătrân, care deținea unele proprietăți dincolo de Prut³⁰. El cumpără de la nepoata lui Toader Purcel, Longhina, părți din Răci, pe Vaslui³¹. Fratele său, Ionașco Cehan, cumpără de la descendenții lui Mișu medelnicerul satele Codăești, Dușești și Pârșești³².

²⁶ *Ibidem*, vol. III, p. 307, doc. 373.

²⁷ *Ibidem*, p. 413-414, doc. 503.

²⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 339-340, doc. 306.

²⁹ DRH, A, Moldova, vol. III, p. 279-282, doc. 151.

³⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 375, doc. 246.

³¹ DIR, A, Moldova, veac XVII, vol. IV, doc. 224.

³² DRH, A, Moldova, vol. XXIII, volum întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat, Dumitru Agache, București, 1996, p. 55, doc. 54; p. 74, doc. 67; p. 154, doc. 116; p. 476, doc. 415 și p. 549, doc. 490.

Același Ionașco Cehan mai achiziționează în decursul deceniilor al 3-lea și al 4-lea ale secolului al XVII-lea – singur, sau împreună cu frații săi - încă cel puțin alte șapte sate, situate toate în ținutul Fălciu. Căsătorit cu Nastasia, fiica lui Dumitru fost vornic, Ionașco Cehan moare fără copii, toată averea revenind fraților săi³³. Oricum, satele care ne interesează revin lui Petre și fiilor săi, Racoviță Cehan, căsătorit cu Tofana, fiica lui Petre Șoldan, Apostol, căsătorit cu fiica lui Bolea vornic, și Constantin, probabil mort de tânăr.

Achiziționarea satelor în discuție, deajuns de metodică ținând seama de multele etape parcurse pentru stăpânirea tuturor părților lor, poate fi asimilată cu exercitarea unui drept de preemțiune generat de relațiile de rudenie anterior existente între cele două familii.

Posibilitatea înrudirii celor două familii mai capătă și alte confirmări.

În anul 1651, Mănăstirea Dobrovățului este închinată de Vasile Lupu voievod la mănăstirea Zografu. În actul de închinare se accentuează faptul că ambele – Dobrovățul și Zografu – au fost ctitorite de Ștefan cel Mare. La acea dată mănăstirea Dobrovățului era părăsită, „lipsită de călugări, într-o stare mizerabilă”, fiind subînțeleasă intenția domnului de a îndrepta această stare de lucruri tocmai prin sus-zisa închinare, ca metoh, la Zografu, cu toate proprietățile „moșii, iazuri, vii, țigani și venituri, de care s-a bucurat sub domniei cei înainte de noi”³⁴. Chiar dacă în majoritatea cazurilor când s-a procedat la astfel de închinări, rezultatele au fost mai puțin decât mulțumitoare, nici acum nu putem pune la îndoială buna credință a celor care făceau închinarea și dorința lor sinceră de a revigora viața monahală și de a asigura întreținerea mănăstirilor și a moșiilor acestora printr-o bună administrare.

Cu atât mai surprinzătoare apare astfel intervenția – am zice noi, în forță – a lui Nicolae Racoviță hatmanul, fiul lui Cehan Racoviță, întru sprijinirea mănăstirii Dobrovățului. El construiește aici incinta de zid și turnul clopotniță. Atenta lor cercetare de parament, ca și rezultatele investigațiilor arheologice, adevăresc cele spuse: cu remarcă conform căreia nivelele superioare ale turnului de intrare, realmente au fost refăcute în anul 1743, cum informează și pisania, din forma inițială a turnului păstrându-se doar primul nivel, cel al gangului porții. La 14 iunie 1663, Nicolae Racoviță terminase deja construirea unei case de piatră, pe pivniță, și acoperise biserica mică³⁵. Și chiar așa au stat lucrurile: la cca 20 m. vest de biserică au fost identificate prin săpături arheologice pivnițele casei ridicate de el, atunci și acolo.

³³ Menționați documentar sunt: Toma, slugă domnească, Nechifor, Nicoară, Bălan și Petre Cehan și surorile Mușa și Măgdălina.

³⁴ Melchisedec, *op. cit.*, p. 139.

³⁵ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VIII, Iași, 1914, p. 226.

Și pentru ca lucrurile să fie foarte clare, atât Racoviță Cehan Eftodie mare logofăt, mort la 15 decembrie 1664, cu soția sa, Tofana, moartă un an mai târziu, la 31 decembrie 1665, cât și fiii lor, Nicolae Racoviță, hatman și logofăt, mort la 8 martie 1685, și Ion vistiernic, mort în august 1688, și doi dintre copiii lui Nicolae, Andrei postelnic, mort la 21 iulie 1685, și Ecaterina, moartă în 1674, au fost, cu toții, înmormântați în gropnița Dobrovățului. Și aceasta în condiția în care mormintele ocupă zona nordică a gropniței, prezervând cu grijă cele două morminte din zona sudică: cel al lui Mișu medelnicerul și cel al uneia dintre nepoatele sale, Nastasia, descendentă a lui Voislav. Tâlcuirea prezenței mormântului acesteia din urmă depășește cu mult discuția de față.

Și pentru ca toate aceste legături – doar aparente la prima vedere – să-și capete, în sfârșit o confirmare, în 12 iulie 1705, sunt întărite veniturile bisericii din Feerești, deoarece „iaste făcută de răposății dumnealor ai Racovițeștilor, unde zac trupurile lor”³⁶.

În virtutea dreptului lor ctitoricesc, unii dintre membrii familiei lui Ivan Damianovici sunt îngropați la Dobrovăț, Mișu și Nastasia în gropniță și – probabil – alți patru în pronaos. Megieși și încuscriți în timp, Racovițeștii preiau asupra lor obligațiile ce revin ctitorilor de drept și beneficiază la rândul lor de posibilitatea – convenită tocmai în baza sus-zisei calități – de a se îngropa la interiorul bisericii. Și aceasta cu tot respectul convenit mormintelor celor cărora le datorau această mare cinste.

³⁶ *Ibidem*, vol. XVI, Iași, 1926, p. 110-112.

Biserica „Sf. Ilie” - Iași, o ctitorie din care a mai rămas doar hramul

Pr. Nicolae Dascălu

Nici un semn și nici măcar o piatră nu mai amintesc astăzi pelerinului care trece dinspre Piața Unirii către Bulevardul Independenței, pe strada Vasile Alecsandri din Iași, că în această zonă a existat o biserică. Doar unii dintre vechii ieșeni mai știu că pe locul unde se află acum blocuri de locuințe, în spațiul de la nr. 9, a funcționat, timp de mai bine de trei secole, un sfânt lăcaș de închinare cu hramul Sf. Ilie. Edificiul a urmat soarta unor alte biserici din Iași de odinioară care au dispărut pentru totdeauna: mănăstirile Sf. Vineri și Dancu, biserica Sf. Nicolae cel Sărac ș.a. În rândurile care urmează vom încerca să rememorăm câteva momente din istoria acestei ctitorii.

Începuturile și cei mai vechi ctitori

Clădirea bisericii Sf. Ilie, așa cum arăta la începutul veacului al XX-lea, a fost datată în secolul al XVIII-lea¹, însă lipsa pisaniei și a unor documente sigure lasă loc și ipotezelor prezentate de N.A. Bogdan în monografia consacrată orașului Iași². În pomelnicul bisericii sunt amintiți Miron voievod, Irimia Movilă voievod, Ecaterina doamna ș. a. Considerăm că este plauzibilă afirmația că acest sfânt lăcaș cu hramul Sf. Prooroc Ilie Tezvitianul face parte din valul bogat de ctitorii ieșene din secolul al XVII-lea³. Fondatorul ei pare a fi marele logofăt Ionașcu Ghenghea, pe la anul 1620. Chiar la câțiva ani biserică apare în acte și cu denumirea de Biserica Ghenghei (sau a Ghianghei), iar o bună bucată de vreme va fi consemnată astfel. Numele lui Ionașcu Ghianghea apare frecvent în documentele domnești din acei ani. El a fost mare vornic al Țării de Jos, între 1626 septembrie 26 și 1630 iunie 30, și apoi mare logofăt (1630 decembrie 16 – 1634 martie 15).

La 24 iunie 1642 (7150), „Ciomârtan fost căpitan vinde lui Miron meserciu o casă de lângă biserica Sfântul Ilie, cu 22 de lei”⁴, iar într-un act de danie

¹ Gh. Balș, *Biserici moldovenești din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 221-225.

² N.A. Bogdan, *Monografia orașului Iași*, Iași, 1913, p. 211.

³ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1974, p. 135.

⁴ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, Acte interne (1408-1660), editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, Iași, 1999, p. 389, doc. 308.

din 28 mai 1656 (7164) apare un loc de casă identificat prin vecinătatea cu biserica⁵. „Isac Croitorul cu soția sa, Ștefania, cu mama și cu sora lui vând un loc de casă lângă Biserica lui Ghianghea”, la 8 septembrie 1666 (7175)⁶, iar „Vârvara, soția lui Ion a Negrului, vinde lui Vasile un loc de casă lângă biserica lui Ghianghea, cu opt lei”, la 20 mai 1677 (7185)⁷. Într-un act din 28 noiembrie 1662 (7171) apare și numele unui slujitor de la Biserica Ghianghei: „popa Tasiu, cel care a scris și zăpăsul”⁸.

Din aceeași colecție de documente referitoare la istoria Iașilor aflăm nume de slujitori ai bisericii Sf. Ilie în ultimul deceniu din veacul al XVII-lea și din secolul următor (preotul Istrati, pe la 1691, „popa Ion ot Sfeti Ilie”, pe la 1730, preotul Dimitrie, la 1752, dascălul Costandin, în aceeași perioadă, și apoi preotul Costandin⁹).

Ulița Sf. Ilie s-a numit într-o vreme și Ulița Sârbească, după numele mahalalei în care se afla. Biserica Gheanghei a avut parte de mulți miluitori, breasla blănarilor numărându-se printre aceștia, fiind îndatorată printr-un hrisov să plătească cheltuielile bisericii. S-au păstrat până târziu obiecte de cult, pe care erau încrustate numele donatorilor: o candelă cu filgran, o tavă pe care scrie: „ale tale dentru ale tale, ție aducându-ți toate i pentru toate; dar de la blănari, 1762”¹⁰.

Ctitoria lui Ionașco Ghenghea va face parte dintre locașurile închinatelor și va fi metoh al mănăstirii Buhalnița. Până la secularizarea averilor mănăstirești de către domnitorul Alexandru Ioan Cuza, în 1863, va fi condusă de egumeni greci. Biserica de pe Ulița Sf. Ilie primea obroc anual din vama domnească. Într-o listă cu mănăstirile care primeau untdelemn și tămâie din vama domnească, apare și numele ei: „1 ocă, 20 dramuri, Sfetii Ilie din Iași”¹¹.

Biserica Gheanghei în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea

La începutul veacului al XIX-lea, biserica își desfășura activitatea sub conducerea egumenilor greci și era iubită și de închinătorii autohtoni. Din

⁵ *Ibidem*, p. 479.

⁶ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, Acte interne (1661-1690), editate de Ioan Caproșu, Iași, 2000, p. 127, doc. 142.

⁷ *Ibidem*, p. 429, doc. 473.

⁸ *Ibidem*, p. 45, doc. 43.

⁹ *Documente Iași*, vol. III (1691-1725), 2000, doc. 7 (casă din mahalaua Sf. Ilie vândută preotului Istratie), doc. 645 (popa Ion întocmește actul de vânzare-cumpărare); vol. IV (1726-1740), 2001, doc. 54, doc. 249 și 250; vol. V (1741-1755), 2001, doc. 724 (Preotul Dimitrie de la biserica Sf. Ilie vinde lui Constantin Buhuș mare căpitan de darabani o casă din Ulița Sârbească, lângă biserica Sf. Paraschiva); vol. VI (1756-1770), în doc. 592 este pomenit numele preotului Constantin.

¹⁰ N. Iorga, *Inscripții și însemnări din bisericile Iașului*, București, 1907, p. 88.

¹¹ *Documente Iași*, vol. V, Acte interne (1741-1755), doc. 269, datat 1752.

această perioadă s-au păstrat danii făcute sfântului lăcaș: o *Evanghelie* tipărită la Neamț, dată de vornicul Dumitrache Manu și aga Panaiotache Panu, cliromonii lui Irinarh Diocleas Miculescu. Acest binefăcător, care a dăruit și o cruce ferecată cu argint, moare la 12 aprilie 1847 în vârstă de 42 ani. Pe o tablă de la biserică era înscris, în grecește, „A lui Daniil arhimandritul Halkei din Patmos, 1814 noiembrie 1”, iar pe o cruce: „Iereu Vasile, 1813 oct(ombrie) 12”.

Dezvoltarea orașului și extinderea lui au făcut ca biserica Gheanghei să fie înconjurată de case boierești și de dugheni, respirând astfel aerul de zonă centrală. Pe strada Sf. Ilie se afla și casa vornicului Vasile Alecsandri, tatăl poetului. Într-o evidență a Primăriei casele vornicului Alecsandri erau impozitate cu 1200 de lei, în anul 1853¹². Aici a copilărit poetul care amintește în scrierile sale despre biserica din imediata vecinătate. Din 1878, strada Sf. Ilie a luat numele Vasile Alecsandri, în semn de prețuire pentru succesul obținut de poet la concursul de la Montpellier cu poezia *Cântecul gintei latine*.

Tot pe această stradă se află și casa unde a fost redacția revistei „Viața românească”. Mihail Sevastos, cronicarul acestei grupări literare, își amintește: „Pe fereastra sălii redacționale se vedea intrarea școlii de comerț și vechea biserică Sfântul Ilie, străjuită de mai mulți salcâmi, în care ciorile își făceau cuiburi. Acolo se distra Alecsandri în copilărie, zvârlind cu pietre în clopotniță, ca să împiedice baterea toacei. Casa poetului se află și astăzi lângă biserică”.

De asemenea, Vasile Panopol a scris: „Cred că este una din cele mai vechi uliți ale târgului, pe vremuri i se spunea Ulița Ghenghei, după numele marelui logofăt sub mai multe domnii, vel logofătul Ionașco Gheanghea, trăitor la începutul veacului al XVIII-lea”¹³.

Într-o carte în care încearcă să surprindă parfumul orașului de altădată, Rudolf Șuțu evocă cu simpatie chipuri de preoți din anii 1866-1900. Între aceștia sunt și doi slujitori de la Biserica Gheanghei: Preoții Alexandru Ionescu și Andrei Bănescu. Primul era poreclit Lungu, celălalt Cârnu. „Preotul Andrei Bănescu dela biserica Sf. Ilie, pronumit Popa Cârnu – nume rămas la Iași – era în relații cu lumea cea mai bună din oraș. Era nelipsit dela toate botezurile și cununile, pe care le oficia. Pe vremuri, pe la casele boierești din Iași, erau paraclisuri. În fiecare sâmbătă spre duminică, boierimea trimetea după preotul Bănescu, care venea într-o trăsură cu doi cai pusă la dispoziție și făcea aghiasmă acasă, pe unde era chemat”¹⁴.

¹² 1853. *Ulițele, casele și dughenele Capitalei Iași*, Ediție îngrijită de G. Crăciun și A. Pricop, Iași, 2000, p. 15.

¹³ Lucian Vasiliu, Ioan Holban, Olga Rusu, Const.-Liviu Rusu, *Prin Iașii de odinioară: 100 cărți poștale ilustrate și comentate*, Iași, 1995, ilustrata 83 ne dă o reușită imagine a străzii Vasile Alecsandri, în care se vede și biserica.

¹⁴ Rudolf Șuțu, *Preoțimea de altădată a Iașului (1866-1900)*, în *Iașii de odinioară*, vol II, Iași, 1928, p. 216-217.

După secularizare, a urmat însă o perioadă dificilă, iar biserica era amenințată să se ruineze. N.A. Bogdan scrie în monografia Iașilor: „Neavând nici un venit, cu toate că înainte de secularizare a avut averi mari, și statul nedând nici un ajutor, nu se face slujbă în acest lăcaș sfânt încă de vreo șaptesprezece ani; are trebuință de mari reparații, fiind în unele părți chiar dărâmată de un fost preot al acestei biserici, sub motiv de reparație”¹⁵.

Din lipsă de mijloace materiale, biserica a fost închisă în anul 1898. Ca dimensiuni și ca înfățișare, biserica Sf. Ilie era asemănătoare cu alte biserici ctitorite în aceeași perioadă, existente în zilele noastre, precum biserica Sf. Ioan Botezătorul din imediata apropiere. O descriere a lăcașului o găsim la Gh. Balș, care include în cartea sa și o fotografie din timpul ultimei restaurări, precum și două secțiuni cu planul construcției.

„Biserica nu avea turlă pe naos, ci o calotă destul de turtită. Se observă și aici o dezaxare a sâmurilor în raport cu axa transversală a bolții. Pronaosul e în semicilindru (*berceau*), ceva umflat (în gen: *a vella*). Arcurile naosului și ale pronaosului recad pe console cu o profilatură simplă. Biserica pare a fi fost zidită la început fără zid median între naos și pronaos. Pridvorul e îngust și cu o clopotniță circulară deasupra lui, ceea ce e un lucru foarte rar”¹⁶. Biserica avea o intrare pe latura de apus, dar se păstra și intrarea veche, dinspre sud, împodobită cu un bogat chenar, având volute vegetale. „Fațada, împărțită în două de un brâu, era împodobită, jos, pe lungi firide cu arcuri polilobate și în acoladă, sprijinite pe pilaștri semicirculari. Partea de sus a zidului era împodobită cu lungi ocnițe oarbe, simple”¹⁷. Gh. Balș vede o înrudire a ornamentației de la Sf. Ilie cu cea de la biserica satului Plopeni (jud. Botoșani), construită în 1753, și cu alte biserici construite în secolul alXVIII-lea.

Anii de reînnoire a speranței

După primul război mondial, biserica Sf. Ilie devine filie a Parohiei Talpalari. Vrednicul preot Ioan P. Țincoca se va ocupa în anii 1929-1931 și de scoaterea din ruină a bisericii Gheanghei, aflată în acea vreme pe aceeași stradă cu Primăria și cu Chestura Poliției. El cheamă pe bunii credincioși creștini să ajute la reparații și implică în lucrări și Societatea Clerului „Ocroțirea”, al cărei președinte era. Din 1931 până în 1938 a fost folosită ca sală de conferințe religioase, pedagogice, igienice, culturale etc. A fost pictată de pictorul I. Hudici și la 3 aprilie 1938 biserica trăia bucuria resfințirii. Actul

¹⁵ N.A. Bogdan, *op. cit.*, p. 212.

¹⁶ Gh. Balș, *Bisericile moldovenești din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 221.

¹⁷ *Ibidem*, p. 223.

comemorativ alcătuit cu acel prilej spune următoarele: „După 40 de ani se redă serviciului divin biserica Sf. Ilie din Iași, str. Alexandri, astăzi, 3 April 1938, în zilele M.S. regale Carol II, cu binecuvântarea I.P.S. Mitropolit Dr. Nicodim al Moldovei și Sucevei, în al patrulea an de arhipăstorie. Serviciul divin al sfințirii s-a făcut de noul arhieru P.S. Vicar al Sf. Mitropolii a Moldovei, Valeriu Botoșăneanu, încunjurat de părintele protopop al Iașului, economistul Dim. Ciolan, de profesorii Teoctist Stupcanu și Const. Roșescu, de economistul Iosif. I. Țincoca, de diaconii profesori Ilie Gheorghiu și Laurențiu Popovici.

Această biserică, închisă în 1898 pentru stricăciuni în zidărie și acoperiș, declarată ireparabilă în 1911, a ajuns în 1929 în așa stare că se impunea ori dărâmarea ori repararea radicală. Președintele Societății Clerului „Ocotirea”, devenită prin lege parlamentară proprietatea terenului din jurul bisericii, Părintele Economist Ioan P. Țincoca, a pornit la acțiunea eroică a restaurării fundamentale a bisericii, cu aprobarea I.P.S. Mitropolit Dr. Pimen al Moldovei, a Comisiunii Monumentelor Istorice, cu ajutorul bănesc al credincioșilor din Iași, și din Eparhia Mitropoliei Moldovei, a Primăriei Municipiului Iași, a diferitelor instituții în frunte cu Mitropolia Moldovei prin I.P.S. Mitropoliți Pimen și Nicodim, cu Ministerul Cultelor în deosebi prin dl. Ministru Victor Iamandi, cu Banca Națională a României, principesa Olga Sturza, profesorul Nicolai Negoită și corpul gardienilor publici în frunte cu Gh. Dobre, I. Anghelescu, N. Pecincu și Petre Acostăchioaiei.

De mare sprijin au fost lucrările antreprenorului Gh. Luchian, căpitanul invalid de război Nicolai Popovici, acum răposat, Școala de meserii „Vasile Mălinescu”, pictorul V. Hudici și sculptorul Antonescu. La înzestrarea ei s-au asociat f(oarte) multe suflete de buni, evlavioși și darnici creștini din Iași și restaurarea s-a terminat, astăzi, 3 April 1938.

Se menționează aci că în anii 1931-1937 biserica Sf. Ilie a servit ca lăcaș de cultivare religioasă și socială ținându-se în ea șapte serii de conferințe de către preoți, profesori și literați din Iași și București sub îngrijirea păr(intelui) econ(om) Ioan P. Țincoca, ostenitor neobosit la această sf. lucrare.

Spre știința urmașilor am alcătuit și semnat acest act comemorativ în trei exemplare, azi în ziua sfințirii acestei biserici cu hramul Sf. Prooroc Ilie.

Doamne, Dumnezeu, Cel slăvit în trei fețe, Tatăl, Fiul și Sf. Duh, Ție închinăm jertfa și rodul dragostei noastre. Fii binecuvântat în veci!”¹⁸.

Era ultima mare bucurie din viața bisericii, înfăptuită cu multe sacrificii. Prin adresa Parohiei Talpalari, nr. 10/6.04.1938 (înregistrată la Mitropolia Moldovei și Sucevei cu nr. 3830/6.04.1938), se solicita retrocedarea unui

¹⁸ Arhiva Parohiei Talpalari, dosar 29/1938.

epitaf și a două clopote împrumutate bisericii Sf. Ioan Botezătorul. În cei 40 de ani de așteptare multe bunuri ale bisericii fuseseră împrumutate sau donate.

Prin scrisoarea adresată Mitropoliei, în numele Societății Clerului „Ocrotirea”, la 4 aprilie 1940, de către preotul econom Ioan P. Țincoca, se cerea sprijin la acoperirea cheltuielilor făcute pentru restaurarea bisericii Sf. Ilie, motivându-se că „prin acțiunea mea am scăpat Biserica Ortodoxă Română și orașul Iași de o rușine – o biserică ruinată complect în centrul orașului și în văzul tuturor”.

El începe astfel: „În calitate de paroh al parohiei Talpalari din care biserica Sf. Ilie face parte, și în calitate de președinte al Societății Clerului «Ocrotirea», am întreprins restaurarea bisericii Sf. Ilie și în April 1938 am redat-o serviciului divin, după 40 de ani de uitare și ruină. Am bătut la toate ușile, am încercat toate căile și am încasat 706.072 lei, dar s-au cheltuit 790.008 lei. Diferența de 83.920 lei stă parte în sarcina Societății Clerului «Ocrotirea», parte în seama mea.”

Au urmat anii grei ai războiului, care au apăsas și asupra bisericii. În timpul unui bombardament din anul 1944 biserica Sf. Ilie a fost grav avariata.

Ruină și risipire

La încheierea celui de-al doilea război mondial, biserica era serios avariata: bombardamentele i-au atins acoperișul și zidurile (după cum reiese dintr-un proces verbal al Parohiei din 11 mai 1945). În acea perioadă avea următoarele vecinătăți: la apus, str. V. Alecsandri, la nord, aleea către Liceul comercial de băieți, la răsărit, Liceul comercial, la sud, o proprietate a Poștei și o casă particulară.

La 4 iulie 1946, biserica și terenul sunt cedate în folosința Episcopiei Armatei (Episcop dr. Partenie Ciopron), împreună cu o parte a terenului înconjurător¹⁹. La solicitarea Comitetului de instituție al Comitetului provizoriu urban, Mitropolia pune la dispoziție curtea bisericii Sf. Ilie pentru a fi folosită ca teren de sport, până la începerea lucrărilor de reparații la vechiul locaș-monument istoric. Încercările de restaurare a bisericii se lovesc de lipsa mijloacelor materiale, însă din rapoartele întocmite de autoritățile bisericești rezultă că mai existau șanse de refacere a sfântului lăcaș. După raportul comisiei din 29 iulie 1952, înregistrat cu nr. 7551, din 31 iulie 1952, la Mitropolia Moldovei și Sucevei, Mitropolitul Sebastian cere expertiză tehnică și soluții clare pentru biserică, date de specialiști. Aceștia n-au întârziat cu răspunsul, păstrat în arhive prin procesul-verbal din 4 august 1952: „Subsemnații, arhitect Mihai Stoian

¹⁹ Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Ordinul 5461/1946.

din partea Mitropoliei, arhitect Ionescu A. din partea Sfatului Popular Oraș Iași, arhitect N. Sofrone din partea Colectivului Monumente, Artă și Cultură, întrunindu-ne la fața locului din str. V. Alicsandri, pentru a constata dacă biserica Sf. Ilie din Iași, declarată ca monument istoric, avariata în timpul bombardamentului, poate fi reparată și restaurată.

După cercetările întreprinse la fața locului am constatat următoarele:

1. Clopotnița dela intrare este înclinată spre nord din cauză că apa de ploaie a pătruns la bolți susținătoare desfundându-se zidăria de cărămidă.

2. La mijlocul bisericii/pronaos/turnul este complet distrus, a rămas numai patru bolți / arcadele de cărămidă, iar la două abside semi-cercuri sunt crăpături mari și vizibile.

3. La exterior crăpături pronunțate la boltă și pereți.

4. **P e r e ț i i** bisericii sunt executați din zidărie de cărămidă subțire lucrată de mână, așa zisa cărămidă de apă, și este foarte slabă.

5. Din punct de vedere tehnic este imposibil de-a consolida și a repara această biserică, neputând a o restaura așa cum a fost înainte.

Luând în considerație aceste motive, comisiunea propune pentru dărâ-marea bisericii, iar șambrana uși laterale executate în piatră, să fie transportată la muzeul local. Anexe 4 fotografii. Comisiunea /semnături/”.

Astfel, soarta bisericii Sf. Ilie era pecetluită. O parte din patrimoniul mobil a fost dus la Biserica Talpalari²⁰, alte obiecte fiind donate unor parohii din orașul Iași sau din împrejurimi. Astfel, catapeteasma a fost dată bisericii din Potângenii, com. Movileni. Chenarul de piatră, frumos sculptat, al ușii de intrare, a fost dus în grădina Mitropoliei²¹.

Direcția Regională CFR Iași dorește exproprierea terenului bisericii, iar Sfatul Popular al orașului propune un schimb de terenuri (adresa nr. 23277 / 24.10.1957). Propunerea este acceptată de către Parohia Talpalari cu o singură

²⁰ A se vedea Registrul de Inventar al Parohiei Talpalari.

²¹ Dan Bădăraș, Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 135.

condiție: „Întrucât pe terenul din str. Vasile Alecsandri nr. 9 a ființat timp de peste 300 de ani (1620-1953) biserica Sf. Ilie, azi demolată, Consiliul parohial își exprimă dorința ca locul unde a fost Sf. Masă a bisericii să fie delimitat pe o suprafață de 2x2 metri și marcat printr-un semn amintitor al existenței acestei biserici”²².

A urmat curând un „Act de schimb” între Parohie și Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor-Departamentul Căilor Ferate, în temeiul decretului nr. 331 din 18 iulie 1958. În document se specifică:

„...Art.1 –Parohia Bisericii Talpalari din Iași dă în proprietatea statului și în administrarea Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor-Departamentul Căilor Ferate – care primește terenul în suprafață de 3698,86 mp situat în orașul Iași, strada Vasile Alexandri nr. 9, identificat și delimitat conform planului anexă I care face parte integrantă din prezentul act. Acest teren intră în proprietatea statului și în administrarea Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor-Departamentul Căilor Ferate – la data autentificării prezentului act.

Art. 2 - Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor-Departamentul Căilor Ferate atribuie în proprietatea Parohiei Bisericii Talpalari din Iași, care primește terenul în suprafață de 3773,79 mp situat în orașul Iași, strada Vasile Lupu nr. 96-98 identificat și delimitat conform planului anexa II care face parte integrantă din prezentul act. Acest teren intră în proprietatea Bisericii Talpalari din Iași, la data autentificării prezentului act”²³. Actul a fost autentificat de Notariatul Oraș Iași, sub nr. 3086/233, din 6 august 1959, și transcris la Secretariatul Tribunalului Oraș Iași, sub nr. 254, din 10 august 1959.

Într-un final demn de povestea lui Dănilă Prepeleac, Sfatul Popular impune Parohiei Talpalari, din rațiuni legate de sistematizarea urbană, să mai facă un schimb de teren, atribuindu-i o bucată de pământ pe str. Florescu, colț cu Hancuic. Prin decizia nr. 104/30.01.1961 a Comitetului executiv al Sfatului Popular Iași este acceptată donația acestui teren către stat și astfel se termină istoria bisericii Sf. Ilie.

De bunurile mobile au beneficiat, cu aprobarea Mitropoliei, nr. 1633/1959, mai multe parohii. Raportul Parohiei Toma Cozma I nr. 7, din 28 februarie 1959, confirmă primirea, sub formă de donație, a următoarelor obiecte de la Parohia Talpalari: un scaun sculptat, una strană cu icoana Maicii Domnului, trei sfeșnice alamă mari, două sfeșnice alamă mijlocii, una icoană a Mântuitorului - copie după pictorul Gh. M. Tattarescu, una icoană a Maicii Domnului – copie după pictorul Gh. M. Tattarescu, una cruce mică argintată, un clopot.

²² Arhiva Parohiei Talpalari, 1959.

²³ Arhiva Parohiei Talpalari, dosar nr. 80/1959.

Arhiva Mitropoliei Moldovei și Sucevei, nr. 3144/ 13 februarie 1959: 36 de strane sunt împrumutate Parohiei „Sf. 40 Mucenici” din Iași. Un scaun sculptat este dat bisericii Sf. Mina (Toma Cozma II), un clopot al bisericii Sf. Ilie și o strană pentru cântăreți ajung la biserica de la cimitirul Sf. Treime-Păcurari.

Transfer în plan spiritual

Chiar dacă biserica a fost dărâmată în anul 1953, enoriașii și închinătorii de la biserica Sf. Ilie au continuat să păstreze memoria sfântului lăcaș, pentru că în fiecare an, la 20 iulie, sărbătoreau pe ocrotitorul bisericii lor și pomeneau pe ctitori și binefăcători. Astfel, biserica Talpalari și-a adăugat un al doilea hram, care a intrat acum în tradiție și este sărbătorit ca și hramul principal al bisericii, la 8 septembrie.

O datorie de conștiință ne face să căutăm și o modalitate materială de a marca existența vechiului lăcaș, printr-o troiță ridicată pe locul vechii biserici sau în imediata apropiere a bisericii Talpalari, așa cum vedem că se păstrează amintirea mănăstirii Sf. Vineri, prin crucea de piatră de la biserica „Sf. Apostoli Petru și Pavel” - Bărboi.

Str. V. Alecsandri. Librăria Ath. D. Gheorghiu, Iași, 1938 (Fond B.C.U. „M. Eminescu”, Iași)

Urme în piatră ale familiei Cujbă în vechiul ținut Vaslui

Lucian-Valeriu Lefter
Constantin Crăescu

De o parte și de alta a hotarului dintre județele Iași și Vaslui, întâlnim „urmele” în piatră ale boierilor din familia Cujbă: două biserici ruinate. Odiñoară, până în secolul al XVII-lea, aici era o singură moșie, Protopopești, de o parte și de alta, la răsărit și la apus, de pârâul Cuțitna. Ulterior, moșia a fost divizată între urmașii vechiului stăpân căpătând denumiri distincte, așa cum o întâlnim în secolul al XIX-lea: Protopopeștii din Deal sau Cujbești (Cujba), Protopopeștii Ducăi, Protopopeștii Lazarini, Protopopeștii Sionești și Protopopeștii Davidești. Evident, unele denumiri au fost efemere, doar Protopopeștii Ducăi păstrându-se, fiind satul Protopopești de astăzi, și Protopopeștii din Deal sau Cujba, adică satul Cujba de astăzi (comuna Tăcuta, jud. Vaslui).

O situație aparte a avut-o Poiana cu Cetate (comuna Grajduri, jud. Iași), numită, odinioară, și Poiana lui Cujbă, al cărei nume vine din secolul al XV-lea. Prima mențiune a acestui nume o întâlnim la 1462¹, apoi la 12 noiembrie 1628², când mănăstirea Bârnova cumpără jumătate din satul Scânteia sau Filosofii împreună cu poienile din codru, printre care și Poiana cu Cetate. Poiana va rămâne de acum în stăpânirea mănăstirii, existența acolo a unei așezări locuite, ce ar presupune ridicarea unei biserici, fiind incertă. Astfel, Nicolae Stoicescu nu s-a pronunțat cu certitudine, el atribuind biserica *probabil* lui Ionașco Cujbă mare vornic al Țării de Sus³.

Însă Ruleni, parte a satului actual Protopopești, aflat în vecinătatea așezării Poiana cu Cetate, atestat la jumătatea secolului al XVII-lea, se afla în stăpânirea lui Ionașco Cujbă⁴. În lipsa unor documente este greu de urmărit

¹ DRH, A, II, volum întocmit de L. Șimanschi în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, 1976, p. 162, nr. 112.

² *Ibidem*, XIX, întocmit de Haralambie Chirca, București, 1969, p. 586, nr. 429.

³ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 656.

⁴ O comunicare despre familia lui Ionașco Cujbă a fost prezentată în cadrul Celui de-al XII-lea Congres de Genealogie și Heraldică, desfășurat la Iași, în perioada 15-18 mai 2003, sub egida Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”: Constantin Crăescu, *Boieri și răzeși: urmașii marelui vornic Ionașco Cujbă*, (15 mai 2003).

trecerea satului în stăpânirea familiei Cujbă, spre începutul secolului al XVII-lea. Ulterior, în secolul al XIX-lea, părțile din Ruleni au fost vândute stolnicului Glodeanu, căsătorit cu una din fetele care apar la 1844 ca fiind surorile fraților Cujbești⁵: Gavril, Costache, Lupul și Vasile, ce va apare în acte sub numele de stolniceasa Glodeanca, deși în acel moment era căsătorită cu Constantin Neculau și stăpâna Poiana cu Cetate încă de la 1838⁶. Așadar, întrucât Poiana cu Cetate se afla în proprietatea familiei Cujbă, e greu de explicat cum de o stăpâna mănăstirea Bârnova la 1628! Numai dacă utilizarea toponimului nu s-a extins cumva asupra unei părți din moșia familiei Cujbă! Nu este locul aici să descălcim istoria acestei proprietăți, o vom face cu alt prilej.

* * *

Ionașco Cujbă⁷, probabil, a construit aici, în Poiana cu Cetate, o biserică din piatră, într-o poiană a pădurii. E greu de spus dacă zidurile de astăzi sunt de atunci; partea inferioară a acestora, numai din piatră, dă „impresia” de secol XVII, însă partea superioară este, mai degrabă, din secolul al XVIII-lea; piatra este amestecată cu cărămidă, iar arhitectura este caracteristică acestei perioade. În evidențele Direcției Monumentelor Istorice, biserica este menționată ca fiind specifică secolului al XVIII-lea, însă Nicolae Stoicescu a pretins că este din secolul al XVII-lea, construită, probabil, de marele vornic Ionașco Cujbă⁸. Cu siguranță, în prima parte a secolului al XVII-lea, Ionașco Cujbă stăpâna aici, când a făcut danie mănăstirii Trei Ierarhi părți din satul Ruleni („Rubleni”), aflat la obârșia pârâului Cușitna (la sud de Poiana cu Cetate). Înainte de 1659 iulie 27⁹, s-au hotărnicit părțile de ocină dăruite mănăstirii Trei Ierarhi, conform zapiselor de danie și a ispisocului de întăritură dat de Vasile Lupu. Mai apoi, această moșie, aflată la nord de Protopopești, a aparținut mănăstirii Dobrovăț, cum o găsim, de pildă, la 1845¹⁰.

În catagrafia satului Protopopești („Potropeștii”) din 1820, moșia este menționată ca fiind în proprietatea stolnicului Ioniță Duca și a răzeșilor; între

⁵ Arhivele Naționale Iași, fond Ministerul de Justiție. Anaforale, nr. 81 f. 330 r.

⁶ Idem, fond Vistieria Moldovei, dos. 292/ 1838, f. 2 v - 3 r.

⁷ **Ionașco Cujbă** urcă în dregătorii începând cu anul 1609, când era fost căpitan, apoi este menționat ca fost stolnic (1616-1619), vornic de poartă (1621, 1624), mare armaș (1623), mare clucer (1628-1629), mare sulger (1631), mare vornic de Țara de Sus (1632-1633); între anii 1634-1649 îl aflăm ca fost mare vornic (Vezi N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1971, p. 392).

⁸ Nicolae Stoicescu, *op. cit., loc. cit.*

⁹ *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. III, București, 1968, nr. 85, p. 41.

¹⁰ Arhivele Naționale Iași, fond Vistieria Moldovei, dos. 255/1845, f. 48 v - 49 r.

aceștia din urmă trebuie situat și un anume „Cujbă ot Poiană”, care avea sub ascultare 13 liude¹¹. Nu putea fi decât urmașul răzeșilor Cujbești, menționați ca trăitori și proprietari în satul „Potropești” în a doua parte a secolului al XVIII-lea¹², între anii 1772 și 1774: Neculai, Toader și Miron Cujbă. În 1820, un anume „Costandin, sin Miron Cujbă ot Potropești”, plătea dajdie „tătâni-său la ținut Vasluiului, căci Miron au murit”¹³. Dacă satul Protopopești se afla în ținutul Vasluiului, Poiana cu Cetate se afla în ținutul Iașilor. Costandin Cujbă din Protopopești, menționat mai sus, probabil trăia în Poiana cu Cetate, de vreme ce cerea să se „mute dajde la ținut Eșii, căci în ținut Eșii esti trăitoriu”¹⁴, în Ocolul Codrului. Biserica nu este menționată, probabil nu existau preoți în sat. Însă, la 1838, satul Poiana cu Cetate (ocolul Codrului, ținutul Iașilor), aflat în proprietatea lui Costandin Neculau, avea un preot, Iov, și doi dascăli, Ioan, „sin preot”, și Alexandru, sin Dumitru; aceștia slujeau la biserica satului, cu hramul Sf. Nicolae¹⁵. Situația era identică în anul 1845¹⁶.

O hartă a moșiei Poiana cu Cetate, din 13 martie 1863¹⁷, indică în partea de nord a satului Poiana cu Cetate o biserică. Moșia se învecina spre nord și est cu pădurea Dobrovăț, spre sud cu moșia Cujba din Deal și cu pădurea Ruleni („Roleni”), și spre vest cu pădurea Borosești. Așadar, o poiană între păduri. La sfârșitul secolului al XIX-lea, satul Poiana cu Cetate, avea doar șase familii, respectiv 37 de suflete¹⁸. Nu este menționată, la acea dată, nici o biserică funcțională în sat. Putem doar să emitem ipoteza, că, la începutul secolului al XX-lea, biserica se afla pe cale de a se ruina. Cutremurul din toamna anului 1940, probabil, trebuie s-o fi ruinat definitiv.

Astăzi, se păstrează ruinele unei biserici cu bolțile prăbușite. Cum am amintit deja, partea inferioară a zidurilor este din piatră, aidoma celor din veacul al XVII-lea, iar partea superioară, deasupra ferestrelor, este din cărămidă și piatră. La intrarea în biserică, la pridvor, se află ruinele unei turle, probabil fostă clopotniță; s-au păstrat parțial scările, în spirală. Urmează pro-naosul care este despărțit de naos prin două coloane centrale și două laterale, lângă pereți; apoi, urmează absida altarului. Absidele laterale din naos sunt

¹¹ Ibidem, dos. 14/1820, f. 163 r.

¹² *Moldova în epoca feudalizmului*, VII, 1, *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*, ed. P.G. Dmitrev și P.V. Sovietov, Chișinău, 1975, p. 179 și 225.

¹³ Arhivele Naționale Iași, fond Vistieria Moldovei, f. 244 v.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, dos. 292/1838, f. 2 v.

¹⁶ Ibidem, dos. 290/1845, f. 87 v.

¹⁷ Ibidem, Colecția Planuri și Hărți, nr. 3208, „Planul moșii Poiana cu Cetate”.

¹⁸ *Marele dicționar geografic al României*, alcătuit de George Ioan Lahovari, General C.I. Brătianu și Grig. G. Tocilescu, V, București, 1902, p. 32.

vizibile doar la interior, în exterior există doar un decroșeu în dreptul naosului. Lungimea bisericii, în interior, este de 16,10 m; lățimea, în pronaos și naos, cu excepția absidelor, este de 9 m. De la ușa bisericii, (cu deschiderea de 1,50 m și înălțimea de cca 1,90 m), și până la coloanele unde începe naosul, este o distanță de 2,80 m, apoi, până la absida altarului sunt 9 m. Grosimea pereților este de cca 1 m-1,10 m. Ferestrele bisericii erau la abside, în naos, la sud și nord, la absida altarului și în partea de sud a pronaosului. Între zidurile ruinate, în altar, crește un copac, un cireș, precum și vegetație diversă, în rest.

* * *

Având același hram cu vechea biserică din Poiana cu Cetate, pe la 1802 I. Șlicaru construiește o biserică din piatră în satul Protopopești¹⁹, care există și astăzi. Nu insistăm asupra istoriei acesteia. Însă, peste ceva timp, pe la 1830, în satul Protopopești de Deal (numit ulterior Cujba²⁰), vornicul de poartă Gavril Cujbă, răzeș în acest sat, construiește o biserică din zid cu hramul Sf. Nicolae care avea același hram cu cea ctitorită de strămoșul său. Evident, Gavril Cujbă era rudă cu Costandin Cujbă, amintit mai sus, proprietar împreună cu neamurile sale, în Protopopești. La 1845 satul era proprietate a lui Costachi Neculau și a „părtașilor Cujbești”. Un anume Mihai Petru era preot la biserică, alături de doi dascăli, Ștefan Chira și Costachi, „sin preutul Mihaiu”²¹. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea biserică era funcțională. În primele decenii ale secolului al XX-lea biserică a căzut în ruină. Ca și la Poiana cu Cetate, până astăzi, la această biserică nu mai funcționează decât cimitirul din jurul ruinelor fostei biserici. În anii ‘30 ai secolului trecut lăcașul de cult nu mai era funcțional, nemaifiind luat în evidență de anuarele eparhiale²².

Ruinele existente în partea de nord a satului Cujba arată o construcție oarecum de dimensiunile celei din Poiana cu Cetate, însă materialul este altul. Dacă la Poiana cu Cetate s-au folosit, în partea inferioară a zidului, bucăți masive de piatră, aici, la Cujba, s-au utilizat pietre de dimensiuni mici, ordinare. Zidurile s-au păstrat până deasupra ferestrelor, observându-se amestecul pietrei cu cărămida. La intrarea în biserică există, ca și la Poiana cu Cetate, turnul

¹⁹ *Anuarul Eparhiei Hușilor*, 1938, p. 192.

²⁰ Precum la 1900. *Ibidem*, III, București, 1900, p. 11. În *Buletinul Monumentelor Istorice*, nr. 4/1973, este datată în 1830 biserică din Poiana cu Cetate; de fapt, s-a făcut o confuzie cu această biserică de la Cujba.

²¹ Arhivele Naționale Iași, fond Visteria Moldovei, dos. 255/1845, f. 50 v - 51 r.

²² De exemplu, în *Anuarul Eparhiei Hușilor* pe 1938, p. 192, parohia Protopopești avea două biserici, Sf. Nicolae la Protopopești și Sf. Voievozi la Focșasca. Satul Cujba făcea parte din parohie (cu 27 de familii), însă nu este menționat că ar fi având biserică, ceea ce înseamnă că aceasta era deja ruinată.

ruinat, folosit, probabil, drept clopotniță, iar planul bisericii este triconc. Turla se afla pe pridvor. Pronaosul și naosul au ferestre, fiecare, la nord și la sud, iar în naos sunt la abside. Altarul, de asemenea, are fereastră la absidă. În general, construcția de la Cujba este inferioară calitativ față de cea de la Poiana cu Cetate.

Cu siguranță, la Poiana cu Cetate se simte „puterea” ctitorului, indiferent dacă acesta va fi fost Ionașco Cujbă sau nu. Urmașii acestuia din ținutul Vasluiului, răzeșii din Protopopești, fie că proveneau din familia Cujbă sau o alta, nu au făcut, poate, decât să imite gestul strămoșului, care a construit prima biserică, cândva, în secolul al XVII-lea, într-o poiană din codrul de la obârșia pârâului Cuțitna. Un urmaș târziu, Gavril Cujbă, construiește o altă biserică pe partea de răsărit a văii Cuțitnei, în satul său, Protopopeștii din Deal. Între timp, se mai construise o altă biserică, în Protopopeștii din Vale. Toate trei bisericile aveau același hram, închinat cinstirii Sf. Nicolae. Să fi fost o coincidență? Puțin probabil. Răzeșii din Protopopești, proprietari în sat, moștenitori ai strămoșului ilustru, nu au făcut decât să-l imite pe acesta, reiterându-i, poate, gestul, construind cu puterile lor biserici după modelul celei vechi, din Poiana cu Cetate.

Acestea nu sunt, de altfel, decât „urme” ale urmașilor vornicului Ionașco Cujbă, o istorie a neamului acestuia scrisă în piatră.

Biserica de la Poiana cu Cetate, comuna Grajduri, jud. Iași, văzută dinspre sud

Biserica din Poiana cu Cetate, văzută dinspre nord (din drum)

**Biserica de la Poiana cu Cetate,
văzută dinspre vest**

**Biserica de la Poiana cu Cetate,
zidul absidei altarului**

Biserica de la Poiana cu Cetate, interior, coloanele dintre pronaos și naos

Biserica de la Poiana cu Cetate, interior, dinspre pronaos spre naos

**Biserica de la Cujba, comuna Tăcuta,
jud. Vaslui, văzută dinspre vest (turla)**

**Biserica de la Cujba,
văzută dinspre est, în interior**

Biserica de la Cujba, văzută dinspre sud

Două biserici fortificate cu elemente defensive comune: Biserica Sf. Ioan Botezătorul - Iași , și Biserica Precista - Galați

Cristian Dragoș-Căldăraru

În secolele XVI-XVII în Țările Române se constată o deschidere tot mai mare către arhitectura bisericească de apărare, ce dispunea de elemente defensive preluate din arhitectura civilă a epocilor anterioare și adaptate noilor cerințe. Arhitectura bisericească fortificată poate fi inclusă în stilul *vernaculaire românesc*, având în vedere că arhitecții acelor vremuri adaptau spontan, în funcție de condițiile materiale și de posibilitățile de apărare ale locului, problemele de construcție și de decorațiuni ornamentale. Construirea bisericilor fortificate cu rol strategic și de apărare a însemnat indiscutabil o legătură strânsă între biserică și comunitate, aceeași comunitate care a realizat un sistem de apărare și în jurul obștii și a bisericii constituindu-se *cetățile țărănești* din Ardeal. Una din caracteristicile acestui gen de arhitectură bisericească este reprezentată de *turnul-clopotniță* înzestrat cu mijloace de apărare și amplasat pe latura de vest a bisericii, deasupra exonartexului.

Puternic fortificate, ansamblurile mănăstirești din secolul al XVII-lea se vor substitui cetăților distruse de turci sau de unii domnitori din Principate, la ordinul turcilor. Cu toate că Imperiul Otoman traversa la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului următor o adevărată criză politică, Principatele Române se aflau încă sub dominația acestui Imperiu. Așadar, strategia domnitorilor români din veacul al XVII-lea, privind elaborarea unor noi sisteme de apărare a Țării, trebuie analizată în contextul evenimentelor politice și militare din Europa.

Ca și în secolul al XVI-lea, mănăstirile și bisericile fortificate din secolul al XVII-lea erau înconjurate de ziduri de apărare, în general având forma unui patruleter, mai mult sau mai puțin regulat, în funcție de teren. Căutând să aducă noi performanțe sistemului de apărare ecleziastic, comandarii și arhitecții unor astfel de lăcașuri de cult au transferat *funcția subsidiară de refugiu și apărare*, specifică mănăstirilor, la bisericile ridicate în târgurile și orașele din Moldova, practicându-se la nivelul median al unei astfel de biserici, un pod având zidurile prevăzute cu *metereze* și *drumuri de strajă*. Construirea

în târguri și orașe a bisericilor fortificate, ctitorii domnești, boierești sau negustorești, ne arată gradul de evoluție a societății moldovenești, care reușea să se apere și în orașe deschise precum Iași, Bacău sau Galați.

Dacă în Ardeal, Oltenia și Muntenia la începutul veacului al XVII-lea bisericile fortificate nu erau o noutate, în Moldova ele vor fi ridicate în acea epocă considerată o „punte de legătură între arta medievală artistică a Movileștilor și cea de strălucire neasemuită a lui Vasile Lupu”, *epoca lui Miron Barnovschi*¹. Ele n-au fost ridicate însă, pentru că așa era „moda”. Nevoile spirituale interne precum și realitățile politice externe din secolul al XVI-lea, l-au făcut pe român să caute soluții pentru supraviețuire. Programul de zidiri bisericesti fortificate putem spune că începe cu a doua domnie a lui Petru Rareș, continuând cu ctitoriile lui Alexandru Lăpușneanu, Petru Șchiopul și ale Movileștilor. Accentul pus pe acest sistem defensiv în Moldova sfârșitului de veacului al XVI-lea, s-a datorat nu numai presiunilor Imperiului Otoman, cât mai ales neputinței unor domnitori care au acceptat, cu câteva excepții, „umilirea către Poartă, umilirea către poloni, tătari, venețieni, englezi, francezi, umilire și sărutări de mână în toate părțile”², ocară și înjosire răscumpărată însă de izbânzile marilor voievozi români de la Dragoș la Petru Rareș.

Această neputință și umilire politică nu numai a voievozilor, dar și a marilor boieri, constituită în „*partide boierești*”, pălește astăzi numai și numai în fața afirmărilor lor pe plan cultural. Meșterii zidari vor realiza în Moldova secolului al XVII-lea biserici cu turle-clopotnițe adosate pe axul longitudinal opus Sfântului Altar, dându-le o dublă funcționalitate: clopotniță și puncte întărite cu „posturi de strajă și atac”³. În unele cazuri, aceste turnuri-clopotniță erau prevăzute cu guri de tragere pentru tunuri⁴. Căutând să aducă noi performanțe sistemului de apărare ecleziastic, arhitecții și comandarii unor astfel de lăcașuri de cult au transferat „funcția subsidiară de refugiu și apărare”, specifică mănăstirilor, la bisericile ridicate în târgurile și orașele din Moldova, practicându-se la nivelul median al bisericii un pod având zidurile prevăzute cu metereze⁵. Sistemul defensiv bisericesc din secolul al XVII-lea – ziduri de incintă, cu turnuri de colț, turle-clopotnițe, ridicate pe exonartex sau la intrarea în mănăstire, amenajările defensive din podurile bisericilor fortificate, scările

¹ A. H. Golimas, *Un domnitor, o epocă*, București, 1980, p. 86-92.

² A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. III, vol. VI, București, 1908, p. 82-83.

³ Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, București, 1965, p. 46.

⁴ G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 304.

⁵ Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 46.

interioare fixe sau mobile practicate prin ziduri duble cu circuite uneori întortocheate, au preocupat în cea mai mare măsură pe ctitorii lăcașurilor de cult din Moldova secolului al XVII-lea⁶.

Despre Miron Barnovschi, Miron Costin scria că în trei ani de domnie a construit și reparat atâtea biserici și mănăstiri, cât alți domnitori au făcut în „40 sau 20 de ani de domnie”⁷. Dacă ar fi putut domni mai mult, cu siguranță că astăzi am fi vorbit de un număr mult mai mare de ctitorii barnovschiene. Cât a condus destinele Moldovei, în prima domnie (1626-1629), căci a doua a durat o lună, în 1633, Miron Barnovschi a ridicat șapte lăcașuri de cult din cele 14 zidite sau refăcute în această vreme. Epoca lui Miron Barnovschi nu a manifestat un interes deosebit pentru împrumuturi și nu a fost animată de înnoirile strălucitoare care vor caracteriza epoca lui Vasile Lupu. Elementele arhitecturale împrumutate au fost simplificate și integrate în cadrul programului arhitecturii bisericești de apărare din Moldova, ele reflectând gândirea unitară a voievodului moldovean în domeniul apărării și fortificațiilor, Miron Barnovschi fiind cel care va inaugura în Moldova construcția bisericilor fortificate⁸. În acest cadru se înscriu biserica Sf. Ilie la Toporăuți (1626)⁹ și biserica Sf. Ioan Botezătorul¹⁰ din Iași, „continuată de la ferestre în sus de Vasile Lupu, care o termină la 9 noiembrie 1635”¹¹. Ctitoriile lui Miron Barnovschi se caracterizează în principal prin amenajările defensive, mai ales pe latura de vest a bisericilor care au fost prevăzute cu turnuri masive deasupra exonartexului.

Aceste turnuri erau dotate cu tainițe și ferestre de tragere. Prototipul *turnului-clopotniță fortificat*, adăugat bisericii, îl găsim la biserica Sf. Nicolae – Iași, înainte de 1593, descris de călătorul rus Trifon Korobeinikov¹².

Desele atacuri ale tătarilor, turcilor și polonezilor din primele decenii ale secolului al XVII-lea, au făcut ca în timpul domniei lui Vasile Lupu să se înmulțească tipul de biserici fortificate. Realizarea unor astfel de sisteme de apărare va conduce către o „stabilizare și definitivare a unor modele de arhitectură

⁶ G. Balș, *op. cit.*, p. 446-447.

⁷ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, p. 63.

⁸ V. Drăguț, *Arta românească*, ed. II, București, 2000, p. 270.

⁹ Idem, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 304.

¹⁰ Idem, *Une forme representative de l'architecture vernaculaire; les fortifications populaires du moyen âge*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor Istorice și de Artă”, an XLVIII, nr. 1, 1979, p. 69; Idem. *O epocă artistică uitată, epoca lui Miron Barnovschi*, în BCMI, an. XLII, p. 17 și 21; D. Nastase, *Tainițe și metereze în vechile biserici din Iași*, în SCIA, nr. 3-4, 1957, p. 77-79.

¹¹ A. H. Golimas, *op. cit.*, p. 90.

¹² G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 35.

defensivă” aplicate la „marile ansambluri monahale”, înscriindu-se în acest fel în fenomenul artistic general al epocii¹³.

Premiera în materie de fortificare a unei biserici este realizată de Miron Barnovschi la ctitoria sa din Iași, Sf. Ioan Botezătorul. Această biserică, începută în 1627 și terminată în 1635 de Vasile Lupu, având planul asemănător cu cel al bisericilor Sf. Maria - Barnovschi și Bârnova, se deosebește net de acestea prin realizarea unui spațiu deasupra bolților prevăzut de jur împrejur cu metereze. Deasupra altarului există o a doua boltă a unei tainițe, ceea ce o aseamănă cu biserica Sf. Ilie - Toporăuți și biserica Precista - Galați. Chiar dacă biserica a fost continuată de la ferestre în sus de Vasile Lupu, trebuie să-i atribuim proiectul întregii biserici lui Barnovschi, inclusiv sistemul de apărare din zona mediană. Podul fortificat de la pronaos până la altar este prevăzut cu metereze de tragere cu unghiurile deschise spre interior dispuse astfel: trei pe latura sudică, șase pe cea nordică, trei în zona tainiței din zona altarului și două pe latura de vest a turnului de la intrare. Aceste metereze au fost practicate imediat sub cornișă, poziție asemănătoare cu meterezele de la biserica Precista – Galați așa cum au fost ele surprinse într-o stampă de la mijlocul sec. al XIX -lea, publicată de Ubiccini.

Turnul-clopotniță al bisericii „Sf. Ioan Botezătorul” fusese încorporat zidurilor de incintă fortificate, ca o abatere de la regulă. Clopotul a fost lucrat la Liov și dăruit de ctitor bisericii în 1628, an în care biserica a fost închinată la *Sfântul Mormânt*. În popasul său la Iași, Paul de Alep menționa, în 1653, că a văzut biserica Sf. Ioan Botezătorul, care în naos îl avea pictat pe ctitor „înfățișat călare pe un cal alb”, portret văzut și de Melchisedec Ștefănescu în 1885¹⁴. Turnul de pe exonartex nu a servit drept clopotniță, ci a fost amenajat ca o tainiță pentru obiectele de preț. Compartimentarea era realizată de așa manieră încât oricând bunurile de valoare puteau fi zidite. Turla-clopotniță avea tainițele „mult mai încurcate”¹⁵, cu deschideri boltite ce duceau către o tainiță în zid. În grosimea zidului exista un puț care putea să fie un drum către o altă tainiță.

Dintre toate lăcașurile de cult zidite în Galați la mijlocul veacului al XVII-lea, o deosebită importanță a avut-o biserica mănăstirii Precista, ecou barnovschian în plină epocă culturală a lui Vasile Lupu. Ridicată pe

¹³ T.O. Gheorghiu, *Arhitectura medievală de apărare din România*, București, 1985, p. 288.

¹⁴ D. Nastase, *loc. cit.*, p. 90; A.H. Golimas, *op. cit.*, p. 88-89.

¹⁵ Șt. Balș, *O biserică fortificată în Iași Sf. Ioan Botezătorul*, în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 28-29; G. Balș, *op. cit.*, p. 331; D. Nastase, *loc. cit.*, p. 90.

înaltul țarm al Dunării, biserica fortificată Precista-Galați a reprezentat, așa cum remarca episcopul Nifon al Dunării de Jos, „cu multă demnitate trecutul nostru național și bisericesc din cele mai îndepărtate timpuri”¹⁶. Acest vechi lăcaș a fost înălțat pe locul fostei biserici din lemn și vălătuci, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, existentă înainte de 1641, ctitoria negustorului gălățean Teodor, care o închinase mănăstirii Vatoped de la Sf. Munte Athos¹⁷.

Nu avem știri documentare care să ateste anul începerii construcției bisericii Precista - Galați, însă cunoaștem că lucrările au luat sfârșit în anul 1647, fiind sfințită în luna septembrie și, conform unui obicei mai vechi, închinată tot la mănăstirea Vatoped de la Sf. Munte Athos, așa cum fusese și biserica cea veche ctitorită de Teodor. Unul din cei doi fii¹⁸ ai lui Teodor, Constantin, împreună cu frații Dia și Șerbu, fiii lui Coman, negustori români din Brăila¹⁹, stabiliți ulterior în Galați²⁰, vor tocmi meșteri pentru construirea bisericii fortificate Precista cunoscută și sub numele de Biserica Dii²¹. Este posibil ca ei să fi apelat la meșteri ardeleni, având în vedere faptul că în acea perioadă în Moldova era „o criză a mâinii de lucru calificate” pentru construcții, apelându-se deseori la specialiști din Transilvania²². Odată în plus se face dovada că „negustorii au avut un rol de seamă în strângerea relațiilor dintre țările române în care circulau, ducându-și mărfurile și aducând altele”²³.

Pentru zidirea bisericii Precista-Galați, constructorii au folosit piatră, cărămidă, nisip și var hidraulic: piatra a fost luată în parte de la ruinele castrului Tirighina-Barboși, punct denumit și „bastion militar transdanubian sau

¹⁶ Arhiva Episcopiei Dunării de Jos, Galați, (A.E.D.J.G.), fond Biserici parohiale, dos. 29/1910-1915, f. 109.

¹⁷ Melchisedec Ștefănescu, *Notițe istorice și arheologice adunate de pe le 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 311; I.C. Beldie, *Schițe istorice asupra județului Covurlui*, Galați 1925, p. 3-4; *Monumente Naționale. Monastiri și biserici ortodoxe*, Partea I, București, 1882, p. 58-61, Pantazi Ghica face o precizare, neconfirmată astăzi, precum că biserica Precista-Galați a fost rezidită în 1829, din fundații de ieromonahul Sava într-un stil nepriceput, monoton și nesăbuit.

¹⁸ Paul Păltănea, *Informații privind comerțul orașului Galați în sec. al XVII-lea*, în AIIAI, IX/1972, p. 148, menționează că Teodor mai avea un fiu Miera sau Mera ce apare înscris pe un document din 1644, alături de fratele său Constantin.

¹⁹ Melchisedec Ștefănescu, *op. cit.*, p. 312; C.G. Giurescu, *Istoria orașului Brăila*, București, 1968, p. 79-80.

²⁰ P. Păltănea, *loc. cit.*, p.148.

²¹ Idem, *Familia Doamnei Ana, soția lui Mihai Vodă Racoviță*, în „Arhiva Genealogică”, I(VI), nr. 3-4, 1994, p. 135.

²² N. Stoicescu, *Unitatea românilor în evul mediu*, București, 1983, p. 23-24 și note; Ana Dobjanschi, Victor Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, București, 1979, p. 25.

²³ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 21.

„cap de pod al Moesiei Inferioare”, ce a adăpostit trupe din „Legia V Macedonica, Legia I Italica și Cohors II Mattiacorum”²⁴. Miron Costin menționează în lucrarea *De neamul moldovenilor* că a văzut la biserica Precista din Galați o piatră cu inscripția: „*Severus imperator romanorum*”, nedescifrând și abrevierile înscrise pe piatră. Această lespede dispăre în timpul lui Dimitrie Cantemir²⁵.

O remarcabilă sinteză de arhitectură moldo-vlaho-transilvăneană, biserica fortificată Precista - Galați prezintă pe un plan triconc o „siluetă elansată accentuată de svelțețea turlei de pe naos”²⁶. Cu particularități ce o deosebesc de celelalte biserici fortificate contemporane, biserica Precista-Galați, este o construcție de cărămidă și piatră cu ziduri groase de până la 1,80 m. Iată cum o descrie Paul de Alep în Jurnalul său de călătorie la 17 ianuarie 1653: „*În acest oraș, Galați, sunt opt biserici, cele mai multe de piatră: două închinat Maicii Domnului, două Sf. Nicolae, două Sf. Dumitru, una Sf. Mihail și a opta Sf. Paraschiva. Cea mai mare dintre ele este închinată Maicii Domnului. Este toată din piatră fălăluită, cu trei turle înalte, în vârful cărora se află cruci mari aurite. Înăuntru curții este o clopotniță foarte mare și toate sânt cu metereze de luptă*”²⁷.

Din arhitectura religioasă moldovenească a fost preluată construcția turlei de pe naos, ridicată pe două baze suprapuse, prin intermediul a cinci arcuri în pentagon; aceasta-i conferă bisericii asemănarea cu biserica Golia – Iași. În interiorul turlei Pantocratorului, pe urmele celor cinci arce, au fost realizate cinci mici contraforturi ce preiau greutatea tamburului și a calotei turlei, repartizându-le pe pereții laterali ai absidelor. Delimitarea naosului de pronaos este marcată de un arc susținut de doi stâlpi octogonali, zidiți din cărămidă. Pronaosul prezintă o boltă decorată cu un șir de „dinți de ferăstrău”, element decorativ de factură muntenească. Cupola pronaosului se oprește la nivelul median al bisericii, nestrăpungând acoperișul. Latura de nord a pronaosului și a pridvorului este îngroșată cu 0,90 m, pentru a crea spațiul necesar unei scări care să permită accesul în zona mediană fortificată a bisericii. Acest mod de realizare a scării prin ziduri duble se aseamănă foarte mult cu sistemul de construcție săsesc din Ardeal, fiind practicat și în Moldova la biserica Sf. Ilie – Toporăuți și la Sf. Ioan Botezătorul – Iași²⁸, reprezentând „o cale de

²⁴ S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Iași, 1981, p. 79-80.

²⁵ *Ibidem*, p. 86.

²⁶ V. Drăguț, *Une forme representative*, p. 70; P. Păltânea, *Vechi lăcașuri de cult și viața bisericească în sudul Moldovei până la 1864*, în *Monumente istorice și izvoare creștine*, Galați, 1987, p. 203-208.

²⁷ *Călători străini despre țările române*, vol. VIII, București, 1983, p. 199 și note.

²⁸ G. Balș, *op. cit.*, p. 154.

atac destul de neplăcută pentru invadatori... obligați să urce unul câte unul, până la apărătorii pe care trebuie să-i presupunem pregătiți pentru o primire convenabilă”²⁹.

Dovedindu-și odată în plus ingeniozitatea, constructorii bisericii Precista-Galați au realizat la mijlocul traseului spre zona mediană, sub treptele scării, o capcană, astăzi de 7 m adâncime. În cazul în care asediatorii reușeau să pătrundă în acest culoar, trapele de deasupra capcanei erau trase cu un sistem de scripeți, făcând dificilă, dacă nu imposibilă, continuarea drumului spre apărătorii micii fortificații. Zona mediană interioară a bisericii, constituie sistemul de apărare propriu-zis. Deasupra altarului a fost concepută o încăpere, gen tainiță, folosită pentru adăpostirea obiectelor de preț a celor ce-și căutau salvarea în interiorul fortificației. O boltă în sfert de emisferă, realizată cu un singur rând de cărămidă, în retragere, acoperă tainița. Prin zidurile duble create de pereții bazei turlei Pantocrator și zidul exterior al bisericii au fost realizate două culoare, unul pe latura sudică, altul pe cea nordică, numite „drumuri de strajă”. Deasupra pronaosului, o boltă semisferică din cărămidă se oprește la nivelul median al bisericii; nu este exclus ca inițial acolo să fi existat cea de-a treia turlă a bisericii de care amintește Paul de Alep³⁰. Turnul dinspre apus, octogonal până în 1957³¹, astăzi patrulater, are în zona superioară patru ferestre și cinci metereze dispuse pe direcția nord-vest-sud. Metereze au fost realizate pe tot parcursul zonei mediene, având deschiderea spre interior cu un unghi ce permitea vizarea întregii zone de jur-împrejurul mănăstirii.

Ideea unei construcții bisericesti fortificate în Galați s-a născut din necesitatea unei mai bune apărări a locuitorilor, amenințați permanent de cetele de prădalnici turci și tătari ce veneau de peste Dunăre³².

În vara anului 1986, în urma unor lucrări de sistematizare din jurul bisericii Precista-Galați, pe latura nordică la circa 50 m de zidurile bisericii, a fost scoasă la iveală o porțiune din zidul de incintă al mănăstirii, în compoziția căruia era și un fragment de capitel roman adus probabil de la castrul Tirighina-Barboși. Cărămida folosită la construcția bisericii a fost lucrată și arsă în cuptoare de tipul celor descoperite în șantierul arheologic Precista-Galați în anul 1982 și 1989³³.

²⁹ D. Nastase, *loc. cit.*, p. 92.

³⁰ G. Balș, *op. cit.*, p. 154.

³¹ *Ibidem*.

³² N. Stoicescu, *Unitatea românilor*, p. 59.

³³ D.B. Nanu, C. Ilic, O. Coșovliu, *Cuptoare pentru ars piatră de var descoperite în zona bisericii Precista – Galați*, în „Danubius”, XIII-XIV/1992, p. 135-140.

După anul 1821 orașul Galați începe să se refacă prilej cu care se restaurează biserica și mănăstirea Precista-Galați începând cu anul 1831, biserica căpătând pentru aproape 125 de ani o nouă înfățișare. Astfel, turnul de apărare a fost refăcut și transformat în turlă clopotniță, renunțându-se la refacerea turnului-clopotniță de la intrare ce se afla, probabil, integrat zidului de incintă al mănăstirii; este refăcută turla Pantocratorului și se zidește intrarea în biserică de pe latura sudică, practicându-se alta pe axul longitudinal al bisericii prin adăugarea unei încăperi, tip tindă, fără legătură cu linia arhitectonică originală a bisericii. Cutremurul din 1940 afectează serios biserica fortificată Precista-Galați, solicitându-se de către autoritățile locale restaurarea și consolidarea ei cât mai grabnică.

Insistența cererii de a salva această biserică gălățeană își va afla ecoul în anul 1952, când episcopul Chesarie al Dunării de Jos primește aprobarea pentru începerea lucrărilor: șef al șantierului de reparare și restaurare a bisericii fortificate Precista-Galați a fost numit arhitectul Eugen Chefneaux, urmând ca acesta să facă documentația necesară la Biblioteca Academiei Române și la Arhiva Monumentelor Istorice, arhivă ce se afla atunci la sediul Sf. Patriarhii, București³⁴. În acest fel se voia să se facă din biserica Precista-Galați „cel mai frumos și interesant monument de la Dunărea de Jos”³⁵.

Au existat două variante privind restaurarea acestui vechi monument istoric și de artă bisericească, prima oferită de arhitectul Gheorghe Curinschi, care propunea metoda istorică de restaurare³⁶, iar a doua de arhitectul Eugen Chefneaux, adept al „păstrării nealterate a elementelor primitive de construcție și a acelor prefaceri care au valoare”³⁷. A fost luată în considerare metoda propusă de Chefneaux, care întocmește un raport privind starea bisericii înaintea începerii lucrărilor³⁸. Conform acestui raport rezulta că din construcția veche a bisericii nu se mai păstrau decât zidurile, o parte a bazei turlei Pantocratorului și a turnului de apărare de pe exonartex.

În urma curățirii zidurilor exterioare, au apărut: ușa inițială de pe latura sudică, precum și nișa vechii pisanii, ocnite trilobate sub care, pe latura de vest apare un brâu median al bisericii, format din trei șiruri de ciubuce între două rânduri de cărămizi așezate pe lat.

Contraforturile laterale nu mai depășesc ca la biserica Trei Ierarhi – Iași brâu median iar cele din colțuri lipsesc. Chenarele ancadramentelor de

³⁴ A.E.D.J.G., fond Biserici parohiale, dos. 734/1949-1960, f. 71.

³⁵ G. Curinschi, *Probleme de restaurare a monumentelor istorice*, în *Arhitectura R.P.R.*, nr.4/1954, p. 26-28.

³⁶ A.E.D.J.G., fond Biserici parohiale, dos. 1649/1956-1971, f. 22.

³⁷ Ibidem.

³⁸ G. Curinschi, *loc. cit.*, p. 26.

piatră de la ușa principală și de la ferestre sunt foarte asemănătoare celor de la biserica Stelea – Târgoviște. Se mai propunea îndepărtarea pridvorului adăugat în secolul al XIX-lea pe latura vestică, căci „lucrările de eliberare urmăresc degajarea monumentului de asemenea adaosuri, atunci când acestea sunt lipsite de valoare”³⁹.

Au existat opinii diferite și atunci când s-a pus problema realizării acoperișului și a cupolelor. Gheorghe Curinschi propunea păstrarea formei „bulbului de ceapă”, argumentând că la această formulă s-a ajuns în 1829-1931, când se reface biserica după profanările turcești din 1821, în spiritul artei ruse, comparând creșterea gradată a turlei clopotniță de la biserica Precista-Galați cu cea a turlei bisericii lui Ivan cel Mare din Kremlin⁴⁰. Eugen Chefneaux, căutând să așeze biserica Precista-Galați pe linia bisericilor moldovenești cu turlle conice, propune înlocuirea „bulbului de ceapă” cu forma conică, aducând drept argument lipsa informațiilor referitoare la forma primitivă a turllelor acestei biserici. Faptul că Paul de Alep descrie în jurnalul său, biserica Precista-Galați, cu cele trei turlle cu cupolele și crucile aurite, îl determină pe Chefneaux să propună două variante privind refacerea bisericii cu trei turlle:

1. realizarea a două turnulețe de exonartex, argumentându-se că la baza turlei de pe pridvor sau descoperit „capetele de lemn, arse, din zidăria turlei”;
2. plasarea unei turlle pe pronaos, ce ar fi străpuns acoperișul.

Pentru acest lucru urma să „prezinte mai întâi 2-3 perspective de pe Dunăre”⁴¹, care să permită o evaluare estetică a monumentului. În urma mai multor analize, la 24 aprilie 1954 este părăsită ideea unei a treia turlle, propunându-se refacerea celor două existente, iar cupola de pe pronaos să rămână tot până la nivelul median al bisericii; catul superior al turnului de apărare este demontat și din forma octogonală capătă una dreptunghiulară⁴². S-a propus de asemenea plasarea pe latura de S-V a unui foișor asemănător celor de la bisericile ardelenesti, avându-se în vedere că se descoperiseră urmele unor console ce ar fi susținut un astfel de foișor. Poate că o cercetare mai atentă a acestor forme de console n-ar fi făcut posibilă aplicarea unui astfel de foișor, avându-se în vedere că această biserică a fost construită și în ideea de a oferi protecția vieții celor ce se adăposteau în momente de restriște, ori un astfel de foișor putea permite foarte ușor celor ce asediau fortificația, să pătrundă în interior.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ A.E.D.J.G., fond Biserici parohiale, dos. 1649/1954-1971, f. 66.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Gh. Munteanu – Bârlad, *Galații*, Bârlad, 1927, p. 42.

În luna august 1957, ultimele lucrări de restaurare la biserica Precista-Galați au luat sfârșit, parohia fiind preluată de pr. Ioan Baltă, la 20 februarie 1959⁴³. După 8 ani, în octombrie 1965, începe a doua etapă de restaurări la această biserică⁴⁴, iar la 16 februarie 1966, printr-o adresă, Muzeul Regional de Istorie Galați solicită acordul Episcopiei Dunării de Jos privind amenajarea în interiorul bisericii a unei „expoziții de artă bisericească și istorie feudală românească”, ce urma a fi inaugurată la 1 august 1970⁴⁵. La 8 februarie 1971, lucrările de amenajare a expoziției din incinta bisericii fortificate Precista au luat sfârșit, expoziția deschizându-se în septembrie același an. Din iulie 1991 acest lăcaș de cult din Galați a fost redat cultului Divin, ca biserică de mir.

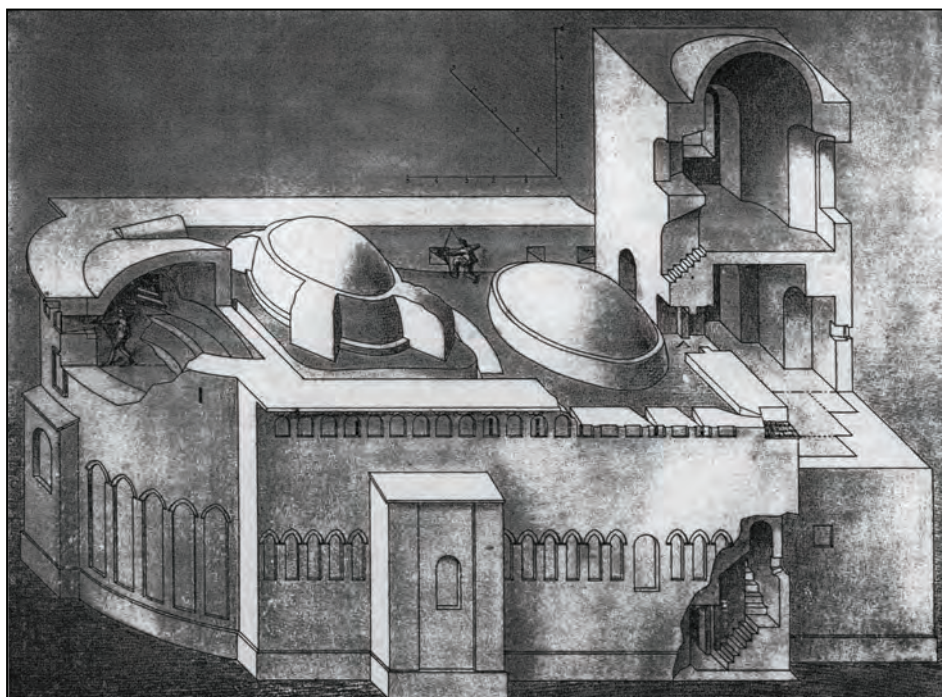

Biserica fortificată Precista la 1906 – latura SV

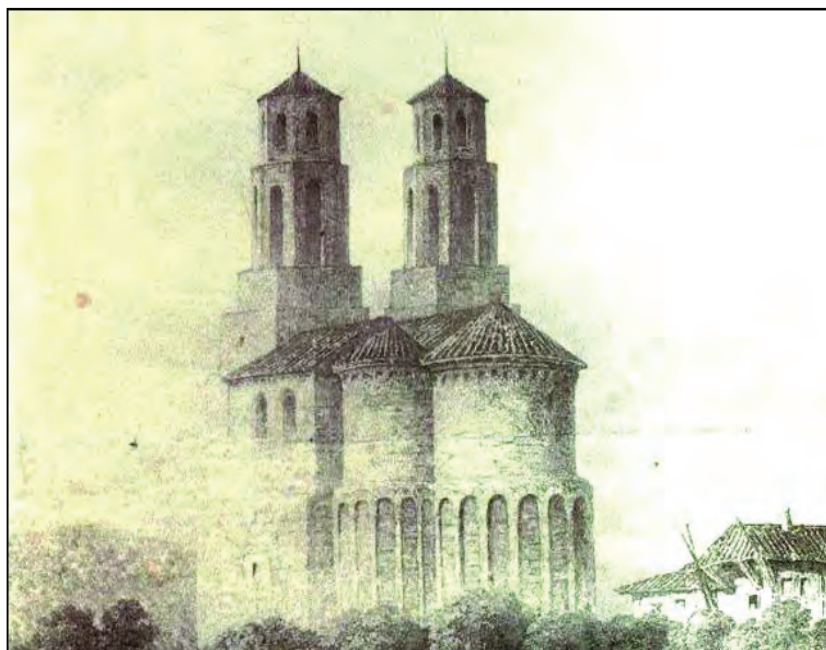
⁴³ A.E.D.J.G., fond Biserici parohiale, dos. 1649/1954-1971, f. 102-103.

⁴⁴ Ibidem, f.137.

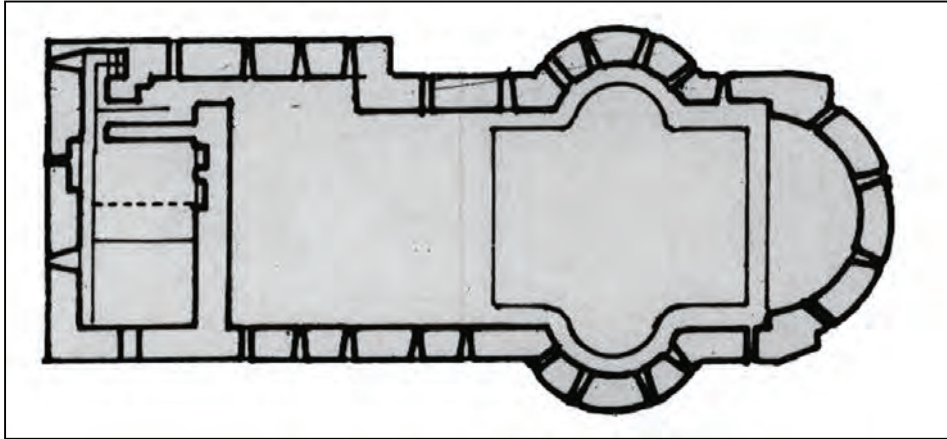
⁴⁵ Ibidem, dos. 1650/1966-1975, f. 11-19.

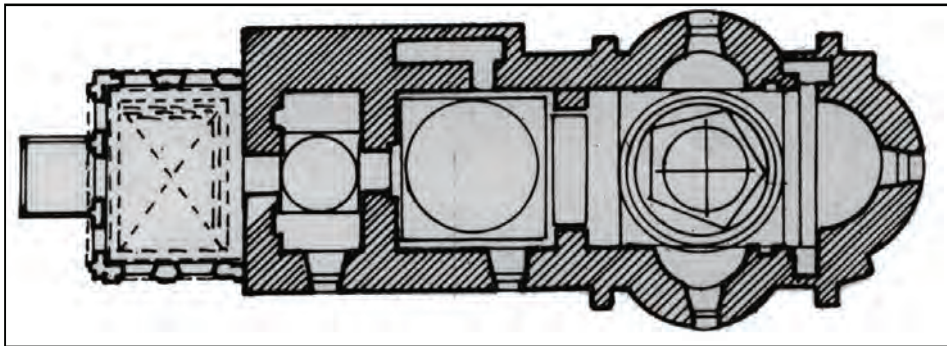
Biserica fortificată Sf. Ioan Botezătorul – secțiune pod fortificat după Șt. Balș

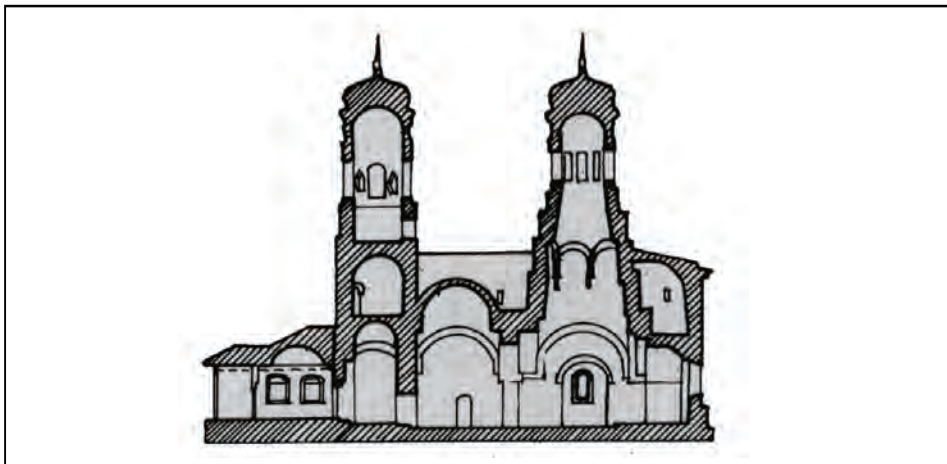
Biserica fortificată Precista – stampă din sec. XVIII – latura SE, după Ubicini

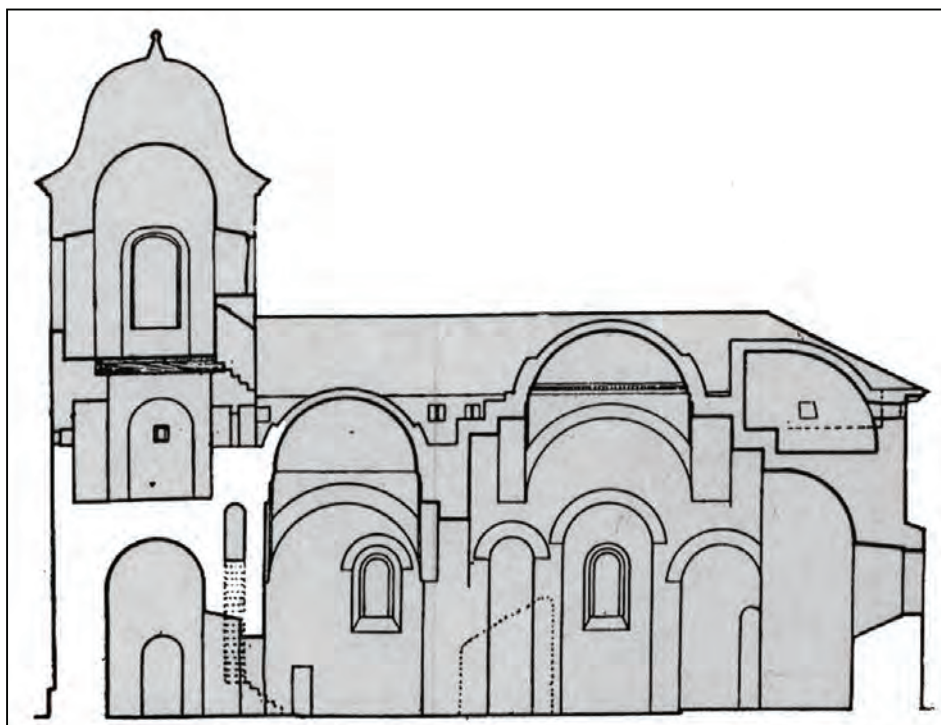
Biserica Precista – planul sistemului de apărare, arh. Gr. Ionescu

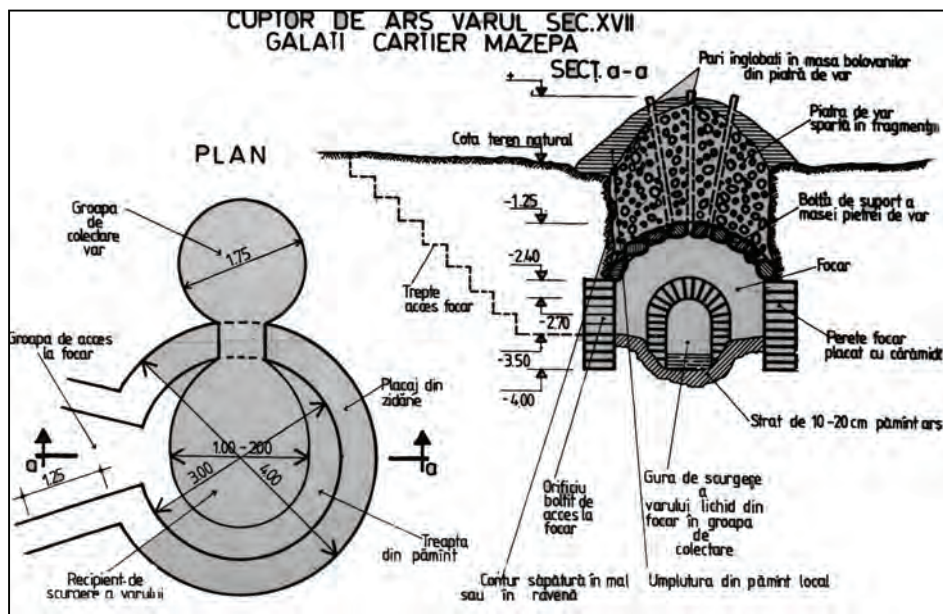
Biserica Precista plan, arh. Gr. Ionescu

Biserica Precista - secțiune longitudinală, arh. Gr. Ionescu

Biserica Sf. Ioan Botezătorul din Iași. Secțiune longitudinală. Relevu arh. Gr. Ionescu.

Cuptor pentru var din incinta Bisericii Precista, O. Coșovliu

Un schit vitregit: Vovidenia de lângă Huși

Lucian-Valeriu Lefter

În rândurile de față nu am pretenția de a face o analiză exhaustivă a istoriei schitului Vovidenia, ci a doar de a semnala starea vitregă în care se află acesta. Reconstruit a treia oară, în locul unui schit mai vechi, numit tot Vovidenia, pe dealul Coțoiul de la sud de orașul Huși, noul schit avea să aibă soarta celor anterioare, ruinandu-se ca și acelea.

Schitul a fost construit în hotarul satului Broșteni, așezare atestată la 29 noiembrie 1630, în stăpânirea Episcopiei Hușilor, când moșia era hotărnicită de Ionașco Cehan, mare pitar, în marginea târgului Huși¹. Hrisovul de întărire în stăpânirea Episcopiei a fost emis de Moise vodă Movilă, la 5 aprilie 1631, reconfirmat apoi de Vasile Lupu la 1646.

Vechiul schit Vovidenia, fotografie din 1927

Satul trebuie să fi intrat în stăpânirea Episcopiei în vremea domniei lui Ieremia Movilă², probabil spre sfârșitul secolului al XVI-lea, însă numai jumătate. Cealaltă jumătate de sat a fost dăruită Episcopiei de către Istrate vodă Dabija la 4 aprilie 1662³. Au urmat confirmările succesive de stăpânire a satului Broșteni către Episcopie la 1668, 1674, 1782 etc.

Planul târgului Huși, din 1784, nu indică nici o biserică pe moșia Broșteni⁴. Prin urmare, schitul nu putea fi întemeiat înainte de anul 1784. *Primul lăcaș*

¹ Melchisedec, *Cronica Hușilor și a Episcopiei cu asemeina numire*, București, 1869, p. 110-112. „...se începe hotarul satului Broștenilor din sus de gura drumului ce vine din Lohan, deci pre drum la dial până sub podgoria preste capul podgoriei în jos...”. Pentru bibliografie, vezi Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 382.

² Melchisedec, *op. cit.*, p. 127-128.

³ V. Ursăcescu, *Istoria fostului schit „Vovidenia” din Huși*, Huși, 1929, p. 10.

⁴ Toate informațiile despre istoria schitului, până în 1929, sunt preluate din lucrarea menționată.

de cult a fost construit, probabil, înainte de 1803 și dăruit pe la 1837; era din lemn, purta hramul Intrarea în Biserică a Maicii Domnului, fiind construit, se pare, de câțiva călugări. În sinodicul Episcopiei din anii 1826-1851 se menționa faptul, că un anume Isaia a fost „nacialnic la schitul ot Huși”, care trebuie să fi fost ctitorul principal. Sigiliul bisericii, din 1834, are următoarea legendă: „+Târgul Huși ținutul Fălciu. Hr(a)m(ul) Sfin(tei) Intrarea în biserică (a) Mai(cei) Domnului +1834”. Murind Isaia, călugării schitului au plecat, iar icoanele au fost duse la Episcopie. Încă de atunci schitul avea două hramuri: Vovidenia (Intrarea în Biserică a Maicii Domnului) și Troița (Sf. Treime).

Schitul Vovidenia, vedere nord-vest

Al doilea lăcaș de cult a fost construit din zid, acoperit, evident, cu șindrilă. La 10 ianuarie 1853, s-a încheiat un contract între preotul Gh. Butuc și „titorul și epitrop(ul) neguțătorului Vâlcu cizmaru din Huși”, prin care cel

Schitul Vovidenia, vedere sud-vest

din urmă se îndatora să construiască biserica. Însă nu a fost singurul ctitor, alături de el găsim trei călugări: arhimandritul Epifanie, ieromonahul Isihie și fratele Vasile. Negustorul Vâlcu cizmarul construiește biserica până la ferestre, lucrarea fiind întreruptă, iar cei trei călugări (de la mănăstirile Neamț și Brădicești și un localnic, fratele Vasile zugravul) au reluat lucrul și au săvârșit-o. Încă de la început schitul a avut două hramuri, preluate de la vechea biserică, însă cel mai cunoscut este Vovidenia. Știm că la 4 aprilie 1854 s-au făcut reparații la turnul de la intrarea în biserică,

Schitul Vovidena, interior, altarul

unde se aflau două clopote. În 1868 s-au efectuat iarăși reparații capitale. La 1874, în urma unor precipitații abundente a alunecat terenul din jurul schitului, biserica fiind afectată grav. Se constată, la 1878, că biserica nu mai poate fi reparată, drept pentru care, în 1881, tot inventarul e dus la Episcopie. În anii următori diversele demersuri pentru reconstruirea schitului au rămas fără rezultat. La 12 noiembrie 1912 Ministerul Cultelor pune capăt rezidirii schitului prin hotărârea de a închide cimitirul din jurul bisericii. Ruinele schitului au existat până în anii 1930, așa cum se vede din rarele fotografii de epocă⁵.

Piatra de temelie la *cel de-al treilea lăcaș de cult* a fost pusă în anul 1938⁶. Din vechea biserică, în 1934 nu mai rămăseseră decât pereții pridvorului, când noul episcop, Nifon Criveanu, construiește un azil de bătrâni.

⁵ O fotografie mi-a fost pusă la dispoziție de d-na Maria Popa, de la Direcția de Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Vaslui, căreia îi mulțumesc. Pe verso este o însemnare: „Ultimele rămășițe din clădirea fostului schit Vovidenia din Huși. Fotografiat de Vasile I. Antonovici, avocat Huși, în 1927. Donat pentru muzeul D. Cantemir din raionul Huși”, ceea ce induce ideea că însemnarea este din anii 1950. Fotografiile recente ale schitului Vovidenia au fost executate în vara anului 2004 de Maria Popa și Lucian-Valeriu Lefter.

⁶ *Anuarul Eparhiei Hușilor*, 1938, p. 58-60.

Pisania menționează faptul construirii schitului Vovidenia pe locul numit „Schit”, „spre preamărirea Prea Sfintei și de vieață Făcătoarei Treimi și a Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu”, în partea de nord a vechiului schit ridicat în 1850 și ruinat. La 1 august 1938 a fost pusă piatra de temelie, iar în noiembrie, același an, biserica a fost sfințită. Planurile bisericii au fost întocmite de arhitectul Ștefan Balș, având un plan triconc.

Și cea de-a treia biserică a avut soarta vitregă a celor anterioare. Alunecările de teren din jur au ruinat parțial biserica producându-i crăpături. Astăzi, biserica se află situată în afara orașului Huși, între vii, spre sud, pe coasta dealului Coțoiul ; inventarul a fost mutat la Episcopie. Datorită reliefului neprielnic, într-un viitor, mai aproape sau mai depărtat, și această biserică ar putea avea soarta vitregă a celor anterioare, fiind condamnată la o ruinare iremediabilă. Avem, într-adevăr, de-a face cu istoria unui schit vitregit nu atât de istorie cât de natură.

Schitul Vovidenia, fragment de pictură

Istoria unor monumente încă neuitate: Biserica „Sf. Vineri” - București

Manuela Tăbăcilă

Biserica cu hramul „Cuvioasa Paraschiva”, cunoscută până mai ieri sub numele de „Sf. Vineri-Herească” din București, era situată la întretăierea străzii Sf. Vineri cu Calea Călărașilor. Ea a fost zidită pentru prima dată în anul 1645 (1645) de către jupân Nicolae vel agă, unul din boierii lui Matei Basarab voievod (1632-1654). El apare în calitate de ctitor împreună cu soția sa Ivana și unul din feciorii săi, Călin spătarul. Cu numele de aga Niță a „*agăi Niță*” sau Aganiță sunt cunoscute în secolul al XVII-lea atât mahalaua cât și biserica, nume care a dăinuit până în 1749, când mahalaua a căpătat numele popular al hramului bisericii, mahalaua Sf. Vineri. Din informațiile documentare știm că Nicolae a deținut funcția de mare agă în intervalul 16.02.1638 – ante 28.05.1639.

Vedere generală a bisericii Sf. Vineri din București

Din păcate nu există nici o informație privind materialul din care a fost constituită biserica. Există posibilitatea ca edificiul să fi fost realizat din zidărie în egală măsură cu cea ca biserica să fi fost din lemn. Spre această ultimă ipoteză ne îndreptăm – poate – și informația privind incendierea sa în anul 1712, fiind apoi reparată.

Știm că, tot în amintitul veac, biserica s-a aflat în grija familiei Năsturel-Herescu, care își avea case încă din 1650, în apropiere. Nu se știe precis cum au dobândit Năstureii pământ în mahalaua agăi Niță. Cert este că în anul 1650 casele familiei Năsturel-Herescu se aflau imediat la est de biserică.

Înainte de anul 1762 se construiseră în curtea bisericii unele chilli destinate îngrijirii bolnavilor.

În forma în care a fost construită în 1645, fosta biserică Sf. Vineri a dăinuit până către anul 1838, când în urma cutremurului care a devastat Bucureștii, biserica a fost deteriorată, fiind necesară demantelarea ei.

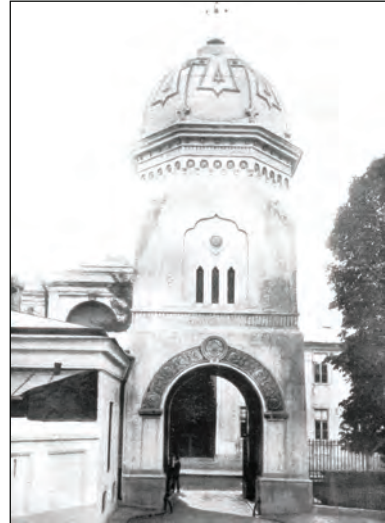

Fațada exterioară inițială

O nouă biserică, mai mare decât prima, a fost apoi construită de Constantin Năsturel-Herescu și zugrăvită de Ioanichie Stavronichie, fiind terminată la 25 noiembrie 1839, dată consemnată în pisanie.

Conform datelor din pisania bisericii, aflăm că fusese zidită „cu cheltuiala” arhierului Ioanichie Stratonichias, care a murit cu numai 25 de zile înainte de sfințirea ctitoriei sale, la 25 noiembrie 1839. Zugrăveala se termină prin grija paharnicului Gh. Poenaru. Acum se adaugă și hramul „Botezul Domnului” pe lângă cel al Sf. Paraschiva, preluat de la biserica anterioară. În final, textul pisaniei prezicează că Alexandru vodă Ghica „în sfârșit au întărit ctitoria veche a dumisale vistier Constantin Herescu” (mort în 1765 februarie 3).

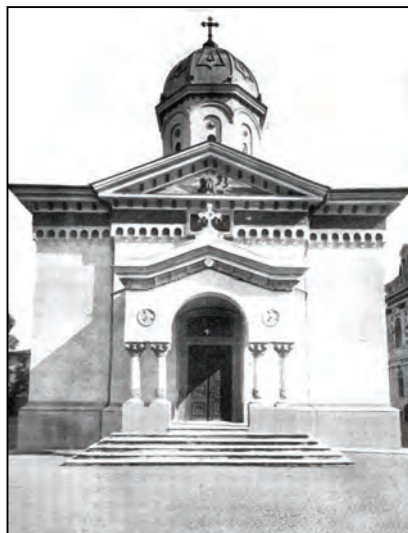
O descriere a bisericii, așa cum arăta aceasta în preziua tragice sale demolări, găsim la Dinu Băcăuanu.

Vedere generală a clopotniței, după restaurare

Planul bisericii cuprindea încăperea altarului, apoi naosul cu abside laterale, despărțit de pronaos prin arce deschise. Zidurile exterioare, groase de 1,40 m, susțineau două turlle octogonale: o turlă mai mare, Pantocratorul, deasupra naosului, cealaltă mai mică peste pronaos. Cele 11 ferestre (0,90x3,50 m) erau împodobite cu vitralii prețioase lucrate la Viena. Intrarea în biserică, prevăzută cu uși duble de stejar sculptat, era protejată de un pridvor susținut pe patru coloane aurite. În dreapta și în stânga ușilor erau zugrăviți în frescă Sf. Petru și Pavel. Interiorul bisericii era împărțit în trei nave, prin două șiruri de câte patru coloane de piatră acoperită cu stuc imitând marmura roșie. Pardoseala era din mozaic venețian. În fața altarului, în stânga, se afla icoana Sfintei Paraschiva, pictată la Viena în 1748 și care acum se află la mănăstirea Cernica.

Policandrul cel mare, făcut din bronz, cu 32 de lumânări, avea încrustată stema familiei Năsturel. Stranele erau din stejar masiv. În stânga intrării se afla un aghiazmatar din marmură împodobit cu o icoană lucrată în mozaic, operă a pictorului Eugen Profeta.

Fațada exterioară, după reînnoire

În casele parohiale se afla și muzeul bisericii care deținea – pe lângă obiecte și cărți liturgice și balansierul clopotului donat de ctitorii de la 1645 (Clopotul purta inscripții și a fost furat de armatele de ocupație germane în 1917 împreună cu cele două clopote donate în 1864 bisericii de familia Năsturel Herescu).

Înainte de anul demolării, biblioteca bisericii a fost predată bibliotecii Arhiepiscopiei și obiectele din metal prețios, în afară de cele de cult, au fost ridicate de Banca Națională.

În timp, biserica a fost reparată în 1896 (când a fost rezugrăvită și i s-a înnoit iconostasul) și 1913 (când i s-au modificat turllele, s-a înălțat porticul de la intrare și i s-a adăugat ornamentația exterioară).

În anul 1914 a fost refăcut exteriorul bisericii, după planurile arh. A. I. Vânav, dându-i-se aspectul păstrat până la dărâmare.

Pictura interioară a fost parțial refăcută de pictorul D. Belizarie, în 1927-1928 și a fost renovată în anul 1950.

Cutremurul din 1977 a avariat grav biserica: coloanele s-au forfecat, au apărut crăpături adânci în pereții laterali, colțurile s-au desprins de restul clădirii. Epitropia a început urgent lucrări de refacere, care s-au sfârșit în 1982.

În data de 14 iunie 1987 a avut loc ultima slujbă religioasă în fosta biserică Sf. Vineri. Luni, 15 iunie 1987, din ordinul Elenei Ceaușescu, s-a început demolarea bisericii. Demolarea a durat până miercuri la prânz. În decursul următoarelor două zile, biserica a fost complet demolată. Preotul Bogdan Gheorghe, ajutat de studenții și elevii de la Teologie a reușit recuperarea bibliotecii și a obiectelor de cult din muzeul parohiei. Tot prin grija acestuia, o mare parte din bunurile sacre ale bisericii au fost salvate, fiind duse în custodie la Mănăstirea Cernica și Muzeul Herești.

Pe locul unde se afla cândva biserica Sf. Vineri, se află acum blocul 105 B, pe care se află o placă comemorativă: „Pe acest loc s-a aflat Biserica Sf. Vineri demolată de regimul comunist în anul 1987. Această placă a fost pusă azi, 21.08.1991 pentru a cinste memoria tuturor represiunilor comuniste din România”.

În fototeca Muzeului Național de Istorie a României, se găsesc șase fotografii color realizate de Petru Păpurică, înainte de demolarea bisericii Sf. Vineri. Identificarea lor a prilejuit în parte și motivul prezentării de față. Imaginile se constituie în documente, probabil inedite, ale unui monument, emblemă pentru o întreagă zonă a Bucureștilor și a cărei amintire, merită pe deplin să fie păstrată în memoria comunității.

Vedere generală a bisericii Sf. Vineri din București, după reînnoire

Schitul Jercălăi – între tradiție și modernitate

Constantin Stere

Arhitectura populară constituie astăzi una din direcțiile principale ale cercetării etnografice, atât prin faptul că acest domeniu de cercetare, în anii anteriori a fost mai puțin investigat, cât mai ales ca urmare a necesităților de salvare, păstrare și punere în valoare a acestei categorii de monumente ale culturii materiale, în condițiile procesului de modernizare a satelor.

Aceasta a presupus o cercetare complexă și sistematică, extinsă la nivelul întregului teritoriu al județului Prahova, pentru găsirea celor mai adecvate modalități de recuperare a monumentelor de arhitectură populară din zonele afectate de procesul de modernizare.

Din investigațiile întreprinse până în prezent, au fost descoperite o serie de construcții populare de o incontestabilă valoare arhitectonică și documentară, care pun în evidență talentul, pricepera, deosebitul simț artistic al meșterilor populari care le-a creat.

În ansamblul de construcții populare specifice zonei prahovene se înscrie însă o valoroasă realizare a arhitecturii mureșene, singura prezență de acest fel în Prahova; biserica cu hramul „Sf. Mihai și Gavril” din cartierul Jercălăi, Urlați.

Situată pe valea Cricovului Sărat, la numai 4 km de orașul Urlați, într-un minunat cadru natural, alcătuit din culturile viti-pomicole specifice zonei, biserica domină microzona prin silueta înaltă a turlei.

Construită în 1731 de meșteri populari mureșeni pentru satul Lueriu din județul Mureș, așa cum rezultă din inscripția amplasată la intrare: „V. leat 1731 luna mai, ziua întâi”, biserica a fost montată în cimitirul satului.

În 1924 când regele Ferdinand și regina Maria vizitează Transilvania și stau mai mult timp în județul Mureș. Într-una din zile familia regală ajunge în fața acestei biserici, iar regina este impresionată de frumusețea monumentului din Lueriu. La propunerea ei enoriașii din Lueriu vând bisericuța din lemn, care, în 1928 este adusă și montată la Bran.

După abdicarea monarhiei în 1947, biserica din Lueriu este părăsită și procesul de degradare se accelerează. Prin 1956 Patriarhul Justnian, în trecere prin Bran, vede starea avansată de deteriorare a monumentului, și solicită autorităților mutarea lui la Jercălăi pe un domeniu al Patriarhiei din București. În același an biserica este demontată și adusă cu căruțele la Jercălăi unde se va reface ca lăcaș de rugăciune pentru călugări, pe locul unde s-a aflat schitul Cricov, care după tradiție a fost construit de Radu I (1377-1383).

Atât în plan, cât și ca elevație și sistem de construcție biserica păstrează pregnant elementele caracteristice locuinței țărănești de la care a derivat.

Astfel, în partea laterală sudică are la intrare un pridvor deschis sprijinit la capete pe stâlpi de lemn de stejar, între care sunt fixați baluștrii din lemn strujit. Pridvorul se continuă pe latura sudică cu o prispă cu pardoseala din scândură de brad, delimitată de un pâlmar de scândură traforată. Acest element este unic la bisericile din țara noastră.

Deasupra pridvorului se înalță turla de formă conică alungită, specifică bisericilor din zonă, având învelitoare din șindrilă, turlă ce a servit inițial de clopotniță. Prisma este sprijinită pe stâlpi de lemn de stejar, prevăzuți cu contrafișe fixate în cuie de lemn.

Acoperișul din șindrilă, confecționat în patru ape cu pantă foarte repede, conferă construcției o notă de suplețe caracteristică bisericilor mureșene. Structura sa este cea tradițională, ultimele grinzi din partea superioară a peretelui fiind mai lungi decât restul grinzilor, formează la întretăierea pereților o serie de console, pe care sunt așezate cosoroabele care susțin căpriorii. Acestea sunt unite prin grinzi transversale, iar deasupra lor sunt bătute lețuri pe care este așezată învelitoarea din șindrilă.

Pereții sunt confecționați din grinzi masive de stejar, cioplit cu barda, suprapuse, îmbinate la capete „în jumătatea lemnului”, „cheotoare dreaptă” și „cep de lemn”. Ferestrele sunt de dimensiuni reduse de formă dreptunghiulară cu patru ochiuri, fiind tăiate în grosimea grinzii.

Întreaga construcție se sprijină pe un soclu confecționat din piatră de calcar fățuită cu mortar de var, având în partea altarului înălțimea de 90 cm. și descrescând până la înălțimea de 50 cm.

Ca plan, biserica are formă dreptunghiulară compartimentat în tindă care suplinește pronaosul, naosul și absida altarului semicirculară. Delimitarea între tindă și naos se face printr-un perete despărțitor din scândură de brad, prevăzut cu o intrare dispusă la mijlocul peretelui despărțitor. Tinda prezintă un tavan drept cu grinzi aparente și scândură, iar tavanul naosului este confecționat în boltă semicilindrică din scândură fixată longitudinal, boltă ce se continuă în altar în panouri. Pereții interiori sunt căptușiți cu scândură de brad fixată vertical peste care este aplicată pictura. Pardoseala este executată din scândură de brad.

Valoarea arhitectonică a monumentului este întregită cu un decor simplu și echilibrat în deplină armonie cu stilul arhitectural. Decorul de factură populară a cărei tehnică și motive se înscriu în ornamentica geometrică și stilizată a artei populare o întâlnim la majoritatea elementelor constructive ale bisericii. Astfel ancadramentul ușilor de la intrarea în biserică și de la tindă au în părțile laterale câte un registru ornamental, alcătuit din șapte benzi cu inscripții în motive ornamentale geometrice având ca motive decorative:

linia în zig-zag, linia frântă, dinții de fierăstrău, dispuse alternativ, iar terminația acestor benzi încrustate făcându-se în partea superioară cu câte o rozetă. Pe latura ancadramentului de deasupra ușii de la intrare, se găsește un colac cu cuce împletit, sub care se află inscripția referitoare la data construcției.

Aceleași elemente le întâlnim și la grinzile aparente de la tavanul tindei și al prispei la care motivul ornamental principal îl constituie rozeta.

Alt element ornamental îl reprezintă traforul scândurilor de la pâlmarul prispei și de galeria de la turn, iar la pereții laterali, aflăm brâul cu profilul geometric, cioplit în lungul grinzilor ieșind în relief cu 4-8 cm.

Tot pereții laterali, pe fiecare latură se află o consolă al cărui rol este mai mult decorativ, atât prin profilul ei, cât mai ales prin încrustațiile bogate și la care sunt folosite aceleași motive ornamentale.

Pictura bisericii a început în 1754, lucrarea fiind executată de Toader zugravul din Târgu Chetrii (Piatra Neamț). În ciuda faptului că biserica a fost montată și demontată de mai multe ori, pictura s-a păstrat relativ bine deoarece a fost realizată pe suport textil montat pe scânduri de brad. În vederea transportării suportul textil cu pictura era demontat și ambalat separat.

În 2004 a început construcția unui paraclis unde se va sluji tot timpul, bisericuța fiind astfel mai bine protejată. Deasupra paraclisului se construiește un depozit de obiecte patrimoniale (cărți și icoane), unde vor fi protejate în condiții optime bunurile schitului, dar și cele ale bisericilor de pe valea Cricovului Sărat. Depozitul de carte veche, carte rară, carte religioasă și icoane se realizează pe amplasamentul vechiului depozit ce urmează a fi desființat, urmare a stării rele în care se găsește (fiind practic nefuncțional).

Concepția funcțională a depozitului de carte veche, carte rară religioasă și icoane este de separare netă între paraclisul aflat la demisol și depozit, acesta dezvoltându-se pe două nivele, demisol și parter, legătura între nivele făcându-se printr-o scară interioară. La depozit încăperea principală este holul de intrare (de la parter) care folosește și ca expoziție temporară de carte rară și icoane. Sunt dispuse două depozite – unul de icoane la parter și altul de carte la demisol. S-a prevăzut și o încăpere pentru carantină-fiecare exponat este trecut mai întâi prin această încăpere, după care merge dacă este cazul la laborator pentru recondiționare sau direct în depozit.

Clădirea va fi prevăzută cu instalații speciale pentru efracție (alarme), fondul de patrimoniu fiind valoros. La demisol, cu intrare separată, se află paraclisul având și altar, folosește pentru slujbe atunci când în biserica de lemn, monument de arhitectură nu se poate sluji.

Bisericile de lemn românești, între care și cea de la Jercălăi, declarate monument istoric conform Listei Monumentelor Istorice din anul 2004, protejate și restaurate formează un capitol aparte și cu totul specific arhitecturii europene.

Casa părintească din Galați a domnitorului Alexandru I. Cuza - Muzeu de Istorie

Paul Păltănea

După apariția *Legii patrimoniului*, un tânăr muzeograf al Muzeului Județean de Istorie din Galați, Costin Croitoru, a început să prezinte în presa locală unele din piesele muzeistice care intrau sub incidența acestei legi. Într-una din colaborările la ciclul *Piese rare la Muzeul Județean de Istorie*, apărută în ziarul local „Viața liberă”, C. Croitoru expune și câteva considerații privitoare la istoria instituției căreia îi aparține și pe care nu o prea cunoaște, de vreme ce pretinde că „pe lângă cele două colecții particulare, cea de arheologie a lui V.A.Urechia și cea a institutorilor Ecaterina și Paul Pașa, care au stat la baza înființării Muzeului de Istorie din Galați, a mai existat colecția dr. Alexandru Măcellariu”¹.

Să îndreptăm afirmațiile inexacte. V.A. Urechia nu a avut o „colecție particulară”. Intensa activitate de cercetare pe care a desfășurat-o i-a oferit ocazii de a aduna documente, piese istorice, nu pentru a-și forma o „colecție personală”, ci pentru a nu fi distruse „de vandalismul ignoranței”, cum declara, la 16/28 august 1873, într-o ședință a Societății Academice Române. O preocupare mai veche pe care va încerca să o legalizeze printr-un *Proiectu de Regulamentu pentru comisiuni și subcomisiuni de cultură regională*, redactat tot acum². Cu multe dintre valorile istorice adunate a înzestrat instituțiile la crearea cărora a colaborat: Academia Română, Muzeul Național de Antichități, Biblioteca V.A.Urechia, la Galați, căreia i-a donat la înființare, 7 decembrie 1889 și o modestă colecție muzeistică (30 de piese, majoritatea fiind portrete de domnitori români)³, mărită ulterior cu alte donații. A fost păstrată de Bibliotecă până în anul 1948, când autoritatea comunistă a transferat-o la Muzeul de Istorie⁴. Această colecție nu avea cum influența înființarea Muzeului de Istorie întâmplată la 24 ianuarie 1939. Afirmația nu-i aparține lui C. Croitoru. A luat-o dintr-un articol al lui I.T. Dragomir, pe care nu-l

¹ *Viața liberă*, XV, nr. 4505, 6 septembrie, p. 5; nr. 4532, 7 octombrie, p. 7; nr. 4544, 24 octombrie 2004, p. 5.

² Alexandru Dobre, *Un program inedit de cercetare științifică la Academie în 1873*, în AAMSI, seria, IV, tom. XVI, 1991, p. 55, 57.

³ *Catalogul general al cărților, manuscriselor și hărților aflate la 1890 octombrie 1*, p. XIII-XIV.

⁴ Biblioteca „V.A. Urechia”, *Arhivă*, CXV.

citează. Acesta afirmase, fără temeii: „colecția muzeistică V.A. Urechia a constituit nucleul de mai târziu al Muzeului regional” Galați⁵.

Colecția institutorilor Ecaterina și Paul Pașa nu a fost „particulară”. Cei doi institutori s-au preocupat, după 10 mai 1913, să organizeze un muzeu la Școala Primară de băieți nr. 6, unde predau (era în împrejurimile Școlii Generale „Mihai Eminescu” nr. 28, str. Roșiori). A fost inaugurat la 29 iunie 1914 în prezența profesorului universitar Ion Simionescu, secretar al Ministerului Instrucțiunii Publice. La 14 februarie 1923 a fost declarat „persoană morală”⁶. Și-a păstrat calitatea de „muzeu școlar” până la 26 februarie 1938, când la solicitarea ctitorilor lui, Ministerul Cultelor și Artelor a aprobat transferarea lui la Asociația „Casa Cuza Vodă”⁷, întemeiată la 5 iulie 1937⁸, cu scopul organizării unui muzeu în casa părintească a domnitorului Alexandru I. Cuza, care urma să fie răscumpărată de la proprietarii ei de atunci.

S-ar putea ca încă din 1807, când Ioan Cuza, tatăl viitorul domn, moștenește moșia Bărboși din ținutul Fălciu și viile de la Nârtești, mai jos de Bârlad⁹, să fi avut unele legături negustorești cu orașul Galați. Numirea lui ca pârcaľab al ținutului Covurlui, în domnia lui Ionița Sandu Sturdza, înainte de 27 februarie 1827¹⁰, dovedește că zona îi era cunoscută. A îndeplinit această

⁵ I.T. Dragomir, *Din activitatea de cercetător, colecționar și muzeograf a lui V.A.Urechia*, în „Revista Muzeelor”, II, 1966, 5, p. 413.

⁶ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1939, dos. 350, f. 48-55; Paul Pașa, *Muzeul regional din Galați „Ecaterina și Paul Pașa”*, 1913-1938, text autograf; I.T. Dragomir (*Dezvoltarea muzeistică în Galați*, în „Magazin istoric”, 1970, 1, p. 35) indică numai anul 1913.

⁷ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1937, dos. 167, f. 220; Viorica-Steluța Piscică, *Restaurarea din anul 1938 a „Casei Cuza Vodă” din Galați*, în „Danubius”, XXII, 2004, p. 186. Cota dosarului 16/1939, cercetat în octombrie 1993 și noiembrie 1994, a fost schimbată în 167/1937.

⁸ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1937, dos. 167, f. 15-16; Ibidem, 1939, dos. 391, f. 19. Viorica-Steluța Piscică, *Restaurarea*, p. 185 folosește data de 14 iulie, când Asociația a fost înregistrată la Tribunalul Covurlui (Arhivele Naționale Galați, *loc. cit.*, 1937, dos. 167, f. 134; f.137-138, statutele Asociației.)

⁹ Nistor Ciocan, *Al. I. Cuza. Note genealogice*, în *Cuza Vodă. In memoriam*, Iași, 1973, p. 47.

¹⁰ Paul Păltănea, *Alexandru Ioan Cuza și Galații*, în „Danubius”, II-III, 1969, p. 121; D. Ivănescu, Virginia Isac, *Date noi privind viața și activitatea lui Alexandru Ioan Cuza până la alegerea lui ca domnitor al Principatelor Unite*, în „Revista Arhivelor”, XLVIII, 1971, vol. XXXIII, p. 226; *Alexandru Ioan Cuza. Acte și scrisori*, ediție de D. Ivănescu și Virginia Isac, Iași, 1973, p. VII. După opinia lui Gh. Ghibănescu, Ioan Cuza ar fi fost ispravnic al ținuturilor Fălciu și Covurlui în anii 1819-1820 (*Cuzeștii*, București, 1912, p. 155). Lucia Boș a susținut că ar fi îndeplinit funcția de pârcaľab de Galați în 1825 (*Doamna Elena Cuza*, Ediția a doua, București, apărută între 1936 și 1940, p. 23).

dregătorie puțină vreme, căci pe la începutul anului 1830 era la Galați, neavând nici o funcție administrativă. După începutul anului următor, la 28 martie 1831 numele lui figura pe o listă a Obșteștei Adunări întocmită pentru schimbarea ispravnicilor din ținuturile unde avuseseră loc unele tulburări. După această dată a fost numit pârcălab al ținutului Covurlui. În această calitate participă la 5 ianuarie 1832 la alegerea mădularelor Eforiei Galați, acum înființată după prevederile Regulamentului organic¹¹.

Nu se știe când s-a instalat pârcălabul Ioan Cuza în casa din Mahalaua Poștei, Ulița de lângă mal, (astăzi strada Alexandru I. Cuza. Cu puțin timp înainte de anul 1886 a fost numită Cuza Vodă)¹², în apropierea bisericii Vovidenia ctitorită de banul Ioan Cârjă în 1790. Nu se cunoaște dacă a cumpărat-o sau și-a înălțat-o, de nu a fost zestrea soției Sultana Cozadini, cu care se căsătorise în 1819. Un plenipotent francez, Cochelet, care trece prin Galați, în 1834, notează că era așezată „într-o poziție prea plăcută”¹³. Fiind situată pe marginea unei prelungite terase a Dunării, „pe mal”, de sub care începea valea orașului, oferea o largă panoramă cu vedere, peste lacul Brateș și Prut, până departe în plaiurile Basarabiei. Un alt călător, un germen, care străbate orașul în anul următor, 1835, însemnă în jurnalul său că era „singura clădire de zid”¹⁴. Alexandru I. Cuza a locuit în această casă, după unele informații, încă din copilărie, când a învățat în pensionul francezului J. Sachetti, care funcționa în anii 1833-1834¹⁵. Tot aici a stat în perioada cât a îndeplinit funcții publice, adică din februarie 1842, când a fost numit președinte al Judecătorei, vremea cât a dirigit Pârcălăbia și a susținut propaganda unionistă, până în septembrie 1858, când, numit ajutor al hatmanului miliției, a trebuit să se mute la Iași¹⁶. De acum, casa rămâne în grija văduvei Sultana Cuza, postelnicul Ioan murise la 17 iunie 1848, la Iași, în timpul unei epidemii de ciumă¹⁷. În anii domniei, Alexandru I. Cuza va avea grijă să-și ajute mama. Încunoscătițat despre necesitate unor reparații și modificări, îi cere mamei la 9 iulie 1863 un plan al casei, lucrările începând de îndată. Costache Negri, trecând prin Galați în vara anului următor, îi scrie, la 19 iulie 1864, domnitorului:

¹¹ D. Ivănescu, *Contribuții la biografia lui Alexandru Ioan Cuza înainte de domnie*, în *Cuza Vodă. In memoriam*, p. 52; Paul Păltănea, *Alexandru Ioan Cuza*, p. 122.

¹² Moise N. Pacu, *Cartea județului Covurlui*, vol. I-II, București, 1891, p. 100.

¹³ Paul Păltănea, *op. cit.*, p. 121.

¹⁴ Idem, *Istoria orașului Galați de la origini până în 1918*, partea I, Galați, 1994, p. 305.

¹⁵ D. Ivănescu, *Contribuții...*, p. 53; Paul Păltănea, *Istoria...*, vol. I, p. 348-349.

¹⁶ Paul Păltănea, *op. cit.*, vol. I, p. 305-306; Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966, p. 68.

¹⁷ D. Ivănescu, *Contribuții...*, p. 67-68.

„Casa înaintează, cele două aripi sunt aproape terminate și nu se va începe construirea centrului decât atunci când mama Dumneavoastră va locui una dintre aripi”¹⁸. Doar un an s-a bucurat vârstnica mamă a domnitorului de noile amenajări aduse casei. A murit la 20 mai 1865¹⁹.

A moștenit-o domnitorul Alexandru I. Cuza și doamna Elena, dar nu am aflat încă sub supravegherea cui a rămas până la sfârșitul domniei și în cei șapte ani de exil. Lipsă de informații care se constată și în cartea dedicată de Lucia Borș doamnei Elena Cuza. Se poate ca la una din reîntoarcerile doamnei Elena la Ruginoasa, pentru a se interesa de soarta moșiei, să se fi ocupat și de rostul casei de la Galați, închiriind-o probabil.

După moartea domnitorului Alexandru I. Cuza, la 15 mai 1873, la Heidelberg, tocmai în toamnă, la 10 octombrie, doamna Elena Cuza aflată la Ruginoasa, este invitată de Tribunalul Covurlui să se prezinte la Galați, la 30 octombrie, pentru a se stabili „averea aflătoare” în oraș²⁰. Probabil că nu a fost o inițiativă locală, ci urmarea cererii făcută de Doamna Elena Cuza, la 29 mai, prin care solicita „punerea în posesie” a „legatului prevăzut prin testament”. Avera „rămasă după răposatul principe” cuprindea și „aasele din Galați, strada Mihail Bravul”. Doamna Elena mai avea de încasat de la Mihail Abramovici, în urma unui înscris semnat la Galați, la 10 septembrie 1870, 750 de galbeni, rămași neachitați dintr-o obligație de 900 de galbeni²¹. Nu se cunoaște, din păcate, hotărârea Tribunalului gălățean.

În campania de presă pe care a susținut-o Asociația „Casa Cuza Vodă”, pentru răscumpărarea casei, aflăm o știre apărută în ziarul *Curentul* la 16 august 1937. O persoană anonimă declară că la data pe care nu și-o mai amintește, medicul Dumitru Vizzu, participant la războiul pentru independență, 1877-1878, și unul dintre fondatorii Spitalului „Caritatea Gălățeană – Elisabeta Doamna”²² a cumpărat casa, fiind „fericit că o poate înfrumuseța”. La despărțirea de soția sa, Profira (Pulcheria) Pastia, recăsătorită Isvoranu, i-a lăsat casa acesteia²³.

¹⁸ Paul Păltănea, *Istoria...*, partea a II-a, 1995, p. 309-310.

¹⁹ Ștefan S. Gorovei, *Strămoșii cunoscuți ai Principelui Al. I. Cuza*, în *Cuza Vodă. In memoriam*, p. 26; Preot Octavian Pelin, Tudorița Pelin, Violeta Ionescu, *Biserica „Vovidenia” Galați*, 2002, p. 10 indică ziua de 2 mai. A fost înmormântată în curtea bisericii, în partea dreaptă. După moartea domnitorului, osemintele ei au fost reînhumate în cavoul familiei de la Ruginoasa.

²⁰ Arhivele Naționale Galați, fond Tribunalul Covurlui, secția I, 1873, dos. 25, f. 12-13.

²¹ Muzeul Unirii Iași, inventar nr. 253, 269. Documente comunicate de domnișoara Virginia Isac, la 10 octombrie 2005. Mihail Abramovici (a folosit și forma Avramovici) sârb de origine, a fost bancher la Galați (Paul Păltănea, *Istoria...*, vol. II, p. 117).

²² Moise N. Pacu, *Cartea...*, vol. I-II, p. 205-206.

²³ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1937, dos. 167, f. 111.

Pricina divorțului a fost căpitanul Ioan Isvoranu, viitorul soț, care în martie 1882 făcea parte din cadrele Regimentului gălățean „11 Siret”²⁴. În toamna anului 1880, medicul Vizzu, cu soția locuiau pe strada Brăilei nr. 23²⁵. Mai târziu, către 1900, medicul Vizzu locuia pe strada Cuza Vodă nr. 70. „Casa Cuza” de la nr. 64-66, fiind proprietatea Pulcheriei Isvoranu²⁶.

Proprietatea căpătată nu i-a adus beneficii Pulcheriei Isvoranu, căci la începutul anului 1907 ar fi vrut s-o vândă, fiind ipotecată pentru plata unor datorii. Intenția lui G.C. Robescu, fruntaș al vieții publice gălățene, de-a o răscumpăra, pentru a instala aici Biblioteca Publică Urechia, spațiul de la Liceul „Vasile Alecsandri” nemaifiind corespunzător, nu s-a putut realiza, părțile neînțelegându-se asupra prețului solicitat. Probabil la acest demers se referă profesorul universitar de la Iași, A.C. Cuza, la 2 ianuarie 1907, când îi scrie lui Valeriu Surdu, custodele Bibliotecii, aflată atunci într-o „stare de strâmtorare”, că aceasta s-ar putea înlătura prin „proiectul de a recupera casa locuită de Cuza Vodă”²⁷.

O încercare de achiziționare a clădirii se datorează generalului Leon, care depune la Senat, în primele zile ale lunii martie 1907, o cerere semnată de câteva sute de gălățeni, prin care solicita cumpărarea casei de către stat în vederea instalării unui „muzeu în amintirea lui Cuza”. Cu toate asigurările primite din partea guvernului condus de Gheorghe Grigore Cantacuzino, casa nu a fost cumpărată. Era, după părerea unui ziar gălățean, *Tribuna liberală*, o „dărâmatură”, bună doar pentru grajd²⁸. Imagine ce contrastează mult față de înfățișarea pe care a aflat-o Grigore Trancu-Iași, în 1909, când a închiriat-o: „Era frumoasă și de o construcție interesantă prin simetria celor două pavilioane așezate de o parte și de alta a intrării principale. Un etaj domina aceste pavilioane. Atunci – își amintește în 1938 fostul chiriaș – curtea vastă era numai straturi de flori, copaci bătrâni umbreau multele ferestre ale clădirii”. Amenajări care s-au datorat inițiativei proprietarei, Pulcheria Isvoranu, ce cheltuisese, „pentru restaurarea și înfrumusețarea ei”, 18.000 de lei²⁹.

²⁴ *Vocea Covurluiului*, X, nr. 1778, 4 martie 1882, p. 2.

²⁵ *Ibidem*, VIII, nr. 1355, 12 octombrie 1880, p. 2.

²⁶ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1898, dos.15, f. 159. După recăsătorire, Pulcheria Isvoranu s-a stabilit la Iași (*Ibidem*, 1911, dos. 4, f. 188 v).

²⁷ Paul Păltănea, *Alexandru Ioan Cuza*, p. 134. Viorica-Steluța Păscălaș a ignorat articolul nostru, afirmând doar că încercări de răscumpărarea casei „au fost mai multe după 1900” (*Restaurarea...*, p. 185. Biblioteca „V. A. Urechia”, *Arhiva*, XXXVII, f. 5. Nedelcu Oprea, *Biblioteca publică „V. A. Urechia”*, Galați, 2002, p. 14. Fragmentul nu este datat, iar emitentul este A. Cuza).

²⁸ Paul Păltănea, *Alexandru Ioan Cuza*, p. 134.

²⁹ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1909, dos. 5, f. 25-26.

Dezvelirea statuii lui Mihai Eminescu, 16 octombrie 1911³⁰, a îndemnat-o pe Pulcheria Isvoranu să se adreseze de la Iași, la 22 octombrie 1911, Primăriei, propunându-i să cumpere casa „care poartă și astăzi numele de Vila Cuza Vodă” contra sumei de 50.000 lei plătită și în „6 rate anuale consecutive cu procent de 6% pe an”. Considera clădirea aptă pentru „crearea unui muzeu și a unei biblioteci naționale”. Solicitarea a fost respinsă, „Comuna” fiind lipsită de fonduri³¹.

Refuzată, Pulcheria Isvoranu a trebuit să-și caute alți chiriași. La 26 octombrie 1913 a putut încheia un contract cu Școala secundară de fete. Curând după intrarea României în război, 15 august 1916, în clădire au fost instalate spitale pentru răniți și găzduite familii de refugiați. Cu toate că ajunsese „într-o stare deplorabilă de necurătenie și de neigienă”, școala s-a reîntors în localul închiriat în februarie 1918³². Anul următor, probabil, directoarea Maria Castano a făcut intervenții la Ministerul Instrucțiunii pentru cumpărarea imobilului. Respingerea cererii a coincis cu surprerea, în vara anului 1920 a unei părți din casă, care a impus evacuarea ei de către școală³³. Insuccesele pe care le-a avut Pulcheria Isvoranu la Galați, neputându-și vinde proprietatea și parțiala ei deteriorare, au silit-o să-și caute, la Iași, un cumpărător. L-a găsit în ultimele luni ale anului 1920³⁴ pe Adolf Theitler, „Concesionarul golirii closetelor ieșene”³⁵. Imediata transformare a clădirii „într-o casă de speulă, unde o să aibă loc și serbări saturnale”³⁶, a readus, în actualitate, anevoioasa chestiune a răscumpărării casei lui Cuza Vodă, care va mai dura aproape două decenii.

La puțin timp după cumpărarea imobilelor „Cuza”, Adolf Theitler a luat-o tovarășă de afaceri pe Aneta V. Iamandi, din Iași, la 7 martie 1921, care i-a achitat 5.135 de lei, jumătate din banii cu care a cumpărat aceste imobile și din cheltuielile făcute până „acum” declară Theitler³⁷. După încheierea

³⁰ Paul Păltănea, *Istoria...*, partea a II-a, p. 311-312.

³¹ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1909, dos. 5, f. 25-36; *Ibidem*, 1911, dos. 4, f. 188 v, 194.

³² Paul Păltănea, *Istoria...*, partea a II-a, p. 276.

³³ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1937, dos. 167, f. 144-144 v; *Idem*, fond Liceul nr. 11 (Mihail Kogălniceanu), 1920, nr. 54, f. 10.

³⁴ Actul de adjudecare a casei în favoarea Asociației „Casei Cuza Vodă”, 17 februarie 1938, indică pentru vânzarea contractată la Iași numai anul 1920 (Arhivele Naționale Galați Primăria orașului Galați, 1937, dos. 168, f. 2-7); Viorica – Steluța Piscă (*Restaurarea...*, p. 185-186) citează actul din 17 februarie 1938, fără a menționa amănuntul subliniat de noi.

³⁵ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1937, dos. 167, f. 112.

³⁶ Paul Păltănea, *Alexandru Ioan Cuza*, p. 134-135.

³⁷ Informație comunicată de doamna profesor dr. Maricica Ifrim, scrisoare din 5 aprilie 2005.

acestei „convenții”, Theitler solicită Primăriei Galați, la 25 martie o autorizație pentru realizarea unor reparații. Fiind refuzat, proprietarul începe, totuși, să-și pună în aplicare proiectul, fiind oprit de Prefectura de Poliție, care invoca statutul casei: *este monument istoric*. Se cer, în acest sens, și lămuriri din partea Comisiei Monumentelor Istorice. Răspunde Dimitrie Onciul: „Vila Cuza Vodă nu poate intra în cadrul preocupărilor Comisiunii Monumentelor Istorice și nu e trecută în inventarul monumentelor istorice”, dar i se poate da o „întrebuintă culturală conservând-o ca atare”³⁸. Dând urmarea acestui îndemn, un comitet constituit adresează Ministerului Cultelor și Artelor, la 11 mai 1921, un memoriu în care se detaliază intenția răscumpărării casei și transformarea ei ”într-un muzeu care să cuprindă toate amintirile rămase de la neuitatul domnitor”³⁹. Proiectul, din motive pe care nu le cunoaștem, nu s-a putut realiza, dar va fi reluat, la 26 ianuarie 1923⁴⁰, de către *Asociația Luptătorilor Patriei* condusă de colonelul Cristodulo Georgescu. Comitetul constituit a fost prezidat, după 20 iulie, de Episcopul Dunării de Jos, Iacov Antonovici, instalat la 31 martie, alături de care se mai afla primarul Ion Prodrom, prefectul județului, Gheorghe Onose, Ghiță Vasiliu, prefectul Poliției și colonelul Georgescu. Comitetul își avea sediul pe strada Holban nr. 2⁴¹. Dintre activitățile desfășurate cunoaștem că la 24 octombrie erau pregătite liste de subscripție răspândite în oraș și în țară. La mărirea fondurilor a contribuit și cunoscutul Grigore Trancu-Iași, care a conferențiat, la 28 noiembrie 1923, despre *Rolul Galașilor în viața Neamului*. Broșura realizată s-a difuzat în folosul „fondului pentru cumpărarea casei lui Cuza Vodă din Galați”⁴².

Asociația Luptătorilor Patriei a acționat și în anul 1924 pentru înmulțirea fondurilor. La 20 februarie, Comitetul a răspândit în oraș, ca și în întreaga Eparhie a Dunării de Jos, un apel, semnat de Episcopul Iacov în folosul unor subscrieri. Se sublinia că „imobilul fost locuință a domnitorului Alexandru Ioan I. Cuza a ajuns han și cum această stare a lucrurilor este foarte jignitoare pentru amintirea ce trebuie s-o păstrăm aceluia ce a pus temelia României întregite”. În acest scop, se arată în continuare, este necesar „să se răscumpere acest imobil spre a-l transforma într-un Muzeu” Realizarea acestei

³⁸ Paul Păltănea, *Alexandru Ioan Cuza*, p. 134.

³⁹ *Ibidem*, p. 135.

⁴⁰ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1939, dos. 17, f. 189, 231, 235. După alte surse, Comitetul s-a constituit la 20 iulie 1923 (N.C. Nanu, *Activitatea Prea Sfințitului Iacov Antonovici ca episcop la Eparhia Dunării de Jos*, 1924, p. 46-47).

⁴¹ N.C. Nanu, *op. cit.*, p. 46-47; Preot Eugen Drăgoi, *Ierarhi și preoți de seamă la Dunărea de Jos, 1864-1989*, Galați, 1990, p. 46.

⁴² N.C. Nanu, *op. cit.*, p. 106-107.

naționale necesități are nevoie de susținerea opiniei publice prin noi donații⁴³. Apelul a fost însoțit de vânzarea unor cărți poștale ilustrate cu imaginea domnitorului Alexandru I. Cuza și a case părintești⁴⁴. Fondurile adunate până la sfârșitul anului 1926, 6.100 de lei, nu i-au fost suficiente primarului Grigore P. Mihăilescu într-o încercare, prin luna august, de a cumpăra casele⁴⁵.

Pentru „marele bogătaș” Theitler, cum îl considera un contemporan, inițiativele de răscumpărare a clădirilor din strada Cuza Vodă nr. 64-66 nu erau de loc convenabile datorită agitațiilor ce se făceau în jurul numelui său. Ar fi vrut să lichideze „afacerea” cu speranța unui câștig fabulos. Cu această dorință, propune Primăriei să preia imobilele contra sumei de 5.000.000 lei. În memoriul înaintat de instituția comunală Comisiei Monumentelor Istorice se arată că „imobilul” fusese cumpărat „de un speculant din Iași” care „a dat cea mai batjocorătoare destinațiune, ajungând a fi un hotel”⁴⁶. Respingerea ofertei era firească. Primăria nu putea investi enorma sumă cerută.

Întâmplându-se moarte lui Adolf Theitler, soția lui se vede nevoită să înainteze Primăriei, la 7 iulie 1930, o nouă ofertă de vânzare, valabilă până la 20 iulie. Solicita pentru cele două clădiri, „în starea materială în care se găsesc astăzi”, fără „mobiliere existent în casele mari cu etaj”, 1.900.000 de lei. Primăria răspunde că „în principiu suntem pentru cumpărarea acestor imobile”, dar cere un termen de două luni pentru împlinirea formelor legale. Oferta nu era de loc avantajoasă. Imobilele au fost evaluate de arhitectul Primăriei la 3.145.510 de lei, dar erau ajunse „în ruină” și pentru repararea lor mai era nevoie de 1.500.000 de lei⁴⁷. S-au cerut de la Comisia Monumentelor Istorice informații pentru declararea clădirilor monumente istorice⁴⁸. La adresa Primăriei din 13 septembrie, răspunde, la 19 noiembrie, Nicolae Iorga, președintele Comisiei, „că deși apreciem amintirile legate de casa lui Cuza nr. 64-66 din acel oraș, pe care e bine ca Primăria să o păstreze, dându-i o destinație culturală, dar nu o putem declara monument istoric, întrucât nu intră în prevederile Legii pentru conservarea Monumentelor Istorice”⁴⁹. Consiliul comunal a comentat comunicarea la 2 decembrie, fără a indica o anume măsură, anticipată, de altfel, de hotărârea primarului, avocatul Christche Theodoru, luată

⁴³ Arhivele Naționale Galați, fond Episcopia Dunării de Jos, 1924-1928, dos. 28, f. 1.

⁴⁴ N.C. Nanu, *Almanahul ghid al orașului Galați pe anul 1924*, vezi coperta a II-a.

⁴⁵ Arhivele Naționale Galați, fond Episcopia Dunării de Jos, 1927-1932, dos. 29, f. 2; Idem, Primăria orașului Galați, 1937, dos. 167, f. 7-8.

⁴⁶ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1930, dos. 68, f. 1.

⁴⁷ Ibidem, f. 2, 13.

⁴⁸ Ibidem, 1930, dos. 2, f. 2, 217 v.

⁴⁹ Ibidem, 1930, dos. 68, f. 6, text dactilografiat cu o completare și semnătură autografă.

la 30 octombrie, de a participa la licitația de vânzare, care spera să se organizeze, concurând până la suma de 1.900.000 lei, inclusă în buget⁵⁰.

Tratatul cu Paula Theitler nu au dat rezultate. A apărut însă declarația Anei V. Iamandi, făcută în justiție, la 20 decembrie 1930, că dorește să vândă, prin licitație publică, partea ce o are în imobilele din strada Cuza Vodă nr. 64-66, pentru a se separa de urmașii lui A. Theitler. Licitația avea să înceapă de la suma de 1.600.000⁵¹. Oferta nu era de luat în seamă, fiind nevoie și de alte cheltuieli suplimentare pentru restaurarea clădirilor. De aceea Primăria nu se va prezenta la licitațiile organizate la 6 februarie, 12 mai și 6 octombrie 1931⁵². Neexistând nici un alt solicitant, acțiunea judiciară deschisă de Aneta V. Iamandi s-a stins.

Influențat, probabil, de afirmația lui Nicolae Iorga că cele două clădiri nu pot fi declarate monumente istorice, succesorul la primariat a lui Christache Theodoru, avocatul Emil Codreanu, redistribuie către alte solicitări, la 4 august 1931, suma de 2.000.000 lei, prevăzută în buget pentru cumpărarea caselor Cuza⁵³.

După unele informații, care nu mai pot fi verificate, prin 1933 Max Ausschmitt, gălățean de origine, a dorit să cumpere casa Cuza. În acest scop, l-a însărcinat pe avocatul Grigore Ciuntu să se ocupe de rezolvarea aspectelor procedurale, dar și să-i solicite lui Nicolae Iorga informații despre valoarea istorică a casei⁵⁴. Știrea, un zvon sau intervenție reală, nu s-a împlinit. Prezente vor rămâne, întreținute fiind de dispute politice, ecourile hotărârii din 1931, de anularea prescripției bugetare pentru cumpărarea casei. Presa locală publică, în august 1937, articole cu titluri incendiare: „Clădirea Theitler este contestată de d(omnul) prof(esor) Nicolae Iorga c-a slujit drept reședință pâr-călăbului Alexandru Ioan Cuza”. O informație inexactă. Scrisoarea adresată de istoric Primăriei, nu conține o asemenea opinie. S-a mai invocat o declarație a lui Christache Theodoru că N. Iorga i-ar fi scris: „Nu clădirea Theitler a slujit ca reședință unificatorului Principatelor”⁵⁵. Simple speculații, înveninate, adesea, de discordii politice, dar care reliefa, totuși, o realitate îngrijorătoare pentru unii fruntași ai opiniei publice, „halul în care se găsește vila domnitorului Cuza, constituie o adevărată rușine”⁵⁶.

⁵⁰ Ibidem, f. 4.

⁵¹ Ibidem, f. 9.

⁵² Ibidem, f. 13.

⁵³ Ibidem, 1931, dos. 3, f. 63 v.

⁵⁴ Ibidem, 1937, dos. 167, f. 112. Avocatul Ciuntu avea un fiu Marcel, student al lui N. Iorga, cu care a pregătit teza de doctorat *Pretendenți domnești în secolul XVII*, publicată în 1941.

⁵⁵ *Acțiunea*, Galați, VIII, nr. 2151, 6 august 1937, p. 1.

⁵⁶ Ibidem, nr. 2133, 16 iulie 1937, p. 1.

Inițiativa de a alătura această regretabilă situație i-a aparținut colonelului Victor Rațiu, care fiind prezent, la 23 iunie 1937, la un Congres a contabililor autorizați, organizat la Galați, propune să se răscumpere clădirea pentru a fi transformată într-un muzeu în care să se adune diferite obiecte, mobile, uniforme rămase din timpul domnitorului Cuza”⁵⁷. Propunerea a fost urmată de crearea unui „Comitet general” prezidat de generalul Gheorghe Linteș pentru realizarea ei. Comitetul de acțiune, ales la 5 iulie, care va constitui Asociația „Casa Cuza Vodă”, a fost format din generalul Gh. Linteș, președinte, Ion Tohăneanu, directorul Liceului „Vasile Alecsandri”, Paul Pașa, A. Vidrașcu, prim procuror al Tribunalului Covurlui și V. Rațiu membrii⁵⁸.

Primul demers în direcția cumpărării casei „Cuza Vodă” l-a făcut colonelul V. Rațiu, șeful Statului Major al Diviziei de Infanterie 21, care a plecat pe la 10 iulie la Iași, pentru realizarea contractului de cumpărare. Înțelegerea s-a putut realiza cu Aneta V. Iamandi, care vinde partea cumpărată de la Adolf Thetler, pentru suma de 800.000 de lei. În lunile următoare, Ministerul Cultelor și Artelor autorizează, la 15 noiembrie 1937, Asociația ca să organizeze în „Casa Cuza Vodă”, un muzeu istoric⁵⁹.

Asociația „Casa Cuza Vodă” a desfășurat imediat acțiuni pentru strângerea de fonduri. La 5 august circulau prin oraș și în țară liste de subscripții⁶⁰. Înmulțirea donațiilor s-a datorat și unui apel semnat, la 21 septembrie 1937, de către Episcopul Cosma Petrovici⁶¹, trimis tuturor parohiilor din Eparhia Dunării de Jos. Episcopul îi atenționează pe preoți și credincioși că „în orașul Galați, primul port al Dunării, se găsește casa în care a locuit ca pârălab al jud(ețului) Covurlui, domnitorul de mai târziu, Alexandru Ioan Cuza. Această casă a fost transformată, pe rând, în locuință, în hotel și azi este complet ruinată... După multe încercări, am reușit, în sfârșit, să pornim o acțiune, care sperăm să ne ducă la cumpărarea acestei case, refacerea și transformarea într-un muzeu cultural regional”⁶². Subscripțiile au fost însoțite și de manifestări culturale. Cunoscutul violonist Constantin Bobescu se oferise încă din 6 iunie 1937 să concerteze la Galați în folosul Asociației „Casa Cuza Vodă”⁶³. Eforturi încununat

⁵⁷ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1937, dos. 167, f. 9; *Acțiunea*, VIII, nr. 2113, 23 iunie 1937, p. 3.

⁵⁸ Arhivele Naționale Galați, Primăria orașului Galați, 1937, dos. 167, f. 12, 15, 16, 18-22. Viorica-Steluța Pisciă exagerează când atribuie constituirea Asociației și realizările ei numai unui „grup de ofițeri superiori din garnizoana Galați” (*Restaurarea*, p. 185).

⁵⁹ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1937, dos. 167, f. 171.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 86.

⁶¹ Pentru activitatea sa, vezi Preot Eugen Drăgoi, *Ierarhi de seamă*, p. 47-48.

⁶² Arhivele Naționale Galați, fond Episcopia Dunării de Jos, 1937-1938, dos. 34, f. 6.

⁶³ *Idem*, fond Primăria orașului Galați, 1939, dos. 351, f. 3, 8, 11, 15, 19.

cu răscumpărarea casei, la 17 februarie 1938, prin licitație, de la urmașii lui Adolf Theitler, Asociația „Casa Cuza Vodă” devenind proprietara istoricei clădiri⁶⁴.

Comitetul Asociației „Casa Cuza Vodă” mai avea de realizat, în continuare, încă două importante acțiuni: strângerea pieselor istorice necesare organizării Muzeului și restaurarea clădirii. Pentru prima, colonelul V. Rațiu s-a adresat scriitoarei Lucia Borș, care l-a informat că medicul gălățean Alexandru Măcellariu deține „mici lucruri” luate din colecția lui Aristide Serfioti, „doctorul familiei Cuza”⁶⁵. Rugămintea adresată istoricului gălățean Emil Vărtosu rămânând fără răspuns, Asociația apelează, la 18 martie, prin presă, la toți cei ce dețin” documente, fotografii, scrisori originale, să le doneze”⁶⁶. Lucrările de restaurare au început la 2 aprilie și au durat până la 8 decembrie, când s-a hotărât ca festivitatea inaugurării să aibă loc la 24 ianuarie 1939. Slujba de sfințire a fost oficiată de Episcopul Cosma Petrovici însoțit de un sobor de preoți. Cuvintele rostite de generalul Gheorghe Linteș și de colonelul Victor Rațiu au elogiat aportul oficialităților, dar mai ales pe cel al opiniei publice din Galați și din Țară, rămasă fidelă memoriei Domnitorului Alexandru Ioan Cuza⁶⁷.

Instituția nou creată și-a păstrat denumirea de *Muzeul „Cuza Vodă”*, fiind condus, la 23 aprilie, de colonelul V. Rațiu⁶⁸. Inițiativa acestuia și a altor membri ai Asociației de a ceda clădirea și piesele muzeistice existente organizației „Straja Țării”, înființată după instituirea regimului autoritar al regelui Carol al II-lea, 1 februarie 1938, provoacă reacția institutorilor Paul și Ecaterina Pașa, care declară, la 20 mai 1939, că donează "muzeului făcut cu atâta trudă și sacrificii de noi” Primăriei Municipiului Galați „ca să nu se distrugă... și ca să devină într-un viitor cât mai apropiat o podoabă a orașului Galați”⁶⁹. Formalitățile pentru recunoașterea donației de către autoritățile de stat au durat până la 30 aprilie 1941, când Ministerul Cultelor și Artelor face cunoscut Primăriei că Președinția Consiliului de Miniștri consimte ca să preia *Muzeul și Casa Cuza Vodă*, fiind „instituția cea mai indicată să ia sub oblăduirea ei acest muzeu, dăruindu-i o strălucire puternică de interes obștesc”⁷⁰.

⁶⁴ Ibidem, f. 27; Viorica- Steluța Pistică, *Restaurarea...*, p. 185-186.

⁶⁵ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1937, dos. 167, f. 241-242; Idem, 1939, dos. 550, f. 24; Viorica – Steluța Pistică (*Restaurarea...*, p. 185) a semnalat scrisoarea fără a oferi detalii.

⁶⁶ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1937, dos. 167, f. 240.

⁶⁷ Idem, fond Episcopia Dunării de Jos, 1937-1938, dos. 34, f. 11; Viorica-Steluța Pistică, *Restaurarea*, p. 189. Leon Eșanu (*Înființarea Muzeului „Cuza Vodă” în orașul Galați*, în CI, IV, 1973, p. 48) nu a menționat această festivitate.

⁶⁸ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1939, dos. 500, f. 71.

⁶⁹ Leon Eșanu, *op. cit.*, p. 48.

⁷⁰ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1941, dos. 26, f. 11; Leon Eșanu, *op. cit.*, p. 48.

Organizarea Muzeului trebuia făcută de un director, de preferat un cadru didactic. S-a oferit Dumitru L. Stăhiescu, profesor de istorie la Liceul „Vasile Alecsandri”⁷¹. La 3 iunie 1941 solicită primarului Romulis Burbea postul de „director și conducător al acestui muzeu”, justificându-și cererea prin „preocupările” pe care le avea „pentru a contribui la cunoașterea trecutului județului Covurlui și a orașului Galați... De trei ani am început a colecționa documente istorice, pe care am început a le publica în revista *Orizonturi*⁷², parte în reviste de specialitate din capitală”⁷³. Numirea a fost semnată la 24 februarie 1942, de primarul Ghiță Vasiliu, care-i comunică noului director: „Am decis numirea D(umnea)v(oa)s(tră) ca director al Muzeului dăruit acestui Municipiu de către soții Paul și Ecaterina Pașa, foști institutori în acest oraș... Nu ne îndoim d(omnu)le profesor că veți depune toată râvna și tot avântul ce așteptăm de la D(umnea)v(oa)s(tră), pentru ca acest așezământ de cultură să ia o dezvoltare mereu crescândă și să devină o adevărată podoabă a orașului nostru”⁷⁴.

Lipsind informațiile arhivistice privitoare la activitatea organizatorică a directorului D.L. Stăhiescu, continuată de succesorii lui, detaliată, în parte de cercetările lui Ion T. Dragomir⁷⁵, continuăm însă discuția privitoare la „colecțiile particulare” din patrimoniul Muzeului de Istorie enumerate de C. Croitoru, precizând că singura „colecție” provenită de la o persoană particulară este cea care a aparținut medicului Alexandru Nestor Măcellariu, mult timp director al Spitalului „Caritatea Gălățeană – Elisabeta Doamna”. Relatarea lui C. Croitoru, în presa gălățeană despre două vase grecești cu reprezentări antropomorfe din secolul VI î. Chr. provenite din colecția Măcellariu⁷⁶, este copiată dintr-un studiu al lui I.T. Dragomir⁷⁷. Nu putem indica, din lipsa informațiilor de arhivă, la ce dată își începe activitatea la Galați medicul Alexandru Măcellariu.

⁷¹ Profesor la Liceul „Vasile Alecsandri” din anul 1934. S-a transferat la Liceul „Petru Rareș” din Piatra Neamț (Gh. Chiricuță, D.D. Șoitu, L. Bourceanu, *Monografia Liceului „Vasile Alecsandri”, 1867-1967*, Galați, 1967, p. 138).

⁷² D.L. Stăhiescu, *Documente covurluiene referitoare la moșia Cotrosul*, în „Orizonturi”, III, 11-12; IV, 1-2, 1941. Documentele publicate făceau parte din manuscrisul *Documente covurluiene*, realizat în colaborare cu Constantin A. Stoide, atunci profesor la Tecuci.

⁷³ „Revista Arhivelor”, 1941, *Un mănunchi de documente privitoare la satul Liești – Tecuci*, în colaborare cu C.A. Stoide.

⁷⁴ Paul Pălăneș, *Ghiță Vasiliu, primar al orașului Galați*, în „Dominus”, Galați, VI, nr. 62, martie 2005, p. 14; Leon Eșanu, *op. cit.*, p. 50, cu unele modificări.

⁷⁵ I.T. Dragomir, *Dezvoltarea muzeistică la Galați*, în „Revista muzeelor”, VII, 1970, p. 35-39.

⁷⁶ „Dominus”, VI, nr. 64, p. 14.

⁷⁷ I.T. Dragomir, *Vestigii milenare inedite din patrimoniul Muzeului Județean de Istorie – Colecția Dr. Alexandru Nestor Măcellariu*, în „Peuce”, IX, 1984, p. 184.

Funcționa la Spitalul „Caritatea Gălățeană – Elisabeta Doamna” în anul 1925, căci la 1 septembrie este numit profesor de igienă la Liceul „Vasile Alecsandri”⁷⁸. Începuturile colecției medicului Măcellariu nu mai pot fi datate acum. Soția medicului, doctorița Margareta Măcellariu, i-a comunicat lui I.T. Dragomir, la 21 mai 1959, când a vândut Muzeului de Istorie o serie de piese arheologice, că ar fi fost constituită „în primele decenii ale secolului XX”⁷⁹. Interesul lui Al. M[cellariu pentru antichități a fost determinat de trei circumstanțe favorabile: cunoașterea colecției doctorului Aristide Serfioti, întâmplată cu ceva vreme înainte de anul 1925; numirea lui ca membru delegat al Spitalului pentru probleme litigioase în jurul datei de 16 noiembrie 1929⁸⁰, ce i-a dat posibilitatea să se ocupe de administrarea moșiei Calica (Filești), donată spitalului, la 23 august 1903, prin testament de Aristide Serfioti, și pe al cărui teritoriu era castrul de la Tirighina – Bărboși⁸¹ și cumpărarea moșiei Șendreni, unde a descoperit un tezaur de argint din secolul al XIV-lea achiziționat tot de Muzeul de Istorie⁸². Când a cumpărat moșia Calica (Filești) de la frații Alexandru, Grigore și Emil Ghica, la 12 iunie 1879⁸³, doctorul Serfioti știa de la vânzători, dar și din alte surse, de existența „antichităților” ce se găseau, din întâmplare sau prin săpături la punctul „Gherțina”. Așa se explică clauza inclusă în contractul de arendare a moșiei, încheiat la 23 aprilie 1880: „D(omnu)l proprietar își rezervă dreptul exclusiv de a face săpături pentru căutarea sau scoaterea de antichități... D(omnu)l arendaș va fi dator... a priveghia ca nimeni altul, fie și din partea guvernului, să nu facă asemenea săpături”⁸⁴. Clauză păstrată și în contractele încheiate după moartea doctorului, 24 iunie 1905⁸⁵.

Doctorul Alexandru Măcellariu fiind în anul 1925 și medic al spitalului, putem presupune că începuturile colecției sale datează din anii imediat următori. Sunt însă două mărturii contemporane medicului Măcellariu, care indică preluarea de către acesta, la o dată care nu se cunoaște, a colecției rămasă de la Aristide Serfioti. Crișan Mușțețeanu, care l-a cunoscut pe Măcellariu,

⁷⁸ Alexandru Nicolescu, *Primii 60 ani de activitate ai Liceului „Vasile Alecsandri” din Galați*, p. 160. A absolvit Facultatea de Medicină din București în 1909 cu teza *Pleurezia purulentă în prima copilărie (Bibliografia românească modernă, II, nr. 41092)*.

⁷⁹ I.T. Dragomir, *Descoperiri arheologice pe actualul teritoriu al Galațiului din cele mai vechi timpuri până la întemeierea orașului*, în „Danubius”, I, 1967, p. 183; Idem, *Vestigii*, p. 158.

⁸⁰ Arhivele Naționale Galați, fond Dr. Aristide Serfioti, VI, f. 110.

⁸¹ Ibidem, II, f. 8-9 v.

⁸² I.T. Dragomir, *Descoperiri arheologice*, p. 192-193.

⁸³ Arhivele Naționale Galați, fond Dr. Aristide Serfioti, II, f. 188-192.

⁸⁴ Ibidem, f. 202 v.

⁸⁵ Pentru un contract încheiat la 23 aprilie 1912, vezi ibidem, f. 244.

prin 1936-1938, când era student la Facultatea de Medicină din București, își amintește că ar fi săvârșit „fel de fel de matrapazlâcuri ca să pună mâna pe lucruri realmente frumoase din casa” lui Serfioti⁸⁶.

Scriitoarea Lucia Borș confirma și ea, în 1938, luarea de către Măcellariu a unor piese din colecția Serfioti⁸⁷. Moșia Calica (Filești) cu locul „Ghertina”, denumire transformată, apoi, în „Tirighina” nu a fost niciodată proprietatea lui Alexandru Măcellariu, cum a crezut I.T. Dragomir⁸⁸. Nu se poate reconstitui seria pieselor arheologice adunate de Serfioti și nici nu se mai știe cât de „bogată” a fost colecția de lecythi (vase cu figuri negre și roșii) adunate de Nicolae Beldiceanu de la Bărboși înainte de 1884, păstrate la Muzeul de Istorie Naturală din Iași. Într-un articol, *Societatea de medici și naturaliști din Iași*, publicat în 1887, Beldiceanu confirmă că „muzeul mai este înzestrat ... cu mai multe antichități de ceramică italo-greacă din veacul al V-lea î. Chr. găsite în țara la Gâdinti, jud(ețul) Roman și la Ghertina lângă Galați”⁸⁹. Muzeul de Istorie a Moldovei deține doar un singur vas de la Muzeul de Istorie Naturală, dar de proveniență necunoscută⁹⁰. Puținele informații despre săpăturile lui N. Beldiceanu la Bărboși se cunosc din dialogul purtat la Iași în 1885, cu arheologul german C. Schuchardt, publicat chiar în acel an și readus în discuție de Vasile Pârvan în 1913⁹¹. Ezitățile inițiale ale lui Schuchardt asupra provenienței de la Bărboși a vaselor, i-a fost risipite de Beldiceanu, care i-a arătat o piesă asemănătoare adusă în toamna anului 1884 de la Bărboși. V. Pârvan încheia relația lui Schuchardt cu cuvintele: „această descoperire o iscălesc și eu fără rezerve”⁹², neinteresându-se vreodată de soarta „depozitului” păstrat, în 1885, „într-un colț de pivniță” a Muzeului de Istorie Naturală. În 1923, când publică articolul *La Penetration hellenique et hellenistique dans la vallee du Danube*, îl citează pe Schuchardt⁹³.

⁸⁶ Crișan V. Mușțeanu, *Lumea copilăriei mele*, Galați, 2001, p. 259.

⁸⁷ Arhivele Naționale Galați, fond Primăria orașului Galați, 1939, dos. 550, f. 24.

⁸⁸ I.T. Dragomir, *Descoperiri arheologice*, p. 183; Idem, *Vestigii...*, p. 158.

⁸⁹ „Buletinul Societății de Medici și Naturaliști”, Iași, I, 1887, nr. 1, p. 5. Exemplar existent la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, comunicat de domnișoara Virginia Isac, scrisoare din 19 iulie 2005.

⁹⁰ Silvia Teodor, Silviu Sanie, *Ceramica grecească din Muzeul de Istorie a Moldovei* (I) în „Arheologia Moldovei”, VI, 1969, nr. 9, p. 58.

⁹¹ Vasile Pârvan, *Castrul de la Poiana și drumul roman din Moldova de Jos*, București, 1913, p. 25. Articolul lui Schuchardt a fost citat și de I.T. Dragomir, (*Descoperiri arheologice*, p. 183) dar după Pârvan.

⁹² V. Pârvan, *op. cit.*, p. 25.

⁹³ Vezi „Bulletin de la Section Historique de l'Academie Roumaine”, X, 1922-1923, p. 227.

Vasele din colecția Măcellariu n-aveau cum să provină din „depozitul” realizat de Beldiceanu la Iași, ci numai din colecția lui Aristode Serfioti. Nu se mai știe însă, cum au ajuns în colecția Măcellariu câteva statuete de Tanagra, contemporane vaselor descoperite de Beldiceanu, vândute Muzeului de Istorie ca fiind tot de la Bărboși. Proveniență neamintită în însemnările lui Schuchardt.

Însemnările prezentate dovedesc că atât casa părintească din Galați a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, cât și instituția, Muzeul Județean de Istorie, care și-a avut aici începutul, mai au nevoie, în continuare, de alte cercetări care să le lumineze cât mai mult istorica lor existență.

Cercul Militar „Mareșal Constantin Prezan” din Vaslui

Viorica Zgutta

Palatul Mavrocordat este situat pe artera principală ce leagă centrul orașului de gară, pe promontoriul care domină partea de sud-est a municipiului Vaslui. Clădirea este o construcție de cărămidă tencuită în interior și exterior și se dezvoltă pe subsol parțial și parter și înscrisă pe Lista monumentelor la numărul 170 cu indicativul VSII-m-A06771.

Planul, compoziția fațadelor, mai ales a celei principale și a celei posterioare se înscrie în stilul eclectic al sfârșitului secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Palatul este alcătuit dintr-un corp central și două aripi laterale de înălțime mai mică având o lungime totală de 68 m.

Accesul principal se realizează pe sub un portal cu turlă ce se reazemă pe patru arce în plin cintru, stâlpii independenți ai portalului fiind decorați spre exterior cu pilaștri cu pedestaluri și capiteluri corintice ce susțin o arhitravă simplă. Aceasta se sprijină pe o friză cu consolă și metope din plăci de ceramică smălțuită, cu chenar și rozete (culoarea predominantă a plăcilor ceramice este albastru deschis). Pe corpurile laterale metopele nu mai sunt de ceramică, ci de ipsos și au dimensiuni mai reduse și decoruri simplificate.

Fațada principală a corpului central se închide pe capete cu zone decroșate spre exterior, sugerând baze de turnuri de colț în stil neogotic. Fațada posterioară este tratată cu deosebită grijă, capetele corpului central susținând câte un balcon cu balustrada din fier forjat inspirate din renașterea italiană. Tot pe această fațadă apare terasa închisă cu o tâmplărie bogat ornamentată cu fier forjat la care se ascende pe două scări simetrice având feronerie lucrată în aceeași tehnică a balcoanelor și ferestrelor. Deasupra terasei, retras din planul ferestrelor se ridică etajul alcătuit dintr-o singură încăpere amplasată deasupra salonului - hali (salonului de recepții, sălii de bal), care printr-o amenajare tehnică deosebită permite luminatorului să se deplaseze într-o laterală deschizând sala spre spațiul de deasupra unde se producea orchestra. Accesul se făcea pe o scară balansată din lemn prin capătul din aripa de nord a coridorului median.

Modelarea ancadramentelor este clasică terminându-se în cornișe susținute de console. Frontoanele ferestrelor se încheie cu volute care încadrează capete de lei și ghirlande de frunze. Acoperișul clădirii este rezolvat în patru ape, pe fațada principală apar patru turlă învelite în plăci de ardezie, restul acoperișului format din șarpantă de lemn este învelit în tablă zincată.

Palatul a cărui construcție a fost terminată în 1892 a îndeplinit rolul de locuință (palat boieresc). Clădirea este zidită din cărămizi având următoarele încăperi: un vitraj mare (seră), un salon - hali (sală de dans sau recepție) având dimensiuni de 7,60 x 9,30 m. cu tavanul mobil-luminator, cinci camere de stăpân, opt camere de serviciu, o bucătărie, un bufet (probabil încăperea capitonată de lemn de stejar), o sală de baie, un closet, o cameră de încălzire pentru calorifer, o magazie pentru lemne.

Palatul este alcătuit din parter, subsol și cinci poduri și posedă instalații de apă canal și lumină electrică, având instalații cu calorifer cu abur.

Toate camerele principale posedă sobe de teracotă smălțuită sau faianță în perfectă stare de funcționare. Camerele de stăpân, saloanele de recepție și coridoarele de la parter sunt parchetate cu stejar. Pereții interiori sunt tapetați cu hârtie în bună stare. Tâmplăria, uși și ferestre, de foarte bună calitate are feronerie și armături din bronz speciale vopsite și în parte lustruite.

În anul 1934 Ministerul Apărării Naționale hotărăște cumpărarea unui imobil pentru instalarea Cercului Militar al Garnizoanei Vaslui.

Pe adresa Ministerului este trimisă o scrisoare ofertă datată 31 octombrie 1934 și semnată de George Mavrocordat în calitate de procurator al mamei sale, doamna Vera Mavrocordat, domiciliată la Nisa, Departamentul Alpii maritimi, Franța, pentru clădirea numită „Palatul Mavrocordat” situată pe strada Ștefan cel Mare nr. 60, astăzi numărul 62 și aflată pe Lista monumentelor la numărul 38 B 0015.

Oferta lui George Mavrocordat a fost înregistrată la Ministerul Apărării Naționale, Direcțiunea de construcții și domenii militare la nr. 08758 din 16 noiembrie 1934, cuprinzând o succintă descriere a imobilului care are o suprafață clădită de circa 700 mp, pe un teren de cea. 4000 mp. astfel delimitat: „Fațada de vest pe strada Ștefan cel Mare pe o lungime de 81 m având un grilaj de fier forjat pe soclu de piatră, la sud linie dreaptă în lungime de 21 m cu un gard de scânduri în lungime de 39 m, formând limita cu piața Școalei Ortodoxe și mai departe un gard de scânduri în lungime de 39 m, formând limita cu proprietatea Școalei Ortodoxe Vaslui. La est și la nord este limită cu proprietatea Mavrocordat și cumpărătorul va fi obligat a ridica imediat în aceste părți un gard de scânduri de cel puțin doi metri înălțime pe întreaga lui cheltuială și fără nici un drept de trecere”.

Prețul de vânzare al imobilului este stabilit la 1.500.000 lei conform Legii monetare din 7 februarie 1929, prin care un leu corespunde cu valoarea legală a 10 mlg aur.

Actul de vânzare cumpărare s-a încheiat la 31 decembrie 1934 între George Mavrocordat ca procuror al mamei sale Vera George Mavrocordat ca vânzătoare și Cercul Militar „Constantin Prezan” al ofițerilor din Garnizoana

Vaslui, reprezentat conform articolelor 14 și 61 din Statute prin domnii: col. Ioan Minescu, comandantul Regimentului 25 infanterie Vaslui, lt. col. Vasile Popovici, maior Dumitru Cihodariu, cpt. Alex Nicolau, cpt. C. Harles, lt. Docan Vasile și sublt. Neștian Adam, toți domiciliați în Vaslui în calitate de cumpărători. Părțile consimt în totul la condițiunile contractului achitând 1.200.000 lei, Cercul rămânând dator cu suma de 300.000 lei care se va plăti astfel: în cursul anului 1935 plata ratei de 200.000 lei și în cursul anului 1936, plata ratei de 100.000 lei.

În 1935, în ziua de 27 mai, Cercul Militar „Mareșal Prezan” a fost inaugurat în imobilul Palatului Mavrocordat.

Prin statutele Cercului Militar „Mareșal Prezan” în articolul 4 se stabilesc 3 categorii de membri:

- a) membri fondatori;
- b) membri obligatorii;
- c) membri voluntari.

În articolul 5 se specifică că sunt membri obligatorii toți ofițerii și asimilații lor în activitate de serviciu, făcând parte din Garnizoana Vaslui și ofițerii de altă garnizoană detașați la Vaslui pentru un serviciu mai lung de 60 zile. Articolul 6 fixa statutul membrilor voluntari care îi cuprinde pe ofițerii în rezervă și retragere și cei aflați în poziția de disponibilizare care solicitau prin cerere scrisă acestea. Sunt exceptați cei reformati pentru greșeli contra onoarei și disciplinei militare și cei condamnați, în art. 7 se stipula că pot deveni membri fondatori oricare din membrii cuprinși în art. 5 și 6, precum și alte persoane care vor face Cercului Militar „Mareșal Prezan” donații în valoare de minimum 5000 lei.

Din același document aflăm lista membrilor fondatori și donațiile făcute de aceștia.

Lista este deschisă de Victor Slăvescu (1891-1977), ministrul Finanțelor cu o donație de 1.000.000 lei din partea ministerului său, urmat de col. Gabriel Marinescu (1886-1940), Prefectul Poliției capitalei cu o donație de 120.000 lei cuprinzând fotografiile înrămate ale Regelui Carol al II-lea, Marelui Voievod Mihai și A.S.R. Principele Nicolae, precum și un bust de bronz al mareșalului Prezan. Donația Poliției capitalei a fost făcută la 20 mai 1935.

Dovada recunoștinței țării față de personalitatea mareșalului Prezan, a faptului că era considerat un simbol al armatei și onoarei militare o reprezintă și faptul că primul ministru George Tătăreanu (1866-1957) și-a înscris numele pe lista membrilor fondatori cu o donație personală în valoare de 10.000 lei la 7 mai 1935. Cu aceeași sumă și-a trecut numele în rândul fondatorilor Cercul Militar „Mareșal Prezan” Vasile Sasu (1877-1962), ministrul Agriculturii, și domnii Paul Angelescu (1872-1943), general de corp de armată,

ministrul Internelor și Ion Manolescu Strunga (1899-1951), ministrul Industriei și Comerțului, cu câte 20.000 lei la 1 iunie 1935.

Pe lista membrilor fondatori și-au înscris numele Prefectul județului Vaslui, Gheorghe Rășcanu și senatorul de Vaslui, general Ion Rășcanu (1874-1952, fost ministru al Armatei) din stăruința cărora s-a prevăzut în bugetul județului pe anul 1935-1936 o subvenție de 50.000 lei, precum și Dumitru Taciuc, Primarul Vasluiului cu aceeași contribuție prevăzută în bugetul vasluian.

În același tabel evidențiem înscrierea la 26 mai 1935 pe lista membrilor fondatori a domnului mareșal Constantin Prezan și a doamnei mareșal Olga Prezan cu o donație către Cercul Militar constând într-un serviciu de masă de argint, a doamnei Olga C. Dimitriu (fiica mareșalului) și domnului doctor C. Dimitriu (ginerel) și a domnișoarei Olghiza C. Dimitriu (nepoata) cu o donație de 5.000 lei făcută la 28 iunie 1935 și a nepotului Mareșalului Constantin Prezan, Constantin Ion Dimitriu cu aceeași sumă de 5.000 lei făcută la 19 septembrie 1936.

NOTĂ:

Mulțumim colegilor de la Arhivele Naționale, Direcția Județeană Vaslui (doamnelor Măria Moruzi și Măria Colea), de la Muzeul Militar Național (domnului col. Eugen Ichim și domnului col. Alexandru Donovici) ca și domnului arhitect Marian Beșliu – Pro va s Vaslui, autorul Proiectului de restaurare a Palatului Mavroordat.

Mulțumirile cele mai respectuoase doamnei doctor Olga Macarie, București, nepoata Mareșalului Constantin Prezan, pildă vie de păstrare a memoriei unui Mare OM și a unui Ostaș Desăvârșit.

Mareșalul Prezan în mijlocul ofițerilor Regimentului Racova

Fațada

Vedere spre seră

Sala de onoare

Sala de onoare

Sala de onoare

Sera

Biblioteca

Camera Mareșalului Prezan

Camera pentru oaspeți

Vizitarea Cercului Militar

Sosirea Mareșalului Prezan la Cercul Militar

Castelul Văcărescu Calimachi din Mănești - Prahova

Liana Dobrinescu

Până la jumătatea secolului al XVII-lea, arhitectura aulică din Țara Românească era caracterizată prin subordonarea tuturor clădirilor ce constituiau fiecare ansamblu în parte, zidului de incintă, care determina calitatea esențială a spațiului interior: curtea – spațiul fortificat. Locuința, corpul de gardă, depozitele și toate celelalte elemente ale ansamblului erau grupate, adosate curții, lăsând liber un spațiu de tip central care constituia nota dominată a compoziției. Acest fapt a condus la un anume tip volumetric, planimetric, structural și decorativ al așezărilor princiare și boierești, perpetuat până la începutul sec. al XIX-lea și la așezămintele monahale. Acest model tradițional este caracterizat printr-o compoziție volumetrică alungită, cu o fațadă principală bine definită, orientată către spațiul liber interior curții și articulată la aceasta printr-o succesiune gradată de spații semideschise – prispă, foișoare.

Exemplele cele mai grăitoare în acest sens le constituie ansamblurile domnești de la Curtea de Argeș, Câmpulung Muscel, Târgoviște și Târgșoru Vechi, urmate de complexele monahale de la Brebu, Mislea, Vărbila și Apostolache.

Compozițiile volumetrice ale clădirilor erau simple, cu încăperile dispuse pe două nivele, cu circulațiile perimetrice exterioare articulate de scări exterioare la nivelul spațiilor semideschise: astfel, primul nivel îl constituiau beciurile realizate structural din bolți semicilindrice în plin cintru, din zidărie de cărămidă. Nivelul al doilea era destinat încăperilor de locuit și era format din mai multe nuclee succesive (două camere adiacente tindei), așezate de-a lungul unei prispe comune situată pe fațada principală.

O dată cu stabilirea boierilor Cantacuzini, veniți din Bizanț, în Țările Române s-a produs o spectaculoasă schimbare în concepția arhitecturală a ansamblurilor domnești. „Pământurile poporului român au devenit noua patrie a Cantacuzinilor”, care prin râvna, pricepera și destoinicia lor au sprijinit creșterea potențialului economic și politic al Țărilor Române dar mai ales au contribuit la cristalizarea unui climat spiritual laic, adânc înrădăcinat în sensibilitatea tradițională dar în rezonanță cu spiritul umanist al culturii europene contemporane. Acest spirit umanist se face simțit și în producția arhitecturală,

pe care au promovat-o și constituie elementul cauzal al mutației petrecute în dezvoltarea arhitecturii noastre laice culte.

Un mod de a salva toate aceste conace (azi în mare parte în ruină) de la distrugere, ar fi integrarea lor într-un circuit turistic, circuit ce ar avea menirea să reînvie vechile drumuri ce străbăteau Țara Românească de-a lungul și de-a latul în secolele trecute și ar aduce în contemporaneitate acele suave și ferme-cătoare amintiri de bunăstare cu miresme levantine, ce făceau deliciul atâtor călători apuseni. Iar dacă acestor ctitorii li s-ar da o destinație adecvată nevoilor proprietarilor lor, acolo unde au fost retrocedate, aceste inegalabile monumente de arhitectură românească ar fi salvate de la pierire.

Dar nu numai familia Cantacuzino a avut ctitorii de-a lungul secolelor pe meleagurile județului Prahova.

Atestate documentar și arhitectonic ne apar și familiile Basarabilor (încă din secolul al XV-lea) prin ctitoriile de la Târgșor, Ploiești, Gherghița și Brebu, a Brâncovenilor la Brebu, Urlați și Tătărani, a Filipeștilor la Filipești de Târg, Vărbila și Drajna de Jos, precum și a Văcăreștilor la Ariceștii Rahtivani și Mănești.

Dintre toate aceste însemnate familii care au cărmuit cu dreptate și pricepere așezările din Prahova, familia Văcăreștilor se desprinde și prin zestrea culturală de o mare valoare literară și artistică pe care ne-au lăsat-o.

Astfel unul din urmașii lui Enache Văcărescu, Theodor Văcărescu, cinstindu-și numele și familia pe câmpul de luptă a fost recompensat cu diverse decorații printre care: Ordinul Coroanei României, Ordinul Steaua României, Sf. Stanislas și Virtutea Militară. Prin căsătoria cu Elena Callimachi (în a cărei zestre figura și moșia Măneștilor) pune temelii unui palat de o neasemuită frumusețe, vrăjit fiind de farmecul acestei moșii.

Palatul de la Mănești era înconjurat de un parc frumos cu copaci de diferite specii. Un heleșteu plin de pește, câteva alei care șerpuiiau în stilul romantismului englez către o grotă (artificială) creată după același tip romantic englez dar și după nevoile proprietarilor, un chioșc, în care se adunau în serile de vară completeau în mod fericit ambianța.

Era în timpul pe care cu nostalgie ne-am obișnuit să-l numim „La belle époque”, spre sfârșitul veacului al XIX-lea, când Theodor Văcărescu începe lucrările Castelului de la Mănești pornind de la o vilă de tip renascentist ce a fost inserată ansamblului și îmbogățită cu elemente de decorație corespunzătoare stilului romantic și Artei 1900.

Astfel castelul se prezintă unitar, ca un strălucit exemplu al curentului romantic, prin volumetria rafinată și decorațiile și finisajele măiestre.

Construcția aripii de est a început în 1882, iar zece ani mai târziu cea de vest. A fost ridicat de către meșteri care au lucrat la Peleş și decorat pe

parcursul unei jumătăți de secol de artiști vestiți, printre care arhitectul vienez Wilhelm Doderer, sculptorul Stohr, decoratorul R. Ziegler și pictorul Nicolae Vermont. Edificiul este o fericită îmbinare între arhitectura tradițională și decorații de epocă (lambriuri de lemn, decorații cu faianță, tapete în press-papier etc.).

Clădirea se compune din două nivele principale de locuințe parter și etaj, două beciuri și câteva încăperi mansardate în podul edificiului.

Volumetria este puternic reliefată prin foișoare, decroșuri și accentuată prin verticala turnului ce conține la ultimul etaj un foișor deschis pe toate laturile.

Structura este din zidărie portantă, cu planșee din bolți din cărămidă în plin cintru la aripa de est și bolțișoare din cărămidă cu profile metalice la aripa de vest. Peste parter și etaj planșeele sunt realizate cu grinzi din lemn de brad, șarpantă din lemn iar învelitoarea din ardezie în formă de solzi și din tablă zincată.

În prezent castelul revendicat și obținut de prințesa Alexandra Ștefania Callimachi Reiniger, se află părăsit, într-o stare de colaps.

În timp castelul a suferit de pe urma cutremurelor succesive și a incendiului devastator din 1976, an în care încă mai funcționa ca Preventoriu TBC pentru copii.

De asemenea, precipitațiile abundente care au dus la infiltrațiile de apă au slăbit structura clădirii care, grav avariata, se poate consolida mai ales că are proiect de consolidare – restaurare.

Orice întârziere a începerii lucrărilor de consolidare – restaurare pot compromite existența clădirii, ducând la pierderea ei.

Castelul mai este, încă prezent prin zidurile care aproape că se prăbușesc, oricum planșeele sunt prăbușite de mult, iar învelitoarea este aproape în totalitate deteriorată.

Ornamentele și lambriurile sunt distruse în mare parte, vitraliile nu mai există de mult ca și tapetele de altfel.

Pardoselile de marmură sunt uzate sau dispărute iar cele din parchet au putrezit în urma infiltrațiilor apelor de ploaie.

În al 12-lea ceas încă se mai poate recupera câte ceva și oricum se poate reconstrui, altfel pagubele vor fi extreme pentru patrimoniul cultural național.

Vila Albatros - doar o amintire?

Mircea Tănase

În Buzău, la intersecția străzilor Alexandru Marghiloman (calea rutieră care leagă orașul cu partea de est a județului și, mai departe, cu Brăila) și Horticolei, în apropierea pasajului pe sub calea ferată spre Moldova, pe partea stângă, se află Complexul arhitectonic Alexandru Marghiloman, cu o rezonanță istorică deosebită. Acesta, într-o așezare firească a lucrurilor, ar trebui să reprezinte unul din punctele tari pe harta turistică a orașului și, de ce nu, în această parte de țară.

Alexandru Marghiloman s-a născut la Buzău, la 27 ianuarie 1854, primul fiu al omului politic Ion (Iancu) Marghiloman (prefect al județului Buzău între 1855-1857, inițiatorul Comitetului de Unire al județului Buzău și organizator al alegerilor pentru desemnarea deputaților județului în Divanul ad-hoc, deputat în Adunarea Electivă la 1859, membru în delegația oficială care l-a întâmpinat pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza cu prilejul trecerii acestuia prin Buzău, la 6 februarie 1859 și 23 ianuarie 1860). Personalitate marcantă a vieții politice românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, Alexandru Marghiloman a debutat în viața politică ca membru al Partidului Liberal, dar, sub influența junimiștilor, a trecut în Partidul Conservator, pe care-l va conduce din 1914 și până la moartea sa în 1925. A fost ministru în mai multe guverne conservatoare (la Justiție, la Lucrările Publice, la Agricultură, Industrie, Comerț și Domenii, la Afacerile Străine, la Interne și la Finanțe). S-a declarat pentru neutralitatea României la începutul primului război mondial, nefiind de acord cu intrarea noastră în război alături de Rusia, considerând că victoria acesteia „ar fi triumful autocratismului și obscurantismului, al celei mai periculoase reacțiuni. Rusia învingătoare va fi stăpână pe Bosfor și Dardanele, ceea ce ar însemna robia noastră economică. Cât despre sentimente și intențiile Rusiei față de noi, istoria este un martor elocvent”¹.

Alexandru Marghiloman

¹ Mirela Laura Vlăduță, Victor Andreica, *Contribuții la o monografie: Liceul teoretic „Alexandru Marghiloman” Buzău*, Buzău, noiembrie 2000, p. 45.

Declarându-se pentru neutralitate, dar optând în final pentru intrarea în război alături de Puterile Centrale, fiind sigur de o victorie a Germaniei, în a cărei forță militară credea, Marghiloman a avut greaua misiune de a rămâne în teritoriul ocupat de trupele Puterilor Centrale, alături de alți oameni politici cunoscuți pentru simpatiile lor față de Puterile Centrale (P.P. Carp, Titu Maiorescu, C. Stere și alții), ca o rezervă pentru situația în care acțiunea alături de Antanta s-ar fi încheiat cu un eșec. Conștient de misiunea pe care o avea, precum și de riscul de a se autocondamna politic, de a fi împotriva curentului general, ceea ce s-a și întâmplat de altfel, Marghiloman a rămas la București, ca rezervă regală. A intrat în scenă la 5 martie 1918, când a fost însărcinat de rege cu formarea guvernului care să semneze pacea separată cu Puterile Centrale, după ce aliatul rus, măcinat de convulsii interne, s-a retras în dezordine de pe frontal din Moldova. Brătianu și-a dat demisia, susținând că cel care ar putea obține condiții mai bune în încheierea păcii cu Puterile Centrale ar fi Marghiloman și oamenii lui rămași la București. A fost astfel desemnat Președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Interne împuternicit să semneze armistițiul și Tratatul de pace cu Germania. Mai mult, în calitate de prim-ministru, la 27 martie 1918, a primit Declarația Sfatului Țării de la Chișinău de unire a Basarabiei cu România.

Tratatul de pace a fost semnat în condițiile intransigenței Puterilor Centrale și mai ales ale Austro-Ungariei, România pierzând, prin Pacea de la București, interiorul arcului carpatic și Dobrogea, iar din punct de vedere economic privilegii importante asupra valorificării producției de grâu, petrol și lemn. „*Ceasul cel mai amar al vieții mele*”², după cum însuși recunoștea Marghiloman, tratatul de pace a fost ratificat de Camera Deputaților la 15 iunie 1918, iar de Senat la 21 iunie 1918. Nu a fost însă ratificat și de regele Ferdinand, care a considerat că între timp situația pe front se schimbase favorabil pentru România. Antanta întorsese frontul apusean și se aștepta să fie reluată ofensiva în Balcani, ceea ce înlesnea României drumul unirii Bucovinei și Transilvaniei.

De-acum, rolul lui Marghiloman se încheiase, cel care trebuia să-și însușească această izbândă era din nou Brătianu. Deși a declarat că Marghiloman a salvat Coroana într-un moment crucial al istoriei, Brătianu nu s-a sfiit să-l catalogheze mai apoi, când disputa politică trecuse dincolo de rațiunile de stat, drept trădător.

După război, activitatea politică a lui Alexandru Marghiloman intră într-un accentuat con de umbră, încercările sale de revigorare a Partidului Conservator dovedindu-se zadarnice. La 10 mai 1925 se stinge din viață, iar confesiunea din testament dă măsura adevăratei dimensiuni a marelui om

² *Ibidem*, p. 50.

politic: „am greșit poate mai mult decât socotesc, dar gândul mi-a fost întotdeauna curat și mi-am iubit țara”³.

În anul 1897, Alexandru Marghiloman inaugura la Buzău Vila „Albatros”, dându-i numele unuia dintre armăsarii săi favoriți din herghelia de cai pursânge pe care o avea aici.

Profesorul Ioan Stoica este de părere că principalul motiv care l-a determinat pe marele om politic să construiască această bijuterie arhitectonică a fost nevoia unei reședințe a acestei prime baze hipice model din România.

Vila Albatros

Considerându-l părintele hipismului românesc, autorul ne amintește că Marghiloman a fost organizatorul primelor curse, cu pariuri mutuale, pe hipodromul Floreasca din București, în 1874, a contribuit substanțial (teren și bani) pentru construirea câmpului hipic de la Băneasa (inaugurat în 1881), a finanțat sediul Jockey Clubului Român, al cărui președinte a fost până va ceda acest loc în favoarea regelui Carol I. Foarte impresionat de modelul englez al bazelor hipice, Marghiloman hotărăște, după moartea tatălui său, Iancu Marghiloman, în 1892, să construiască la Buzău o bază hipică veritabilă⁴.

Vila „Albatros” a găzduit de-a lungul vremii importante personalități ale vieții politice românești – regina Maria, Nicolae Iorga, Lascăr Catargiu, Dimitrie Sturza, Take Ionescu și alții. La 27 ianuarie, când Marghiloman împlinea 48 de ani, la „Albatros” se puneau bazele filialei județene Buzău a Partidului Conservator⁵.

Parte a „Complexului Marghiloman” moștenit de la tatăl său, vila „Albatros” reprezenta o adevărată bijuterie arhitectonică, situată într-un cadru natural amenajat cu multă generozitate și bun gust, la capătul uneia dintre marile artere ale orașului, la ieșirea spre Brăila (termenul de Bariera

³ Valeriu Niculescu, Gheorghe Petcu, *Buzău-Râmnicu Sărat, oameni de ieri, oameni de azi*, Buzău, 1999, vol. 1, p. 48-55.

⁴ Ioan Stoica, *Alexandru Marghiloman, o ipostază inedită a renumitului om politic: părinte al hipismului românesc*, în revista „Renașterea Culturală” nr. 25, Buzău, mai 2005.

⁵ *Ibidem*, p. 54.

Brăilei este încă des folosit și astăzi), stradă care acum poartă numele renumitului om politic. Vila principală (parter și etaj) este situată într-un parc de 22,5 ha, cu heleșteu și avea alături vila musafirilor, casa personalului, cele două case pentru grădinari, casa portarului, șase grajduri pentru caii de curse cu 54 de boxe, magazia pentru furaje, două sere și uzina electrică.

Hipodromul, situat în imediata apropiere a parcului, peste calea ferată care leagă Muntenia de Moldova, avea 42 ha teren pentru pistă și padocuri, casa administrației, casa personalului, patru pavilioane cu șapte grajduri, dependințe și anexe. Caii din herghelia sa aveau să câștige 27 de derby-uri, un adevărat record în ceea ce privește întrecerile hipice. Alături de Albatros, aici au mai crescut și s-au impus în competiții Zori de Zi (calul pe care specialiștii genului l-au considerat cel mai valoros produs al mișcării hipice românești până la începutul primului război mondial), Frunzeta, Doina, Ghiaur. Marii crescători de cai din Franța și Anglia cumpărau cai din herghelia lui Marghiloman, iar iapa Doina era mama celor mai vestiți cai din Europa acelor vremuri⁶.

În 1919, pe când avea 65 de ani, Marghiloman se va recăsători cu Maria Petrescu, în vârstă de numai 27 de ani, căreia, prin testament, îi va lăsa uzufructul întregii averi. Prima soție a lui Alexandru Marghiloman, Eliza Știrbei, sora lui Barbu Știrbei, se va recăsători cu I.I.C. Brătianu, adversarul său politic.

Profesorul Valeriu Niculescu, fost director al Muzeului Județean Buzău, a avut posibilitatea să studieze în arhive fondul Tribunalului Buzău și a pus la dispoziția celor interesați un material foarte bine documentat. Aflăm astfel că această a doua soție a lui Marghiloman, devenită Maria Marghiloman, va dovedi o totală nepriecere și o mare lipsă de interes în gestionarea eficientă a imensei averi lăsată de soțul său, care avusese grijă să lase toate lucrurile clare. Cu toate acestea, averea sa a făcut obiectul unui lung șir de procese între moștenitorii săi și cei desemnați de-a lungul vremii să o administreze. Nuda proprietate a întregii averi revenea, prin testament, lui Mihai Butculescu și Alexandru Pherekyde, doi dintre nepoții săi, cu condiția ca unul dintre aceștia să adauge lângă numele său numele de Marghiloman, precizându-li-se că „...succesiunea este grea. Nevasta, deși simplă uzufructuară, are dreptul de a vinde casă, vie, moșie, pentru a acoperi datoritiile”⁷. Soției sale îi precizase ca tablourile, mobila, argintări, bronzurile și vitrina cu amintiri istorice să rămână în familie, iar biblioteca din București să fie donată orașului Buzău. La fel, dorea ca familia să păstreze elementele de prăsilă din

⁶ Ioan Stoica, *op. cit.*

⁷ Valeriu Niculescu, *Buzău-Râmnicu Sărat, oameni de ieri, oameni de azi*, vol. II, partea I, București, p. 174.

crescătorie de cai pursânge. A avut grijă să lase posterității și o operă de mare valoare documentară, caietele cu însemnări „*în care am notat evenimentele politice și faptele istorice la care am luat parte*”⁸. De menționat că în „*Note politice*”, carte care a apărut după trecerea sa în neființă și care a dat multe emoții celor pe care intransigentul om politic i-a încondeiat, face doar câteva referiri lacunare la vila sa de la Buzău, ideea care se desprinde fiind aceea că venea aici mai mult pentru odihnă și relaxare, într-o perioadă de încordare maximă, nu numai pentru el, ci și pentru poporul român. Astfel, pentru anul 1915 Marghiloman notează: „*5-6 iulie. Repaus la Buzău. Mitilineu vine să mă vadă; îl sondez și-l găesc refractar, în principiu, unei acțiuni alături de Germania*”⁹, iar pentru anul 1916: „*De la 12 la 16 aprilie stau la Buzău într-o liniște absolută*”¹⁰. Tot de la Buzău și-a început și drumul către eternitate. Revenit în țară la 17 ianuarie 1925, după o operație dificilă la Viena, s-a oprit la Buzău, unde și-a dat obștescul sfârșit la 10 mai 1925. Carul mortuar a plecat din curtea vilei Albatos spre gara Buzău, având „*în frunte corul profesorului Severeanu, apoi opt preoți în cap cu episcopul Ghenadie, coroane, catafalcul foarte simplu pe care erau multe flori, carul mortuar, tras de doi cai, ținuti de doi băieți în costume naționale. Urmau apoi multe persoane marcante din Buzău, indiferent de culoarea politică. Apoi, primul automobil cu doamna Marghiloman și alte doamne. Cortegiul a fost însoțit de mult popor. În gară, de asemenea, public numeros. Deplasarea cortegiului la București s-a efectuat cu un vagon mortuar și două vagoane de clasă pentru însoțitori. Înfirmarea a avut loc în data de 13 mai 1925, la cimitirul Bellu. Alexandru Marghiloman nu a avut parte de funerarii naționale. Abținerea ostentativă a guvernului Brătianu și a regelui Ferdinand de a da funeraliilor ceremonialul ce li se cuvenea, le-a transformat în eveniment de interes de-a dreptul național*”¹¹.

După moartea lui Alexandru Marghiloman, vila „Albatros”, ca de altfel întreaga sa avere, a fost pusă de mai multe ori sub sechestru. Arendată alături de alte imobile sau terenuri, vila a făcut obiectul mai multor procese prin care o parte din creditorii încercau să-și recupereze anumite sume de bani pe care urmașii lui Marghiloman, și în special soția sa, le aveau de returnat. Astfel, la 19 septembrie 1933, Fiscul a cerut vânzarea vilei „Albatros” și a Hipodromului, în vederea achitării impozitelor și taxelor. În urma procesului, vilele „Albatros” din Buzău și „Edwin” din București (o altă proprietate a lui Marghiloman, situată pe Șoseaua Kisellef nr. 20), Hipodromul și alte moși

⁸ *Ibidem*, p. 174-175.

⁹ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, București, 1993, p. 304.

¹⁰ *Ibidem*, p. 398.

¹¹ Mirela Laura Vlăduță, Victor Andreica, *op. cit.*, p. 52.

și conace au fost puse sub sechestrul asigurator. Închiriată unor oameni nepri-cepuți și neinteresați de conservarea acestui valoros patrimoniu, clădirea, ca de altfel și celelalte imobile, a intrat într-un lent, dar sigur proces de degra-dare, iar reparațiile de întreținere, făcute neprofesionist și cu materiale de proastă calitate, au accentuat ruina acesteia. Mai mult, ceilalți succesori testamentari ai lui Marghiloman au acuzat-o pe soția acestuia că nu și-a înde-plinit obligațiile stipulate în testament, a înstrăinat mobilierul, argintăria, tablourile și bronzurile care trebuiau să rămână familiei, nu s-a îngrijit de întreținerea și repararea imobilului și nu și-a achitat taxele și impozitele.

La 31 octombrie 1935, o comisie constituită la nivelul județului Buzău făcea o descindere la Hipodrom și constata că mai multe persoane demolau clădirile și luau materialele, unele dintre ele prezentând chiar documente prin care dovedeau că au cumpărat aceste clădiri. Se pun alte sechestre asigura-torii, se încheie alte contracte de arendare a unor domenii și a dreptului de trecere a iazului morilor (pentru udatul grădinilor de zarzavat) pe proprietatea familiei, a dreptului de arat și pășunat pe terenul Hipodromului. La 31 august 1936, tribunalul cere Poliției și Corpului Portăreilor să întocmească un act de constatare privind starea bunurilor urmărite și se constată demolarea clădirilor Hipodromului, precum și scoaterea instalațiilor electrice, de apă și canalizare, interioare și exterioare, iar la uzina electrică distrugerea totală a motoarelor și instalațiilor¹².

Mai târziu, la 19 ianuarie 1938, un proces verbal de constatare cu situația imobilelor puse sub sechestrul menționa existența următoarelor cons-trucții: vila principală cu 8 camere, bucătărie, vestibul și coridor la parter, 10 camere și coridor la etaj, camere pentru servitori la mansardă, vila musafi-rilor cu parter și etaj, casa administrației cu cinci camere și o remiză, casa pentru șofer și alți salariați cu șase camere, locuința antrenorului cu 3 camere, casa grădinarului cu 3 camere, spălătoria cu 5 camere la parter și un etaj, sală spălătorie, alte două clădiri pentru locuințe și garaje, o magazie de fân, seră, ghețarie, arbori și pomi de diferite specii, gardul de piatră care despărțea gră-dinile și heleșteul în suprafață de 10 000 mp. O nouă expertiză, întocmită de inginerul C. Tisescu, în 1938, dă adevărata dimensiune a acestui complex, chiar dacă autorul este nevoit să consemneze și starea de degradare a unor imobile sau instalații. Astfel, el descrie „Palatul Marghiloman ca fiind o „construcție masivă cu etaj, în stil franțuzesc, învelită cu ardezic și zinc la dolii, 16 camere , hol și toaletă la parter, 15 camere și trei toalete la etaj, pereții tapisați cu cretonă și mătase, în parte deteriorați; pe jos parchet; subsol și pivniță cu mai multe hrube; o clădire cu etaj pentru jockey, cu șase

¹² *Ibidem*, p. 179-188.

camere și două antreuri la parter și șapte camere, două antreuri și două toa-lete la etaj. În spate: grajd din zid pentru cai, o remiză pentru trăsură, o magazie pentru orz și cuptorul spălătoriei (ruinate 20 %); trei pavilioane grajduri de piatră cioplită, învelite cu tablă de zinc, pavaj din basalt, cu boxe separate pentru cai pe ambele laturi, apă curentă și iluminat electric, 720 m.p; la Herghelie, în spate, trei grajduri – unul din zid, cu patru boxe, 966 m.p. și un al doilea, tot din zid, cu cincisprezece boxe pe fiecare latură și cinci în fund, 22 m.p.”¹³. Documentul mai menționează, printre altele, locuința (5 camere, antreu și subsol) și magazia cu scule pentru florar, spălătoria (parter și etaj, 4 camere, în parte ruinate), camera pentru struguri și grajdul de vaci, crescătoria de rațe (3 camere), clădirea din piatră pentru animale sălbatice, atelier mecanic și fierărie, fosta uzină electrică cu sala de acumulatori și stația de pompe, sera din zid și sera mică (ruinate), umbrarul din fier, băncile din piatră, canalizarea generală subterană la locuințe și grajduri (2000 m.l.), cei 1300 m.l. de alei din parc, (sistem Mac Adam), grădina de pomi fructiferi cu canalizare, locuința grădinarului, cu subsol, sera de răsaduri cu 380 pomi fructiferi. Vila „Albatros” și Hipodromul au fost evaluate, la vremea respectivă, la 10.610.000 lei. Situația materială a „debitoarei” Maria Marghiloman s-a înrăutățit continuu, creditorii solicitând din nou vânzarea averii sale mobile, aplicând sechestrul pe „fructele care au ajuns la epoca culegerii”, vinul din producția anilor 1936 și 1937, fier vechi, lemn etc.

La 21 iunie 1938, Maria Marghiloman a decedat, iar vila „Albatros” a revenit, printr-un act de împărțeală și lichidare din 28 ianuarie 1939, lui Mihai Butculescu-Marghiloman (37,50 %) și Alexandru Pherekyde (62,50%), în calitate de moștenitori ai defunctului Marghiloman. O lună mai târziu, aceștia o vindeau Ministerului Aerului și Marinei, împreună cu terenul, construcțiile și plantațiile aferente, pentru suma de 7.000.000 lei.

Ce a urmat este lesne de înțeles. Herghelia lui Alexandru Marghiloman a fost vândută unui anume Solomon Goldman din Buzău care nu a reușit să mai organizeze decât un singur concurs și apoi să o vândă. La rândul său, vila „Albatros” trece de la un proprietar la altul, proprietari ce se dovedesc la fel de nepricepuți în administrarea și conservarea sa și, încet, încet, intră în paragină. În 1945 își începe cel de-al doilea periplu de calvar, sub oblăduirea noilor autorități care nu mai puneau nici un preț pe valorile unei societăți „perimate” din punct de vedere istoric. Zorii comunismului au pus într-o „nouă lumină” frumusețea acestui ansamblu dându-i întrebuintări dintre cele mai pragmatice: depozit al Întreprinderii de Legume și Fructe, ateliere și locuințe pentru personalul Întreprinderii de Gospodărire Comunală și Locativă, care

¹³ Valeriu Niculescu, *op. cit.*, p. 190-192.

„au folosit fără menajamente această bijuterie arhitectonică de la sfârșitul secolului al XIX-lea, emblematică pentru urbanistica buzoiană, una din cele mai interesante vestigii ale evoluției istorice și urbanistice a Buzăului acelor vremuri”¹⁴.

Revoluția din Decembrie 1989 a găsit complexul Marghiloman în inventarul de mijloace fixe ale unei mari întreprinderi buzoiene, I.P.I.C.C.F., căreia îi fusese încredințat spre administrare de comitetul județean de partid, devenită astfel proprietara complexului. Întreprinderea a reamenajat la vremea respectivă parcul, respectându-i întrucâtva vechea configurație, și a amplasat bănci, stâlpi și lampadare de fier forjat, a pavat aleile, a reparat gardul și porțile metalice masive, a amenajat heleșteul. Toate acestea s-au păstrat până în ziua de azi, și parcul, chiar dacă nu mai are poezia de altădată, este în continuare destul de bine îngrijit, plin de flori și arbuști ornamentali. Câțiva copaci maiestuoși, contemporani cu stăpânii de altădată ai parcului, străjuiesc în continuare aleile. Clădirile complexului, pe care întreprinderea nu a mai apucat să le reabiliteze, au avut, din nefericire, o altă soartă. Întreprinderea, supusă, ca întreaga industrie românească după 1990, convulsiilor trecerii la economia de piață, nu a mai putut suporta și această povară a unui obiectiv care în nici un caz nu conta în profitul imediat. Complexul a fost abandonat, lucru sesizat imediat de locuitorii din zonă care, fără să întâmpine nici o opreliște, și-au însușit uși, ferestre, porți metalice, tablă pentru acoperiș, bârne din lemn, cărămidă, piatră din gard și tot ce mai putea fi de folos în „citiitorile” lor de pe lângă casă. În scurt timp, clădirile au fost devastate. Imediat au apărut și micii investitori, interesați de achiziționarea întregului ansamblu și transformarea acestuia într-o afacere profitabilă, care nu avea nici pe departe vreo legătură cu cultura și cu istoria locului.

La momentul respectiv, directoarea Muzeului Județean Buzău, doamna Marilena Gaiță, după demersuri entuziaste și repetate, a reușit să convingă Ministerul Culturii să cumpere vila de la vechiul deținător (I.P.I.C.C.F.). Proiectul de reabilitare a acestui spațiu, aflat și astăzi la Direcția Monumentelor Istorice, prevede crearea unui complex cultural (muzeu, săli de conferințe, galerii de artă, minihotel, restaurant etc.). S-a licitat și s-a început restaurarea vilei, cu o firmă de construcții care s-a apucat de treabă și a înlocuit acoperișul, a consolidat și reparat pereții interiori și exteriori, pardoselele...dar s-a constatat repede că nu mai sunt bani. Și cum doar entuziasmul nu este suficient pentru o asemenea întreprindere, prin 1995, lucrarea a fost abandonată, în așteptarea alocării de noi fonduri.

¹⁴ *Ibidem*, p. 197

În prezent, vila propriu-zisă este înconjurată de un gard de *plasă de Buzău* și bălării autohtone, prin care își fac drum elevii unei școli ajutătoare, în căutarea unui refugiu pentru o țigară. Pereții interiori, până la a-și primi la loc tapiseriile, capătă culoare prin inscripțiile prin care acești trecători prin viață vor să-și eternizeze locul în istorie. Un gardian public patrulează prin zonă nu pentru a păzi clădirea, ci pentru a preîntâmpina eventualele accidente ale acestor copii cu deficiențe de comportament. În spatele vilei, una din clădirile administrative stă să se dărâme, dorind parcă să moară cu demnitatea și frumusețea unei epoci demult apuse.

În stânga, fosta locuință a jocheilor trăiește o altă viață, privilegiată de întrebuițarea care i s-a dat. Prin fonduri PHARE, a fost reparată și consolidată și i s-a dat o față modernă și o destinație pe măsură: *Complex de deservire pentru persoane vârstnice*. Adică azil de bătrâni. Cu cel mai înalt confort. Și pentru ca așezământul să aibă un nume care să impresioneze, i s-a spus *Alexandru Marghiloman*. Refăcută pe măsura fondurilor alocate, probabil destul de consistente, clădirii i s-a permis să mai păstreze, ca element de decor care dă bine ochiului, doar câteva ornamentații din lemn, în holul central, spre aducere aminte a ceea ce a fost odată. Nicăieri însă măcar un tablou cu chipul celui care a construit-o. Parcul, amenajat și frumos întreținut, păcătuiește și el prin aceeași totală indiferență față de ctitorul său. Doar la poartă, un panou din mușama, făcut probabil cu bani mulți la o firmă de produse publicitare, atrage atenția trecătorilor din cartier că aici este *Parcul Marghiloman*. Cât despre ceilalți trecători prin oraș, n-au de unde să știe despre acest obiectiv turistic. Dar poate că-i mai bine așa, căci până la urmă ce să vadă?

Doar cei care vizitează Muzeul Județean mai află ceva despre Alexandru Marghiloman și vila sa de la Buzău. Aici, la muzeu, într-una din săli, alături de un bust al lui marelui om politic, se află câteva obiecte de mobilier salvate de la distrugere: o bibliotecă cu câteva cărți frumos legate, un birou, un dulap, un fotoliu din bambus, câteva farfurii decorative, statuete, oglinzi, câteva vitrine cu fotografii, albume, documente, scrisori, toate expuse în încercarea firavă de a să atragă atenția vizitatorilor că aici, la Buzău, s-a făcut istorie mare, prin oamenii săi mari.

Speranțe însă se clădesc. Și nu ne rămâne decât să subscriem întrebării profesorului Valeriu Niculescu: „*Când vom admira din nou eleganța și strălucirea reședinței Marghilomanilor, ce utilitate i se va atribui pentru a fi în spiritul acestei nestemate arhitectonice inconfundabile, cândva reper istoric și spiritual al urbei, sperăm să aflăm cât mai curând. De aceea dorim ca noii guvernanți să aibă deopotrivă în atenție atât istoria, cât și cultura urbei pe care o vor păstori*¹⁵”.

¹⁵ *Ibidem*, p. 198.

Palatul Universității din Iași. Universitatea nouă

Dan Jumară

Tradiția învățământului superior în Moldova coboară până în anul 1640, când Vasile Lupu înființa, la mănăstirea Trei Ierarhi din Iași, a sa Academie Mihăileană.

Aveau să mai treacă încă două secole până la apariția, în 1835, a celei dintâi forme de învățământ academic modern la noi, sub denumirea de Academia Mihăileană. Au fost discuții îndelungate cu privire la statutul Academiei, iar răspunsurile au fost diferite. Oricum, cei mai mulți dintre cei care au tratat subiectul, între care și A. D. Xenopol, au fost de acord că instituția a fost „un așezământ de învățături superioare, universitare”¹.

În perspectiva actuală, Academia Mihăileană nu poate fi socotită ca fiind chiar o universitate, reprezentând însă o importantă verigă în lanțul dezvoltării învățământului superior, care a început în Moldova cu mai bine de trei sute de ani în urmă.

Prin din 1835 se fixau și normele de funcționare ale Academiei Mihăilene. Prin Regulament „școlile academice” erau împărțite în trei facultăți: filozofică, juridică și teologică, precum și două cursuri speciale extraordinare, cursul geometrico-practic și cursul economic².

Cu timpul, de-a lungul anilor, au mai apărut și alte facultăți, sistemul de învățământ bazându-se pe *Așezământul școlar* din 1851. La sfârșitul deceniului al șaselea al secolului trecut s-a simțit nevoia reorganizării facultăților, la 23 noiembrie 1859 Departamentul Instrucțiunilor Publice solicitând chiar, de urgență, „un proiect definitiv de organizare a facultăților”³.

Îi va reveni lui M. Kogălniceanu, ca ministru, meritul de a fi pus bazele învățământului universitar modern. După nenumărate alte diligențe în folosul dezvoltării învățământului românesc de toate gradele, în 1860, cărturarul reușea să obțină adoptarea bugetului pentru școli așa cum îl proiectase. În bugetul respectiv se prevedeau sume și pentru „Chiria unei case pentru facultățile întrunite, biblioteca, muzeul de pictură”, la Iași⁴.

¹ A.D. Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași*, Iași, 1935, p. 141.

² V.A. Urechia, *Istoria Scoalelor, de la 1800 la 1864*, tom IV, București, 1901, p. 369.

³ Gh. Ungureanu, *Învățământul juridic în Academia Mihăileană; De la Academia Mihăileană la Liceul Național, 100 de ani, 1835-1935*, Iași, 1936, p. 380.

⁴ Apud *Contribuții la istoria Universității din Iași, 1860-1960*, vol. I, București, 1960, p. 98.

Nu se știe când a fost luată hotărârea de a se constitui facultățile ieșene în Univesitate; oricum, o mențiune cu privire la aceasta nu există nici în documentele Consiliului Școlar nici în scrierile lui V. A. Urechia, fost director al Departamentului Cultelor și Instrucțiunii și, totodată, apropiat al lui Kogălniceanu. Actele ministerului de resort folosesc însă denumirea din 1860. La 6 septembrie 1860, Ministerul solicita Consiliului școlar, de exemplu, să fie întocmit programul pentru „ceremonialul de deschidere a universității”⁵.

Solemnitatea respectivă a avut loc la 28 octombrie 1860 (s. v.), într-o clădire intrată de curând în proprietatea statului, care devenea astfel „palat al Universității”.

Lăsată într-o stare destul de jalnică de fostul proprietar, clădirea a avut nevoie de toată pricepera arhitectului Ștefan Emilian pentru a se prezenta onorabil la inaugurarea ce a avut loc în prezența domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

Eveniment „care face epocă în istoria românismului”, constituind o „de mult dorită bucurie la care au dreptul să participe fiecare român”⁶, fondarea Universității ieșene a dus la manifestări de mare entuziasm atât în reședința Moldovei, cât și în alte localități.

Nu vom face aici un istoric al învățământului superior ieșean, nici un istoric al Universității înființate în 1860, pe această temă existând câteva lucrări de specialitate, care tratează pe larg subiectul cu toate implicațiile sale.

Obiectul studiului nostru este doar istoricul clădirii noi a Universității ieșene, de pe Bulevardul Copou. Lucrările monografice apărute până în prezent se ocupă foarte puțin de acest aspect, care își are importanța lui, mai ales în condițiile în care clădirea, care a împlinit deja un veac de existență, necesită lucrări de reparații, restaurări și întreținere, pentru a căror bună executare sunt necesare informații referitoare la construcție, extinderile făcute de-a lungul timpului și felul în care s-au făcut lucrările de întreținere peste ani.

Proprietatea familiei Roznovanu, din strada Universității, din Iași, era, fără îndoială, una dintre clădirile cele mai frumoase ale orașului de pe Bahlui. Din păcate, în 1860, se afla într-o stare nu prea bună. Clădirea fusese cumpărată, în vara anului 1860, de la Ruxandra Roznovanu, pentru suma de 18.000 de galbeni. S-au instalat acolo Universitatea, biblioteca, muzeul de pictură și Școala de Belle Arte. Chiar de la cumpărare s-a simțit necesitatea unor reparații masive. Numai pentru anii 1861-1862 au fost prevăzuți 3359 galbeni în acest scop, iar de-a lungul anilor, lucrările de acest fel s-au repetat de multe ori⁷.

⁵ *Ibidem*, p. 101.

⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 52/ 1 nov. 1860, p. 217, Arhivele Naționale București, fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 285/1860, f. 23.

⁷ *Contribuții la istoria...*, p. 145.

Cuprinzând un total de douăzeci și șase de încăperi, patru beciuri la subsol și „atenanse”, compuse din douăzeci de încăperi, sediul Universității s-a dovedit, în scurtă vreme, a fi neîncăpător pentru scopul căruia fusese destinat.

Iată cum era distribuit spațiul în 1877, de exemplu⁸:

- Facultatea de Drept, 2 săli
- Facultatea de Litere, 1 sală
- Facultatea de Științe, 2 săli
- Cabinetul de mineralogie, 1 sală
- Biblioteca, 5 săli
- Școala de Belle Arte și Muzeul, 9 săli
- Săli libere: una, „aula mare” la etaj, alta la parter, 3 săli
- Cancelariile rectorului și ale profesorilor, 2 săli.

Chiar după mutarea, în 1879, a Școlii de Belle Arte și a Pinacotecii, vechiul edificiu avea să se dovedească prea puțin încăpător pentru nevoile celei dintâi universități a țării. Instituția de învățământ universitar avea nevoie de „un local spațios, cu laboratoare și biblioteci bine înzestrate, asigurând cele mai bune condiții pentru munca didactică și cea științifică”⁹. De altfel, chiar însemnările memorialistice ale unor profesori precum Petru Poni sau Dragomir Hurmuzescu, reflectă lipsa de spațiu.

Neîncetatele plângeri și insistențe ale profesorilor și rectorului au dus, după trei decenii, la deschiderea unui credit de două milioane lei, destinat clădirii Universității din Iași. Creditul a fost acordat în aprilie 1886 dar pregătirile în vederea construcției au mai durat încă cinci ani¹⁰. A fost ales un teren, pe dealul Copou, unde ființase Teatrul Național, ars la 17 februarie 1888, și unde se aflau niște „case” ce adăposteau Școala de Belle Arte.

Licitația pentru „darea în întreprindere a lucrărilor de dărâmare a caselor ce se află pe terenul destinat” noii construcții s-a ținut la data de 1 februarie 1891¹¹.

„Publicațiunea” Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice arăta că terenul destinat „clădirii Universității din Iași” este situat „pe strada Carol I, pe care se afla Teatrul Național și pe care se găsește actualmente Școala de Belle Arte și până în fund, spre str. Toma Cozma și Speranței”¹².

Urma ca lucrările de demolare să fie terminate până la data de 15 martie 1891, antreprenorul fiind obligat „a da terenul liber și curățit de orice material”.

Lucrurile au mers însă mult mai încet decât se planificaseră la Minister. La 1 martie 1891, vechile clădiri erau încă la locul lor, iar antreprenorul Haim

⁸ *Universitatea „A.I. Cuza” Iași, 1860-1960*, București, 1960, p. 58.

⁹ *Contribuții la istoria...*, p. 145

¹⁰ Arh. Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 45/ 1891, nr. 1390.

¹¹ Idem, dosar 136/1891, ianuarie 12.

¹² Ibidem, nr. 7925.

Tomasis, care câștigase licitația, solicita să i se comunice dacă lucrarea îi era adjudecată, pentru a începe lucrul¹³.

În sfârșit, la 6 noiembrie 1891, antreprenorul Tomasis terminase deja lucrările de dărâmare a vechilor clădiri¹⁴.

Terenul a fost lărgit prin cumpărarea, în 1894, a caselor și terenului Sofiei Ceur Aslan, învecinate la nord cu terenul pe care se clădea Universitatea și la sud cu strada Toma Cozma.

La 28 decembrie 1891, a fost fixată data licitației pentru „darea în antrepriză a construcției Palatului Universității Iași”, urmând ca Ministerul să trimită Rectoratului copiile planurilor și anexele ce compuneau „proiectul după care se va executa construcțiunea”¹⁵.

Noua clădire a Universității ieșene fusese proiectată de un faimos arhitect al vremii, Louis Blanc.

Se pare că antreprenorii ieșeni nu considerau că au resursele necesare edificării unei asemenea instituții, odată ce nici la licitația reprogramată din 10 ianuarie 1892, „privitoare la noua clădire a Universității” nu s-a prezentat nici un amator de a o construi¹⁶. Situația avea să se repete la 30 martie, același an¹⁷.

La 20 aprilie 1892 se semna, în sfârșit, contractul pentru construcție, iar dintr-o corespondență trimisă de rector Ministerului rezultă că, la 5 august 1892, lucrările erau deja începute.

Cu toate acestea, solemnitatea așezării pietrei fundamentale a noului sediu universitar ieșean trebuia să se desfășoare la 15 octombrie, același an, după cum rezultă dintr-o scrisoare a ministrului Take Ionescu adresată rectorului din Iași.

„Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, București,

9 octombrie 1892

Domnule Rector,

Am onoare a vă face cunoscut că pentru solemnitatea punerii petrei fundamentale a Palatului Universității din Iași am fixat data de 15 octombrie a.c., pe care am comunicat-o d-lui Prefect al Județului, d-lui Primar și I.P.S.S. Mitropolit al Moldovei și Sucevei.

Această serbare școlară fiind una din cele mai însemnate, căci se pune piatra fundamentală a Palatului uneia din cele mai însemnate instituții din țară, îmi voi face o deosebită plăcere a asista la dânsa.

¹³ Idem, fond Universitatea „Al.I. Cuza” Iași, Rectoratul, dosar 600, f. 3, 92.

¹⁴ Ibidem, f. 75.

¹⁵ Ibidem, f. 100.

¹⁶ Ibidem, f. 154.

¹⁷ Apud, *Contribuții la istoria...*, p. 145.

Am onoare dar, a vă ruga să binevoiți a lua dispozițiunile ce veți crede de cuviință, împreună cu dl. L. Blanc, arhitect diriginte, pentru ca ceremonia să fie cât se poate de solemnă.

Cu această ocaziune, vă rog, domnule Rector, a primi asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Ministru: Take Ionescu

D-lui. Rector al Universității din Iași”

(Arh. Naț. Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza” – Iași,
Rectoratul, ds. 607, f. 74)

Se pare însă că au fost niște obstacole în respectarea planificării făcute de Minister, solemnitatea despre care este vorba fiind amânată până la 23 mai 1893¹⁸.

Lucrările de construcție a noului Palat universitar trebuiau terminate după doi ani, dar aceasta s-a întâmplat abia după patru ani.

La 5 septembrie 1897, Ministerul informa Rectoratul ieșean că, în privința zilei când urma să se facă recepția Palatului Universității „d. Arhitect L. Blanc, consultat în această privință, a opinat pentru ziua de 1 noiembrie a.c.”¹⁹.

Și această solemnitate avea să fie amânată, odată ce, la 16 octombrie, Ministerul anunța: „În vederea serbărilor ce se vor face cu ocaziunea inaugurării cursurilor facultăților” orele urmau să fie suspendate pe zilele de 20, 21, 22 și 23 octombrie 1897²⁰.

Inaugurarea a avut într-adevăr loc între datele anunțate.

Principele Ferdinand, aflat atunci la Sigmaringen „departe de frumoasa sărbătoare”, amintindu-și de ziua în care pusese piatra de temelie a clădirii inaugurate, transmiterea tuturor gândurile sale bune și îndemnul la înălțarea scumpei noastre patrii²¹.

La vremea când noua clădire era inaugurată, ministru al învățământului românesc era Spiru Haret.

Puțină vreme după inaugurare, la doar o lună, se încheia și „mutarea și așezarea Bibliotecii din localul cel vechi în cel nou din str. Carol”²².

Edificiul cel nou era prevăzut cu toate instalațiile necesare pentru buna desfășurare a activității în cele cca 550 de încăperi care le cuprindea, încă de la 1 noiembrie 1897 „Ministerul, conform propunerii d-lui Arhitect L. Blanc”,

¹⁸ Arhivele Naționale Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Rectoratul, dosar 638, f. 5.

¹⁹ Ibidem, f. 102.

²⁰ Ibidem, f. 104-105.

²¹ Ibidem, f. 178.

²² Ibidem, f. 181.

aprobând posturile pentru personalul calificat (mecanici, electricieni, fochiști, ungători ș.a.) ce urma să deservească instalațiile existente²³.

Pentru montarea acestor instalații fusese angajat antreprenorul Giuseppe Trolli, de la firma G. Trolli și C. Scolari – antreprenori de lucrări publice, lucrările la „casa mașinilor” fiind terminate definitiv la data de 5 mai 1898²³.

Nu peste multă vreme, la 2 iunie 1898, antreprenorii Schmidinger și Osz terminau și ei mobilierul Palatului²⁴.

Aceste întârzieri în privința dotărilor, ca și faptul că nu era rezolvată problema aducțiunii apei în clădire, au făcut ca așezarea facultăților să fie amânată până în toamna anului 1898.

S-au instalat aici facultățile de drept, litere și științe, aceasta din urmă fiind cea mai favorizată din punct de vedere al spațiului.

Noua clădire avea o fațadă de 130 de m, decorată, de o parte și de alta a frontonului și la extremitățile cornișei cu sculpturi alegorice executate de artiștii plastici Valbudea, Georgescu și Hegel²⁵. O aula de cinci sute de locuri a fost clădită în centrul construcției; o sală mare pentru bibliotecă a fost prevăzută la primul nivel, aceasta fiind cea mai frumos împodobită încăpere din clădire. Friza decorativă, de o excepțională frumusețe este opera unor inspirați pictori: Mureșanu, Alpar și Voinescu.

Din păcate însă, deși N.A. Bogdan era îndreptățit să menționeze în lucrarea sa *Orașul Iași* că „Palatul ce i s-a zidit de stat în str. Carol, și în care s-au strămutat Facultățile de Drept, Litere și Științe în anul 1897, este foarte mare și impunător”, s-a dovedit foarte repede că antreprenorii nu s-au străduit prea mult pentru a face lucrări de bună calitate, imediat după inaugurarea clădirii fiind necesare lucrări de reparații dintre cele mai diverse.

Astfel, la 6 iulie 1898, intendentul Universității aducea la cunoștința rectorului faptul că arhitectul Cugler terminase în condiții bune lucrările de reparații la „acoperământul de la noul Palat” și propunea „angajarea unui tinichigiu cu anu’, care să ție în bună stare acoperământul”²⁶.

Același intendent sesiza Rectoratul, la 7 martie 1899, că în interiorul clădirii s-au ivit crăpături la unele camere, la pereți, tavane și bolți, solicitând luarea de măsuri pentru reparații²⁷. Câteva săptămâni mai târziu, în iunie 1899, intendentul revenea, solicitând și repararea acoperișului, asfaltului din curte și a pavajului²⁸.

²³ Ibidem, dosar 600, f. 348.

²⁴ Ibidem, f. 391.

²⁵ *Contribuții la istoria ...*, p. 145.

²⁶ Arhivele Naționale Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Rectoratul, dosar 635, f. 71.

²⁷ Ibidem, f. 112.

²⁸ Ibidem, f. 130 și 181.

Pare-se că sarcina intendentului Universității ieșene era destul de ingrată, lucrările de reparații la această clădire neîncetând practic niciodată. Astfel, într-un tabel înaintat ministerului, aflăm că în vara anului 1904 s-au montat dușumele noi, s-au reparat tencuielile interioare, acoperindu-se crăpăturile apărute în ziduri și plafoane, s-au refăcut pavajele și mozaicurile, precum și canalele de scurgere²⁹.

Reparațiile curente, de genul celor enumerate până în prezent, s-au efectuat practic în fiecare an până la primul război mondial.

În perioada războiului din 1916-1918, când Iași au devenit, pentru un timp, capitala țării și centrul rezistenței naționale, clădirea Universității a fost ocupată de Ministerul de Război și de Ministerul Învățământului. Aceasta a dus la deteriorarea severă a clădirii și a dotărilor, spațiul de învățământ fiind practic inutilizabil³⁰.

Datorită multelor reparații ce au trebuit să fie făcute, cursurile nu au putut fi reluate decât în martie 1919.

La 30 martie 1919, Iulian Teodorescu – rectorul Universității Iași și N. Stănescu, arhitect al Ministerului Instrucțiunii și Cultelor, împreună cu intendentul Palatului Universității, recepționau „reparațiile interioare și exterioare” executate de Al. Popovici, arhitect, antreprenor al lucrărilor efectuate în spațiul ocupat de Ministerul de Război din noiembrie 1916 până în octombrie 1918. S-au efectuat reparații la tencuieli, mozaicuri, trotuare de asfalt, cornișe căzute, pilonii de piatră de la porți, zidărie, pavaj, vopsitorie și zugrăveli.

Același antreprenor, arhitect Al. Popovici, preda, la 3 martie 1922, „lucrările de reparații ale acoperișului” clădirii. Acestea constau din „repararea generală a învelitorii de tablă de zinc cu petice lipite, completarea plăcilor lipsă cu alte plăci de eternit, daliile preschimbate, învelitoarea de tablă nouă de la acoperișul laboratorului de botanică... refacerea jgheabului general de la exteriorul corpului mare al Universității, precum și refacerea din nou a jgheaburilor și șeneurilor de la părțile învelite cu eternită”. Lucrarea a fost executată în condiții bune, urmând a se face doar remedieri minore³¹.

După Unirea din 1918, Universitatea ieșeană care, cu începere de la 1 noiembrie 1933, avea să se numească Universitatea Mihăileană, se diversifică, având nevoie de mai mult spațiu pentru săli de curs și seminarii, pentru laboratoare și biblioteci.

Din acest motiv se va construi o extindere.

²⁹ Ibidem, dosar 679, f. 1-2.

³⁰ *Istoria Universității din Iași*, p. 130.

³¹ Arhivele Naționale Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Rectoratul, dosar 635, f. 71.

Proiectul a fost întocmit de „dl. I.G. Pompilian, arhitect, diplomat de guvernul francez și diriginte a lucrărilor noiei Construcții a Palatului Universității din Iași... de la 5 august 1929, data începerii lucrărilor”³². A mai lucrat la această clădire și arhitectul Th. Vasilescu.

Contractul, încheiat în 1927, se concretiza deci după 2 ani³³.

La 27 iunie 1930, șeful serviciului arhitecturii din cadrul Primăriei Iași se adresa primarului anunțând că „În str. Carol s-a început încă din anul trecut construirea unei aripi noi a Universității fără a se cere autorizație și a se plăti taxele cuvenite”³⁴ și se solicita „invitarea Rectoratului Universității ca în cel mai scurt timp să fie prezentate planurile pentru autorizare.” Câteva zile mai târziu, la 2 iulie, Primăria soma Universitatea să înainteze de urgență „planurile construcției aripei noi”, în caz contrar, lucrările urmând a fi oprite³⁵.

Răspunsul s-a lăsat așteptat, iar la 25 iulie 1930, arhitectul șef al orașului solicita ca „inginerul C. Ursescu-Galați, antreprenorul construcției Palatului Universității” să înainteze planurile pentru autorizare³⁶.

Până la urmă amenințările cu sistarea lucrărilor au avut efect și, la 2 august 1930, rectorul P. Bogdan înainta Primăriei ieșene „un plan ce reprezintă anexa de construcție ce se clădește în curtea universității”, solicitând eliberarea autorizației de construcție³⁷.

Datorită acestui fapt, planurile arhitectului I. Pompilian au rămas în arhiva Primăriei Iași, fiind și singurele exemplare ce mai pot fi consultate astăzi. Din calcule rezultă o suprafață totală construită de 4502 mp.

Primăria a stabilit o taxă de construcție de 272.000 lei.

Ministerul Instrucțiunii, motivând că „această operă este de un interes cultural general”, solicita reducerea taxei³⁸ și obținea aceasta din partea Consiliului Municipal.

Oricum, la doi ani de la debutul lucrărilor, la 8 iulie 1931, Primăria Iași emitea următoarea Autorizație:

„În urma cererii înregistrată la Nr. 30812/1930 și pe baza referatului Serviciului Arhitecturii Nr. 2215/1930, autorizăm Universitatea Iași de a construi în str. Carol una clădire conform planurilor anexate, din cărămidă masivă, pe fundație de beton, acoperită cu material nearzător...”

³² Ibidem, dosar 987, f. 1.

³³ Ibidem, dosar 1397, f. 3.

³⁴ Ibidem, dosar 1449, f. 222-223.

³⁵ Idem, fond Primăria Iași, Caziere imobile, dosar 26, f. 2.

³⁶ Ibidem, f. 1.

³⁷ Ibidem, f. 10.

³⁸ Ibidem, f. 17.

Nu peste multă vreme, la 13 august 1931, se elibera și autorizație pentru „înlocuirea racordului existent la apă”, anexându-se planul întocmit tot de arhitectul Jean Pompilian³⁹. Lucrarea a fost apoi executată de S. A. Nicolaesei.

Odată cu lucrările la noua construcție s-au desfășurat și lucrări de reparații și îmbunătățiri la partea mai veche a clădirii.

Astfel, dintr-un document întocmit la 25 aprilie 1932 rezultă că, pentru refacerea planșeului cancelariei Facultății de Știință, au fost executate următoarele lucrări: desfacerea planșeului vechi pentru a demonta grinzile, înlocuirea grinzilor planșeului cu grinzi de brad, refacerea plafonului cu șipci și trestie legată cu sârmă, tencuirea plafonului, scoaterea mozaicului și înlocuirea cu dușumele⁴⁰.

Se pare că au existat oarecari temeri în legătură cu efectul pe care adaosul de construcție l-ar putea avea asupra clădirii principale. La 30 septembrie 1932, inspectorul general V. Roșu și profesorul arhitect I. Pompilian, convocați de rector pentru a constata „starea clădirii vechi în legătură cu noua construcție”, au constatat existența unor fisuri cu deplasări în mozaicuri și ziduri, dar au considerat că „fisurile ivite nu prezintă absolut nici un pericol pentru utilizarea și de aici înainte a vechii clădirii”⁴¹.

La data de 8 august 1933, se făcea recepția definitivă a corpului de clădire început în 1929. Reprezentanții Universității, ai Ministerului, proiectantul și antreprenorul, reuniți într-o Comisie, constatau că „toate aceste lucrări s-au executat conform planurilor și ordinelor date în cursul executării lucrărilor”⁴².

În anii care au urmat, până în 1940, s-au mai efectuat următoarele lucrări: continuarea casei scării la Facultatea de Litere⁴³, completarea acoperișului și construcția unor noi cupole, construirea unui coș pentru centrala termică⁴⁴, s-a amenajat subsolul III⁴⁵, s-a amenajat Institutul de Geografie și Paleontologie⁴⁶, s-a amenajat spațiul ocupat de Rectorat și Sala pașilor pierduți⁴⁷.

La 10 noiembrie 1940, a avut loc un cutremur care a afectat destul de mult clădirea Universității de pe dealul Copoului.

Se pare că situația financiară a Ministerului Instrucțiunii era destul de precară, odată ce abia în august 1941 se alocau, cu zgârcenie, șase sute cincizeci

³⁹ Ibidem, f. 14.

⁴⁰ Ibidem, f. 24.

⁴¹ Idem, fond „Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Rectoratul, dosar 1397, f. 11.

⁴² Ibidem, f. 1.

⁴³ Ibidem, dosar 1449, f. 274.

⁴⁴ Ibidem, f. 228.

⁴⁵ Ibidem, f. 273.

⁴⁶ Ibidem, f. 116.

⁴⁷ Ibidem, f. 104-105.

de mii lei pentru reparații și aceasta cu condiția de a se obține „o sumă cel puțin echivalentă, punând la dispoziție toate mijloacele locale”⁴⁸.

Universitatea „Cuza-Vodă”, cum s-a numit instituția din 1942, a continuat să-și facă reparațiile curente și în timpul anilor de război, o atenție specială acordându-se acoperișului⁴⁹.

În 1943, intendentul Universității avea în grijă 12 imobile, străduindu-se să le mențină pe toate în stare bună, reparându-le și întreținându-le cât se putea mai bine. Aceste imobile erau următoarele⁵⁰:

- Clădirea Universității din Iași, str. Carol nr. 24;
- Căminul central de studenți, str. Păcurari;
- Căminul de studenți „Regina Maria”, str. Carol;
- Căminul studenților mediciști, str. Sărărie (fost Gimnaziul „Ștefan cel Mare”);
- Căminul studenților, str. Sărărie, Nr. 187;
- Observatorul astronomic Copou;
- Muzeul de antichități, str. Carol;
- Laboratorul de bacteriologie (Casele Borcea), str. Buzdugan
- Grădina botanică, str. Carol;
- Muzeul de istorie naturală, str. I.C. Brătianu;
- Imobilul Eftușescu, str. Albinet, Nr. 24.

Toate aceste clădiri, ca și sediul central al Universității, au avut destul de mult de suferit în perioada războiului.

O nouă campanie de reparații și modernizări începea după terminarea războiului.

În iulie 1946, de exemplu, se făceau demersuri pentru lucrările „de instalare a conductelor de gaz la mesele laboratoarelor de chimie organică ale Facultății de Științe”⁵¹.

Tot în vara anului 1946, se amenaja subsolul I al Universității (*bașca*) – depozitul de cărți, lucrările, conform devizului întocmit, fiind de amploare⁵².

La 2 septembrie 1946, Universitatea „Cuza-Vodă” organiza o licitație pentru „darea în antrepriză” a următoarelor lucrări:

„1. La fostul depozit de cărți al Bibliotecii Centrale (*bașca*), în valoare de 89000000 lei; 2. La laboratorul de Fiziologie animală, subsol II, în valoare,

⁴⁸ Ibidem, f. 101.103.

⁴⁹ Ibidem, dosar 1674, f. 3-7.

⁵⁰ Ibidem, dosar 2340, f. 255.

⁵¹ Ibidem, f. 398.

⁵² Ibidem, f. 273.

⁵³ Ibidem, dosar 160/1947, act din 10 iulie 1946.

după deviz, de 18000000 lei; 3. La Laboratorul de Mineralogie, amenajarea unei camere, în valoare, după deviz, de lei 18859000 lei”⁵³.

Acoperișul clădirii fiind într-o stare defectuoasă, la 8 august 1946, s-a organizat o licitație pentru „executarea lucrărilor de învelitoare cu tablă a Universității, în valoare de 4000000 lei. Lucrarea a fost adjudecată antreprenorului Constantin Vrabie, care trebuia să o execute în termen de 30 de zile.

În toamna anului 1946, la 3 septembrie, s-a făcut o licitație și pentru „lucrările de amenajare și reparație a instalațiilor sanitare, de gaz și vapori la laboratoarele Facultății de Științe”⁵⁴.

Este demn de remarcat faptul că, la toate licitațiile pentru darea în antrepriză a diferitelor lucrări, fie ele de construcții, reparații sau instalații, arhitectul proiectant Jean Pompilian era de față.

Lucrări de mai mică amploare s-au desfășurat în continuare.

O degradare accentuată a fațadei și a altor părți componente ale clădirii Universității „Alexandru Ioan Cuza” impunea începerea, în 1952, a unor lucrări de reparații capitale ce includeau: tencuirea fațadei principale, terminarea Laboratorului de Mineralogie, început mai demult, reparații la instalațiile sanitare și de încălzire precum și reparații generale la Observatorul astronomic.

Lucrările au continuat în anul 1953, făcându-se dese intervenții la Ministerul Învățământului Superior pentru repartizarea de fonduri și materiale în vederea finalizării lucrărilor. Se pare că au fost dificultăți reale în acest sens, fiind greu de contractat chiar lucrările deoarece singura firmă care executa construcții în orașul Iași, la acea vreme, și putea fi angajată, era I.R.C.L. Iași. Celelalte două firme de construcții existente nu erau disponibile deoarece I.C.T. nu executa lucrări decât pentru C.F.R., iar Sovrom Construcții nu executa decât lucrări cu o valoare de peste 10 milioane lei.

Cu toate acestea, în 1954 lucrările demarate în 1952 aveau să fie terminate, aproape de stadiul de finalizare, după cum rezultă dintr-un memoriul al Universității „Alexandru Ioan Cuza” înaintat Ministerului.

În perioada care s-a scurs de atunci și până în anul 2004 nu au mai avut loc reparații mai însemnate la sediul Universității de pe dealul Copoului și nici nu s-au mai făcut lucrări de construcție importante, ci s-au efectuat doar lucrările de reparații curente și de întreținere.

⁵⁴ Ibidem, act din 2 iulie 1946.

Efigia poetului Mihai Eminescu la Cernăuți - peripețiile unui monument -

Victor Macarie

Trebuie să amintim de la început că dintre toți românii, aflați vremelnic sub dominație străină, bucovinenii au fost primii care și-au manifestat admirația față de personalitatea lui Mihai Eminescu, prin inițiativa modelării statuare a chipului său, recunoscut ca simbol al unității de limbă și simțire românească. Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, aici era deja o practică să se dețină în locuințe „busturi ale eroilor noștri naționali”. Simțindu-se, la un moment dat, lipsa acestor busturi, ziarul „Patria”¹, asaltat „din mai multe părți”, în decembrie 1897, își invita cititorii la redacție, pentru a cumpăra busturile „lucrate frumos și precis” ale poetului Mihai Eminescu și ale unor voievozi, ctitori de țară și scriitori patrioți*.

Apoi, în 1902, „modelatorul” Iosif Teodorovici anunța că a „turnat în ipsos bustul lui Ștefan cel Mare, după portretul pictorului Bucevschi”, lucrare care se putea procura fie direct de la atelierul său, strada Gării nr. 53, fie de la redacția ziarului „Deșteptarea”². Sculptorul mai atrăgea atenția clienților că în scurt timp „vor fi gata și se vor putea procura” și busturile voievodului Mihai Viteazul și poetului Mihai Eminescu, artistul realizând astfel o frumoasă

¹ x x x, *Lipsa de busturi naționale*, în „Patria” (Cernăuți), anul I, nr. 66, din 3/15 decembrie 1897, p. 2.

* Aici se mai găseau și busturile lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Dragoș Vodă, Mircea cel Bătrân, Vasile Lupu, precum și ale lui Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Costache Negruzzi, Andrei Mureșianu, Grigore Alexandrescu și Enăchiță Văcărescu.

² x x x, *Bustul lui Ștefan cel Mare*, în „Deșteptarea” (Cernăuți), anul X, nr. 70, din 8/21 septembrie 1902, p. 2-3; modelatorul mai avea disponibile și busturile lui Vasile Alecsandri și C. A. Rosetti.

apropiere dintre voievodul Primei Uniri și voievodul limbii române. O astfel de știre, pătrunsă de sentimentul unității naționale, nu putea să nu fie preluată și de gazetele transilvănene³, prin intermediul cărora erau invitați toți „românii noștri” să-și procure aceste busturi, care, se afirma în anunț, vor fi „cea mai mare și frumoasă podoabă pentru toată casa românească”.

La începutul anului 1910, când se împlineau 60 de ani de la nașterea poetului, cotidianul „Patria” din Cernăuți, insera, la rubrica *Informațiuni*, o știre de excepție: sculptorul Archip Roșca, profesor la Gimnaziul din Suceava, executase un bust al poetului Mihai Eminescu. Autorul știrii glosează pe marginea lucrării, care, spune el, oferă prilejul să „îl vedem în floarea vârstei [...] când geniul său ajunsese la culmea dezvoltării”. Bustul poetului era multiplicat și destinat cercurilor largi ale „familiilor, societăților și școlilor românești”, alături de acelea ale lui Ștefan cel Mare și Vasile Alecsandri⁴. Referindu-se la bustul poetului, cotidianul ieșean „Mișcarea” mai adăuga că lucrarea „în mărime aproape naturală” era o adevărată operă de artă și „n-ar trebui să lipsească din casa nici unei familii românești”. Important ni se pare „curajul” de a se comenta după mai bine de trei sferturi de veac, în „Scânteia” comunistă acest eveniment, comentatorul elogiind, printre altele, prețuirea de care se bucura „Eminescu pe întregul pământ românesc într-o epocă în care importante teritorii naționale se aflau sub stăpânire străină”⁵, de parcă atunci, în 1988, ar fi fost eliberate și de „sub călcâiul de calmuc”, după ce scăpaseră de imperiali. Pentru bucovineni, Eminescu a însemnat emblema unității naționale și, din nefericire, încă va mai însemna...

Marea Unire de la 1918 a deschis noi căi și motivații pentru omagierea poetului la Cernăuți. Odată cu manifestările premergătoare comemorării a 30 de ani de la trecerea acestuia în eternitate, Cezar Petrescu și Pamfil Șeicaru, codirectorii ziarului „Bucovina”, au propus *Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina* să ridice un monument lui Eminescu în Cernăuți

³ Idem, în „Biserica și școala” (Arad), anul XXVI, nr. 37, din 15/28 septembrie 1902, p. 318; vezi și: x x x, *Busturi ale oamenilor noștri mari*, în „Familia” (Oradea), anul XXVIII, nr. 42, din 20 octombrie/2 noiembrie 1902, p. 502.

⁴ x x x, *Bustul lui Eminescu*, în „Patria”, (Cernăuți), anul XIV, nr. 3, din 13 ianuarie 1910, p. 4. Știrea a fost preluată în presa românească de pe ambii versanți ai Carpaților; idem, în „Țara Oltului” (Făgăraș) anul IV, nr. 2, din 8/21 ianuarie 1910, 4; idem, „Evenimentul” (Iași), anul XVII, nr. 269, din 19 ianuarie 1910, p. 3; idem, în „Mișcarea” (Iași), anul II, numerele 108; și 182 din 19 mai și, respectiv, 21 august 1910, p. 2.

⁵ Silviu Achim, *Bustul lui Eminescu, realizat la începutul secolului*, în „Scînteia”, anul LVII, nr. 14.170, din 11 martie 1988, p. 4. Informația a fost trimisă de Gavril Irimescu, de la Arhivele Statului Suceava. La solicitarea noastră, prof. Ion Scripcariuc, directorul acestei prestigioase instituții, ne-a trimis și nouă o copie, pentru care îi aducem cordialele noastre mulțumiri.

și să cumpere casa lui Aron Pumnul. Ar fi fost firesc, considerau aceștia, ca primul monument al lui Eminescu, de după reîntregire, să fie înălțat aici, în „Dulcea Bucovină”, în acest străvechi teritoriu românesc, cu necropolele voievodale, revenit la patria mamă după o înstrăinare de peste 144 de ani.

În demersul său, de a se ridica un monument celui care a purtat în suflet ca pe o comoară neprețuită ideea unității neamului românesc, la 15 mai 1919, Pamfil Șeicaru scria: „Aici în Bucovina unde învățăcelul lui Aron Pumnul a învățat să iubească neamul, aici în Bucovina, unde fiecare palmă de pământ deșteaptă în sufletul nostru amintirea gloriosului trecut, aici în locurile unde și-a purtat Eminescu gândurile și visele lui, aici trebuie să se înalțe monumentul marelui poet și profet al neamului românesc”⁶.

Pentru strângerea fondurilor s-a lansat o listă de subscripție, s-au organizat spectacole, s-au ținut conferințe și s-au editat pliante cu chipul poetului. Iancu Flondor, marele luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Bucovina, ca primul donator, a depus 2000 de coroane. La 27 iunie 1919, a avut loc un mare spectacol de teatru, cu participarea actriței Maria Giurgea, de la Teatrul Național din București⁷. Acel spectacol a fost itinerat și la Rădăuți, Suceava și Câmpulung. Se reînnodau astfel vechile tradiții ale timpurilor când trupele de actori români cutreierau Bucovina, încă de pe vremea copilăriei poetului, tradiții întrerupte de politica de deznaționalizare dusă de imperiali. A doua zi, în aceeași sală a Teatrului Național din Cernăuți, a avut loc o mare serbare românească, realizată cu concursul tuturor societăților românești. Ambele spectacole au fost itinerate și în alte orașe bucovinene. Pe de altă parte, „Gazeta Bucovinei” anunța organizarea a două mari evenimente artistice. Mai întâi, revenirea actriței Maria Giurgea, și apoi concertul oferit de corul „Armonia”, dirijat de compozitorul Constantin Șandru care prezenta un program cu melodii pe versuri de Eminescu. În acest moment a apărut o anume „conurență”, între cele două publicații, „Bucovina” și „Glasul Bucovinei”, gazetă condusă, la vremea aceea, de Sextil Pușcariu⁸.

În iulie se întrezărea un oarecare succes în adunarea fondurilor, sesizat și de cotidianul „Chemarea”. În acest ziar se publică o notă în care se elogiază eforturile *Societății pentru cultura și literatură română în Bucovina*, în frunte cu președintele acesteia, „bătrânul preot Dionisie Bejan, fost coleg de școală cu poetul”. Fiind parcă sigur de reușita bucovinenilor, autorul notiței

⁶ Pamfil Șeicaru, *Un monument lui Eminescu*, în „Bucovina”, anul I, nr. 46, 15 mai 1919, p. 2.

⁷ xxx, *Programul Festivalului Eminescu*, în idem, nr. 81, din 28 iunie 1919, p. 2.

⁸ Cezar Petrescu, *Pentru istoria de mîine, “Festivalul lui Eminescu”*, în „Bucovina”, nr. 80, 17 iunie 1919, p. 1.

aștepta ca exemplul acestora să dea un imbold și Capitalei pentru ridicarea unei statui: „Un Eminescu în bronz negru cu pletele răvășite de furtuna gândurilor și cu ochii fulgerători ca atunci când revolta lui a izbucnit în Satire”⁹. Ceea ce nu a fost încă în stare „putredul București, se scrie în continuare, să ne dea curatul Cernăuț”. Dar speranțele de reușită nu erau atât de mari și Pamfil Șeicaru a recurs la o soluție pe cât de necesară scopului propus, pe atât de benefică demnității naționale. Printr-o scrisoare deschisă, cerea primarului orașului Cernăuți să doneze, pentru viitoarea statuie a poetului, bronzul statuii împărătesei Elisabeta a Austriei, statuie care încă se mai afla în fața Palatului Guvernamental. Marele ziarist își argumenta propunerea cu acțiunea francezilor, care au aruncat în aer statuia fostului împărat Frederick Wilhelm, pe care germanii o ridicaseră la Woerth, în Alsacia, pentru a șterge, în parte, urmele stăpânirii Germane. Deci era timpul, crede Șeicaru, ca și statuia împărătesei, „așa de puțin estetică de altfel”, să fie înlăturată, să nu mai amintească de deznaționalizarea practică de austrieci în Bucovina. Păstrarea ei ar fi o greșeală de neiertat și ar dovedi o slăbiciune a primăriei¹⁰. Propunerea lui Șeicaru a fost susținută și de Mihail Sadoveanu, care, în octombrie 1919, își exprima acordul, ca bronzul statuii împărătesei să fie topit și readus pe vechiul soclu „sub înfățișarea Marelui Eminescu”. Nu ar fi înțeles, de pildă, să dispară statuia lui Schiller, din fața Teatrului Național, dar statuia nefericitei împărătese* nu reprezenta nimic, nici pentru cultura omenirii, nici pentru sufletul românesc¹¹.

Din acest moment, nu mai avem nici o informație privind acțiunile de adunare a fondurilor pentru monumentul poetului. Probabil, cererea de a se topi statuia împărătesei a avut un efect negativ. Deși primită cu căldură de public, după cum ne încredința, la 18 iulie 1919, ziarul „Adevărul”, totuși această primă propunere, de după război, de omagiere a poetului, a rămas neînțeleasă. În vara anului 1920, s-a reușit însă amplasarea unei plăci comemorative

⁹ x x x, *Pentru Mihail Eminescu*, în „Chemarea”, anul al-II-lea, nr. 93, din 18 iulie 1919, p. 2. Nota nefiind semnată, prof. dr. Remus Zăstroiu este de părere că autorul ei poate fi N. D. Cocca.

¹⁰ Pamfil Șeicaru, *Scrisoare deschisă d-lui primar al orașului Cernăuți*, în „Bucovina”, anul I, nr. 148, din 3 septembrie 1919, p. 1.

* Împărăteasa Elisabeta a Austriei, numită de apropiați: Sissi, iar de popor: Trandafir de Bavaria, datorită frumuseții și siluetei ei „de silfidă”, s-a căsătorit la 15 ani cu viitorul împărat Franz-Josef. Iubitoare de artă și autoare de versuri, a avut parte numai de neazuri: antipatizată de soacră, se desparte în fapt de împărat și va sfârși prin a fi înjunghiată la 10 septembrie 1898, de un anarhist italian.

¹¹ [Mihail Sadoveanu, semnat:] M. S., *Monumentul lui Eminescu*, în „Însemnări literare”, anul I, nr. 34, din 5 octombrie 1919, p. 16.

la Liceul „Aron Pumnul”. Placă ce avea și un basorelief care-l reprezenta pe poet la 19 ani¹².

Totuși, ideea omagierii poetului, printr-un bust monumental, acolo de unde și-a luat zborul de „Luceafăr” al literaturii române, nu a fost abandonată, ci doar amânată, așteptându-se un moment prielnic. Acest moment a apărut, după zece ani, odată cu pregătirea celei de a 40-a comemorări, când Ministerului Cultelor și Artelor a creat un *Comitet*, care să organizeze o subscripție publică pentru ridicarea unei statui lui Eminescu, la Cluj, și a unui bust, la Cernăuți. Fondurile adunate, fără să cunoaștem suma exactă, au fost dirijate personal de ministrul Aurel Vlad. Pentru statuia de la Cluj s-au alocat 100.000 de lei, iar „restul [?] pentru bustul de la Cernăuți”¹³. Completarea fondului s-a realizat prin organizarea de spectacole, șezători literare și conferințe. În final, primarul Cernăuțului, avocatul Nicu Sauciu-Săveanu, a donat, pentru soclul monumentului, un bloc de piatră din patrimoniul Primăriei¹⁴.

Întimplarea face ca în ianuarie-februarie 1930, sculptorul Richard P. Hette și pictorul Jean Cosmovici, profesori la Academia de Arte Frumoase din Iași, să organizeze o *Expoziție de pictură și sculptură* la Cernăuți. Deși, după cum vom vedea mai jos, pentru executarea bustului se va organiza un concurs la 29 mai 1930¹⁵, totuși rămâne o enigmă proveniența știrii care anticipa, la 9 ianuarie, cu nouă zile înainte de vernisaj, că sculptorul Hette „va lucra statuia lui Eminescu”¹⁶. Ce-i drept, sculptorul Hette a prezentat, în acea expoziție, și un bust al poetului, dar care a generat polemici, pentru că V. G. Petronius

¹² x x x, *Das rumänische Theatre in der Bucowina*, în „Cernowitzer Allgemeine Zeitung” (Cernăuți), anul XVII, nr. 863, din 4 iulie 1920, p. 3, apud M. Eminescu, *Opere*, vol. XVII, București, 1999, p. 951, Indice bibliografic 12.170.

¹³ x x x, *O statuie lui Eminescu la Cluj*, în „Clujul”, anul VII, numerele 16-19, din 1929, p. 2.

¹⁴ x x x, *Liberalii și bustul lui Eminescu*, în „Cuvîntul țărănesc” (Cernăuți), anul IX, nr. 214, din 21 septembrie 1930, p. 1.

¹⁵ Liga Culturală, Secția Cernăuți, prin Comitetul de inițiativă, publică un anunț de concurs pentru ridicarea monumentului lui Eminescu. Dintre condițiile stipulate reținem că bustul (hermă, în alt loc i se spune, chip) trebuie să fie din bronz; să-l reprezinte pe poet în timpul înfloririi activității sale, (epoca *Luceafărului*); machetele urmau să fie expuse în ziua de 29 mai, la Liceul „Aron Pumnul”. Se mai precizau și premiile: premiul I va primi comanda să execute lucrarea; premiul II va primi 6000 de lei și premiul III va primi 4000 de lei. Bustul ales trebuia să fie terminat pînă la 1 octombrie 1930. Conf., *Concurs pentru un bust a lui Eminescu la Cernăuți*, în „Cuvîntul țărănesc”, nr. 163, din 9 aprilie 1930, p. 2; vezi și: *Un bust pentru Eminescu*, în „Glasul Bucovinei”, anul XIII, nr. 3205, din 11 aprilie 1930, p. 4.

¹⁶ x x x, *Expoziție de sculptură și de pictură*, în „Glasul Bucovinei”, nr. 3129, din 9 ianuarie 1930.

spunea că este „o lucrare matură, rodul unor îndelungate studii”¹⁷, iar Eugen Pohonțu era de părere că nu reprezenta acel simbol „menit să perpetueze amintirea trăsăturilor lui Eminescu”¹⁸.

La concurs au participat șapte sculptori, fiecare cu câte o machetă. Jurizarea a avut loc joi 19 mai, iar duminică 1 iunie s-a organizat o expoziție cu toate machetele prezentate¹⁹. Cum era de așteptat, macheta sculptorului R. P. Hette a întrunit unanimitatea juriului, „fiind foarte frumoasă”, reprezentând un „Eminescu masiv și totuși visător”. Sculptorii Ioan C. Dimitriu-Bârlad, Horia Miculescu și Ioan Schmidt-Faur au fost premiați cu câte șase, patru și, respectiv, trei mii de lei fiecare. Printre participanți s-au mai numărat și V. D. Leorda - Focșani*, Ioan Ioardănescu și Traian Bărgăuanu²⁰. Nemulțumit de rezultatul concursului, sculptorul Bărgăuanu contestă rigurozitatea și competența juriului. Însă, Comitetul de inițiativă a invocat prezența în juriu a Comisiei artiștilor plastici de pe lângă Ministerul Artelor, care aprobase fără nici o rezervă macheta câștigătoare²¹. De altfel, timpul acordat, de numai 50 de zile, pentru pregătirea machetelor, ni se pare prea scurt, ceea ce ne determină să credem că sculptorul Hette a fost vizibil preferat să primească comanda executării monumentului. Având bustul deja realizat, acesta a reușit să se încadreze în prevederile contractuale de a fi turnat în bronz și predat la 1 octombrie 1930.

Dezvelirea bustului lui Mihai Eminescu din Cernăuți a avut loc, duminică 7 decembrie 1930, într-un cadru sărbătorec, cu steaguri tricolore și ghirlande de verdeață²²; au participat autoritățile civile și militare, profesori și învățători, studenți și elevi, un numeros public. După căderea pânzei de pe chipul de bronz, au urmat, rând pe rând, discursurile oficiale, începând cu

¹⁷ V. G. Petronius, *Expoziția Cosmovici – Hette (19 ian. – 9 feb. 1930)*, în idem, nr. 3164, din 21 februarie 1930, p. 2-3.

¹⁸ Eugen Pohonțu, *Expoziția de pictură și sculptură J. Cosmovici – R. Hette*, în idem, nr. 3141 din 23 ianuarie 1930, p. 3-4

¹⁹ x x x, *Se va ridica la Cernăuți un bust lui Eminescu*, în idem, nr. 3238, din 31 mai 1930, p. 3.

* Mihai Pelin, în *Deceniul prăbușirilor (1940-1950) Viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților români, între legionari și staliști*, București, 2005, p. 598, îi ografiază numele: „V. Dimitriu-Leorda”.

²⁰ x x x, *Notă [Rezultatul concursului]* în „Mișcarea” (București – Iași), anul XXIV, nr. 121, din 3 iun. 1930, p. 1; vezi și: x x x, „Patria” (Cluj), anul XII, nr. 124, din 9 iunie 1930, p. 3.

²¹ Justus, *Bustul Eminescu*, în „Glasul Bucovinei”, anul XIII, nr. 3389, din 6 decembrie 1930, p. 2.

²² M[ihail] Sevastos, *Mihail Eminescu*, în „Dimineața”, anul XXVI, nr. 8609, 1930, p. 5; vezi și: x x x, *Inaugurarea monumentului Eminescu*, în „Glasul Bucovinei”, anul XIII, nr. 3386, din 3 decembrie 1930, p. 1.

Vasile Gherasim, președintele Secțiunii locale a Ligii Culturale, inițiatorul ridicării acestui monument, Teofil Sauciuc-Săveanu, director ministerial al Cernăuților și Gavril Rotică, din partea Societății Scriitorilor Români. Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina a delegat pe Grigore Nandriș să prezinte public omagiul acestei societăți. Au mai vorbit și elogiat pe inițiatorii ridicării bustului din capitala Bucovinei reprezentanții Societăților studențești „Arboroasa”, „Junimea”, „Moldova” și „Academia Ortodoxă”.

Apreciind amploarea manifestărilor și importanța ridicării acestui monument, Ion Nistor, delegatul Academiei Române și al revistei „Junimea literară”, nota; „e mic darul pe care bucovinenii, din sărăcia lor, îl aduc plin de recunoștință memoriei lui Eminescu, dar el devine mare prin curățenia gândului, noblețea sentimentelor cu care a fost adus, precum și prin menirea pe care o are. [...]. Bustul dezvelit astăzi în văzul tuturor nu este decât sfeșnicul, în care a ars și arzând a luminat geniul, activ și creator, al celui mai mare poet român”²³.

La încheierea manifestărilor, în semn de cinstire, Vasile Gherasim, președintele Ligii Culturale, a predat bustul primarului orașului în care „marele cugetător și-a petrecut câțiva ani din frageda sa copilărie”. Festivitățile au continuat cu un festival la Teatrul Național, susținut de corul și octetul „Arboroasa”, iar Lucia Sturdza-Bulandra și Tony Bulandra au recitat din lirica eminesciană.

Dacă bustul expus în ianuarie a determinat doar controverse, monumentul a fost supus unor severe critici. Imediat după susținerea concursului, Leca Morariu își exprima dezacordul față de opera sculptorului Hette: „Nu e nici ceea ce-i putem cere unui simplu meseriaș: un bun portret plastic, și nici ce trebuie să-i cerem unui artist: un portret plus o sinteză oarecare...”²⁴; iar Constantin Cehan-Racoviță era total dezamăgit: „decât o asemenea statuie ieșită din mâna unui cârpaci, mai bine nimic”²⁵. După dispariția bustului, în plină stare beligerantă, „Revista Bucovina”, în 1942, încă mai reproșa că bustului „îi lipsea mult, mult de tot ca să ne încânte estetic”, dar fiind singurul bust, din oraș, al unui poet român, „eram deprinși să-l vedem”. Invocând „unele mărturii”, că bustul ar fi fost evacuat în timpul refugiului și adăpostit în beciurile unei prefecturi din Bucovina neocupată [ceea ce nu era deloc adevărat, n.n.] și dacă acesta-i adevărul, nu înțelegea anonimul gazetar „de ce nu-l vedem din nou la locul lui.” Peste un an, aceeași revistă presupunea

²³ Ion I. Nistor, *La bustul lui Eminescu*, în idem, nr. 3390, din 9 decembrie 1930, p. 1.

²⁴ Leca Morariu, *Iarăși monumnet-Eminescu?*, în „Făt-Frumos”, anul V, nr. 5, 1930, p. 183; vezi și: idem, nr. 6, p. 217-218.

²⁵ [Constantin Cehan-Racoviță, semnat:] C. C. - R, *Bustul lui Eminescu trebuie dat jos*, în „Timpul” (Cernăuți), anul II, nr. 14, din 4 ianuarie 1931, p. 2.

că bustul poetului a dispărut „cu prilejul invaziei bolșevice” și avansa ideea că Cercul „Bucovina Literară” inițiasse, deja, ridicarea unui nou bust, care să fie așezat într-o ambianță mai romantică, tot sub copacii parcului Arboroasa, dar mult mai central, deconspirând și numele sculptorului: Ion Vlasiu, de la care se spera că va face „un Eminescu inspirat”.

Ce se întâmplase, totuși, cu bustul lui Eminescu de la Cernăuți? Punând cap la cap evenimentele din epocă, ajungem la concluzia că în urma Notei ulti-

mative din 26 iunie 1940, Statul român a hotărât retragerea tuturor bunurilor artistice de pe teritoriile care urmau să fie cedate. Cercetătorul Marcel-Dumitru Ciucă publică unele documente de arhivă, de unde rezultă că, la 23 august 1940, Direcția Artelor din Ministerul Cultelor și Artelor trimite Comitetului Superior al Apărării Țării, de pe lângă Marele Stat Major al Armatei, Lista monumentelor din Basarabia și Bucovina de Nord, între care se află și bustul lui Eminescu. Apoi, la 21 septembrie, același an, se încheie un proces-verbal între Alexandru

Rozarea, reprezentantul Ministerului Cultelor și sculptorul Cristea Grosu, custodele Muzeului de Artă Națională „Carol I”, prin care se confirma predarea și primirea busturilor care reprezentau pe Mihai Eminescu, George Enescu și I. C. Brătianu²⁶. Aspectul este confirmat de Mihai Pelin, care arată că la 22 octombrie 1943, când reprezentanții Ministerului Cultelor, sculptorii Vasile Vasiliu-Falti și Ioan Grigore Popovici, s-au deplasat la Cernăuți, au constatat și consemnat că evacuarea bunurilor artistice de aici și-o asumase armata²⁷.

Depozitarea acestor lucrărilor la Muzeul de Artă Națională „Carol I” - devenit Muzeul P.C.R. - era o garanție a conservării lor. Aici erau depozitate mari și sigure, iar în primăvara anului 1943 se terminaseră lucrările de reparații, încât la cea de a doua evacuare, din vara anului 1943, și până în primăvara anului 1944, o parte din operele de artă a rămas pe loc. În aprilie 1947, s-a redeschis Muzeul

²⁶ Marcel-Dumitru Ciucă, coordonator, *Mihai Eminescu în documente de arhivă – Catalog*, Arhivele Naționale ale României, București, 2001, p. 177, catalog nr. 1257, 58 și 59.

²⁷ Mihai Pelin, *Deceniul prăbușirilor (1940-1950) Viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților români între legionari și staliști*, București, 2005, p. 25, 258.

de Artă Națională „Carol I”, cu numai două săli de expunere. În anul următor, s-a luat hotărârea ca la acest muzeu să se expună tot ce este artă românească, iar la Palat Regal, devenit Palatul R. P. R., actualul Muzeu Național de Artă, să se expună tot ce era artă străină. Am făcut această remarcă deoarece, în acest interval de timp, se pierde urma bustului lui Eminescu de la Cernăuți.

Poate cea mai mare emoție și satisfacție, din toată perioada documentării, am trăi-o duminică 24 iunie 1984, când, aflându-mă în trecere prin Botoșani, m-am abătut și pe la Liceul „Mihai Eminescu”. La prima vedere se părea a nu fi nimeni acolo, doar la etajul întâi se vedea un geam deschis. Asta mi-a dat curaj să intru în curtea școlii... Ușa era încuiată și, ca un copil curios, am făcut palmele pâlnie și m-am uitat prin fereastra ușii. Incredibil, florii de emoție m-au copleșit. În holul școlii, pe un soclu de scânduri, trona bustul lui Mihai Eminescu, realizat de sculptorul Hette pentru parcul Arboroasa din Cernăuți. Bust dat dispărut mai bine de șaiszeci de ani. Trăiam bucuria descoperitorului când a apărut un portar, om binevoitor de altfel, mi-a deschis ușa din spate, am intrat în școală și am analizat bustul, pe care era încrustat: „R. P. HETTE, IAȘI, 1930”. Nu mi-a permis să-l fotografiez și nici chiar să-l măsoar, dar a avut bunăvoința să mă conducă acasă la „tovarășa directoare”.

Am constatat, cu surprindere, că directoarea școlii nu știa nimic despre istoria/proveniența bustului. Încercând să-i explic câte ceva, în loc de satisfacție, de mândrie, aceasta a fost cuprinsă de panică... Se întreba dacă nu cumva ar putea fi revendicat de „puterea sovietică”, stăpâna de atunci a Cernăuțiului. Fusese mult mai liniștită când nu știa ce contemplă, zi de zi, pe holul instituției, decât să se mândrească cu faptul că, în retragerea din calea năvălitorilor, românii nu l-au lăsat pe Eminescu străinilor, ci l-au adus în țară și apoi, prin nu știm încă ce minune, a ajuns chiar în orașul său natal. Speriată să nu se răspândească zvonul existenței acestui bust în școala pe care o conducea, nici vorbă să-mi trimită o fotografie, nici să mai răspundă la corespondență, deși îmi promisese. Sprijinul a venit din partea profesorului Dorin Popa, care ne-a înlesnit oarecum cercetările, relatându-ne că bustul a apărut „pe neașteptate...”, prin anii '60, la o școală generală din localitate. În anul 1956, fostul liceu de fete „Carmen Sylva” a primit numele de „Mihai Eminescu” și în felul acesta, după un timp, bustul poetului a fost adus aici²⁸, fără ca cineva să-și pună întrebarea cine-i autorul și de ce este datat 1930?

Cu ocazia Centenarului, bustul a fost reamplasat în fața liceului, pe un soclu din beton, mult prea masiv, purtând o inscripție cu numele poetului și anii de viață, ca și un fragment din poezia *Când Amintirile*. La 15 septembrie 1987, a fost redzevelit, cu toate onorurile cuvenite. Printre participanții la aceste manifestări s-a numărat și poetul Grigore Vieru, care cred că se afla

²⁸ Înregistrat cu nota contabilă nr. 18 [anul ?], avînd două nr. de inventar: nr. 9407 vechi și nou, nr. 9353.

pentru prima dată în Țară. Dar, teama de revendicare a bustului nu dispăruse. Deși presa a menționat unele dintre manifestările aniversative, despre reînălțarea bustului nici un cuvânt. Lipsa popularizării acestui eveniment și ne reprezentarea identității bustului a dus la o nejustificată ignoranță.

De aceea, nici nu ne miră inițiativa unui colecționar din Bălți, care a intermediat editarea unei medalii, un fel de prohod... dedicate acestui bust, pe care a consemnat: „Monumentul «M. Eminescu» din parcul «Arboroasa» Cernăuți, inaugurat în decembrie 1930 - dispărut în iunie 1940”; nici acesta, ca și mulți alții, nu avea cunoștința că bustul, inaugurat la 7 decembrie 1930, în Grădina „Arboroasa” din Cernăuți a ajuns, miraculos, în fața Liceului „Mihai Eminescu” din Botoșani.

80 de ani de la Inaugurarea Palatului de Justiție și Administrativ din Iași, 11 octombrie 1925

Adriana Ioniuc

În Iașul vechilor zidiri, de opt decenii, somptuoasa clădire care adăpostește un impresionant patrimoniu cultural a devenit un simbol al cetății de spirit a Moldovei.

Creație a arhitectului I. D. Berindei, Palatul de Justiție și Administrativ, azi Palat al Culturii, edificiul se circumscrie procesului de modernizare a Regatului independent și suveran al României, armonizat în concertul țărilor europene.

Efectele benefice ale acestui proces s-au reflectat din plin și în peisajul arhitectural românesc, conturat de două tendințe stilistice. Una, ilustrată de Alexandru Costinescu, Ștefan Emilian, Alexandru Orăscu, preconiza modernizarea orașelor prin valorificarea modelelor apusene, acomodată însă realităților românești. Cea de-a doua urmărea reînvierea tradițiilor arhitecturale autohtone, fiind manifestată de Ion Mincu, I. D. Berindei, Petre Antonescu și alții, considerați pe drept cuvânt întemeietorii școlii românești de arhitectură.

De altfel, Palatul de Justiție și Administrativ din Iași, ca și castelul Peleş de la Sinaia, datorat arhitecților germani Doderer și Schultz, mai ilustrează încă romantismul școlii germane, curent abandonat în România în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.

Arhitectul căruia i s-a încredințat proiectarea Palatului de Justiție și Administrativ din Iași, Ion D. Berindei (1871-1928) provine dintr-o familie ale cărei rădăcini se regăsesc încă din veacul al XV-lea, legată de vechi familia boierești, implicată în viața politică și culturală din Muntenia. Tatăl său, Dumitru, urmas cursurile Școlii de Belle Arte, secția de arhitectură din Paris, ajungând Ministru al Lucrărilor Publice, în cabinetul Ghica (1861) și deputat în Parlamentul României (1864).

Ca și tatăl său, I. D. Berindei și-a făcut studiile în capitala Franței, fiind elev al lui Girault, Daumet și Esquié, la Ecole Nationale et Spéciale des Beaux-Arts. Student meritoriu, tânărul I. D. Berindei a folosit sejurul în „orașul lumină” și pentru a se înregimenta tineretului universitar al coloniei române de aici, pentru promovarea idealurilor naționale românești, într-un moment în care mișcarea memorandistă din Transilvania provoca o vie emoție pe plan european.

Curând după terminarea studiilor și revenirea la București (1897), I. D. Berindei se va remarca foarte repede, fiind numit doar după un an arhitect șef al Ministerului de Interne și profesor la Școala de Belle Arte, secția de arhitectură.

Conduce Societatea arhitecților români, este președinte și arhitect al Comisiei pentru realizarea unui plan general de sistematizare al Capitalei.

Valențele sale profesionale și civice îl implică de-a lungul anilor în dezvoltarea învățământului de specialitate, în conservarea monumentelor istorice, dar și în recunoașterea legală a titlului de arhitect, fie prin ocuparea unor funcții în organisme de stat, fie ca prolific publicist.

Opera sa cuprinde o impresionantă listă de realizări, răspândite în capitală și în marile orașe ale țării, remarcabile prin simetrie și decorații, într-un stil personal care a făcut epocă.

În aprilie 1906, când Ministrul Justiției, Toma Stelian, îl însărcina pe I. D. Berindei cu proiectarea Palatului de Justiție și Administrativ din Iași, acesta devenise un nume de notorietate în arhitectura românească.

Clădirea care avea să devină simbolul capitalei Moldovei s-a realizat pe locul fostei Curții Domnești a cărei existență a fost atestată din timpuri istorice. Prima mențiune scrisă despre Curtea Domnească din Iași apare într-un document emis la 8 octombrie 1434, de către Ștefan al II-lea, fiul lui Alexandru cel Bun. De-a lungul vremii, palatul Curții Domnești a fost mistuit în repetate rânduri de foc și de fiecare dată a fost refăcut cu modificări și adăsurii, impuse de gustul celor ce-l foloseau, dar și de destinația sa funcțională.

În secolul al XVII-lea, Curtea Domnească din Iași a fost refăcută aproape integral de domnul Vasile Lupu, „om cu hire naltă și împărătească, mai mult decât domnească”, cu „nărocul, cu cârma și vâlva vestitei domnii lui”, după cum îl caracteriza cronicarul Miron Costin.

În acel veac al ambițiilor nemăsurate, luxul și eticheta de la palat rivalizau și uneori chiar depășeau ceea ce se întâlnea la Constantinopol. De aceea, strălucirea și fastul de aici impresionau mult pe străinii care treceau prin Iași, iar „splendoarea” Curții Domnești „te fascina de la impunătoarea intrare, care era similară cu vestitul Serai din capitala Imperiului Otoman”.

După ultimele incendii din anii 1880 și 1889, vechea Curte Domnească – devenită între timp Palat de Justiție și Administrativ – n-a mai fost refăcută decât parțial. Abia în primii ani ai veacului nostru, s-a luat hotărârea de a se construi un nou palat pe ruinele celui vechi. Elaborarea planurilor arhitectonice a fost încredințată arhitectului Ion D. Berindei, care a proiectat edificiul în stil neogotic flamboyant, așa cum se prezintă și astăzi, fiind puternic influențat de ceea ce văzuse la Paris în anii studenției.

Ca stil, Palatul Culturii, anterior Palat de Justiție și Administrativ, nu mai are nimic comun cu vechiul palat al Curții Domnești care, cu toate modificările suferite pe parcursul veacurilor, continua să păstreze o serie de elemente tradiționale, specifice arhitecturii autohtone. De aceea, construcția actualului palat nu trebuie considerată o restaurare a celui vechi, ci una cu totul deosebită, dar așezată pe același teren.

Ridicat între anii 1906-1925, acest edificiu urmărește să reediteze formele vechilor palate comunale europene (Arras, Campiègne), întotdeauna înzestrate cu un turn monumental. Colosala clădire a Palatului Culturii este construită din cărămidă, cu planșee de lemn pe traverse de metal, are exteriorul tratat în simili-piatră, iar elementele decorative sunt realizate din ipsos. Ceea ce îi dă valoare este compoziția de ansamblu, în care arhitectul a găsit un raport potrivit între desfășurarea orizontală a corpurilor și verticala turnului, precum și o anumită consecvență stilistică. De asemenea, acoperișurile înalte accentuează caracterul specific al impunătorului monument dat de întreaga sa dantelărie, oferită privirii de frontispiciile clădirii și de acoperișurile din ardezie.

În cadrul siluetei orașului, „Palatul Culturii se distinge printr-o magistrală monumentalitate, pusă admirabil în valoare de spațiul ambient, ce permite edificiului să-și decupeze nestingherit contururile pe fundalul culmilor molcome ale Buciumului”. Statuia ecvestră în bronz a lui Ștefan cel Mare, executată de sculptorul francez Emmanuel Fremiét și dezvelită la 3 iunie 1883, în prezența regelui Carol I, domină întreaga piață a Palatului Culturii și completează fericit cadrul, evocându-ne istoria cu momentele sale de eroism și tensiune dramatică.

Conceput a fi înălțat în zona cu cea mai mare încărcătură istorică a bătrânului Iași, pe amplasamentul fostei Curți Domnești și al vechiului Palat al Ocârmuirii, edificiul avea să înfrunte vicisitudinile epocii, confruntată între altele cu războiul pentru întregirea neamului, lipsuri bănești, neajunsuri tehnice de tot felul. Întinsă pe parcursul a aproape două decenii, înălțarea edificiului care s-a dorit a fi un omagiu adus orașului Iași, statului român, dar și Regalității, a fost mereu în atenția și sub tirul presei locale și a celei din capitală.

Lucrările de construcție s-au deschis în 1907, fiind încredințate prin licitație antreprizei de construcții Schultze, lucrările continuând cu întreruperi până la izbucnirea primului război mondial. Dificultățile bugetare au făcut ca operațiunile de construcții să fie executate numai din excedente financiare, astfel că în nici un moment nu se dispunea de sume suficiente. Antrepriza a oprit până la urmă lucrările din cauza neefectuării plăților.

În perioada 1916-1918, în clădire s-au instalat trupele rusești și unitățile militare române, apoi a fost transformată în spital militar, ceea ce a dus la deteriorarea sa. În 1921, datorită eforturilor depuse de noul ministru al justiției, Gheorghe Mărzescu, unul dintre cei mai de seamă fii ai Iașului, se acordă fondurile necesare pentru terminarea construcției.

La reușita acestui edificiu a contribuit inginerul ieșean Alexandru Dimitriu, care a realizat splendidele lucrări de feronerie, iar decorațiile interioare, stucatura, lambriurile și tâmplăria sunt opera sculptorului Emil Wilhelm August Becker. Becker folosește pentru prima dată invenția inginerului Henri Coandă, care a obținut din fierberea ipsosului în ulei un material nou, numit bois-ciment, de duritatea lemnului și înfățișarea stejarului.

Fațada principală, îndreptată spre nord, are un turn în care a fost plasat un carillon, ce intonează la fiecare oră Hora Unirii, produs la Hamburg în Germania de firma J F Weule, BOCKNEM și instalat de casa inginerului Horia Pascalovici din București.

Totul în acest palat a fost gândit în mod unitar de către arhitect, care a proiectat și mobilierul, realizat în atelierele lui Albert Goumain din Paris.

Arhitectul Berindei a fost cu siguranță un perfecționist și a conceput cu mult fast decorațiile interioare, din sălile principale ale palatului. Pentru decorarea sălii Curții de Apel, astăzi Sala Voievozilor, a apelat la o echipă de pictori italieni, care a realizat portretele voievozilor și regilor României, dar și plafoanele casetate și pereții din celelalte săli.

Dotările tehnice din palat au fost cele mai performante pentru începutul secolului al XX-lea. Sistemul de iluminat electric, dublul sistem de încălzire prin pereți, folosind ventilațiile și cu aburi, termostatele, termometrele de distanță, toate porneau din centrala mașinilor, aflată în subsolul palatului, unde era „sufletul clădirii de unde se distribuie prin conducte circulația, răspândindu-se ca sângele în sufletul unei ființe; de acolo trăiește și palpita acest palat”, spune arhitectul Berindei. Sistemul de încălzire a fost preluat după modelul castelului de la Peleş, și tot de la Peleş, a fost preluat și sistemul de curățite prin gol (vacuum cleaner), aspirarea prafului făcându-se printr-un sistem de filtru de cărbune, amplasat tot în subsolul clădirii.

De asemenea, s-a prevăzut un rezervor de 500 m³ de apă pentru a putea rezolva problema apei în palat, deoarece presiunea apei de la sistemul orașului era insuficientă. Pentru a preîntâmpina orice pericol de incendiu, lemnăria podului, cu o suprafață desfășurată de 26.000 m², a fost vopsită cu o substanță ignifugă, „Orniton”. La proiect și la urmărirea lucrărilor a luat parte activă și fiul arhitectului I. D. Berindei, Ion, care ca și tatăl și bunicul său și-a făcut studiile de arhitectură la Paris.

Inaugurarea Palatului de Justiție și Administrativ a avut loc duminică, 11 octombrie 1925, stârnind o vie emoție în bătrânul oraș.

Distrugerea unui monument de artă - Castelul de la Stânca Roznovanu

Ion Giurcă

Castelul de la Stânca Roznovanu, așa cum a rămas denumit în izvoare a fost printre puținele construcții de excepție din Moldova care au supraviețuit tuturor vicisitudinilor vremii timp de peste un secol.

Castelul, o adevărată perlă a Câmpiei Moldovei, situat la 16 km est de Iași, se afla pe comunicația de importanță strategică menită să asigure legătura, peste Prut, cu Chișinăul, iar de acolo, mai departe, peste Nistru, cu Kievul și Odessa.

În lucrarea „*Iașii de odinioară*” Rudolf Șuțu a făcut o frumoasă descriere acestui monument, printre puținele rămase în amintirea posterității: „Moșia Stânca, văzută de departe, apare ca un castel feudal, zidit pe muchea dealului care stăpânește calea Prutului. E aici un castel, e Stânca cu palatele sale, care stau ca dovadă de viață ce s-a scurs acolo din bătrâne vremuri”¹.

Situarea pe axul direcției de comunicație Chișinău-Iași a prezentat, în secolul XIX-lea și al XX-lea, în unele momente un avantaj dar, în cei din urmă ani ai existenței sale un mare dezavantaj, rezultat din dispunerea în zona a unor importante efective militare române, germane și sovietice, care în cursul anilor 1941 și 1944 au angajat ample operațiuni militare, pe parcursul cărora castelul de la Stânca Roznovanu a constituit un obiectiv vizat de către beligeranți.

Castelul de la Stânca Roznovanu, de altfel întreaga moșie, a intrat în atenție în anii primului război mondial, odată cu retragerea autorităților de la București în Moldova și la Iași.

Chiar în condițiile deosebit de grele din iarna și primăvara anului 1917, cât și din anii următori, domeniile și construcțiile de la Stânca Roznovanu s-au aflat în siguranță, având în vedere că noul proprietar – Dimitrie Greceanu, a fost ministru de lucrări publice în guvernul de uniune națională creat la Iași în decembrie 1916 și ministrul comunicațiilor în diferite guverne până în anul 1920.

Moșia de la Stânca, lucrată în mare parte și de militari în anii războiului, a fost furnizoare de produse alimentare pentru armată și oficialități, loc de recreere temporară pentru diferite personalități române și străine. Memoria-listica primului război mondial este generoasă în aprecieri și informații despre această impunătoare construcție arhitectonică, depozitară unor valoroase colecții.

¹ Apud, Narcis Dorin Ion, *Vechi conace boierești*, în „Magazin istoric” nr. 4, 2001.

În „*Memoriile*” sale Constantin Argetoianu, fruntaș conservator, un apropiat al lui Dimitrie Greceanu, care a vizitat domeniul de la Stânca, ne oferă date prețioase despre starea Castelului: „La Stânca e cea mai impunătoare și frumoasă așezare boierească, singurul «Chateau» din toată țara românească construit în stilul francez al secolului al XVIII-lea, are o înfățișare princiară și domină un frumos parc care coboară spre Prut.

Saloane mari, frumos parchetate și cu mobile vechi, o vastă bibliotecă și o scară monumentală reamintesc instalațiile similare din occident, din Franța sau din Italia. Pe vremea războiului, cât am fost noi la Iași, Stânca scăpase de prădarea rușilor și a românilor...”².

I. G. Duca și a ducele de Luynes vede la Stânca Roznovanu, „parcul și splendida vedere ce este de acolo asupra văii Prutului și dealurilor Basarabiei pe atunci încă cotropite”³.

Loc de recreere pentru familia regală, castelul de la Stânca Roznovanu este apreciat de către Regina Maria ca un „frumos conac bătrânesc al d-nei Dimitrie Greceanu, care de pe o înălțime singuratică privește peste Valea Jijiei”⁴.

Chiar în momentele critice din anul 1918, când s-au desfășurat confruntări între trupele române și ruse în spațiul dintre Siret, Prut și Nistru, moșia de la Stânca și implicit castelul nu au avut de suferit.

Declinul și în cele din urmă distrugerea castelului s-au produs în anii celui de al doilea război mondial, la acțiune participând trupe române în vara anului 1941.

După cum reiese din memoriul pe care Anton Rosetti-Roznovanu l-a adresat generalului Ion Antonescu, ministrul de război Constantin Pantazi scutise complet de rechiziții moșia și castelul Stânca. La 22 iunie 1941, când s-a declarat starea de război cu URSS, trupele germane și române au intrat în castel producând grave distrugerii obiectelor cu valoare de patrimoniu, fiind consumată sau înstrăinată întreaga cantitate de vin și țuică existentă în privnițe.

Față de memoriul înaintat de către Anton Rosetti-Roznovanu, generalul Ion Antonescu a ordonat comandantului Corpului 4 armată teritorial să efectueze o cercetare asupra autenticității datelor și faptelor prezentate de petiționar. Referatul întocmit de către locotenent-colonel Gheorghe Bucșă confirmă distrugerile și sustragerile produse la castelul Stânca Roznovanu, arătând că vinovat de cele produse s-au făcut: comandantul Regimentului 6 vânători din Divizia 14 infanterie – colonelul Matieș Emil și maiorul Fărcaș – ofițer de legătură cu trupele germane din zona Sculeni.

² Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. II, București, 1993, p. 107.

³ I. G. Duca, *Memorii*, vol. III, București, 1994, p. 298.

⁴ Maria, regina României, *Povestea vieții mele*, vol. III, Iași, 1991.

Între memoriul lui Anton Rosetti-Roznovanu și raportul ofițerului din cadrul Corpului 4 armată teritorial apare o discordanță evidentă: participarea sau nu a Regimentului 7 dorobanți Prahova, cât și a trupelor germane la devastarea castelului în perioada 22-25 iunie 1941.

Asupra acestei perioade și a condițiilor în care s-au produs distrugerile și devalizarea domeniului de la Stânca Roznovanu ne permitem să facem câteva considerații, strict necesare pentru înțelegerea contextului în care s-au produs evenimentele supuse analizei.

Perioada în care s-a săvârșit nedoritul eveniment se înscrie în faza defensivă a războiului pentru eliberarea Basarabiei și nordului Bucovinei, în care trupele române aflate la sud de linia Valea Mare, Comarna, Negrești, Plopana erau subordonate Armatei 11 germane, iar regimentele 6 vânători și 7 dorobanți Diviziei 198 infanterie germană. Plecând de la conținutul memoriului întocmit de către Anton Rosetti-Roznovanu, rezultă că la actul criminal au participat și trupe germane. Este puțin probabil ca la acțiune să fi participat în masă trupa unităților sus menționate.

Dacă avem în vedere că începând cu 22 iunie parte din subunitățile regimentelor române și Diviziei 198 infanterie au fost angajate în operațiuni militare la est de Prut în zona Sculeni, Ungheni, rezultă că numai parte din efectivele acestor unități au participat la actul iresponsabil de la Castel. În altă ordine de idei, la acțiune nu a participat, nu mai poate doar în prima parte, trupa ci doar ofițeri și subofițeri, având în vedere strictețea ierarhiei militare. De asemenea, apreciem că distrugerile s-au produs pe fondul consumului exagerat de alcool, că cea mai mare parte a bunurilor au fost sustrate și expediate la diferite destinații.

În actuala fază a cercetării nu cunoaștem măsurile ordonate și întreprinse împotriva celor vinovați de abaterile săvârșite. Este puțin probabil să se fi întreprins ceva în acest sens.

La 15 august 1941, când a fost încheiată cercetarea, trupele germane și romane participante la acțiunea de la Conac erau angajate în lupte la est de Nistru. Ar fi interesant de știut câți din participanți mai erau în viață sau au supraviețuit războiului. În altă ordine de idei, este greu de presupus că în euforia victoriilor din vara și toamna anului 1941, când recompensele curgeau în valuri, exista disponibilitatea unor măsuri represive față de actele săvârșite în primele zile de război. Prin urmare, devastarea castelului în iunie 1941 rămâne o regretabilă acțiune a unor participanți la război, care urmau să se angajeze pe un drum pentru cei mai mulți fără șanse de întoarcere.

În anii războiului, până în primăvara anului 1944, moșia și castelul de la Stânca au trăit într-o stare de letargie, în lipsa unui proprietar demn de predecesorii săi, în privința administrației unui vast domeniu. Nici chiar pentru

salvarea valorilor existente în castel nu s-a întreprins ceva serios, deși acest lucru ar fi fost posibil.

La începutul anului 1944 era evident că în decursul câtorva luni prezența Armatei Roșii la vest de Prut urma să lase pecetea unei armate de ocupație, cu toate devastările specifice războiului, generate de necesități militare, dar și de comportament contrar legilor și cutumelor confruntărilor militare.

Urmare a operației Uman-Botoșani, executată de către sovietici în partea de nord a spațiului dintre Nistru și Carpații Orientali, spre sfârșitul lunii martie forțele Frontului 2 ucrainean au pătruns până pe aliniamentul general: nord Chișinău, nord Iași, Târgu Frumos, Târgu Neamț, pantele estice ale Carpaților Orientali.

La nord de Iași până la Prut, linia frontului s-a stabilizat pe aliniamentul Tinca, Rediul Mitropoliei, Stânca Roznovanu⁵.

Izvoarele istorice consemnează numeroase operațiuni militare în zona Stânca Roznovanu care, încet dar sigur, și-au pus amprenta asupra construcțiilor de pe domeniu în general, a castelului în special.

Un fost comandant de companie din Divizia 7 infanterie, locotenent-colonel (r) Vasile Mihai, ne oferă o succintă descriere a primelor acțiuni militare în zona Stânca Roznovanu: „Trupele sovietice în ofensiva Uman-Bălți (Botoșani n.n.) au ajuns la Sculeni Târg, oprindu-se pe malul stâng al Prutului. Pionierii români au aruncat în aer podul ce leagă cele două sate Sculeni. Compania 6 infanterie din Regimentul 14 dorobanți s-a aflat în apărare pe comunicația Vulturi, Sculeni Sat.

În ziua de 26/27 martie inamicul a trecut Prutul în dreptul satului Frătuleni, respinge Compania 6 infanterie din Regimentul 14 dorobanți la Stânca, dominat de o înălțime pe care se găsește castelul Roznovanu. Castelul fusese cucerit anterior de o unitate sovietică, îndrăgostită la culme de butoaiile de vinuri și rachiuri depozitate în pivnițele adânci, de ani și ani”⁶. În baza acestei informații putem aprecia că luptele din zona castelului Stânca Roznovanu s-au desfășurat între 25 martie și 20 august 1944. Timp de 148 zile, zona satului Stânca Roznovanu, au fost supuse loviturilor cu mijloace de foc terestre și aeriene, de către forțele sovietice, germane și române.

În ziua de 17 aprilie 1944 a avut loc un puternic atac executat de către diviziile 7 infanterie și 5 cavalerie române și o divizie de tancuri germană asupra trupelor sovietice din zona Movila Ruptă, Stânca Roznovanu și

⁵ Alexandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata română în al doilea război mondial 1941-1945*, București, p. 113.

⁶ *Veteranii pe drumul onoarei și jertfei. De la Stalingrad la bătălia Moldovei*, București, 1997, p. 349-350.

Rediul Mitropoliei. Consemnările asupra acestei operațiuni⁷ nu fac nici o referire concretă în legătură cu efectele acțiunii asupra castelului. Luptele au continuat în zilele de 18 și 19 aprilie. În ziua de 18 aprilie un escadron sovietic a atacat castelul Stânca Roznovanu, luptele continuând și a doua zi, evidențiindu-se intense acțiuni ale aviației germane⁸.

Lupte deosebit de grele în zona Stânca Roznovanu, cu angajarea a importante forțe române și germane împotriva trupelor sovietice, s-au desfășurat în perioada 30 mai - 6 iunie 1944. Operațiunile desfășurate în această perioadă au fost analizate într-o „Dare de seamă asupra bătăliei ofensive din capul de pod Iași în intervalul 30 mai - 6 iunie 1944”⁹, o adevărată analiză a planificării și desfășurării luptelor, fără descrierea acțiunilor, din prisma eșecului ofensivei întreprinse cu eforturi considerabile și pierderi importante de ambele părți.

Singura menține în legătură cu acțiunile din zona Stânca Roznovanu, în această perioadă, am identificat-o în jurnalul de operații al Diviziei 7 infanterie, în care se menționează că „În ziua de 31 mai 1944 primul obiectiv al operației era atins, terenul de înălțimi de la sud-vest Stânca aflându-se în mâinile noastre”¹⁰.

Eșecul ofensivei româno-germane, stabilizarea liniei frontului în zona Stânca Roznovanu, unde zona deluroasă era menținută de către trupele române și germane, în funcție de modificările survenite în dispozitivul de apărare, a determinat o acalmie pe linia frontului, timp de o lună de zile nefiind consemnate operațiuni militare în zona Castelului.

O încercare de cucerire a castelului de către trupele sovietice, aparținând Diviziei 111 infanterie, a avut loc în noaptea de 6/7 iulie 1944, acțiune consemnată în jurnalul de operații al Diviziei 3 infanterie române: „În cursul nopții de 6/7 iulie, la orele 00.30, după un puternic bombardament, în special cu artilerie grea, asupra Castelului Stânca și în sectorul Batalionului 2 din Regimentul 30 dorobanți, 2-3 plutoane inamice s-au infiltrat pe Valea Mânăstirii și au atacat Batalionul 2 din regimentul 30 dorobanți. Ripostându-se cu grenade și foc de armament automat și artilerie, inamicul a fost respins, lăsând pe teren morți și răniți. La ora 01.30 un atac inamic mai puternic s-a dat și în zona bisericii Stânca, în sectorul Diviziei 79 infanterie germană, unde a fost respins”¹¹.

⁷ *Ibidem*, p. 392.

⁸ A.M.R., fond Microfilm, rola P. II. 2.1486, c. 92-94.

⁹ A.M.R., fond Corpul 4 armată, dosar nr. 145, f. 1-49.

¹⁰ *Idem*, fond Microfilme, rola P. II. 2.675, c. 202.

¹¹ *Ibidem*, rola P.II.2.671, c. 218.

Importanța pozițiilor de apărare de pe malul sud-vestic al Jijiei era incontestabilă pentru apărarea orașului Iași, fapt rezultat și din atenția acordată acestora de către Conducătorul statului. În documentele aceleiași divizii este consemnat că: „În ziua de 7 iulie în sectorul Diviziei 3 infanterie, în apropiere de Stânca, frontul a fost vizitat de Ion Antonescu, care a inspectat pozițiile de pe linia TRAIAN”¹².

Față de atacul sovietic de la 7 iulie, „La 9 iulie Divizia 79 infanterie germană a executat un atac pentru reducerea intrândului de la sud Castelul Stânca, acțiune care a reușit”¹³.

Operațiunile militare în zona Stânca Roznovanu, cu efecte directe asupra castelului, au fost reluate la începutul lunii august 1944, când trupele sovietice din Frontul 2 ucrainean au intrat în faza finală a pregătirii „Operației Iași-Chișinău”, declanșată la 20 august. Drept urmare, între 2-20 august 1944 zona Stânca Roznovanu s-a aflat în atenția comandamentelor sovietice, care au executat o intensă cercetare prin luptă, trageri de artilerie și recunoașteri cu aviația de observare-cercetare. Buletinele informative ale Corpului 4 armată, elaborate zilnic de către Biroul 2 informații, evidențiază, cu aspecte concrete, acțiunile din zona castelului Stânca Roznovanu astfel:

- în noaptea de 2/3 august 1944 și în dimineața zilei de 3 august, artileria grea inamică a executat trageri în zona Stânca Roznovanu¹⁴;

- în noaptea de 3/4 august, la orele 01.25 salve de Katiușe în jurul castelului Stânca Roznovanu¹⁵;

- în ziua de 4 august la ora 21.40 un atac inamic dat de o companie infanterie la 500 m vest Mânăstirea Stânca a fost respins;

- în ziua de 6 august 03.20 puternic bombardament de aruncătoare ușoare, grele și artilerie pe linia I la castelul Stânca¹⁶;

- la 6 august „între orele 03.05 și 03.50 artileria grea a tras în zona castelului Stânca 50 lovituri. La ora 03.30 inamicul a încercat o incursiune în zona castelului Stânca, fără să poată obține vreun rezultat”¹⁷.

Începând cu 15 august 1944 trupele sovietice de la contact și-au intensificat acțiunile pentru a identifica pozițiile trupelor române și germane, executând intense acțiuni cu aviația, artileria și subunități de infanterie:

- la 15 august ora 20.40, artileria grea inamică trage 6 lovituri la castel în zona Sculeni¹⁸;

¹² *Ibidem*, c. 220-221.

¹³ *Ibidem*, c. 224.

¹⁴ *Ibidem*, rola P. II. 2.661, c. 26.

¹⁵ *Ibidem*, c. 48.

¹⁶ *Ibidem*, c. 82.

¹⁷ *Ibidem*, c. 86.

¹⁸ *Ibidem*, c. 325.

- la 16 august, 21.50, patru piese ușoare trag 20 lovituri din direcția castel nord, pe castelul Stâncă¹⁹;

- în ziua de 18 august „la 19.30 bombardament de aruncătoare, artilerie, artilerie anticar, într-un sector limitat la stânga D(delu)l .Frasinului, iar la dreapta castelul Roznovanu, în adâncime până în zona Budăul Împuțit (circa 200 proiectile)”²⁰.

Deși nu este consemnat în documentele de luptă, în dimineața zilei de 20 august, când s-a declanșat operația Iași-Chișinău, pozițiile trupelor române și germane din zona Stâncă Roznovanu au fost supuse unui puternic bombardament de artilerie și aviație, în cadrul pregătirii de foc a atacului.

Intensitatea pregătirii de foc a fost atât de mare încât trupele române și germane, puternic lovite și atacate cu blindate, au fost nevoite să se retragă spre sud.

Cu siguranță, vizat sau nu de adversar, castelul de la Stâncă Roznovanu a suferit, direct sau indirect, importante distrugerii. A fost lovitura de grație dată unei impunătoare și valoroase construcții neutilizată în scopuri militare de către trupele române și germane.

Nu excludem posibilitatea ca în cadrul contrapregătirii de artilerie sau a focurilor de baraj, artileria română și germană să fi lovit castelul, producându-i distrugerii.

Cert este că impunătoarea construcție s-a aflat, în primăvara și vara anului 1944, într-o poziție defavorabilă din punct de vedere militar, într-o zonă care se dorea a fi stăpânită de beligeranți.

Cu siguranță bunurile existente în castel au fost distruse în urma exploziilor și incendiilor, jefuite de militari sovietici aflați în ofensivă spre Vaslui, pe la est de Iași.

Distrugerea castelului Stâncă Roznovanu a fost un caz care se înscrie în limitele obiectivității și normalității în situații de război. Anormal a fost compartimentul ostașilor români și germani în vara anului 1941 când au jefuit castelul, cât și cel al sovieticilor și probabil al localnicilor după împingerea liniei frontului spre sud.

Dacă elementul de construcție, ar putea oricând refăcut, biblioteca și valoroasele obiecte de artă sunt definitiv pierdute. În cele din urmă am putea spune că nu construcția în sine constituie pierderea cea mai mare, cel mai valoros patrimoniu constituindu-l elementele de dotare.

¹⁹ *Ibidem*, c. 383.

²⁰ *Ibidem*.

Cu siguranță că evacuarea bunurilor materiale de la castel era o necesitate și posibilitate reală. În iarna și primăvara anului 1944 au existat planuri de evacuare a bunurilor materiale și culturale din Basarabia, Bucovina și din nord-estul Moldovei.

Din păcate, Anton Rosetti-Roznovanu era plecat la București, iar fiul său, Niky Roznovanu, nu a întreprins nimic serios în acest sens.

În final putem afirma că distrugerea construcțiilor a fost cauzată de situarea castelului în zona operațiilor militare, iar pierderea bibliotecii și celorlalte bunuri datorită neglijenței și nepăsării proprietarilor de drept și posibililor moștenitori.

Construcții „model” la jumătatea secolului al XIX-lea în Țara Românească. Studiu de caz – biserica arhitectului Johann Schlatter

Horia Radu Moldovan

Textul de față face parte dintr-un studiu mai amplu dedicat în general evoluției arhitecturii din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea și în particular pătrunderii influențelor occidentale prin intermediul activității arhitecților străini în Principat. Studiul de caz prezentat – biserica „model” a arhitectului Johann Schalatter – face parte dintr-o serie de astfel de proiecte, inițiate într-o primă fază în Țara Românească și preluate mai târziu (după 1859) și în Moldova. Similitudinile formale care apar între aceste proiecte (concepute la momente diferite și de către arhitecți diferiți) și exemplele aparținând arhitecturii central-europene sau, după cum vom vedea, americane, ridică o serie de întrebări care privesc orientările artistice autohtone într-unul dintre cele mai importante momente ale debuturilor modernității în cultura românească.

Johann Schlatter (1808-1865)

Născut în Elveția la Ötelfingen (cantonul Zürich), Johann Schlatter și-a făcut studiile de arhitectură la Viena, practicând într-o primă fază la Budapesta. În 1833 vine la București unde nu rămâne pentru mult timp, pentru că va pleca la Atena unde va lucra la construirea palatului regal și a altor clădiri publice făcând parte din echipa arhitectului german Friedrich von Gärtner¹.

¹ Friedrich von Gärtner (1792-1847), își va începe studiile de arhitectură la München, va continua la Paris, după care va pleca într-un tur de studii în Italia de unde se va întoarce în Germania în 1817. În 1822, după o scurtă ședere în Anglia, va ocupa postul de profesor de arhitectură la Academia din München, rămas liber în urma morții profesorului său Karl von Fischer. Odată cu ajungerea la tron a lui Ludwig I, va primi și primele comenzi importante. În 1828 va fi însărcinat cu proiectarea bisericii St. Ludwig de pe Ludwigstrasse care reprezenta centrul grandiosului proiect regal de a transforma orașul într-unul proeminent din punct de vedere arhitectural și cultural. În activitatea sa, acesta se va ocupa și de lucrări de restaurare ca de exemplu catedralele din Bamberg (1835-43), și Regensburg (1836-9). În 1835 Gärtner, împreună cu Leo von Klenze îl vor însoți pe fiul cel mic al regelui, Otto, devenit rege al Greciei (1835-62), la Atena, pentru construirea reședinței regale, ocupată astăzi de parlament. După finalizarea lucrărilor din Grecia, Gärtner se va întoarce în Bavaria, unde va fi numit director al Academiei din

Reîntors în Țara Românească, acesta va intra în Serviciul de arhitectură al statului, în decembrie 1843 fiind trimis de către domnitorul Gheorghe Bibescu la München să se sfătuiască cu același Friedrich von Gärtner, pe atunci directorul Academiei de Arte, în privința unui arhitect capabil să conducă proiectarea și șantierul Teatrului Național din București². În 1849 se va căsători la București unde va rămâne și după unirea principatelor de la 1859 sub Alexandru Ioan Cuza. Va muri în 1865 în timpul unei călătorii la Pisa unde este înmormântat³.

Activitatea sa se va desfășura în principal în domeniul intervențiilor asupra bisericilor și ansamblurilor monastice din Țara Românească. De la începutul anului 1845 va ocupa funcția de „arhitect mănăstiresc” fiind subordonat Departamentului Credinței din cadrul Ministerului Cultelor. Totuși Schlatter nu se va rezuma doar la proiecte de restaurare, acesta activând și ca arhitect al Eforiei Școalelor, dar și ca liber profesionist. În această postură va proiecta palatul lui Bibescu de la Băneasa (neterminat și în prezent dispărut), Seminarul Teologic de la Curtea de Argeș, Spitalul din Craiova, va colabora cu Alexandru Orăscu și cu Scarlat Beniș (Carol Benisch)⁴ la construirea Universității din București, va întocmi proiecte de urbanism cum sunt cele dintre 1850 și 1860 privind planurile de sistematizare ale străzilor și vechilor clădiri din București.

München (1841). Influența sa asupra tinerei generații a fost foarte puternică și mult mai însemnată decât cea a lui Klenze.

² George Potra, *Din Bucureștii de altă dată*, vol. I, p. 320. Lui Schlatter îi va fi recomandat în acest sens arhitectul austriac Anton Heft.

³ Oliver Velescu, *O veche medalie românească: „Reedificarea Mitropoliei din București, 1858”*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie”, vol. III, 1965, p. 205.

⁴ Carol Benisch – 1822-1896. Născut în Silezia austriacă la Lăgendorf, Benisch își va face studiile ca și Schlatter la Viena. Va colabora cu acesta pe șantierele de la Tismana, Bistrița, Antim etc. Totodată numele lui Beniș apare și în rapoartele care privesc lucrările pregătitoare de la șantierul mănăstirii Arnota. Alături de Schalatter și acesta este criticat: „din punct de vedere artistic a fost un mare rău, deoarece au acoperit și uneori au stricat iremediabil vechea arhitectură românească a acestor monumente. Multe dintre ele nici până acum nu au putut fi restaurate în forma lor inițială. La Bistrița a fost totul dărâmat și refăcut în stil neogotic austriac, afară de bolniță care a rămas cea veche” (Toma T. Socolescu, *Fresca arhitecților care au lucrat în România în epoca modernă, 1800-1925*, p. 67). Va rămâne în principat, primind cetățenia în 1875. În activitatea sa care include o serie de clădiri importante – Spitalul Brâncoveanesc, Biserica Domnița Bălașa, conducerea șantierului de la catedrala Sf. Iosif, toate trei aflate în București – va urma maniera medievalizantă central-europeană. Va fi pentru o perioadă arhitectul orașului București, va preda în cadrul primei școli de arhitectură la înființarea căreia contribuise și Alexandru Orăscu, urmând ca mai târziu să se numere printre fondatorii Societății Arhitecților Români.

Proiecte „model” de biserici pentru sate. Studiu de caz proiectul arhitectului Johann Schlatter

Andrei Pănoiu face o trecere în revistă a unor proiecte model pentru bisericile de sat în lucrarea sa *„Arhitectura și sistematizarea așezărilor din Argeș și Muscel”*⁵. În finalul expunerii sale afirmă cu privire la proiectul model al lui Schlatter că analiza acestuia *„ne face să înțelegem mai bine filiera pe care au putut pătrunde unele dintre trăsăturile neogoticului sau de rezonanță neoclasică în arhitectura ctitorilor noastre de țară la mijlocul veacului trecut”*⁶. Referirile la realizările lui Schlatter ca fiind neogotice sunt numeroase⁷. Totuși analize detaliate ale acestora nu au fost încă făcute, motiv pentru care majoritatea încadrărilor stilistice sunt superficiale și de multe ori eronate.

Revenind la originile acestui proiect, în luna ianuarie a anului 1853 Comisia Tehnică a Diviziei a II-a, de Arhitectură, din cadrul Ministerului din Lăuntru va examina proiectele prezentate în urma unui concurs de arhitectură care privea construirea unei biserici „model” pentru așezările rurale cu o populație între 50 și 100 de familii.

În urma analizei comisia va alege cea de a doua variantă (ale cărei planșe nu se mai păstrează) prezentată de „arhitectul mănăstiresc” Johann Schlatter, urmând ca pe 20 ianuarie același an să-i trimită o scrisoare prin care să-i prezinte o serie de observații⁸. Prin acest text i se va cere arhitectului

⁵ Andrei Pănoiu, *Arhitectura și sistematizarea așezărilor din Argeș și Muscel*, p. 104-105.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Teodora Voinescu scria: „construcțiile cu creneluri, contraforturi și forme de un gotic decadent, nu-și găsesc locul în vecinătatea bisericilor noastre.” (Teodora Voinescu, *Principii conducătoare în restaurarea monumentelor artistice de la Bibescu și până azi*, în *Analecta*, II, București 1944, p. 145). Referindu-se la Bistrița lui Schlatter, Veniamin Micle (arhim. Veniamin Micle, *Medalioane Bistrițene*, Eparhia Râmnicului, 1999, p. 80) preia o idee foarte răspândită conform căreia această realizare este *„o construcție unitară în stil neogotic, caracteristic gândirii pașoptiste”* Autorul monografiei, comentând clădirea bisericii îl citează pe preotul folclorist Teodor Bălășel care scria că *„biserica este o clădire falnică, în stil gotic”*. La fel și textul monografiei lui D. Cristescu (*Sfânta Mănăstire Arnota*, Tipografia „Episcopul Vartolomei”, Râmnicul-Vâlci, p. 49): *„Domnitorul țării, Barbu Știrbei a hotărât să zidească la Tismana, Bistrița și Arnota, clădiri impozante în stil gotic.”* Comentând restaurările lui Schlatter, Socolescu (Toma T. Socolescu, *Fresca arhitecților care au lucrat în România în epoca modernă 1800-1925*, p. 56) scria că acesta *„a lucrat la mănăstirea Antim ca și la alte biserici și mănăstiri folosind stilul neogotic austriac”*. Exemplele de acest gen pot continua. Toate nu fac altceva decât să perpetueze o eroare provenită din ignoranță sau necunoaștere. Acesta poate fi pusă parțial pe seama lipsei până în a doua jumătate a secolului trecut a unor studii aprofundate a arhitecturii „revival”.

⁸ Arhivele Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 425/1853, fila 2. Textul adresat lui Schlatter este redactat în limbă franceză, și semnat de Directorul Lucrărilor Publice.

redactarea unui nou anteproiect în care se recomanda păstrarea dispozițiilor generale ale planului prezentat în concurs, însă erau consemnate și obiecții care priveau elementele de decorație (considerată prea încărcată), materialul din care era confecționată învelitoare (se recomanda utilizarea șindrilei în locul tablei), pantele acesteia, care după părerea comisiei trebuiau să fie mai abrupte (povârnite), astfel încât să se evite problemele de scurgere etc. În finalul indicațiilor date, este fixat și un plafon maxim pentru prețul de realizare al construcției. Acesta trebuia să nu depășească suma de 30.000 de piaștri⁹. Totodată îi sunt reamintite condițiile fixate inițial pentru redactarea proiectului. Conform temei inițiale, lansate în octombrie 1852, piesele desenate trebuiau să se bazeze fie pe „stânjenul valah¹⁰”, fie pe sistemul metric.

Comisia va hotărî totodată ca proiectul prezentat în concurs de arhitectul Montbach să fie recompensat cu suma de 2500 de lei dat fiind faptul că acesta a respectat cerințele temei, alcătuiind „un proiect complet”.

Schlatter va trimite proiectul însoțit de un text lămuritor. Proiectul era compus din: „*cinci bucăți planuri și patru alăturări de scrieri, precum și (dintr-o) listă de coprinsul acestor obiecte*”. Totodată arhitectul scria: „*am urmat pe cât mi-a fost prin putință a mă desluși din coprinsul instrucțiunilor primite, lipsind un formular deslușit, doar care aș fi putut a mă conforma mai detaliat; și socotesc că cu acest proiect voi fi corespuns dispozițiilor cerute, mai cu seamă în privința cheltuielilor cerute ce mi s-au impus pentru o asemenea clădire*”¹¹. După primirea planșelor însoțite de piesele explicative, domnitorul va dispune multiplicarea acestora prin litografiere în 400 de exemplare. Contractul cu tipografia în care proiectul urma să fie multiplicat va fi semnat de către Petrache Poenaru.

Biserica „model” a fost comandată pentru a răspunde numeroaselor cereri care soseau de la prefecturile județene. Documentele de arhivă consemnează cererile din 1860 din partea reprezentanților satelor Măgurele și Flămânda prin care se cerea Departamentului Credinței trimiterea unui deviz adaptat pentru un proiect de biserică, dat fiind faptul că orașul Turnu, de care aparțineau cele două așezări, nu avea angajat un arhitect. Ministrul va dispune trimiterea unui exemplar din modelul litografiat al proiectului lui

⁹ În Arhivele Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 104/1853, f. 1. Suma pe care Ministerul o impune ca limită este de 30.000 de lei, piaștrii, la momentul respectiv aceasta fiind monedă turcească.

¹⁰ Stânjen – unitate de măsură pentru lungime, echivalentă cu 1,96 m în Țara Românească și 2,23 m în Moldova.

¹¹ Arhivele Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 104/1853, fila 4. Răspunsul lui Schlatter adresat „Cinstiului Departament din Lăuntru”, semnat și datat la 19 martie 1853. Acesta este însoțit și de un deviz orientativ redactat în limba franceză.

Schlatter. În același fel vor fi trimise modele și satelor Seaca (Olt), Fântâna Banului (Dolj), Slobozia și Turbatu de pe domeniul Giurgiu. De obicei, proiectul era trimis în dublu exemplar astfel încât să poată fi organizate licitațiile de către prefecturi¹².

Din textul cererilor primite rezultă faptul că la doi ani după proiectul lui Schlatter, în 1855, arhitectul Alexandru Orăscu¹³ va proiecta și el o biserică „model” destinată satelor cu o populație de 160 până la 200 de familii. Prețul estimat pentru aceasta era de 63.880 lei, dublu față de cel prezentat de Schlatter al cărui cost ajunsese la suma de 31.147 lei.

Modelul de biserică elaborat de Johann Schalatter

Proiectul pentru modelul de biserică de sat finalizat de Schlatter în 1853¹⁴ și multiplicat în același an este compus din planurile bisericii, al turnului și galeriei, fațada principală și cea laterală, „tăeturile” (secțiunile) longitudinală și cea cu vederea spre altar, precum și dintr-o parte scrisă care cuprinde „dimensiile rezultate” (măsurătoarea), devizul și „condițiile lucrării” (un fel de caiet de sarcini). Acesta din urmă cuprinde detaliat felul lucrărilor, al materialelor și modul în care acestea urmează să fie puse în operă.

Sunt date indicații precise pentru realizarea fundațiilor separate pentru corpul bisericii și pentru turnul acesteia, pentru diferite tipuri de teren: „*Fondamentele turnului bisericii sunt a se face de trei cărămizi în grosime, și 0,80° adâncime, iar celelalte fundamente de 2 ½ cărămizi grosime pe 0,60 adâncime. Ne fiind terenul sănătos atunci urmează a merge cu temeliile mai adânc, puindu-se grătare pe unde va care trebuința; cât pentru celelalte dimensiuni ale zidirii, acestea se află toate însemnate în plan*”¹⁵.

Biserica realizată din cărămidă urma să fie tencuită atât la interior cât și la exterior. În indicațiile arhitectului se vorbește despre zugrăvirea simplă, (însă cu respectarea regulii), a bisericii și altarului. Iconostasul urma să fie realizat la rândul său din zidărie de cărămidă, detaliul explicațiilor mergând până acolo încât sunt prevăzute dimensiunile și retragerea nișelor care urmau să adăpostească icoanele. Acestea trebuiau să fie săpate în zid cu trei centimetri față de „linia generală”. Singurele elemente care erau prevăzute din piatră erau treptele de la intrare și soclurile pilaștrilor care mărgineau portalul. De

¹² Arhivele Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 104/1853, f. 107. Explicațiile însoțesc cererile primite de minister în iunie 1860.

¹³ Idem, f. 114. Proiectul nu se păstrează în fondul Arhivelor Naționale.

¹⁴ Arhivele Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 429/1853. Dosarul cuprinde unul dintre exemplarele multiplicat în scopul trimiterii în satele care solicitau un astfel de proiect.

¹⁵ Idem, f. 20.

asemenea tot din piatră era și postamentul pe care era prinsă crucea de deasupra intrării. Caietul de sarcini făcea referire și la șarpantă, tâmplăria ferestrelor care trebuiau închise cu „sticlă groasă, curată de Belgia”. Se precizează faptul că lemnăria ferestrelor va fi vopsită cu „vopsea de ulei” de culoarea nukului sau arginții „după cum se va cer, astupându-se mai întâi bine toate crăpăturile lemnului cu chit”.

În dispozițiile finale sunt prevăzute obiectele interioare ale bisericii: policandrele și sfeșnicele din metal, cele două clopote în greutate de 130 ocale, tetrapozii din lemn, etc. Totodată este amintit faptul că arhitectul se va ocupa de detalierea tuturor acelor elemente care nu sunt cuprinse în proiect odată cu începerea șantierului.

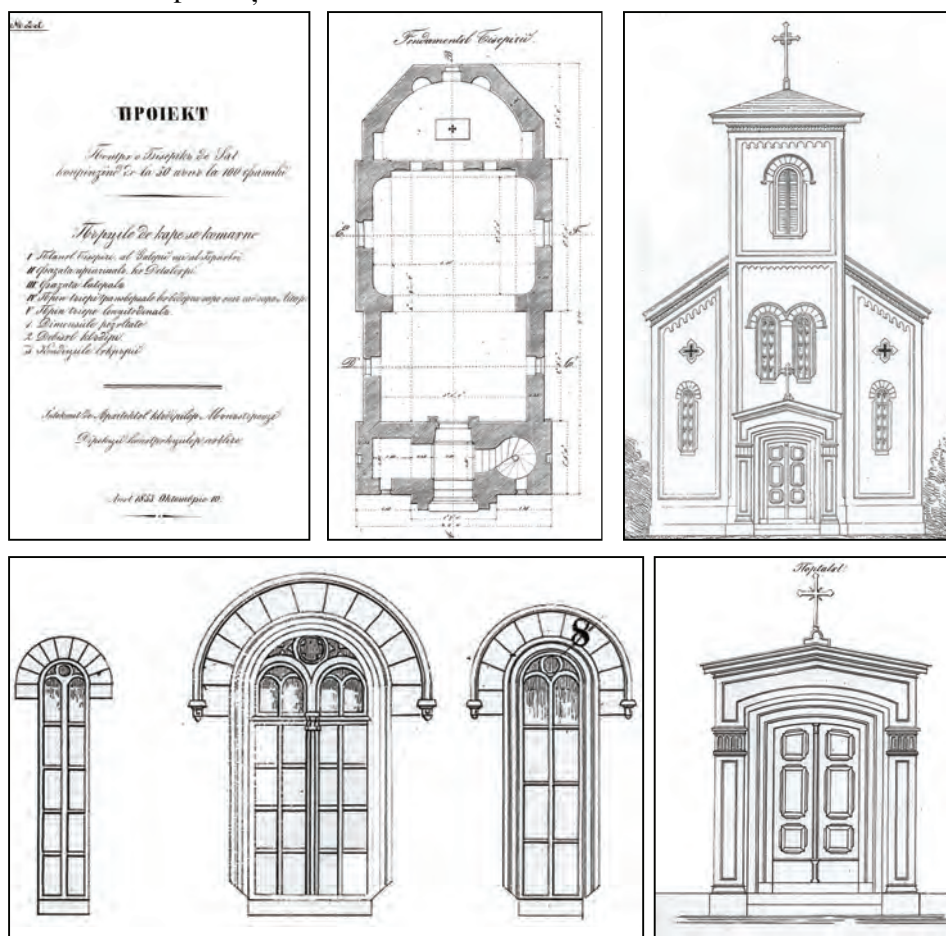

Fig. 1. Extras din proiectul „pentru biserică de sat cuprinzând de la 50 până la 100 de familii”. Foaia de capăt, planul, fațada vestică, detalii de ferestre și portalul¹⁶.

¹⁶ Idem, f. 2, 3, 4, 8, 11.

După cum aminteam la începutul expunerii, Schlatter a continuat contactele cu arhitecții din spațiul cultural de limbă germană. Este sigur faptul că acesta a păstrat legătura cu Friedrich von Gärtner și după stabilirea în Țara Românească. Este foarte probabil ca prin intermediul colaborării cu acesta să fi intrat în contact cu direcțiile de dezvoltare ale arhitecturii promovate în acest spațiu cultural, în special cu *Rundbogenstil*-ul¹⁷ teoretizat de scrierile lui Heinrich Hübsch¹⁸. În timpul studiilor sale sub îndrumarea lui Weinbrenner acesta nu a aderat la dogma neoclasică. A considerat că arhitectura antichității este totalmente nesatisfăcătoare în ceea ce privește necesitățile arhitecturale contemporane. Atitudinea sa critică va fi făcută publică într-o primă lucrare *Über griechische Architektur* (1822), apoi în tratatul „*In welchem Style sollen wir bauen?*” (1828)¹⁹, text pe care se va baza evoluția *Rundbogenstil*-ului.

Rundbogenstil-ul a derivat din dezbaterile privind semnificațiile arhitecturii clasice grecești și romane, care i-au preocupat pe arhitecții germani la începutul secolului al XIX-lea. Între aceștia s-au numărat pe lângă Hübsch, Friedrich von Gärtner, Alexis de Chateaufort și August Andreae, tineri arhitecți care au reacționat împotriva monotoniilor și obositoarelor discuții pe marginea corectitudinii proporțiilor ordinelor clasice, sub influența ideii arhitecturii ca un produs rațional. Hübsch va milita împotriva copismului arheologic promovat de înaintașii săi neoclasiци, insistând pe importanța imaginației și fanteziei artistului în alegerea formelor și ornamentelor. Astfel, în maniera recomandărilor lui Hübsch, ornamentația clădirilor *Rundbogenstil*, derivă dintr-un amestec de surse: romanice, bizantine și clasice.

La fel ca și referințele sale istorice, *Rundbogenstil*-ul va avea o tentă regionalistă. La München, spre exemplu, tonul va fi dat de arhitectura clădirilor lui Gärtner de pe Ludwigstrasse. La începutul anilor 1840 stilul era deja instalat în școlile germane de arhitectură, făcând parte cvasi-oficial din curiculă. Prezența unei orientări *Rundbogenstil* în parte din opera lui Schlatter poate fi astfel argumentată.

¹⁷ *Rundbogenstil* (germ.) = „stilul arcului în plin cintru”.

¹⁸ Gottlieb Heinrich Christian Hübsch (1795-1863), arhitect, istoric, teoretician și profesor, a avut la bază studii de filozofie și matematică la Universitatea din Heidelberg. După doar doi ani va începe studiile de arhitectură la Karlsruhe. Între 1817-1820 a întreprins o serie de excursii de studii în Italia, Grecia și la Constantinopol. Va preda arhitectura la Frankfurt, apoi va deveni arhitect al Curții de la Karlsruhe, ajungând apoi Director al construcțiilor în statul Baden. Va fi de asemenea și șef al departamentului de arhitectură la Technische Hochschule in Karlsruhe.

¹⁹ *** *In what style should we build? The german debate on architectural style.* p. 63-102.

Proiecte model de biserici în arhitectura occidentală

În anii '30 ai secolului al XIX-lea, Biserica Angliei a fost antrenată într-o puternică mișcare de reînnoire. Aceasta își avea rădăcinile în nemulțumirile enunțate de credincioșii care considerau că după trei secole de la Reforma protestantă, biserica nu-și mai satisface pe deplin rolul. Astfel va fi fondată Societatea Eclesiologică din Anglia de către un grup de studenți de la Cambridge.

În ceea ce privește arhitectura religioasă, scopurile inițiale fuseseră modeste, respectiv acelea care priveau adunarea de desene și descrieri ale bisericilor medievale și militarea pentru restaurarea așezămintelor de cult și a altarelor în interiorul acestora. Din 1841, activitatea organizației va deveni mult mai activă. Ideile promovate se vor îndrepta în special împotriva falselor construcții de cult gotice aparținând generațiilor de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Astfel vor fi publicate materiale adresate „constructorilor de biserici” în care sunt enumerate regulile după care aceștia ar trebui să se ghideze – prevederi legate de orientarea spre răsărit a altarului, separarea acestuia de navă, poziționarea cristelniței etc. Toate acestea constituiau un corpus de reguli teologice nicidecum estetice, îndeplinite cu strictete de arhitectura gotică medievală. Criticile formulate de biserică au fost rezultatul analizelor preoților și nu al arhitecților.

Neavând încredere în goticul nou, mișcarea a desemnat ca ideal stilul gotic din jurul anului 1300. În 1844, eclesiologii au început să selecteze modele, să le măsoare și să distribuie desene scalate acolo unde modelele medievale nu erau la îndemână (spre exemplu Statele Unite sau Australia). Aceștia au mers atât de departe încât au ajuns să recomande modele și pentru bisericile parohiale rurale. Cu toate acestea nu au întârziat să apară și exemple derivate din arhitectura medievală anterioară goticului. În această situație se încadrează și cazul caietului de modele de biserici și case parohiale (1853), care a constituit un răspuns al Bisericii Congregaționiste americane la regulile lansate de eclesiologii din Anglia. Arhitectura propusă este un amestec de elemente de vocabular romanice și caracteristici compoziționale gotice, având o serie întreagă de puncte comune cu lexicul și sintaxa Rundbogenstil.

Bisericile rurale model din Țara Românească erau subordonate unui scop utilitar, în timp ce modelele promovate de eclesiologiști aveau ca scop îndeplinirea unor deziderate de natură teologică. Realizarea are loc în același interval de timp însă în spații geografice și culturale diferite. Cu toate acestea proiectele propuse pot fi încadrate în aceeași categorie stilistică, ceea ce creează o nouă perspectivă supra reorientării arhitecturii din principat. Biserica prezentată în lucrarea de față nu este un exemplu singular. Aceasta reprezintă

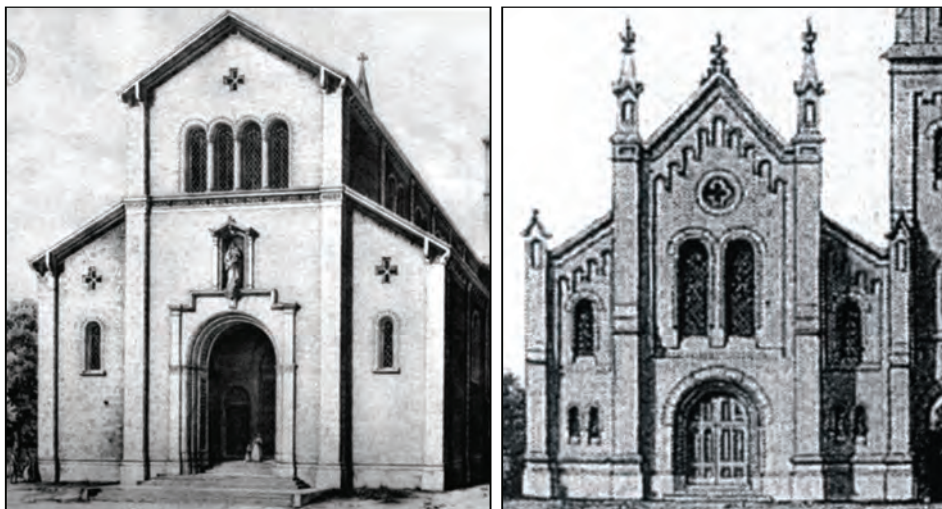

Fig. 2. Heinrich Hübsch, Biserica St. Cyriakus, Bulach (1834-1837 (stânga)²⁰. În centru extras dintr-o carte de modele de biserici și case parohiale (1853), răspuns al Bisericii Congregaționiste americane la regulile lansate de ecleziologiiști din Anglia²¹. Arhitectura propusă este un amestec de elemente de vocabular romanice și caracteristici compoziționale gotice. Fațada propusă de Johann Schlatter este la fig. 1, imaginea 3.

Fig. 3. Detalii selectate din cele trei proiecte prezentate anterior. În stânga nava laterală a bisericii proiectate de Heinrich Hübsch alăturată simulării propuse de Schlatter. În dreapta zona intrării comparație între proiectul lui Schlatter și biserica model a Bisericii Congregaționiste americane.

²⁰ Desen publicat în *** *In what style should we build? The german debate on architectural style*. The Getty Center for the History of Art and the Humanities, 1992, p. 17.

²¹ Desen publicat de Michael J. Lewis în *Gothic Revival*, Thames and Hudson, London 2002, p. 97.

unul dintre primele exemple de acest gen. După unirea principatelor extracarpatice în 1859 acest gen de proiecte – reunind atât tipul de comandă cât și orientarea stilistică și modul de rezolvare – se vor extinde și în Moldova. Astfel de exemple „tip” sunt cele ale arhitecților Anton Kaitanovici²² (proiect realizat în 1861), sau Gaetano Burelly²³ (proiect realizat la 1864), la rândul lor multiplicat prin litografiere și trimise comunităților rurale (comanditare) care nu beneficiau de asistența unui arhitect.

²² Arhitect cu studii la Institutul Politehnic din Viena, despre care se știe că a lucrat în Moldova. În 1850 într-un raport al Eforiei către Departamentul Lucrărilor Publice din Botoșani se menționa faptul că o mare parte din lucrările din oraș sunt lăsate neterminate din cauza arhitectului orașului Carl (Scarlat) von Udrischi. În urma îndepărtării din funcție a acestuia din urmă este promovat arhitectul Anton Kaitanovici. După câte se pare la 18 ianuarie, după doar zece zile în locul său este propus Rudolf Kugler. Cu toate acestea, deși Kaetanovici este de acord să se mute la Bârlad în aceeași funcție de arhitect al orașului. Cu toate acestea Departamentul Lucrărilor Publice nu va încuviința mutarea. Cu toate acestea, el rămâne în funcție până în luna mai a anului 1850 când va fi totuși înlocuit cu Rudolf Cugler.

²³ Fiul unui cofetar al lui Constantin Ipsilanti, de origine italiană romanizat însă, Burelly s-a născut la 1820 la București. Își va face studiile la Paris la Beaux Arts (clasa Vaudoyer) absolvind în 1848 cl. II. În aceeași situație, respectiv absolvenți doar al casei a II-a au fost încă 14 arhitecți care au profesat în România celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Din cei 24 arhitecți (români, sau care au profesat în România) cu studii la Beaux-Arts, doar 10 aveau studii complete, restul mulțumindu-se să practice fără o diplomă, cu atât mai mult cu cât aceasta nu era cerută pentru liberă practică. Și-a desfășurat o parte din activitate ca arhitect al orașului București între 1853-58. Împreună cu Carol Beniș, D. Berindey și Alexandru Odobescu, este implicat în comisiile care au dezbătut problemele legate de controversatele restaurări executate de Lecomte de Nouy. În 1873 face parte din comisia de specialiști care publică un raport critic referitor la restaurările aceluiași Lecomte de Nouy. Din aceeași comisie mai făceau parte și arhitecții Orăscu și Montoreanu. Lucrează împreună cu sculptorul Storek la macheta bisericii episcopale de la Curtea de Argeș, machetă care va fi prezentată la Paris la una dintre expozițiile universale. În 1875 va fi ales membru în Societatea de Arhitecți și Ingineri.

Arhitectură și urbanism

Considerații privind arhitectura urbană în orașul Huși (secolul XIX-lea - prima jumătate a secolului al XX-lea)

Maria Popa

Secolul al XIX-lea a reprezentat și pentru orașul Huși o perioadă de noi și importante transformări, definindu-i-se în linii mari profilul urbanistic pe care l-a păstrat fără prea mari modificări până acum câteva decenii.

Situat într-un cadru natural deosebit de favorabil din punct de vedere agricol, într-o mică depresiune a Podișului Central Moldovenesc, pe artera comercială a râului Prut, târgul Huși a cunoscut un însemnat progres economic, social și cultural¹. Pe lângă funcția de centru comercial, meșteșugăresc și mai ales manufacturier în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la Huși s-a dezvoltat industria prelucrătoare de materii prime agroalimentare, în special, de produse viticole și animaliere².

Referitor la starea Hușului din această perioadă, Gh. Ghibănescu, originar din partea locului, arăta plin de admirație și de mâhnire, în același timp: „Închis între dealuri, ca într-o cetate, mulțimea viilor din apropiere face aerul curat și orașul destul de igienic. Numai nepăsarea oamenilor face să se strice foloasele date de natură. Pozițiunea încântătoare a făcut ca Hasdeu să-l compare cu Karlsbad-ul; dealurile și pădurile Hușilor reproduc până acum, imaginației călătorului, pitoreștile situri de lângă Karlsbad”³.

Reședință domnească încă din secolul al XV-lea și episcopală din secolul al XVI-lea, în anul 1832, prin aplicarea prevederilor Regulamentului Organic, târgul Huși a primit titlul de oraș, iar în 1834 a devenit reședință a ținutului Fălciu și apoi, în 1871, a județului cu același nume, fiind înzestrat cu noi instituții administrative⁴.

Ca centru administrativ, orașul a cunoscut o semnificativă creștere și din punct de vedere demografic, prin fluxul de dregători domnești, funcționari și supuși străini (așa numiții „sudiți”): meșteșugari, negustori, arendași și liber profesioniști. Cei mai mulți s-au stabilit acum bulgarii și evreii, care s-au adăugat românilor majoritari și altor etnii (colonizate de domni și Episcopie în Evul Mediu), hușiți și țigani, grupați în bresle pe lângă biserici.

¹ I. Gugiuman, *Depresiunea Huși*, București, 1959, p. 156, 167.

² * * * , *Județul Vaslui – monografie*, București, 1980, p. 118.

³ Gh. Ghibănescu, *Originea Hușilor – studiu istoric*, Bârlad, 1887, p. 12.

⁴ * * * , *Istoria Hușilor*, Galați, 1995, p. 101.

Populația, care însuma 4.918 locuitori în 1832, a ajuns la 7.700 în 1835 și se va dubla către sfârșitul secolului XIX și începutul secolului al XX-lea, numărând 14.309 locuitori în 1897, 15.652 în 1912 și 20.913 în 1918⁵. Dintre toate centrele populate din depresiunea Huși, orașul Huși a devenit, în această perioadă, cel mai mare ca număr de locuitori și cel mai important din punct de vedere economic, politic și cultural, mai ales după anul 1890, când s-a construit calea ferată Crasna – Huși, care l-a pus în legătură cu alte orașe și târguri din partea de est a podișului Moldovei: Iași, Vaslui, Bârlad, Fălciu, precum și din alte zone ale țării⁶.

Creșterea populației a dus la extinderea orașului spre SE și spre V-NV. Potrivit planului din 1871, acesta se întindea pe o suprafață de 450 ha (plus 3.470 ha vii, livezi și locuri virane), dezvoltându-se pe linia pieței, de la Curtea domnească spre Prut și spre gară (actualele străzi: Ștefan cel Mare, General Teleman, Alexandru Ioan Cuza și 1 Decembrie). Planul din 1885, fiind mai complet, marca străzile principale și cele 4 cartiere: Cotroceni, Broșteni, Plopeni și Răești⁷. Dacă în 1832 avea 1.217 de case, în anul 1891 cuprindea 2.200 de case și 52 de străzi⁸.

Astfel, începutul de secolul XIX târgul Huși era o așezare de tip rural, cu excepția ansamblului fostei curți domnești, străjuit de biserica „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, ctitorită de Ștefan cel Mare în anul 1495, cu străzi care porneau din centru și care își aveau capătul la marginea terenului agricol. Construcțiile, în marea lor majoritate erau tipice zonei etnografice în care se înscriseră orașul (și care se mențin și astăzi în zonele marginase străzilor principale, așa numitele „mahalale”, mai târziu „cartiere”), cu excepția centrului dotat cu spații pentru ateliere, dughene și prăvălii. Specifice erau casele de lut și lemn, cu două sau mai multe încăperi, cu acoperiș în patru ape, cu sau fără pridvor, așezate la sol. Această arhitectură tradițională, asemenea caselor țărănești, impresiona prin echilibrul dintre volumetrie, planimetrie, plinuri și goluri de o rafinată simplitate (fig. 1).

Devenit între timp reședință de ținut și de județ, a fost înzestrat cu instituții corespunzătoare acestui stadiu: isprăvnicie, tribunal, judecătorie, școli bănci etc. Însă incendiile repetate din anii 1844 (când au ars 192 de case și 50 de dughene), 1847 și mai ales din anul 1873, au distrus mai mult de jumătate din oraș⁹. De aceea, marea majoritate a clădirilor reprezentative ale orașului care au supraviețuit până în zilele noastre, datează de la sfârșitul secolului

⁵ *Ibidem*, p. 107, 140-143.

⁶ I. Gugiuman, *op. cit.*, p. 156, 162.

⁷ ***, *Istoria Hușilor*, p. 105-106, 143.

⁸ *Ibidem*, p. 101, 141, 143.

⁹ *Ibidem*, p. 105, 141.

al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. Noile construcții publice și alte lucrări edilitare ridicate în această perioadă au dat o notă urbană nouă orașului, așezat la poalele dealurilor dinspre Prut.

N. Iorga, vizitând orașul în anul 1902, impresionat de pitorescul acestor locuri, se exprima astfel: „Te urci pe una din înălțimile ce-și încălzesc la soare coastele acoperite de vii și deodată-n vale privirea ți se coboară asupra caselor albe, împrăștiate într-o neorânduială veselă a orașului cu o tradiție mândră, vrednică de trecutul glorios și aspirațiile noastre naționale”¹⁰.

Amploarea transformărilor din arhitectura contemporană a făcut ca cea mai mare parte din aceste construcții să fie sacrificate (fig. 2 /a, b, c) sau altele care s-au păstrat până astăzi să fie rupte din context, pierzându-se printre blocurile standard.

Pentru a se păstra personalitatea orașului, a specificului local destul de pitoresc din punct de vedere natural, arhitectural, artistic și urbanistic, cele mai reprezentative mărturii edilitare datând din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, au fost înscrise în lista monumentelor și rezervațiilor de arhitectură.

În acțiunea de luare în evidență a fondului monumental din Huși și care este specific secolului al XIX-lea, s-a ținut cont de destinația inițială a construcțiilor.

În ceea ce privește clădirile cu destinație administrativă și culturală, de remarcat este faptul că până la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, au fost folosite de regulă clădirile particulare. Astfel, primăria a funcționat, între anii 1906-1940, în casele donate de postelnicul Dimitrie Castroian, în anul 1864, pentru înființarea spitalului comunal. La acea dată erau considerate „cele mai frumoase case din oraș”, cumpărate de la Smaranda Razu și demolate după cutremurul din 1940, pe locul cărora s-a construit, apoi, policlinica¹¹. În nomenclatorul stradal din anul 1930 figurau pe strada Ion Mârza, nr. 16¹² (astăzi, str. 1 Decembrie).

Biblioteca publică a fost instalată în casa lăsată testamentar de Elena Popovici, în anul 1940, cu condiția înființării unui „centru de culturalizare” care să-i poarte numele său (din prima căsătorie): „Elena Iamandi”¹³, demolată în anul 1988¹⁴ (fig.3). Pe locul ei se află astăzi o clădire modernă de poștă.

¹⁰ N. Iorga, *Drumuri și orașe din România*”, București, 1903, p. 179.

¹¹ *Ibidem*, p. 206.

¹² Arhivele Naționale Vaslui, fond Primăria Huși, 1864-1950, dos. 1 /1864, f. 1; dos. 1 / 1930, f. 25, dos. 29 / 1944.

¹³ *Ibidem*, dos. 34 / 1940; vezi și dos. 29 / 1927, f. 5.

¹⁴ *** , *Istoria Hușilor*, p. 220.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, s-a realizat un program special de construire a unor edificii publice (administrație, justiție, învățământ, sănătate etc.), cu parter și unele cu demisol parțial, care atrag atenția prin diversitatea și fantezia decorului fațadelor, încadrat stilistic în eclectismul de școală franceză (bogate decorații cu stucaturi, statui, bosaje, frize, medalioane ș. a.). Din dorința de a imita modelele occidentale, se apelează la meșteri de peste hotare, cel mai cunoscut în zonă, fiind acum antreprenorul Lorenzo Collavini, de origine italiană, stabilit în Huși¹⁵.

Predilecția pentru aceste modele este ilustrată de edificiile de acest gen, care s-au mai păstrat până în zilele noastre, precum: *Tribunalul fostului județ Fălciu* (astăzi, Palatul Justiției, str. Al. Giugaru, nr.1)¹⁶ și *Judecătoria* (astăzi, Casă de Cultură „Al. Giugaru”, str. Al. Giugaru nr.2), ambele construite în anul 1892, prevăzute cu intrări monumentale pe patru coloane adosate (canelate, capitel simplu), frontoane neoclasice decorate în basorelief, pilaștri cu capitel compozit (motiv vegetal), bosaje pe toată suprafața, muluri în retragere și frize decorative sub cornișă (cochilii, zimți, cărămidă aparentă) și stucatură interioară (fig. 4-5); *Camera Agricolă* (astăzi, Clubul Elevilor și Copiilor, str. 1 Decembrie nr.11), ridicată în 1911, cu pridvor monumental la intrarea principală, sprijinit pe 4 coloane, din care două adosate (capitel compozit), baluștri sub ferestrele încadrate de profiluri rectangulare, surmontate de amorași, stucatură interioară și exterioară (motive vegetale, florale, antropomorfe, medalioane); acoperiș de tip baroc cu lucarne decorate în același stil cu finisajele exterioare, învelitoare din tablă decorată în „solzi” (fig. 6); *Banca „Albina”* (astăzi, atelier – Școala nr. 1 „Mihail Sadoveanu”, str. Al. I. Cuza nr. 13), construită în anul 1914, ce se impune prin plastica decorativă a fațadelor, compusă din frontoane, coloane adosate, ancadramente profilate, baluștri, bosaje, motive vegetale, geometrice și antropomorfe, etc. (fig. 7)¹⁷; *Banca Națională a României* (astăzi, Raiffeisen Bank S.A. – Agenția Huși, str. 1 Gen. Telesman nr. 1), zidită între anii 1938–1940, pe trei niveluri (subsol, parter și etaj), cu finisaje exterioare de o deosebită valoare artistică, constând în stucaturi, frize, capitelluri, bosaje, vase ornamentale etc. (fig. 8); *Ansamblul vechiului spital* (azi, pavilion – boli contagioase, corp administrativ și arhivă), realizat

¹⁵ Fosta sa locuință este situată astăzi pe str. Florilor nr. 2; clădire cu demisol, parter, etaj și mansardă parțială (cu grădină, împrejmuire din fier forjat). Casa are coloane la intrare, deschideri în arc în plin cintru și trilobate, balcoane cu balustrade din zidărie și fier forjat, fronton triunghiular; monograma ctitorului și datarea pe pardoseala din mozaic de la intrarea principală: „L. C. / 1924”, scară interioară cu balustradă de lemn; beci din cărămidă pe latura de sud.

¹⁶ În urma intervențiilor efectuate, ornamentația fațadelor a fost simplificată.

¹⁷ Astăzi nefuncțională, degradată de timp și cutremure.

în anul 1897, pe terenul donat de Ecaterina P. Andreescu, din Huși, în 1896, în suprafață de 60 de stânjeni, pe str. Movilelor (astăzi, str. 1 Decembrie nr. 44)¹⁸. Construcțiile impresionează prin echilibrul dintre planimetrie, volumetrie și decorul fațadelor (finisaje din cărămidă aparentă, bosaje la colțuri, casetoane sub cornișă, brâie și ancadramente profilate, console de lemn crestată).

O altă categorie de arhitectură civilă o ocupă edificiile școlare. Acestea sunt, în general, construcții funcționale, cu arhitectură de epocă. Eclectismul clasicizant cu nuanțe de baroc al arhitecturii de acest gen se regăsește - în materie de program școlar și cu proporții temperate, la *Școala de Băieți*, str. I. L. Caragiale nr. 4¹⁹, cea mai veche școală publică din Huși, construită în anul 1893 (școală de tip „Spiru Haret”, cu 4 clase, cancelarie, arhivă și dependințe). Păstrează ancadramente originare de epocă, console de lemn crestată și din zidărie, decorate cu palmete, ușă de lemn și feronerie.

În cu totul alt spirit, deosebit, atât prin amploarea proporțiilor cât și prin eclectismul predominant neoclasic al fațadelor (colțuri marcate de bosaje, casetoane și arcade duble la ferestre cu deschideri în arc în plin cintru și arc teșit, brâu decorativ sub cornișă – motive vegetale, console de lemn crestată cu tăieturi în scară rotunjită) este *Liceul Teoretic „Cuza Vodă”*, realizat între anii 1913-1916 (str. M. Kogălniceanu nr.15), ca sediu al *Gimnaziului „Anastase Panu”*²⁰, ce se dezvoltă pe trei niveluri (demisol, parter și etaj; fig. 9).

De asemenea, școlile ecleziastice ridicate de Episcopia Hușilor în prima jumătate a secolului al XX-lea au întărit predilecția spre neoclasicism și eclectism în arhitectura orașului, exemple fiind: *Seminarul ortodox* (astăzi, Unitate militară, str. 1 Decembrie nr. 42), construit între anii 1927-1931, cu parter și etaj, și *Școala de cântăreți* (astăzi sediul administrativ al Episcopiei Hușilor, str. Ștefan cel Mare, nr. 1), construită în 1939, cu un singur nivel.

Un loc aparte în cadrul fondului arhitectural din această perioadă îl ocupă clădirile – locuințe, cele mai multe rămase pe străzile declarate rezervații de arhitectură, care leagă centrul de gară, și anume străzile G-ral Teleman, Al. I. Cuza și 1 Decembrie. Acestea sunt construcții, în general, cu un singur nivel, de plan rectangular, din zidărie de cărămidă, pe fundații de piatră. Multe din ele mai poartă amprenta stilului tradițional. Planimetric se pot caracteriza prin dispunerea unei săli centrale în jurul căreia se organizează

¹⁸ Arhivele Naționale Vaslui, fond Primăria Huși, 1864 – 1950, dos. 1 / 1896; vezi și *Istoria Hușilor*, p. 207; azi, clădirile arhivei și corpului administrativ sunt nefuncționabile, afectate de cutremure și intemperii.

¹⁹ ***, *Istoria Hușilor*, p. 191.

²⁰ Costin Clit, *Liceul Teoretic „Cuza Vodă” din Huși - studiu monografic*, Vaslui, 2003, p. 22, 41; vezi și Laurențiu Ștefănescu, *Din istoricul Liceului „Cuza Vodă” Huși (1889-1925, în Acta Moldaviae Meridionalis*, vol. VII-VIII, Vaslui, 1985-1986, p. 483-487.

camerele în mod simetric. Construcția de cărămidă este tencuită în interior și exterior, cu fațade bogat ornamentate în stuc, tâmplării sculptate și feroneriei.

Cu ocazia vizitei amintite mai sus, N. Iorga, deși aprecia arhitectura unor clădiri din Huși, sublinia, totodată că „nu sunt totdeauna de bun gust”, dar arată, în același timp, că ele exprimă „multă tragere de inimă și dorința naivă de a înfrumuseța”.

Preluarea directă a arhitecturii populare, în forme culte, specific moldovenești, este manifestată la *casa din str. Al. I. Cuza nr.27*, considerată cea mai veche casă păstrată în centrul orașului (cca. 1680 și refăcută în secolul al XIX-lea, cu unele intervenții în secolul al XX-lea) și care reprezintă cea mai vădită adaptare a clasicismului la tradițiile constructive locale. Modernizarea clasicistă a cornișei și a frontonului se adaptează schemei locale a casei cu parter și tindă, cerdac și pridvor pe coloane din zidărie (inițial din lemn, dovadă fiind stâlpii și bagdadia de lemn pe fațada posterioară), prispă cu balustradă de lemn strujit (mosoare) și acoperiș în patru ape (cu grădină în fața casei și împrejmuire). La interior, păstrează sistemul de închidere al ușilor cu „clempuș”, „balamale” din fier, prelucrat în ateliere locale și sobe de teracotă originare (sfârșit de secol XIX – început de secol XX).

În aceeași linie arhitectonică se înscriu și alte locuințe, cu un singur nivel, de plan rectangular, cum ar fi : *casele Ralea* din str. Toma Kisacov, nr. 1, construite în anul 1864 de părinții lui Mihai Ralea, eseist și om politic hușean²¹ (astăzi, cabinete medicale și grădiniță), mai ales cea de la nr. 1A, cu parter supraînălțat pe un beci din cărămidă, ramificat (în parte surpat), cu cerdac pe latura lungă și fronton neoclasic care marchează intrarea, sprijinit pe șase coloane; prispă cu balustradă din fier forjat și grilaj cu data „1864” (pe oberlihtul ușii de la intrare; fig. 10). Pe lângă acestea mai menționăm *casa de pe strada Al. I. Cuza nr. 35*, construită în 1894, cu intrare monumentală, cerdac și fronton sprijinit pe patru coloane dorice, balustradă cu baluștri, fațade bogat ornamentate cu motive vegetale, bosaje și ancadramentele ferestrelor profilate, decorate cu motive geometrice, ușă originală din lemn sculptat²²; *casa din str. G-ral Teleman nr. 13*, construită în anul 1902, având intrarea principală marcată de un pridvor și un fronton neoclasic (căptușit cu scândură), sprijinit de 4 coloane dorice din zidărie, fațade decorate cu pilaștri canelați, imitații de creneluri pe latura de vest, muluri în retragere sub cornișă, profiluri rectangulare la ferestre, subliniate de frontoane liniare și casetoane în partea inferioară, console și tâmplărie de lemn sculptat (fig. 14 / b); *casa din str. 1 Decembrie nr. 2*, construită în anul 1910, de asemenea, cu pridvor monumental și fronton neoclasic, sprijinit pe 4 coloane (capitel simplu), cu grădină și curte în jur.

²¹ *** , *Istoria Hușilor*, p. 292.

²² Aflată în stare avansată de degradare.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea se dezvoltă arhitectura eclectică și de imitație. Se construiesc case de dimensiuni mai mari, cu unul sau două niveluri, demisoluri și mansarde parțiale, cu o decorație mai încărcată a fațadelor și mai voit festivă, ce ilustrează starea materială și poziția socială a proprietarilor. Acestea se impun prin echilibru dintre planimetrie, volumetrie și plastica decorativă a fațadelor (cu porticuri, coloane, stucaturi, statuete, bosaje, baluștri, feronerie, tâmplărie sculptată, monograme etc.).

Semnificative pentru ilustrarea acestui gen de locuințe sunt următoarele:

- Casa *Adam Mitache* (astăzi sediul Muzeului municipal, fost sediu al Prefecturii județului Fălciu, str. Gen. Teleman, nr. 8)²³, construită la sfârșitul secolului al XIX-lea (c. 1880), pe fundații mai vechi din secolul al XVIII-lea, în stil eclectic, cu bogate ornamente la interior și exterior, stil baroc și Renaștere franceză. Intrarea principală este marcată de un portic surmontat de fronton sprijinit pe două coloane - capitel compozit și scări monumentale de piatră. Păstrează finisajele exterioare cu decorații vegetale, zoomorfe, antropomorfe și geometrice, medalioane și muluri sub cornișă, ancadramentele ferestrelor din imitație de piatră, decorate cu frontoane și baluștri, bosaje pe toată suprafața, ușa de lemn de stejar cu inițialele ctitorului: „A”.”M”, tavanul de la intrare pictat și stucatură interioară; acoperiș articulat, de tip baroc cu lucarne și învelitori din tablă, decorate cu motive vegetale și în „solzi” (fig.11).

- Casa *Berea* (astăzi, sediul Muzeului eparhial Huși, str. 1 Decembrie nr. 10), construită la sfârșitul secolului al XIX lea (cca. 1889), în stil eclectic cu fațade ornamentate cu elemente de Renaștere franceză și baroc, feronerie, stolerie sculptată, ornamente în stuc și scară monumentală la interior²⁴ (fig. 12).

- Casa *Monostireanu* (astăzi, restaurant al S.C. BICOMPLEX S.R.L. Huși, cunoscut și sub denumirea de „Podgoriile Hușilor”), str. G-ral Teleman nr. 15, construită în stil eclectic cu bogate ornamentații cu elemente de Renaștere franceză și baroc (arcade în plin cintru, medalioane - stil rococo, casete,

²³ Astăzi, în stare avansată de degradare, infestată cu ciuperca *Merullius Lacrymans*; există proiect tehnic - faza P. T., D.E., elaborat de Pro-Gal b.p. București, finanțat de Ministerul Culturii și Cultelor, Aviz nr. 289 / M / 2005. Se prevăd lucrări de consolidare prin grinzi-centuri la nivelul fundațiilor, căptușeli la pereți în zonele fără decorații, planșee din beton armat și supra betonări peste bolțișoarele din cărămidă. Șarpanta și învelitoarea se înlocuiesc. Se refac, atât finisajele interioare ale pereților și tavanelor, cât și pardoselile. Se conservă tâmplăria exterioară din lemn de stejar. Se refac decorațiile din tablă și se vor conserva lucrările de piatră, cu condiția eliminării atacului biologic.

²⁴ Vezi, Ministerul Culturii și Cultelor, *Premiile pentru Patrimoniul Cultural Național - 2004*, București, 2005, p. 28: reparată de Episcopia Hușilor, Ministerul Culturii și Cultelor și donator, Mihai Berea din București, între anii 1989-2004, prin strădania P. S. Episcop Ioachim premiat cu Premiul „Julian Antonescu” pentru patrimoniul cultural național – 2004; a suferit unele transformări constructive și stilistice, în urma ultimilor reparații.

console, balconașe, statui, stucatură și oberlihturi de lemn - decor vegetale și geometric²⁵; fig. 13).

Aceeași abundență decorativă de factură eclectică, predominant neoclasică aplicată pe fațade cu ordonanță tradițională, o întâlnim și la alte locuințe burgheze, de dimensiuni mai mici, organizate pe un singur nivel, cum ar fi casele de pe străzile: *G-ral Teleman nr. 6, 7, 11, 1 Decembrie nr. 1, 14* (fig. 14/a), *Al. I. Cuza nr. 76*. Altele, în număr mai restrâns, preau elemente de tip baroc, exemplu fiind casele din str. *1 Decembrie nr. 8* (fig. 15) și *Al. I. Cuza nr. 50*.

Ca răspuns la noile tendințe din arhitectura românească de la începutul secolului al XX-lea, câteva case sunt influențate de stilul neoromânesc, fiind vorba de casele din străzile; *1 Decembrie nr. 4* (foișor cu coloane torsate, balustradă în trafor, ușă sculptată din lemn de stejar), *1 Decembrie nr. 6* (ferestre în acoladă, ocnițe), *Al. I. Cuza nr. 5*; fig. 16) și *51* (přidvor cu arcade polilobate).

Nu putem încheia această succintă prezentare a tipurilor de clădiri din Huși, specifice secolului al XIX-lea, fără a include edificiile eclesiastice, majoritatea ridicate pe locul unor biserici de lemn, de către bresle, cu excepția bisericii „Sfinții Apostoli”, care deși este zidită în secolul al XV-lea, datorită intervențiilor ulterioare are aspect de arhitectură de secol XIX, păstrând în originar, doar pisania și urmele temelior²⁶. Toate acestea au preluat planul trilobat al ctitoriilor medievale, decorate la exterior, cu elemente neoclasiche și eclectice. Printre cele mai reprezentative, care au reușit în mare parte să-și păstreze aspectul inițial și care le conferă și valoarea de monument istoric, amintim doar două lăcașe de cult ortodox:

- *Biserica „Sf.-ții Voievozi”* a breslei negustorilor bogasieri (str. Eroilor nr. 10), construită între anii 1849 -1855 (pe locul vechii biserici de lemn, din 1770, arsă în 1873)²⁷, având fațadele decorate cu elemente aparținând stilului romantic (pilaștri canelați, friză de arcaturi sub cornișă, brâu median cu trei profiluri, rezalite, ferestre rectangulare cu deschidere în arc în plin cintru²⁸; turn clopotniță detașat (rupt din context, de către blocurile construite în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea) cu trei niveluri, intrare cu deschidere în arc în plin cintru, acoperiș de tip baroc, datat: „1850-1857” (fig. 17).

- *Biserica „Sf. Gheorghe”* (str. Sf. Gheorghe nr. 1), ridicată între anii 1858-1867 de breasla blănarilor²⁹, amestec de tradiție (planimetrie) și inovație

²⁵ Intervenții ulterioare asupra fațadelor: placarea soclului cu piatră aparentă, înlocuirea tâmplăriei de lemn sculptat cu termopan.

²⁶ V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 171.

²⁷ ***, *Istoria Hușilor*, p. 142, 170.

²⁸ Conform, Doina Rotaru (+ 29.12.2005).

²⁹ *Ibidem*, p. 171.

(plastică arhitecturală – fațade decorate cu elemente preluate din repertoriul stilului neoclasic: arcaturi, pilaștri canelați, profiluri simple ce marchează soclu și cornișă; turn clopotniță pe pridvor, secțiune pătrată, subliniat de profiluri, acoperiș baroc³⁰).

În condițiile democratizării și privatizării de astăzi, ale alterării mentalităților, ale lipsei de resurse financiare și de preocupare din partea comunității locale, patrimoniul clădit al acestei urbe se află în mare pericol.

Relevarea semnificației și valorii unor edificii hușene, dovezi incontestabile ale contribuției și capacității creatoare a înaintașilor acestor locuri, se impune, cu atât mai mult astăzi, când, deși, aflate sub protecția legilor, multe dintre ele au fost vitregite, suferind distrugeri, intervenții arbitrare, utilizări și amenajări necorespunzătoare, fiind lăsate în paragină sau aduse în stare critică în mod intenționat.

Punem această temă în discuție ca un semnal de alarmă pentru întregul fond monumental din județ, ignorat, agresat și mutilat.

Fig. 1 - Huși - cartier Corni (carte poștală, 1922 - colecția Muzeului jud. Vaslui)

³⁰ Conform, Doina Rotaru; restaurată de Ministerul Culturii și Cultelor, 1992-2004.

Fig. 2a - Str. Ștefan cel Mare (carte poștală, 1922 - colecția Muzeului jud. Vaslui)

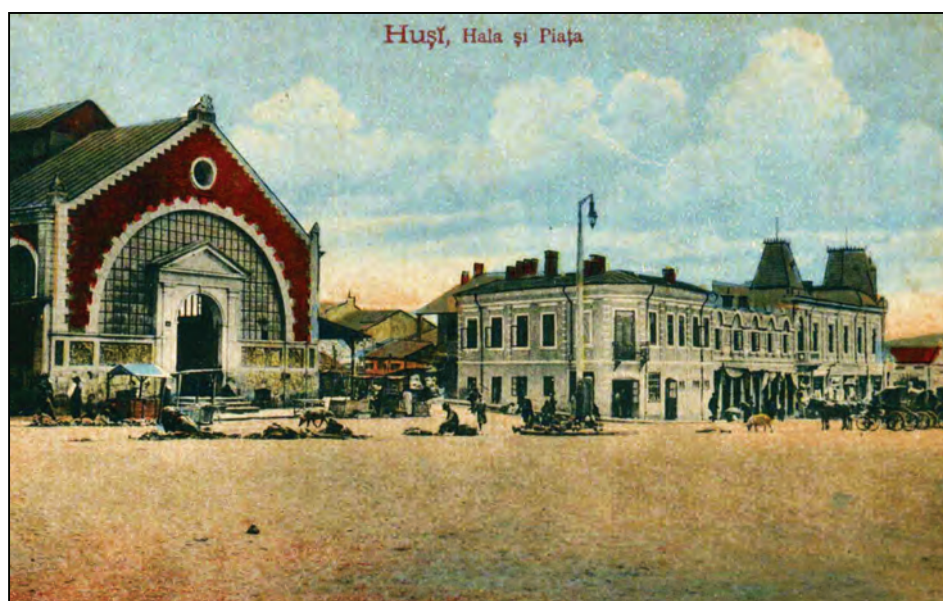

Fig. 2b - Piața și Hala (carte poștală, 1922 - colecția Muzeului jud. Vaslui)

Fig. 2c - Piața Halei (carte poștală, 1922 - colecția Muzeului jud. Vaslui)

Fig. 3 - Casa Iamandi (carte poștală, 1988 - colecția Bibliotecii Liceului „Cuza Vodă” Huși)

Fig. 4 - Tribunalul fostului jud. Fălcuș - fațada principală (foto 2005)

Fig. 5 - Judecătoria Huși - detaliu fațada nord (foto 2005)

Fig. 6 - Camera Agricola (foto 1989)

Fig. 7 - Banca „Albina” - fațada principală (foto 1989)

**Fig. 8 - Banca Națională a României - Agenția Huși - vedere SV
(carte poștală – colecția Bibliotecii Liceului „Cuza Vodă” Huși)**

Fig. 9 - Liceul „Cuza Vodă” - vedere NE (foto 1958, colecția Muzeului mun. Huși)

Fig. 10 - Casa Ralea (foto 1989)

Fig. 11 - Casa Adam Mitache (foto 2005)

Fig. 12 - Casa Berea - fațadă SE (foto 1989)

Fig. 13 - Casa Monostireanu - vedere SE (foto 1989)

**Fig. 14a - Casă, str. 1 Decembrie nr. 14
(1909) - detaliu ușă**

**Fig. 14b - Casă, str. G-ral Teleman nr. 13
(1902) - detaliu ușă**

Fig. 15 - Casă, str. 1 Decembrie, nr. 8 (1939) - detaliu fronton

Fig. 16 - Casă, str. Al. I. Cuza nr. 5 (1934)

Fig. 17 - Biserica „Sfinții Voievozi” - turn clopotniță

Monumentele zonei metropolitane Iași

*Adina Grigorovschi
Mircea Grigorovschi*

Prezentarea componenței zonei metropolitane Iași

De importanță mai mică sau mai mare, monumentele zonei metropolitane Iași se află situate pe teritoriul a 13 comune limitrofe municipiului Iași, comune care în anul 2004 au semnat împreună cu Consiliul Județean Iași și Primăria Municipiului Iași actul de constituire al zonei metropolitane. Aceste comune sunt: Aroneanu, Bârnova, Ciurea, Holboca, Lețcani, Miroslava, Popricani, Rediu, Schitu Duca, Tomești, Victoria, Valea Lupului, Ungheni.

O trăsătură comună a orașelor metropole este voința de a-și valorifica potențialul și de a se afirma ca entități valoroase în context european și global. Un oraș de prim rang cum este clasat Iașul în Planul de Amenajare al Teritoriului Național – Secțiunea Rețele de localități, prezintă importanța ei însuși, însă potențialul său poate fi valorificat deplin numai în context regional.

O direcție ce trebuie urmărită în acest cadru o constituie punerea în valoare a fondului construit valoros prin reabilitarea fondului construit existent. Această reabilitare exprimă nevoia social umană de a prezenta fondul construit existent, adaptându-l la noile cerințe ale unei vieți moderne și civilizate.

Starea prezentă a fondului construit, construcții istorice și unele chiar mai recente este alarmantă în multe cazuri. Degradarea accelerată a construcțiilor datorită vârstei și poluării mediului, necesitatea de a economisi materiale și energie ca și înțelegerea acutizată a necesității protejării mediului ridică la rang de prioritate grija pentru întreținerea și reabilitarea construcțiilor existente.

Aplecându-ne asupra monumentelor zonei metropolitane Iași putem constata existența preocupărilor în acest domeniu deși din nefericire acest fenomen nu are amploarea și nici ritmul pe care ni l-am dori.

Clasificarea monumentelor zonei metropolitane

Monumentele zonei metropolitane Iași pot fi clasificate după importanța lor în monumente făcând parte din grupa A (monumente de valoare națională și universală) și monumente istorice reprezentative pentru patrimoniul național local, aparținând grupei B de importanță.

Exceptând monumentele aflate pe teritoriul municipiului Iași, din cele 38 de monumente aparținând zonei metropolitane, *6 monumente aparțin grupei A conform Listei monumentelor propusă spre publicare 2003-2004:*

- *Biserica Sf. Nicolae* a fostei mănăstiri Aroneanu construită în 1594, sat Aroneanu, com. Aroneanu;

- *Mănăstirea Bârnova*, Biserica Sf. Gheorghe începută de Miron Bar-novschi și terminată de Gheorghe Duca.

- *Schitul lui Tărăță*, sec. XVIII-XIX. Biserica Adormirea Maicii Dom-nului, 1775, cu reparații la sfârșitul secolului al XVIII-lea și adăugiri 1836 (pridvor);

- *Mănăstirea Hlincea*, Biserica Sf. Gheorghe (construită c.1587 cu completări (1660) și reparații (1908), turnul clopotniță din secolul al XVII-lea și refaceri (secolul al XIX-lea), zidul de incintă din secolul al XVII-lea, ruinele clădirilor mănăstirești, din satul Hlincea, com. Holboca;

- *Biserica Sf. Arhangheli*, sat Cucuteni, com. Lețcani;

- *Biserica Sf. Spiridon (Rotundă)*, sec. XVIII, sat Lețcani, com. Lețcani.

Un număr de 30 monumente reprezintă arhitectura de cult și numai 8 dintre ele sunt monumente de arhitectură civilă.

Din cele 30 monumente de cult, 3 reprezintă ansambluri mănăstirești, 4 sunt biserici de lemn iar 23 sunt biserici de zid.

• *Mănăstirile sunt:*

- Mănăstirea Bârnova;
- Mănăstirea Pietra Sfântă (Schitul Tărăță);
- Mănăstirea Hlincea.

• *Bisericile de lemn:*

- Biserica de lemn Sf. Gheorghe (1768), com. Miroslava, sat Vorovești;

- Biserica de lemn Sf. Nicolae (1806), com. Miroslava, sat Ciurbești;
- Biserica de lemn Nașterea Sf. Ioan (1848), com. Lețcani, sat Cogeașca;
- Biserica de lemn Tăierea Capului Sf. Ioan Botezatorul (1744), com. Schitu Duca, sat Poiana.

Având în vedere *funcțiunea* pe care o îndeplinesc din cele 8 monumente de arhitectură civilă prezente pe teritoriul zonei metropolitane Iași:

- 2 sunt clădiri ce adăpostesc spitale (Sanatoriul TBC de la Bârnova, secolul al XIX-lea, și Ansamblul de clădiri al spitalului Poieni, secolul al XIX-lea, com. Schitu Duca);

- 3 sunt gări (Bârnova, Ciurea și Lețcani , toate din secolul al XIX-lea);
- 1 industrie – Fabrica de cărămidă Ciurea (1891);
- 1 han – Șanta (Moara), sat Curățuri, secolul al XIX-lea.
- 1 conac – Conac Sturza Inculeț.

În ceea ce privește *regimul de proprietate* numai 2 monumente sunt proprietate privată, restul de 36 fiind proprietatea cultelor (30) sau a statului (6).

Conform *Listei cu valori de patrimoniu cultural de interes național – Secțiunea III, Zone protejate din Planul de amenajare a teritoriului național, monumentele istorice de valoare națională excepțională aparținând zonei metropolitane Iași*, exceptând monumentele situate în municipiul Iași, sunt:

- *Cap. k. Biserici și ansambluri mănăstirești, în comunele județului Iași*:
- Ansamblul mănăstirii Bârnova, com. Bârnova, sat Bârnova;
- Biserica fostului schit Hlincea, Ciurea, sat Hlincea;
- Biserica Sf. Spiridon (Rotundă), com. Lețcani, sat Lețcani;

De asemeni municipiul Iași precum și 4 dintre comunele zonei metropolitane Bârnova, Ciurea, Lețcani, Miroslava sunt înscrise la *cap. Unități teritorial administrative cu concentrație foarte mare a patrimoniului construit cu valoare arhitecturală de interes național*.

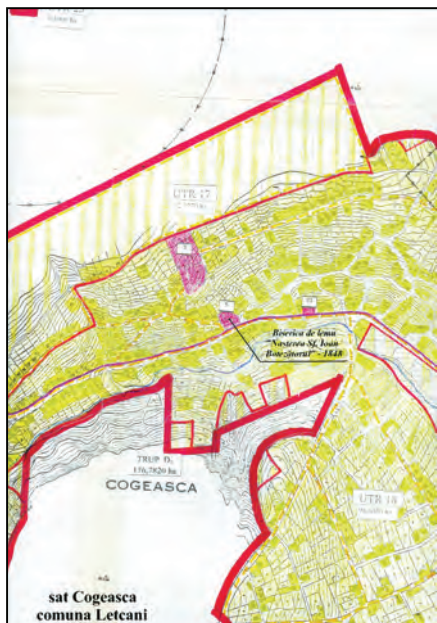
Amplasarea monumentelor pe teritoriul județului

Monumentele nu sunt amplasate uniform pe teritoriul zonei metropolitane, astfel încât patru din comune nu dețin monumente de arhitectura, iar alte patru comune după cum reiese din cele arătate mai sus prezintă o mare concentrație a patrimoniului construit valoros la nivel național.

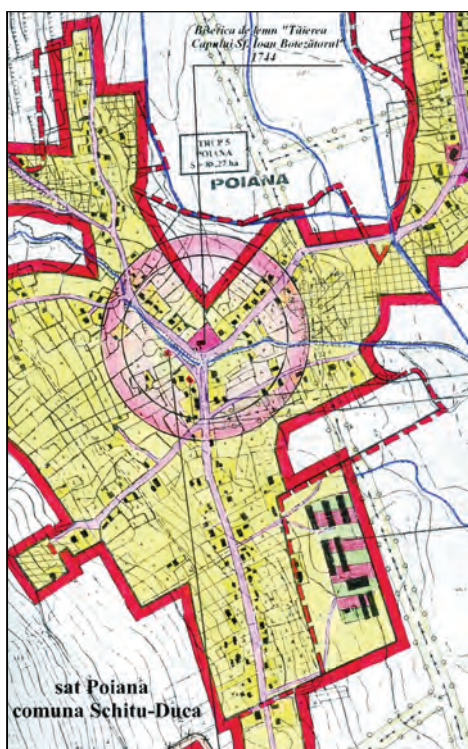
Amplasarea monumentelor în cadrul localităților

După cum putem observa din PUG-urile comunelor aparținând zonei metropolitane monumentele sunt amplasate:

- în interiorul aşezărilor, în zone dens construite:

- Biserica de lemn Naşterea Sf. Ioan Botezătorul, sat Cogeaşca, com. Letcani;

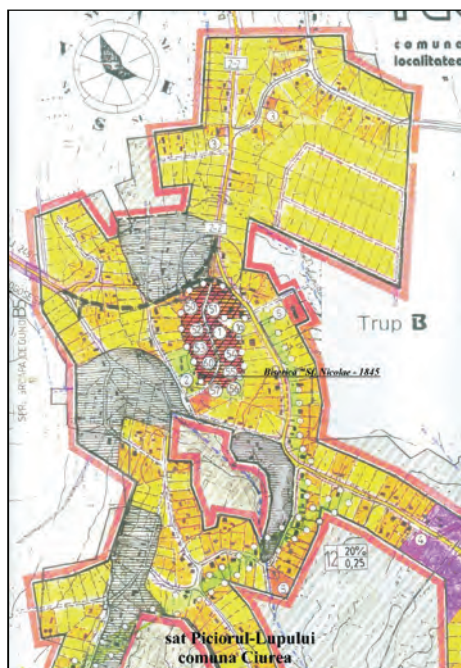

- Biserica de lemn Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul, sat Poiana, com. Schitu Duca;

- Biserica Sf. Nicolae,
sat Luceni, com. Victoria

- Biserica Sf. Nicolae,
sat Piciorul Lupului, com. Ciurea;

- Ansamblul de clădiri a spitalului, secolul
al XIX-lea, sat Poieni, com. Schitu Duca;

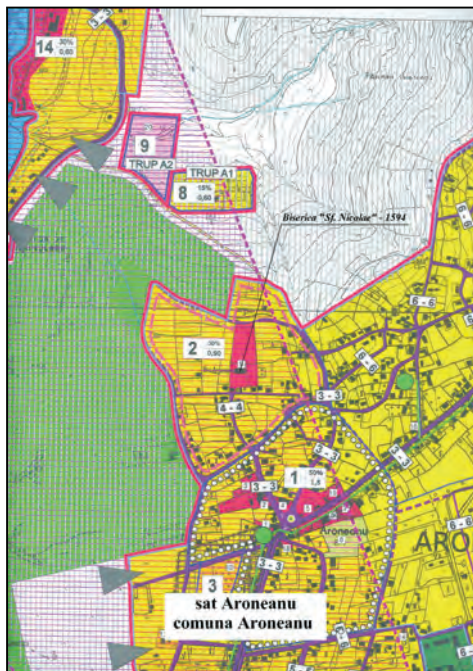
- Biserica Sf. Ilie, sat Rediu Alei,
com. Aroneanu;

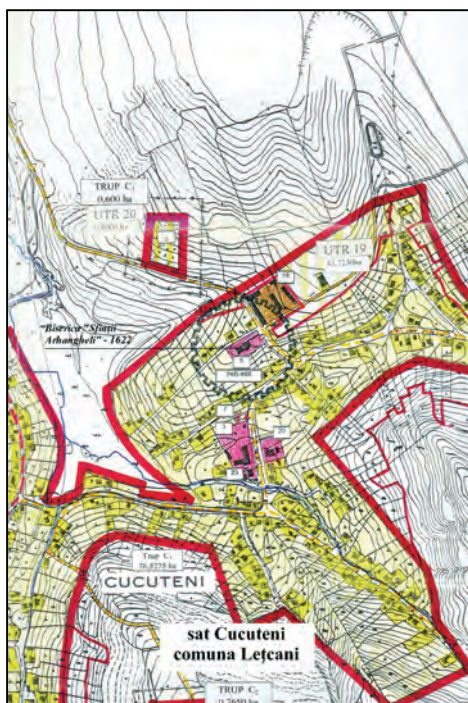
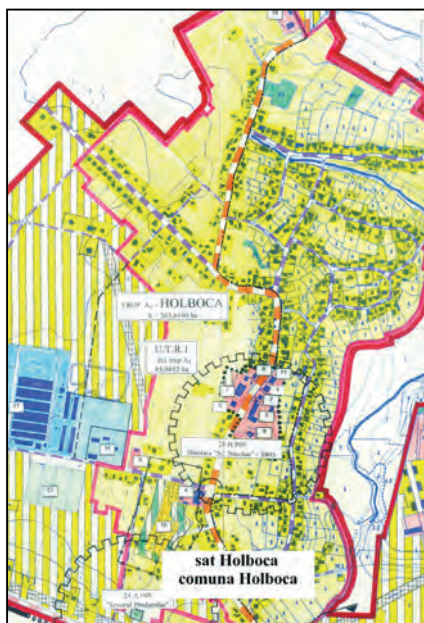
- Biserica Sf. Ilie,
sat Rediu Alei, com. Aroneanu;

- Biserica Sf. Nicolae,
sat Aroneanu, com. Aroneanu;

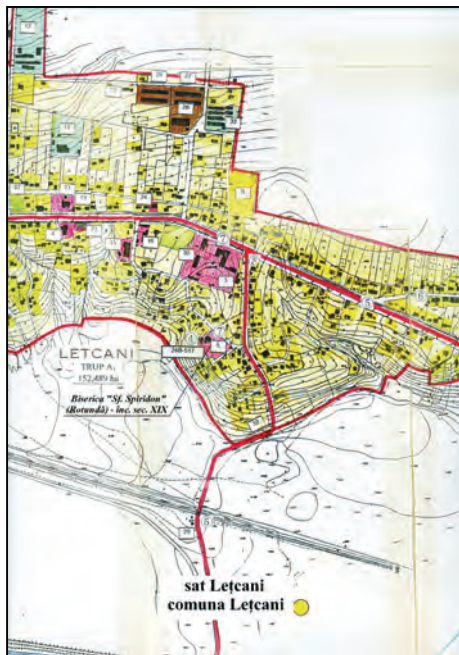
- Biserica Sf. Nicolae, sat Holboca, com. Holboca;

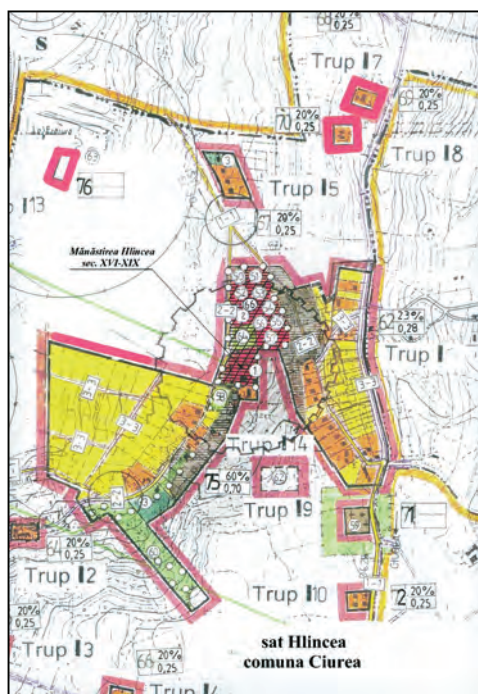
- Biserica Sf. Arhangheli,
sat Cucuteni, com. Lețcani;

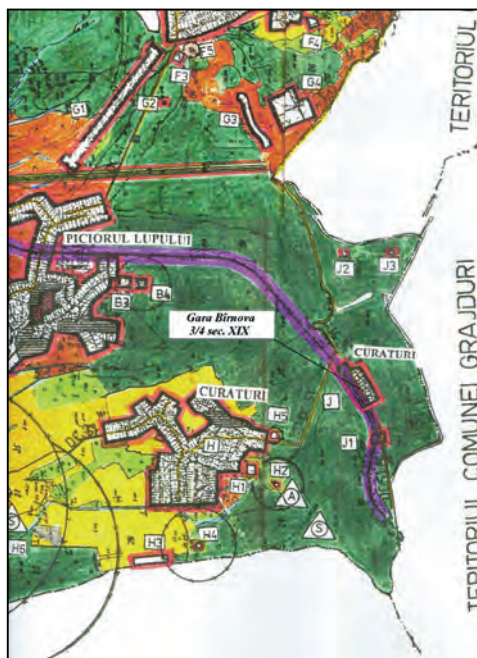
- Biserica Sf. Spiridon (Rotundă), sat Lețcani, com. Lețcani;

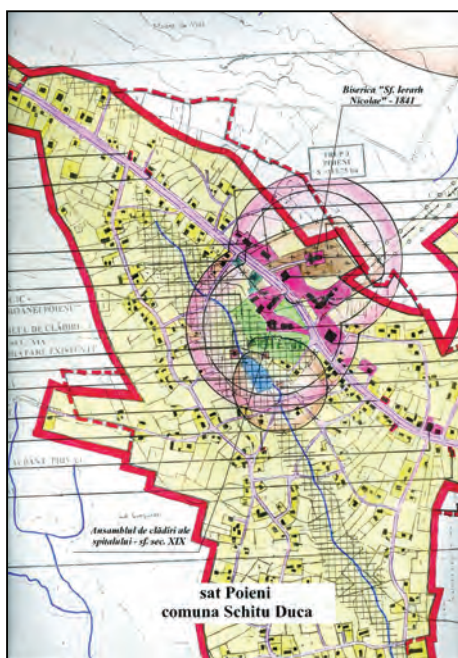
- Mănăstirea Hlincea, sat Hlincea, com. Ciurea;

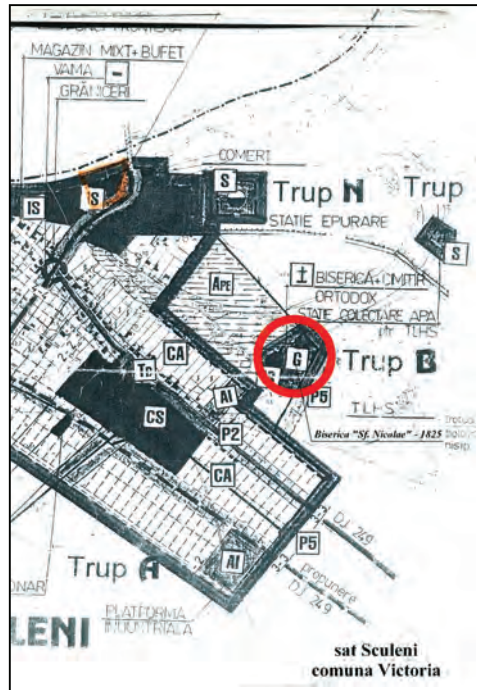
- Han Santa, sat Mogosesti, com. Ciurea.

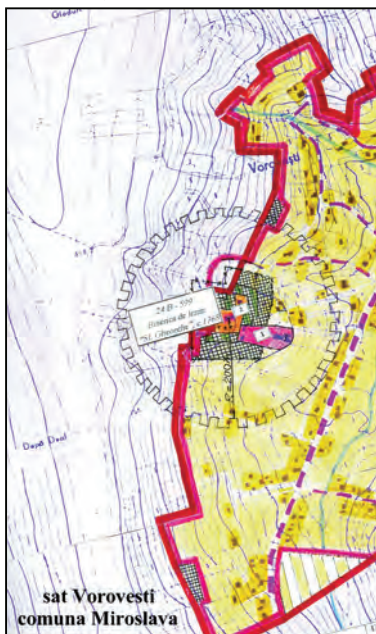
- *monumente situate la limita zonelor construite:*
- Biserica Sf. Nicolae, sat Poieni, com. Schitu Duca;

- Biserica Sf. Nicolae, sat Sculeni, com. Victoria;

- Biserica lemn Sf. Gheorghe, sat Vorovești, com. Miroslava;

- Biserica Nașterea Maicii Domnului, sat Miroslava, com. Miroslava;

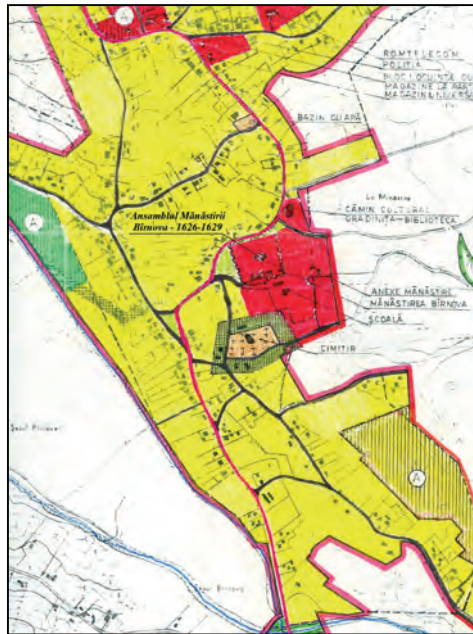
- Biserica Sf. Ilie, sat Rediu Aldei, comuna Aroneanu;
- Biserica Sf. Voievozi, sat Proselnici, com. Miroslava;

- Biserica Sf. Voievozi, sat Ciurbești, com. Miroslava;

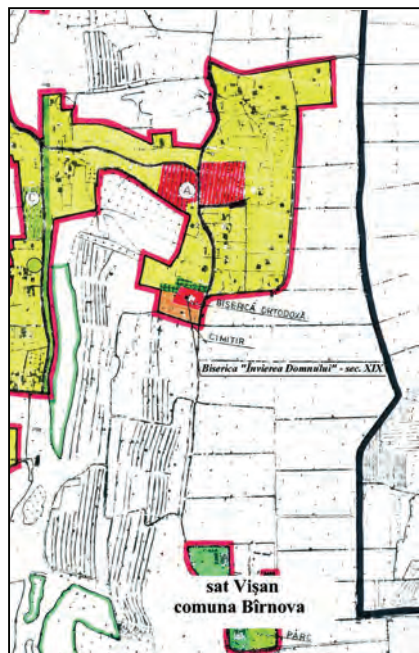
- Ansamblul Mănăstirii Bârnova;

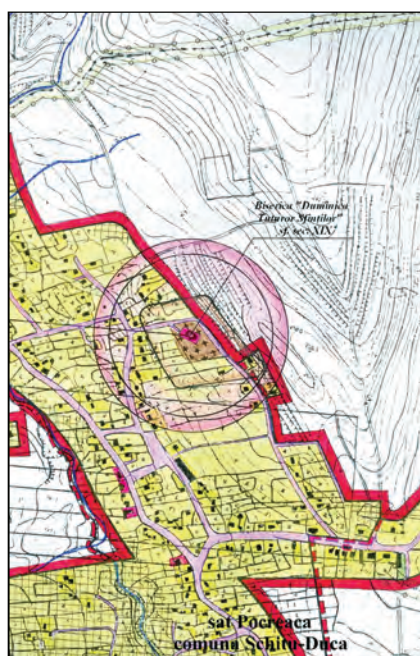
- Biserica Adormirea Maicii Domnului, sat Rusenii Vechi, com. Holboca;

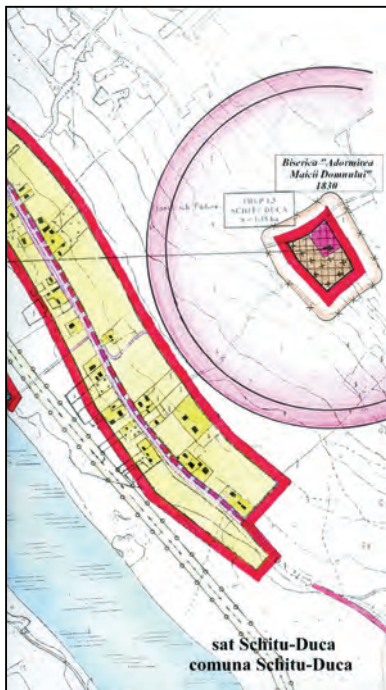
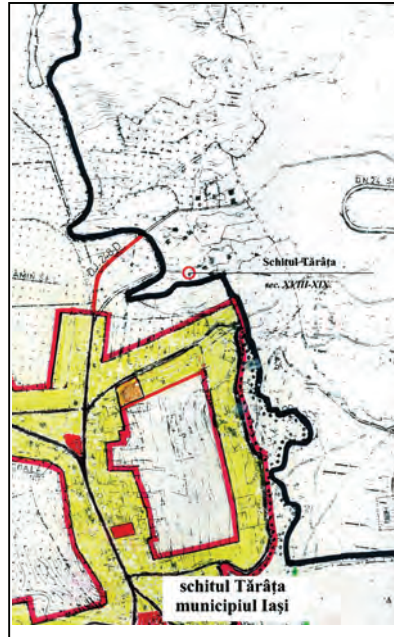
- Biserica Învierea Domnului, sat Vișan, com. Bârnova;

- Biserica Duminica Tuturor Sfinților, sat Pocreaca, com. Schitu Duca.
• *monumente retrase în afara localităților:*

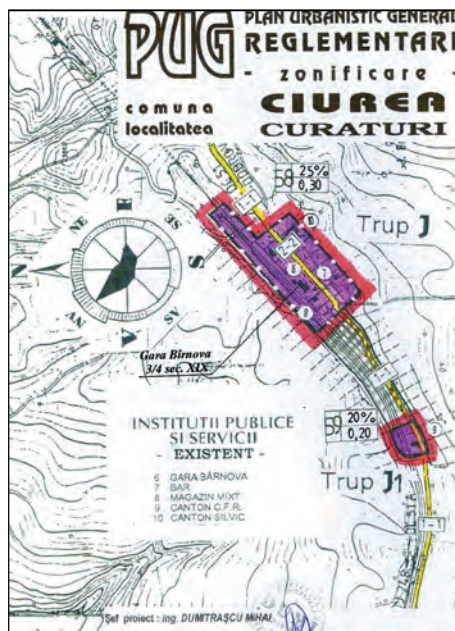
- Schitul Tărăța, administrativ Iași;

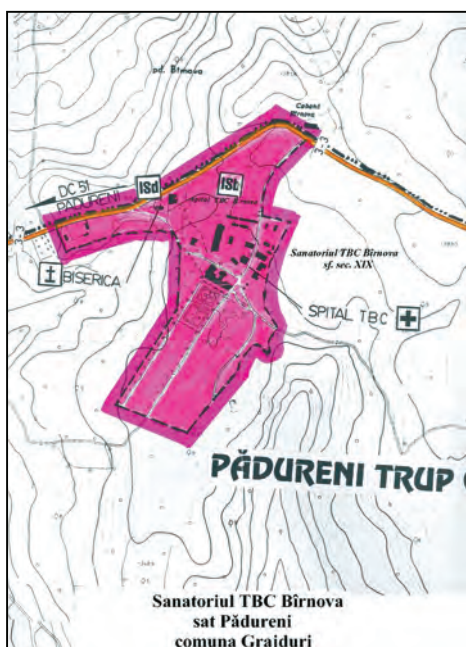
- Biserica Adormirea Maicii Domnului,
sat Schitu Duca, com. Schitu Duca;

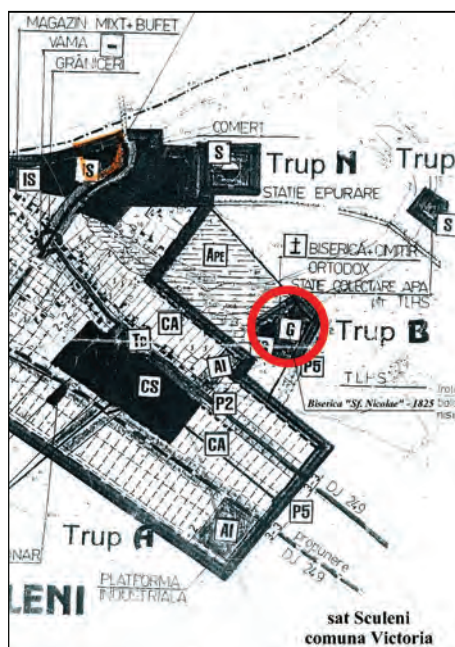
- Gara Lețcani, sat Lețcani, com. Lețcani; - Gara Bârnova, com. Ciurea;

- Sanatoriul TBC,
com. Bârnova, sat Bârnova;

- Biserica Sf. Nicolae,
sat Sculeni, com. Victoria;

Analiza situației monumentelor aparținând zonei metropolitane privind proiectarea și execuția lucrărilor de consolidare și RK, demonstrează faptul că acestea se execută cu fonduri de la:

- *Ministerul Culturii și Cultelor:*

- Casa egumenească – Mănăstirea Bârnova, com. Bârnova;

- Biserica Sf. Nicolae, sat Holboca, com. Holboca,

Ambele obiective aflate în faza de execuție la care lucrările au fost sistate din lipsa fondurilor.

În același timp Ministerul Culturii și Cultelor finanțează lucrările de proiectare și execuție (6) la un număr de 11 obiective aflate pe teritoriul municipiului Iași. La cinci dintre acestea lucrările sunt sistate.

- *Consiliul Județean Iași și Ministerul Învățământului*

Finanțează la ora actuală doar lucrări pentru obiective din municipiul Iași, în județ singurul obiectiv finanțat fiind Ansamblul Conacului Carp, secolul al XIX-lea, care nu se află în zona metropolitană, însă și aici lucrările sunt sistate.

- *Primăria Iași*

Finanțează numai lucrări la obiective aflate pe teritoriul municipiului Iași.

Poate că o soluție la rezolvarea multitudinii de probleme ale prezentului ar reprezenta-o execuția unor *lucrări de conservare* la unele obiective, care cu mai puține fonduri ar păstra monumentele în forma existentă, acest fapt având drept consecință prelungirea existenței acestora.

Este adevărat că și acest tip de lucrări presupun o gamă largă de operații de la cele mai simple, de întreținere și reparații, până la măsuri complicate de consolidare. Cert este că pe teritoriul județului Iași nu se desfășoară la nici un obiectiv acest gen de lucrări.

Influența arhitectului Paul Smărandescu asupra conacelor neoromânești din Bărăgan. (Studiu de caz „Conacul Chiroiu”, sat Condeesti, comuna Bărcănești, județul Ialomița)

Ruxandra Nemțeanu

Arhitectul Paul Smărandescu (1881-1945)¹, este unul dintre arhitecții importanți români, promotor al stilului neoromâneasc.

Studiază la Școala de Arte Frumoase din Paris (1902-1906) apoi revine în țară unde lucrează în biroul arhitectului D. Maimarolu.

Este numit profesor (1920-1945) la Academia de arhitectură din București, întâi la disciplina Istoria Arhitecturii (1920-1927), apoi profesor Șef de Atelier. Este decan al Facultății de Arhitectură între anii 1938-1940.

Proiectează, în special, în București, vile și imobile de raport, o serie întreagă de conace la țară, în jurul Bucureștiului, precum și vile de vacanță la mare și la munte.

A creat un stil „Smărandescu” care a făcut carieră în rândul arhitecților români din generația a III-a, activă după primul război mondial. A făcut călătoriile de studii în perioada 1901-1914 și între 1925-1937 în întreaga Europă și a vizitat o serie întreagă de expoziții internaționale din această perioadă, acumulând experiență și deschidere spre noutățile în domeniu.

Concepția arhitecturală și funcțională a conacelor din Bărăgan proiectate de arhitectul Paul Smărandescu

De regulă, desfășurarea partiului locuinței de tip vilă urbană îl realizează pe două direcții principale: una majoră care marchează intrarea principală și un hol reprezentativ de primire ce duce spre o terasă amplă, și una secundară, care aliniaza funcțiunile gospodărești pe axul principal. Este un partiu mai apropiat de cel academic de secol XIX, compact, determinat de constrângerile parcelei, dar în care exuberanța asimetriei curentului 1900 se face deja simțită. Modelul lui Paul Smărandescu de vilă urbană se ridică pe două sau chiar trei etaje, cu unul sau trei apartamente pe fiecare etaj.

¹ Paul Constantin, *Dicționar Universal al Arhitecților*, București, 1986. Lucrări principale: imobilul fostei Soc. „Astra Română”, B-dul Hristo Botev 2 și cel al fostului ziar „Universul” str. Brezoianu, casa din str. Dr. Lister 41 - toate la București, Maternitatea Iași (în colaborare cu arh. E. Doneaud).

În schimb, la reședințele pe care le proiectează în afara orașului, partiul lui Paul Smărăndescu², se desfășoară în special pe orizontală, fațadele urmând formulele sale stilistice originale în materie de stil național. Aici, el este foarte puțin influențat de reflexele regionale sau vernaculare locale, implantând modelele sale urbane.

Vilele rurale-conacele se dezvoltă pe orizontală pe un ax major și două axe secundare perpendiculare pe primul; într-o asimetrie totală, după cum vom vedea, generat de noile infuzii ale curentelor „organice” americane și „1900” europene.

Astfel, reședințele de la țară, ca aceea a lui Mihai Ionescu-Călinești de la Drăgănești-Vlașca (1909), a Mariei Ionescu de la Cotarca, Urziceni, jud. Ialomița (1911), a lui Constantin Georgescu-Chiroiu de la Borănești, Urziceni, jud. Ialomița (1912), sau schițele pentru o casă neidentificată din aceeași zonă, dezvăluie abilitatea arhitectului de a corobora în plan principiile funcționale wrighth-iene și în elevații principiile sale deja consacrate ale arhitecturii neoromânești. (pl. nr. 1)

Conacul familiei Chiroiu de la Condești, Urziceni, jud. Ialomița, este situat în aceeași zonă de câmpie, unde s-au ridicat majoritatea conacelor lui Paul Smărăndescu, în deceniile II și III, ale secolului al XX-lea. De aceea bănuim paternitatea acestuia asupra concepției arhitecturale a conacului, chiar dacă nu și-a declarat-o.

Dacă la moșia de la Borănești, a lui Constantin Georgescu-Chiroiu, avem dovada certă a proiectării conacului de către Paul Smărăndescu, la Condești, la conacul lui Ion Gh. și Constantin I. Chiroiu, nu avem o dovadă certă.

Din păcate nu s-a găsit la Arhivele Naționale autorizația de construcție a conacului, pentru a certifica presupunerile studiului.

Dar este greu de presupus că proiectul a fost produsul altui arhitect, lucru argumentat prin similitudini, pe care le vom prezenta, pe scurt, în continuare.

Legea agrară din 1921, prin care erau împrăștiți țăranii cu pământ (5-10 ha) precedată de Decretele-lege privind exproprierea marilor moșii mai mari de 100 ha în Vechiul Regat (1918) și în provincii (1919-1920), a dus la fenomenul de împărțire a marilor moșii, exploatate până atunci în devălmășie de familiile înstărite, între frați, părinți și copii pentru păstrarea unor suprafețe cât mai mari din terenul agricol.

Cu această ocazie s-au înmulțit și numărul conacelor și locuințelor rurale. În acest context, arhitecți recunoscuți, au fost chemați să proiecteze noi conace, pe moșiile subîmpărțite între membrii aceleași familii înstărite.

² Paul Smărăndescu, *Lucrări de arhitectură*, 1907-1942, București, 1942.

Astfel, a ajuns Paul Smărăndescu să proiecteze pentru familia Chiroiu. El a proiectat o serie întreagă de conace, în aceeași manieră, aceleași principii funcționale, în stilul său preferat, neoromânesc, în jurul localității Urziceni și în special pe drumul Urziceni-Axintele³, pentru aceeași familie Chiroiu.

În acest sens se prezintă proiectele diverselor conace construite în zona Bărăganului de către Paul Smărăndescu, în ideea comparării lor și identificarea unor caracteristici specifice autorului proiectului.

De ce în caietul sau de lucrări Paul Smărăndescu nu menționează și această lucrare, nu știm, dar presupunem că avea la dispoziție un caiet cu schițe din care antreprenorii colaboratori se mai foloseau din când în când.

O altă dovadă a unei legături speciale, mai mult decât cea de arhitect-comanditar, între familia Chiroiu și arhitectul Smărăndescu, este faptul că tot el a proiectat și cavoul familiei Constantin Georgescu-Chiroiu, la Cimitirul Bellu din București.

Despre proprietari, Constantin și Ion Georgescu-Chiroiu nu avem cunoștință a fi personalități marcante. Intuim că era o familie bogată, de mari proprietari de teren agricol în zona Urziceniului. Din surse locale am aflat că își lucrau ferma (moșia) cu utilaje mecanizate considerate foarte moderne în acea perioadă.

Conacul Chiroiu

Conacul datează din 1926, an înscris pe treapta de la intrare, anul finalizării lucrărilor de execuție. După cum am precizat mai sus, schema partiului este alta decât la vilele orășenești. O desfășurare pe orizontală de-a lungul unui ax principal cu două axe secundare paralele între ele și perpendiculare pe cel principal.

La o primă cercetare, se constată o influență evidentă a concepțiilor *neconvenționale* ale *Caselor din Preerie* promovate de arhitectului american F.L. Wright, concepții care tocmai răsturnau teoriile consacrate în Europa. Desfășurarea în plan a funcțiunii lor în natură și nu constrângerea acestora într-o formă prefigurată era ideea de bază.

Aceste principii duc la un plan de tip „pavilionar”, care leagă funcțiunile principale între ele, cu elemente de racordare de tip terase, sere etc. (pl. nr. 2).

Pentru demonstrarea celor de mai sus enunțate, trebuie să facem o paranteză și să precizăm în câteva cuvinte despre influența arhitectului american *Frank Lloyd Wright* asupra arhitecților europeni.

* * *

³ *** *Ghidul drumurilor din România*, București, 1928.

Primele lucrări de maturitate apar în deceniul întâi al secolului al XX-lea, în arhitectura locuinței. Este perioada așa-numitelor *Case ale preeriei*, a căror serie începe cu publicarea, în anul 1900, în „Ladies Home Journal” a unui *Proiect pentru o locuință într-un oraș din preerie*. Dintre cele realizate în acest gen se evidențiază mai ales casele *Martin, Willits, Heurtley, Roberts, Heath, Gale* și în special *Robie* și *Coonley*, multe construite în suburbiile Chicagoului. Aceste case aduceau o notă cu totul nouă și originală compozițiilor spațiale și funcționale, care va influența decisiv atât arhitectura americană cât și cea europeană. Compoziții de locuințe cu volume în cruce, L sau T, cu o plasticitate asimetrică, dinamică a volumelor, dezvoltate consecvent pe orizontală, „pavilionar”. Lucrând la arhitectul american Sullivan, care era influențat de curentul european „Art Nouveau”, a cunoscut principiile acestuia care apăra sinceritatea expresiei arhitecturale, similară cu a celei, a formelor naturii.

Dupa 1904, Wright se îndrăgostește de soția unui client și în 1909 își abandonează familia și activitatea profesională din America, plecând cu doamna Cheney în Europa (pl. nr. 6).

Miles van der Rohe va scrie mai târziu:

„În acel moment atât de critic (1910) expoziția operelor lui Frank Lloyd Wright a ajuns la Berlin. Marea expoziție și publicarea cuprinzătoare a operelor sale au permis să fie cunoscute rezultatele acestui arhitect. Întâlnirea noastră cu el era sortită să aibă o importanță fundamentală în evoluția europeană. Publicarea operelor lui în Editura Wasmuth, face din Wright arhitectul cel mai discutat și mai admirat al timpului”⁴.

* * *

Paul Smărandescu exact în această perioadă vizita Europa de Vest și diversele expoziții internaționale de artă și arhitectură europene, și trebuie să fi cunoscut răsunetul puternic al operelor wrightiene. Mai mult decât atât, ca viitor profesor la Școala de Arhitectură, era atras de noutățile teoretice, apărute în domeniu.

Conacul de la Condești este o creație mixtă, pe de o parte cu forme volumetrice și decorative derivate din stilul național al lui Paul Smărandescu și pe de altă parte cu un partiu inspirat de funcționalismul locuințelor proiectate de Wright pentru fermierii americani în Preerie. Conacul de la Condești nefiind un caz singular, constituindu-se ca o parte a unei serii bine identificabile de-a lungul drumului Urziceni-Axintele, susține concret ideea de influență și similitudine voită a transunerii principiilor de partiu al Caselor din Preerie ale lui F. L. Whright asupra Conacelor din Bărăgan ale lui P. Smărandescu.

⁴ Anton Moiescu, *Wright*, București, 1974.

Mai departe, teoria noastră are susținerea celor afirmate înainte și prin faptul că Paul Smărăndescu va proiecta în 1933-34, Vila Sandală de la Balcic, care este atât funcțional cât și ca exprimare a formelor, în spiritul locuințelor Usoniene ale lui Wright!

Este evident că Paul Smărăndescu nu a îndrăznit de la început o modernizare excesivă a concepțiilor arhitecturale și la nivelul fațadelor și la nivelul volumelor. Astfel, el ridică din planul funcționalist-pavilionar desfășurat pe orizontală, volume piramidale, ierarhic așezate pe verticală și cu decorațiile tipice ale stilul său românesc. Expresia modernă, funcționalistă, a fațadelor, va îndrăzni să o abordeze mult mai târziu, în 1934, o dată cu construcția Vilei sale de la Balcic.

Abordarea planului într-o compoziție diferită față de cea a fațadelor, poate avea două cauze:

- fie o consecință a acceptării proprietarilor de spații generoase și oneros dezvoltate pe orizontală în plan (neobișnuită pentru un conac românesc care se restrânge pe o arie construită cât mai mică din motive financiare), dar negării unor forme arhitecturale moderne, străine locului,

- fie arhitectul nu era încă pregătit să adopte total această manieră ultramodernă wright-iană (pl. nr. 2).

El a rămas la clișeele sale clasice, caracteristice stilului „Smărăndescu”, prin exprimarea în fațadă a funcțiunilor camerelor, printr-o multitudine de tipuri de ferestre mai mult sau mai puțin decorate după importanța camerelor, prin amplasarea de loggii și terase în zonele de maximă focalizare a privirii.

Despre morfologia stilistică a fațadelor imobilului, proiectate în maniera stilului neoromânesc, se poate spune că nu s-au folosit excesiv elemente decorative neoromânești, dar s-au folosit în special tipuri diferite de ferestre și uși, pentru marcarea în fațadă a unor funcțiuni diferit ierarhizate. Volumetria agitată plină de ieșinduri și retrageri, generată de partiul „pavilionar” au dus la o exprimare estetică sofisticată și ușor nefirească pentru o locuință la țară (pl. nr. 3, 4, 5).

Din vocabularul utilizat de arhitect menționăm:

- profilul cornișei decorat cu elemente geometrice;
- loggiile cu coloane din zidărie de cărămidă, cu fusuri tronconice și capiteluri simplificate;
- învelitoare înaltă, caracteristică unei învelitori ceramice din țiglă, cu panta mare de 47 grade;
- copertine pe stâlpișori sau console de lemn care acoperă intrările fie că este vorba de intrarea principală, fie ca este vorba de intrarea secundară sau cea octogonală de la terasa mare.

În plan, axul director principal, de fapt, desparte funcțiunea utilitară (bucătărie-anexe, băi) de cea de reprezentare (primire, saloane) și de odihnă (dormitoare matrimoniale), înșirate pe parter, de-a lungul axelor directoare secundare, grupate sub formă de mici nuclee și perpendicular pe axul major.

Analizând partiul conacului de la Condecești, constatăm aceleași principii directoare, ca cele identificate la partiurile conacelor, unde avem certitudinea că este autor arhitectul Smărăndescu. În principiu un astfel de conac avea:

Subsolul, parțial, în suprafață mică, ce cuprindea spații de depozitare a alimentelor.

Parterul cuprindea intrarea principală, un vestibul, un hall-living, desfășurat pe întreg axul principal din care se distribuiau celelalte camere principale, cum ar fi : un salonaș de primire, sufrageria, și două dormitoare matrimoniale.

De-a lungul axului secundar, aflat perpendicular pe cel principal, sunt distribuite bucătăria, cu cămară, baia și un WC de serviciu, precum și o scară balansată în două rampe ce face legătura între parter și etaj cu dormitoarele de la etaj. Două ieșiri de serviciu, alăturate, una din bucătărie și a doua din sufragerie, în capătul axului secundar, asigurau legătura cu clădirile fermei și produsele ei.

Salonul principal, conține o nișă, semicirculară, ieșită în exteriorul încăperii, marcată în fațada laterală, probabil cu rol de seră de iarna. Volumul semicircular al salonașului, ieșit în afara volumului parterului, amplifică mulțimea corpurilor ieșinde din volumul principal, contribuind la o oarecare imagine dinamică și agitată a volumelor.

Etajul I, parțial mansardat în centrul compoziției volumului, acolo unde acoperișul cu învelitoare de ceramică, atinge cotele lui maxime, sunt plasate spații pentru dormitoarele copiilor, bonelor sau invitațiilor, la care se accede printr-o scară, relativ obișnuită, din spațiul utilitar, adiacent spațiului de reprezentativitate, nu direct din acesta. Mansarda cuprindea 3 dormitoare.

Restul spațiului este pod neamenajat, circulabil, cu șarpantă din lemn și cu pantă a învelitorii de cca 47°, o pantă accentuată care dă de fapt alura de căciulă înaltă volumului acoperișului. Probabil se avea în vedere posibilitatea unei eventuale extinderi a mansardei, prin subîmpărțirea spațiului podului cu camere de serviciu. Plașeele peste parter sunt din lemn și peste subsol din grinzi metalice I și bolțișoare de cărămidă.

Conform schemei de partiul de conac tip „Smărăndescu” înșiruirea încăperilor se face pe cele trei subfuncțiuni ale locuinței: agricole, de reprezentare-primire, utilitar-agricolă și de odihnă-nocturnă.

Deși spațiul este generos, cu multiple camere, este de remarcat amplasarea unor spații multiple de depozitare a alimentelor (cămări) precum și multitudinea de intrări secundare pentru aducerea alimentelor din producția fermei.

La țară spațiul acordat spațiilor de depozitare-preparare a produselor agricole este predominant, iar arhitectul s-a supus înclinațiilor domestice ale beneficiarului! Iarăși o similitudine între Casele din Bărăgan și Casele din Preerie.

Incinta conacului conținea inițial și alte corpuri decât cel al conacului, cum ar fi anexele gospodărești, garaje pentru utilajele agricole, locuințe pentru angajați, parc, care astăzi nu mai există. Clădirea conacului amplasată în mijlocul curții, departe de la aliniamentul drumului principal, este singura care a mai rămas.

Parcurile unor astfel de conace din Bărăgan conțineau livezi, viță de vie, arbuști ornamentali și flori. Arbori ca nuci, castani, stejari bordau aleile principale.

Nu erau spectaculoase, dar aveau întotdeauna în componența lor câte un ochi de apă. Se pare ca și acest conac a avut și el un mic eleșteu care a secat.

Astfel este pe deplin motivată proiectarea de către arhitectul Paul Smărandescu a unui partiu în sistem pavilionar, legat printr-o multitudine de terase, precum și evidenta preocupare pentru deschiderilor camerelor conacului spre natură (teoriile lui Frank Lloyd Wright).

În cele de mai sus, am dorit să arătăm cum cele mai neobișnuite interferențe culturale se regăsesc contopite, în zone considerate izolate.

Fără tăgadă putem afirma că arhitectul român a fost influențat de opera arhitectului american. Dacă la început doar în modelarea partiului, după 1930, atât în cel estetic cât și volumetric.

Un arhitect intrat în uitare: arădeanul Tabakovics Emil

Gheorghe Lanevschi

Aradul, frumosul oraș de pe cursul inferior al Mureșului, are o istorie zbuciumată și se pierde în negura veacurilor.

Semnalat în documente încă din secolul al XII-lea viața economică a Aradului urmează un curs ascendent în dezvoltarea sa până în secolul al XIV-lea când, o dată cu preluarea conducerii regatului maghiar de către dinastia angevină, se acordă atenție mai mare Lipovei.

Din acel moment intrând într-un con de umbră, Aradul apare în documente ca o așezare cu aspect mai mult rural, locuitorii săi ducându-și existența în jurul unei cetăți ocupate de otomani în anul 1552.

Păstrându-și aspectul amintit și în perioada următoare Aradul iese din starea de letargie după pacea de la Karlowitz din 1699¹, când granița dintre otomani și habsburgi se stabilește pe Mureș, și orașul devine punct strategic intrând în acest fel în atenția imperialilor.

Urmările se văd imediat. În 1702 Aradul este ridicat la rang de oraș cameral². Își schimbă înfățișarea pe parcursul primei jumătăți a secolului al XVIII-lea în jurul actualelor străzi Tribunal Axente, Preparandiei și Grigore Alexandrescu formându-se un nucleu urban.

Această dezvoltare este urmarea drepturilor economice acordate în 1702 băștinașilor (români și unguri) și coloniștilor (sârbi și germani) aduși de imperiali în acea perioadă cărora li se alătură pe parcursul celei de a doua jumătăți a secolului amintit evreii, macedo-românii și armenii.

Din păcate cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se caracterizează printr-o stagnare economică și implicit urbanistică având drept cauză hotărârea împărătesei Maria Tereza de a muta Aradul în pusta Zimandului. Această măsură administrativă a fost depășită o dată cu moartea împărătesei când urmașul ei Iosif al II-lea, succesorul Mariei Tereza pe tronul Imperiului Habsburgic, anulează hotărârea mamei sale³, aprobă construirea de noi edificii, acordând totodată o scutire de impozite pe o perioadă de 50 de ani. Pentru ca Aradul să nu se dezvolte haotic administrația cere un plan de sistematizare ce

¹ *Istoria Românilor*, vol. III, București, 1960, p. 6.

² S. Márki, *Arad vármegye*, II, Arad, 1895, p. 399-400.

³ *Ibidem*, p. 412.

este elaborat în 1828 de inginerul Pikuleyi Lajos⁴, plan respectat pe tot parcursul secolului al XIX-lea.

Începutul secolului înseamnă și demararea acțiunii notabilităților în vederea ridicării Aradului la rang de oraș liber regesc potrivit promisiunilor făcute în veacul anterior, acțiune finalizată în 1834⁵ când i se recunosc drepturile solicitate

Unul dintre arădenii care au contribuit la dezvoltarea și bunul mers a treburilor urbei se numără și Tabakovics Emil, născut în orașul de pe Mureș în anul 1860 într-o familie de meseriași.

După terminarea gimnaziului din Arad, Tabakovics Emil continuă studiile la Budapesta. Nu putem preciza în actuala etapă a cercetării dacă a fost subvenționat de familie, fapt posibil în epocă, sau este beneficiarul unei burse oferite de renumita fundație tekeliană cu sediul la Budapesta, fundație creată de arădeanul Sava Tekelija considerat cel mai mare mecena al sârbilor⁶.

Indiferent de cine a fost finanțat Tabakovics Emil termină facultatea de construcții din Budapesta în anul 1888. În perioada anilor 1889 și 1890 călătorește prin Germania, Italia și Franța⁷ pentru a-și desăvârși pregătirea teoretică și a percepe pulsul Europei în domeniul construcțiilor la acel sfârșit de deceniu nouă al secolului al XIX-lea.

Întors acasă funcționează ca șef al biroului de proiectare al firmei reputatului arhitect arădean Jiraszek Lajos. Apoi să-l întâlnim profesor la vestita școală de arte și meserii predând desen tehnic și tehnologie⁸.

Datorită unei boli Tabakovics renunță la serviciu și-și deschide propriul birou fiind solicitat în calitatea sa de arhitect atât de către localnicii și notabilitățile Aradului. În același timp comanditari din alte orașe a regatului maghiar și chiar a imperiului, au apelat la serviciile sale lucru ce i-a oferit o bine meritată prosperitate. Acest lucru îi permite să aibă o frumoasă casă cu etaj situată actualmente în piața Catedralei, colț cu Ecaterina Teodoroiu. Se căsătorește cu Petrovics Iulia și va avea cu aceasta doi fii, Gheorghe și Alexandru.

Datorită prestigiului său Tabakovics Emil este ales, în anul 1903, președintele Uniunii arhitecților din Arad. Dar el n-a fost doar un bun profesionist. Serios, modest și harnic, mărturie stând numeroasele construcții din Arad, regat și imperiu, Tabakovics Emil își atrage simpatia și aprecierea concitadinilor

⁴ A. Zeiner, *Arad multja*, Arad, 1940, p. 109.

⁵ S. Márki, *Arad vármegye*, II, Arad, 1895, p. 519-521.

⁶ Liubivoje Cerovic, *Un arădean, Sava Tekelija mecena în istoria modernă a poporului sârb*, în *Identitate, alteritate, multiculturalitate*, Arad, 2001, p. 78-96.

⁷ *Arad szabad kiralyi varos hetven eves jubileuma*, Arad, 1904, p. 174.

⁸ *Arad Almanahja*, Arad, 1914, p. 257.

⁹ *Ibidem*, p. 258

care îl aleg, în 1913, consilier, deși era minoritar pe listele opoziției circumscripției a doua din Arad⁹.

Profesional Tabakovics Emil, la fel ca și ceilalți arhitecți ai sfârșitului de secol XIX și început de XX proiectează în stil eclectic și istoric potrivit cerinței comanditarului arădean care stătea la acel sfârșit de veac într-o expectativă vis-à-vis de stilul în vogă pe plan european și anume-secesionul.

Cel ce depășește faza expectativei este comanditarul arădean farmacistul Földes Kelemen ale cărui medicamente și cosmetice erau cunoscute nu doar în Europa ci și în îndepărtata Americă. Pentru a ține pasul cu moda timpului Földes Kelemen îl angajează pe Tabakovics Emil în vederea proiectării unei case P+2 în stil secesion, cât și a reclamei preparatelor sale cosmetice.

Proiectul viitoarei case precum și reclama produselor fiind pe placul comanditarului, acesta hotărăște demolarea vechii case a lui Földes P+1 și construirea unui nou edificiu ce va fi finalizat în anul 1900.

Anul 1900 marchează începutul acestui stil în Arad, Tabakovics Emil fiind un deschizător de drumuri pentru stilul în vogă, fiind urmat în perioada următoare de proiectele altor arhitecți arădeni.

Amplasat la intersecția actualei străzi Ștefan Cicio Pop cu strada M. Eminescu, edificiul, cap de perspectivă al unei importante artere comerciale, este vizibil de la distanță atrăgând atenția chiar și celui mai grăbit trecător (fig. 1).

De mari dimensiuni, cu o decorație floralo-vegetalo-simbolistă și un turn ce se termină cu un viguros boboc de floare, edificiul atrăgea atenția prin noutatea ornamenticii sale. El deschide un nou capitol în arhitectura arădeană și anume cea a artei 1900, perioada florală.

Tabakovics a proiectat nu numai edificiul amintit ci și mobilierul farmaciei și al laboratoarelor, pavimentul, decorația interioară, etichetele utilizate pe recipiente cât și reclama farmaciei, fiind astfel un veritabil om-orchestra al începutului de secol, reeditare pe plan local a ceea ce era arhitectul epocii Renașterii.

După acest debut spectaculos, Tabakovics continuă să execute proiecte în stil eclectic și istoric pentru edificii de mari dimensiuni precum Biserica Minorită (fig. 2), actualul Spital municipal și palatul Neuman, ambele extin dere etc. Tot el proiectează și execută cazarma pompierilor, dar marea majoritate a proiectelor sunt case familiale precum și case de raport de mari dimensiuni P+1, P+2 și P+3.

În rândul caselor familiale proiectate de Tabakovics Emil se numără și cea a lui Ștefan Cicio Pop care, în anul 1911, îi cere arhitectului modificarea fațadei casei pe care o avea. Rezultatul este o frumoasă fațadă secesion, perioadă geometrică, aflată pe actuala stradă Ștefan Cicio Pop nr. 3¹⁰.

¹⁰ Arhivele Naționale Arad, fond Primăria municipiului dosar 18a/1911, pachet 6759.

În anul 1909 Nicolae Onciu, îi cere lui Tabakovicsi Emil să-i proiecteze un edificiu a cărei fațadă îmbracă haina secesionului perioadă geometrică (fig. 3), aflat pe actuala stradă Eminescu, edificiu ce a adăpostit redacția ziarului Tribuna¹¹.

Seria proiectelor făcute de Tabakovicsi Emil îmbracă și în perioada următoare forma secesionului geometric cum este cazul Spitalului de copii, comandă a baronului Andrényi, sau frumosul edificiu P+3 de pe strada Episcopiei nr. 3.

În colaborare cu arhitectul Ernest, Tabakovicsi proiectează edificiul școlii și internatului de fete românce din Arad, în stil neoromânesc, școală dată în folosință în anul 1913¹².

Exemplele ar putea continua dar Tabakovics nu se limitează doar la Arad, el concurând pentru construirea unei clădiri P+1 în localitatea Battony edificiu care urma să adăpostească un restaurant. Câștigând premiul I la acest concurs¹³, proiectul este transpus în viață, orașul îmbogățindu-și zestrea constructivă cu un frumos edificiu.

Tot după proiectele lui Tabakovics se construiesc teatre de vară, unul la Bratislava¹⁴ și altul la Arad (fig. 4), școli în Baia Mare și Arad¹⁵, hambare de mare capacitate în Békéscsaba¹⁶ și Arad și am putea continua.

Multitudinea realizărilor, calitatea execuțiilor ce au rezistat vremii și vremurilor, îl recomandă pe Tabakovics Emil ca un arhitect de seamă a perioadei sfârșitului de secol XIX și început de secol XX, dar la fel ca și ceilalți arhitecți de seamă ai Aradului perioadei amintite a intrat în uitare. Alături de ceilalți arhitecți arădeni, uitați și ei, a lăsat realizări de seamă ce dau o notă originală orașului de pe Mureș.

Aradul a impresionat inclusiv pe marele istoric Nicolae Iorga ce scria printre altele în 1906, că este demn de orice capitală europeană. Așa o fi, dar starea jalnică a majorității edificiilor din oraș precum și anonimatul realizatorilor mă fac să trag un semnal de alarmă care poate va fi auzit de cine trebuie pentru a crea un viitor trecutului nostru.

¹¹ Ibidem, dosar 23/1909, pachet 5071.

¹² Episcopia Ortodoxă Română, Arad. V, 250, 893, 4561.

¹³ Arad képes varos ismertető ipari és kereskedelmi kalauz, Arad, 1904, p. 109.

¹⁴ *Ki-kicsoda?* Timișoara, p. 321.

¹⁵ *Arad Almanahja*, Arad, 1914, p. 258.

¹⁶ Arad Csanad és Békés megye. Album Naptára 1900, Arad, 1899, p. 68.

Palatul Földes Kelemen

Biserica Minorită

Teatrul de vara din Arad

Palatul ziarului Tribuna

Monumentele, elemente de identificare a orașelor reprezentate în imaginile istorice

Anda-Lucia Spânu

Țările Române și Transilvania, spațiu de intersecție a mai multor culturi, religii și stăpâniri, au fost vizitate sau măcar tranzitate, de-a lungul secolelor, de numeroși străini: diplomați, negustori, militari, oameni de cultură sau simpli călători.

Acelora veniți la noi din Europa Occidentală și Centrală, ținuturile noastre le păreau la fel de exotice ca și cele orientale; senzația a fost transmisă asupra cititorilor cărților de călătorie pe care aceștia le-au publicat după întoarcerea acasă. Pe lângă descrieri sumare sau amănunțite ale zonelor vizitate și ale locuitorilor întâlniți aici – cu obiceiurile lor, scenele de viață cotidiană, evenimentele politice sau de importanță socială –, multe dintre mărturiile scrise de acești călători au fost însoțite de desene și gravuri, tipărite în cărți sau volante.

Imagini reprezentând și orașe din spațiul nostru au început să fie utilizate încă din secolul al XVI-lea pentru a ilustra cărțile științifice, descrierile cosmografice, întocmite cu scopul de a prezenta lumea cunoscută până atunci¹.

În secolul al XVII-lea, numărul stampelor care imortalizează orașe este deja mare, datorită faptului că apare interesul de a le populariza cu intenția comercializării. În același timp însă, și din același motiv, mulți artiști se mulțumesc să copieze gravuri din surse diferite², eventual modificându-le câteva amănunte.

În secolul al XVIII-lea lucrurile nu se schimbă prea mult în privința reprezentării orașelor din spațiul românesc, beneficiem doar de un număr și mai mare de imagini însoțite de texte explicative. Prezența legendei la unele dintre aceste imagini a fost considerată o garanție că nu poate fi vorba de un peisaj imaginar, ci că autorul lor, pe lângă faptul că a dispus de date concrete, a ținut să le redea cât mai exact³.

¹ Magdalena Bunta, *Clujul medieval în gravuri*, în *Acta Musei Napocensis*, XI, 1974, p. 185.

² Livia Bacâru, *Stampe medievale reprezentând cetatea Satu Mare, aflate în colecția Bibliotecii Academiei*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 3, p. 80.

³ Florența Ivaniuc, *Peisajul românesc în gravura universală din secolele XVI-XVIII: între realitate și convenție*, în *Roumania and Western Civilization. România și civilizația Occidentală*, Iași, 1997, p. 74.

Deși textele foarte amănunțite ale legendelor dau multor gravuri din secolul al XVIII-lea impresia unor adevărate cronici, care ar trebui să certifice autenticitatea imaginii reprezentate, ele nu fac altceva decât să furnizeze date asupra unor evenimente, de cele mai multe ori reale, dar care nu s-au desfășurat pe fundalul respectiv sau care arăta în realitate diferit de modul în care a fost reprezentat. O categorie caracteristică pentru această perioadă este cea a lucrărilor care conțin imagini ce descriu scene din războaiele austro-ruso-turce⁴ care s-au desfășurat în ultima parte a secolului.

Deși în cazul României nu există documente care să ne ofere certitudini, se poate presupune că încă din această perioadă, uneori, călătorii străini care ne-au vizitat, au fost însoțiți de către artiști, desenatori sau pictori, care au immortalizat – pe hârtie sau pânză – locurile străbătute, majoritatea autorilor acestor imagini rămânând însă, pentru noi, necunoscuți. De cele mai multe

⁴ Câteva titluri ale unor astfel de lucrări: *Der Türkenkrieg in Bildern, oder Vorstellung der wichtigsten Vorfälle, während den im Jahre 1788 entstandenene Kriege vorgefallen sind. Prag und Wien in der Schönfeldschen Handlung*, apărută în 1789; la pl. 12 sunt înfățișate trupe de infanterie și cavalerie austriacă, care intră în orașul Botoșani: „Besitznehmung der Stadt Botuschan”. Vederea cetății Iași în fața căreia se luptă turci și austrieci: „Der Hospodar von der Moldau wird gefangen und der Bascha von Choczim geschlagen”, este pl. 19 din aceeași lucrare. Vezi Ioan C. Băcilă, *Stampe privitoare la Istoria Românilor*, Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj, V, 1928-1930, p. 209, 214-217.

Anton Balzer, J. Walenta, *Sammlung der merkwürdigsten Städte und Festungen, welche in den Jahren 1788, 1789 und 1790, von den K. K. Österreichischen, und Kais: russischen Armee der Pforte abgenommen worden, nach ihrer wahren Lage gezeichnet und illuminirt von Anton Balzer, nebst einer Kurzen Beschreibung derselben nach Hof- und andern glaubwürdigen Berichten gesammelt, und zusammengetragen, von J. Walenta*. Zu finden in Prag bei Johann Balzer Kupferstecher und bei Herrn Caspar Widtmann Buchhändler Ano 1790.

Cristian Mechel, *Vorstellungen und Pläne der merkwürdigsten Begebenheiten des gegenwärtigen Krieges der Oestreicher und Russen gegen die Türken. Herausgehen und ihrer Königl. Hoheit dem Herrn Erzherzog Franz von Oesterreich unterthänigst gewidmet von Christian von Mechel der K. K. Akademie in Wien und anderer Mitglied. Zu Basel in der Schweiz bey dem Herausgeber, in Wien bey den Herren Arteria & Comp. und in den vornehmsten Buchhandlungen*. MDCCXC. Cum Privilegio. Nota. Diese Kupferstiche oder vielmehr Gemähde, voraus die erste Abtheilung dieses Werks besteht sind nach Original-Zeichnungen, die auf Ort und Stelle nach der Natur verfertigt worden, ausgeführt; und welche sich dermahlen in der Sammlung Sr. Königl. Hoheit des Herrn Erzherzogs Franz befinden. Der, zweyte Theil dieses Werkes besteht aus den Situations- und Operations-Plänen der wichtigsten Vorfällen dieses Krieges. Sie sind nach ächten Rissen der besten Ingenieur der Armeen der alliirten hohen Mächte gestochen. Das Ganze ist mit Erklärungen und zuverlässigen Berichten aus sicheren Quellen gezogen, begleitet. Gedruckt in Basel bey Wilhelm Haas dem Sohne.

ori însă, artistul nu se deplasa „la fața locului”, bazându-se doar pe descrieri furnizate de călători, poate chiar pe lucrări istorice și mai ales pe imaginație atunci când înfățișau anumite locuri.

Imaginea lasă frâu liber interpretării, cel care o privește vede în ea ceea ce dorește. Astfel, aceleași gravuri se pot găsi de la o pagină la alta, de la un text la altul, de la un tipograf la altul⁵, legendele însoțitoare spunând, de fiecare dată, altceva.

Acesta este unul dintre motivele pentru care cercetarea reprezentărilor grafice ale orașelor întâmpină unele probleme, una dintre cele mai importante fiind stabilirea gradului de veridicitate al acestora. Îndeplinirea acestui demers nu este întotdeauna ușoară, pentru că de-a lungul secolelor au circulat numeroase reprezentări fanteziste ale multor orașe, reprezentări care s-au plimbat din generație în generație, creând (mai ales pentru cei care nu dețineau și alt gen de informații) o falsă fizionomie asupra localităților respective⁶, imaginea astfel constituită ajungând în cele din urmă să pătrundă în mentalul colectiv și, din păcate, în timp, să se substituie realității.

Pentru a exemplifica, am ales câteva gravuri care înfățișează orașul Iași și pe care le consider imagine. Sunt unele dintre cele mai des publicate și copiate, care au circulat timp de secole fiind considerate ca înfățișând realitatea unor epoci chiar mult mai târziu decât perioada când au fost realizate. Nici unul dintre autorii care le-au folosit pentru a-și ilustra lucrările nu spune însă că toate copiază aceeași schemă, cu un oraș înfățișat într-un mod în care nu a arătat niciodată: înconjurat de fortificații, cu turnuri din loc în loc.

Orașul Iași la sfârșitul secolului al XVII-lea apare în mai multe lucrări, în imagini aproape identice, cu mici adăugiri nesemnificative. El apare reprezentat ca o cetate scăldată de apele unui râu numit ... Prut.

Veduta Iașiului (fig. 1) tipărită într-o lucrare publicată în 1700⁷, preia, de fapt, portretizarea așezării înconjurată de ziduri de apărare, cu creneluri și turnuri, dintr-o lucrare anterioară⁸ (fig. 2), căreia i s-a adăugat un peisaj diferit⁹. Imaginea se repetă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în planșa lui Gabriel Bodenehr, publicată în 1720¹⁰ (fig. 3), care are însă o „soră geamănă”

⁵ Albert Flocon, *Universul cărților. Studiu istoric de la origini până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, 1976, p. 159.

⁶ Vasile Drăguț, *Cuvânt înainte*, în Andrei Cornea, *De la portulan la vederea turistică. Ilustratori străini și realități românești în secolele XVIII-XIX*, București, 1977, p. 9.

⁷ *Die neu eröffnete Ottomanische Pforte*, Augsburg, 1700, p. 355.

⁸ *Theatrum novellarum Mundi*, Augsburg, 1686.

⁹ *Lumea românească în imagini, secolele XV-XIX*, CD-Rom interactiv, București, 2004, textul de prezentare, p. 16-17.

¹⁰ Gabriel Bodenehr, *Das durch den Römischen Adler von den Türcken befreyete Königreich Ungarn*, Augsburg, 1720.

tipărită, cu legenda modificată, desigur, în *Descrierea războaielor creștine cu turcii și tătarii*¹¹, apărută la Augsburg în 1701¹².

Acceași schemă este reluată în trei lucrări din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, care prezintă, potrivit datei gravate în fiecare dintre imagini, orașul Iași în 1788: o *Vedere a Iașului*¹³, din colecția Balzer-Wallenta (fig. 4), un plan executat de T. E. von Trattner, redând *Atacul de la Botoșani și Planul orașului Iași împreună cu Vederea capitalei Iași în Moldova*¹⁴ (fig. 5), cea de a treia imagine – realizată de Ekart și Hisler Gottlieb – fiind, de fapt, o scenă de luptă, tot din 1788, vederea generală a orașului – plin de turla ce par a fi de moschei, datorită semilunilor din vârf – fiind folosită doar de fundal: *Lupta dintre cavaleria austriacă și cea turcească lângă Iași, în 1788*¹⁵ (fig. 6).

În toate aceste imagini capitala Moldovei ne este prezentată ca o așezare puternic fortificată, cu turla de biserici și clădiri impunătoare. Toată cetatea pare a fi situată pe un fel de insulă, în mijlocul unui râu, ca orice fort medieval respectabil și de necucerit¹⁶.

Totuși, legenda uncea dintre imagini (fig. 2) ne este utilă pentru a identifica localitatea înfățișată, prin elementele reprezentate¹⁷: 1. castel (de fapt

¹¹ N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, Ediția a III-a – anastatică, Iași, 2003, p. 3.

¹² Din punctul de vedere al arheologilor care au făcut cercetări sistematice aici, aceste imagini ar reprezenta în mod real Curtea domnească din Iași, în secolul al XVIII-lea. Vezi Alexandru Andronic, Stela Cheptea, *Curtea domnească din Iași*, RMI. București, LIX, 1990, nr. 2, p. 20 și fig. 14. Legenda existentă la una dintre reprezentări (fig. 2) contrazice însă această ipoteză.

¹³ Titlul original: Ansicht der Hauptstadt Yassy in der Moldau welche, nach dem vorgefallenen treffen bey Larga den 18. April 1788. von den K. K. Truppen unter comando des Oberst Fabry besetzt wurde, în Anton Balzer, J. Walenta, *op. cit.*, planșa 4.

¹⁴ Titlurile originale: Carte der Attaque bei Botuschani zwischen den K. K. Truppen unter com-do des Oberst Fabry und dem Ibrahim Nasir Pascha, den 19 März 1788; Carte der umliegenden Gegend von Yassy aus welcher das bei Larga am 18 April 1788 vorgefallene Treffen zwischen den K. K. Truppen unter com-do des Oberst Fabry und dem Ibrahim Nasir Pascha, angezeichnet ist. Die K. K. Truppen besetzten sodann die Stadt Yassy; Ansicht der Hauptstadt Yassy in der Moldau, planșa VII în colecția T. E. von Trattner, K. K. Buuch., Wien.

¹⁵ Titlul original, dispus în stânga și dreapta medalionului care îl reprezintă pe împăratul roman Iovianus: Die Türkische festung Iași, welche durch den Obristen Fabry nach dem er am 18. April den feind bey Larga geschlagen und in die flucht getrieben am 19. dieselbe eingenomen bey welcher auch der Moldauische Fürst Ipsilanti gegangen wurde. Anno 1788.

¹⁶ Andrei Cornea, *op. cit.*, p. 35-36.

¹⁷ Legenda în limba germană: 1. Schlos, 2. Statt, 3. Prut fl., 4. Schloskirch, 5. Fürstl Kanzleÿ, 6. Pfarrkirch, 7. Wachtthurn.

curtea domnească), 2. oraș, 3. fluviul Prut, 4. biserica [curții domnești] castelului, 5. cancelaria domnească, 6. biserica parohială, 7. turnul de pază. Că aceste monumente nu arătau ca în respectiva imagine și că poziționarea lor în așezare era alta, contează mai puțin. Important este că ele existau în Iașiul secolului al XVIII-lea.

Se poate presupune, după studierea acestor gravuri, că toate aceste imagini au un model comun mult mai vechi, din păcate foarte greu de identificat. Deși este plauzibilă, o astfel de concluzie nu este de mare folos dacă ținem seama de faptul că și Bucureștiul¹⁸, cealaltă capitală românească, a avut parte de același mod de reprezentare, de-a lungul timpului. Și situația se poate extinde, fiind vorba de un fenomen mult mai răspândit.

S-ar putea crede că nici unul dintre autorii acestor imagini nu au vizitat orașele românești, ci au citit câte ceva despre ele și au reprezentat restul din imaginație. Lucrurile nu sunt întotdeauna așa, unii dintre aceștia fiind „reparați” pe aceste meleaguri. Este deci o reprezentare voit fantezistă, poate chiar o evitare a realității, a specificului românesc. O explicație pentru acest mod fantezist de reprezentare ar putea fi aceea că în secolele XVI-XVIII, călătorul era unul tradițional, fidel modelului societății¹⁹ din care provenea. De aceea el adaptează realitățile noilor ținuturi întâlnite, descriindu-le prin termenii celor vechi, cunoscute și care îi sunt familiare.

Caracteristica principală a majorității reprezentărilor grafice ale orașelor din spațiul românesc realizate în secolele XVII-XVIII este dată – oricât de curios ar părea – de locul de origine al autorilor acestora. Iar cum în cazul reprezentărilor amintite până acum acest călător venea din Occident, orașul reprezentat de el (sau de un artist la cererea lui) arăta ca cele occidentale, așa că imaginea capitalei Moldovei, dar și imaginile altor orașe din arealul Țărilor Române, nu sunt decât transfigurări ale unor orașe medievale apusene²⁰.

Autorii acestor reprezentări grafice nu înfățișau însă orașele așa cum erau în realitate, ci descriau structuri urbane tradiționale pentru civilizația occidentală, din care proveneau. Imaginile rămase de la ei nu descriu un oraș real, ci înfățișau ideea de oraș²¹. Până la urmă, fără reprezentarea unor monumente reprezentative și mai ales recunoscutibile, orașul ar fi de neidentificat, dacă numele său nu ar fi scris în mod explicit.

¹⁸ Anda-Lucia Spânu, *Reprezentări grafice ale orașelor din România. Secolele XV-XVIII. Caracteristici*, în *Historia Urbana*, IX, 1-2, 2001, p. 79-90.

¹⁹ Andrei Cornea, *op. cit.*, p. 27, 54.

²⁰ Acest lucru este valabil și pentru vedute ale orașelor Transilvaniei, care au însă șansa de a corespunde, din punct de vedere al aspectului, realității occidentale.

²¹ Andrei Cornea, *op. cit.*, p. 38.

Începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și până la apariția fotografiei, regula generală va suferi modificări majore: vederile generale și reprezentările parțiale de orașe vor începe să reflecte o realitate, anticipând parcă, apariția fotografiei. În această perioadă imaginile istorice înfățișau biserici, reședințe domnești, cetăți sau alte tipuri de incinte fortificate și alte monumente reprezentative din punct de vedere politic, social sau cultural, multe dintre ele azi dispărute sau complet transformate – hanuri și piețe – sau, din contră, locuri anonime – case, chiar ruine –, dar caracteristice pentru orașul respectiv și locuitorii săi.

Imaginile au fost întotdeauna un instrument excelent de informare și documentare. Ele ilustrau evenimentele politice, consacrau personaje, înfățișau așezări rurale sau urbane. Imaginile document, reprezentările grafice ale orașelor, ne ajută să ne imaginăm, să reconstituim viața urbană, în diferitele etape ale istoriei.

Atunci când se utilizează astfel de imagini trebuie să se țină însă seama de faptul că ilustrațiile sunt subiective, înregistrând un anumit punct de vedere, și că anumite elemente pot fi omise sau exagerate, de către artist, în funcție de impactul dorit. De aceea trebuie luate precauții în evaluarea detaliilor tuturor stampelor și desenele. Licența artistică este, de asemenea, o realitate. Scara diferitelor elemente ale unei imagini este adesea incorectă: mărimea relativă a unui subiect poate fi datorată mai mult importanței acestuia decât mărimii reale, ca în cazul castelelor și bisericilor din desenele timpurii²².

Arta, la nevoie, falsifică proporțiile, în scopul de a pune în evidență modelul, pentru a-l face inimitabil. Arta recurge, deci, la o abstractizare sau o supraevaluare a subiectului pentru a reprezenta o idee²³.

²² Ríounach Ní Néill, *Paintings, Prints, Drawings and Photographs*, în *Irish Towns: A Guide to Sources*, edited by William Nolan and Anngret Simms, Geography Publications, [1998], p. 41.

²³ P. A. Michelis, *Estetica arhitecturii*, București, 1982, p. 296.

Fig. 1: Ias, după *Călători străini despre Țările române*, vol. VII, București, 1980, ilustrație între p. 64 și p. 65.

Fig. 2: Iași, după N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, Ediția a III-a – anastatică, Iași, 2003, p. 376.

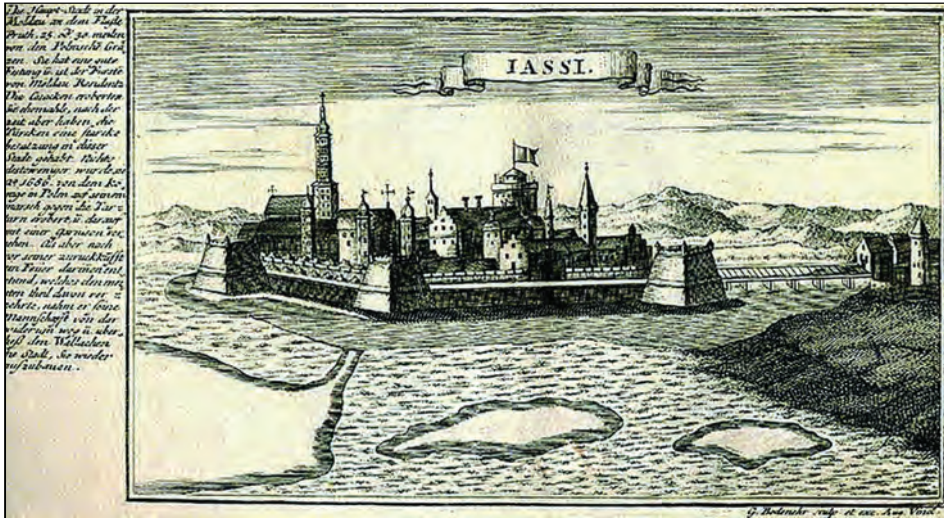

Fig. 3: Iasi, după Lumea românească în imagini, secolele XV-XIX, CD-Rom interactiv, București, 2004.

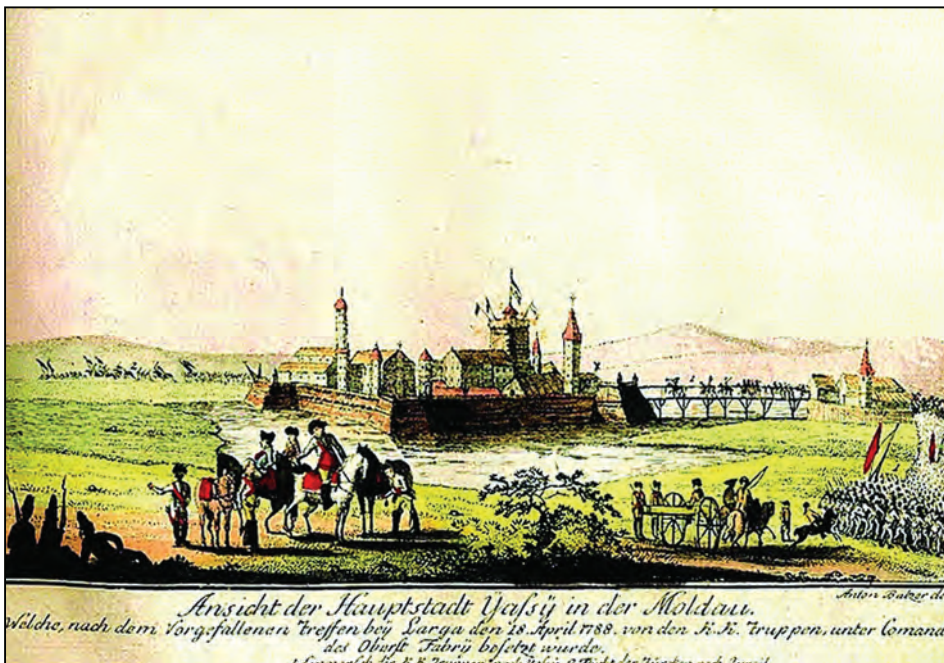

Fig. 4: Vederea orașului Iasi, după Lumea românească în imagini, secolele XV-XIX, CD-Rom interactiv, București, 2004.

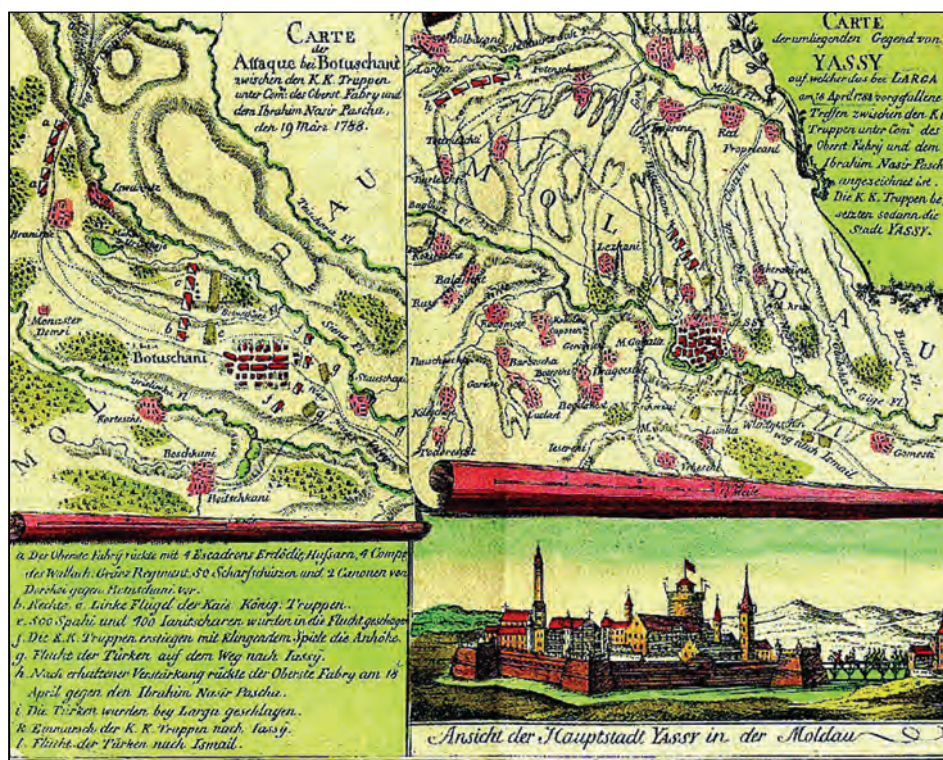

Fig. 5: Harta atacului de la Botoșani; Harta împrejurimilor Iașului și Vederea Iașului, după Lumea românească în imagini, secolele XV-XIX, CD-Rom interactiv, București, 2004.

Fig. 6: Lupta dintre austrieci și turci lângă Iași în 1788, după Lumea românească în imagini, secolele XV-XIX, CD-Rom interactiv, București, 2004.

Contribuții la cercetarea unor edificii din incintele mănăstirești ieșene

Doina Mira Dascălu

Introducere

Apărate mult timp de zidurile fortificate și, în consecință, păstrate mult mai bine decât restul clădirilor din spațiul urban ieșean, edificiile din incintele mănăstirești ieșene aduc informații inedite și prețioase pentru munca de cercetare, suplinind informațiile dispărute, despre fondul construit medieval demolat de-a lungul timpului.

Am cercetat trei interesante edificii din trei incinte diferite: demisolul adosat turnului de la mănăstirea Barnovschi, casa zisă Dosoftei adosată zidului mănăstirii Sf. Nicolaie Domnesc și casa din incinta mănăstirii Golia.

La o comparație, făcută în contextul anumitor caracteristici ale edificiilor din incintele mănăstirești moldovene medievale, se poate observa că aceste trei clădiri au în comun câteva aspecte:

- ar putea să fi fost, la origine, destinate locuirii monastice, adăpostind funcțiunea de chilii;

- ar putea data de la sfârșitul secolului al XVII-lea; se păstrează evidente elemente caracteristice, care amintesc pregnant de alte edificii din Moldova secolului al XVII-lea;

- structura constructivă este masivă, cu bolți; s-a folosit piatra ca material de construcție integral;

- aspectul exterior este foarte auster;

- fațade în care plinurile predomină puternic asupra golurilor.

Aceste case prezintă și unele particularități care le deosebesc, rezultate din viața și istoria specială a fiecărui edificiu, care le impregnează și azi cu magnetism, farmec și personalitate.

Chiliile de la Mănăstirea Barnovschi

Zidită în inima sau „dricul” târgului Iașilor de Barnovschi vodă Moghilă și terminată în 1627, mănăstirea Barnovschi avea, ca orice așezământ ecleziastic de seamă, o incintă cu diverse clădiri și anexe necesare vieții monahale. Mai mult, dintr-o notiță a lui Atanase Comnen Ipsilante, despre Școala Elină din Iași, aflăm că aceasta funcționa „în chiliile de la Barnovschi” – inclusiv cursul elementar de limba greacă - și că spre sfârșitul secolului al XVII-lea,

fiii lui Mihai Racoviță, viitor voievod, învățau cu însuși directorul școlii, marele învățat Natanail Colonari¹.

În 1904, din chiliile mănăstirii mai era în picioare doar o singură clădire, cea lipită de turnul mănăstirii Barnovschi, vizibilă parțial într-o fotografie din 1913².

Surse documentare menționează că în această casă „a fost adăpostită prima tipografie de carte cu caractere arabe de la noi”³.

În prezent, din acest edificiu s-a mai păstrat doar partea semiîngropată, conținând două încăperi integral zidite din piatră. La începutul veacului al XX-lea, în interiorul clădirii, încă se mai găsea un vechi „canal, deasupra a două baște de piatră, ce iarăși nu se știe unde duce”⁴. Cele două baște sunt de fapt cele două bolți ale pivniței. În pereții pivniței nu este vizibilă în prezent vreo deschidere, iar textul menționează clar că intrarea în canal era amplasată deasupra pivniței. Este posibil ca turnul bisericii și chilia să fi comunicat prin canale cu rețeaua subterană de hrube a orașului, prin accese azi dispărute⁵.

Pivnița are aceleași dimensiuni ca ale casei zisă Dosoftei, de la Sf. Nicolaie Domnesc - cca. 9 x 13 m. Dimensiunile se apropie sensibil și de cele ale casei de la Golia - cca. 7 x 15 m. Menționăm că dimensiunile celorlalte două edificii, pe care urmează să le analizăm mai jos, nu conțin lățimea de 3 m a porticelor lor, ci se referă numai la corpul edificiilor.

În prezent, la cele două încăperi ale pivniței accesul se face din exterior, pe câteva trepte⁶. În fotografia din 1913 nu se mai vede accesul către demisol al chiliei, dar e vizibil faptul că edificiul era destul de înălțat deasupra solului. Față de cota terenului amenajat de azi, supraînălțarea este de cca. 1 m. În pereții suprațeranți exteriori sunt dispuse două ferestre mici, orientate spre incinta bisericii.

Cele două spații ale pivniței sunt acoperite cu bolți semicilindrice de piatră, sprijinite pe pereții laterali, deschiderile fiind de 4,70 m și 4 m. Grosimea mare a tuturor zidurilor, care sunt tot din piatră - în jur de 1,35 m - ar putea genera ipoteza că, inițial, ele susțineau peste nivelul parterului și un etaj. Parterul este vizibil într-o fotografie din 1913.

¹ Constantin Cihodaru, Gheorghe Platon, *Istoria orașului Iași*, Iași, 1980, p. 293.

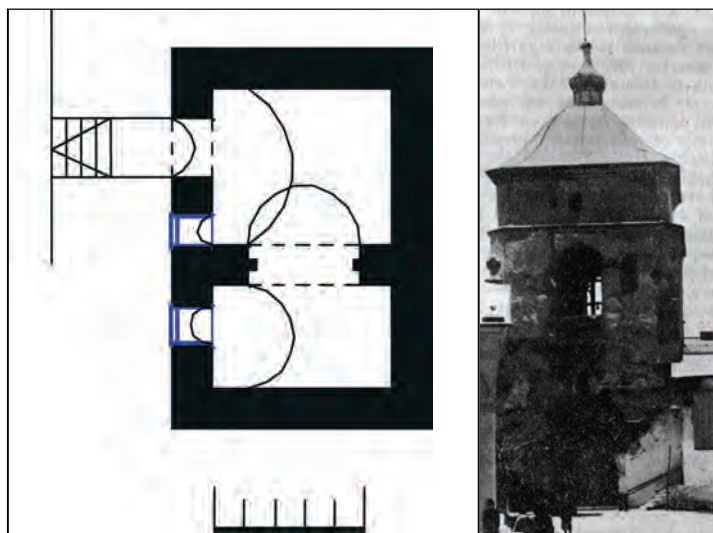
² N. A. Bogdan, *Orașul Iași - Monografie istorică și socială, ilustrată*, Iași, 1997, p. 216.

³ *Ibidem*.

⁴ Albumul *Prin Iașii de odinioară*, Iași, 1995, p. 78; Constantin Ostap, Ioan Mitican, *Cu Iașii mână-n mână*, Iași, 1999, vol. I, p. 40.

⁵ Despre rețeaua de hrube medievale a Iașilor – Doina Mira Dascălu, *Contribuții la cunoașterea locuințelor ieșene din veacul al XVIII-lea, în contextul genezei și evoluției târgului*, teză de doctorat, Universitatea de Arhitectură și Urbanism Ion Mincu, București, 2004, manuscris în curs de publicare, în cap. 2b și 3b.

⁶ Relevul pivniței a fost executat de dr. arh. Doina Mira Dascălu.

**Planul demisolului și o fotografie din 1913;
în dreapta se observă scara de acces și o parte din parter.**

În ceea ce privește organizarea spațială, este posibil ca parterul și eventualul etaj să fi avut aceeași distribuție spațială interioară, anume binucleară și în anfiladă, ca și pivnița. Ca funcțiuni, atât parterul cât și etajul puteau fi destinate locuirii monastice, adăpostind chilii : fiecare putea avea fie o singură încăpere, fie două încăperi. Posibilitatea existenței unui etaj implică și ipoteza logică a prezenței unei scări exterioare de lemn, cu podest de acces la chiliile de la etaj.

S-au mai păstrat și câteva amănunte inedite, care apar la arcul portalului ce desparte încăperile pivniței. Deși este vorba doar de demisolul unor modeste chilii, arcul portalului interior, de trecere dintr-o încăpere în alta, este placat cu cărămidă. În acest portal este încastrat, pentru prinderea ușii, un frumos profil rotunjit, din piatră fasonată, lucrat cu deosebită grijă.

Aceste detalii îngrijite ar putea constitui un indiciu al multifuncționalității demisolului, chiar și al existenței acelei tipografii, susmenționate.

Casa zisă Dosoftei, din incinta Mănăstirii Sf. Nicolae Domnesc

În prezent, ieșenii cunosc acest monument sub denumirea de „Casa Dosoftei” deoarece s-a presupus, de-a lungul timpului, fie că în această casă ar fi locuit mitropolitul Dosoftei, fie că în acest spațiu ar fi funcționat doar tiparnița lui⁷.

⁷ Aceste presupuneri sunt prezentate și comentate în Ioan Caproșu, Dan Bădărău, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1974, p. 373.

Unele cercetări presupun că această casă ar data din secolul al XVIII-lea, considerând că în secolul al XVII-lea pe locul casei se întindea cimitirul mănăstirii⁸. Alte cercetări apreciază că acest cimitir nu era poziționat chiar atât de mult spre ulița Sf. Vineri și emit ipoteza că edificiul exista în secolul al XVII-lea⁹.

Adosată zidului de nord al incintei mănăstirești, actuala casă cu arcade păstrase, până la restaurare, indicii despre forma sa cea mai veche. Restaurarea a distrus multe din aceste indicii, așa încât azi putem doar construi câteva ipoteze, pornind de la puținele detalii actuale, corelându-le cu informații istorice și surse documentare.

E posibil ca, în secolul al XVII-lea, incinta fortificată a paraclisului domnesc Sf. Nicolae să fi cuprins nu numai biserica, ci și construcții monahale adiacente zidului perimetral, necesare bunei funcționări a complexului ecleziastic.

Presupunerea că la origini clădirea era destinată locuirii monastice, atrage după sine ideea firească a orientării edificiului, cu accesele sale, spre interiorul incintei. Se mai poate observa și azi faptul că zidul incintei mănăstirii este în continuarea zidului nordic al casei, adică al zidului de la ulița Sf. Vineri – azi str. Anastasie Panu. De asemenea, se observă clar că trupul edificiului este dezvoltat înspre interiorul incintei și nu spre stradă. Acest detaliu vine în favoarea ipotezei că, inițial, edificiul a făcut parte din incintă, îndeplinind o funcție necesară, posibil cea de locuire monastică.

Ulterior, probabil în secolul al XVIII-lea, din necesități economice ale mănăstirii de la acea vreme, clădirea a suferit o reconversie funcțională. Transformarea edificiului cu chilii în spațiu comercial a implicat construirea unui portic cu arcade, pentru protecția mărfurilor și a cumpărătorilor, întreaga casă fiind reorientată spre nord, către uliță, prin câteva adaptări ale construcției, menționate mai jos.

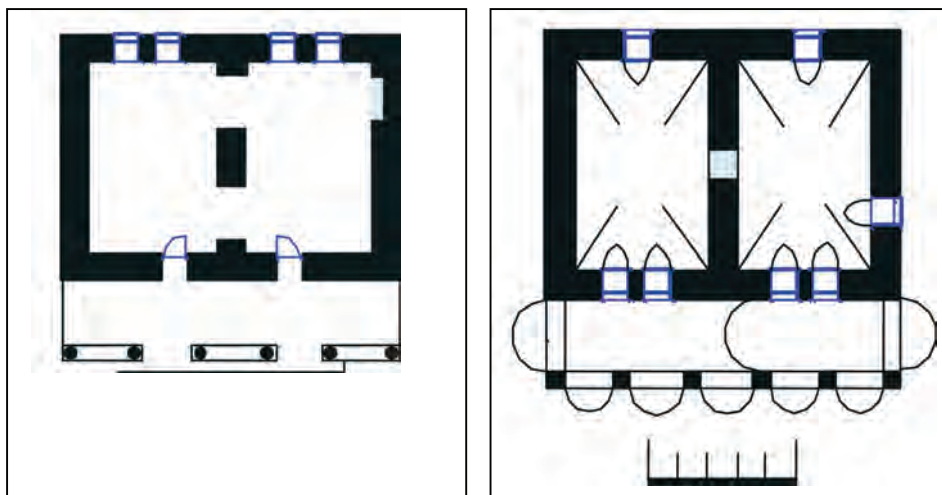
Trecând prin fața Curții Domnești, a mănăstirii Sf. Nicolae Domnesc și prelungindu-se până în Târgul Făinii - azi Târgul Cucului, ulița Sf. Vineri constituia un spațiu urban de seamă al Iașilor și unul din drumurile sale comerciale importante. Încă din secolul al XVI-lea, puțin mai departe de Sf. Nicolaie Domnesc și pe partea opusă a uliței, exista un medean sau un târg comercial în preajma mănăstirii Sf. Vineri. Acest târg era unul vadurile comerciale însemnate ale urbei, păstrându-și magnetismul până în secolul al XIX-lea, fiind vizibil atât în planul Bayardi din 1819, cât și în planul Peytavin din 1857. În 1845 casa cu arcade este clar reprezentată în binecunoscuta stampă a lui J. Ray, ce

⁸ *Ibidem*, p. 372-374 și notele 105, 106, 107.

⁹ Alexandru Andronic, *Iașii până la mijlocul secolului al XVII-lea - Geneza și evoluția*, Iași, 1986, p. 52.

redă atmosfera de epocă și forfota comercială a uliței, nu departe fiind vizibilă și mănăstirea Sf. Vineri¹⁰.

Comparând acest edificiu cu cel de la mănăstirea Barnovschi, observăm faptul că, fără portic, dimensiunile clădirilor sunt identice: cca. 9 x 13 m. Aici trebuie menționat un fapt important legat de dimensiunea lățimii edificiului: ea se apropie de 8,75 m, dimensiune larg folosită în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, la multe edificii din incintele monastice precum cele de la Dragomirna, dar și la casa domnească de la Cetățuia-Iași.

Planurile casei zisă Dosoftei

Fațada cu portice a casei din incinta mănăstirii Sf. Nicolae Domnesc

¹⁰ Stampa din 1845 a fost publicată în „Albumul de 12 vederi ale Iașului” desenate de I. Ray, litografiate de P. Muller în Iași.

Lungimea de cca. 13 m a clădirii a permis împărțirea interiorului în două spații. Înălțimea mare a edificiului sugerează ipoteza existenței inițiale a unei segregări spațiale pe verticală, în parter și etaj. Azi, interiorul casei are un etaj la care se accede pe o scară interioară de lemn - aceste detalii, fiind necesare funcțiunii actuale de muzeu, au fost concepute prin proiectul de restaurare. Primul nivel este tăvănit cu lemn, dar ultimul este acoperit cu bolțile încrucișate din piatră, care existau probabil și inițial. Organizarea spațială inițială și prezența bolților de piatră se regăsesc în releveele făcute de prof. Ionescu Grigore¹¹.

La cele două spații comerciale se intra dinspre uliță, fiind posibil chiar ca cele două încăperi să fi comunicat între ele. În perioada din secolul al XVII-lea, dinainte de transformarea în spațiu comercial, parterul putea adăposti fie chilii, fie spații de depozitare, iar etajul avea chilii. Cele două încăperi erau dispuse în anfiladă, atât la parter cât și la etaj, iar accesul și iluminarea se făceau dinspre incintă. E posibil totuși ca iluminarea acestor spații de la parter să se fi făcut și prin goluri pe perețele nordic dinspre uliță, goluri care ulterior să fi fost transformate în uși de acces la spațiile comerciale. În ceea ce privește decuparea în zidul nordic a unor goluri la etaj spre ulița Sf. Vineri, acestea puteau să fi existat încă din perioada inițială, fiind necesare iluminării chiliilor. Dacă acest edificiu cu chilii avea inițial două nivele, atunci era necesar un acces spre etaj pe o scară exterioară cu podest, din lemn, după cum se obișnuia în acea vreme. Amplasarea scării era pe fațada sudică dinspre incinta mănăstirii, fie la unul din capetele clădirii, fie la mijloc precum la casa domnească de la Cetățuia-Iași.

Altă asemănare cu modelele civilo-monastice ale secolului al XVII-lea e legată de aspectul exterior al casei, evident auster, trăsătură subliniată și de raportul dintre plinuri și goluri, în care plinul predomină evident. Fațada sudică, opusă fațadei cu portic, sugerează foarte bine simplitatea fațadelor din secolul al XVII-lea, prin cele câteva ferestre foarte mici amplasate pe plinurile masive din piatră.

În ceea ce privește datarea casei, un argument demn de luat în considerație îl constituie și materialul folosit la construire, piatra. Aflată în apropierea urbei, piatra calcaroasă a constituit pentru Iași un material cu care s-a construit predilect pe tot parcursul secolului al XVII-lea¹².

Deși construit mai târziu, în secolul al XVIII-lea, porticul exterior este tot din piatră, boltit și decorat cu arcade pe toate părțile. Lățimea sa, de cca. 3 m,

¹¹ Relevoul conform Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, București, 1963, vol. II, p. 68.

¹² Se pare că în toată Moldova abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea a început a fi folosită mai des cărămida, inițial în structuri mixte, împreună cu piatra; un exemplu de folosire a pietrei și cărămizii la sfârșitul acestui veac îl constituie conacul Rossetti de la Pribești.

permitea atât circulația cât și prezentarea și vânzarea mărfurilor spre ulița Sf. Vineri. Acest tip de portic derivă din modelele caselor antice cu portice, des întâlnite la greci și romani¹³. Perpetuarea aceluiași model prin coloniile grecești din Asia Mică a continuat până în medievalitate. Porticul a fost preluat și folosit în diverse variante până în prezent, în special pe teritoriul bizantin, unde pot fi întâlnite și azi numeroase case cu astfel de portice¹⁴.

Se presupune că, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, streășina caselor era mult evazată pentru a oferi protecție. Restaurarea a preluat cornișa îngustă, specifică edificiilor urbane din secolul al XIX-lea. Această cornișă este vizibilă și în stampa lui Ray, susmenționată.

Casa din incinta Mănăstirii Golia

În incinta mănăstirii Golia existau în secolul al XVII-lea diverse construcții, multe din ele au fost însă distruse. Dintre acestea, în documente sunt menționate chiliile și unele magazii sau depozite¹⁵.

Despre modestul edificiu din piatră, adosat zidului de incintă din dreapta bisericii, nu se știe ce funcțiune a avut și când a fost zidit. Gh. Balș l-a numit „visteria” fără a da explicații¹⁶. Alți cercetători consideră că ar fi fost o simplă magazie, dintre cele construite în secolul al XVIII-lea în incintă, pentru a adăposti averile unor oameni cu stare când Iașul era atacat - dar aceste depozite sunt menționate documentar abia la începutul secolului al XIX-lea¹⁷.

În sprijinul ipotezei că acest edificiu ar fi fost inițial destinat locuirii monastice, unor chilii, vine un indiciu documentar de la începutul secolului al XVIII-lea. În 1701, un călător rus - starețul Leonte - povestește că a fost cazat într-una din chiliile înșiruite de-a lungul zidului incintei mănăstirii Golia. Din relatarea lui, deducem că însuși egumenul locuia la acea vreme într-o chilie, deoarece într-un pasaj se spune că acesta „stătea în fața chiliei sale”¹⁸. Cu alte cuvinte, dacă în 1701 nu era menționată o casă egumenească în incinta Goliei, întrevădem posibilitatea ca edificiul pe care-l analizăm să fi adăpostit chiar chilia egumenului.

În favoarea datării edificiului, ca fiind existent spre sfârșitul secolului al XVII-lea, aducem câteva argumente prin compararea sa cu celelalte clădiri monastice studiate în această lucrare. Prin aspect, casa seamănă mai ales cu clădirea

¹³ Viollet le Duc, *Histoire de l'habitation humaine*, Ed. Pierre Mardaga, Liege, 1986, p. 230, 235.

¹⁴ Vezi 13 et passim.

¹⁵ I. Caproșu, *op. cit.*, p. 212, 213 și notele 166, 167.

¹⁶ Gheorghe Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 358.

¹⁷ I. Caproșu, *op. cit.*, p. 212 și nota 165.

¹⁸ Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 71.

adosată zidului de incintă al bisericii Sf. Nicolae Domnesc¹⁹. Porticul este așezat însă pe latura scurtă și orientat spre incinta mănăstirii. Casa este adosată zidului de incintă pe latura ei scurtă, iar intrarea se face pe axul longitudinal.

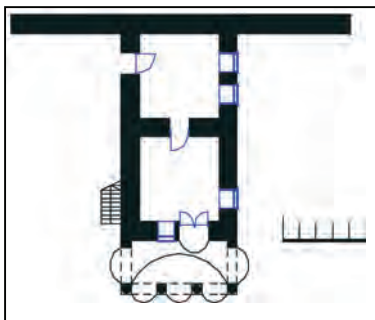
Lățimea sa, de cca. 7 m, este mai mică decât a celorlalte edificii studiate, care au cca. 9 m. Lungimea mare a casei, de cca. 12 m, raportată la lățimea mică, a condus la o organizare în două încăperi dispuse în anfiladă. Înălțimea mare a edificiului, cca. 7 m, a generat împărțirea pe două nivele. Accesul la nivelul superior se face și azi din exterior, pe laterala stângă, dar scara de lemn a fost înlocuită cu una metalică.

Faptul că a fost construită integral din piatră, fără inserții de cărămidă, ar înclina datarea în favoarea secolului al XVII-lea. Și în acest caz, dacă excludem porticul cu arcade, rezultă o construcție foarte simplă și austeră, care se aseamănă foarte mult cu aspectul caselor din incintele mănăstirilor moldovene din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, unde plinul predomina net în fațadă.

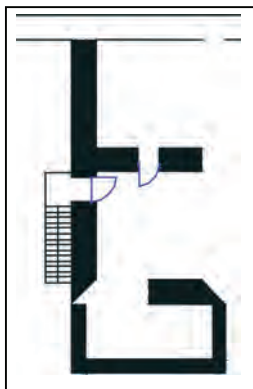
Porticul este din piatră, având o lățime de 3 m. Unii cercetători consideră că acest portic dă casei un aspect de clădire comercială. Trebuie să menționăm faptul că, în general, porticele au funcțiunea de spațiu intermediar, de tranziție între interior și exterior, fiind prezente din veacul al XV-lea la multe locuințe europene și balcanice. Fiind un spațiu de adăpost general față de ploaie, vânt sau soare, nu este necesar să fie considerat specific doar spațiilor comerciale.

Este posibil ca acest portic să fi fost construit mai târziu, în secolul al XVIII-lea, precum la casa zisă Dosoftei. Frumoasele decorații în piatră ale arcadelor sale, ale capitulurilor celor patru coloane și ale chenarului ușii de intrare în casă, s-au inspirat evident din decorațiile bisericii.

În concluzie, deși nu putem ști sigur ce funcțiune a avut clădirea, de locuire monastică sau de depozitare, din indiciile documentare susmenționate, din alcătuirea și aspectul ei, presupunem că a fost destinată locuirii și că poate fi încadrată între sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul veacului al XVIII-lea.

Casa de la Golia și planurile

¹⁹ Releveul edificiului a fost executat de dr. arh. Doina Mira Dascălu.

Biserica „Izvorul tămăduirii” - Mavrogheni și Casa Apelor din marginea Bucureștilor. Istoric și semnificație

Cezara Mucenic

Orașul București, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, se întinsese către nord până la „Capul Podului” adică a Podului Mogoșoaiei unde firesc se așezase și Bariera. După aceasta teritoriul aparținea zonei pădurii și lacurilor printre care continua drumul ce ducea fie către nord-vest la Mogoșoaia, fie către nord la Ploiești și mai departe la Brașov. Locuri aflate în imediata vecinătate a orașului, se remarcaseră prin bogăția vegetației și deosebita calitate a apei. Toate aceste binefaceri vor capta interesul domnului Nicolae Mavrogheni (26 martie 1786 - 8 iunie 1790). Acesta, va găsi zona propice ridicării unor construcții ce servesc pe de-o parte programelor sale edilitare și de mai bună funcționare economică a orașului, iar pe de altă parte ca loc de odihnă pentru domn.

Imediat după instalarea sa pe tronul Țării Românești în primăvara anului 1786 noul domn aflând grelele probleme ce le avea orașul în ce privește aprovizionarea cu apă de băut de bună calitate, hotărăște să se cumpere o suprafață din Moșia Grozăvești, proprietatea Mănăstirii Sf. Sava, care se întindea pe latura de vest și de est a drumului Mogoșoaiei „răscumpărând cu a noastră cheltuială tot locul coprinsului după împrejur, adică stânj. două sute în lung și două sute în lat de la mănăstirea Sfântului Savii...”¹ ceea ce însemna cca. 16 hectare. Apoi dispune ridicarea unui complex de construcții de interes general sau particular, toate amplasate pe latura de vest a drumului. Toate acestea pornite dintr-un gând: „miluindu-ne acum Domnul Dumnezeu cu Domnia... Țării Rumânești... ca un stăpânitor adevărat... cu grijă pentru cele de folos și cu osârdie spre cele de înfrumusețare și de podoaba politi... dorind a... răcori... cu apă de fântâni neconținute curgătoare...”²

Pe terenul achiziționat, în ordine cronologică se vor construi, mai întâi „Casa apelor” ce constituia cișmeaua centrală de unde pornea noua rețea de alimentare cu apă bună a orașenilor: „am adus apă de la izvoarele ot [C]rețulești și am făcut cea mai întâia fântână afară pe drumul cel vechi la Pod[ul] Mogoșoaiei; și alcătuiind-o ca o maică a tuturor celorlalte fântâni din năuntru

¹ N. Iorga, *Documentul lui N. Mavrogheni pentru biserica Izvorul Tămăduirii* în: „Revista Istorică”, XVI (1930), p. 202.

² *Ibidem*.

din politie, s-au cinstit cu numele *Izvorătoarei de tămăduiri fântâni*³. De aici mai departe s-a realizat „extinderea rețelei de cișmele cu apă de izvor - pentru care au lucrat douăzeci și doi de meșteri olari din Muscel și Dâmbovița - și până în toamnă [adică din iunie, domnitorul intrând oficila în București în 28 mai, până în 11 noiembrie 1786] s-au instalat o serie de cișmele, începând cu Capul Podului Mogoșoaiei... până la Curtea din Dealul Spirii⁴. Apoi în tradiția impusă și de clima Câmpiei Române, ca domnul să aibă, în arșița verii, un loc de refugiu afară de oraș, a construit tot în acele locuri privilegiate Chioșcul domnesc: „...am zidit de-asupra foișor foarte frumos, după cum se vede de toți”⁵, îngrijindu-se ca împrejurul său și spațiul plantat să fie prielnic desfătării, „am sădit și grădină”⁶. După aceea se ridică și Casele domnești „am făcut namestii păn prejur”⁷, simple sau după cum mărturisea un contemporan având „aspectul unei case de țară”⁸ fiind „destul de mici, mai scunde decât chioșcul lângă care erau situate”⁹.

Au urmat alte construcții de interes pentru orășeni: „...am făcut și trei mori de vânt”¹⁰ și loc pentru o mare piața comercială, ce urma să devină noul Târg de Afară prin renunțarea la piața din capul Podului Târgului de Afară, faptă ce nu s-a împlinit, tradiția fiind mai puternică. „Încă am orânduit și obor de vite i de vânzare de bucate, afară de curte, Lunea și Joia, de 3 ori în săptămână, iarși pentru înleznierea lăcuiitorilor, fiind locul cel mai [î]nalt și mai uscat, de nu se face tină, din care se pricinuiește trudă și necaz creștinilor ce vin la acest târg cu bucate i cu cherestele și mai vârtos având și îndestularea de ape, atât pentru oameni cât și pentru dobitoace”¹¹.

Abia după ce toate acestea au fost așezate, Nicolae Mavrogheni a construit și un lăcaș de închinare. Întrucât pisania s-a pierdut în timp, despre gândurile voevodului privind ctitoria sa, putem afla dintr-un document emis de domn mai târziu: „...am zidit și biserică de piatră întru cinstirea și prăznuirea Sfintei Stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu și pururea Fecioarei Marii... Și am întărit hrisovul acesta cu însuși credința Domnii Mele Ioan Nicolae Petru Mavrogheni Voievod și cu credința pre-iubiților Domnii Mele beizadele

³ *Ibidem*.

⁴ Constantin C. Giurescu, „Istoria Bucureștilor. Din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre”, București, 1966. p. 105.

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 202.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p.56.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 202.

¹¹ *Ibidem*.

Constantin Voevod, Petre Voevod, Iosif Voevod... Scriindu-se hrisovul la anul... 1787..."¹².

Biserica „de la hasnaua apelor de la Capul Podului¹³, cu hramul *Izvorul Tămăduirii*, hram ales după sărbătoarea la care era închinată fântâna, lângă care fusese amplasată, a avut de la început mai multe funcțiuni. A fost în primul rând biserică domnească, alături aflându-se una din reședințele domnului. Apoi era lăcașul de închinare pentru viețuitorii din mănăstirea ce s-a constituit în jurul ei. O dovedește piatra de mormânt, ulterior montată în zidul bisericii, la dreapta spre altar, a cărei înscricție în limba elenă ne amintește de acel monah numit chiar de domn: „Aici dar zace servul lui Dumnezeu Ieromonahos și Egumen al Sfintei Monastiri Izvorul Tămăduirii, însărcinat de către Înalțul Nicolau Petre Mavrogheni V.V. în anul 1787 și domnind ani 18, și în 1805 Aprilie 20 și-a dat ultimul sfârșit”¹⁴. De asemeni a fost biserică menită a servi nevoile de cult ale micii comunități ce se stabilise în zonă la sfârșitul sec. al XVIII-lea ca și pentru creștinii care ar fi venit de aiurea la târgul ce fusese pus de domnie alături.

Amintindu-și de locul natal ctitorul¹⁵ închină Biserica și Casa Apelor, mănăstirii din insula Paros, cea cu 100 de portaluri, întemeiată de Împărăteasa Elena: „...această sfântă biserică a Izvorului Tămăduirii cu toate acareturile cișmelei de la numita biserică ca o zidire a noastră, o afierosim și o închinăm la sfânta și dumnezeiasca mănăstire ce se numește Ecatontepileani de la ostrovul Paru, la care se cinstește și prăznuiește Adormirea Preasfintei Stăpâniei noastre Născătoarei de Dumnezeu și pururea Feciorei Marii, ce este zidită de ...Împărăteasa Elena...”¹⁶

Biserică în formă de cruce, pe plan triconc, fără pridvor, avea absidele naosului ample de formă dreptunghiulară în exterior și semicirculare în interior. Absida altarului în armonie cu restul volumului era mai alungită fiind separată de naos printr-o tâmplă de zid. Tâmpla avea la bază patru panouri din marmoră albă sculptate cu elemente florale și zoomorfe care formează ancadramentul icoanelor. Elementele decorative sunt în relief sculptat în stuc pe bază de var și de nisip. Icoanele sunt pictate în tehnica „a fresco”. Tâmpla se termină cu o cornișă în relief sculptat. Pe cornișă se reiau elementele florale. O turlă octogonală se afla pe naos și probabil altă turlă pe pronaos (azi dispărută), iar la intrarea în incintă se afla turnul - clopotniță.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Atlas – Ghid. Istoria și arhitectura lăcașurilor de cult din București*, București, 2000, p. 217.

¹⁴ Marin Dumitrescu, *Istoricul a 40 de biserici din Romania*, vol.III, București, 1907, p. 62.

¹⁵ Nicolae Mavrogheni s-a născut în Insula Paros

¹⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p.

Noul veac al XIX-lea aduce multiple transformări edilitar-urbanistice-arhitecturale într-un teritoriu cunoscut acum sub numele de Mahalaua Cișmeaua lui Mavrogheni. Interesul pentru acele locuri, prezența bisericii și sursei de apă determină creșterea populației încât conform Catagrafiei din 1811, se pot număra: „82 case, 135 bărbați, 127 femei, 262 suma toată”¹⁷ față de numai 70 de case în mahalaua alăturată a Sf. Vasilie aflată pe Podul Mogoșoaiei. Se mai amintește în documentul citat că în această a XXX-a mahala a orașului se afla o „Biserică de zid, hramul Izvorul Precistii...”, alte fapte ce confirmau buna locuire a zonei.

Într-o succesiune rapidă se petrec apoi o serie de transformări esențiale. După 1828 pentru simplificarea circulației trupelor rusești de ocupație a fost sistematizat prin defrișări, alinieri și nivelări drumul care de la Capul Podului ducea spre nord-est, ceea ce a dus la regularizarea traseului și o primă îmbunătățire a aspectului zonei. Drumul numit după 1841 Șoseaua Kiseleff sau pe scurt Șoseaua, a fost prevăzut cu spații urbane - Rondul I - situat după intersecția Șoselei cu ulița ce venea de la biserica Mavrogheni, ceva mai la nord urmând - Rondul II - spații menite a diversifica traseul rectiliniu.

Construcțiile de la Cișmeaua Mavrogheni au și ele o soartă variată. Încă din timpul domniei lui Nicolae Mavrogheni, în 1788, în unele clădiri se așază „Tipografia de la Cișmea”, tipografie de renume, în care se publică la numai un an după înființare versurile vel-căminarului Manolache Persiano, închinată voevodului: *Fapte vitejești ale lui Mavrogheni și Descrierea Țării Românești* scrisă de învățatul Nicolae Lazăr. Mai târziu, în 1817, tot aici se va afla prima tipografie particulară înființată de doctorului Caracaș, stolnicul Răducanu Clineanu și slugerul Dumitrache Topliceanu, care va tipări *Legiurile lui Caragea*. Noii proprietari se obligau să repare atât casele cât și cișmeaua. Dar când vin vremurile cele vitrege din 1821 tipografia este nevoită să-și închidă porțile. Apoi mai viețuiește un timp în proprietatea lui Ion Heliade Rădulescu (1802-1872), după care este mutată în casele din Pantelimon ale omului de litere.

Din deceniul al patrulea al celui de al XIX-lea veac începe procesul de transformare a locului într-un spațiu urban amenajat pentru circulație și agrement. Se dărâmă morile de vânt în 1831 și în 1838, o parte din clădirile ce compuneau Casa Domnească, construcții avariate grav de cutremurul ce afectase orașul în acel an, conform constatării arhitectului șef al orașului, Xavier Villacrosse. În ceea ce rămăsese din Casa domnească, după alte folosințe necunoscute, va funcționa, între anii 1864-1869, Școala de Arte Frumoase. Apoi vor fi înlăturate ultimele construcții ce amintesc de funcțiunea inițială a locului, devenită de mult caducă. Pe locul lor, la sud de biserică, se va construi

¹⁷ Alexandru Lapedatu, *Catagrafia bisericilor bucureștene la 1810*, București, 1908, p. 19.

Monetăria statului, determinând chiar și schimbarea numelui străzii din strada Biserica Mavrogheni în strada Monetăriei, nume ce s-a păstrat până astăzi, deși clădirea care l-a inspirat a dispărut de mult.

În ce privește Târgul de la Cișmea, acesta a funcționat puțin timp, tradiția fiind mai puternică și menținând bătrânul Târg de Afară cel care se va numi mai târziu Târgul Moșilor sau Târgul Oborului.

A urmat pe acel loc amenajarea Parcul Kiseleff - primul parc public al orașului - realizat sub conducerea peisagistului german Karl W. Mayer în timpul domniei și cu susținerea principilor Gh. Bibescu (1842-1848) și Barbu Știrbei (1849-1853). Parcul Kiseleff amplasat pe dreapta și pe stânga Șoselei Kiseleff pornea de la „Capul Podului” trecea de parcela Bisericii Izvorul Tămăduirii și se întindea până la Șoseaua Ghica, adică la drumul ce lega Șoseaua Filantropiei/Bd. Ion Mihalache cu artera care va deveni Șoseaua Jianu azi Șoseaua Aviatorilor.

Șoseaua, loc de „*preumblare*” pentru locuitorii orașului, se compunea din trei părți: „prima destul de lată pe marginile căreia se află alei cu două rânduri de pomi, lungă de câteva sute de pași și e folosită numai pentru umblatul cu trăsura. Aceasta primă parte se sfârșește, într-un rond mare [Rondul I] ce are o fântână arteziană... partea a doua n-are numai alei pe margini, ci adevărate parcuri și este mult mai îngrijită decât prima... Ultima parte a șoselei e mai puțin frumoasă și mijlocește trecerea de la șosea la celelalte drumuri din Valahia”¹⁸.

Altă etapă se conturează odată cu amenajarea, în 1897 și 1910, a spațiului urban de la „Capul Podului”, spațiu numit acum Piața Victoriei. Atunci în cadrul *Condițiilor pentru construcțiunile de pe bulevarde și splaiuri* se emit și regulile de construcție în Piața Victoriei loc tratat diferit în mod justificat datorită rolului său de legătură între orașul propriu zis și zona de vegetație care începe de aici. Astfel pe latura de sud a pieții se stabilește un front închis, dispus pe aliniere, cu înălțimi de 10 m, iar pe latura de nord se prevede retragerea de 10 m. față de limita străzii și cu înălțimea maximă de 8 m. Se pregătea astfel intrarea în microzona constituită de-a lungul Șoselei Kiseleff. Deși nu a existat un regulament sau norme aprobate privind profilul funcțional, urbanistic, arhitectural al acestei artere, „șoseaua Kiseleff nu are un plan...”¹⁹, dezvoltarea realizându-se spontan, Serviciul Tehnic al Primăriei a știut să accepte soluții adecvate zonei, ceea ce cu timpul a determinat și de-a lungul acestei artere impunerea unui regim de construcție diferențiat.

¹⁸ Conform relației lui Richard Kunisch, călător german în București între anii 1857-1858, vezi, George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, București, 1990, p. 332.

¹⁹ Arhivele Naționale, Direcția Municipiului București, fond PMB-Tehnic dosar 366/1898, f. 1 v.

Era un teritoriu a cărui trăsătură specifică generală o constituia raportul între procentul de ocupare și spațiul verde, raport ce nu excludea construcțiile, dar cu condiția ca dominantă să fie permanent în favoarea spațiului plantat. Raportul acesta era însă diferențiat. Astfel în prima zonă situată între piața Victoriei și str. Ghica acolo unde se află Parcul Kiseleff predomina terenul plantat. Funcțiunile acceptate sunt cultural-sportive și de agrement și pe o porțiune redusă, imediat după piața Victoriei clădiri cu profil cultural-educativ. La nord de str. Ghica până la Rondul II începe zona în care se acceptă o mai intensă ocupare păstrându-se totuși partea plantată în proporție de cca 60%.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea se construiește intens în ambele zone. Până la str. Ghica, sunt amplasate o serie de clădiri semnificative pentru oraș. Pe latura de vest a străzii, 1870 Monetăria Statului, situată la sud de biserica Mavrogheni de care este despărțită prin strada care-i poartă numele; 1895 școala primară „din curtea Bisericii Mavrogheni”²⁰ numită „Școala primară Mavrogheni”, având clădirile amplasate pe latura de răsărit a bisericii până la Șosea. O precedase în 1892, pe partea de est a străzii, restaurantului „Bufetul” situat în nordul Parcului Kiseleff, clădire replică a celei realizate de arhitectul Ion Mincu, creatorul stilului neoromânesc, pentru pavilionul Regatului României de la Expoziția Universală de la Paris din 1889. A urmat, pe aceeași latură a Șoselei, în 1896, „construirea unui Velodrom... la Rondul al II-lea”²¹ proprietatea lui Luigi Cazzavillan, iar în 1898 „stabilimentul de consumațiune lucrat în zidărie masivă și de formă circulară”²², a lui Ph. Hugo, situat pe locul prințului Sturdza.

La începutul secolului al XX-lea continuă opera de mobilare a zonei prin construirea altor clădiri importante ca funcțiune și calitate arhitecturală. Ne referim la Muzeul de Științe Naturale „Grigore Antipa” (1906) urmat, pe latura de est a străzii de Institutul Geologic (1906-1907) proiectat de arhitectul V.G. Ștefănescu și de clădirea în stil neoclasic ce adăpostea „Salonul Oficial”, arhitect Duiliu Marcu. Ultima clădire de anvergură din această primă zonă a șoselei Kiseleff se va construi în locul Monetăriei. Impunătorul edificiu, Muzeul de Artă Națională și Etnografie „Carol I” (1912-1929), primul și singurul realizat în București pentru acest program de arhitectură era proiectul arhitectului Nicolae Ghica-Budești ce, în expresia stilului neoromânesc, răspundea cerințelor de specialitate ale omului de cultură cu studii de muzeografie, Tzigara Samurcaș .

²⁰ Idem, dosar 1321/1895.

²¹ Ibidem, dosar 373/1896.

²² Ibidem, dosar 366/1898, f. 1 v.

Zona următoare situată după str. D. Ghica începând cu ultimele decenii ale secolului al XIX-lea va fi rezervată clădirilor rezidențiale tip vilă de lux, cu nivel ridicat de locuire, dispuse pe parcele de mari dimensiunile. Odată cu începutul secolului al XX-lea interesul pentru aceste locuri va determina creșterea numărului ocupanților zonei prin reducerea loturilor, parcelele construite micșorându-se iar procentul de ocupare cu construcții fiind sensibil crescut (cca 70% din teren)²³. Se adăugă acum și o nouă zonă de la Rondul II la cel de al 3-lea Rond, porțiune dominată tot de spațiul plantat cu inserții de construcții culturale, educative, sportive.

Locul se mobilează și cu monumente de for public²⁴ ce evocă fapte de arme importante pentru istoria țării: în Piața Victoriei, „Monumentul Eroilor Corpului Didactic” la Rondul I, „Monumentul Infanteriei”; la Rondul II, „Arcul de Trîmf” ridicat cu ocazia proclamării Unirii tuturor Românilor după victoria în primul război mondial. Monumentul va da numele pieței care se amenajează, în anul 1936, în jurul său.

În a doua jumătate a secolului al XX-lea se produc și în această zonă modificări importante. Dispar unele funcțiuni: reședințele Casei regale, Hipodromul și Velodromul, dispar monumentele de for public sau sunt înlocuite²⁵ și apar noile funcțiuni: reședințele de ambasade sau corp diplomatic.

Parcul Kiseleff este în mare ignorat după realizarea Parcului Carol II / Parcul Național / Parcul Herăstrău. Neîntreținut devine un spațiu verde fără importanță.

Din întregul complex de clădiri și funcțiuni realizate în timpul domniei lui Nicolae Mavrogheni singura ce va supraviețui va fi biserica, dar și ea va trece prin multe etape dificile. De la începutul secolului al XIX-lea biserica

²³ Se construiesc: Vila Gănescu (1901); Vila Socec (fost R. Văcărescu) (1908); Vila Carol A. Davila (existentă 1920) înlocuită cu Vila Regală (1922); Vila P. Giovanni / Ionescu (1914); Vila C. Vernescu/Toma Stelian arh. I.D. Berindei (1914); Palatul Elisabeta (1938). Se modifică funcțiunea unor clădiri acestea devenind spații publice: Sanatoriul Sf. Elisabeta (prin adaptarea caselor Dim. Ghica) și se introduc programe arhitecturale noi: Leagănul de copii “Sf. Ecaterina”, arh. I.D. Berindei (1900). Ultima zonă se anunță ca zonă de loisir prin: clădirea Hipodromului, arhitect I.D. Berindei (1905) și *Muzeul Satului* expunere originală a unor gospodării țărănești (1936) într-un spațiu al Parcului Carol II.

²⁴ *Monumentul Eroilor Corpului Didactic*, sculptori Artur Verona și I. Jalea (1930), monument demolat; *Monumentul Infanteriei*, arh. N. Georgescu, sculptor I. Jalea (1936), monument demolat; *Arcul de Trîmf* (1918), construcție provizorie), pentru ca în 1932 să devină construcție definitivă, arh. Petre Antonescu.

²⁵ În Piața Victoriei în loc de „Monumentul eroilor corpului didactic” se așează „Ostașul sovietic”. Apoi în anii 1970 acesta va fi mutat la nord de Școala Mavrogheni (după 1990 este mutat în Cimitirul ostașilor sovietici căzuți în 1944).

funcționează ca biserică parohială așa cum ne confirmă Catagrafia din 1810: „Mahalaua Cișmeaua lui Mavrogheni... Biserică de zid, hramul Izvorul Precistii, cu toate deplin. Are doi preoți... Stoica sin popa Neagu... Badea sin Constantin... cu carte de preoție pe biserica unde se află²⁶.

Numai la patru ani de la plecarea din scaunul Țării Românești a ctitorului ei, în 1794, noul domn Alexandru Moruzi (1793-1796) remarcase starea de deteriorare în care aceasta se afla și care-l obliga să facă cuvenitele intervenții: „...găsind-o domnia mea în proastă stare, ... i desvelită și fără acoperământul ei cel trebuincios, n-am suferit a cădea la dărăpănare ci am socotit de a fi în bună stare și podoaba zidirei sale, tencuindu-se pre din lăuntru și pre din afară...²⁷.

Apoi nu știm cum a trecut clădirea bisericii peste cutremurul din 1802 când după cum relatează Dionisie Eclesiarhul „au căzut toate turlile bisericilor din București... și alte case înalte²⁸ dar, conform istoriei orale, biserica a fost afectată major abia de cutremurul din 1838. Aceste stricăciuni și poate și cele anterioare, inclusiv lipsa îngrijirii, au determinat, în 1847, punerea în discuție a realizării unei intervenții radicale și anume dărâmarea bisericii și refacerea ei pe aceleași fundații. Urmarea este necunoscută întrucât lipsesc documentele care să confirme dacă propunerea a însemnat și soluția finală adoptată. Credem că nu, deoarece dacă s-ar fi realizat reconstrucția bisericii s-ar fi folosit expresia stilistică frecventă în epocă - neoclasicismul - așa cum s-a aplicat la bisericile distruse de Focul cel mare din 1847²⁹. Certă este numai dispariția în urma cutremurului a turlei de pe pronaos și înlocuirea turlei de pe naos cu o turlă ușoară din lemn și tablă.

În aceeași perioda și parcela bisericii trece prin modificări majore. După primul *Act de hotărnicie* din 1808 stabilit de doi boieri hotarnici, se va realiza în 1863 de către ing. hotarnic C.N. Râmniceanu, la cerea Tribunalului Ilfov, un nou plan al *Vetrei bisericii Izvorul Tămăduirii* a cărei limită de proprietate este reconstituită pe baza actelor prezentate de Parohie [inclusiv cel din 1808] și de vecinii acesteia: „...au găsit... piatra de hotar veche... mergând linie dreaptă în sus spre Miazănoapte pe latura Drumului Herăstrăului... De acolo...

²⁶ Alexandru Lapedatu, *op.cit.*, p.

²⁷ Vezi hrisovul lui Alexandru Moruzi din 3 iulie 1794 (V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 75).

²⁸ Apud Cezara Mucenic, *Străzi, piețe, case din vechiul București*, București, 2004, p. 31.

²⁹ În incendiul care a afectat centrul orașului București au ars bisericile Sf. Dumitru de Jurământ, Sf. Nicolae Șelari, Sf. Gheorghe Vechi și Sf. Gheorghe Nou, Curtea Veche. Toate au fost refăcute în stil neoclasic. În secolul al XX-lea biserica Curtea Veche, cea mai veche biserică a orașului și biserica Sf. Gheorghe nou au fost restaurate redându-li-se înfățișarea inițială cunoscută din documente de epocă.

mergând spre Apus... au venit împlinirea stânjienilor peste drumul... de la Zalhanaua Papazolului... Dintr-acea piatră în jos spre miazăzi și spre capul podului Mogoșoaiei... a venit împlinirea alături cu casa lui Dumitru Grădinaru și s-a pus... piatră... Iar din această piatră pe alătura cu capul podului spre răsărit mergând a venit stânjieni 200 deplin în hotarul Sf. Spiridon vechi”³⁰. Atunci terenul proprietatea Bisericii Mavrogheni, depășea cu mult parcela necesară desfășurării cultului inclusiv spațiile anexe funcționale, fiind mult mai mare, o parte importantă întinzându-se peste domeniul de folosință publică. Situația se schimbă radical în anul 1864 când, în conformitate cu prevederile din *Legea secularizării averilor mănăstirești*, parcela bisericii Izvorul Tămăduirii se reduce la terenul pe care îl folosea biserica la data respectivă. De ca acea dată biserica funcționează în continuare ca biserică parohială fiind susținută de Primăria Capitalei³¹.

O nouă restrângere a spațiului se va petrece în 1895. Atunci pe latura de est a parcelei care se întindea până la Șoseaua Kiseleff a fost ridicată Școala primară „Mavrogheni”. Proiectată de arhitectului italian Guido Magni în limbaj arhitectural de influență neoromânească construcția se înscria în programul de realizare a unor clădiri adecvate acestui program, clădiri în multe cazuri amplasate pe terenul și în vecinătatea bisericilor³². Atunci parcela se reduce la suprafața pe care o ocupă și astăzi.

În ce privește clădirea bisericii continuă transformările. În ordine relativ cronologică în primul rând, la o dată necunoscută, s-a construit un pridvor³³ cu motive decorative de influență brâncovenească - capitele, arce, motive florale.

³⁰ Din Arhiva Bisericii Izvorul Tămăduirii: “*Act de delimitare a vetrei bisericii Izvorul Tămăduirii ce se zice și Cișmeaua Mavrogheni de la capul podului Mogoșoaiei*”

³¹ În secolul al XIX-lea administrativ bisericile erau grupate în 4 categorii: Biserici-parohii susținute de Ministerului Cultelor (bisericele: Curtea Veche, Doamnei, Antim...); biserici – parohii ca Biserica Popa Tatu, Izvorul Tămăduirii, susținute de Primărie; biserici filiale (adică biserici mici filiale a unora mai mari sau mai importante) și biserici – paraclise boierești pe care le întrețineau respectivele familii (biserica Kretzulescu). Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea bisericile, din punct de vedere organizatoric, funcționau conform cu *Regulamentul municipal asupra epitropiilor bisericii*, regulament a cărui aplicare se făcea în temeiul art. 66 din *Legea Comunală*. Biserica Izvorul Tămăduirii va deveni biserică de parohie, venitul ei fiind asigurat de aceasta + subvențiile de Primărie (astfel în 1896, cf. *Anuarul orașului București*, 1896, venitul bisericii a fost de: 4324 lei [de la parohie] +subvenții [de la Primărie] 736 lei = Total 5061. La data respectivă biserica avea 3 preoți, 2 cântăreți și 1 paracliser).

³² Se pot aminti: Școala de la Biserica Popa Rusu, Școala de la Biserica Cuibu cu Barză, Școala de la Biserica Olari etc.

³³ Pridvorul ar putea fi mai degrabă o completare a partiului bisericii din timpul intervențiilor „radicale” realizate în anii 1899 și 1902, repertoriul decorativ folosit fiind similar celui neoromânesc.

Apoi o intervenție amplă a avut loc cu certitudine în anul 1899³⁴ când biserica a fost supraînălțată cu 1,54 m - până la nivelul de jos al cornișei. Sub cărămizi s-au găsit urmele evidente ale cărămizilor așezate la 45°. pentru a forma volutele ordonanței ionice inițiale. Au urmat reparațiile importante din 1902 menționate de inscripția pictată „Această sfântă biserică cu hramul Izvorul Tămăduirei, s-a zidit la anul 1785(?), Nicolae Mavrogheni Vv. și soția sa Doamna Maria, cu ajutorul pioșilor creștini, și la 1902 s-a reparat radical prin stăruințele depuse de epitropie”. Conform declarației preotului bisericii din 1926 s-au realizat atunci: înlocuirea ferestrelor mici cu ferestre largi de 1,1/2 m și înalte de 3 m; înlocuirea vechii turlă cu o turlă îmbrăcată în șipci și tencuită în interior, iar în exterior îmbrăcată în tablă; adăugarea de ziduri pentru întărirea arcadelor; realizarea unui cafas și tencuieli noi în interiorul bisericii.

Multiplele prefaceri rezolvă stricăciunile, dar duc și la dispariția totală a picturii interioare așa cum va constata pictorul I. Mihail delegat al Comisiunii Monumentelor Istorice³⁵. Acesta confirmând absența picturii vechi din cauza reparațiilor „făcute... în două rânduri (după cum scrie pe o piatră)” este de acord cu repictarea interiorului bisericii. Lucrarea se realizează în anul 1926 de pictorul C. Gheorghiu profesor la Școala de Arte și Meserii din București, pictor autorizat de Sf. Mitropolie a Ungro-Vlahiei. Artistul: „se obligă a face o nouă pictură în stil bizantin cf. schiței de plan și a ofertei ce ne-a prezentat; se obligă la facerea tencuielilor necesare în interiorul turlei care fiind burdușită și în parte dărâmată și crăpată va fi din nou făcută cu mortar de var gras și ipsos, iar șipcile ... putrede se vor schimba și pe deasupra lor se va pune plasă de sârmă și apoi tencuială”.

Urmează în anii 1942-1943 alte intervenții majore impuse de distrugerile care au afectat biserica Izvorul Tămăduirii la cutremurul din 4 noiembrie 1940 realizate pe baza „instrucțiuni[lor] tehnice cu privire la consolidarea provizorie a bisericii” semnate de arhitect Horia Teodoru din partea Comisia Monumentelor Istorice³⁶. Prin ele se recomandă: „se va proceda la dărâmarea clopotniței, recuperându-se cât mai mult material... pentru a fi reîntrebuințat...; Proptelele și dărâmarea se va face astfel ca clopotele să fie coborâte...în bune condițiuni, așezându-se pe o schelă anume în curtea bisericii pentru a putea fi utilizate până la construirea unei noi clopotnițe; ...se vor face puternice proptiri la abside(câte două) și la pridvorul bisericii». În ce privește turla pantocratorului,

³⁴ Tipul intervențiilor a fost stabilit pe baza cercetării stării bisericii efectuată în anul 1945.

³⁵ Toate datele privind intervențiile din anii 1926-1947 sunt citate din documente ale Arhivei Comisiei Monumentelor Istorice, dosar 554.

³⁶ Comisiunea Monumentelor Istorice are, din anul 1902, propriul serviciu tehnic care urmărea starea construcțiilor declarate sau susceptibile a deveni monumente istorice.

aceasta se va păstra numai cu aviz tehnic al unui tehnician diplomat. În caz de refuz „se va dărâma...în vederea construirii la primăvară a unei turle de cărămidă într-o osatură de beton armat”. Arhitectul subliniază de asemeni valoarea catapetezmei de zid ce „prezintă decorație barocă în stuc care merită toată atenția” cerând măsuri speciale pentru prezervarea acestui element esențial în organizarea spațiului bisericii ortodoxe: „se va întocmi un proiect de consolidare a acestei zidării care se poate ușor ancora într-o grindă de fier sau de beton armat care se va trece în spatele catapetezmei la nivelul cel mai potrivit”. Se pune în discuție chiar posibilitatea decapării tencuielii și a stucaturilor, în caz de necesitate a refacerii zidăriei catapetezmei, urmând ca acelea să fie remontate pe noua structură, fapt ce nu s-a dovedit necesar.

Apariția altor avarii după noul cutremur din 10 noiembrie 1940 determină seria următoare de: *Instrucțiuni tehnice pentru complectarea lucrărilor de consolidarea provizorie a bisericii*», semnate deasemenea de arhitectul Horia Teodoru, cel care de altfel s-a ocupat de biserica Mavrogheni din partea Comisiei Monumentelor Istorice în toți acești ani dificili 1940-1947. Acesta constată în raportul din 18 decembrie 1940 apariția următoarelor degradări: arcul cel mare al naosului spre vest are o crăpătură la cheie pe toată lungimea (probabil mai veche); fisură în lungul bolții spre sud și spre nord fără a fi deplasată zidăria (după proptirea cu o schelă solidă). În concluzie recomandă: „Se va propti puternic bolta prin interiorul bisericii cu ajutorul unei schele aplicate pe intrados” pentru a se constata „gravitatea crăpăturii și a fisurilor, direcția lor... cât au străpuns și în extrados și se va restaura după caz”. Lucrările de consolidare provizorie se realizează până în ianuarie 1941 când fiind încheiate se primește avizul de redeschidere a bisericii³⁷, urmând ca ulterior să se facă lucrările definitive.

În 1941, preotul-căpitan Gheorghe Burdușanu cel care se va ocupa de sfântul lăcaș în anii săi cei mai grei (1940-1957), solicită aprobarea Comisiei Monumentelor Istorice pentru următoarele lucrări: înlocuirea turlei Pantocratorului cu o turlă din cărămidă în osatură de beton armat; consolidarea zidurilor prin două centuri de beton armat; dărâmarea și refacerea anvonului care s-a desprins de peretele de la intrare; construirea unor turnuri laterale în dreapta și stânga anvonului pentru clopotniță (ce va fi dărâmată) și pentru intrare la cafas; spălarea și restaurarea picturii. Solicitarea este urmată în același an de un proiect de consolidare și extindere a bisericii, proiect ce prevedea: adăugarea

³⁷ Avizul semnat de arhitect Horia Teodoru se emite pe baza efectuării următoarelor lucrări: montarea de propte de lemn: 2 la pridvor, 3 la abside; consolidarea crăpăturilor tencuielilor zugrăvite la turlă și la bolți; consolidarea catapetezmei prin legături de zidărie la sud și la nord; refacerea tencuielii pe peretele de est; consolidarea prin completare de zidărie a celor trei arcuri mari de la turla Pantocratorului.

unui pridvor [tindă] închis în care să se monteze cafasul. Deasupra lui s-ar fi ridicat turla-clopotniță. Dar, edificiul fiind declarat monument istoric „s-a renunțat la acest proiect, urmând ca biserica să rămână în forma ei veche”.

În aceeași perioadă, iulie 1941, „Planșeta birou de arhitectură Ion D. Trajanesu arhitect, profesor” și inginerul D. Marcu, propun un proiect-deviz de consolidare și reparații ce prevedea lucrările pentru fiecare parte de clădire afectată, cantitățile de materiale și costurile aferente. Astfel pentru pridvor se considera necesar a realiza: învelitoare tablă; centură de beton armat așezat pe capitele; refacerea zidăriei de cărămidă; placă de beton armat la tavan, tencuieli exterioare cu piatră artificială, tencuieli interioare cu var; refacerea pardoselii cu carelaje din mozaic și remontarea treptelor de piatră naturală; repararea coloanelor și pilaștrilor. Apoi la corpul bisericii boiandrugii de beton armat sub parapetul ferestrelor, repararea crăpăturilor, tencuieli interioare cu var și repararea picturii. În plus reparația învelitoarei de tablă cu fixarea crucilor și realizarea corespunzătoare a intrării secundare în altar. Este prima propunere ce va fi urmată și de altele, arhitectul Ion D. Trajanescu (1875-1964) simțindu-se legat direct de biserica Mavrogheni a cărui enoriaș era fiind chiar membru al consiliului parohial și a cărei arhitectură o aprecia.

Proiectul Trajanescu nu este aprobat, subcomisia tehnică a Comisiei Monumentelor Istorice solicitând ca soluția de consolidare să plece de la „planuri și instrucțiuni aprobate de Comisiune” (propunere Horia Teodoru). Aceasta însemna, în cazul pridvorului, acceptarea uneia din cele două soluții propuse respectiv fie reconstruirea unui pridvor- clopotniță nou, precizându-se: „acest adaos respectând pe de o parte proporțiile și stilul monumentului și pe de altă parte utilizând patru coloane din pridvorul actual”, deoarece „pridvorul fiind un element adăugat cu ornamente de stuc și fără legătură de proporție și de stil cu restul monumentului” nu este necesar a-l păstra. Fie să fie restaurat dar atunci lucrările să se realizeze în ordinea priorității și anume:

- a) consolidarea bisericii;
- b) construirea turlei Pantocratorului din material definitiv;
- c) refacerea clopotniței pe locul pe care se găsește;
- d) restaurarea pridvorului (cf. proiect Trajanescu);
- e) refacerea pardoselii din lespezi de piatră „de carieră”.

La corpul bisericii centura să se realizeze din fier (nu din beton armat ce presupune tăierea zidurilor); boiandrugii de pe latura nord și sud să fie solidarizați prin tiranți de fier care să traverseze interiorul apoi să fie legați solid de ferăria betonului armat; tencuieli în tonul pietre și curățirea inscripțiilor încastate în pereții bisericii „fără a li se aduce stricăciuni prin frecare sau buciardare”. În ce privește acoperișul acesta nu va intra în deviz dacă există perspectiva realizării turlei definitive. Pentru interiorul bisericii prevede tencuieli

ce vor evita ipsosul. Lucrările la pictură se vor realiza de un pictor autorizat și aprobate de Comisia Monumentelor Istorice. Din cele două concepte puse în discuția Comisiunii Monumentelor Istorice este avizată favorabil soluția arh. Trajanescu, dar din lipsă de fonduri, nu se realizează.

Abia în anul 1942 este conceput de arhitectul Sterie Becu din serviciul tehnic al Comisiei Monumentelor Istorice noul program „pentru diverse reparațiuni necesare Bisericii Mavrogheni - București”. Devizul prevedea numai: țesături de zidărie la absidele naosului; încingerea pridvorului cu fier în dreptul frizei; completarea tencuielilor căzute respectând ornamentele și profilele existente; spoitul fațadei cu lapte de var; demontarea clopotniței cu protejarea clopotelor și construirea clopotniței noi cu fundații din beton de ciment. Proiectul Becu aprobat de Subcomisia tehnică a Comisiei Monumentelor Istorice, mai puțin clopotnița nouă, este terminat în martie 1943 când Proces verbal de recepție a lucrărilor constata ca realizate, în campania 1942: țesături de zidărie, încingerea pridvorului, revizuirea tencuielii și spoitul fațadei. Se renunțase și la spălarea și restaurarea picturii motivându-se de Comisia Monumentelor Istorice: „pictura fiind executată în anul 1928 de pictorul Gheorghiu... neprezentând nicio valoare istorică”.

Noile discuții și proiecte pe tema rezolvării intervențiilor încă necesare la turla-pantocrator , la clădirea bisericii și la principala anexă funcțională - clopotnița - continuate în anii 1942-1943 vor fi întrerupte de necesitatea rezolvării unei intervenții de urgență în urma furtunii din iulie 1943 când s-a prăbușit crucea de pe turlă și s-a stricat acoperișul. Lucrările presupunând repararea crucii mari, revizuirea acoperișului, revizuirea pereților de tablă a turlei au început în august și s-au finalizat în septembrie 1943 odată cu recepționarea lor. În ce privește turnul clopotniță acesta abia în anul 1996 va face obiectul unei refaceri, proiectului arhitecților Marius Marcu Lapadat și Horia Cavriș fiind o interpretare liberă a construcției originale.

Devastatorul bombardament german din 24 august 1944 asupra Bucureștilor aduce o bombă explozivă peste pridvorul bisericii determinând - conform raportului către Comisia Monumentelor Istorice din 20 septembrie același an - distrugerea completă a pridvorului; crăparea zidurilor și bolților; dezvelirea turlei de tablă; avarierea întregului acoperiș. Starea de precolaps în care se afla biserica determina realizarea unor lucrări rapide și dificile în condițiile epocii. Totuși în anul următor s-au terminat lucrările de reparare a turlei și probabil reparații sumare ale corpului bisericii. A urmat refacerea piesei principale distruse - pridvorul. S-a renunțat la varianta Trajanescu, ce solicita lucrări mai ample, dar și la refacerea pridvorului deschis, varianta arhitectei Angela Schelet. În 1947 se reface pridvorul sub o formă nouă care este considerată că-l integrează arhitecturii bisericii. Proiectul este realizat de conductor arhitect Vasile Moisescu sub îndrumarea arhitectului Horia Teodoru.

În 1971³⁸ parohia solicită acordul Direcției Monumentelor Istorice pentru refacerea picturii, motivând astfel intervenția: „...biserica figurează pe lista monumentelor istorice [este propusă]. Biserica are formă pronunțată de cruce cu abside mult adâncite, având o cornișă în relief în interior care delimitează bolțile de pereți. Pictura existentă, executată în 1926 este sărac distribuită pe spațiile arhitectonice ale bisericii, este înnegrită de fum și praf și aproape în întregime cojită. Din punct de vedere artistic nu prezintă nici un interes ... nu există în această biserică alt strat de pictură ... consiliul parohial a hotărât repictarea bisericii în tehnica frescă, și în stilul tradițional al picturii noastre bisericești”. Repictarea se face între anii 1971-1973, conform planului iconografic aprobat de Comisia de pictură bisericească în 1970 (G. Popescu Mirea): Este opera prof. pictor Costin Ioanid. Pictura pune în valoare spațiul interior al bisericii subliniindu-i monumentalitatea. Intervenția aceasta ce completează elementul decor este întregită de restaurarea tâmplii. Proiectul a fost realizat în anii 1973-1974 de pictor-restaurator Irina Mardare obținând avizul favorabil al Comisiei centrale de stat a patrimoniului cultural național pentru „operațiuni de consolidare, decapare a repictărilor, curățire și integrare atât la pictură cât și la ornamentele din stuc, precum și pictarea din nou a spatelui tâmplii (scena «Jertfa lui Cain și Abel»)”. Realizarea propriuzisă a restaurării s-a făcut în 1977 de pictor-restaurator Constantin N. Sava .

Cutremurul din martie 1977 provoacă noi distrugeri: fisuri la bolta principală; fisuri la bolțile absidelor; fisuri la turlă și la pereții laterali + fațadă. Deși afectată serios biserică încă nu a fost consolidată până în prezent.

În ce privește celelalte clădiri din incinta parcelei bisericii casa parohială a fost refăcută în anul 1937 când vechile zidiri sunt înlăturate și s-a construit, în curte pe latura de nord, actuala clădire despre care „Hrisovul Casei Parohiale pe placă de bronz precizează că a fost construită în 1936-1937 preot paroh fiind Teodor Leontescu, preoți ajutători Grigore Burlușanu și I. Voinescu³⁹.

Biserica Izvorul Tămăduirii Mavrogheni se deosebește de clădirile acestui program de arhitectură prin volumetrie rezultat al raporturilor speciale existente între părțile sale. Absidele nord/sud sunt ample având o formă dreptunghiulară la exterior - soluție extrem de rară - și fiind semicirculare în interior iar absida altarului este puternic alungită. Pronaosul de dimensiuni

³⁸ Date despre intervenții post 1954 din Arhiva Direcției Monumentelor Istorice, dosar 1797/1954-1977.

³⁹ Date din *Istoricul bisericii Izvorul Tămăduirii-Mavrogheni*; București - Planul Borroczyzn, 1852; București – Planul Vahnig, 1911; Biserica Mavrogheni – fațada vest (relevu arh. C. Rulea, 2004); Biserica Mavrogheni – fațada sud (relevu arh. C. Rulea, 2004); Biserica Mavrogheni – plan (relevu arh. C. Rulea, 2004).

reduse este legat de naos cu ajutorul unui arc dublou sprijinit pe două semi-coloane adosate, proporțiile componentelor conferind planului aspectul unei cruci grecești. Pridvorul deschis, de mici dimensiuni este soluția nouă care înlocuiește pridvorul din secolul al XIX-lea.

Biserica originală ca soluție planimetrică remarcându-se raportul între volumul impunător și spațiul interior în care relația spațiu public-spațiu liturgic creează o apropiere favorabilă liturghiei ortodoxe; fațadele simple lasă să rămână ca dominantă jocul de volume; absența turlei de pe pronaos nu se remarcă întrucât biserica a supraviețuit mai mult timp cu o singură turlă, deci aceasta este imaginea sa istorică ; Pridvorul nou, mai sobru este într-un raport adecvat cu biserica din punct de vedere al volumului și al decorului; parcela inițială a fost micșorată dar s-a păstrat spațiul funcțional incluzând și monumentele funerare cu valoare memorială deosebită - mormântul lui Ion Heliade Rădulescu, a familiei Filipescu, a familiei prințului Mihail Șuțu și a prințesei Zoe Văcărescu Bagration.

Țesutul urban vecin s-a schimbat prin înlocuirea parțială a fondului constructiv vechi cu clădiri construite mai ales în ultimii ani care au adus relații negative de vecinătate. Este cazul clădirii Grădiniței pentru copii din curtea Școlii Mavrogheni, clădire plasată în vecinătatea imediată a absidei altarului și care constituie un fundal străin ce constituie un ecran vizual pentru silueta bisericii. Același efect negativ îl au construcțiile înalte ridicate care nu țin cont de vecinătatea imediată dreapta/stânga apariția lor în peisajul edificiului fiind o eroare.

Sit urban semnificativ prin realizarea unei integrări între zona plantată și zona construită, teritoriul marcat de axa ce a constituit de la început un traseu major de ieșire din oraș și a evoluat de la un spațiu de circulație la un drum cu un important rol de relaxare, datorat amenajării sale pentru această funcție și construirii parcului public care îl mărginea, s-a remarcat și prin prezența unor clădiri care s-au încadrat în în profilul zonei păstrând dominantă partea vegetală. Astfel biserica Mavrogheni a supraviețuit încercărilor aflându-se și astăzi într-un spațiu privilegiat, cu excepțiile citate, a cărui valoare s-a menținut datorată prezenței încă importantă a zonei plantate și vecinătății unor clădiri expresive arhitectural.

Biserica Mavrogheni și vecinătățile

Biserica Mavrogheni - fațada

Biserica Mavrogheni - iconostasul

Biserica Mavrogheni - Sfinții împărați

București, Planul Borroczyn, 1852.

Biserica Mavrogheni - Ctitorii

Școala Mavrogheni

Muzeul Țăranului Român

Sistematizarea Bucureștiului în viziunea mareșalului Ion Antonescu (noiembrie 1941)

Alexandru-Alin Spânu

Orașul București, atestat documentar din secolul al XIV-lea, devenit capitala Țării Românești în vremea domnitorilor Radu cel Frumos și Vlad Țepeș și, din 1859, a Principatelor Unite a avut, ca orice metropolă, o evoluție urbanistică în timp și spațiu, marcată de construcții mai mult sau mai puțin utile și sistematizări, alături de pierderi datorate unor calamități naturale (inundații, cutremure, incendii) sau a unora umane (jafuri ale turcilor, tătarilor, austriecilor, rășcoale, revolte sau revoluții). Fiecare șef de stat, domnitor, rege, Conducător sau președinte a încercat să-și lase o amprentă asupra dezvoltării Capitalei. După ce România a devenit republică multe monumente au fost distruse, iar clădiri reprezentative au fost devastate sub pretextul că ar reprezenta „trecutul” și ar simboliza exploatarea omului de către om. Evident, după un val de devalizări a urmat instalarea noilor potențați ai zilei în locuințele celor contra luptaseră ideologic și practic. Cel care s-a încumetat la modificări radicale ale Capitalei a fost Nicolae Ceaușescu. După cutremurul din 4 martie 1977 a declanșat acțiunea de demolare a unor zone vechi, unele cu un pronunțat caracter istoric (zona Uranus-Izvor-Piața Unirii), altele fiind lipsite de utilități publice și adevărate focare de infecție, pentru a construi clădiri masive, monumentale și cartiere de locuințe.

Capitala României a fost marcată, în principal, de clădirile construite în timpul regilor Carol I (1866-1914) și Ferdinand I (1914-1927), în scopul modernizării și adaptării la noile tendințe europene. La rândul său, regele Carol II (1930-1940) a sprijinit evoluția arhitectonică a Bucureștiului în anii '30, dar acest lucru avea în subsidiar introducerea și menținerea unui cult al personalității monarhului. Dezvoltarea economică a României din a doua parte a anilor '30 a condus, printre altele, și la apariția unor noi stiluri arhitectonice, introduse în construcția imobilelor de stat sau particulare, care sunt, unele, vizibile și astăzi.

Mareșalul Ion Antonescu nu putea să nu-și lase amprenta asupra Capitalei, chiar dacă perioada în care a condus România a una relativ scurtă, însă plină de evenimente politice, diplomatice, militare sau sociale. Având în vedere personalitatea sa, stilul militar și dorința de implicare era imposibil ca mareșalul să nu se implice în sistematizarea Capitalei, pe care o cunoștea foarte bine. Documentul editat în continuare are, din nefericire, foarte multe asemănări

cu ceea ce se petrece în prezent. La data elaborării acestui material, mareșalul Antonescu a considerat că Bucureștiul devenise, după 1918, „un câmp de ciudate experiențe arhitectonice” în care au fost neglijate toate componentele, adică relieful, utilitatea economică, esteticul ș.a. Ideea sa, de a construi „artere de comunicații largi” a fost pusă în practică de un alt conducător, Nicolae Ceaușescu, după 35 de ani. O altă idee preluată de același lider comunist a fost aceea ca toate ministerele să se afle într-un singur perimetru. Dacă mareșalul a avut în vedere zona Piața Victoriei, președintele Ceaușescu s-a „orientat” către perimetrul Uranus-Izvor. În zonele marginase, în care „domnește mizeria, insalubritatea, neglijența”, Conducătorul Statului a intenționat construcția unor străzi largi și introducerea de utilități (lumină electrică, canalizare), care să aibă ca efect „ridicarea vieții” locuitorilor.

Referitor la construcțiile ridicate fără autorizații sau fără respectarea normelor Primăriei, militarul a cerut ca vinovații să fie „trimiși la închisoare”, iar imobilele acestora să fie confiscate în folosul statului. Un aspect reprezentativ, valabil și în prezent, a fost abordat de primul ministru în 1941 vis-a-vis de obținerea unor terenuri în apropierea lacurilor din București de către anumite persoane: **„nu este îngăduit ca potențații zilei sau îmbogățiții să se împrăprietărească pe terenul din regiunea lacurilor și să-și construiască clădiri care răpesc întreaga perspectivă a acestor lacuri”** [subl. ns.]. Mareșalul Antonescu nu a apucat să se mai ocupe de sistematizarea Capitalei. Problemele războiului, atacurile aeriene inamice care au produs pagube importante în toată țara și au distrus, printre altele, multe clădiri ministeriale sau de locuit au impus alte priorități la nivelul conducerii țării. Cu toate acestea, Conducătorul Statului și-a dorit ca Bucureștiul să aibă posibilitatea „de a deveni orașul lumină al întregului Orient Apropiat”.

Cabinetul Militar al Conducătorului Statului

2 Noiembrie 1941

NORME PENTRU PLANUL DE SISTEMATIZARE AL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

Capitala României a suferit timp de 20 de ani consecințele aplicării succesive și contradictorii a nenumărate planuri de asanare și înfrumusețare. De aceea, acest oraș s-a transformat într-un câmp de ciudate experiențe arhitectonice și urbanistice, care n-au avut la bază nici practicul cerut de prevederea timpurilor, nici realizarea esteticului arhitectonic românesc. S-a neglijat în toate planurile structura însăși a configurației terenului pe care s-a dezvoltat sporadic această Capitală, precum și rolul economic și politic al acestui

oraș, centru reprezentativ al poporului românesc, cu posibilități de a deveni orașul lumină al întregului Orient Apropiat.

Ca îndreptar pentru planurile de sistematizare și înfrumusețare ale orașului București, vor servi normele ce urmează.

Parcul București

Există o depresiune în terenul pe care se află construită Capitala, având ca axă albia Dâmboviței și marginile determinate în general de: Palatul Cotroceni – Grădina Botanică, terenul pe care se află dependințele Palatului Regal [Cotroceni], cazarmile din regiunea Malmaison – terenul de sport „Venus” – Grădina Cișmigiu – Palatul Regal – Arsenalul Armatei – Cazarma Regimentului [6 Infanterie] de Gardă „Mihai Viteazul” – Școala Pregătitoare de Ofițeri de Infanterie – Școala Superioară de Război. În această depresiune, unde s-au făcut construcții în decursul timpului prin derogare de la alegea naturală, se va urmări să se realizeze adevăratul parc al orașului București. În această zonă nu se mai permite construirea de noi imobile. Imobilele existente vor fi clasate de o comisie de specialiști în:

1. Imobile construite solid, igienic, în teren sănătos și care vor rămâne, izolat sau grupate, în acest parc;

2. Imobile insalubre, de construcție veche sau superficială. Acestea vor fi supuse imediat dărâmării, iar proprietarii despăgubiți prin alt teren de construcție și bani;

3. Imobilele vechi, sănătoase, de o construcție solidă, cu un stil arhitectonic admisibil. Acestea li se va stabili un termen limitat de existență. La expirarea acestui termen vor fi expropriate și dărâmate. Până atunci vor putea și trebuie să fie îngrijite și reparate.

În categoria imobilelor de la punctul 2 vor intra: cazarma de la Malmaison, Manutanța Armatei, Cazarma Regimentului 21 Infanterie, Cazarma Regimentului de Gardă Călare, barăcile Școlii Evanghelice construite pe terenul din fața Arenei Sportive „Venus”, precum și toate instalațiile de pe această arenă. Dărâmarea cazarmilor va începe îndată ce altele noi, destinate să le înlocuiască, vor fi terminate. Se va ținde ca, în cel mai scurt timp, Arsenalul Armatei să fie scos din București.

Terenul ce aparține Căilor Ferate și a fost cedat Universității pentru a crea Cetatea Universitară va fi utilizat, de asemenea, pentru acest scop. Prin lege specială, întocmită de Municipiu, va trece în proprietatea comunei.

Dependințele Palatului Regal [Cotroceni] vor rămâne așa cum se găsesc, în interiorul parcului, fiind destinate a servi ca Palat pentru ocrotirea și îngrijirea invalizilor de război. Facultatea de Medicină va rămâne cu pavilioanele ce a realizat până în prezent. Nu se mai admite nici o construcție nouă.

În interiorul acestui parc se vor deschide artere de comunicații largi, cu perspective de front, care să lege direct diferite cartiere și marile palate existente, cum ar fi Palatul Regal cu Palatul Cotroceni, Școala Superioară de Război cu Ateneul Român etc. Acest parc va fi înconjurat de un bulevard cu imobile construite numai pe latura exterioară, pentru a nu închide vederea de pe acest bulevard spre parc.

Comisia Municipiului va prezenta până la sfârșitul lunii Februarie [1941] studiile, proiectele și propunerile pentru realizarea acestui parc, în vederile de mai sus. Chiar în primăvara anului viitor, dl. Rebuhn va începe realizarea aleilor, peluzelor, plantațiilor, astfel ca terenurile virane existente sau realizate să nu rămână în afara preocupărilor de înfrumusețare ale Capitalei.

Regiunea lacurilor din București

Toată atenția trebuie îndreptată ca frumusețea lacurilor realizate să fie folosită în mod practic și de marele public. Nu este îngăduit ca potențaii zilei sau îmbogățirii să se împrăștiarească pe terenul din regiunea lacurilor și să-și construiască clădiri care răpesc întreaga perspectivă a acestor lacuri.

Pe marginea lor se va deschide o arteră inelară cu alei paralele și vedere spre lacuri. Construcția de imobile nu va fi permisă decât pe latura exterioară a acestei artere. Imobilele existente, construite pe latura dinspre lac, vor fi expropriate și dărâmate, *afară de cluburile nautice**. Pe baza acestui principiu, se vor verifica diferitele instalații realizate de societăți sportive și cluburi nautice și [se vor] revizui concesiunile pentru a se degaja vederea și circulația de pe mal.

Clădirile cu stil iudaic din Parcul Lunii Bucureștilor vor dispărea cât mai repede.

Terenul ocupat de Country Club se va amenaja începând din primăvară după planul de organizare a Parcului Național. Funcționarea acestui Club va fi, însă, tolerată încă 2-3 ani, în care timp își va amenaja alt teren.

Parcurile sportive ce nu sunt în legătură cu sporturile de apă nu vor fi admise în apropierea lacurilor.

Municipiul va prezenta un studiu în vederea realizării ștrandurilor populare, circulației până la aceste ștranduri, precum și propuneri pentru a da posibilitatea de repaus și distracție în aer liber și participării la sporturile nautice populației muncitoare și numeroase a Capitalei.

Piața Palatului Regal

Pentru fațada Palatului Regal – spre Calea Victoriei – se va adopta proiectul Primăriei, combinat cu al domnului arhitect Creangă, respectând

* Aceste cuvinte au fost scrise de mână, pe marginea materialului, de mareșalul Ion Antonescu.

principiul separării Palatului Regal de Ateneul Român și de noul palat al Ministerului de Interne prin clădiri noi.

Pentru armonia ambianței din fața palatului Regal, se impune dezvoltarea fațadei Palatului Fundației extinzând-o în dreapta și în stânga prin două aripi. Comunicația din Piața Palatului spre cele două străzi laterale, Wilson și C. A. Rosetti, prin arcade. Se impune, de asemenea, modificarea arhitectonică a părții superioare a fațadei și acoperișului Palatului Fundației pentru a o pune în armonia cu stilul Palatului regal, precum și coborârea nivelului pieței dintre Palatul regal și Fundație.

Pe cele două laturi ale Palatului Regal se vor crea două artere, mai largi ca acelea prevăzute în planul Primăriei, dat fiind marea lor adâncime, spre noul parc al orașului, având perspectivă directă, respectiv spre Școala Superioară de Război și Palatul Cotroceni.

Pentru amenajarea spatelui Palatului regal, unde terenul coboară spre Cișmigiu, se va studia posibilitatea creării unor terase succesive, astfel ca strada [Ion] Câmpineanu să treacă pe sub una din ele.

Se aprobă, de asemenea, propunerea de a se crea o arteră ce va pleca din fața Palatului Ministerului de Lucrări Publice spre vechiul local al Operei (Piața Valter Mărăcineanu), rupând, la nevoie, chiar din Cișmigiu. Ceea ce pierde grădina din această cauză, va câștiga prin noua dezvoltare a parcului propus. Liceele „Carmen Sylva” și „[Gheorghe] Lazăr” rămân în interiorul parcului, însă în ideea de a fi mutate cât mai curând în alte clădiri noi, moderne, care să reprezinte și sufletul școlii noi.

Nu se va mai adăuga nici o clădire nouă la Palatul Regal, dimpotrivă, se vor suprima o parte din cele neterminate, care nu au rost în actualul plan. Biserica „Stejar” din spatele Palatului va rămâne, legând-o de noul cadru al Palatului și lăsându-i** acces public.

Piața Senatului

Municipiul va prezenta un proiect definitiv, ținând seama că Palatul Ministerului de Justiție nu va mai fi construit aici, ci în Piața Victoriei, unde va fi creat Cartierul Ministerelor.

Piața Victoriei

Se aprobă planul prezentat de Primărie, avându-se în vedere următoarele precizări:

- În fața palatului Ministerului Afacerilor Străine se va construi Palatul Ministerului Apărării Naționale, cu secțiuni speciale pentru Armata de Uscat, Aer și Marină;

** În textul dactilografiat urma cuvântul „eventual”, care a fost șters de conducătorul statului.

- Pe latura de sud a Pieței se va construi Palatul Președinției Consiliului;
 - În spatele acestui Palat, utilizându-se terenul pe care se află cimitirul evreiesc, se va construi Ministerul de Finanțe;

- La colțurile marilor bulevarde, cum ar fi de exemplu între Palatul Președinției și Palatul Ministerului Afacerilor Străine sau între Palatul Președinției și Palatul Ministerului Apărării Naționale, se vor construi Palatele Ministerelor ocupând mai puțin loc, cum ar fi: Justiției, Propagandei etc.;

- Vechiul Palat al Ministerului Afacerilor Străine va fi dărâmat în primăvara viitoare;

- În jurul Pieței Victoriei se vor construi numai clădiri mari, formând un ansamblu cu celelalte palate, pentru ministerele ce nu au încă clădiri proprii;

- Șoseaua Kiseleff va fi lărgită de la Piața Victoriei până la Arcul de Triumf pe ambele laturi, pentru a da perspectivă Arcului de Triumf. Se vor expropria, în acest scop, grădinile din fața imobilelor particulare, astfel încât să se creeze prin plantații noi câte o nouă alee de ambele părți ale șoselei. Când arborii din noua plantație vor fi format o coroană plină, se vor suprima cele două rânduri de arbori ce mărginesc acum partea carosabilă a șoselei;

Se vor înlătura piedicile care se opun la realizarea grabnică a acestui proiect:

- din construcția prea înaintată a Școlii Primare de lângă Muzeul Etnografic se va dărâma ceea ce este necesar și reconstrui în spate, teren fiind suficient;

- se va renunța la rampa de acces de la intrarea în Muzeul Etnografic prevăzută în plan;

- pe partea dreaptă se va expropria strictul necesar din terenurile și imobilele Sanatoriului „[Regina] Elisabeta” și se va suprima rampa de acces la Palatul Legației sovietice;

Aceste pierderi și sacrificii vor fi aparente deoarece perdeaua de arbori va fi aceeași și poziția imobilelor va câștiga.

- Terenul cuprins între străzile Popovici – Porumbaru – Bulevardul Prezan și Șoseaua Kiseleff va fi înglobat la Parcul Național;

- Se va reveni asupra concesiunii de teren pentru Societatea de Radio-difuziune. Aceasta să-și utilizeze terenul ce posedă în Calea Victoriei colț cu strada Sevastopol.

Dl. Rebuhn va prezenta planul plantațiilor pentru lărgirea Șoselei Kiseleff, ale cărei lucrări vor începe chiar în primăvara viitoare.

Cartierul Legațiilor

Primăria va studia și prezenta un plan pentru crearea unui Cartier al Legațiilor în zona Șoseaua Jianu – Parcelarea Blank, așa după cum există și în marile Capitale din Occident.

Periferiile Capitalei

Dacă în centrul Capitalei mai dăinuiește un spirit urbanistic, la periferii însă domnește mizeria, insalubritatea, neglijența.

Primăria va căuta, în primul rând, să-și determine precis perimetrul, să-l izoleze și să-l evidențieze prin îmbunătățirea și ridicarea vieții în cartierele mărginașe. Dincolo de acest perimetru, pe o zonă care va trebui să fie studiată, nu va mai permite răsărirea sporadică a acelor locuințe, pecingene a periferiei, care a întins suprafața Municipiului cât a unui oraș cu 3-4 milioane locuitori. Un oraș trebuie să crească mai întâi prin volumul imobilelor [și] apoi prin suprafață.

Se vor crea, în cartierele mărginașe, străzi largi, asanate, se va introduce canalizarea și lumina electrică, se vor amenaja maidanele cu gunoarie, nepermițându-se nici o construcție nouă. În acest scop, Municipiul va primi mâna de lucru (prizonieri, evrei, munca de folos obștească) și piatră gratuit.

Construcții și reparații

Nu se va mai tolera, pe viitor, ca proprietarii să nu respecte planurile de construcții sau reparații aprobate de Primărie. Să nu se mai vorbească în aceste vremuri de piedici constituționale, când este vorba ca o autoritate să-și îndeplinească rolul și funcțiile ei. Să se întocmească cât mai urgent toate legile necesare pentru a permite Primăriei nu numai dărâmarea părții din casele care nu au respectat planurile de construcții, dar chiar suprimarea sau confiscarea lor. Nu se va mai îngădui nici o abatere, [iar] infractorii, pe lângă pedeapsa materială, trebuie trimiși la închisoare.

Să se simplifice legile și regulamentele ce privesc construcțiile, amenajările și reparațiile de imobile. Să se creeze legi capabile să dea Primăriei putința aplicării de sancțiuni severe, direct și imediat (fără a se mai face apel la organele justiției) atât infractorilor, cetățeni ai orașului, cât și funcționarilor și agenților Municipiului.

Concomitent cu aceasta, organele Primăriei trebuie educate, al nevoie silite, să procedeze cu cinste și tact. Se va căuta să dispară formele nesfârșite cerute pentru o reparație sau construcție, care cer timp, bani și consumă nervii oamenilor de bună credință. Se vor simplifica la maxim toate operațiunile necesare obținerii unei autorizații de la Primărie. Să se lucreze repede și cinstit.

Să se întocmească un recensământ și să se facă un studiu prin care să se revizuiască toate construcțiile de imobile de pe întreg cuprinsul Municipiului București, începând din Septembrie 1930^{***} până astăzi. Să se arate toate neregulile și abaterile și să se facă propuneri concrete pentru suprimarea lor.

^{***} În text a fost trecut anul 1940, dar era, evident, o eroare, corectată de primul ministru. Așa se explică și luna „septembrie” care nu este relevantă în anul 1930, ci în 1940, fiind luna în care a avut loc venirea la putere a marelșalului Antonescu.

Clădirile autorităților de stat sau comunale vor tinde la reînvierea stilului arhitectonic românesc, adaptat prin modernizare la cerințele actuale și la noile posibilități de construcție. S-au făcut, în ultima vreme, clădiri într-un stil oribil, la care interiorul a fost sacrificat pentru a se obține anumite efecte de exterior. Clădirile viitoare trebuie să-și subordoneze exteriorul rostului lor și vieții din interior. Ele vor fi luminoase, igienice și înzestrate cu birouri spațioase, săli pentru consilii și convocări, comunicații interne ușoare, instalații sanitare moderne, cantine, săli de gimnastică și recreație, clădiri anexe, locuințe pentru intendenți și tot ce este necesar activității actuale și chiar de mai târziu a instituției ce vor adăposti.

/ss/ Mareșal Ion Antonescu

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 35/1941, f. 22-29)

Restaurare, conservare și valorificare

Conservarea documentelor grafice de la Muzeul Unirii

Maria Geba

Tipodimensionarea obiectelor și stabilirea formatelor standard

Muzeul Unirii este deținătorul unui valoros patrimoniu de documente și obiecte cu referire la actul Unirii Principatelor din anul 1859 sau care au aparținut atât familiei domnitorului Alexandru Ioan Cuza, cât și unor distinse personalități care s-au remarcat în realizarea Unirii.

Patrimoniul Muzeului Unirii este foarte diversificat, de o mare valoare artistică, istorică, documentară, multe dintre obiectele muzeale fiind unicate, incluzând cărți, documente, acte, manuscrise, piese de mobilier, costume, arme, steaguri, numismatică-medalii, monede, sigilii, hărți și planuri, fotografii, schițe în acuarelă și creion, picturi, sculpturi, tapiserii, covoare, obiecte din sticlă, cristal, porțelan, ceasuri, candelabre, oglinzi etc.

Materialele care intră în compoziția pieselor diferă, de la cele anorganice (sticlă, faianță, porțelan, metal) la cele organice (lemn, textile, piele, os, fildeș, pictură), iar dimensiunile pieselor variază de la ordinul centimetrilor la cel al metrilor.

Datorită acestei varietăți de obiecte și materiale, conservarea patrimoniului Muzeului Unirii ridică probleme complexe.

Muzeul Unirii are un patrimoniu alcătuit din 4059 obiecte de patrimoniu muzeal, la care se adaugă 2739 monezi din metal comun, 3346 fotografii și 590 cărți bibliotecă.

Cărțile de patrimoniu în număr de 315, sunt împărțite în 5 formate:

Formatul I – 98 bucăți; $L_{\max} = 20$ cm.; $l_{\max} = 21$ cm.; $h_{\max} = 3$ cm.;

Formatul II – 141 bucăți; $L_{\max} = 25$ cm.; $l_{\max} = 21$ cm.; $h_{\max} = 5$ cm.;

Formatul III – 36 bucăți; $L_{\max} = 30$ cm.; $l_{\max} = 29,5$ cm.; $h_{\max} = 5$ cm.;

Formatul IV – 29 bucăți; $L_{\max} = 35$ cm.; $l_{\max} = 27$ cm.; $h_{\max} = 5,5$ cm.;

Formatul V – 11 bucăți; $L_{\max} = 42$ cm.; $l_{\max} = 29$ cm.; $h_{\max} = 5$ cm.;

Patrimoniul de documente grafice mai conține:

- 135 ziare, care se găsesc în mape având dimensiunile de 60 x 70 cm;
- 523 documente pe hârtie, cu următoarele dimensiuni: 14 bucăți – 10x15 cm; 37 bucăți – 20x20 cm; 107 bucăți – 20x30 cm; 291 bucăți – 30x40 cm; 35 bucăți – 40x50 cm și 39 bucăți – 60x70 cm;

- 87 fotografii de patrimoniu, grupate conform tipodimensionării astfel:
Format 1 – 52 bucăți; $L_{\max} = 10$ cm; $l_{\max} = 6$ cm;
- Format 2 – 29 bucăți; $L_{\max} = 18$ cm; $l_{\max} = 12$ cm;
- Format 3 – 3 bucăți; $L_{\max} = 25$ cm; $l_{\max} = 21$ cm;
- Format 4 – 3 bucăți; $L_{\max} = 63$ cm; $l_{\max} = 40$ cm;
- 5 documentele pe pergament cu dimensiuni cuprinse între: $L=28,5 - 38$ cm și $l=20,5- 49$ cm;
- 5 hărți și planuri cu $L = 67 - 284$ cm și $l = 66,5 - 143$ cm;
- 30 schițe în creion și acuarelă, semnate de P. Vedeminișchi, aflate în mape, cu dimensiunile de 60x70 cm.

Tipodimensionarea obiectelor și stabilirea formatelor standard pe tipuri s-a făcut în anul 1997 cu ocazia elaborării unui proiect necesar ambalării, transportului și depozitării patrimoniului Muzeului Unirii la Palatul Culturii, în vederea restaurării clădirii monument din strada Alexandru Lăpușneanu. Acest studiu s-a efectuat împreună cu doamna conservator Aurica Ichim și doamna arhitect Adina Grigorovschi.

Recomandări privind conservarea preventivă a documentelor grafice. Măsuri preventive

Menținerea unui microclimat stabil și o manipulare atentă a documentelor grafice va prelungi semnificativ durata lor de viață. Alegerea materialului de protecție pentru conservarea acestor valori patrimoniale va contribui în mod esențial la transmiterea lor generațiilor viitoare. Mijloacele de protecție trebuie să protejeze documentele și cărțile contra prafului, murdăriei, poluanților cât și unei proaste manipulări.

Marea majoritate a mijloacelor de protecție utilizate pentru conservarea preventivă sunt din hârtie sau materiale plastice. Se va alege unul sau altul din aceste materiale după condițiile de mediu și după tipul documentului ce trebuie conservat. Toate mijloacele de protecție din hârtie trebuie să fie realizate din:

- Materiale fără aciditate;
- Pastă de celuloză á (pastă de lemn foarte rafinată), albită sau pastă pe bază de bumbac sau in;
- Hârtie fără lignină și fără pastă mecanică;
- Hârtie a căru pH se situează între 7-8,5, cu o rezervă alcalină de 2% carbonat de calciu sau altă substanță tampon;
- Hârtie alcalină sau cu pH neutru.

Există o mare varietate de mijloace de protecție din materiale plastice, iar cele utilizate în conservarea documentelor grafice nu trebuie să conțină plastifianți, inhibitori UV, coloranți, materiale de acoperire sau alți compuși

susceptibili de a se dezintegra și de a dăuna valorilor de patrimoniu. Următoarele materiale plastice sunt considerate adecvate pentru conservarea pe termen lung a materialelor suport pentru text și imagine:

- Poliester (polietilentereftalat);
- Polipropilenă;
- Polietilenă de înaltă densitate;
- Polistiren;
- Policarbonat.

Se va evita policlorura de vinil (PVC). Testul Beilstein este o metodă simplă pentru a ști dacă un material plastic conține clor și poate fi aplicată pentru selecționarea materialelor compatibile cu suporturile de text și imagine.

Fondurile și colecțiile de documente fotografice pun în fața conservatorului de muzeu o serie de probleme legate de găsirea unui mijloc de protecție adecvat.

Documentele fotografice alb-negru trebuie păstrate în plicuri de hârtie tamponată având un pH între 7-9,5.

Conservatorul va purta mănuși de bumbac curate și care nu lasă scame. La manipularea fotografiilor ele vor fi manevrate de margine. Stocarea fotografiilor în plicuri de hârtie se va face supraveghind ca partea ce suportă emulsia să nu intre în contact cu închiderea adezivă a plicului. Se vor evita plicurile confecționate din hârtie cristal. Normele de conservare prevăd ca fotografiile să fie stocate în plicuri individuale.

Fotografiile vechi pot fi casante și nu trebuie suspendate, pliate sau supuse unei presiuni prea puternice a degetelor.

Manipularea acestor fotografii se va face cu multă grijă.

În ambalajele ce conțin mai multe fotografii, acestea vor fi aranjate astfel ca imaginile să nu fie în contact direct față la față.

Notațiile pentru identificare vor fi aplicate direct pe ambalajul protector sau în cazuri extreme pe spatele fotografiei cu un creion cu mină moale (2B sau 3B).

Fotografiile trebuie conservate într-un microclimat în care fluctuațiile de temperatură și umiditate relativă să fie limitate. Umiditatea relativă constituie factorul cel mai important pentru conservarea fotografiilor alb-negru. O umiditate relativă superioară valorii de 60% favorizează dezvoltarea microorganismelor, care proliferând pe gelatină și hârtie provoacă alterații ireversibile. Când umiditatea relativă este inferioară valorii de 25% stratul de gelatină al imaginii fotografice devine casant, iar suportul papetar se fragilizează.

Pentru fotografii valorile admise pentru umiditatea relativă se situează între 30-50 %, iar pentru temperatură între 19-21°C. Substanțele poluante sunt extrem de nocive pentru fotografii și trebuie eliminate.

Încetinirea proceselor de degradare a documentelor grafice este posibilă acționând asupra factorilor precum T, UR, lumina, agenții de deteriorare biologică (mușegaiuri, insecte și rozătoare), chimică și mecanică (poluanți și praf).

De altfel, este posibil să se evite sau să se limiteze degradarea cauzată de om. Mediul ideal pentru colecțiile de bibliotecă este un mediu cu T și UR controlate, fără poluanți, unde este asigurată o bună ventilație a aerului, lumina este controlată, mușegaiurile, insectele, rozătoarele sunt absente, unde există o manipulare corectă și o securitate (foc, apă, furt) a documentelor grafice.

Dacă majoritatea factorilor de degradare pot fi minimalizați sau chiar excluși, este dificil de a corecta variațiile temperaturii și umidității relative.

Temperaturile prea ridicate accelerează degradarea materialelor instabile, cum sunt hârtiile acide. Nivelul și fluctuațiile umidității relative au o mai mare incidență asupra conservării materialelor suport pentru text și imagine decât fluctuațiile.

Condițiile de umiditate contraindicate pot fi clasate în trei categorii: umiditate relativă prea ridicată, prea scăzută, fluctuantă. Umiditatea relativă prea ridicată (> 65 %) antrenează o proliferare a mușegaiurilor. Umiditatea relativă prea scăzută antrenează deshidratarea și fragilizarea materialelor suport. Fluctuațiile umidității relative sunt contraindicate pentru majoritatea colecțiilor, căci ele induc deformări mecanice (dilatate, contractare). Anumite obiecte care au suferit o restaurare recentă sunt mai sensibile la variațiile de umiditate relativă.

Tabel 1. Parametri de microclimat (T, UR, iluminat) pentru conservarea documentelor grafice

Tip de suport		Condiții de microclimat				
		T		UR		Iluminat
		nivel	fluctuații	nivel	fluctuații	intensitate
		°C	°C	%	% (24 h)	Lux*
Docu nte grafice	Pergament și piele	18	2	50-60	5	50-200**
	Hârtie	18	2	45-55	5	50-200**

* efectul luminii fiind cumulativ, trebuie multiplicat numărul de lucși cu numărul de ore de expunere. Este recomandat să nu se depășească 720 h / an (sau 8 h / zi în timp de 3 luni);

** intensitatea iluminatului este funcție de fragilitatea suporturilor;

*** UV sunt eliminate și IR reduse la minim.

Atunci când spațiile de depozitare sunt climatizate, nivelul poluării poate fi redus datorită utilizării unei filtrări eficiente a aerului. Filtrele electrostatice trebuie evitate, deoarece ele degajă ozon, un oxidant puternic.

În toate cazurile, o curățenie periodică a depozitelor și colecțiilor prin desprăfuire va minimaliza degradările. Aspiratoarele utilizate pentru desprăfuire vor fi prevăzute obligatoriu cu filtre pentru evitarea dispersiei sporilor de microorganisme din aer.

Tabel 2. Recomandări privind conservarea documentelor grafice (poluare atmosferică, agenți chimici și biologici, șocuri mecanice)

Tip de suport		Condiții de microclimat				
		Poluare atmosferică (Ppb / volum)			Agenți chimici și biologici	Șocuri mecanice
		SO ₂	NO _x	O ₃		
Documente grafice	Pergament și piele	5-10	5-10	5-10	Izolarea suporturilor contaminate	Protecție adecvată, manipulare corespunzătoare
	Hârtie	idem	idem	idem	idem	idem

Degradările datorate omului pot fi diminuate. Neglijența este adesea legată de absența practicilor de conservare preventivă și de necunoașterea consecințelor condițiilor proaste de conservare și manipulare.

Degradările prin vandalism și furt trebuie să fie diminuate prin punerea în practică a unor sisteme de protecție și de supraveghere (pază) adaptate.

În ceea ce privește dezastrea (foc, inundație, cutremure, conflicte armate), obiectivul conservării preventive trebuie să fie limitarea pe cât posibil a riscurilor potențiale și creșterea șanselor de recuperare a materialelor în caz de dezastru.

Este recomandată întocmirea în avans a unui plan de urgență, pentru diminuarea timpului de intervenție.

Concluzii

Conservarea preventivă a documentelor grafice trebuie să fie axată pe diminuarea intervențiilor pe obiect și colecție. Condițiile de microclimat au un efect decisiv asupra conservării colecțiilor de documente grafice. În scopul asigurării unor bune condiții de conservare se impune organizarea unui control regulat al condițiilor de mediu și de depozitare și acordarea unei atenții particulare metodelor de manipulare a obiectelor de patrimoniu.

Textile arheologice descoperite la Mănăstirea Căpriană, Republica Moldova

*Carmen Marian
Doina Anăstăsoaei
Mariana Gugeanu*

Date generale privind istoricul Mănăstirii Căpriană

Mănăstirea Căpriană din Republica Moldova reprezintă un important monument istoric și religios de ctitorire a căruia se leagă numele unor personalități marcante ale epocii medievale: Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare și Sfânt, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu.

Lăcașul creștin de rit ortodox de la Căpriană a fost întemeiat de Alexandru cel Bun la începutul secolului al XV-lea, devenind în decursul timpului principalul centru monastic de la răsărit de Prut, cu un rol deosebit în viața spirituală a acestui spațiu moldovenesc.

Ansamblul monastic Căpriană s-a constituit pe parcursul a cinci secole. Astfel biserica cu hramul Adormirea Maicii Domnului a fost construită în secolul al XV-lea, în secolul al XIX-lea biserica cu hramul Sf. Nicolae, iar în secolul al XX-lea biserica cu hramul Sf. Gheorghe și alte clădiri monahale.

Prima mențiune documentară a așezământului de la Căpriană o reprezintă actul din 10 februarie 1429 prin care Alexandru cel Bun dăruia soției sale Marena, „Mănăstirea de la Vișnevăț unde este egumen Chiprian”¹.

Egumenul Chiprian, unul dintre cei mai mari cărturari ai vremii, a avut un rol important în edificarea acestei mănăstiri, astfel încât, în cinstea lui, mănăstirea de la Vișnevăț se va numi mai târziu Mănăstirea lui Chiprian sau Mănăstirea Căpriană.

Ștefan cel Mare și Sfânt este unul dintre domnii care au contribuit atât la reclădirea unor construcții mai vechi cât și la construirea unor edificii noi în cadrul complexului monastic Căpriană. Cea mai importantă dintre aceste lucrări a fost reconstrucția (cel mai probabil în perioada 1497-1504) a bisericii cu hramul Adormirea Maicii Domnului, avariata în urma unui puternic cutremur care a avut loc în anul 1471. Aceste activități au îndreptățit situarea domnitorului Ștefan cel Mare și Sfânt printre ctitorii acestui așezământ monahal.

¹ Gheorghe Postică, *Mănăstirea Căpriană (de la întemeiere până în zilele noastre)*, Chișinău, 2000.

În perioada 1541-1545 Petru Rareș reclădește biserica Adormirii Maicii Domnului pe perimetrul interior al fundației bisericii de piatră ridicată de Alexandru cel Bun, fiind considerat, din acest motiv, al treilea mare ctitor al acestui lăcaș sfânt.

În perioada imediat următoare Mănăstirea Căpriană cunoaște o importantă dezvoltare economică datorată în primul rând extinderii domeniului său funciar. Astfel, printr-un act de danie, domnul Ștefan al II-lea confirmă trecerea satului Alexinți din ținutul Orhei, din posesia Mariei, fiica boierului Spancioc, în proprietatea Mănăstirii Căpriană. Mai târziu, donatoarea acestor pământuri a fost îngropată în biserica Adormirea Maicii Domnului de la Căpriană.

Cel de-al patrulea ctitor al Mănăstirii Căpriană este Alexandru Lăpușneanu. În perioada în care acesta a domnit (1552-1561, 1564-1568), Mănăstirea Căpriană devine una dintre cele mai importante și mai bogate mănăstiri din Țara Moldovei, reprezentând un adevărat focar de civilizație creștină.

Mult mai târziu, între anii 1812-1813, Mănăstirea Căpriană devine reședință eparhială, subordonată direct Mitropolitului Chișinăului și Hotinului. Acesta dispune, între anii 1819-1820, efectuarea de lucrări de reconstrucție a bisericii Adormirea Maicii Domnului, lucrări care au modificat aspectul original al bisericii construite în timpul lui Petru Rareș. De aceea, din punct de vedere constructiv, biserica Adormirea Maicii Domnului reprezintă o combinație de elemente de arhitectură medievală moldovenească (biserică de plan triconc, cu turlă înălțată deasupra cupolei naosului) cu elemente de arhitectură tipică Imperiului Rus².

Cercetările arheologice efectuate la biserica Adormirii Maicii Domnului de la Mănăstirea Căpriană au pus în evidență faptul că în pronaosul și pridvorul bisericii a fost constituită, începând cu secolul al XVI-lea, o necropolă cuprinzând morminte care au aparținut familiilor unor ctitori de rang boieresc: Maria Spancioc, Dumitru Buzo, Cristina Buzo, Gheorghe Costache. Inventarul arheologic al necropolei din biserica Adormirea Maicii Domnului cuprinde, printre altele, și fragmente de materiale textile.

Aceste materiale textile din secolele XVI-XVII au fost conservate – restaurate de către specialiști ai Centrului de Restaurare – Conservare din cadrul C.N.M. „Moldova” Iași, în baza unui protocol de colaborare încheiat între această instituție și specialiști arheologi din Republica Moldova.

² Gheorghe Postică, Nicolae Constantinescu, *Căpriană – Repere istorico-arheologice*, Chișinău, 1996.

Studii privind identificarea unor elemente de costum specifice epocii medievale

Lucrările de conservare – restaurare a fragmentelor textile arheologice au pus în evidență prezența unui tezaur informațional generos, referitor atât la tipurile de materiale utilizate în perioada menționată cât și la tehnica de realizare a acestora. De asemenea, textilele arheologice reprezentând fragmente de manșete, de brâie, de țesături cu diverse motive decorative, de catifele și numeroase accesorii cu rol ornamental au permis identificarea unor elemente de costum specifice secolelor XVI-XVII. Informații în acest sens sunt furnizate și de veșmintele ctitorilor reprezentați în numeroase tablouri votive din această perioadă.

Dimensiunile reduse ale textilelor conservate, existența unor similitudini între costumul purtat de femei și costumul purtat de bărbați în secolele XVI-XVII precum și neatribuirea în totalitate a mormintelor din care provin aceste textile au făcut dificilă identificarea pieselor de costum.

Pentru perioada menționată, principalele piese componente ale costumului de curte erau cămașa, anteriul, caftanul și contășul, purtate atât de bărbați cât și de femei și rochia, purtată doar de femei. Peste rochie și peste anterior se purtau brâie late de mătase naturală înfășurate în jurul mijlocului, înnodate în față sau într-o parte, cu capetele lungi, atârând³.

Într-un mormânt neatribuit au fost descoperite fragmente textile alcătuite din două bucăți de țesătură de mătase naturală îmbinate prin nasturi globulari de Ag și cheițe din șnur de mătase naturală (fig. 1). Acestea reprezintă, probabil, fragmente ale unor manșete specifice cămășilor purtate de femei și de bărbați în acea perioadă (fig. 2).

Fig. 1 - Fragment de manșetă după conservare

Fig. 2 - Manșetă cu nasturi (tablou votiv - Biserica Mănăstirii Topolnița)

³ Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în Țările Române, secolele XIV-XVIII*, București, 1970.

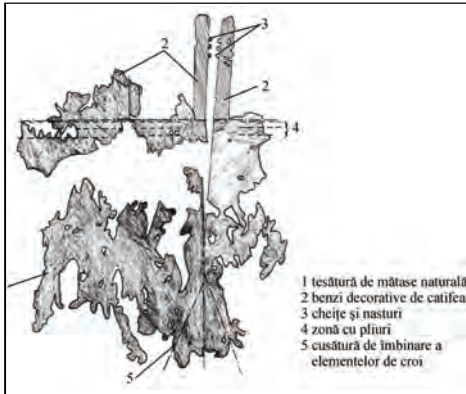

Fig. 3 - Fragment de rochie

Fig. 4 - Copcă cu ornament din argint de formă trilobată

Alte fragmente textile descoperite prezintă câteva elemente de croi despre care se poate presupune că sunt specifice unei rochii: corsajul răscroit este tivit cu benzi decorative de catifea și închis în față cu copci din argint, talia este înaltă, fusta este încrețită și prinsă de corsaj, lărgimea acesteia, în partea inferioară, fiind realizată cu ajutorul a doi clini triunghiulari adăugați de o parte și de alta a cusăturii de îmbinare a elementelor de croi (fig. 3, 4).

De asemenea, au fost descoperite și câteva fragmente de brâie (fig. 5) cu lățimea de 40 cm, din țesătură de mătase naturală plisată, brâie care, ca elemente de costum specifice epocii respective, argumentează existența rochii sau a aneriului (fig. 6).

Peste rochie sau aneriu, veșmântul tradițional de ceremonie care se purta era caftanul, înlocuit uneori cu conțeșul. Aspectul deosebit al acestor haine era conferit și de frumusețea găitanelor fixate pe piept sub forma unor benzi împletite, grupate sau dispuse la distanțe regulate.

Descoperirea unor găitane în mormântul atribuit Cristinei Buzo (ruda pitarului Dumitru Buzo) și într-un alt mormânt neatribuit, realizate din fire de mătase și argint, (fig. 7, 8), acreditează ideea existenței unor astfel de veșminte, chiar dacă acestea nu s-au mai păstrat.

Fig. 6 - Elemente de costum (brâie) specifice epocii medievale (pictură murală, Biserica Mănăstirii Tismana)

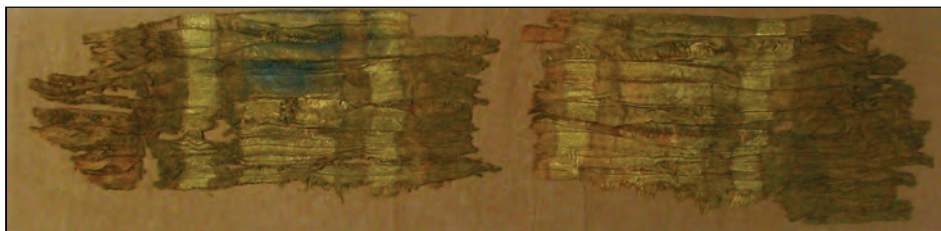

Fig. 5 - Fragment de brâu din țesătură cu motive decorative

Fig. 7 - Găitane cu motive decorative brocate

Într-un mormânt neatribuit au fost descoperite fragmente textile compozite constituite din țesătură de mătase naturală, ornamente trilobate din argint și argint aurit și mărgelile din aragonit. Acestea reprezintă, probabil, elemente vestimentare cu rol decorativ, unul dintre aceste fragmente având fixat la un capăt un ac de prindere (fig. 9).

O parte dintre fragmentele textile conservate reprezintă elemente decorative realizate în diferite tehnici, din fire de mătase naturală colorate și fire metalice înfășurate pe miez de mătase naturală, (fig. 10 - a, b, c, d). Astfel de elemente decorative utilizate pentru ornamentarea pieselor de costum au fost descoperite inclusiv în mormântul atribuit Mariei Spancioc, datat 1565 (fig. 10 e).

Fig. 8 - Elemente de costum (găitane) specifice epocii medievale (tablou votiv - Biserica mănăstirii Topolnița)

Fig. 9 - Fragmente textile cu rol ornamental

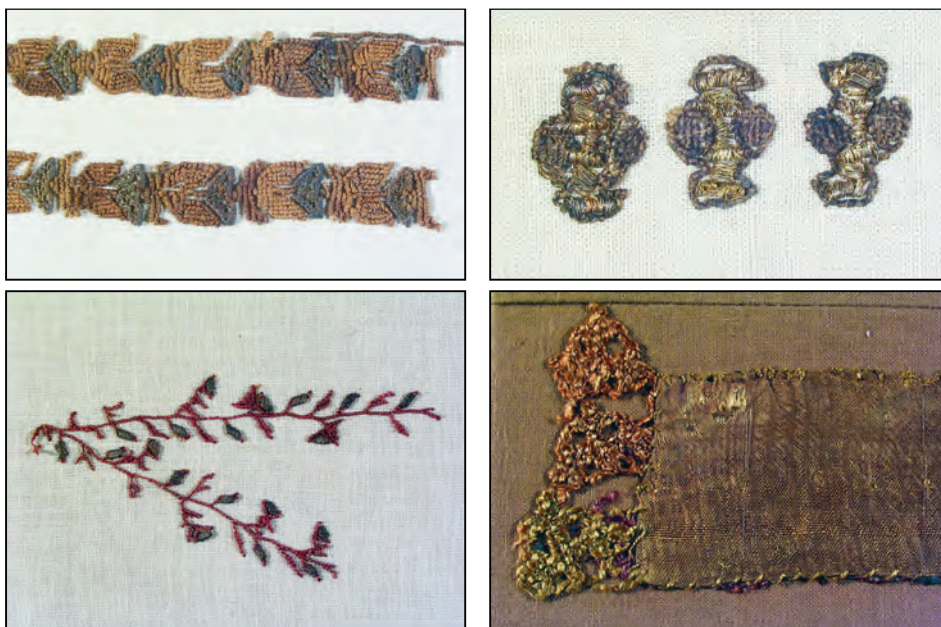

Fig. 10 - Elemente textile decorative

Cercetarea fragmentelor textile arheologice, mesageri în timp ai informațiilor legate de modă, estetică, tehnologie, reprezintă un mijloc de înțelegere a semnificației unor creații artistice legate de aspecte ale vieții sociale, într-o anumită etapă de dezvoltare a societății umane.

Tehnica artizanilor culturii Cucuteni: o permanentă provocare

*Ana-Maria Vlad
Gheorghe Niculescu
Ioan Sârghie*

Investigarea ceramicii prin metode ale științelor exacte vine în sprijinul metodelor de datare sau atribuire proprii arheologiei, bazate pe stratigrafie sau pe analiza stilistică. Metode fizico-chimice ca spectroscopia de emisie sau absorbție atomică, SEM- EDX sau analiza prin activare cu neutroni servesc pentru determinarea constituenților minori și elementelor în urme în studiile ce vizează stabilirea provenienței, tehnici cum sunt petrografia pe secțiuni subțiri și difracția de raze X permit identificarea mineralelor sau compușilor cristalini înglobați în ceramică, iar difracția și fluorescența de raze X sunt utilizate pentru determinarea materialelor utilizate în realizarea decorației vaselor, în timp ce pentru datarea ceramicii se utilizează metoda luminiscenței stimulate optic sau termic (OL sau TL).

Civilizația Cucuteni-Tripolie, aparținând perioadei Eneolitice a ceramicii pictate, acoperind teritoriile situate între Carpați, Nipru și Marea Neagră, a fost datată prin radiocarbon în perioada 4800-3500 î. Ch. Trăsătura caracteristică a acestei culturi este nivelul tehnic și artistic atins de arta ceramică, concretizată în vase sau statuete cu reprezentări geometrice, zoomorfe sau antropomorfe.

Ceramica cucuteniană este în mod continuu obiectul studiilor științifice, ce urmăresc caracterizarea materialelor utilizate - argilă și degresant -, elucidarea proceselor tehnologice sau identificarea pigmentilor utilizați pentru ornamentare.

Studiile petrografice au demonstrat utilizarea unor argile feruginoase ca materie primă, material ce se colorează în roșu la ardere oxidantă sau în negru, într-o atmosferă reducătoare. Frațiunea grosieră a acestor argile (incluziunile naturale), alcătuită mai ales din cuarț și feldspat, diferă ca procentaj și dimensiuni, marcând o descreștere odată cu evoluția civilizației cucuteniene. În faza Cucuteni B se utilizează argile foarte fine, ceea ce poate indica un eventual procedeu de purificare a materiei prime prin levigare.

Degresantul, cu rolul de a micșora contracția vasului la ardere, este constituit din ceramică pisată, pleavă și materii vegetale. Consistent în perioada

precucuteniană, cantitatea sa se diminuează în perioadele următoare, ajungându-se până la o ceramică complet lipsită de degresant în Cucuteni B.

O caracteristică a pastei ceramice cucuteniene este conținutul important de mică, ce poate juca rol de degresant natural. Olarii culturii Cucuteni, observând această particularitate, au renunțat treptat la utilizarea degresantului odată cu apariția decorului pictat, suprafața vasului devenind astfel mai adecvată pentru decorare. Această practică se regăsește pe întregul spațiu ocupat de cultura Cucuteni.

În ceea ce privește modul de formare al vasului, analiza microscopică a pus în evidență utilizarea unor dispozitive de rotație începând cu perioada AB, demonstrată prin puternica orientare și aliniere a incluziunilor naturale și golurilor din pastă.

Pasta ceramică, fină, compactă și subțire, este de obicei bine arsă, în atmosferă oxidantă, dovedind un bun control al condițiilor de ardere.

Modalitatea de decorare, ca și materialele folosite, sunt un alt punct de interes pentru cercetători. Vasele aparținând fazei pre-Cucuteni prezintă o ornamentație incizată/excizată, cu incrustații de culoare albă. În faza Cucuteni A apare ceramica bicromatică (alb-roșu), apoi cea tricromatică (alb-roșu-negru), cu motive geometrice sau spiralate, acoperind întreaga suprafață a vasului. În faza Cucuteni AB ornamentația tricromatică apare alături de un tip nou de

Fig. 1 - Decorație specifică ceramicii cucuteniene

decor bicromatică (negru-alb sau invers), iar suprafața este împărțită în patru frize, cu desen diferit. Fazei Cucuteni B îi este specifică o suprafață pictată concentrată într-o singură friză îngustă, monocromă (negru) sau bicromatică (roșu cu negru), cu model geometric, dar și cu elemente zoomorfe sau antropomorfe. În plus, în toate fazele, pe vase se aplică o angobă albă, roșie sau neagră.

Studiind angoba prin fluorescență și difracție de raze X sau prin SEM-EDX, cercetătoarea Linda Ellis a identificat următorii pigmenți pe ceramica descoperită în centrele Cucuteni și Trușești:

- pigmentul alb din perioada pre-Cucuteni – calcit(CaCO_3);
- pigmenții negrii și bruni - jacobsit(MnFe_2O_4), magnetit(Fe_3O_4), hausmanit (Mn_3O_4), hematit(Fe_2O_3).

Prezența hausmanitului denotă atingerea unei temperaturi de ardere de cca. 1000°C. De asemenea, apariția acestui mineral indică aplicarea culorilor negru și brun pe vas înainte de ardere, ca suspensie de minereu manganifer sau argile bogate în mangan, în fazele Cucuteni AB și B, și coincide cu apariția unei ceramici de calitate superioară.

Compoziția angobei negre, analizată prin SEM-EDX, indică utilizarea unei argile ilitice (conținând Si, Mg, Al, K, Fe), iar ca pigmenți – Mn_2O_3 și oxidul manganiferos MnFeO_3 .

Pentru angoba albă s-a identificat ilitul, în amestec cu silicat de calciu ($\text{CaO}\cdot\text{SiO}_2$). Se presupune că se utiliza argilă ilitică și carbonat de calciu pulbere, care, prin ardere oxidantă, se transformă în oxid de calciu (CaO), reacționând cu dioxidul de siliciu (SiO_2) din argilă pentru a forma silicatul.

Pigmentul identificat drept component al angobei roșii este hematitul.

Alte studii, efectuate prin XRD și XRF la Research Laboratory for Archaeology, Oxford, asupra unor fragmente ceramice tip Cucuteni-Tripolie, B₂, descoperite pe teritoriul Ucrainei și aflate în colecția Muzeului de arheologie din Cracovia, au ajuns la următoarele rezultate:

- pasta are la bază o argilă grasă, bine preparată, aproape lipsită de impurități;
- toate culorile provin din minerale naturale;
- culoarea roșu-oranj: hematit + metacaolinit;
- culoarea alb-crem: calcit + metacaolinit;
- culorile negru și brun: hausmanit.

În intenția de a stabili tehnica de ornamentare a ceramicii cucuteniene am întreprins analize asupra pigmenților, ca și asupra unor granule roșii și brune, descoperite într-un vas în așezarea cucuteniană de la Dumești-Vaslui, alături de fragmente ceramice. Fragmentele ceramice s-au dovedit a reprezenta mânere de penson, întrucât radiografia a evidențiat urmele provenind de la un fascicul de fibre, ceea ce susține presupunerea că granulele reprezentau materia primă pentru ornamentarea vaselor.

Analizele prin XRD asupra pigmentului negru-brun, efectuate direct pe suprafață sau prin prelevare de probă din piesele ceramice descoperite la Poduri-Bacău au pus în evidență prezența jacobsitului. Acest mineral, puțin răspândit ca atare în natură, apare prin arderea unui amestec de oxizi de fier și mangan în atmosferă oxidantă, la temperaturi de cca. 950 -1000° C. Acest mineral a fost identificat drept constituent al granulelor brune, în timp ce granulele roșii sunt compuse din hematit.

De asemenea, studiile întreprinse prin EDX au confirmat prezența ionilor de Mn și Fe, în concentrații apropiate, în zonele de culoare brun închis.

Pentru culoarea roșie s-a determinat hematitul și maghemitul (faze cristalografice ale Fe_2O_3) atât pentru fragmentele ceramice, cât și pentru granulele roșii de la Dumești și pentru pulberea conținută într-un vas descoperit la Scânteia-Iași. Culoarea albă are drept constituent silicatul de calciu pentru ceramica de la Poduri-Bacău și carbonat de calciu pentru Scânteia-Iași.

Examinare probe de ceramică Cucuteni prin XRF

Proba examinată	Element chimic (ppm)						
	Ti	Mn	Fe	Cu	Zr	Co	Cr
Gr 82 – zona brună		1099	52804	32	144		
idem verso	2947	844	38917		143	263	
Sct 89 – zona brună	3658	1906	84078		134		
Sct 32	4142	1589	63701		145		
Get 92	3051	1228	43586		142	321	
Rus 86 Cucuteni B	3432	6183	42686		120		
idem verso	4092	606	37245		143		214
Rus 80 – pigment brun	3764	5251	56543		150		
idem pigment deschis	4563	930	57176		146		
Rus 80 Cucuteni B – desen striat	4717	1595	51075		170		
idem zona albă	4090	869	47224		165		

Analizele efectuate recent, prin microfluorescență X, pe un aparat INNOVX SYSTEMS, direct pe fragmente ceramice - Scânteia-Iași și Rusăești-Iași, au condus la rezultatele prezentate în tabelul 1.

Se poate constata similitudinea rezultatelor, certificând un procedeu de ornamentare utilizat de olarii cucutenieni diferit de cel practicat în același timp în zona mediteraneană, bazat pe cunoașterea proprietăților colorante ale unor materiale ca hematitul și oxizii de mangan.

Aceste cunoștințe tehnice erau răspândite în tot arealul civilizației Cucuteni-Tripolie și s-au transmis din generație în generație, contribuind la realizarea unei ceramici ce a făcut faima acestei culturi.

Fenomenul Corona în decontaminarea patrimoniului imobil din piatră

Ghiocel Ioanid

Introducere

Desoreori monumentele din piatră sunt atacate de diverse specii de microorganisme, de la cele inferioare ca bacterii și fungi, la microorganisme superior organizate cum sunt algele și mușchii, ce produc pietrei numeroase degradări.

Agenți biodeterioratori și modul lor de acțiune

Biodeteriorarea monumentelor din piatră poate fi clasificată în trei categorii: deteriorare biofizică, deteriorare biochimică și deteriorare estetică. Aceste procese pot avea loc simultan sau separat în funcție de agenții degradatori, natura pietrei și condițiile de mediu.

Deteriorarea biofizică are loc ca urmare a acțiunii hifelor și rădăcinilor plantelor superioare care, pătrund adânc în piatră prin fisurile și porii existenți, provocând tensiuni ce conduc la dislocarea sau distrugerea fizică a materialului (piatră).

Deteriorarea biochimică este rezultatul unui dublu proces, cel de asimilare, în care organismul utilizează suprafața pietrei ca sursă de nutriție și cel de dezasimilare, prin care organismul produce o varietate de substanțe care reacționează chimic cu suprafața pietrei. Microorganismele și plantele autotrofe produc acizi care pot ataca și dizolva anumite tipuri de piatră. Acizii rezultați descompun mineralele din piatră producând săruri și chelați solubili care sunt dizolvați și spălați de ploi, sau săruri și chelați insolubili care se pot concentra sau precipita pe suprafața pietrei sub formă de cruste.

Biodeteriorarea estetică constă în alterări cromatice ale aspectului suprafeței și dezvoltarea unor patine biologice.

Piatra, chiar dacă este un material anorganic, poate constitui un mediu prielnic pentru dezvoltarea tuturor categoriilor de organisme: bacterii, fungi, alge, licheni, mușchi sau chiar plante superior organizate.

Astfel, **bacteriile** se pot dezvolta pe pietre în condițiile în care au un conținut ridicat de umiditate, fiind active cu precădere pe calcare și gresii calcareoase.

În condiții aerobe bacteriile produc acizi minerali (sulfuric sau azotic) care reacționează cu constituenții pietrei. Acțiunea acidului sulfuric conduce

la formarea sulfatilor care apar sub formă de cruste pe suprafața pietrei, în timp ce acidul azotic are ca rezultat pulverizarea acesteia rezultând nitrați solubili care apar ca eflorescență¹.

Piatra, nu reprezintă un mediu prielnic pentru dezvoltarea **fungilor**, dar prezența compușilor organici de la suprafața acesteia le favorizează dezvoltarea.

Deteriorarea biofizică produsă de fungi se datorează hifelor care pătrund de-a lungul planurilor cristaline în pietrele calcaroase.

Anumiți fungi pot provoca coroziunea „pitting” prin acțiunea acizilor. De asemenea, deteriorarea marmurei, granitului, calcarului, bazaltului se produce ca urmare a acțiunii acizilor oxalic și citric rezultați în urma metabolismului fungilor.

Algele, ce se dezvoltă pe diverse categorii de pietre, sunt organisme unicelulare sau multicelulare care conțin diferiți pigmenți.

Ca element deteriorator algele nu acționează singure ci împreună cu bacterii sau fungi. Inconvenientul major al algelor este cel estetic producându-se o patină biologică.

Dezvoltarea lor este determinată de căldură, umiditate, lumină și nutrienți anorganici, în special calciu și magneziu. Principala deteriorare cauzată de aceștia constă în pătrerea pietrei, din cauza acțiunii pigmentilor diferiți colorați ai algelor. Biodegradarea chimică se produce ca urmare a acțiunii acizilor organici care conduc la solvirea pietrei.

Lichenii sunt plante inferioare compuse din două organisme – o ciupercă și o algă - ce trăiesc în simbioză. Deteriorarea biofizică produsă de aceștia se produce ca urmare a pătrunderii talusului în porii și fisurile existente în piatră. Cele mai ușor atacabile sunt mineralele pe bază de carbonați sau silicați cu fier și magneziu.

Mușchii sunt plante autotrofe cu organizare superioară, prezentând tulpini și frunze slab dezvoltate. Aceștia apar în locuri umede și pot rezulta ca urmare a acumulării de alge moarte. Biodeteriorarea produsă de mușchi este mai ales estetică, dar pot produce și deteriorări biochimice prin extragerea cationilor minerali din piatră¹.

Ca urmare a celor menționate mai sus se impune decontaminarea și îndepărtarea acestor contaminanți de pe zidurile monumentelor istorice. Lucrarea de față își propune studierea unor metode neconvenționale - efectul Corona - în decontaminarea și curățirea bunurilor culturale imobile din piatră prin efectuarea unor teste pe eșantioane contaminate natural cu microorganisme.

¹ R. Kumar, A. Kumar, *Biodeterioration of Stone in Tropical Environments*, Printed in USA by J. Paul Getty Trust, 1999.

Efectul Corona

Descărcarea de tip Corona de joasă (Fig. 1) și înaltă frecvență (Fig. 2) apare la presiune atmosferică în momentul când, datorită razei de curbură mică a unui electrod sau a ambilor, câmpul electric din intervalul de descărcare devine neomogen.

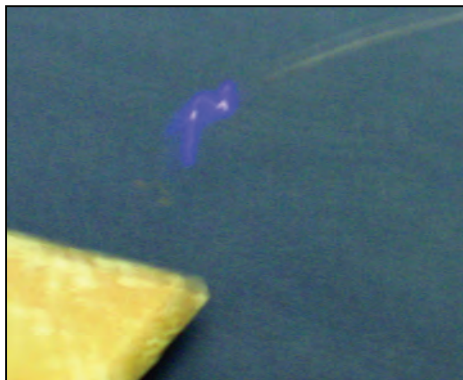

Fig. 1 - Descărcare Corona în cc*

Fig. 2 - Descărcare Corona de HF,
v = 1,3 MHz*

Se disting două tipuri de descărcare Corona: pozitivă și negativă.

Corona pozitivă se manifestă ca o plasmă uniformă formată de-a lungul conductorului și poate fi văzută ca o luminiscentă alb albăstrie.

În descărcarea Corona negativă ionii pozitivi sunt accelerați înspre electrod și produc emisie de electroni secundari care sunt accelerați producând luminiscentă.

Deosebirea între cele două tipuri de descărcări provine din diferența de masă între electroni și ionii încărcăți pozitiv, deoarece numai electronul are capacitatea de a suporta un număr mare de ciocniri neelastice ionizante la temperaturi și presiuni obișnuite.

În aer, intensitatea curentului în descărcarea Corona depinde de tensiunea dintre electrozi, de forma acestora, de distanța dintre ei, nefiind nevoie de un agent ionizant pentru întreținere, motiv pentru care, descărcarea este autonomă².

Mecanismul care conduce la obținerea acestui tip de descărcare este³:

1. Un atom neutru plasat într-o regiune cu gradient de potențial mare (lângă un electrod cu raza de curbură mică) este ionizat, generând un ion pozitiv și un electron.

* Imagini realizate în laboratorul de Plasmă din cadrul ICMPP Iași.

² N.A. Kapțov, *Fenomene electrice în gaze și vid*, București, 1955.

³ J. Reece Roth, *Mecanism of Sterilization, Decontamination, and Surface Energy Enhancement by Exposure to the One Atmosphere Uniform Glow Discharge Plasma*, p. 1-6.

2. Câmpul electric acționează asupra acestor particule încărcate, separându-le, împiedecând recombinarea acestora și transmițându-le o anumită energie cinetică.

3. Ca rezultat al energizării electronilor în câmp electric prin coliziunea acestora cu atomi neutri, sunt create mai multe perechi de electroni și ioni pozitivi, proces care va genera în continuare o avalanșă de electroni.

4. Speciile ionice create în aceste serii de avalanșe sunt atrase de electrodul necurbat închizând circuitul și facilitând trecerea curentului⁴.

Producerea descărcării Corona de HF se face prin cuplarea unui generator de HF de tipul celor prezentate în figura 3 a, b la un transformator de HF, ridicător de tensiune (Fig. 4).

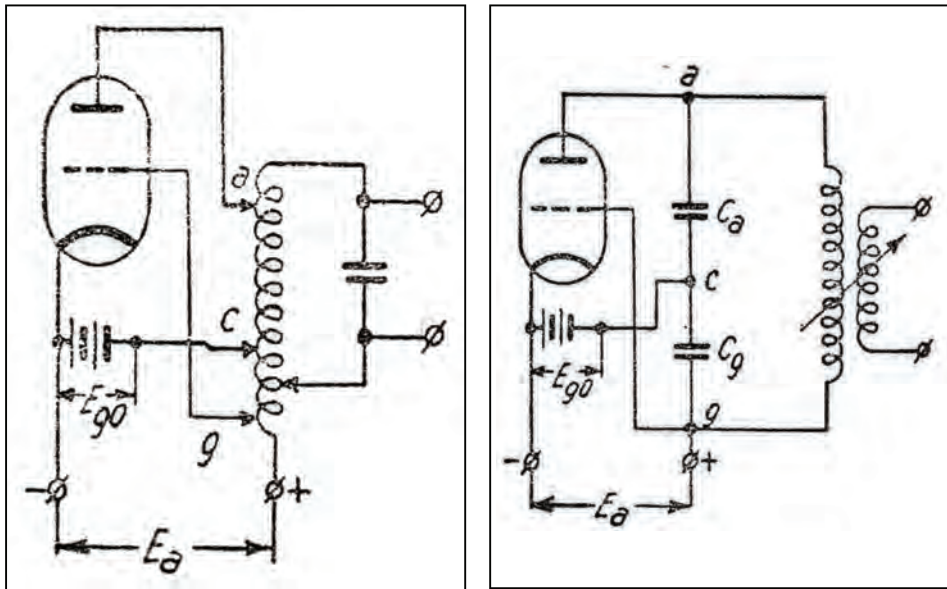

Fig. 3 - Scheme de generatoare utilizate pentru producerea efectului Corona⁵:
a – cu cuplaj prin autotransformator; b – cu cuplaj capacitiv

Transformatorul ridicător de tensiune este constituit din două înfășurări în aer 1 și 2 ce reprezintă primarul respectiv secundarul, înfășurarea primară fiind conectată în paralel cu un condensator variabil 3, formând astfel un circuit oscilant. Întreg ansamblul este fixat cu ajutorul unor suporturi 4, pe o placă de prindere 5. Generatorul de HF, este conectat la înfășurarea primară a transformatorului iar secundarul acestuia la electrozii între care se obține efectul Corona⁶.

⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Corona_discharge.

⁵ I.L. Kaganov, *Mutatori electronici și ionici*, București, 1953.

⁶ N. Olaru, E.G. Ioanid, Brevet nr. 68 960, 1978.

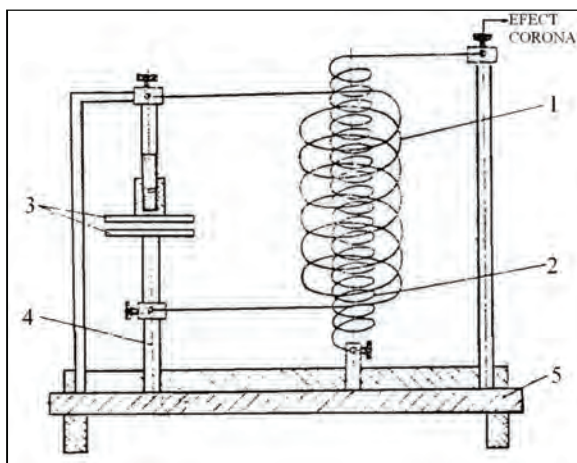

Fig. 4 - Transformator de HF folosit pentru obținerea efectului Corona

sau diverse soluții complexe nu sunt totdeauna eficiente, iar tratamentele cu săruri cuaternare de amoniu care conțin compuși biocizi organici nu mai sunt utilizate în numeroase țări, datorită toxicității mari a acestor substanțe.

Studiile recente se axează în aplicarea altor metode eficiente, netoxice și nedegradative⁸ în tratamentele de decontaminare și curățire a suprafețelor din piatră cum este descărcarea de tip Corona obținută la frecvență înaltă.

S-a testat acțiunea efectului Corona în tratamentul de decontaminare – curățire pe mai multe categorii de pietre (secol XIX), infestate cu microorganisme vegetale, utilizându-se un electrod în formă de vârf, iar celălalt conectat printr-un contact capacitiv cu suprafața de curățat.

Rezultatele au fost evidențiate prin compararea imaginii document realizată inițial (Fig. 5) și imagini care surprind două stadii intermediare evolutive ale procesul de distrugere treptată a mușchilor, prin aplicarea efectului Corona (Fig. 6 și 7).

Fig. 5 - Eșantion de piatră contaminat cu mușchi

⁷ E.G. Ioanid, D.E. Părpăuță, *HF plasma – „Friendly medium for organic materials and biocid for pathogenetic agents”*, în vol. *Ecoinvent 2005*, p. 181-190, 26-29 mai 2005.

⁸ E.G. Ioanid, D. Părpăuță, *Aplicații ale descărcărilor în plasmă în restaurare-conservare*, Buletinul Centrului de Restaurare Conservare Iași, nr. 2, septembrie 2003, p. 60-66.

Fig. 6 - Aspectul inițial al pietrei

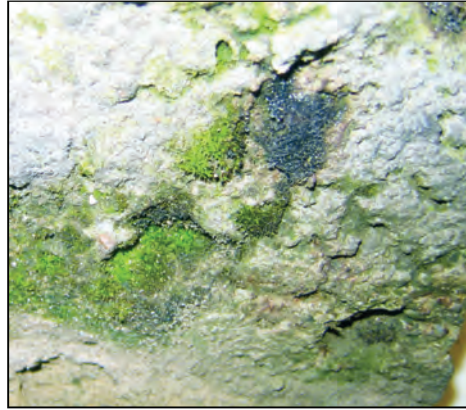

Fig. 7 - Aspectul pietrei după tratament

Rezultate și discuții

Din figura 5 realizată înainte de tratament se poate ușor remarca aria mare de răspândire și grosimea stratului de mușchi format pe suprafața pietrei.

În această primă etapă ne-am propus numai studierea efectului Corona asupra microorganismelor vegetale, în cazul nostru a mușchilor vegetali și nu realizarea unei decontaminări și curățiri complete a suprafețelor. Figura 6, realizată după 25 min de tratament, evidențiază un prim efect al tratamentului care constă în carbonizarea stratului superficial de depuneri vegetale, după care, în următoarele 30 min. se produce o curățire accentuată a suprafeței, aspect prezentat în figura 7. Pentru a mări efectul de decontaminare – curățire, sau pentru pătrunderea mai ușoară în cavitățile pietrei, se poate folosi un electrod tip ac de seringă, care permite injectarea de oxigen (cu rol de amplificare a efectului decontaminant) sau alte gaze și direcționarea jetului de gaz ionizat în zona dorită.

Randamentul descărcării tip Corona depinde de materialul din care este confecționat electrodul, frecvența de lucru și forma electrodului.

Concluzii

Experiența acumulată ne permite să conchidem că, descărcarea de tip Corona, reprezentă, alături de laser, și alte metode neconvenționale, o alternativă viabilă în tratamente de decontaminare și curățire pe monumente istorice din piatră.

Studiul poate fi extins și asupra altor suporturi anorganice (metal) și alte structuri compozite.

Protejarea suprafețelor obiectelor de patrimoniu prin polimerizarea în plasmă a unor monomeri

Dorina Părpăuță
Ghiocel Ioanid

Introducere

Tratamentele materialelor polimere în plasma rece, creată de descărcarea luminiscentă a unui gaz rarefiat în curent de HF, au cunoscut o creștere explozivă a interesului și a utilizării, în cele mai diverse domenii, cum ar fi și cel al restaurării și conservării obiectelor de patrimoniu.

Piesele aparținând patrimoniului cultural, aflate în diverse stadii de degradare, sunt supuse unor succesiuni de operații cu scopul redării aspectului estetic și dacă este posibil a funcționalității¹. Ca etape preliminare obligatorii se disting decontaminarea și curățirea iar ca etapă finală, conservarea, realizată prin acoperirea cu un strat protectiv de polimer. Fiecare tratament constituie o etapă de sine stătătoare, realizându-se în instalații simple.

Lucrarea de față se axează pe utilizarea plasmăi în domeniul restaurării și conservării bunurilor de patrimoniu, în tratamentele de decontaminare, curățire și acoperiri de protective. Cele trei operații se pot realiza independent în aceeași instalație, sau în flux continuu, într-o instalație cu un grad de complexitate crescut.

Parte experimentală

Studiile s-au realizat pe eșantioane model și obiecte de patrimoniu din materiale organice sau anorganice, utilizându-se în acest scop o instalație specializată modulară (Fig. 1 a, b), ce permite realizarea în flux continuu a operațiilor de decontaminare, curățire și peliculizare².

Instalația este compusă dintr-un reactor interschimbabil (1), vas cu monomer (2) prevăzut cu termometru de contact (TC), trapă pentru azot lichid (3), pompa de vid (4), întreg ansamblu fiind conectat la un bloc de comandă și control (5). Presiunea din vasul de reacție este reglată cu ajutorul unui robinet ac (6) și măsurată cu sonda de presiune (7).

¹ C. Marian, *Repere ale restaurării textilelor arheologice din mătase naturală*, Iași, 2001.

² E.G. Ioanid, A. Ioanid, D.E. Părpăuță, „Revue Roumaine de Chimie”, 2, 2005.

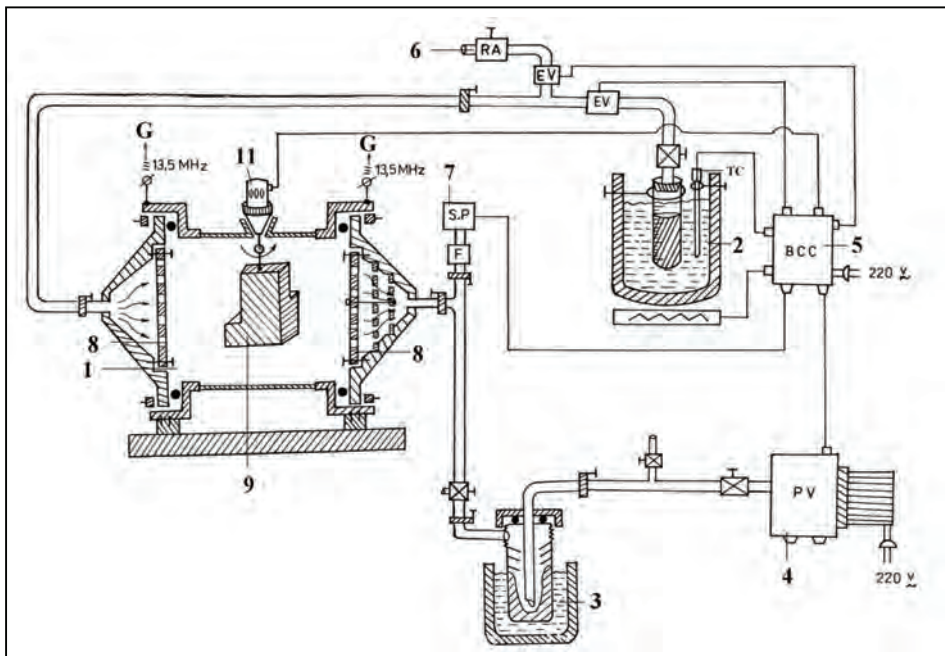
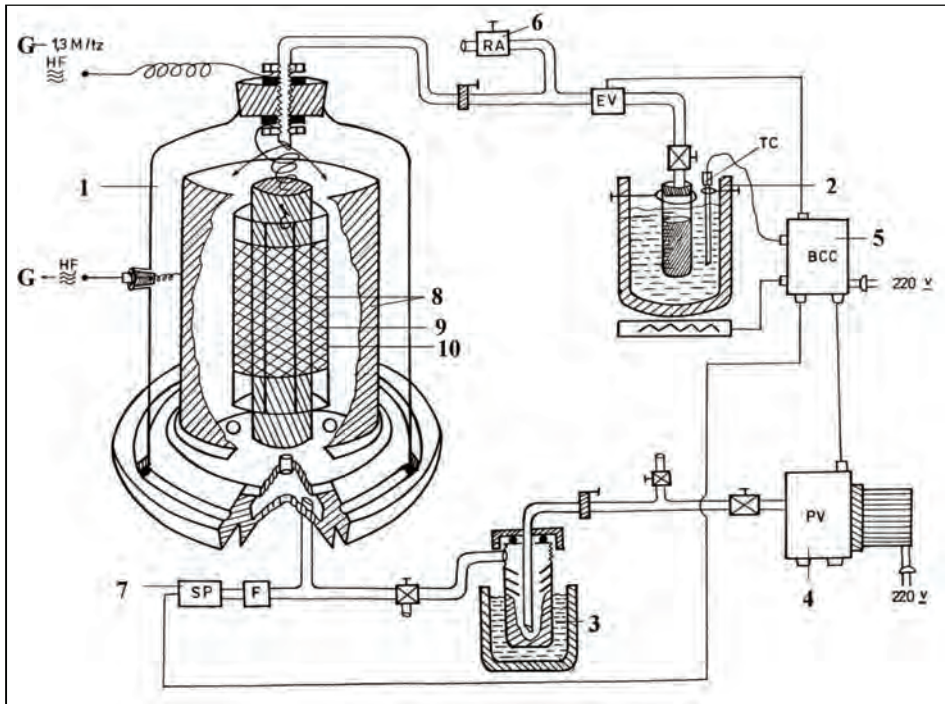

Fig. 1 - Instalație modulară de tratamente în plasmă: a - pentru obiecte bidimensionale flexibile; b - pentru obiecte tridimensionale rigide.

Reactorul din (Fig. 1a), utilizat pentru materiale bidimensionale flexibile, este realizat dintr-un vas de sticlă Pyrex, prevăzut cu electrozi (8) de formă cilindrică dispuși concentric. Piesa (9) supusă tratamentului, este așezată pe o grilă din oțel inoxidabil (10) amplasată între electrozi.

Al doilea tip de reactor (Fig. 1 b), destinat tratării pieselor tridimensionale rigide, este prevăzut cu electrozi (8) plani paraleli. Piesa (9) ce urmează a fi tratată este antrenată în mișcarea de rotație de un motor electric (11).

Descărcarea de HF în vasele de reacție este amorsată și menținută de un generator (G) cu frecvența de 13,5 MHz a cărui schemă electrică este prezentată în (Fig. 2).

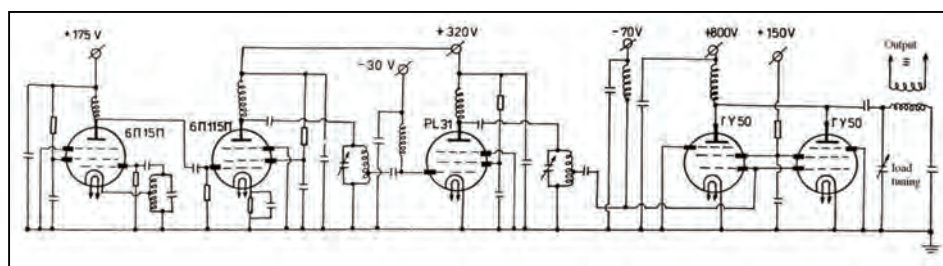

Fig. 2 - Schema electrică a unui generator cu frecvența de 13,5 MHz

Păstrarea constantă a parametrilor descărcării de HF în timpul tratamentelor se realizează cu un generator de HF (fig. 2), compus dintr-un oscilator pilot cu frecvența de 13,5 MHz, un amplificator de putere cu acord pe sarcină și un bloc de comandă - control, conectat convenabil la electrovalve, senzori de presiune și temperatură.

Un prim studiu realizat cu ajutorul instalațiilor prezentate mai sus, a fost efectuat pentru **decontaminare**³ unor suporturi organice (piele, textile, lemn, hârtie) și suporturi metalice. Parametrii de lucru: temperatura - $40 \pm 50^\circ\text{C}$, presiunea - $3,5 \pm 7,5 \cdot 10^{-1}$ mbar, frecvența - 13,5 MHz, intensitatea câmpului electric - 20 ± 50 V/cm, puterea în descărcare - 100W, gazul utilizat - azot, durata tratamentului fiind de 60 min⁴.

Rezultatele tratamentelor au fost evidențiate prin analize biologice sau imagini document.

³ D.E. Părpăuță, E.G. Ioanid, A. Grigoriu, în *Analele Univ. „Aurel Vlaicu”*, seria chimic, f Chim. și Prot. Med. 174-181, 2004.

⁴ E.G. Ioanid, D.E. Părpăuță, S. Dunca, „Sesiunea Națională de Restaurare-Conservare”, septembrie, Bușteni, 2004.

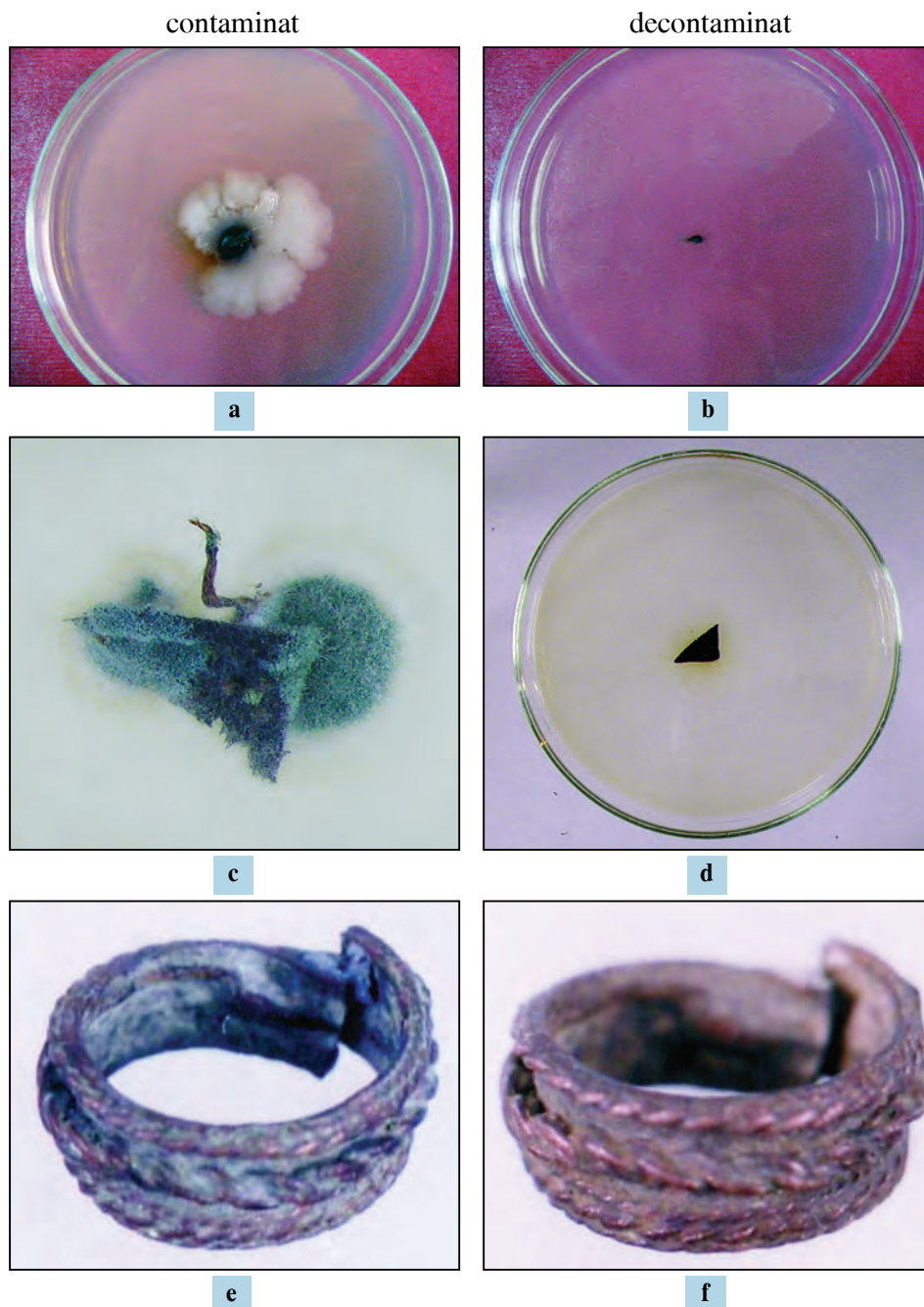

Fig. 3 - Decontaminarea unor suporturi dermice și metalice: a - eșantion piele contaminat cu Bacili Gram + ; b - eșantion (a) după decontaminat; c - eșantion piele contaminat cu fungi; d - eșantion (c) decontaminat; e - inel metalic contaminat cu fungi și bacili; f - eșantion (e) decontaminat.

Un alt tip de tratament - **curățirea**⁵ - a fost aplicat pe materiale organice și anorganice prin amplasarea obiectelor în zona coloanei pozitive a unei descărcări în gaz.

Tratamentele de curățire s-au desfășurat la următorii parametri: temperatura (material organic) - $40\pm 50^{\circ}\text{C}$, temperatura (material anorganic) - $> 50^{\circ}\text{C}$, presiunea:(material organic) - $5\pm 9\cdot 10^{-1}\text{mbar}$, presiunea (material anorganic) - $1\pm 3\text{mbar}$, frecvența - $13,5\text{ MHz}$, intensitatea câmpului electric - $200\pm 400\text{V/cm}$, puterea în descărcare - 100W , gazul de lucru - amestec de $\text{O}_2 - \text{Ar}$ în proporție de $8\% - 92\%$, timpul necesar fiind de 45 min. pentru suporturile organice și 100 min. pentru medalion.

Inițial

Final

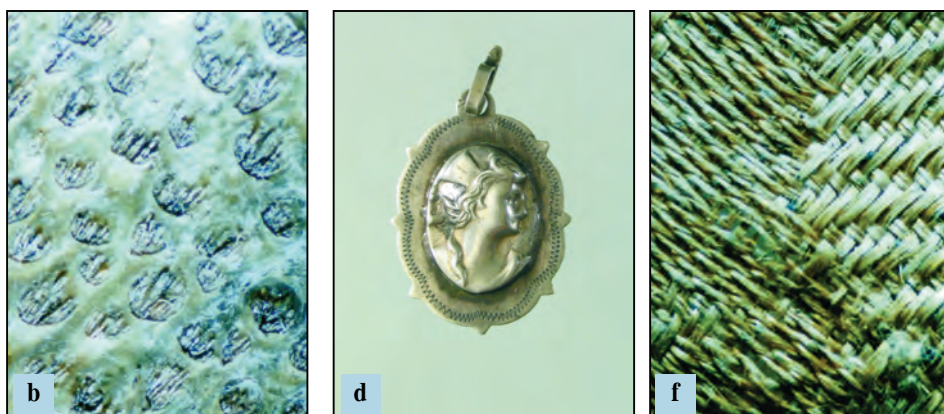

Fig. 5 Tratamente de curățire materiale diverse: a - piele cu depuneri organice înainte de tratament; b - eşantion (a) după curățire; c - medalion de argint cu depuneri corozive înainte de tratament; d - eşantion (c) după curățire; e - material textil arheologic cu depuneri organice și anorganice înainte de tratament; f - eşantion (e) după tratament.

⁵ E.G. Ioanid, D.E. Părpăuță, *Aplicații ale plasmei reci de înaltă frecvență în domeniul restaurării-conservării*, Iași, 2005.

Rezultatele obținute s-au evidențiat prin imagini fotografice document realizate înainte (Fig. 5 a, c, d) și după tratament (Fig. 5 b, d, f).

O altă direcție de aplicare a avut ca obiectiv conservarea finală a obiectelor de patrimoniu care constă în **acoperiri de protecție**, realizate prin polimerizarea în plasmă a unor monomeri, direct pe obiectele de patrimoniu. Pentru studiu s-a folosit metacrilatul de metil ca monomer aplicat pe suporturi dermice și metalice. Rezultatele au fost evidențiate prin imagini document (Fig. 6) și analize IR.

Parametrii optimi pentru acest tratament sunt: temperatura mediului gazos - $40 \div 50^\circ\text{C}$, presiunea parțială a monomerului - $8 \cdot 10^{-1} \div 2 \text{mbar}$, presiunea amestecului gazos - $3 \cdot 10^{-1} \text{mbar}$, frecvența - 13,5 MHz, intensitatea câmpului electric - $50 \div 300 \text{V/cm}$, puterea în descărcare - 100W. În cazul pelicularizării durata este neesențială tratamentul oprindu-se când cantitate de monomer necesară acoperirii s-a epuizat.

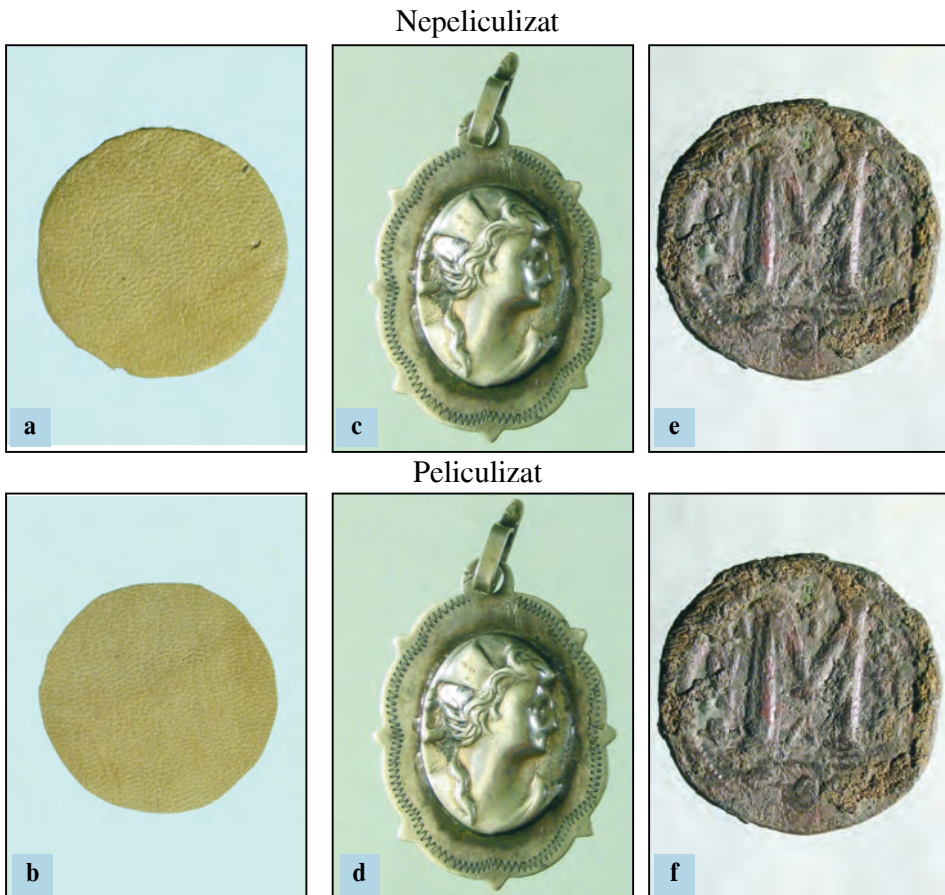

Fig. 6 Aspectul peliculei de poli(metacrilat de metil) pe suport dermic și metalic: a - eșantion de piele nepelicularizat; b - eșantion (a) pelicularizat; c - medalion de argint nepelicularizat; d - medalion pelicularizat; e - monedă din bronz nepelicularizată; f - monedă pelicularizată.

În etapa a doua a acestui studiu s-a urmărit influența speciilor active din plasmă asupra suporturilor proteice, rezultatele fiind evidențiate prin analize fizico-chimice.

Rezultate și discuții

Din piesele de piele supuse tratamentului de decontaminare sau prelevat eșantioane de mici dimensiuni înainte (Fig. 3 a, c) și după tratament (Fig. 3 b, d) pentru studiu microbiologic, analizele confirmând caracterul biocid al plasmei. Același efect se constată și în cazul suportului metalic (Fig. 4 e, f) în plus remarcându-se efectul de curățire a metalului.

Pentru evidențierea prin microscopie electronică de baleiaj a mecanismului de distrugere a sporilor, s-a depus o suspensie de spori de fungi pe lame de sticlă și analizate atât microbiologic (Fig. 7 a, b, c) cât și prin microscopie electronică de baleiaj (Fig. 8 a, b, c).

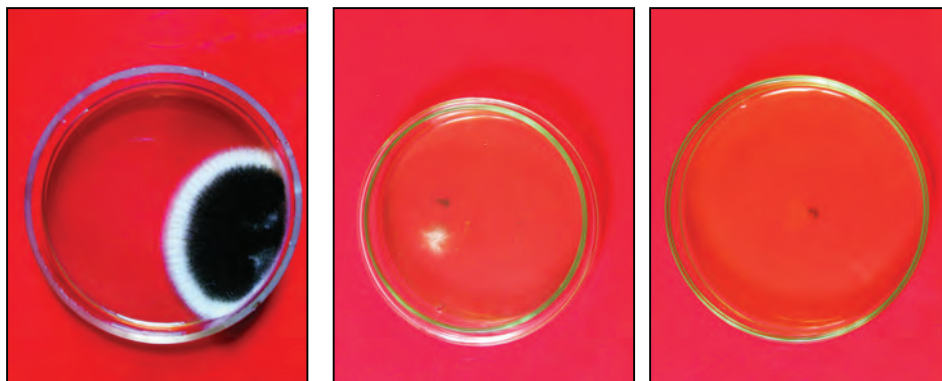

Fig. 7 Aspectul coloniilor de fungi depuse pe suport de sticlă înainte și după tratamentul în plasmă: a - proba martor; b - probă tratată 30 min; c - probă tratată o oră.

Fig. 8 Imagini electrono-microscopice a sporilor de fungi depuși pe suport de sticlă înainte și după tratamentul în plasmă: a - proba martor; b - probă tratată 30 min.; c - probă tratată o oră.

În ceea ce privește curățirea obiectelor, imaginile document realizate înaintea expunerii în plasmă (Fig. 5 a, c, d) și după acest tratament relevă eficiența mediului plasmogen utilizat atât pentru depuneri organice cât și anorganice pe toate tipurile de materiale testate.

În cazul peliculizărilor de protecție, spectrele IR (Fig. 9) confirmă prezența poli(metacrilatului de metil) în urma reacției desfășurate în plasmă prin apariția vibrațiilor caracteristice acestuia (1723 cm^{-1} , $\nu\text{ C}=\text{O}$ și $\nu\text{ OCH}_3$, $100\text{--}1380\text{ cm}^{-1}$, $\nu\text{ C-O-C}$, $826\text{--}745\text{ cm}^{-1}$ pentru lanțurile carbocatenare).

Pelicula de poli(metacrilat de metil) parțial reticulată, obținută în mediu plasmogen are o serie de avantaje ca⁶: adeziune mai bună, biocompatibilitate, barieră de difuzie, rezistență la zgâriere, transparență bună (Fig. 6 a-f).

A doua etapă a acestui studiu s-a axat pe testarea comportamentului polimerilor naturali la acțiunea speciilor active din plasmă, rezultatele fiind evidențiate prin analize fizico-chimice.

Metoda microscopiei electronice de baleiaj evidențiază păstrarea integrității materialului dermic structura fibrilară specifică fibrei de collagen (Fig. 10 a, c) păstrându-se și după tratament (Fig. 10 b, d).

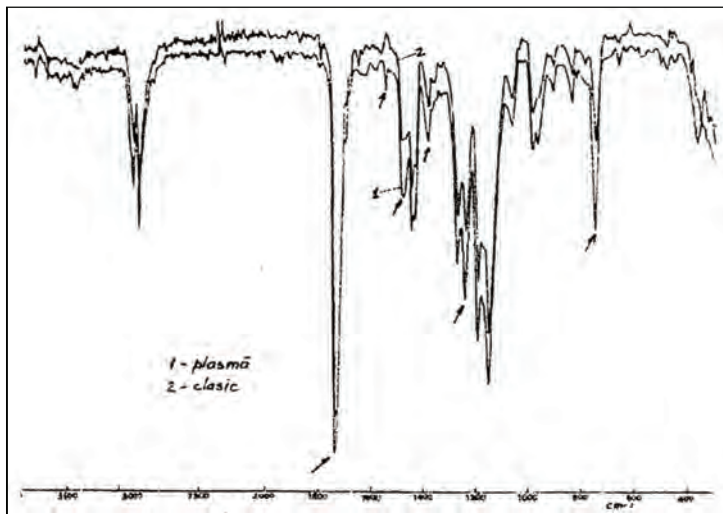

Fig. 9 Spectrul IR al peliculei de poli(metacrilat de metil)

Același rezultat a fost confirmat și de metoda termogravimetrică (Fig. 11), care nu evidențiază modificări în structura internă a materialului (suport dermic), precum și de metoda colorimetrică (Tabel 1), virările de culoare înregistrate fiind ne semnificative.

⁶ E.G. Ioanid, A. Ioanid, S. Dunca, I. Neamțu, „Sesiunea Națională de Restaurare-Conservare”, Iași, 2000; publicată în *Restaurare 2000*, Iași 2000.

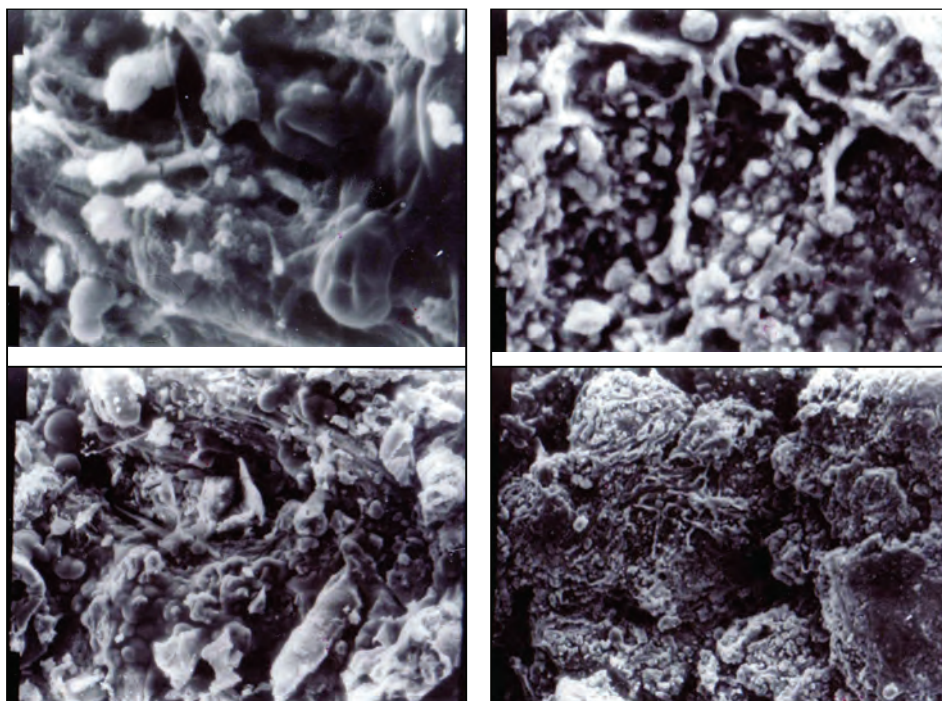

Fig. 10 Aspectul electrono-microscopic al fibrei dermice: a - partea cu gren înainte de tratamente; b - partea interioară a pielii înainte de tratamente; c - partea cu gren după tratamente; d - partea interioară a pielii după tratamente.

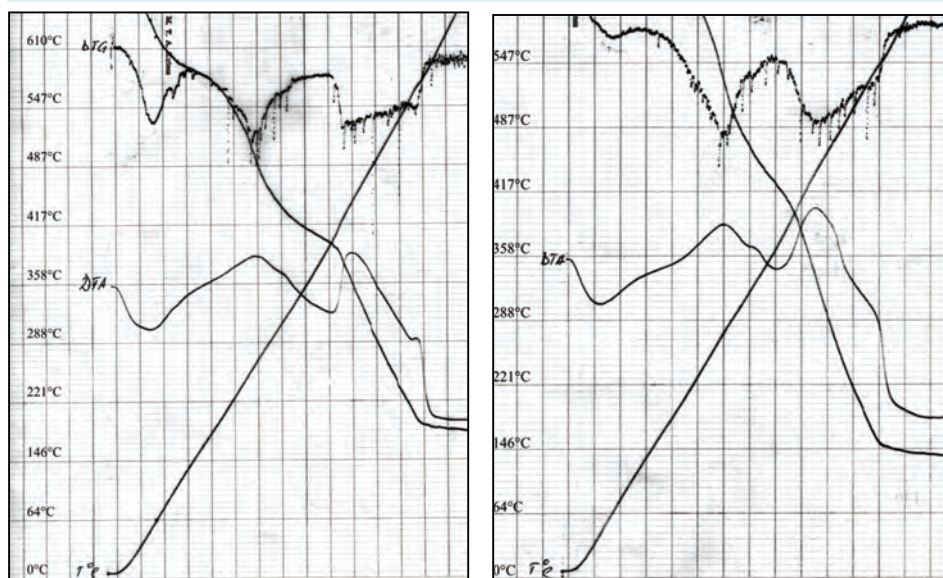

Fig. 11 Termograme efectuate pe suport dermic: a - înainte de tratamentul în plasmă; b - după tratamentul în plasmă

Tabel I. Valorile diferențelor de culoare pentru materiale dermice

Material	Diferență de culoare
Piele tăbăcită vegetal	2,547
Piele tăbăcită semivegetal	2,756
Pergament	10,207
Țesătură de lână	1,673
Țesătură de mătase	1,654

Măsurarea unghiului de contact indică mărirea hidrofiliiei (Tabelul II), ca urmare a modificărilor chimice survenite la suprafață, stratul afectat fiind de ordinul micronilor

Tabel II. Valorile unghiurilor de contact înainte și după tratamentul în plasmă

Material	Valoarea unghiului de udare[°]	
	Inițial	Final
Piele	28	23
Țesătură lână	140	85

Concluzii

1. Se constată efectul decontaminant al plasmiei reci HF, indiferent de specia agentului degradator și gradul de infestare;
2. Curățirea suprafețelor este evidentă în toate cazurile studiate;
3. Peliculele protective de poli(metacrilat de metil) produc o ușoară umbrire a suporturilor organice fără alterarea aspectul estetic al obiectului, în timp ce pe suporturile metalice pelicula este insesizabilă;
4. Tratamentul în plasmă rece de înaltă frecvență, efectuat la parametrii menționați nu degradează fibrele polimerice naturale;
5. Acest procedeu are avantajul evitării manipulărilor repetate, factor de stres pentru obiecte, evitându-se în același timp reinfestarea cu agenți biologici sau chimici;
6. Tratamentele de decontaminare și curățire realizate înaintea peliculizării asigură o suprafață perfect curată, fără impurități (chimice, biologice), fiind astfel eliminat riscul apariției la interfața peliculă - suport a incluziunilor de apă, aer, impurități ce ar genera apariția craclurilor;
7. În cazul tratamentelor de peliculizare pe suporturi organice se impun o serie de restricții cauzate de principiu reversibilității operației de restaurare (reticularea produce pelicule insolubile), motiv pentru care aceste tratamente se acceptă numai în cazul obiectelor foarte friabile pelicula având dublul rol de consolidare și protecție.

Intervenții de restaurare a tabloului votiv din biserica „Bunavestire” Moldovița

Carmen Cecilia Solomonea

Biserica cu hramul „Bunavestire” din Vatra Moldoviței, ctitoria lui Petru Rareș a fost zidită în anul 1532 și apoi decorată cu picturi murale în 1537, date păstrate în pisania bisericii.

Tabloul votiv este localizat în încăperea naosului, la baza peretelui vestic pe partea sud-vestică, respectiv în dreapta intrării dinspre camera mormintelor către naos. Scena se încadrează printre celelalte imagini ale programului iconografic conform tradiției și evident a fost executată odată cu scenele adiacente. Dimensiunile tabloului sunt: lungimea 181 cm, lățimea (pe latura stângă care este verticală) 173 cm, iar suprafața sa circa 313 cm. La partea superioară este mărginit de banda decorativă pictată într-un ton ocru-galben, iar la partea inferioară îl delimitează două șiruri suprapuse de elemente decorative geometrice (pătrate împărțite de diagonale asemenea structurii unor cristale) care se continuă în toată încăperea naosului la acest nivel. Partea inferioară a decorației murale se continuă cu registrul draperiei care încheie decorul interior al pereților. La toate cele patru laturi ale sale scena este încadrată de feșe roșii a căror lățime variază între 4-5 cm lățime.

Prin analizarea suprafeței decorate s-a constatat că în aceeași porțiune de frescă care include și tabloul se înscriu atât banda decorativă ocru de deasupra sa, elementul floral situat deasupra intrării și personajele (sfînți figurați în picioare) pe partea opusă tabloului la nivelul aceluiași registru al peretelui vestic din naos. Toate aceste porțiuni sunt încadrate într-o singură *giornata* ceea ce demonstrează că stratul de frescă a fost aplicat odată pe toate aceste zone și apoi pictată¹. Îmbinarea acestei mari *giornate* cu *giornata* existentă în intradosul intrării către naos este vizibilă pe muchia dintre intrados și tabloul votiv.

Scena prezintă familia ctitorului compusă din Elena doamna (fiica despotului Serbiei) cu cei doi fii Iliăș și Ștefan alături de domnul Petru Rareș care închină ctitoria sa înaintea lui Hristos. Poziția copiilor în compoziția

¹ Această porțiune mare de frescă aplicată dintr-o singură bucată (*giornata*) a fost pictată simultan cu scena tabloului votiv deci implicând pictori diferiți, tehnica frescei impunând o durată relativ scurtă de timp pentru realizarea picturii; se poate emite ideea că pictorul tabloului nu avea timpul necesar pentru a finaliza atât această scenă complexă cu semnificație puternică în cadrul întregii decorații, ca mai apoi să treacă la pictarea celeilalte porțiuni la fel de întinsă la scena tabloului.

Foto 1. Tabloul votiv, ansamblu, imagine după intervențiile de conservare și restaurare.

scenei constituie un fapt interesant: Iliș, urmașul la tron este așezat în fața tatălui, iar, deasupra sa, Petru Rareș ține chivotul bisericii; celălalt fiu mai mic Ștefan este plasat după Petru Rareș și înaintea mamei sale. Tablourile votive din perioada lui Petru Rareș au caracteristic acest tip de așezare a membrilor familiei încadrați între domn - primul care pășește către Isus Hristos și doamna Elena - ultima care încheie scena (la Humor, Probotă). Ca o excepție, în tabloul Moldoviței întâiul fiu este plasat de fapt înaintea lui Petru Rareș sugerând intenția prezentării viitorului domn către Hristos, dar și închinarea sa spre protecția divină odată cu închinarea bisericii. Imaginea transmite astfel mai mult decât o simplă prezentare a familiei ctitorului. La momentul realizării picturii ceilalți copii Constantin

Foto 2. Partea dreaptă a scenei, detaliu cu Isus pe tron binecuvântând și Maica Domnului care susține cu mâna dreaptă macheta bisericii, iar dedesubt Iliș - fiul cel mare a lui Rareș.

și Ruxandra nu erau născuți, de aceea n-au fost reprezentați în scena votivă așa cum apar la biserica „Sfântul Nicolae” Probota în tabloul votiv refăcut mai târziu și care l-a înlocuit pe cel original. Personajele familiei domnești se succed având aceeași poziție a corpului, repetându-se același gest cu mâinile întinse către partea dreaptă a scenei unde este reprezentat Isus Hristos impunător, stând pe tron și binecuvântând.

Caracterul solemn al scenei este dat mai ales prin atitudinea destul de rigidă a personajelor, dar și prin reprezentarea veșmintelor de ceremonie. Înălțimea fiecăruia dintre cei patru membri ai familiei ctitorului, așa cum apar reprezentați în scenă este: Petru Rareș 132,5 cm, doamna Elena 122 cm, diferența de înălțime dintre ei fiind de 10 cm ceea ce probabil este aproape de realitate; Iliăș 96 cm și Ștefan 79,5 cm, înălțimi care în raport cu înălțimea părinților sugerează o vârstă mai mare decât ar avea copiii la acea dată - anul 1537 (care apare în pisanie referindu-se la realizarea picturii).

Alăturând tabloul votiv al bisericii din Humor, acesta se diferențiază vizibil ca mod de tratare a personajelor. Acestea pierd din statura oficială devenind mai realiste, reprezentate cu un desen spontan și atitudini naturale cum este de exemplu gestul doamnei Elena care ține mâna stângă într-un gest protectiv pe umărul fiului Ștefan.

În ansamblul scenei votive de la Moldovița familia domnească ocupă partea încadrată între axul central până la extrema stângă delimitată de fașa roșie verticală, apoi în ax apare Maica Domnului (cea care intermediază actul închinării către Isus) care susține și ea cu mâna dreaptă chivotul bisericii alături de Rareș. Partea dreaptă a scenei este dedicată divinității - Isus Hristos impresionant ca proporții și aparte din punct de vedere al realizării artistice. Fundalul compoziției votive este împărțit în două zone reprezentând cerul (fondul albastru azurit) și pământul (fondul verde de pământ) aplicat la bază. Pe fundalul albastru se regăsește textul tabloului unde sunt menționate numele membrilor familiei lui Petru Rareș, apoi în dreptul celor două personaje divine sunt însemnele lor specifice. Este de remarcat faptul că pe suprafața terestră sugerată prin pământul verde (înălțimea acestui fond fiind de 53 cm) este plasat și tronul pe care stă așezat Isus Hristos, chiar în același plan cu familia domnească. Desigur prin înălțimea și masivitatea tronului, Isus este poziționat mai sus decât nivelul personajelor pământești. La partea superioară centrală a scenei se creează un dialog dată fiind poziția portretelor, între Rareș – Maica Domnului – Isus Hristos, dar personajele divine sunt mai apropiate și ușor înclinate unul către celălalt.

Autorul compoziției a încercat să redea fidel portretele, probabil și costumele de ceremonie purtate de către membrii familiei ctitorului, acestea constituind o importantă sursă documentară cu privire la particularitățile epocii

Foto 3. Partea inferioară a tabloului, veșmintele domnești în timpul operațiunilor de curățire a stratului pictural.

respective. Toate cele patru personaje sunt reprezentate în același gen de costume și poartă coroane rafinat decorate pe cap.

Doamna Elena poartă și ea granața asemenea domnilor², mantie împodobită cu fâșii late pe care sunt aplicate mici perle albe și diverse tipuri de pietre prețioase – aici apar alternând colorate în roșu și verde. Aceste fâșii late împodobite se regăsesc în jurul răscoielii gâtului, pe piept și coboară până la poale, la fel sunt pe umeri și pe verticala mânecilor largi. Acest costum de factură bizantină din vremea Paleologilor are aceeași croială și formă din punct de vedere artistic la toate personajele familiei domnești, diferă doar puțin cromatic benzile decorative de pe costumele copiilor. Costumele

Foto 4. Detaliu, doamna Elena imagine după restaurare.

² În tablourile votive din vremea lui Ștefan cel Mare, doamna Maria Voichița poartă un veșmânt diferit de domn, respectiv o mantie de brocart bogat decorată cu elemente florale, prin care pictorul a realizat de fapt o copie a modelelor de stofe purtate în epocă. În cazul Moldoviței nu se păstrează urme ale unor astfel de elemente florale pe nici unul dintre veșminte.

sunt pictate în ocră-galben, iar interiorul mânecilor cu roșu. Pentru linia desenului este folosit negrul. De asemenea sunt vizibile mânecile cămășilor albe care ies de sub mantie, având aceeași căptușeală de culoare roșie. Foarte atent lucrate sunt gulerele veșmintelor pictate o porțiune în roșu cinabru același ton cu căptușelile mânecilor o parte interioară cu albastru azurit peste care se suprapun perle foarte mici albe. Gulerașul doamnei Elena are un fond ocră, desenul cu linie neagră și dungi albastre trasate la intervale regulate peste fond, încadrate de perluțe albe foarte fine.

Se remarcă tendința pictorului de a trata în mod diferit suprafețele: cu tușe largi pentru ansamblul veșmintelor fără a insista prea mult pe redarea materialității și texturii specifice stofelor, dar cu detalii fine pentru porțiunile decorate.

La fel în ceea ce privește coroanele par să fi reprezentat porțiuni foarte interesante pentru pictor, fiecare dintre ele având forme particulare. Doar cele ale fiilor se aseamănă ca formă dar nu sunt identice. **Coroanele** au dimensiuni diferite: coroana doamnei Elena are aceeași lățime la bază ca și coroana lui Rareș - 14,5 cm, dar înălțimea este de 16,5 cm față de cea a domnului - 13,5 cm. Dintre cele două coroane, este remarcabilă cea purtată de doamna Elena prin ductul rafinat al liniei și formele interioare compuse prin împletiri de vrejuri asemenea unui fleuron amplu ornamentat. Perluțele din coronamentul ambelor coroane sunt grupate sub forma unei mici cruci existente deasupra fiecărui vârf în parte.

Înălțimea coroanei la Iliș este de 11 cm, iar cea a fratelui său Ștefan de 8,8 cm. Coroanele au forme mai simple decât celelalte, cu cinci vârfuri inegale.

Notă. Nici o porțiune din tabloul votiv nu a fost poleită cu foiță de aur, cum în mod tradițional se proceda pentru porțiuni de veșminte, coroane, podoabe, aureole, steluțe, detalii diverse. Dacă la Moldovița toți membrii familiei poartă coroană, în tabloul Probotei - Petru Rareș, Iliș, doamna Elena și Ruxandra au coroane, iar fii Ștefan și Constantin sunt reprezentați purtând bonete decorate cu perle albe.

Doamna poartă pe cap un văl alb lung lăsat să cadă pe spate, ale cărui cute reliefate sunt realizate din tușe păstoase de var cu care este modelat acesta. Părul este complet acoperit, strâns sub văl.

Foto 5. Detaliu cu Iliș, urmașul la tron. Imagine din timpul intervențiilor de restaurare.

Foto 6. Detaliu cu Petru Rareș și Maica Domnului susținând biserica-chivot; imagine în timpul curățirii cu soluții în comprese aplicate urmărind formele compoziției.

Desenul costumelor și coroanelor este trasat liber, nu sunt incizii peste stratul de frescă. Cutele veșmintelor sunt trasate cu un ton transparent de ocru-brun, tente transparente aplicate peste fondul ocru de bază. Toate cele patru personaje au în picioare pantofi de culoare roșie, care sunt o parte componentă a costumului de ceremonie bizantin, subliniind statutul social al celor reprezentați. Pantofii doamnei Elena și ai lui Ștefan au fost afectați de degradările produse pe acea suprafață dar se păstrează urme slabe din pigmentul roșu cu care au fost pictați peste fondul verde de pământ de la baza scenei.

Macheta bisericii pe care Petru Rareș o prezintă lui Hristos este reprezentată ca vedere dinspre latura nordică, imagine fidel urmărită față de original în ce privește proporțiile, elementele arhitecturale ce compun fațadele și turla, acoperișul realizat pe volume de arhitectură. Biserica este pictată într-o gamă monocromă cu tonalități ocru-gri având nuanțe deschise și închise.

Pentru porțiunile ce reprezintă ochițe, firide, conturul ferestrelor și al intrării, desenul este trasat cu pigment și var pastă creând linii ușor reliefate. Înălțimea bisericii cu turla este 52,5 cm, iar lungimea 42 cm, înălțimea turlei 26,5 cm. Biserica – chivot reprezintă imaginea bisericii reale dinaintea execuției programului decorativ. Stratul pictural al acesteia este bine conservat, fără a prezenta indicii despre eventuale urme de culoare care să sugereze decorul exterior actual.

Imaginea lui Isus Hristos în scena votivă a bisericii Moldovița este una reprezentativă prin realizarea sa artistică și tehnică. Atât portretul cât și veșmintele au un desen sigur, expresiv ce demonstrează o bună stăpânire a manierei de reprezentare în canonul bizantin. Veșmântul albastru are cute ample, trasate cu o liniatură de tonalitate neagră ce creează profunzime și în același timp dă amploare creând un puternic impact vizual. În raport cu forța pe care o sugerează masa veșmântului, portretul lui Isus este sensibil modelat peste o proplasmă de tonalitate ocru-brun, pictorul a creat modeleul carnației cu treceri fine de ocru pentru lumini. Tonalitatea roșu-brună a părului contrastează cu ansamblul portretului. Cele două portrete alăturate – al Maicii Domnului și cel al lui Isus Hristos deși sunt pictate în aceeași manieră au caracteristici proprii.

Portretul lui Isus se detașează net ca execuție artistică de cel al Maicii, în special prin rafinamentul formelor feței și subtilitatea cromatică. În portretul Maicii Domnului pictorul a insistat să redea chiar prin expresia feței rolul de mediator către Isus ce îi revine Maicii în această scenă, de închinare a ctitoriei lui Rareș. Tronul supradimensionat pe care stă așezat Isus face ca prezența acestuia să fie dominantă vizual în suprafața scenei.

La **portretele domnești** pictorul a abordat o altă manieră artistică, deși cromatica a păstrat-o aproape similară cu cele două portrete divine. Având în vedere anul realizării picturii conform pisaniei bisericii, Iliș ar fi trebuit să aibă în jur de 7 ani, iar Ștefan 5 ani, dat fiind căsătoria lui Rareș cu doamna Elena în anul 1530. În imaginea pictată copiii par să fie reprezentați cu vârste mai mari, astfel că Iliș fiul dintâi, pare să aibă circa 9-10 ani, iar fratele său vreo 7-8 ani. Dar acest aspect este greu de susținut întrucât implică atât o posibilă viziune subiectivă a pictorului, dar și caracteristicile convenționale ale acestui gen de scenă. Totuși cele patru portrete nu sunt schematizate sau inexpresive, fiecare are particularități care au fost urmărite evident de către pictor pentru a se apropia de o redare a trăsăturilor cât mai aproape de realitate.

Foto 7. Portretul lui Isus Hristos, detaliu în timpul operațiunii de curățire a stratului pictural; Se observă degradările existente – pierderi ale peliculei de culoare care fuseseră acoperite de depunerile de murdărie și fum gros.

Foto 8. Portretul lui Rareș, detaliu, aspect din momentul efectuării curățării; porțiune de păr după eliminarea depunerilor.

Specific portretelor lui Rareș și a soției sale sunt dimensiunea ochilor - mari, expresiv sugerați prin linie precisă. Toate elementele componente ale feței sunt desenate cu linie de culoare brun, iar alături de aceasta linia de contur cu pigment negru a fost utilizată la portretele divine. Portretul Elenei se încadrează într-o formă perfect ovală, cu nasul drept, iar buzele proporționate în raport cu celelalte elemente ale feței conturează împreună o figură distinsă dominată evident de expresia ochilor care, poate sugera de altfel un caracter puternic sub această primă senzație creată de impactul formelor estetice. Înălțimea feței este de 11,5 cm, iar lățimea la nivelul pomeților de 8,3 cm. Lungimea palmei sale corespunde cu lungimea feței. Nimic nu este prea aparent ca formă la acest portret, nimic nu iese din armonia sobră a părților sale componente. Degajă o expresie detașată dar profundă, nicidecum lipsită de esență. În contrast, portretul lui Petru Rareș este un complex de trăsături care trimit către tipologia portretelor lui Ștefan cel Mare, tatăl său. Partea inferioară a feței păstrează clar aceste caracteristici: în primul rând forma rotunjită și masivă a feței, bărbia puternică, gura mică cu buze mari și pronunțate. Spre deosebire de Ștefan cel Mare (comparând imaginea sa din tabloul votiv al bisericii Voroneț unde portretul lui Ștefan este în mod cert cel mai bine realizat din punct de vedere artistic și tehnic), fiul său Petru are o formă mai accentuată a nasului, cu tendință ușor acvilină. Ochii mari și sprâncenele puternic marcate dau forță portretului. Proporțiile feței sunt: înălțimea feței 13,5 cm, iar lățimea 9,5 cm.

Observarea atentă a fiecărui portret în parte conturează ideea că pictorul a pornit de la modelele reale, păstrând caracteristicile proprii fiecăruia și nu a realizat doar o reprezentare formală. Portretele fiilor sunt relativ asemănătoare: forma feței plină, dar mai accentuată la Iliăș care are elemente apropiate de trăsăturile tatălui mai mult decât fratele său Ștefan. Proporțiile celor doi fii sunt: înălțimea feței primului copil 9 cm, iar lățimea 6,2 cm, iar la portretul celui de-al doilea fiu înălțimea 7 cm și lățimea 5 cm.

Părul celor doi fii este tuns mai scurt decât îl aveau fiii lui Ștefan cel Mare în urmă cu mai puțin de 50 de ani. La fel Petru Rareș are un păr buclat, dar mult mai scurt decât nivelul umerilor. Este evident că moda vremii aducea schimbări chiar și în ținută nu numai în atitudinea societății către evenimentele istorice, deși probabil se încerca conservarea valorilor tradiționale puternice din trecut. Se poate spune că în cazul portretelor individualizate de la Moldovița (chiar dacă aparent par să tindă spre un ușor manierism al formelor este o impresie creată privindu-le doar în mod superficial), acestea compensează sobrietatea costumelor. Proporțiile lui Petru Rareș și ale soției sale sunt de șase capete și jumătate - șapte capete în înălțimea corpului, spre deosebire de Isus Hristos la care sunt circa șapte capete în înălțimea corpului său șezând pe tron. Dacă imaginea din pictură ar corespunde cu cea din realitate, domnul și doamna Elena aveau o înălțime medie.

Literele textului existent la partea superioară a scenei au fost trasate cu var, dimensiunea literelor fiind de 5 cm înălțime. Încadrarea acestui text a fost inițial stabilită prin două linii orizontale paralele incizate în stratul de preparație *intonaco*, dimensiunea lor marcând lungimea textului. De asemenea între linii incizate orizontale sunt delimitate inițialele Maicii Donului și ale lui Isus Hristos.

Tabloul votiv este bine realizat tehnic, în maniera bizantină moldovenească. Peste suportul de zidărie a fost aplicată preparația de frescă compusă dintr-un amestec de var pastă și fibre vegetale (câlți tocați mărunț, paie).

Foto 9. Portretul doamnei Elena, aspect în lumină laterală după îndepărtarea compresei și efectuarea curățirii; este evidentă textura stratului de culoare – modelele portretului cu tușe aplicate păstos.

Din punct de vedere al cromaticii scenei ea se încadrează în cromatica generală a picturii naosului, aceeași pigment³ (pământuri, oxizi de fier, carbonați bazici de cupru) cu nuanțele lor obținute prin diverse amestecuri se regăsesc și aici: ocru-galben, roșu cinabru, roșu miniu, roșu-brun, verde de pământ, albastru azurit, alb de var, negru de cărbune de lemn. Perlele albe⁴ reliefate care decorează veșminte, coroane, tronul lui Isus au fost realizate din var pastă în amestec cu un liant proteic cel mai probabil caseina.

La momentul restaurării stratul de preparație intonaco avea o bună coeziune a particulelor și bună aderență la suportul de zidărie. Portretele și mâinile sunt pictate în tonuri de ocru, modeleul are treceri fine de la un ton la altul, necesare apropierii de portretul laic.

Pe pomeți este suprapus un ton transparent de ocru-roșu, iar pe conturul feței și gâtului la fiecare personaj se regăsește trasat un ton transparent de verde. Acest verde mărginește și contururile portretelor divine.

Date tehnice cunoscute în decursul realizării intervențiilor de conservare și restaurare a tabloului votiv.

Fondul scenei păstrează urme ale stratului de albastru azurit care a fost aplicat peste un ton inițial de negru. S-a observat că albastrul a fost aplicat direct peste stratul de negru fără ca acesta să fi fost polisat înainte, iar la momentul polisării ambelor straturi pe parcursul procesului de carbonatare albastrul s-a păstrat în cantitate mai mică, o parte fiind atacat de alcalinitatea varului. Datorită polisării inegale a frescei pe acest fond, albastrul s-a păstrat mai puțin decât în alte zone ale decorației naosului. S-a constatat că partea dreaptă a scenei cu Isus Hristos și Maica Domnului a fost mai atent polisată decât partea stângă unde este textul cu numele familiei domnești. Această porțiune are o suprafață mai grosieră, polisarea din jurul personajelor pare să fi fost efectuată după aplicarea stratului de albastru azurit peste negru. Urmele de polisare s-au observat în lumină laterală care a evidențiat direcția și localizarea lor: pe orizontal la zona coroanelor; în jurul tuturor portretelor și mâinilor; în jurul picioarelor lui Isus; pe suprafața pantofilor la membrii familiei domnești. Pe jumătatea inferioară a scenei sunt prezente în număr mare urme imprimate de țesătura bățului pe care pictorii își sprijineau mâna pentru a picta în special detaliile.

Dacă veșmintele și portretele ctitorilor au fost pictate cu un desen liber, pe veșmântul lui Isus având tonuri de albastru azurit sunt prezente incizii care

³ Ioan Istudor *Buletine de analize chimice realizate la Biserica „Sf. Nicolae” Pro-bota 1997, 1998; Biserica „Bunavestire” Moldovița, 2001, 2003.*

⁴ Ioan Istudor, Ion Balș *Contribuții la cunoașterea materialelor folosite în pictura murală exterioară a bisericilor din secolul al XVI-lea din Bucovina și la unele probleme de tehnică*, extras din „Revista Muzeelor” nr. 6, 1968, p. 491-497.

sugerează direcția și forma cutelor. La partea inferioară a scenei pe fondul de pământ verde sub picioarele personajelor este vizibilă îmbinarea *pontatei* (situată la baza tabloului votiv) cu ultimul registru al peretelui ce cuprinde șirul de pătrate decorative și draperia. De multe ori în decorația murală a bisericii Moldovița îmbinările pontatelor sunt localizate pe fonduri în imediata apropiere a feșelor roșii care demarchează registrele și implicit scenele.

Intervenții de conservare și restaurare a tabloului votiv

Înainte de intervențiile practice de conservare și restaurare s-a realizat o cercetare preliminară a suprafeței murale și în același timp o documentație fotografică detaliată. Au fost apoi efectuate o serie de teste ale căror rezultate au cumulat informații necesare identificării stării de conservare specifice pigmentilor componenți ai stratului pictural.

Testele de curățire s-au realizat prin aplicare etapizată de soluții pornindu-se de la concentrații foarte slabe pe următoarele porțiuni ale scenei: banda ocră decorativă de deasupra tabloului votiv; fondul pictat cu albastru azurit peste un strat de negru; peste biserica-chivot; aureola maicii Domnului; pe spătarul tronului lui Isus Hristos, respectiv zona decorată cu linii albastre încrucișate și pete de roșu cinabru; veșmântul lui Petru Rareș; pe câteva dintre literele textului cu numele ctitorilor; mâna lui Iliș; perna pictată cu pigmenti roșii (roșu-brun și roșu intens) pe care este așezat Isus; pe scăunelul

Foto 10. Tabloul votiv partea superioară cu teste de curățire.

de la picioarele lui Isus; pe fondul verde de pământ al scenei. Apoi au fost efectuate teste de curățire de mici dimensiuni pe portrete avându-se în vedere starea de conservare a fiecărei zone.

În ansamblu curățirea stratului pictural s-a realizat prin aplicarea soluțiilor urmărindu-se formele distincte ale compoziției.

Observație. Peste suprafața portretelor depunerile de murdărie erau puternic fixate iar stratul pictural avea porțiuni pulverulente. Este evident faptul că în timp suprafața acestei scene a fost umezită mai ales în scopul descifrării textului și a cercetării personajelor, fapt sugerat de aspectul ansamblului acestei zone care era mai puțin acoperită de depuneri decât restul picturii din naos. Fiind intervenții nevizitate, acestea au dus treptat la o fixare puternică a peliculei de murdărie și fum peste stratul pictural și la o sensibilizare a pigmentilor ducând treptat la pierderea parțială a coeziunii particulelor componente, apoi la mici pierderi din stratul pictural. Partea inferioară a scenei este vizibil afectată de acțiunile factorului uman: există abraziuni și lacune provocate de sprijinirea stranelor sau lovirea stratului de preparare (fresca) accidental. O altă zonă care prezintă mici lacune este îmbinarea tabloului cu intradosul intrării din naos, unde porțiunea este mai expusă la prezența turiștilor sau cumulărilor masive de persoane din timpul slujbelor.

Etapele de curățire a fragmentului motiv s-au succedat în felul următor:

1. feșele roșii perimetrare, fondul cu pigment albastru azurit așezat peste stratul de negru;
2. textul tabloului;
3. Tronul lui Isus;
4. Aureolele Maicii și Isus, biserica-chivot;
5. fondul verde de pământ de la baza scenei;
6. veșmintele personajelor domnești, veșmintele personajelor divine și cartea lui Isus;
7. portretele, mâini, picioare la personajele divine;
8. portretele și mâinile personajelor domnești.

Porțiunile care au necesitat o curățire minuțioasă sunt portretele, biserica și textul scenei. Pe aceste porțiuni s-au realizat intervenții succesive, cu reveniri la intervale de timp. Pigmentul ocru prezenta o lipsă de coeziune a

Foto 11. Portretul lui Petru Rareș, aspect în lumină directă în momentul aplicării soluției în compresă cu pastă de celuloză Arbocel, peste un strat de hârtie japoneză.

particulelor sub forma pulverulențelor de diverse grade, în general portretele prezentau un strat pictural sensibilizat peste care depunerile de murdărie se fixaseră destul de dur datorită climatului intern al bisericii și în special datorită intervențiilor neavizate din trecut.

Metodologia de intervenție

Soluțiile au fost aplicate peste un strat sau mai multe suprapuse de hârtie japoneză (în funcție de caz), prin pensulare, iar îndepărtarea depunerilor solubilizate s-a realizat cu burete natural sau burete sintetic și apă demineralizată.

În operațiunile de curățire a stratului pictural și a lacunelor au fost utilizate soluții de carbonat de amoniu cu concentrații slabe și până la 10% în apă demineralizată. A fost necesară utilizarea unei soluții cu concentrație de 20% în apă demineralizată pentru partea inferioară a scenei la veșmintele domnești. Pentru porțiunile fondului albastru, veșmintele lui Isus și al Maicii Domnului au fost aplicate soluții de alcool etilic și apă demineralizată, diverse concentrații adaptate la starea pigmentilor.

Revenirea pentru curățirea detaliilor de tipul blicurilor, perluțele albe reliefate, literele textelor, porțiuni reliefate de pe biserică – chivot s-a realizat local cu soluții aplicate cu vată de bumbac sterilă fixată pe bastoncini. De asemenea la fel s-a procedat și la decorațiile tronului lui Hristos.

Pe o serie de zone unde stratul de murdărie și fum era foarte aderent la stratul pictural soluțiile au fost aplicate înglobate în materiale cu rol suportant: pastă de celuloză Arbocel și Sepiolit. Stratul de culoare a fost acoperit cu hârtie japoneză peste care s-a aplicat

Foto 12. Petru Rareș cu biserica, operațiunea de curățire a benzilor decorate ale veșmântului.

Foto 13. Detaliu cu turla bisericii-chivot, curățire locală folosind soluții aplicate cu vată de bumbac sterilă fixată pe bastoncini.

soluția înglobată în pastă de celuloză cu ajutorul spatulelor. Forma compreselor s-a adaptat la forma destinată a fi curățată. Scopul acestor comprese era de a mări timpul de contact a soluției cu suprafața picturală, astfel ca depunerile să fie solubilizate fără a mai fi necesare reveniri mecanice. Timpul de contact al compreselor cu suprafața s-a încadrat între 10 minute și până la 30 de minute. După finalizarea reacției compresele s-au ridicat treptat apoi și foia japoneză în stare semiumedă. După îndepărtarea compreselor s-a realizat o operațiune de eliminare în etape a depunerilor și de o ușoară mișcare de presare a stratului pictural în același timp. În stare de friabilitate se aflau literele textelor și în general porțiunile de proplasmă de pe carnații. Veșmântul albastru de pe Isus în schimb este de o mare calitate atât din punct de vedere artistic dar și ca realizare tehnică, pigmentul având o bună coeziune a particulelor componente. De asemenea destul de sensibile s-au prezentat tonurile de roșu de pe veșminte și perna pe care este așezat Isus, fiind necesară o curățire în etape realizate la intervale de timp pentru ca stratul pictural să se stabilizeze. Pigmentul ocru de pe veșmintele domnești a avut o bună rezistență întrucât pictorul îl aplicase într-un strat subțire aproape transparent și prin procesul de carbonatare s-a produs o bună fixare. Pe aceste porțiuni s-a asociat operațiunilor de curățire chimică și operațiuni de curățire utilizând mijloace mecanice (burete acrilic Wishab de duritate medie), de asemenea peste vălul doamnei Elena.

La partea inferioară a tabloului au fost necesară îndepărtarea urmelor de materii străine de tipul cerurilor care existau pe mici porțiuni peste stratul pictural.

După intervențiile de curățire întreaga suprafață a tabloului a fost tratată preventiv cu biocidul Preventol prin pensulare peste un strat intermediar de hârtie japoneză.

Mici lacune superficiale și mai adânci în stratul de intonaco (fresca) se localizau la partea inferioară a fragmentului, în special către porțiunea ocupată de Isus Hristos (dreapta scenei). Acestea au fost curățate, marginile friabile preconsolidate și completate treptat cu mortare tip *arriccio* și intonaco, amestecuri cu granulații diferite pe bază de var pastă și adaos de materiale inerte. Suprafața lacunelor a fost finisată diferențiat, în funcție de localizarea lacunei și aspectul suprafeței adiacente, unele dintre ele la nivelul stratului pictural original, altele sub nivelul acestuia cu o suprafață ușor grosieră.

Pentru prezentarea estetică a lacunelor de strat pictural și ale preparației de frescă s-au folosit metodele de integrare cromatică cu materiale reversibile: tonuri neutre aplicate în *velatura* și *ritocco* pentru lacunele stratului pictural; tonuri neutre aplicate în *velatura* pentru abraziunile și lacunele stratului

de preparație chituite sub nivelul stratului de culoare original; tehnica *tratteggio* pentru lacunele chituite până la nivelul picturii.

Intervenția de integrare cromatică a fost executată pe circa jumătate din suprafața scenei, urmând ca suprafața rămasă să fie realizată în continuare. Această ultimă intervenție încheie ansamblul intervențiilor de conservare și restaurare desfășurate asupra picturii tabloului votiv din naosul bisericii Bunavestire Moldovița. Intervențiile s-au realizat nu numai pentru punerea în valoare a acestui fragment mural important, dar mai ales au fost impuse de fazele de degradare în care se afla stratul pictural și preparația acestuia.

Restaurarea - conservarea iconostasului bisericii „Sf. Dumitru” - Hârlău

*Stelian Onica
Merișor G. Dominte*

Din documentele prezente în arhiva bisericii „Sf Dumitru” din Hârlău reiese că ansamblul arhitectural al bisericii a fost construit în jurul anului 1542, iar iconostasul în forma sa inițială, a fost amplasat în biserică în anul 1779. Pe câteva din icoanele din iconostas există însă câteva însemnări cu un oarecare rol de datare, semnificând de fapt anul donației lor către biserică. Două astfel de datări aflate pe două din piesele iconostasului sunt anii 1826 și 1830.

Iconostasul este realizat din lemn de tei sculptat, policromat, aurit sau argintat, conținând elemente structurate pe forma arhitecturii și realizat ulterior acesteia.

În registrul inferior al iconostasului, icoanele și ușile împărătești sunt puse în valoare de coloanele sculptate cu motive vegetale, cu capitele bogat ornamentate și aurite. Deasupra icoanelor împărătești se află primul registru de scene ale praznicelor împărătești și a altor scene din Noul Testament, icoane executate pe panouri circulare, având încadrată la centrul registrului icoana Sfintei Mahrame. Un alt registru de scene deasupra celor amintite, dublează registrul praznicelor împărătești, fapt mai puțin întâlnit în iconografia obișnuită a iconostaselor. Acest al doilea șir de scene are în poziție centrală icoana Învierii .

Următorul registru având la mijloc icoana Maicii Domnului Orantă, cuprinde registrul Sf. Apostoli, reprezentați în picioare. Deasupra apare un șir de icoane cu Sf. Prooroci, reprezentați bust, flancând la centru icoana Deisis. Încă două icoane cu Sf. Prooroci flanchează în următorul registru o icoană circulară reprezentând Sf. Treime. Ultimul registru de sus este ocupat de molene și crucea cu Iisus răstignit.

Tehnica picturii icoanelor este tempera pe suport de lemn, întreg ansamblu pictural cât și repertoriul elementelor decorative sculptate sau pictate fiind specifice din punct de vedere stilistic sfârșitului secolului al XVIII-lea și începutului celui următor.

Iconostasul a suportat o intervenție de conservare-restaurare în anul 1977 efectuată de către Gh. Zidaru în urma căreia însă nu s-a găsit nici o documentație. Un incendiu accidental datorat instalației electrice defectuoase a făcut

ca în anul 1998 să se piardă definitiv aproximativ o treime din partea dreaptă a iconostasului. Acest nefericit eveniment a condus la pierderea a 13 icoane și policromia aferentă acestora. Incendiul a adăugat deteriorărilor care existau deja în acel moment altele specifice căldurii excesive care s-a degajat în timpul incendiului.

Suportul icoanelor în special, și parțial cel al zonelor policrome prezenta o fragilitate accentuată și implicit o scădere a rezistenței mecanice datorită îndeosebi unui avansat atac al insectelor xilofage. Astfel că, numeroase elemente ale componentelor iconostasului prezentau rupturi, fracturi, fisuri și distanțări ale panourilor și elementelor sculptate, uneori cu pierderi parțiale de suport. La aceste deteriorări s-au adăugat după cum am amintit mai sus pierderea definitivă a unei treimi din întreg ansamblul iconostasului. Stratul pictural, care suportase ultima intervenție de restaurare în anul 1977, prezenta o sumă de multiple degradări cum ar fi: cracluri, fisuri, desprinderi oarbe și în acoperiș atât ale stratului original cât și ale chituirilor executate la restaurarea precedentă. Alături de numeroase completări executate cu un chit pe bază de ceară, sub nivel, sau care depășeau zonele lacunare ale stratului pictural, se puteau întâlni numeroase integrări cromatice necorespunzătoare, care depășeau zonele chituite.

Depuneri masive de murdărie (praf, fum, substanțe grase, ancrasate) alături de un verni înbrunat, împiedicau o lizibilitate optimă a picturii. Foița metalizată de aur sau de argint care acoperea atât fondurile icoalelor cât și elemente numeroase ale policromiei, prezenta degradări specifice în urma unor curățiri excesive în special în partea inferioară a iconostasului. În urma incendiului un număr de piese pictate sau ale policromiei au rămas parțial carbonizate.

Astfel că după finalizarea investigațiilor biologice, și fizicochimice, identificându-se toate tipurile de degradare, s-au început operațiile de conservare-restaurare specifice acestui caz. În acest sens, s-au efectuat tratamente diferențiate de dezinsecție și dezinsecție la toate componentele suportului de lemn, cum ar fi: tratamente cu Per-Xil prin injectări și pensulări a tuturor zonelor de suport afectate, tratamente cu hexaciclohexan 5%, 3% timol. În același timp, s-au demontat elementele mobile și s-au îndepărtat zonele arse, carbonizate, iremediabil distruse atât de pe piesele mobile cât și de pe cele fixe, ale structurii de rezistență. Întreg suportul de lemn mobil și imobil s-a consolidat prin înclieiri, dibluri, completări cu lemn nou, tratat și stabilizat, s-au efectuat înlocuiri ale elementelor de rezistență distruse, ancorări și întăriri corespunzătoare.

S-au refăcut suporturile celor 13 icoane distruse, împreună cu porțiunile policrome sculptate, prin confecționarea unor panouri și piese sculptate

noi, având ca repere piesele aflate în zonele simetrice opuse. Toate aceste elemente noi s-au refăcut cromatic în stilul picturii și policromiei originare, folosindu-se ca repere fotografii păstrate ale acestor zone. Din stratul pictural al policromiei și picturii au fost înlăturate completările cu chituri necorespunzătoare, s-au consolidat porțiunile desprinse sau fragilizate și s-au aplicat chituri de cretă și clei de pește în zonele lacunare. Potrivit microtestelor de solubilizare efectuate anterior, s-au efectuat operații de curățare etapizată, diferențiată, de înlăturare a murdăriei aderente sau a repictărilor. Completările cromatice s-au efectuat în culori de acuarelă în tehnica valatura și trategio, potrivit zonelor, după care s-a executat o vernisare finală cu verni Damar 10%. S-a urmărit ca întreg ansamblul să capete un aspect unitar piesele noi integrându-se alături de cele vechi fără a se crea distonanțe de culoare sau de stil a icoanelor sau a pieselor sculptate.

Aspect al iconostasului după completarea părții arse a suportului cu elementele de sculptură refăcute.

Partea centrală a iconostasului în timpul completărilor zonelor distruse la incendiu

Îndreptarea unor porțiuni deformate din panourile unor icoane

Aspect din timpul operațiilor de curățare diferențiată a murdăriei aderente de pe icoane și zone policrome

Curățire a depunerilor aderente de pe stratul pictural

Icoana centrală a Maicii Domnului Orantă în timpul curăților diferențiate

Degradări ale picturii în tempera pe lemn - metodologii de intervenție. Presentare cazuistică

Bogdan Ungurean

Prezentarea cazuistică a degradărilor cu metodologia intervențiilor respective a fost realizată pentru o parte dintre obiectele intrate în restaurare (grupa restaurare pictură tempera pe lemn). În scopul unei analize comparative, au fost folosite, pentru ilustrare, imagini pe care le considerăm elocvente pentru principale forme de degradare și operațiunile de restaurare efectuate, pe care le-am lucrarea de față le propune înspre analiză.

În baza ordinii metodologice a intervențiilor am structurat lucrarea plecând de la operațiunile efectuate pe stratul suport, la cele de la stratul pictural și sculptura policromă.

Operațiunile efectuate la nivelul suportului de lemn, au pus ca principale probleme, îndepărtarea și înlocuirea unor intervenții anterioare de completare a lipsurilor și de consolidare pentru refacerea rezistenței mecanice, efectuate necorespunzător; îndepărtarea depunerilor superficiale și aderente; reîmbinarea panourilor realizate din bucăți care au suferit fracturi structurale; înlocuirea traverselor și consolidarea prin impregnare a suportului în scopul stabilizării lemnului.

Îndepărtarea intervențiilor anterioare de completare s-a realizat mecanic prin decapare stratificată și curățare uscată a zonelor lacunare. Depunerile superficiale și aderente, cât și intervențiile necorespunzătoare de consolidare au fost îndepărtate etapizat prin metode fizico-chimice alternate (emolierie chimică și îndepărtare mecanică stratificată). Soluțiile și concentrațiile lor, folosite pentru înmuierea depunerilor au fost stabilite în urma microtestelor de solubilizare. Substanțele utilizate în soluțiile de curățare a suportului de lemn au fost apa și alcoolii diferiți.

Completarea lipsurilor din suport s-a realizat prin parchetare cu bucăți de lemn de balsa aplicate stratificat în contrafibră, în scopul atenuării unor eventuale tensiuni mecanice, ca liant fiind folosit un amestec de ceară și colofoniu introdus la cald, intervenție argumentată de ne necesitatea unei completări care să aibă un anumit grad de elasticitate pentru a permite eventuale tensionări ulterioare a suportului și evitarea, în felul acesta, a apariției fracturilor. Amestecul adeziv de ceară și colofoniu fiind același folosit și în scopul impregnării suportului pentru refacerea rezistenței mecanice și stabilizarea din punct de vedere higroscopic a lemnului, are proprietatea de a fi termoreversibil,

astfel intervenția de completare cu lemn nou putând fi ușor îndepărtată, în cazul în care o astfel de operațiune s-ar dovedi necesară.

Pentru suporturile care prezentau desprinderea părților constituente, după curățarea acestora și prealabil operațiunii de impregnare, a fost efectuată o intervenție de consolidare pentru refacerea integrității suportului prin înclieiere cu soluție de clei de oase; în scopul măririi rezistenței mecanice la îmbinare fiind folosite dibluri și „fluturi” din lemn stabilizat, aplicați prin înclieiere, cu același liant organic, în locașe pregătite anterior.

În ceea ce privește intervențiile la stratul pictural acestea au fost dictate de problematica particulară a cazuisticii fiecărui obiect. În ansamblu operațiunile efectuate asupra stratului pictural au fost: consolidarea, curățarea cu regenerarea și uniformizarea vernisului original degradat, completarea lipsurilor din straturile de preparație, integrarea cromatică și peliculizarea finală de protecție.

Consolidarea pentru refacerea aderenței straturilor de preparație și a celor de culoare între ele și la suport, s-a efectuat prin pensulare și/sau injecție de soluție de clei de pește la cald și călcare (presare) ulterioară alternativă cald-rece sub foiță de profilaxie, în scopul aducerii în plan a picturii și a fixării consolidantului prin forțarea evaporării și condensării apei, până la uscarea definitivă.

În cazul obiectelor care nu au necesitat o intervenție de consolidare a stratului pictural s-a efectuat direct operațiunea de curățare. Intervenția impune de asemenea o acțiune combinată fizico-mecanică, gomflarea și regenerarea chimică a vernisului degradat cu depuneri ancrasate, urmată de uniformizarea mecanică a acestuia cu îndepărtarea lui parțială. Ca și în cazul suportului, s-au efectuat teste pentru stabilirea soluțiilor și a concentrațiilor necesare, soluțiile de curățare fiind compuse din amestecuri de solvenți anorganici și organici având la bază diferiți alcooli.

Completarea lipsurilor din stratul pictural s-a realizat după o pregătire prealabilă a zonelor lacunare (curățare, pensulare unei soluții de clei diluat, asigurarea prin consolidare a marginilor – dacă a fost cazul, după intervenția de consolidare generală). Operațiunea se efectuează stratificat, fiind utilizat un amestec de clei organic și praf de cretă. Suprafața lacunei odată chituită a fost adusă la nivel prin decroșare cu bisturiul, ulterior fiind șlefuită cu glaspaper foarte fin și pregătită pentru integrare cromatică printr-o altă șlefuire cu lemn de plută și emulsie de gălbenuș de ou diluată.

Intervenția de refacere a imaginii plastice s-a efectuat prin integrare cromatică în tehnica velatura, *tratteggio* și *rittocco*, după caz, fiind folosite culori din gama acvarela fără alt adaos de liant.

Pentru cazul sculpturii policrome cu deteriorări ce au necesitat intervenții de restaurare, am prezentat un caz pe care l-am considerat foarte elocvent,

deoarece prezintă ca degradări, principalele probleme întâlnite la sculptura policromă de la ancadramentul icoanelor: lipsuri parțiale de structură și repictarea stratului original de foiță de aur cu bronz și culoare.

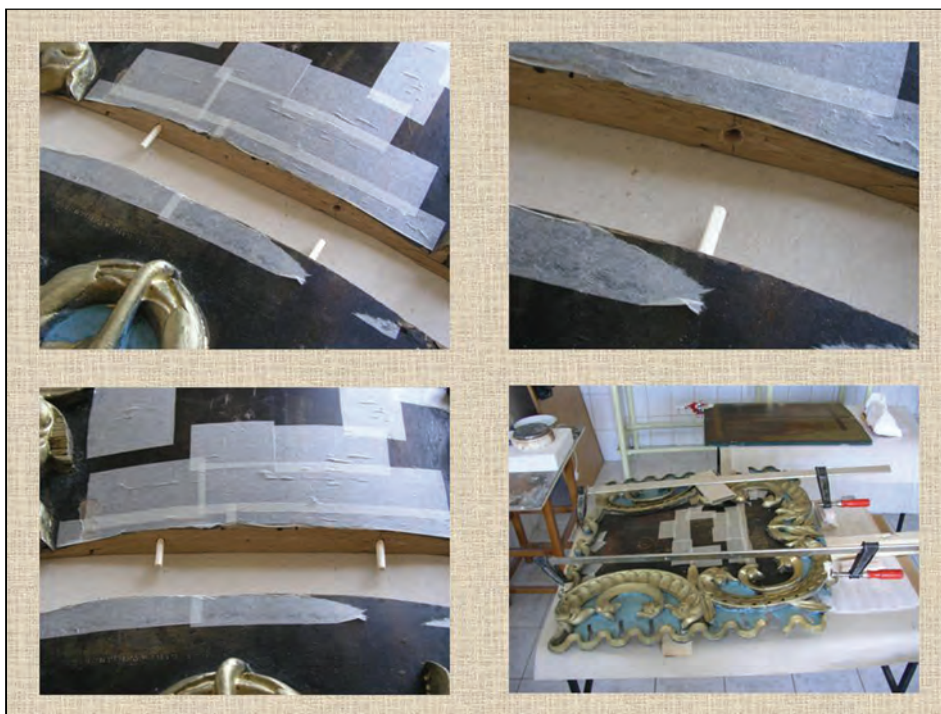
Îndepărtarea repictărilor s-a efectuat prin metode fizico-mecanice, atât intervenția anterioară cu bronz, cât și cea cu vopsea albastră, fiind emoliate chimic și îndepărtate mecanic. Metodologia îndepărtării acestor intervenții a impus efectuarea de teste prelabile pentru stabilirea soluțiilor și a timpilor necesari solubilizării repictărilor, ulterior, fiind folosite comprese de durată, în scopul gomflării acestora până la un grad la care să poată fi îndepărtate fără a necesita o acțiune mecanică pronunțată, ceea ce ar fi putut aduce daune peliculei de aur originale.

Completarea lipsurilor din suportul policrom s-a realizat prin parchetare pe formă și adaos de lemn nou, sculptat după forma originală prin analogie simetrică. Lacunele din stratul de preparație de pe suprafețele sculptate a fost refăcut după aceeași metodă ca și în cazul intervențiilor de completare la stratul pictural al icoanelor (metodologie descrisă mai sus).

Pentru intervenția de reintegrare cromatică s-a hotărât aplicarea metodei *tratteggio* prin abstracție cromatică pe formă, pentru a imita foița metalică patinată și *rittocco* la nivel de bolus. Tehnica folosită a fost cea a acvarelei. Alegerea metodei este justificată de reversibilitatea ei, respectarea principiului intervenției minimale și respectarea patinei obiectului. Menționăm că o astfel de intervenție poate suporta ulterior una de poleire cu foiță de aur, ca o posibilă metodă complementară de prezentare estetică a suprafețelor sculptate și policromate, pentru cazul în care o astfel de decizie ar putea fi luată în considerare.

suport

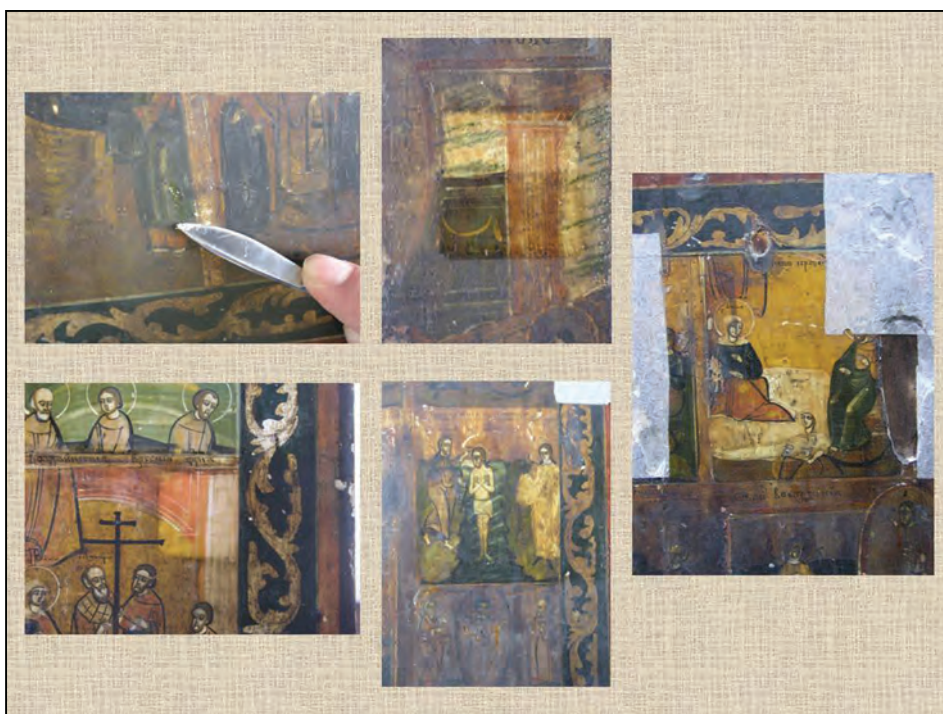

stratul pictural

sculptura policromă

Modalități de valorificare a intervențiilor de restaurare cu ajutorul informației digitale

Gavrilean Bogdan

Atât operațiunile de conservare, cât și intervențiile de restaurare ale bunurilor de patrimoniu, implică, pe lângă parcurgerea unor etape metodologice și tehnologice bine stabilite și avizate în prealabil de comisiile de specialitate, efectuarea unei documentații coerente și detaliate. În fapt, aprobarea propunerilor intervențiilor de restaurare depinde într-o primă fază de calitatea documentației din dosarul respectiv, urmând ca pe parcurs să fie consemnate atât în formă scrisă, cât și grafică sau vizuală, toate informațiile relevante pentru desfășurarea actului de restaurare.

Realizarea acestei documentații beneficiază în prezent de aportul substanțial al inovațiilor revoluționare implementate încă din secolul trecut: computerele, camerele foto sau video digitale, scannere pentru imagini bidimensionale sau cu fascicul laser pentru cele tridimensionale, internet, și lista poate continua. Toate acestea concură și conlucrează la elaborarea și prezentarea unei informații relevante pentru cazuistica particulară a fiecărui bun de patrimoniu în parte.

În afară de realizarea unei documentații scrise sau de prezentare strictă a unor imagini fotografice la care se face referire în text, apar acum multiple posibilități, precum:

- *corectarea digitală* a imaginilor fotografice sau video, folosind în acest scop programe dedicate, cu ajutorul cărora se pot realiza, de exemplu, ajustarea contrastului imaginilor, a balansului cromatic, corecții ale deformărilor de perspectivă datorate unghiului impropriu de fotografiere, tăierea sau atenuarea zonelor neesențiale dintr-un detaliu fotografic etc.;

- *prelucrarea digitală* a imaginilor, care pot fi, de exemplu, restaurate (în cazul imaginilor degradate), îmbinate (în situațiile, destul de frecvente, de altfel, în care o scenă este acoperită de schelă în diferite zone), colate, multiplexate etc.;

- *efectuarea unor simulări* sau teste, care pot varia de la cele de integrare cromatică, până la teste de rezistență a structurilor la seisme;

- *crearea unor replici* bidimensionale, tridimensionale sau virtuale ale unui bun de patrimoniu (muzee, monumente etc.), și așa mai departe.

Lista posibilităților nu se încheie aici. Viitorul ne va aduce cu siguranță multe alte posibilități de valorificare ale informației digitale.

Din păcate, cu tot aportul masiv al noilor tehnologii, în condițiile în care beneficiem și de multiplele avantaje comunicaționale oferite de rețeaua informațională internațională (Internetul), putem observa cel puțin două puncte nevralgice ținând de domeniul conservării și restaurării.

Primul dintre acestea este constituit de faptul că munca restauratorului este în general obscură, puțin cunoscută publicului larg, un public care de cele mai multe ori, nu are cunoștințe minimale în domeniul artei, și cu atât mai mult în domeniul restaurării. Această situație se datorează unui complex de factori, din care voi menționa doar:

- promovarea agresivă a subculturii pe canalele mass-media;
- mentalități învechite ale unor personaje cheie din diverse funcții de răspundere;
- subfinanțarea domeniului culturii etc.

Nu vom insista asupra acestui subiect, cu toate că responsabilizarea cetățeanului de rând printr-o campanie mediatică cu rol (in)formativ ar fi mai mult decât binevenită, chiar dacă ar avea ca efect „doar” oprirea vandalizării bunurilor de patrimoniu (prin ignoranță sau rea-voință).

Al doilea punct nevralgic, în opinia noastră, este lipsa unui sistem de centralizare a datelor din domeniul restaurării cu atât mai mult cu cât aceste date există deja în format electronic la fiecare dintre restauratorii care au inițiat diverse intervenții asupra bunurilor de patrimoniu. În timp, o dată cu depozitarea în diverse arhive, documentația depreciază (o dată cu trecerea timpului), devine tot mai greu de accesat (ca să nu mai vorbim de dificultatea cu care o informație dintr-un dosar poate ajunge la un potențial restaurator interesat).

Soluția pentru rezolvarea celor două probleme poate fi crearea unei rețele între centrele zonale de restaurare, coordonate de un centru național, rețea care poate avea ca obiectiv stocarea și afișarea on-line a datelor ținând de intervențiile de conservare și restaurare asupra bunurilor de patrimoniu.

Practic, pentru realizarea acestui centru, cerințele minimale ar fi: accesul la Internet (de preferat prin fibră optică), câte un calculator performant dotat cu perifericele necesare (scanner, imprimantă, placă de captură video etc.), pentru fiecare centru zonal de restaurare și personal calificat pentru prelucrarea și stocarea datelor.

Vom enumera doar câteva din avantajele creării acestei rețele:

- accesul rapid la toate datele existente în rețea; acest fapt va permite localizarea rapidă a unui anumit bun de patrimoniu, consultarea etapelor metodologice implicate de intervențiile de restaurare asupra bunului respectiv (pentru depistarea potențialelor erori umane, pentru aflarea unor informații vitale în cazul unor intervenții ulterioare asupra aceluiași bun de patrimoniu, sau pur și simplu pentru a învăța din experiența altor restauratori);

- continuitatea informațiilor; informațiile în format digital pot fi organizate și păstrate mult mai eficient decât în cazul arhivelor clasice, și deci pot fi păstrate într-un număr mult mai mare (eventual etapizate cronologic);

- spațiul relativ mic de stocare a datelor; în principiu, un calculator performant poate conține echivalentul a zeci, poate sute de dosare de restaurare sau fișe de evidență a bunurilor de patrimoniu. Chiar în cazul efectuării unor copii de siguranță, spațiul ocupat este ne semnificativ.

Pentru publicul larg, se pot pune la dispoziție doar datele generale ale bunurilor de patrimoniu introduse în baza de date (imagini, date istorice), împreună cu o serie de date „educaționale” vizând intervențiile de restaurare, condiții de păstrare ale bunurilor de patrimoniu (microclimat, expunere la lumină), în timp ce accesul specialiștilor la rețea să poată fi făcut doar într-o formă securizată.

De aici derivă și dezavantajele acestei rețele:

- posibilitatea atacării acesteia sau a compromiterii datelor de pe servere (viruși, hackeri);

- posibilitatea utilizării informațiilor puse în comun în scopuri personale sau ilicite (furt intelectuale, plagiat).

Cu toate acestea, ambele posibilități pot fi prevenite, prin recursul coroborat al specialiștilor din domeniile implicate.

Considerăm că este oportună și chiar recomandată realizarea acestei rețele, întrucât unul din scopurile comune ale restauratorului de pretutindeni, este și ameliorarea și eficientizarea actului de restaurare.

Și o dată cu acestea, și valorificarea optimă a potențialului bunului de patrimoniu.

Consolidarea cu bare de oțel înglobate în galerii forate, o tehnologie performantă pentru punerea în siguranță a monumentelor istorice cu intervenții structurale minime

Vasile Dascălu

Structurile istorice din zidărie din piatră sau cărămidă prezintă avarii importante ca urmare a acțiunii repetate a unor factori de mediu precum cutremurele de pământ, terenul de fundare cu stabilitate nesigură sau terenuri sensibile la umezire.

Tehnologia cea mai răspândită la noi, în România, constă în realizarea unei carcase din beton armat înglobată în structura existentă prin extragerea volumului înlocuit din masa zidăriei.

Pe plan internațional, este unanim acceptată ideea că, dacă se dorește conservarea obiectului în esența sa, trebuie reduse la minimum intervențiile pe monument.

Dezvoltarea tehnicii de execuție a unor galerii forate cu utilaje performante (diametrul galeriilor 50-100 mm și lungimi controlabile ca toleranțe la lungimi de 30 m), a condus la asimilarea și utilizarea, în țara noastră, a acestei tehnologii la mai multe monumente istorice. La Iași, s-a experimentat această tehnologie și s-a elaborat un proiect avizat de Comisia Națională a Monumentelor Istorice și Ministerul Culturii și Cultelor, pentru consolidarea bisericii Mănăstirii Golia din Iași.

Printr-o sponsorizare externă făcută Mănăstirii Golia, s-a procurat utilajul necesar execuției consolidării cu bare înglobate în galerii forate. La biserica Mănăstirii Golia, s-au forat 3 galerii verticale (diametrul 100 mm) în masa zidului de sud aferent pilastrului exterior din dreptul camerei mormintelor.

Instalația s-a utilizat ulterior și la execuția unor galerii forate la biserica Trei Ierarhi din Iași.

Prezentăm în cele ce urmează exemple de aplicație a procedurii tehnologice ca argumente care ne îndreptățesc să susținem promovarea acestei tehnologii care permite, cu modificări structurale minime pe monument, să rezolvăm cazuri pentru care, până în prezent, nu aveam soluții sau acestea comportau o agresivitate față de monument.

În *Metodologia*, elaborata de ing. Mircea Mironescu, privind investi-garea, expertizarea și proiectarea soluțiilor de consolidare a construcțiilor vechi din zidărie cu bare înglobate, se menționează o serie de principii generale.

Lucrările de intervenție cu bare înglobate sunt lucrări de consolidare a elementelor structurale de zidărie și a structurilor de zidărie, cu efecte majore mai ales în prevenirea colapsului local sau general.

Sunt intervenții care se înscriu foarte bine în prevederile *Cartei Internaționale de la Veneția* (1964) privind conservarea și restaurarea monumentelor istorice, mai ales datorită faptului că nu afectează decât în proporție foarte mică materia originală.

În comparație cu intervențiile „clasice” de consolidare, precum cămășuieli de beton armat, mortar armat sau elemente verticale și orizontale de beton armat înglobate, intervențiile cu bare înglobate au un grad de eficiență mai scăzut dar rolul lor principal este de a preveni colapsul general sau local.

Eficiența generală a unor asemenea intervenții este superioară pentru barele dispuse orizontal, care previn colapsul local sau general al părții din construcție cu tendința de a se separa, decât barele dispuse vertical. Barele dispuse vertical au un rol de mărire a capacității de rezistență și deformație postelastice a secțiunilor, respectiv elementelor în care sunt înglobate, dar această mărire este în general cu valori mici, datorită cantității mici de oțel și dispuse rar în secțiune, respectiv element.

Intervenția de consolidare cu bare înglobate care adaugă materialului compozit, care este zidăria, materialul de ductilizare, oțelul, în proporție mică, mărește deci cu valori mici capacitatea de rezistență și deformație postelastice a secțiunilor pentru mecanismul de rupere din încovoiere cu efect axial și în proporție asemănătoare, capacitatea de rezistență și deformație, pentru mecanismul de rupere din forța tăietoare.

Intervențiile de acest tip pot fi combinate și cu alte feluri de intervenție structurală pentru consolidarea construcțiilor afectate.

Ca la toate lucrările de intervenție structurală de tip consolidare, în situația în care consolidarea este generală, atunci ea trebuie să se refere la ansamblu: teren de fundare, fundații cu infrastructură, suprastructură, elemente nestructurale în interacțiune cu structura.

Dacă intervențiile sunt numai cu bare înglobate, nivelul de performanță așteptat este acela că la cutremurul maxim credibil de amplasament, cutremurul cu perioada medie de revenire de 500 de ani, trebuie să se evite:

- pierderea de vieți omenești;
- prăbușirea parțială sau totală a construcției.

Soluțiile de intervenție cu bare înglobate se înscriu în categorii de soluții minimale, dar pe ansamblu pot fi cuprinse în varianta maximală ca o componentă asociată.

Pe lângă aplicațiile prezentate în lucrările [4,5], se menționează noi utilizări ale tehnicii de consolidare locală cu bare înglobate în galerii forate injectate.

Aplicațiile din fig. 1-3 sunt de la Catedrala Mitropolitană Iași.

Fig. 1 - Elemente de conectare la nivelul fundațiilor între sistemul de consolidare din exterior și cel interior – bare din Pc52 au fost montate în teci PVC, apoi injectate după procedeul „tub în tub” și introduse în galerii forate \varnothing 100 mm, urmând ca, în etapa a II-a, când se execută consolidarea din interior, să se realizeze ancorarea la interior a barelor și operația de injectare a galeriei de anfilare a barelor protejate cu țevă PVC injectată.

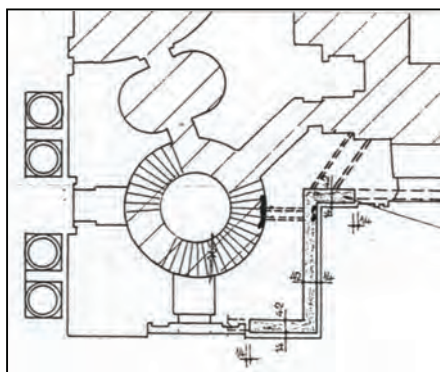
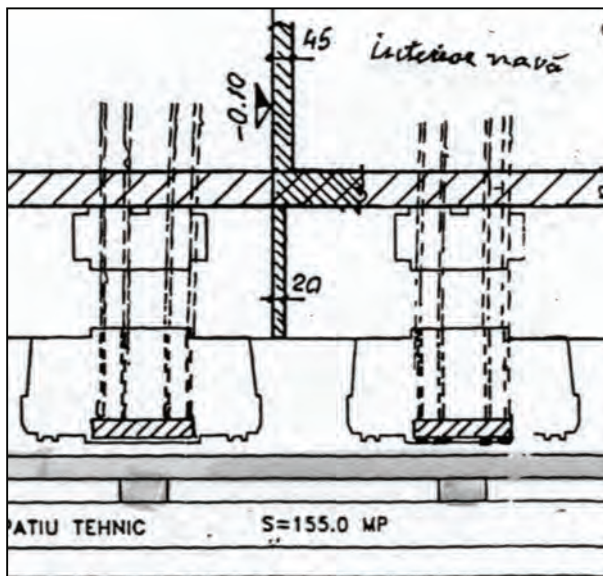

Fig. 2 - Conectări la nivelul bolților de la balcon 1 și 2 din navele laterale între elementele verticale ale rețelei din beton armat înglobată în masa pilaștrilor ce alcătuiesc zidurile exterioare de nord și de sud ale Catedralei.

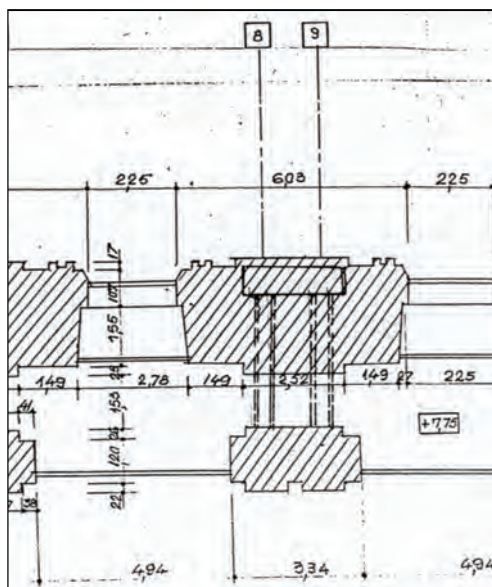
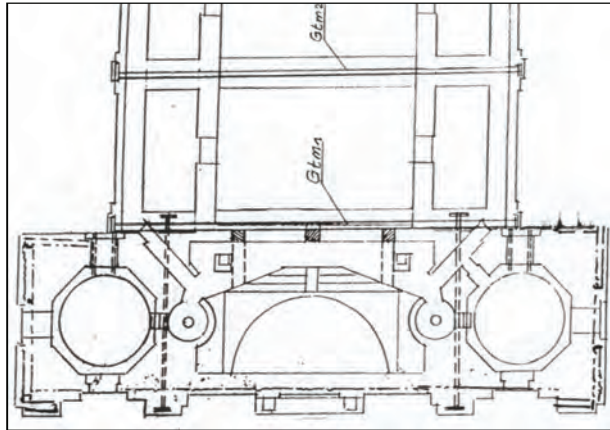

Fig. 3 - Bare de consolidare care asigură conectarea spațială la nivelul macrostructurii podului navei centrale și conexiunilor cu turnurile de vest.

Cronologic, intervențiile structurale de tip consolidare cu armături înglobate în foraje, utilizate la construcții monumente istorice, se prezintă astfel:

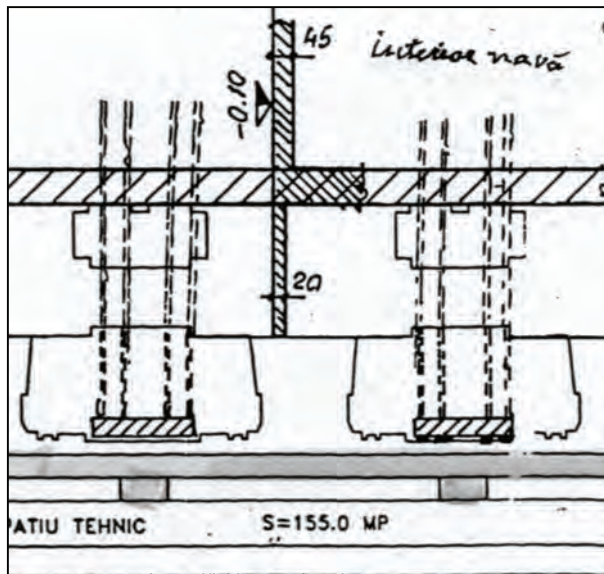
- în Italia, Franța, Germania și S.U.A., încă din anii '60;
- în România, prima aplicație 1993 – la turnul clopotniță de la Mănăstirea Apostolache – o cooperare franco-română:

- bare verticale și orizontale în galerii forate, utilaj francez cu cap VIDIA, răcire cu ajutorul apei;
- injectare cu mortar de ciment.

- în România – a doua lucrare consolidată cu bare înglobate în foraje executate în zidărie este Biserica din Deal de la Sighișoara – cooperare germano-română:

- utilaj de forat în zidărie cu capete diamantate - cu forare în uscat și aspirator pentru absorbirea prafului;
- sistem original – foarte bun de protejare a barelor (în teci de

Fig. 1 - Elemente de conectare la nivelul fundațiilor între sistemul de consolidare din exterior și cel interior – barele din Pc52 au fost montate în teci PVC, apoi injectate după procedul „tub în tub” și introduse în galerii forate Ø 100 mm, urmând ca, în etapa a II-a, când se execută consolidarea din interior, să se realizeze ancorarea la interior a barelor și operația de injectare a galeriei de anfilare a barelor protejate cu țevă PVC injectată.

plastic injectate cu mortar special).

-
L a
Bucur-
ești,
inginerul
Cons-

tantin Pavelescu a realizat primele lucrări cu armături înglobate în galerii forate;

- La Iași, dotarea cu aparatura necesară – cu tehnică diamantată și forare în uscat, folosind un aspirator special, a permis aplicații multiple.

Astfel, mașina fiind destinată în primul rând consolidării bisericii Golia, a fost experimentată prin execuția a 3 foraje verticale într-un pilastru de zidărie de piatră pe înălțimea bisericii, axat la distanță minimă în vederea realizării unui pachet de armături [4].

Apoi, s-au executat consolidări în situații diverse la Catedrala Mitropolitană din Iași [5].

Constructorul dispunând de 3 tipuri de tehnică necesară (3 tipuri de utilaje complexe pentru foraje: bare scurte \varnothing 24-32; bare medii \varnothing = 80 mm și bare lungi până la 30 m - \varnothing 100 mm) am extins utilizarea atât pentru intervenții de tip consolidare dar și conexiuni între elemente de beton armat, în special în plan orizontal, dar și între elemente verticale și elemente orizontale, în special la ziduri groase (1,5 – 2,00 m), unde spargerea locașurilor pentru conexiuni din beton armat prezintă dificultăți de execuție.

În susținerea extinderii intervențiilor la construcțiile monument istoric a tehnologiei cu bare înglobate în galerii forate – injectate cu mortar de ciment sunt, credem, exemplele de aplicații prezentate, precum și concluziile publicate de autorii lucrării [3].

„Sistemul de consolidare cu bare înglobate este un sistem adecvat intervențiilor pe construcții monumente istorice, deoarece realizează un compromis între cerințele de capacitate de rezistență și deformații și principiul de restaurare cu înlocuiri minime de material original. Din punct de vedere structural, al gradului de asigurare la acțiuni seismice, el este însă inferior sistemului clasic de înglobare în construcțiile cu elemente de zidărie, a unei rețele spațiale de beton armat”.

Extinderea sistemului de consolidare cu bare înglobate, necesită și o cunoaștere a procedurii de calcul, de identificare a posibilității de aplicare, la fiecare caz în parte, a asigurării protecției sigure a armăturii, stăpânirea tehnicii de forare în zidăria de piatră sau cărămidă, capacitatea acestei zidării existente de a rezista la acțiunea mecanică de forare și menținere a galeriei forate până la anfilarea barelor și injectarea cu utilaj și materiale adecvate, sisteme de ancorare cu siguranță și mobilitate în exploatare și, în primul rând, personal de specialitate instruit, cu experiență și responsabilitate în asumarea execuției acestor lucrări de consolidare cu un grad superior de tehnicitate și acuratețe.

Din experiența proprie și din reușitele și nereușitele proprii, precum și din vasta experiență a celor care și-au închinat mult timp din viață salvării sau măcar prelungirii vieții unor construcții monument istoric, susțin extinderea

aplicațiilor, însă cu discernământ și, mai cu seamă, combinând în același timp sisteme diferite cum ar fi carcasa din beton armat și conexiuni cu bare înglobate (exemplu în locul centurilor imposibil de executat la pereții transversali pictați pe ambele fețe – se pot introduce bare înglobate – așa cum s-a proiectat și s-a avizat pentru pereții transversali dintre pridvor și pronaos și între pronaos și camera mormintelor la biserica Mănăstirii Golia Iași. De asemenea, aplicațiile prezentate de la Catedrala Mitropolitană din Iași și cele de la „Sf. Sava” Iași.

Experiența europeană [2] este edificatoare cum combină diverse sisteme de intervenție pentru consolidare și nu elimină un sistem cu aplicație extinsă până nu dispun de altul mai performant.

Se vede o tendință pentru a înlocui barele din oțel obișnuit cu bare din oțel inoxidabil sau fibre cu calități speciale, atât mecanice cât și de durabilitate.

Din cele prezentate și luând în considerare frontul de lucru existent pe construcția monument istoric, se propune ca instituțiile abilitate să realizeze un studiu de inventariere a tipurilor de aplicații pentru lucrări de intervenții și să elaboreze un îndreptar cu recomandări și agrementări ale soluțiilor cu potențial de aplicație pentru a nu se pierde această experiență care, după cum știm, nu se poate obține decât lucrând și acceptând rigorile lucrului bine făcut.

Bibliografie

1. Mircea Mironescu, ș. a., *Metodologie privind investigarea, expertizarea și proiectarea soluțiilor de consolidare a construcțiilor vechi din zidărie aparținând patrimoniului național, utilizând bare de oțel.*

2. Georges Duval, *Restauration et réutilisation des monuments anciens. Techniques contemporaines.*

3. Mircea Mironescu, ș.a., *Probleme legate de conformarea, calculul, alcătuirea și detalierea intervențiilor structurale la construcțiile alcătuite din elemente de zidărie cu armături înglobate în foraje.*

4. Vasile Dascălu, Alexandru Marian, *Consolidarea Bisericii Mănăstirii Golia cu armături pretensionate în galerii forate.*

5. Vasile Dascălu, *Procedee de realizare a lucrărilor de consolidare utilizând bare înglobate*, a VI-a ediție a Simpozionului național „Monumentul – tradiție și viitor”, Iași, 2004.

Consolidare

la Grădinița cu program normal nr. 4 din Iași

Adrian Puișoru

Corpul principal (de la stradă) are o vechime de circa 103 ani, iar anexa alipită fostei sale fațade posterioare aproximativ 50 de ani.

Fundațiile sunt din zidărie de piatră de calcar, pe un pat de piatră spartă turnată în șanț cu liant din argilă în amestec cu nisip și var (iar anexa din beton simplu).

La corpul principal de clădire s-au cămășuit pereții prin introducerea de barete de beton armat, care nu au modificat plastica arhitecturală actuală.

S-a refăcut cu beton armat planșeul, precum și centurile necesare din beton armat.

Pentru a nu afecta estetica actuală a ancadramentelor în arc ale golu-rilor exterioare de uși și de ferestre s-au prevăzut extensii ale centurilor pe circa o lățime de cărămidă, cu rolul suplimentar de a crea continuitatea la nivelul buiandrugilor actuali, fără a-i dezafecta și reconstrui. Pentru zidurile

interioare s-au prevăzut totuși returnări de buiandrugii din beton armat, neexistând restricții de genul celor de la fațade.

S-a reconstruit șarpanta de acoperiș cu păstrarea formei inițiale, pentru a nu schimba plăcuta plastică arhitecturală existentă.

La corpul anexă de clădire s-au realizat următoarele lucrări:

- demolarea zidurilor existente, foarte grav avariate;
- punerea în siguranță a fundațiilor la zidurile exterioare, prin cămășuirea interioare;
- lăsarea de mustăți de armături (din cuzineți din beton armat nou creați) pentru sâmburii de beton armat prevăzuți la intersecții;

- refacerea zidurilor, cu folosirea de oțel orizontal de conectare cu sâmburii din beton armat;
- practicarea de goluri în zidul vecin al corpului principal, pentru crearea „dinților de rezemare a planșeului anexei”;
- execuția planșeului din beton armat, cu grinda vecină corpului principal, modalitate de realizare a monolitismului structurii de rezistență în ansamblul ei;
- realizarea șarpantei reproiectate de acoperiș.

Lucrările de arhitectură, finisaje și instalații prevăzute

- S-au refăcut șarpantele, învelitorile din tablă zincată jgheburile și burlanele;
- s-a refăcut trotuarul perimetral și scările exterioare, acolo unde au fost afectate de execuția centurilor „superioare” de fundație;
- s-a remediat sistemului de canalizare și de distribuție cu apă potabilă, cu instalațiile sanitare aferente;
- s-au refăcut instalațiilor electrice și finisajele (tencuieli, vopsitorii, reparații tâmplării existente ș.a.).

La consolidarea fundațiilor s-au făcut următoarele intervenții:

- sporirea lățimii actualelor tălpi ale fundațiilor prin alăturarea unor tălpi de beton armat pe ambele părți și cămașuirea lor cu beton armat. Înainte de cămașuire s-au injectat fisurile. Pentru ca elementele să lucreze unitar cu fundația s-au introdus bride de beton dispuse la o distanță de 1,5-2,0 m care traversează actuala talpă. S-au realizat centuri eclisă de beton armat laterale la baza pereților. Acestea au fost solidarizate prin ploturi de dimensiuni variabile în care s-au încastrat sâmburii de beton armat.

Consolidarea pereților portanți

S-au executat stâlpișori din beton armat pe toată înălțimea construcției. Aceștia au fost încastrați la nivelul pardoselii parterului într-o centură de beton armat sub formă de eclisă, realizată la baza pereților.

În acest scop s-au realizat șanțuri verticale în zidăria de cărămidă cu crearea de ștrepi laterali.

S-au injectat fisurile cu lapte de ciment cu adaos de aracet acolo unde nu s-a executat reșeserea zidăriei.

S-a desfăcut zidăria în dreptul fracturilor pe o lățime variabilă în zig-zag față de crăpătura existentă. Lățimea pe care s-a demolat cărămida din zid a fost cel puțin o cărămidă jumătate pe o parte și pe alta a crăpăturii.

S-au înlocuit planșeele de lemn cu planșeele de beton armat atât peste anexă, cât și peste corpul inițial. S-au realizat buiandrugii peste golurile de uși și a centurilor buiandrug peste golurile de fereastră.

S-au demolat pereții anexei și s-au reconstruit.

S-a refăcut învelitoarea de tablă zincată cu recuperarea materialului. S-au revizuit jgheaburile și burlanele.

S-a executat un trotuar perimetral de 1 m lățime.

S-au remediat conductele avariate ale sistemului de canalizare menajeră, rețelele electrice, instalațiile sanitare.

S-au refăcut elementele de finisaj (tencuiele, tâmplărie etc.).

Lucrările de consolidare și restaurare s-au executat în perioada 1998-2001.

Curtea domneasca Mogoșoaia. Cuhnia

*Alexandra Chiliman-Juvara
Geo Niculescu*

Vodă Constantin Brâncoveanu a construit palatul de la Mogoșoaia pentru fiul său Stefan și l-a inaugurat la 20 septembrie 1702. Palatul era ridicat în mijlocul unui patralater de clădiri, arhondăria, unde locuiau înalții oaspeți, turnul de intrare, cuhnia, ghețăria și alte acareturi. Biserica se află în afara incintei.

După moartea tragică a lui Constantin Brâncoveanu întâmplată în 1714, palatul a fost jefuit și distrus de turci și mai târziu, de cetele de arnăuți ale lui Tudor Vladimirescu. Banul Grigore Brâncoveanu a început primele reparații, dar opera de restaurare a Mogoșoaiei va fi dusă la bun sfârșit de familia domnitorului Gheorghe Bibescu.

Descrierea monumentului

Cuhnia se afla amplasată în colțul de nord – est al Curții Domnești de la Mogoșoaia. Funcțiunea ei era de bucătărie a palatului și pentru evitarea vreunui incendiu ea era construită departe de palat.

Antonmaria Del-Chiaro, în *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, găsea că bucatele românești, sunt veșnic reci, deoarece bucataria se află prea departe de palat.

În comparație cu celelalte clădiri ale incintei, „cuhnia era o adevărată operă de arhitectură, zidită cu toate precauțiunile pentru evitarea focului, după tehnica timpului. Bucătăria trebuia să fie ceva măret. Cu un coș ca un obelisc, ce se deschidea ca o pâlnie, întoarsă deasupra unei bolte care acoperea tot edificiul. Sub deschiderea căruia era așezat cotlonul de doi stânjeni de lung, în care se mistuiau lemnele întregi, cum veneau de la pădure” - după cum nota Ion Ghica.

Măreța înfățișare a cuhniei era desigur legată și de importanța palatului și de numărul mare de curteni și oaspeți care vizitau curțile domnești. Cuhnia mănăstirii Cotroceni, zidită în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, sau cea de la Hurez, zidită tot de meșterii lui Constantin Brâncoveanu, sunt remarcabile prin ingeniosul lor sistem constructiv. În 1909, Virgil Drăghicianu, descrie cuhnia de la Mogoșoaia astfel: „Măreța e și cuhnia din Mogoșoaia, cu un turn lanternă, monumental, octogonal, pentru aerisitul și ieșitul fumului; el se evasează, se lărgește ca o pâlnie spre pereții camerei, racordându-se cu planul pătrat al lor, printr-o bază tot octogonală. În camerele dinprejur, bolțite în berceau, locuia bucatarul sas, cu ajutoarele sale. Porticul

din fața și sculpturile din tocul de piatra al ferestrei îi dau o înfățișare destul de frumoasă”.

Este publicată fotografia ancadramentului din piatră, păstrat și azi, fotografia laturii estice a incintei văzută din curte. Se observă porticul cu stâlpi din lemn, simplii, lanternoul octogonal, cele patru aerisiri - mici turnulețe octogonale. Pe zidul de nord este o construcție auxiliară, azi demolată. În plan sunt trasate încăperile, deschiderile și traseul bolților. Camerele de pe latura nordică aveau altă împărțire, iar unele goluri au poziții diferite în camerele laterale de la nord și sud. La încăperea centrală și la cea din est nu s-au modificat golurile de uși și ferestre de-a lungul timpului.

Restaurarea din perioada interbelică a adus modificări importante în toată incinta. Clădirile auxiliare de pe latura de nord au fost demolate, iar cele istorice au fost astfel restaurate încât să se armonizeze cu palatul, al cărui finisaj exterior era acum cărămida aparentă, în urma decopertării tencuielilor degradate. În volumul *Introducere în opera lui Vitruviu*, în articolul *Mogoșoaia, un palat, o grădină, un peisaj*, arhitectul G.M. Cantacuzino descrie lucrările pe care le-a făcut la cuhnie, preluând planurile arhitectului venețian Domenico Rupolo și studiind fiecare detaliu. Fațadele și majoritatea camerelor auxiliare au fost decopertate de tencuială, cărămidă aparentă armonizându-se cu lucrările similare de la palat. În 1920, când s-au făcut aceste lucrări G.M. Cantacuzino era student în primul an la Institutul Beaux-Arts de la Paris. Iată mărturia sa: „Am rezidit coloana pridvorului înconjurător al vechii bucătăriei. Am reconstruit turla de luminare care se prăbușise luînd ca model pe cea de la Antim și am dărâmat resturile ventilațiilor ruinate, care depășeau acoperișul prăbușit și el. Pentru rezidirea colonadei m-am condus după o coloană angajată pe jumătate în zidărie care mi-a dat dimensiunile și proporțiile inițiale”.

Lucrările s-au desfășurat între anii 1920-1935, principesa Martha Bibescu a transformat camera din nord vest în capelă. La est era altarul. Camera era boltită și cu pardoseala cu lespezi din marmură.

Alte camere au fost lăsate cu pardoselile lor din pământ. Spre livadă, spre nord, camera din colțul de nord-est avea o ușă care se deschidea spre o mică și intimă grădină de vară, organizată în jurul torului din piatră a unui vechi puț abandonat. Decorația interioară a cuhniei era simplă, realizată cu gust, după cum se vede în fotografiile din albumele familiei Stirbei aflate în posesia Arhivelor Naționale.

Acoperișul simplu, în patru ape a fost gândit ca să pună în valoare turnul lanternou central. Raportat la ansamblu, el se încadrează perfect, fiind liniștit și echilibrat. Desigur că forma lui nu a fost întâmplătoare, ci rodul unui studiu intens al fiecărui monument în parte și a efectului fiecărei restaurări

asupra întregii incinte. Învelitoarea a fost executată din sită. În curte s-a făcut un pasaj pavat cu pietre de moară, de la cuhnie spre Poarta Târgoviștei.

La ușa de acces spre cuptorul de pâine s-a introdus și un „lintou de piatră decorat cu o frumoasă sculptură purtător al unei pisanii datând din 1752, lintou ce a aparținut bisericii din comuna Corcova de lângă Straia”¹.

Cărămizile cu care s-au executat completările au dimensiuni de cărămida de epocă și au fost aduse din Italia. În corespondența dintre arhitectul Domenico Rupolo și Martha Bibescu se menționează acest lucru. Este remarcabilă lucrarea de rostuire executată cu mortar cu adaus de praf de cărămida, material care a rezistat foarte bine în timp. Caracteristic începutului de secol XX trebuie relevată calitatea excepțională a materialelor folosite și buna lor execuție.

Prin restaurarea din perioada interbelică s-a reușit să se reînvie spiritul locului. Mogoșoaia a devenit, încă odată în istoria ei un loc de întâlnire pentru personalitățile europene ale acelor vremuri: regi, aristocrați, ambasadori, artiști, aviatori de seamă.

După instaurarea comunismului, au urmat ani în care casele s-au ruinat și grădinile au fost invadate de bălării.

În 1954, s-au făcut planuri pentru refuncționalizarea clădirilor. Proiectele au fost avizate de DMI, prin referenți de specialitate dintre care îl remarcăm pe arhitectul G.M. Cantacuzino.

S-au executat proiecte de restaurare și de refuncționalizare. Funcțiunea nou propusă a fost de muzeu. S-au demontat elementele componente ale altarului capelei.

În 1979 arhitectul Ioan Dumitrescu publica în revista „Arhitectura” nr. 6 articolul *Restaurarea cuhniei și a palatului brâncovenesc de la Mogoșoaia*.

Așa cum reiese din articol lucrările de restaurare începute în 1961 s-au rezumat la:

- modificări de goluri la ferestrele și uși;
- în fosta capelă s-a demontat rabițul și s-a scos pardoseala din marmură;
- s-au găsit coșurile mici ale aerisirilor secundare sub acoperiș și coșul fostei brutării, în camera de sud-est; partea superioară a coșurilor era tencuită cu un motiv floral și s-a presupus că odată această zonă a fost vizibila deasupra învelitorii.

S-a reproiectat acoperișul pentru punerea în valoare a acestor mici coșuri de aerisire peste învelitoare. Învelitoarea rezultată era compusă din două trunchiuri de piramidă unul cu baza cvasipătrată și celălalt octogonal.

¹ Radu Crețeanu, Bisericile de zid de pe valea Cosiței, în „Mitropolia Olteniei”, XIII, 1961.

Faza următoare a proiectului a fost executată de arhitecții: Corina Nicolescu, Paul Miculescu și C. Stopa și abordează următoarele puncte în Memoriul înaintat ministerului:

- revizuirea întregului parament, deoarece în 1959 executanții au executat lucrări de slabă calitate;
- pe fereastra de vest, înlocuirea umpluturii cu un ancadramant din piatra, desenat în formă triforă;
- executarea corespunzătoare a tavanului de lemn din portic pe latura de sud și vest;
- modificarea ferestrei în ușă în fațada vest;
- desființarea unui zid construit în anul 1950 între turnul de intrare și cuhnie;
- executarea tavanului fostei capele din grinzi de stejar cioplite (grinzile originare ale acestei încăperi au fost găsite în șarpantă);
- ecalizarea pardoselilor la cota stabilită, din cărămidă presată special.

Lucrările din cărămidă, adăugiri și pardoseli s-au comportat bine în timp. Cărămida folosită fiind îngustă, de epocă, de 25 cm lungime, dimensiune care o diferențiază de cea veche care are lungimea de 29 cm.

În 1972, arhitecta Liliana Bilciulescu prin DMI, a finalizat lucrările propuse pentru restaurarea cuhniei și anume:

- refacerea celor patru coșuri octogonale pe baza pătrată, cu detalii asemănătoare cu lanternoul central;
- pardoselile s-au refacut la nivelul rezultat din cercetări arheologice, s-au finisat cu cărămidă, spre deosebire de fosta capelă, unde s-au montat dușumele;
- înlocuirea învelitoarii din șită cu una din azbociment tăiat ca șița - material folosit și la alte clădiri din incintă;
- s-a executat pe peretele vestic, un ancadrament trilobat din piatră sculptată după modelul celui autentic de pe peretele sud.

Cutremurul din 1977 a afectat clădirile din incinta Curții Domnești. Proiectul de consolidare numărul 1703, a fost realizat de Institutul de Proiectări „Carpați,” și anume de inginerii Lazăr Dorin și Ion Sora și arhitecții Nicolae Vlădescu și Gabriel Iordăchescu.

Cuhnia prezenta fisuri importante la turnul lanternou central. A fost necesară desfacerea și refacerea lui de la baza. Cele patru turnulețe laterale au fost și ele desfăcute și refăcute.

În urma consultării cu regretatul profesor arhitect Grigore Ionescu s-a optat pentru realizarea unei corecturi a imaginii turnului lanternou. Golurile au fost modificate, lungindu-se pentru a se înscrie pe toată lungimea laturii octogonului. Structura de rezistență a fost placată cu cărămidă de epocă spre exterior. Piese de cărămidă de forme speciale, au fost modelate la fața locului.

Lucrările s-au terminat în grabă și șlițurile pentru instalațiile electrice au fost rostuite necorespunzător cu mortar cu adaus de ciment. În timp cărămizile folosite pentru completări la această ultimă restaurare s-au deteriorat, devenind pulverulente. Rosturile din ciment distonează în ansamblu, înlocuirea lor fiind absolut necesară. Din punct de vedere structural la seismele din 1986 și 1990, turnul lanternou și turnulețele alăturate s-au comportat impecabil.

În ultimii ani s-au accentuat fisurile aparute pe zidul de nord-vest, urmare a unor tasări rezultate din cauza unor canale termice dezafectate.

Această lungă istorie se citește pe zidaria cuhniei, intervențiile în timp fiind distincte. Pe bolțile camerei centrale și în camera cuptorului se văd încă cărămizile arse de foc și înnegrite de fum de sute de ani.

Pentru restaurarea acestui parament de zidărie extrem de interesant s-au făcut cercetări în laboratorul LNC al Muzeului de Istorie. Scopul a fost de a determina compoziția materialelor și posibilități de conservare.

Pentru a nu agresa monumentul cu noi intervenții am căutat și soluții care să păstreze cărămizile în situ și prin care să evităm înlocuirea materialelor, scopul fiind de a conserva materialele originare (raportul domnului director Geo Niculescu detaliază acest aspect)

Concluzii

Monumentul este de o deosebită valoare arhitectonică datorită echilibrului în plan, a sistemului ingenios constructiv, a detaliilor, a epocii în care a fost construit și nu în ultimul rând al istoriei sale. El face parte dintr-un ansamblu unic ca valoare arhitecturală.

Se pot formula întrebări pentru viitor:

- ușa dinspre livadă, obturată în 1962, nu a avut și o importantă funcțională făcând legătura între bucătărie și curtea din spate?

În viitor, dacă restaurăm grădina din jurul puțului din piatră, nu va fi necesară o legătură, ca înainte prin cuhnie între incinta principală și această grădină?

- se poate pune problema dacă pentru monument, pentru ansamblu nu ar fi o soluție benefică să se revină la imaginea restaurării din 1935? Cele patru turnuri de aerisire alăturate turnului lanternou central, formează o imagine străină ansamblului. Acoperișul cuhniei, cu pantele rupte, cu turnulețele foarte apropiate, având o arhitectură care imită la altă scară lanternoul major, este foarte agitat, fiind străin pantelor liniștite a celorlalte clădiri din incintă. În plus, restaurarea din perioada interbelică este o restaurare de autor, arhitecții D. Rupolo și G.M. Cantacuzino fiind mari personalități în istoria arhitecturii și pentru ei Mogoșoaia fiind o restaurare de referință.

Concluziile analizelor chimice și stratigrafice pe monument

Pentru stabilirea metodelor de intervenție asupra monumentului s-au efectuat analize chimice și biologice, precum și teste de aplicare a unui consolidant. Concluziile analizelor chimice și stratigrafice pot fi rezumate astfel:

- liantul dintre cărămizi este, în general, un mortar pe bază de var cu nisip relativ fin (granulație maximă 2 mm) amestecat cu cărămidă pisată, probabil pentru obținerea culorii dorite, dar care poate avea și rol de crearea unei rețele de silicați (probabil comportări pozzolanice). Din această cauză, compusul alb neidentificat poate fi un silicat de calciu;

- piatra de var se prezintă ca impuritate în materia primă utilizată în obținerea mortarului.

Gipsul din stratul superficial poate proveni fie din intervenții ulterioare, fie ca produși de sulfatare a carbonatului de calciu din stratul exterior.

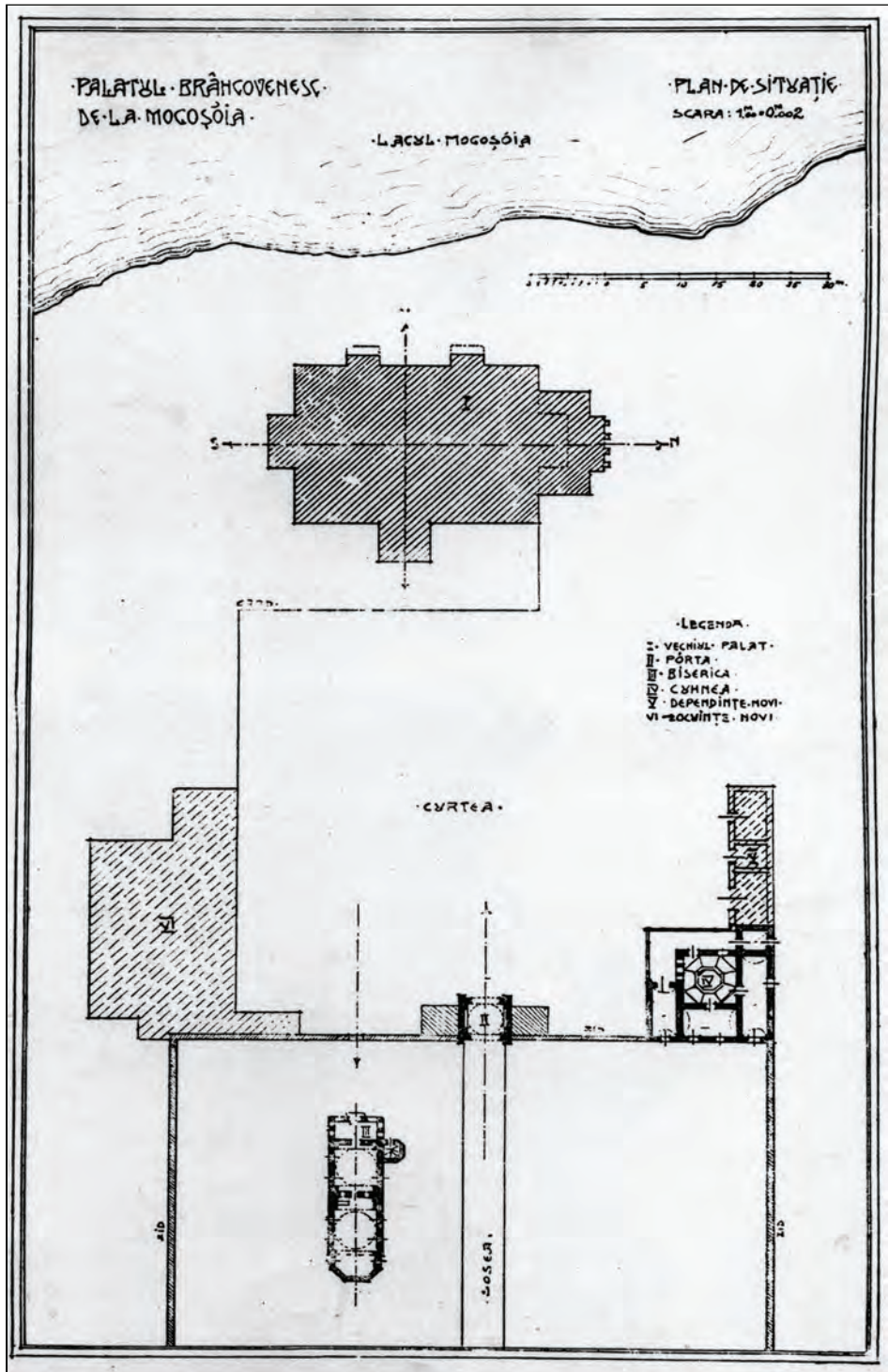
Proporțiile între compușii din amestec nu pot fi stabiliți cu exactitate din cauza cantității mici de material prelevat și a neomogenității inerente. În urma analizelor biologice s-au identificat, pe plafonul din lemn al pridvorului, pânze de păianjeni de formă circulară și păianjeni cu diametrul de circa 0,6 cm. Se recomandă aspirarea foarte atentă a plafonului, fără aplicare de biocizi.

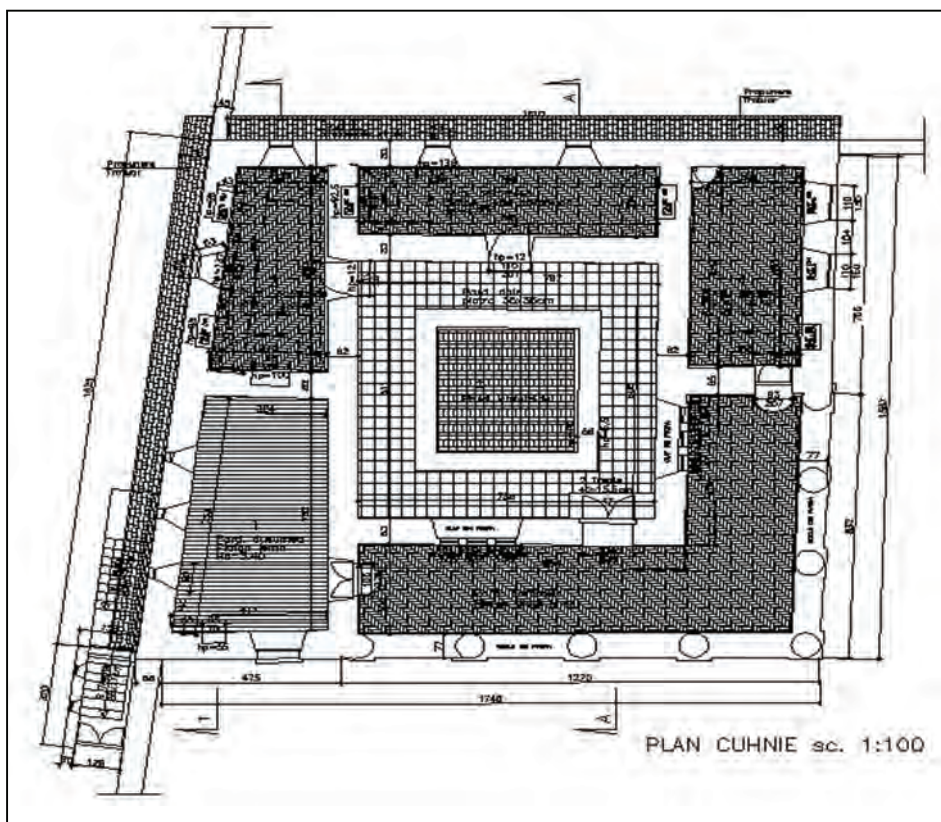
Constatându-se scăderea accentuală a rezistenței mecanice a unora dintre cărămizile din pereții construcției, s-au făcut teste de consolidare prin impregnare cu etil silicați. S-a utilizat produsul Silex OH, comercializat de firma KEIM, care a fost aplicat prin pensulare.

Cantitățile absorbite au variat funcție de porozitatea materialului, operațiunea fiind încheiată în momentul în care suportul nu mai primea soluția aplicată. Deoarece substanța este foarte fluidă, penetrabilitatea a fost foarte bună și nu s-au înregistrat exfolieri datorită diferențelor de absorbție (cruste impregnate desprinse de stratul neimpregnat). La o zi după aplicare s-a constatat creșterea semnificativă a durității zonelor impregnate, față de zonele martor rămase în starea inițială. Din observațiile directe, nu se constată nici un fel de modificare cromatică a zonelor impregnate, în comparație cu situația inițială.

Având în vedere rezultatele de mai sus se recomandă impregnarea cu silicați de etil a tuturor zonelor cu rezistență mecanică scăzută sau pulverulente și înlocuirea cărămizilor, numai în cazurile în care pulverulența a cuprins întregul volum al materialului (estimativ sub 2% din totalul cărămizilor ce trebuiesc consolidate). Se recomandă folosirea unui impregnant cu hidrofobizant pentru exterior și a celui fără hidrofobizant pentru interior.

Reabilitare Biserica „Sfântul Lazăr”.

Monument cod LMI 2004 IS-II-m-B-03908

(Strada Dimitrie Gusti nr. 1, Iași)

D. Alexievici
Adrian Mihalache

Scurt istoric

Biserica „Sfântul Lazăr” a fost cunoscută și sub denumirea de Biserica de la Vama Veche, fiind construită inițial din lemn de către domnul Mihai Racoviță, în jurul anului 1704.

În 1785 a ars, fiind apoi reconstruită din zidărie de piatră și cărămidă, de către Grigore Luca și Sandu înălțând-o la rangul de mănăstire, și închinând-o la Sfântul Mormânt. Preluată de călugării greci aceștia au construit case și chilii pe ruinele caselor lui M. Racoviță.

În 1900, în biserică nu erau inscripții, zugrăveli (picturi) sau odoare vechi, ci numai „trei moaște” ale sfinților Teodor Stratilat, Mihail Sinados și Haralambie păstrate într-o cutie argintată cu inscripții grecești și un fragment din Crucea Mântuitorului, presupus a fi de la împărăteasa Elena, mama lui Constantin cel Mare.

Se numește și Biserica de la Vama Veche, fiind situată pe principala cale de acces de la Țarigrad și de peste Prut (date din *Monografia Orașului Iași*, ediția din 1997, de N.A. Bogdan). Între 1822 și 1940, nu sunt date asupra bisericii. În 1940 a suportat o reparație generală, iar după 1970 prin reconstrucția Centrului Civic, a fost restricționată ca teren și vestigii arheologice, rămânând închisă între cornișă și blocuri, cu o vedere deschisă spre est-sud-vest.

În 1967, s-au efectuat unele lucrări de reparații, iar după cutremurul din 4 martie 1977 s-a refăcut clopotnița și s-au continuat lucrările de reparații.

După 1989, s-a efectuat pictura și unele vitralii, dar nu s-a reabilitat zidăria suport, zonele dezagregate fiind acoperite cu plăci de ipsos carton.

Terenul rămas s-a împrejmuțat cu gard de fier forjat, iar în biserică s-a introdus încălzirea centrală.

Amplasamentul

Se prezintă sub forma unui plan de formă trapezoidală având laturile de est și sud până la cornișă. Accesele (pietonale și carosabile) sunt asigurate de pe latura de vest, din Aleea D. Gusti. Circulația pietonală în incintă este

asigurată de o alee betonată care se continuă cu trotuarele de protecție ale bisericii, pe care se ajunge și la prăznicarul în curs de finalizare.

Terenul este traversat pe diagonala nord-vest, sud-est de un canal termic al CET Iași, care scoate din circuitul constructibil tot terenul. Datorită blocajului prin canalul termic, spațiile verzi de incintă se rezumă la gazon și partere de flori.

Amplasamentul face parte din zona climatică III, zona eoliană II, zona seismică C cu $K_s=0,20$.

Elementele funcționale, constructive și arhitecturale

Biserica Sf. Lazăr are forma în plan dreptunghiulară, cu terminația estică arcuită, iar pe terminația vestică o adăugire pătrată, cu funcțiunea de pridvor închis. Dimensiunile generale în plan sunt 21,43 (25,61) x 9,11 m, cu diferențe de cca 10 cm pe fiecare latură, pentru evazări soclu sau elementele casetate ale tratării arhitecturale. Cornișa generală este la cota +7,10 m, cornișa turlei la +15,35 m, coama acoperișului la +10,40 m și vârful turlei la 19,85 m. Pridvorul are la cornișă +4,10 m și coama la 5,60 m.

Planimetric, biserica se dezvoltă pe următoarele funcțiuni și suprafețe utile:

- pridvorul (adăugire)	9,95 mp
- pronaosul (deschis spre naos)	32,64 mp
- naosul	62,19 mp
- altarul	7,53 mp
- proscmedia	3,18 mp
- diaconiconul	8 mp
- clopotnița (2 x 9,17 m)	18,34 mp

Acoperirea spațiilor interioare este realizată după cum urmează:

- pridvorul ($h = 2,80 + 0,30 = 3,10$ m) - cu un tavan orizontal, tencuit, pe o structură clasică din lemn, podine, trestie;

- pronaosul (h maxim = 8,77 m), printr-o cupolă semisferică;

- altarul (h maxim = 7,53 m), printr-o boltă cilindrică longitudinală, racordată la arcul catapeteasmei printr-o rotunjire și terminată la est printr-o cupolă în sfert de sferă;

- proscmedia și diaconiconul sunt acoperite cu bolți cilindrice longitudinale (h maxim = 4,43 m);

- execuția bolților este realizată grosier cu abateri evidente față de forma geometrică utilizată.

Peste naos este turla clopotniță, de formă pătrată în plan de 4,75x4,64, cu tavanele din scândură aparentă și cu accesul printr-o scară din piatră, practică în peretele vestic.

Sistemul constructiv

- fundații din piatră de carieră, cu mortar de var;
- pereții portanți, cu grosimi variabile de 0,63; 0,875; 0,945; 1,80; 1,985 și 2,05 m, sunt din cărămidă ceramică plină și mortar de nisip-var;
- bolțile sunt din cărămidă plină și mortar de nisip-var;
- șarpantele sunt din lemn de brad cioplit, cu astereală din scândură brută;
- învelitoarea din tablă.

Tratarea arhitecturală

Este o arhitectură sobră cu elemente neoclasiche (cornișe, profilaturi, ancadramente), cu fațadele ritmate printr-o alternanță de nișe și pilaștri.

Simplitatea tratării arhitecturale s-ar putea să fie o consecință a unor intervenții din etapa 1822-1940, neevidențiate în materialele din epocă.

Gheorghe Balș în volumul *Bisericile și mânăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea* menționează că biserica apare ca lipsită de interes prin execuția de slabă calitate, dar după plan o consideră că este influențată de biserica Sf. Haralambie și se presupune că este construită sau reconstruită pe la 1800.

Profilele de fațadă și tencuielile exterioare sunt din mortar de var și unele intervenții din praf de piatră.

Prin volumetrie și amplasament, pe cornișa zonei centrale, biserica Sf. Lazăr completează fila de monumente, începând cu Palatul Culturii, biserica Sf. Nicolae Domnesc, biserica Barnovschi etc... fiind o prezență evidentă, indiferent de calitatea arhitecturală, tratare și detalii.

Dotări

Biserica Sf. Lazăr prezintă în interior, instalații electrice de iluminat și prize și instalații de încălzire interioară (cu C. T. proprie-exterioară).

Totodată beneficiază de un grup sanitar complet exterior, racordat la rețelele de apă, canal și încălzire.

Stadiul fizic

Conform releveului și expertizei tehnice, la construcția bisericii Sf. Lazăr se constată o serie de degradări, după cum urmează:

- două grupări de crăpături, dispuse longitudinal și transversal, prin golurile de ferestre și uși;
- fisuri și crăpături, la cheia arcelor din pronaos și naos și între naos și altar;
- fisuri la partea superioară a ferestrelor;
- fisuri la partea inferioară a cupolei.

Totodată, în altar, naos și pridvor, zone de zidărie degradată (acoperite cu plăci de ipsos carton).

Fisuri și degradări în zidăria soclului.

Degradări evidente ale elementelor nestructurale:

- pardoseli tasate;
- tencuielile exterioare desprinse de pereți;
- profilaturi desprinse, rupte, întrerupte;
- tencuielile interioare la scări și în turlă, desprinse și căzute;
- pardoseli și trepte degradate spre turlă;
- parazăpezi lipsă, fapt ce conduce la degradarea anuală a jgheburilor;
- copertină peste intrarea principală, necorespunzătoare arhitectural și tehnic;
- accesul și ușa din fațada de sud neprotejată;
- tâmplăria parțial degradată;
- cafasul degradat.

Propuneri de consolidare-restaurare

În această situație se propun următoarele lucrări de consolidare, restaurare.

- consolidarea structurii, conform proiect tehnic de structură, constând din legături orizontale (centuri și grinzi la cota +7,10, centuri la +15,35, incizii metalice, reparații la zidăriile degradate și injectarea în masă a pereților cu mortar de ciment fluid marca 300);

- desfacere zone acoperite cu ipsos carton și înlocuirea zidăriei în zonele degradate;

- desfacerea tencuielilor degradate interioare și refacerea acestora;

- desfacerea tencuielilor degradate exterioare și refacerea acestora,

inclusiv profilaturile lipsă sau desprinse;

- tencuieli interioare turlă și accese;

- pardoseli și tavane, turlă clopotniță;

- refacerea scărilor interioare;

- refacerea scărilor exterioare;

- reparații șarpantă, astereală și învelitoare, inclusiv accesoriile;

- realizare parazăpezi;

- refacere și completare copertine accese;

- desfacere-refacere pardoseli interioare (biserică, cafas, turlă);

- reparații tâmplărie, gratii;

- reparații cafas;

- reparații scară din grosime zid nord-altar;

- reparații soclu;

- refacere finisaje arhitectură exterioară;

-
- refacere elemente turlă-clopotniță, suport clopote;
 - ignifugare șarpantă;
 - vopsitorii;
 - zugrăveli exterioare;
 - trotuare protecție;
 - injectarea unei substanțe hidroizolante la nivelul cotei + 0,00, în vederea asigurării unei bariere în fața infiltrațiilor din sol în pereți.

Orice lucrări imprevizibile se vor ivi după desfacere tencuieli, nu face obiectul prezentei documentații.

Cromatică propusă este următoarea:

- soclul: gris pastel;
- fațadele: alb și alb pastel;
- tâmplăria: maro;
- pazia: maro;
- feroneria: negru.

Culorile se vor aviza în scris în prealabil de către arhitectul specialist întocmitor, pe bază de probe prezentate de către constructor.

Un edificiu de bună condiție: *Casa Silion* din Botoșani (starea structurii de rezistență, soluții tehnice pentru consolidare)

Dumitru Agachi
Doina Smaranda Nour

Pe strada I. C. Brătianu din municipiul Botoșani, la nr. 18 (fostă Dobrogeanu Gherea nr. 22) se află *Casa Silion*, un edificiu care surprinde prin arhitectura lui îndrăzneță dar și prin echilibrul proporțiilor.

Noile tendințe de valorificare a potențialului economic al clădirilor cu valoare arhitecturală dar și cu impact asupra memoriei colective locale, conduc la preocuparea proprietarilor privați de a proceda la *restabilirea* și repunerea în valoare a acestora, pentru îndeplinirea cerințelor funcțiunii inițiale sau a altei funcțiuni. În cadrul lucrărilor necesare, una dintre cerințele avute în vedere vizează asigurarea capacității de rezistență. Este imperios de subliniat, dintru început, că astfel de manevre la care orice construcție clasificată ca monument este supusă în decursul timpului, trebuie necondiționat

subsumate conservării arhitecturii și a celorlalte componente ce conferă valoarea și identitatea prin care monumentul a rămas în conștiința publică.

Condițiile de amplasament ale *Căsei Silion* sunt favorabile comportării corespunzătoare în timp a construcției și asigurării durabilității, întrucât clădirea este situată în *zona verde* a municipiului Botoșani, zonă în care construcțiile au regimul de înălțime P și P+1E (rar P+2E), fiind ferită de traficul auto greu și intens, iar traficul auto ușor este redus numeric. Prin urmare, construcția este natural protejată de noxe și de influența lor (accentuarea semnificativă a coroziunii) și, în special, de efectul vibrațiilor din trafic asupra terenului de fundare și sistemului structural al edificiului. Amplasamentul clădirii nu este afectat de fenomene de instabilitate a terenului.

¹ O astfel de grijă se regăsește și la unele dintre instituțiile care dețin construcții de patrimoniu.

Funcțiunea dominantă a zonei amplasamentului este cea de locuințe individuale, casele fiind situate în curți. Cu toate că amplasamentul este natural protejat la inundații accidentale, prin condițiile de amplasament este facilitată staționarea apelor pluviale în zona de construcție și cantonarea umidității în exces la fundații datorită pantelor reduse ale terenului, existenței platformelor betonate cu suprafețe mari și a vegetației în exces care s-a dezvoltat necontrolat în timp, pe fondul lipsei de întreținere.

Este necesar de evidențiat un factor de degradare căruia mai puțin i se acordă atenție dar care se regăsește la multe dintre clădirile de patrimoniu: dezvoltarea vegetației arboricole foarte aproape de construcție. Și în cazul casei *Silion* s-a constatat prezența arborilor imediat în apropierea acesteia. Factorii care au administrat în timp clădirea au ținut să planteze în apropierea casei, fără o documentație de ambientare, puieți de diverse specii, nerealizând faptul elementar că această vegetație va ajunge, după ani, să mascheze complet construcția. Pe de altă parte constatăm astăzi o la fel de obtuză atitudine a factorilor de reglementare în domeniu. Tăierea unor copaci care concurează la deteriorarea vizibilă a construcției se lovește de o birocrație uneori exagerată și de lipsa unei atitudini rezonabile. Vegetalizarea unei incinte nu trebuie să fie un scop în sine, iar mediul nu suferă prin îndepărtarea celor câțiva arbori, unii fără valoare ambientală. Menținerea umidității, umbrirea continuă a fațadelor și, în special, efectele creșterii rădăcinilor asupra fundațiilor și terenului de fundare pot deteriora semnificativ construcția.

În condițiile descrise se impune necesitatea rezoluționării sistematizării verticale a incintei (prin conținutul proiectului tehnic) și prevederea unui sistem de rigole care să preia local debitele din precipitații și să conducă apele de incintă la distanța necesară protejării fundațiilor și a construcției de umiditatea de capilaritate (ascensională).

Regimul legal de protejare al clădirii este asigurat, întrucât edificiul se regăsește în *Lista monumentelor istorice 2004*, aferentă județului Botoșani².

² Datele sunt preluate din *Lista monumentelor istorice clasate în grupa A sau B, actualizată, aprobată prin Ordinul nr. 2314/2004 al ministrului culturii și cultelor* și publicată în *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 646 bis/2004. Lista monumentelor a fost aprobată în temeiul *Legii privind protejarea monumentelor istorice*, nr. 422/2001.

La pag. 323 a volumului I al listei la poziția 274 se regăsește *Casa Silion*, codul monumentului fiind **BT – II – m – B – 01866**.

Edificiul a fost supus unor ample lucrări de reparații înainte de 1980, după cum precizează Eugenia Greceanu în studiul *Arhitectura civilă a orașului Botoșani în veacul al XIX-lea*, publicat în *Revista muzeelor și monumentelor – Monumente istorice și de artă*, anul XLIX, nr. 2/1980, motivat de condițiile în care construcția a fost „folosită și ea impropriu timp îndelungat”. Reparațiile au asigurat conservarea construcției doar pe o durată scurtă de timp, lipsa lucrărilor de întreținere și neutilizarea clădirii după 1990 contribuind la actuala stare de deteriorare avansată.

Nu s-a asigurat, în decursul timpului, etanșeitatea la nivelul acoperișului, datorită degradării în ritm accelerat a materialului de învelitoare, în special a jgheburilor perimetrare mascate de cornișe, încât umiditatea de infiltrație și umiditatea remanentă sunt prezente masiv la planșee și la fațade.

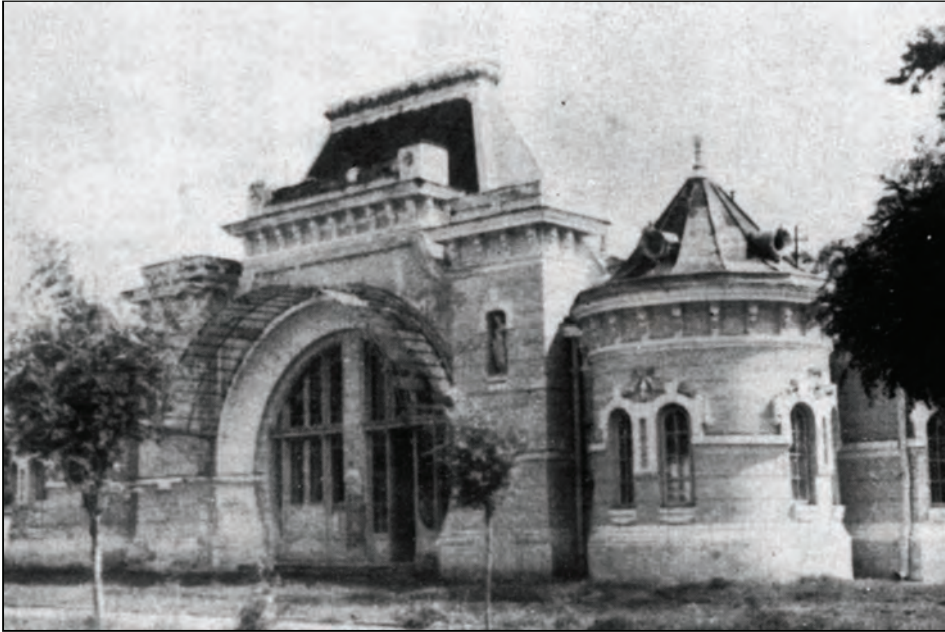
Semnificativ pentru evidențierea modului incorect de abordare a reparațiilor care s-au efectuat este faptul că acestea nu au vizat sistemul de preluare a apelor, respectiv jghebul perimetral și burlanele fațadelor, încât pierderile de apă prin jgheaburi și burlane au afectat foarte grav cornișa decorativă amplă, finisajele și interiorul construcției.

Istoric, încadrarea în contextul epocii, datare

O datare exactă a construcției nu s-a putut stabili. În *Lista monumentelor istorice 2004*, construcția este datată la „mijlocul sec. XIX”. Eugenia Greceanu, în lucrarea *Arhitectura civilă a orașului Botoșani în veacul al XIX-lea*³ precizează, ca perioadă de execuție, „ante 1914” și că această construcție este încadrabilă în „arhitectura Secession”.

³ Eugenia Greceanu, *Arhitectura civilă a orașului Botoșani în veacul al XIX-lea*, în „Revista muzeelor și monumentelor – Monumente istorice și de artă”, anul XLIX, nr. 2, 1980, p. 47-57.

Având în vedere stilul de edificare al clădirii ne asociem precizărilor Eugeniei Greceanu, acestea fiind bazate pe argumentații întemeiate. Prin urmare, execuția construcției s-a realizat nu la mijlocul sec. al XIX-lea ci mai târziu, în preajma anului 1900, dar oricum „ante 1914”. De altfel, curentul cultural european *Secession*, *Art nouveau*, *Jugendstil* este cunoscut și sub denumirea generică și sintetică *stilul 1900*.

Considerații arhitecturale

În articolul *Arhitectura civilă a orașului Botoșani în veacul al XIX-lea*⁴, Eugenia Greceanu recurge la „formularea făcută de Paul Petrescu în 1969”:

„...Istoria stilurilor arhitectonice, desfășurată în alte părți pe durate mari, se află aici redusă și comprimată în trecerea câtorva decenii”.

Arderea etapeilor, vizibilă în formulele arhitecturale adoptate în Botoșani la începutul secolului al XX-lea a marcat și edificiul *casa Silion*, ajungându-se, și în acest caz, la „cele mai actuale mode europene” de la acea vreme.

⁴ *Ibidem*, p. 55.

„Limitată în cele mai multe cazuri doar la detalii de tâmplărie sau la decorații interioare, arhitectura Secession (Art nouveau, Jugendstil) este reprezentată în Botoșani prin două exemplare, dintre care unul de valoare internațională: aşezământul Sofian [...]. Un al doilea exemplar de arhitectură Secession, remarcabil prin frenezia tratării volumelor, este casa Silion [...] construită înainte de 1914. Folosită și ea impropriu timp îndelungat, clădirea a fost recent reparată⁵ și a primit destinația de imobil administrativ, ceea ce îi poate asigura trăinicia”⁶.

Câteva dintre aserțiunile Eugeniei Greceanu din studiul menționat, referitoare la exemplare ale *arhitecturii eclecticice* și ale *stilului art nouveau* din municipiul Botoșani pot caracteriza și clădirea *casei Silion*: „claritatea compoziției arhitecturale”, inclusiv a ingeniozității, adăugăm noi, vizibile în special în modul de rezolvare a fațadei principale, cu tâmplăria amplă, racordată elegant la zid printr-un glaf circular lat, având o ușoară curbură menită a spori rafinamentul detaliului și efectul de focalizare a atenției către zona intrării, supradimensionată vizual și decorativ.

O notă aparte de rafinament și sugestia delicată a transparenței unui voal adaugă copertina din metal și sticlă care protejează intrarea, sporind spectaculozitatea ansamblului. Eleganței arhitecturale „i se subordonează” bogăția „decorativă a modenaturii, tâmplăriei, ferneriei și stucaturilor”. Provenit din *arhitectura eclectică*, de la *art nouveau* a preluat o parte din mijloacele de expresie, se remarcă și decorul sculptat, atât statui de ambient, cât și statui plasate în nișe ale fațadelor.

Impresionant și remarcabil este faptul că, deși timpul nu a ferit construcția de intervenții, acestea nu s-au dovedit a fi ireversibil denaturante, mai ales

⁵ Probabil în jurul anului 1977, după seismul din acel an; sublinierile în text ne aparțin.

⁶ Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 55.

la exterior, cum au fost majoritatea lucrărilor de refuncționalizare a clădirilor din ultimii 50-60 de ani. Doar coloritul viu, original, acel galben luminos și o parte a modernității și stucaturilor albe, spre a le sublinia vizual prezența, a fost înlocuit cu tinciul în praf de piatră și ciment alb, ternul și uniformizantul finisaj al perioadei anilor 1980. Însă locul acestei clădiri în conștiința publică a fost semnificativ, prin racordarea la modelele timpului, iar acest fapt i-a salvat evoluția în timp.

Comportarea în timp, durata de exploatare, lucrări de reparații

Întrucât proprietarul nu deține *Cartea tehnică a construcției* ca documentație unitară și sistematizată și cum nu a existat tradiția organizării urmăririi evoluției construcției, iar în urma acestui demers cea de a consemna – chiar și la nivelul observației empirice – răspunsul clădirii la anumite evenimente, datele referitoare la comportarea acesteia în timp lipsesc.

În aceste condiții, demersul de reconstituire a tuturor tipurilor de interacțiuni cu mediul mecanic, mediul climatic, factorul uman și mediul de exploatare specific, expuneri care au influențat evoluția construcției pe durata de

exploatare intensivă de circa 100 ani, este greu de realizat. *Normativul tehnic de reparații capitale la clădiri și construcții speciale*, indicativ P 95–77, stabilește, la anexa nr. 1, că în cazul clădirilor de locuit, dar și a celor administrative, cu pereți portanți din zidărie de cărămidă, planșee din lemn, cu evoluție în mediu normal, durata de serviciu este de 70 ani. Conform cu normativul menționat, în perioada de exploatare se impunea efectuarea a 2 reparații capitale. Nu se cunosc date din care să rezulte ce fel de reparații s-au efectuat în decursul exploatării și care a fost aportul acestora în menținerea unor niveluri corespunzătoare pentru cerințele fundamentale de calitate⁷. Observațiile asupra construcției (volumetria de ansamblu, aspectul zidăriei după desfacerea tencuielilor interioare la pereți, unele elemente de construcții etc.) evidențiază cel puțin două intervenții majore la care a fost supusă clădirea. Sub aspectul comportării în timp, informația furnizată de textul deja citat al Eugeniei Greceanu rezumă că imobilul a fost folosit impropriu timp îndelungat, după ce probabil a fost recompartimentat în mai multe apartamente.

Intervenția care s-a efectuat în decursul timpului pentru reconfigurarea funcționalului clădirii este marcată de multiplele goluri de uși ulterior plombate, de golurile create prin desfacerea zidăriei pereților și de zidăria de compartimentare introdusă, însă nelegată de pereții structurali inițiali. Folosirea intensivă a construcției a condus la neîntreținerea ei corespunzătoare. Textul articolului aduce și o informație utilă sub aspectul intervențiilor în timp asupra construcției: clădirea a fost reparată înainte de 1980.

O dată cu recompartimentarea și transformarea clădirii în una cu mai multe apartamente, cu intrări separate create prin desfacerea parapetilor unor ferestre⁸, s-a realizat, la fațada laterală din dreapta a corpului inițial, o extindere amplă, cu regim de înălțime parter. Înălțimile extinderii, atât la streașină cât și la coamă sunt mult mai reduse decât ale clădirii inițiale. Întrucât această extindere denaturează grav clădirea inițială, întrucât are o structură de rezistență deficitară – și la care s-au instalat și agravat, în timp, deficiențele cauzate de viciile de alcătuire dar și de neîntreținerea corespunzătoare – soluția rațională

⁷ În prezent cerințele de calitate sunt definite potrivit art. 5 din *Legea nr. 10/1995, privind calitatea în construcții*.

⁸ Sunt vizibile, pe tencuiala exterioară, fisurile care marchează conturul de desfacere a parapetului pentru crearea golului de ușă.

economic și tehnic, dictată totodată de rațiuni de punere în valoare a clădirii monument, este desființarea zonei de extindere.

De menționat că la reparația din jurul anului 1980 clădirea a fost din nou compartimentată, de această dată pentru funcțiuni administrative. Reconfigurarea a fost mai aproape de planul inițial, prin recrearea salonului amplu din zona centrală a clădirii. Însă plombele de zidărie de la golurile care s-au obturat, inclusiv la parapeteii ferestrelor, nu au fost legate de zidăria structurală inițială. Slăbirile în zidăria portantă s-au cumulat în timp, încât ponderea în ansamblul zidit a acestor plombe este de peste 10%.

Descrierea construcției

Construcția, cu regimul de înălțime subsol parțial și parter are o planimetrie relativ omogenă și simetrică după sistemul de axe rectangulare. Există

două volume cilindrice, terminate cu acoperișuri independente conice, volume amplasate simetric, la intersecțiile fațadei principale cu fațadele laterale din stânga și din dreapta. Această planimetrie a conferit o relativ bună comportare a structurii de rezistență, deși există zone de conflict structural și volume ale clădirii, respectiv corpul central volumele cilindrice periferice, a căror comportare la seism este diferită.

Se explică, astfel, atât comportarea structurală corespunzătoare în timp a construcției, cu toate slăbirile la care a fost supusă prin manevrele incorecte de practicare a golurilor (desfaceri cu fragmentarea zidăriei, lipsa țeserilor locale, lipsa unor bordări de ranforsare a golurilor, desfaceri de goluri care au condus la elemente verticale de zidărie cu secțiuni foarte mici) cât și lipsa avariilor semnificative în urma unor cutremure majore (1940, 1977, 1986, 1990, acesta din urmă fiind dublu).

Dimensiunile în plan ale construcției, măsurate la exteriorul pereților parterului, sunt apropiate ca ordin de mărime: fațada principală măsoară 26,20 m, iar fațada laterală din dreapta 22,30 m. Volumele cilindrice, care transmit sugestia de bastion și de stabilitate a ansamblului au raza interioară de 3,50 m.

Subsolul parțial este realizat în zona centrală a construcției și este format dintr-o încăpere care se dezvoltă paralel cu fațada principală. Încăperea are dimensiunile de 8,20 m x 3,40 m. Există și două încăperi de mici dimensiuni plasate lateral față de încăperea centrală. Accesul în subsol se

realizează direct din exterior printr-o scară care coboară de la cota trotuarului la cota $-2,70$ m. Aerisirea se realizează prin guri de ventilare. Înălțimea maximă liberă a subsolului este de $2,30$ m, iar acoperirea s-a realizat cu bolți de cărămidă.

La parter, prin intrarea principală se pătrunde într-un salon amplu de $8,95$ m lățime, $11,65$ m lungime, continuat, în spatele a două glasvanduri, de un alt hol de circulație, cu lățime variabilă, cuprinsă între $2,00$ m și $1,17$ m. Din holul central se asigură circulația în 6 încăperi dispuse simetric, de o parte și de alta a acestuia.

Din coridorul de circulație poziționat longitudinal se asigură accesul în alte 6 încăperi de dimensiuni mai mici, cu suprafețe foarte diferite ca mărime, evidențiind rolul inițial de dependențe și funcțiunile utilitare ale acestora. Holul central are o înălțime interioară semnificativă, de $5,00$ m, corelată cu suprafața sa amplă. Încăperile care comunică direct în holul central, cât și cele din zona din spate a clădirii au înălțimea liberă de $3,90$ m. Planșeul este

realizat din lemn, după practica epocii, respectiv din dulapi pe cant. La intrados planșeul este tencuit pe suport de scânduri, șipci și stufit.

Avându-se în vedere dimensiunile ample ale salonului central, înălțimea acestuia, existența a două luminatoare cu vitralii, sticla colorată descriind un model geometric și fiind cunoscută apetența *arhitecturii Secession*

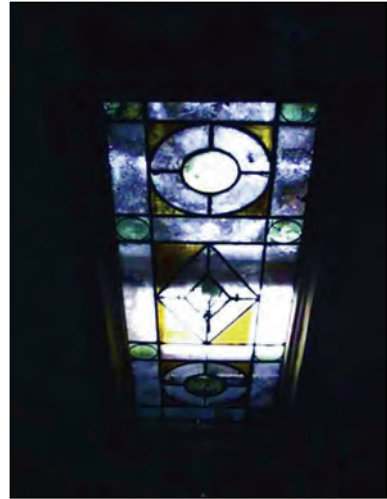
pentru decorativ, pentru motive fitomorfe⁹, clasicizante, pentru arabesc, de un rafinament aparte prin fantezia combinațiilor dintre acestea, este de presupus că cel puțin tavanul salonului a fost bogat decorat și în acest caz. Nu s-au păstrat însă aceste finisaje, în prezent tavanele fiind plane și tencuite obișnuit. După practica epocii, între grinzile din dulapi pe cant era realizat un strat din amestec de alicărie de cărămidă și moloz, amestec stabilizat cu var, stratul având rol fonoabsorbant și termoizolant. La capetele dulapilor care

⁹ Sunt prezente stucaturi cu modele vegetale la fațadă, care au rezistat în timp.

sunt introduse în locașurile de reazem și vin în contact direct cu zidăria s-a realizat în epocă un tratament antiseptic și hidrofug cu soluție bituminoasă. Atât elementele din lemn ale planșeului cât și cele ale acoperișului se tratau ignifug și în epocă, folosindu-se impregnarea abundentă cu lapte de var.

Acoperișul este multiplu și a căpătat, pe lângă rolul de protecție la precipitații, un important rol decorativ prin volumetria de ansamblu și prin marcarea unor spații cu o dezvoltare semnificativă, cum este salonul central. Totodată, la zidurile cilindrice s-au realizat acoperișuri independente conice, în două pante. Rolul decorativ al acoperișului este evidențiat și de modul de tratare a învelitorii. În acest sens au fost realizate lucarne rotunde bordate cu decorații din tablă de zinc și s-a folosit învelitoarea din tablă solzi.

Pentru punerea în valoare a intrării principale, peretele fațadei a fost supraînălțat, în zona centrală, prin plasarea unui calcan dreptunghiular, între cotele exterioare +5,40 m și +10,20 m. Calcanul, ca și celelalte zone ale construcției se termină cu o cornișă amplă sub care sunt plasate console cu rol decorativ. În vederea susținerii zidăriei cornișei s-au montat grile din platbandă metalică. Contactul cu varul din componența mortarului și umiditatea de infiltrație, datorată pierderilor prin perforațiile jgheburilor, au condus

la corodarea accentuată a platbandei.

Suprastructura portantă a clădirii este alcătuită din pereți din zidărie de cărămidă presată plină de tip vechi. Zidăria are grosimea de 50 cm la pereții exteriori și la cei transversali interiori din zona centrală.

În holul central sunt prezenți, în axul median transversal, stâlpi din zidărie de cărămidă, având latura lungă orientată pe direcție longitudinală. Stâlpii au secțiunea de 1,00 m x 0,55 m, pe aceștia descărcând arce de

zidărie. Șarpanta este din lemn pe scaune, bine alcătuită din punct de vedere constructiv¹⁰.

Deficiențe, degradări, avarii, cauze ale acestora

Cu ocazia verificării stării tehnice a rezultat că **degradările afectează construcția în ansamblu și la toate nivelurile**: la exterior, în subsol, în spațiile parterului și în pod.

Învelitoarea din tablă este corodată. Deși tabla a fost vopsită, efectele coroziunii asupra metalului sunt semnificative. Există zone în care este vizibilă învelitoarea inițială foarte corodată pe care s-au plasat solzii din tablă ai unei învelitori mai recente. Învelitoarea din solzi lipsește pe suprafețe mari. Jgheburile perimetrice libere sau mascate de cornișă și numeroasele dolii permit infiltrații ale apelor datorită perforațiilor rezultate în urma coroziunii. Prin pierderea funcționalității jgheburilor și burlanelor la partea inferioară a cornișei dar și pe elementele decorative și modenatura fațadelor se semnalează pete de umiditate și cojiri caracteristice acțiunii umidității în exces. La atic sunt vizibile degradări importante, cu desprinderi ale tencuielilor, cu dezvelirea cărămizilor și se pot produce în orice moment căderi de cărămizi în zonele instabile.

Excesul de umiditate afectează practic toate zonele de la baza construcției și este cauzat de apa meteorică prelinsă până la soclul clădirii. Se observă petele de umiditate care afectează zone ale fațadelor dar și soclul clădirii în preajma unor burlane.

Observațiile la planșee nu conduc la ideea existenței unor degradări semnificative. Cu ocazia reparării acoperișului, cu ocazia desfacerii unor suprafețe de tencuiești cu tendință de desprindere, se vor intensifica observațiile.

¹⁰ Sunt de interes câteva date tehnice privind încadrarea construcției în condițiile *Normativului P 100 – 92*. Dacă se iau în considerare perioada în care a fost realizată construcția (circa 1900, „ante 1914”), numărul de niveluri (un nivel), sistemul structural (construcție cu pereți portanți din cărămidă), clasa de importanță a construcției (clasa II, *construcții de importanță deosebită*, încadrare ce ține cont de regimul legal de protecție, clădirea fiind clasificată ca monument aparținând patrimoniului național), zona seismică de calcul (mun. Botoșani se află în zona „E”, cu perioada de colț $T_c = 0,7$ sec), sunt îndeplinite condițiile pentru a se încadra construcția în grupa A1”a” (conform tab. 11. 2 din normativul citat).

Anticipăm că la unele grinzi plasate în apropierea pereților de contur, la unele reazeme ale grinzilor, acolo unde au existat infiltrații o perioadă îndelungată și prin urmare umiditate alternantă, există zone afectate, putrezite, cu diminuarea semnificativă a capacității portante.

Planimetria a conferit o relativ bună comportare a zidăriei portante, deși există zone de conflict structural și cu deplasări diferite la seism în

zonele de îmbinare dintre volumul central al construcției și volumele cilindrice periferice (a se vedea fisurile verticale din zonele de îmbinare). Revenim cu observația prezentată anterior că, în decursul timpului, s-au realizat, în cel puțin două etape, intervenții tehnice importante de modificare a funcționalului construcției și precizăm că aceste modificări au avut implicații importante asupra comportării structurii de rezistență a clădirii. Intervenția de modificare a planului inițial al clădirii este evidențiată de multiple goluri de uși plombate, de golurile create prin desfaceri ulterioare de zidărie la pereții

exteriori dar și interiori, precum și de zidăria de compartimentare introdusă, însă nelegată de pereții structurali inițiali.

Prezentăm câteva dintre manevrele incorecte asupra zidăriei, care au fost identificate în urma observațiilor de detaliu: desfacerea distructivă cu fragmentarea zidăriei, lipsa țeserilor locale, lipsa unor bordări cu rol de ranforsare la goluri, obținerea unor elemente verticale de zidărie cu secțiuni foarte mici, complet necorespunzătoare. Aceste manopere au provocat diminuarea capacității portante a întregii structuri din zidărie dar și slăbirea locală periculoasă a unor zone de pereți.

Local, însă pe porțiuni mici, zidăria este macerată, dislocată, astfel de degradări regăsindu-se în special în zonele de reazem ale buiandrugilor și la partea inferioară a pereților.

La fațade sunt vizibile, pe întreaga înălțime a clădirii, trasee de fisurare după

sistemul „clasic” de avariere, longitudinal – transversal. Traseele de cedare s-au dezvoltat în zonele de slăbire a diafragmelor, respectiv prin golurile de

ferestre. Astfel de fracturi fac parte din sistemul general de avariere longitudinal/transversal al structurilor din zidărie și fragmentează ansamblul structural în blocuri masive cu tendință independentă de lucru dar solidarizate fizic între ele.

Rezultatele demersului de examinare vizuală în detaliu a construcției și „simptomatologia” care s-a desprins în urma acestor observații conduc la următorul „diagnostic” alarmant: construcția nu mai îndeplinește cerințele de calitate obligatorii, referitoare la *rezistență și stabilitate, siguranță în exploatare, igienă și sănătatea oamenilor*. Un nou efort de salvare a edificiului devine imperios și ține de execuția, cât mai grabnică, a lucrărilor de consolidare și restaurare, pe baza unei susțineri științifice adecvate.

Menționăm, în sinteză, cauzele degradărilor mecanice descrise. Factori de degradare importanți derivă din soluțiile constructive utilizate la execuție și la intervențiile la care a fost supusă în timp construcția. Soluția de fundare adoptată, caracteristicile terenului de fundare, modul de asigurare a îndepărtării apelor de pe amplasament au o influență semnificativă asupra modului de comportare în timp a clădirii, datorită efectelor tasărilor diferențiate ale terenului de fundare. Acțiunea seismică și acțiunile gravitaționale au condus la dezvoltarea traseelor de fisurare specifice, întrucât construcția a suportat multiple cutremure în decursul existenței, acestea producând degradări la structură și, în același timp, diminuând capacitatea portantă pe elemente și în ansamblul structural. Sistemul degradărilor structurale **este spațial**, format din trasee de fisurare transversale și longitudinale, singulare sau grupate, dispuse după direcțiile principale ortogonale ale construcției. Degradările mecanice descrise sunt caracteristice clădirilor având pereți de grosime mare, realizați din zidărie, prin urmare din materiale casante. Vechimea clădirii și, prin urmare, consumarea în timp a caracteristicilor mecanice ale unor materiale supuse „îmbătrânirii”, fie prin fenomene de curgere lentă fie de fragilizare, se constituie ea însăși într-o cauză a degradărilor. Un factor de maximă importanță al procesului deosebit de complex al degradării construcției îl reprezintă umiditatea, consecință a mediului specific în care evoluează clădirea: umiditatea de capilaritate (ascensională), umiditatea de infiltrație, umiditatea de condens, alimentată atât de cele două tipuri evidențiate anterior, cât și de modul de exploatare a construcției.

Încadrarea în clasa de risc seismic

În aprecierea globală a comportării probabile a unei construcții la acțiunea seismelor trebuie să se țină cont de o multitudine de factori iar pentru cuantificarea influenței acestora s-a propus spre verificare o metodă de apreciere cantitativă în care se iau în conservarea 10 criterii determinante: zona seismică de calcul, clasa construcției, gradul nominal de asigurare, vechimea, număr de seisme suportate, regimul de înălțime, conformarea seismică, degradări ascunse.

În cazul *Casei Sillion* s-a evaluat prin calcul gradul de asigurare pe structură, rezultând pe direcție longitudinală $R^l = 0,82$, iar pe direcție transversală $R^T = 0,55$. S-a considerat media $R = 0,68 > 0,60$ (condiție impusă de Normativul P 100 - 92[96], pentru construcțiile încadrate în clasa II de importanță, categoria de importanță B). Precizăm că gradul de asigurare seismică a fost evaluat considerând peretele continuu și cu intersecții care preiau tensiunile din acțiuni verticale și orizontale, conform modelului de calcul acceptat de normele în vigoare. În condițiile menționate s-a adoptat încadrarea construcției la gradul de risc seismic R_s II.

Soluția de intervenție propusă, măsuri de consolidare

Observațiile de detaliu conduc la concluzia necesității urgente (URGENTĂ I) de înlocuire a învelitorii, a reparării asterialei suport acolo unde a fost afectată de fenomene microbiologice întreținute de umiditate (putrezire) și de înlocuire a elementelor deteriorate ale șarpantei. Se va avea în vedere înlocuirea integrală a jgheaburilor și burlanelor. Se va da o atenție deosebită modului de refacere a jgheaburilor de secțiuni mici care preiau apa colectată de copertina din sticlă. Astfel de lucrări presupun un demers de restaurare care necesită o bună coordonare tehnică, având în vedere complexitatea decorației din tablă de la nivelul acoperișului.

În cazul în care proprietarul dorește să dea utilitate podului prin mansardare, înlocuirea actualelor planșee din lemn cu un planșeu din beton armat, prevăzut cu grinzi și armat corespunzător deschiderilor este obligatorie.

Este important de precizat că edificiul se încadrează în prezent, pe baza normelor tehnice în vigoare, la gradul de risc R_s II, implicând obligativitatea ca documentația de proiectare a sistemului de consolidare și executarea lucrărilor să se realizeze urgent.

Având în vedere rezultatele analizei seismice a structurii edificiului, inclusiv degradările vizibile, se propune un sistem de consolidare cu un mare grad de spațializare, care să confere ductilitate zidăriei și la care să se asigure conlucrarea cu zidăria. Pe orizontală, sistemul de consolidare va avea în componență trei centuri din beton armat, plasate la cota $\pm 0,00$ m, la cota superioară

a golurilor de ușă și la cota superioară a zidăriei, de aceasta din urmă ancorându-se cosoroabele. Aceste centuri se vor realiza atât pe pereții exteriori, cât și pe cei interiori. Centurile de cota $\pm 0,00$ și cele de cotă intermediară vor fi realizate din două semicenturi fiecare, de 25 cm x 25 cm, conectate între ele. Turnarea centurilor se face în alveolă, dimensiunea alveolei fiind de 25 cm x 30 cm. Armarea centurilor se va face cu oțel beton PC 52, 4 Φ 12 și etrieri Φ 6/200 mm iar betonul care se va utiliza va fi de clasă C12/15. Ca elemente verticale ale sistemului de consolidare se vor prevedea stâlpi din beton armat, de 50x50 cm, cei de pe conturul clădirii fiind plasați la interior, cu scopul conservării modurii și geometriei fațadei, fiind înglobați 25 cm în zidărie, având aspectul unor pilaștri angajați. Semicenturile interioare vor descărca pe acești stâlpi. Se creează, în acest fel, un cadru spațial din beton armat, cu fundații proprii.

În cele două volume cilindrice, rolul riglei de cadru curb îl va juca centura din beton armat, mulată pe zidărie. Având în vedere solicitarea de refuncționalizare a beneficiarului, la cota $\pm 0,00$ m se va realiza un planșeu din beton armat cu grinzi. După caz, soluția definitivă pentru crearea unei mansarde, va conduce la realizarea unor planșee din beton armat la cotele + 3,90 m și + 5,00 m, corelat cu verificarea presiunii sub talpa fundației și stabilirea eventualelor soluții de consolidare a fundațiilor actuale¹¹.

În cazul menținerii planșeului din lemn se vor înlocui grinzile deteriorate și se va proceda la îndesirea acestora, dacă din calcul va rezulta o astfel de necesitate. Rigidizarea planșeului în planul său, conducând la un relativ efect de șaibă antisismică, se va realiza prin montarea la partea superioară și la cea inferioară a grinzilor a unor dulapi din lemn, dispuși la 45° față de direcția grinzilor, solidarizați între ei cu platbande metalice.

Lucrările de intervenții la construcții existente, cu vechimea peste 100 ani, aparținând patrimoniului cultural sunt lucrări implicând o mare acuratețe, care trebuie executate de o societate de construcții cu experiență în domeniu și care îndeplinește condițiile de agreare și de atestare a personalului prevăzute de *Legea privind protejarea monumentelor istorice*, nr. 422/2001.

¹¹ Celelalte lucrări presupuse de consolidarea clădirii, de tipul cămășuielilor la pereți, injectărilor în volum la zidărie, asigurării conlucrării dintre zidărie și elementele de consolidare (E.V., cadre de bordare a golurilor, E.O.) prin montarea de conectori metalici, realizării consolidării locale în zonele cu degradări mecanice, sunt aspecte deja „clasicizate” în teoria și practica intervențiilor la structuri din zidărie.

Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani.

Analiza comportării în timp

*Doina Smaranda Nour
Ilie Lazăr
Petru Mihai*

Descrierea construcției

Biserica Sf. Gheorghe, spun documentele, a fost ridicată pe cheltuiala doamnei Elena Rareș, în anul 1551, în timpul domniei lui Ștefan voievod, fiul ei.

Modelul acestei biserici este luat după bisericile lui Ștefan cel Mare și Sfânt; construcția este în formă de cruce, cu turla rotundă pe naos, zidită din piatră și cărămidă presată, cu chenare din piatră cioplită la uși și ferestre, cu garniz colțurat, cu șarpantă și ocnite mici, acoperită toată cu olane turcești (foto 1).

Nu a fost pictată la interior.

Edificiul este o construcție cu pereți structurali din piatră și cărămidă, iar bolțile sunt din cărămidă.

Fundațiile continue sub ziduri sunt din piatră, zidite cu mortar de var.

Turla circulară este din zidărie de cărămidă și descarcă pe patru arce piezișe susținute de cele două arce principale transversale și de cele două arce longitudinale, înecate în diafragme. Toate arcele sunt realizate din zidărie de cărămidă.

Peste pronaos se dezvoltă o cupolă semicirculară, care reazemă la partea inferioară pe patru arce: două longitudinale și două transversale, din care se remarcă prin masivitate arcul transversal ce desparte pronaosul de naos, care, după martorii oculari care au decoperat local, ar fi fost reclădit /restaurat într-o perioadă mai recentă.

Foto 1 – Aspect al edificiului

Din documentele ce atesta acest monument, din care s-au extras o serie de informații, rezultă că în cei peste 400 ani de existență Biserica a fost reparată de mai multe ori. În timpul domniei lui Mihail Racoviță (1721); pe la 1733 se face catapeteasma, de către pictorul Gh. Zugravul.

În anul 1815, în timpul preotului Ilie Caliotu se fac din nou reparații și alt veșmânt la clopot.

În timpul preotului Alexandru Urzică (1864) se face clopotnița adăugire la zidul bisericii. Totuși, un raport al epitropiei, arată că biserica este „ame-nințată de ruină” (1890); clopotnița era poziționată lângă peretele bisericii, pe latura de nord -vest a pronaosului, iar învelitoarea era din tablă (1911).

În jurul anilor 1914 Comisia Monumentelor Istorice o restaurează în forma în care se află astăzi:

- se înlătură veșmântarul;
- se îndreaptă pereții cu piatră rostuită;
- se schimbă acoperișul de formă bulbată în prismă conică;
- se înlocuiește învelitoarea din tablă cu olane, se realizează baza stelată a turlei și împrejmuirea care se păstrează și astăzi;
- se înlătură clopotnița care este mutată la poartă.

În anul 1954 se repară din nou acoperișul, tot cu olane. Clădirea bisericii are realizate instalații pentru utilitățile de iluminat electric și de încălzire cu agent termic de la rețeaua de termoficare a orașului.

Pe ansamblu se apreciază că edificiul, deși este foarte vechi, a avut o comportare bună în timp, sub acțiunea factorilor de mediu și a seismelor repetate, care, bineînțeles au lăsat urme în zonele sensibile ale structurii (elemente de rezistență curbe, contactul dintre navă și turlă).

Degradări

Vechimea clădirii și schimbarea condițiilor de mediu în zona sitului ca și seismele repetate au dus la slăbirea unor elemente ale structurii de rezistență, impunându-se cu necesitate verificarea tehnică a ansamblului. Slăbirile s-au materializat și prin fisuri interioare, apărute în stratul de tencuială și în structura de rezistență – zona pendentivilor, a arcelor principale și a arcelor piezișe (foto 2).

Având în vedere starea generală a ansamblului, a fiecărui element component în parte, rezultatele, precum și criteriile referitoare la alcătuirea construcției și comportarea în exploatare și la acțiuni seismice,

Foto 2

rezultatele calculului simplificat conduc la concluzia că, pentru imobilul analizat, gradul de asigurare minim nu este satisfăcut. Acesta este motivul pentru care considerăm clasa de risc seismic R_s II corespunzătoare „construcțiilor la care probabilitatea de prăbușire este redusă, dar la care sunt așteptate degradări majore la incidența cutremurului de proiectare”.

Pe ansamblu zidăria portantă se prezintă bine, evidențiindu-se fisuri din tasări în zona pronaosului și a altarului; de altfel, la trecerea în revistă a exteriorului, realizat din zone mixte: zidărie aparentă din cărămidă arsă în dispunere decorativă, zone tencuite cu aspect cenușiu patinat în câmpurile intrând create de contraforți și ancadrame și zidărie de piatră pentru accentuarea volumelor și cu rol de întărire a zonelor puternic solicitate: contraforți, brâul de compensare din piatră de talie, peste zidăria elevațiilor; nu se constată desprinderi care să pună în pericol stabilitatea de ansamblu a construcției; fac excepție colțurile contraforților unde s-au semnalat fisuri dezvoltate în lungul rosturilor dintre pietre, care se amortizează în dreptul brâului de piatră de la limita superioară a soclului; aceste fisuri din tasare se datorează excesului de umiditate din respectivele zone și repetatelor intervenții în zona limitrofă (turnul clopotniță și vestmântarul). În foto 3-7 sunt ilustrate o serie de degradări exterioare.

În zona de modificare a rigidităților, la limita inferioară a turlei apar însă o serie de degradări periculoase, iar arcele principale transversale ale naosului sunt fracturate.

Cauzele care au condus la respectivele degradări sunt următoarele:

- *acțiunea seismică*

Cu toate că zona Municipiului Botoșani se caracterizează prin parametri seismici relativ reduși, seismele repetate care au afectat structura de rezistență a edificiului care se analizează au accentuat efectele timpului, prin oscilațiile și vibrațiile pe care le-au indus în structură, cumulativ, precum și vibrațiile permanente produse de circulația vehiculelor grele.

Pe de o parte acțiunea seismică a accentuat ruperile între abside și navă (foto 3), în rosturi la arce, iar pe de altă parte a cauzat ruperea la bază a turlei, în zona sensibilă a fiecărei biserici, zona caracterizată printr-o modificare bruscă de rigiditate de la navă la turlă.

Introducerea unei baze stelate duble, pentru diminuarea saltului de rigiditate la baza turlei, a fost o măsură foarte rațională luată de restauratorii care au intervenit la un moment dat asupra structurii.

Foto 3 a

Foto 3 b

Foto 4 – Degradări din umiditate la ocnițe și fisuri între absidă și altar

- acțiunea apei din intemperii

Datorită întreținerii necorespunzătoare, în timp, a acoperișului Bisericii, apa din precipitații a pătruns în structură, cu toate consecințele ce derivă din aceasta: îngheț-dezghet repetat, putrezirea cărămizilor insuficient arse, spălarea mortarului prefisurat.

Foto 5 - Alte degradări ale șarpantei

Foto 6 - Detaliu

Totodată, înălțimea turlei a permis, datorită streșinii de dimensiuni inițial reduse și lipsei jghiaburilor și burlanelor, spălarea paramentului exterior, deci încă o cale de acces a apei la structură.

Trebuie să semnalăm că tiranții din lemn care sunt dispuși în arcele transversale nu mai lucrează (sunt ieșiți din lucru).

Materialele din lucrare

O analiză vizuală a materialelor din lucrare indică următoarele: cărămida care s-a folosit la realizarea pereților structurali și a bolților este o cărămidă de

epocă de dimensiuni nestandardizate, având grosimi variabile; marca cărămizii este de 40...80, valori rezultate prin asimilarea unor încercări efectuate pe cărămizi din aceeași epocă prelevate de la alte lucrări; mortarul de var-nisip este de marca M10. Piatra de calcar de la exterior nu prezintă urme de ooliți; blocurile de piatră sunt zidite cu mortar de var.

O analiza calitativă a zidăriei pune în evidență o execuție îngrijită, prin similitudinea între dimensiunile de la nord și de la sud (existând între aceste două zone diferențe extrem de mici).

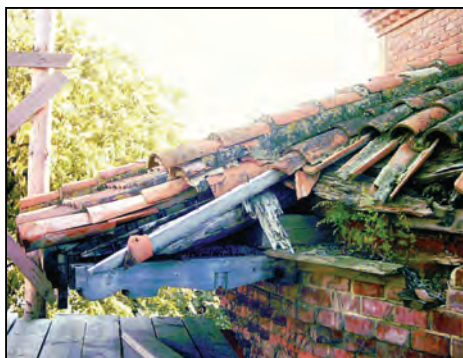

Foto 7 – Aspect zonă racord cu altarul

Foto 8 – Degradări accentuate ale șarpantei

Gradul de asigurare a edificiului la seism

Luând în considerare caracteristicile de alcătuire s-a efectuat calculul încărcărilor, determinându-se eforturile capabile în diafragme, și gradul de asigurare pe fiecare șpalet și pe structură.

A rezultat un grad de asigurare pe direcție:

Longitudinală	103954	240113	0,44	0,33<0,6
Transversală	60679		0,22	

Gradul de asigurare și clasa de risc seismic determinate demonstrează necesitatea intervenției de consolidare, propusă în două variante: s-a optat pentru varianta injectării pereților în volum, ceea ce ridică calitatea mortarului de legătură și dispunerea unor tiranți pretensionați verticali, din bare groase, în anumite secțiuni.

Pe orizontală se vor dispune 3 șiruri de centuri, turnate în alveole interioare în zid: una la nivelul tălpii de fundare – dispusă pe ambele părți ale zidăriei fundației, una deasupra arcelor golurilor de fereastră – dispusă la interior și cea de a treia la nivelul coronamentului.

După executarea consolidării, prin dispunerea tiranților verticali pre-tensionați se obține un grad de asigurare pe:

Direcția	ΣT_{\min}	ΣS_k	R	R_{total}
Longitudinală	290576	252633	0,87	0,75 > 0,6
Transversală	209603		0,62	

Calculul presiunii sub talpa fundației a condus la presiuni transmise de edificiu de 233 KPa sub pronaos și 316 KPa sub naos, presiuni care depășesc valoarea presiunii limită prevăzută din studiul geotehnic, de unde rezultă necesitatea evazării (simetrice) a tăpii de fundație (presiunea limită = presiunea plastică = 190 KPa). S-a propus evazarea la interior și exterior cu 30 cm, lățimea tăpii devenind 160+60 = 220 cm, iar presiunile devin:

* pentru zona pronaosului

$$p_{ef} = \frac{N}{B \cdot L} = \frac{37225}{100 \cdot 220} = 1,69 \text{ daN/cm}^2$$

* pentru zona naosului

$$p_{ef} = \frac{N}{B \cdot L} = \frac{50612}{100 \cdot 220} = 2,30 \text{ daN/cm}^2$$

Foto 9 – Degradări ocnițe

ceea ce semnifică o depășire cu cca 30%, considerăm permisă dacă se are în vedere faptul că terenul de sub talpă este îmbunătățit prin tasarea generală a ansamblului.

Centurile exterioare de la nivelul tăpii fundației sunt legate prin bretele de legătură cu cele interioare, iar în zona dintre naos și pronaos vor fi legate transversal de fundația existentă în această zonă, la același nivel. Din centuri se vor realiza cămășuieli pe înălțimea de 50...70 cm, pentru o mai bună conlucrare cu zidăria fundației actuale. Centurile dispuse în fundații pătrund sub acestea (sub fundații) circa 30 cm. Pământul existent între cele două elemente longitudinale din beton armat nu va fi înlăturat decât în zonele bridelor de legătură.

Concluzii

Gradul de asigurare la acțiuni seismice (R), este 0.33. Conform Normativului P 100/1992 această valoare se încadrează, pentru clădiri de clasa II de importanță, în urgența 2 de intervenție, respectiv executarea lucrărilor de consolidare în maximum 5 ani, durata fiind depășită.

Din analiza cantitativă și calitativă a degradărilor, precum și din evaluarea stării de eforturi și deformații la elementele principale de rezistență ale bisericii (după direcția transversală, sensibilă la acțiuni orizontale) se pot trage următoarele concluzii:

1 Monumentul, prin modul de amplasare al maselor este total neconformat seismic; excentricitatea la torsiune, în regiunea slăbită a ferestrelor este foarte mare. În schimb, încărcarea seismică fiind redusă, rotirile sunt de ordinul zecimilor și sutimilor de mm (mici).

2 Deplasările pe direcția transversală sunt foarte mari, din cauza că picioarele arcelor se confundă cu zidăria și, în consecință, datorită grosimilor mici, cca 35 cm, sunt flexibile. Apare astfel necesar ca manevra de intervenție să asigure împiedicarea marilor deplasări laterale, deziderat urmărit la alegerea soluției de consolidare.

În afara lucrărilor de consolidare propuse sunt absolut necesare și următoarele măsuri:

- refacerea pantelor trotuarelor, pentru evitarea bălțirii apelor pluviale;
- sistematizarea verticală și amenajarea zonei curții pentru îndepărtarea apelor meteorice, ce curg către Biserică, amplasamentul respectiv având panta terenului natural de cca 7%-8%, se recomandă realizarea unei colectări sub forma de rigole de ocolire sau rețea de canalizare cu deversare în colectorul stradal;

- repararea acoperișului, cu înlocuirea, dacă este posibil, a învelitorii din olane cu învelitoare din tablă de cupru (data fiind vechimea și valoarea monumentului și faptul că învelitoarea din olane nu asigură îndepărtarea rapidă a apelor pluviale). Menționăm că menținerea configurației actuale a acoperișului, cu material ceramic de tip olane, nu asigură îndepărtarea eficientă a apelor meteorice și facilitează stagnarea zăpezilor, cu ciclurile caracteristice de îngheț-dezghet, contribuind la apariția, după un anumit timp de serviciu, la aceleași tipuri de degradări cu cele semnalate în prezent (cu excepția efectelor rezultate din acțiunea seismelor).

Arhitectura actuală a edificiului nu a permis accesul în pod și nici efectuarea de măsurători complete.

Am sugera, bineînțeles cu acordul specialiștilor arhitecți, înălțarea acoperișului astfel încât să se asigure accesul la extradadosul elementelor curbe de acoperire, din zidărie de cărămidă, cu care ocazie panta acoperișului ar crește și ar facilita îndepărtarea mai eficientă a apelor pluviale.

Conac boieresc Cantacuzino-Deleanu, sat Deleni

*Doina Smaranda Nour
Mihai Vlad Vieriu
Ana Maria Zup
Eugen Vieriu*

Descrierea construcției

Imobilul analizat este o construcție compusă din două corpuri de clădire alipite: **corpul principal**, cu forma în plan dreptunghiulară și un ieșind reprezentând porticul de intrare și **anexa**, de formă dreptunghiulară racordată la peretele fațadei laterale stânga cu un semicerc.

Corpul principal, care adăpostește în prezent funcțiunea de grădiniță de copii, se dezvoltă pe înălțimea unui demisol parțial cu beci și parter și are cota la cornișă la + 3,40 m (foto 1, 2, 3).

Foto 1. Fațada principală - corpul principal

Foto 2. Fațada laterală dreapta - corpul principal

Foto 3. Fațada laterală stânga corpul principal

În prezent activitățile didactice se desfășoară numai la parterul corpului principal.

Pardoselile din sălile de grupă sunt din dușumele de lemn, în holuri din mozaic, iar în sala de material didactic, din ciment sclivisit.

Iluminarea și ventilarea naturală sunt asigurate prin dispunerea a patru ferestre pe fațada laterală stânga, a trei ferestre pe fațada laterală dreapta și a două ferestre pe fațada principală.

Accesul din exterior se realizează pe latura de nord, prin intermediul unei uși duble.

La nivelul demisolului clădirea cuprinde patru camere cu diverse funcțiuni și un beci, cu un culoar de acces și o încăpăre cu rol de cameră rece (foto 4 și 5). Accesul la beci și la camera rece se realizează printr-o ușă dublă dispusă pe fațada laterală stânga.

Demisolul cuprinde două magazii cu acces prin uși dispuse pe fațada laterală dreapta (foto 6).

Foto 4. Aspect al beciului în boltă de piatră

Foto 5. Golul de acces în beci

Foto 6. Aspect din magazia de materiale

Pardoselile din toate încăperile demisolului, inclusiv a beciului sunt realizate din pământ galben compactat.

Iluminarea naturală este asigurată numai pentru camerele din zona intrării principale, prin câte o fereastră pe fațada principală și a câte o fereastră pe fațada laterală adiacentă încăperii respective.

La nivelul planșeului de peste parter clădirea prezintă un portic de intrare sprijinit pe peretele fațadei principale și pe patru stâlpi axați la extremitatea opusă a platformei. În incinta demisolului, în zona intrării principale, se găsesc două încăperi neamenajate. Acoperișul este tip șarpantă de lemn și învelitoare din tablă, realizat în patru ape și prezintă o coamă centrală rezultată după direcția transversală a clădirii. Cota coamei acoperișului clădirii propriu-zise se află la +7,25 m iar a cornișei la +3,40 m (măsurate de la cota $\pm 0,00$ m, considerată la nivelul pardoselii parterului). Acoperișul de peste zona porticului are aceeași structură cu cel al clădirii propriu-zise și este realizat în două ape, formând în zona de intersecție două dolii. Cota coamei se află la +5,30 m iar a cornișei, la +3,40 m (aceeași cu a corpului propriu-zis).

Tavanele sunt realizate pe șipci și stuf și sunt tencuite.

Podul este necirculabil. Structura acestuia este realizată din grinzi de lemn cu o podea din scândură la intrados peste care s-a realizat o umplutură din pământ galben uscat.

Anexa se dezvoltă numai pe nivelul parterului și are cota la cornișă la + 5,00 m – pentru sectorul cilindric și +3,40 m - pentru sectorul paralelipipedic (cote măsurate de la cota $\pm 0,00$ m, considerată la nivelul pardoselii parterului).

Corpul de clădire al anexei este alipit corpului principal pe latura fațadei posterioare, fiind legat structural de acesta. Forma în plan este dată de alipirea, pe latura scurtă, a unui dreptunghi cu un semicerc, rezultând astfel un sector de corp cilindric și unul paralelipipedic

Foto 7. Structura podului la corpul principal

Foto 8. Anexa - fațada laterală dreapta

Accesul în anexă se realizează printr-o ușă simplă pozată pe perețele fațadei laterale dreapta.

Iluminarea și ventilarea naturală sunt asigurate prin două ferestre pozate pe fațada posterioară și o fereastră pe sectorul semicircular din fațada laterală stânga (una dintre ferestrele sectorului circular fiind zidită).

Pardoseala din incinta corpului anexă este din dușumea de lemn.

Acoperișul sectorului de corp cilindric este realizat în formă con, iar a sectorului paralelipipedic în două ape. Învelitoare este din tablă

Tavanul sectorului de corp paralelipipedic este realizat pe șipci și stuf și este tencuit.

Podul este necirculabil. Structura acestuia este realizată din grinzi de lemn cu o podea din scândură la intrados peste care s-a realizat o umplutură din pământ galben uscat.

Structura de rezistență

Structura de rezistență a clădirii este realizată pe pereți portanți din zidărie de piatră pe nivelul demisolului și de cărămidă pe nivelul parterului. Cărămida utilizată este de tip vechi, presată, format 280x140x65.

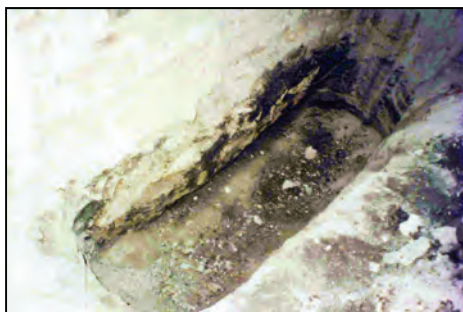

Foto 9. Sondaj realizat la interiorul clădirii la fundația pereților portanți.

Foto 10. Sondaj realizat la exteriorul clădirii la fundația pereților portanți. Se observă structura fundației alcătuită din piatră.

Zidurile portante rezemă pe fundații de piatră cu lățimea 70...75 cm (foto 9 și 10). Cota de fundare este la $-0,95...2,50$ m față de cota terenului natural (în funcție de panta terenului) și la $-0,90$ m față de cota pardoselii demisolului.

Cei patru stâlpi pe care sprijină porticul de intrare au secțiunea de 75 x 75 cm și sunt rezemați pe fundații izolate alcătuite din piatră, cu dimensiunile în plan de 80x80 cm. Cota de fundare este la $-1,30$ m față de cota terenului amenajat (foto 11 și 12).

Foto 11. Sondaj realizat la fundația unui stâlp de susținere a porticului. Se observă evazarea blocului față de laturile stâlpului

Foto 12. Sondaj la fundația stâlpului. Se observă structura fundației alcătuită din piatră.

Planșeele de peste demisol sunt realizate în sistem bolțișoare de cărămidă pe profile metalice cu secțiunea în formă de I. Pe porțiunea beciului, închiderea s-a realizat o boltă din piatră (foto 13 și foto 14)

Foto 13. Planșeele realizate în sistem bolțișoare de cărămidă pe profile metalice

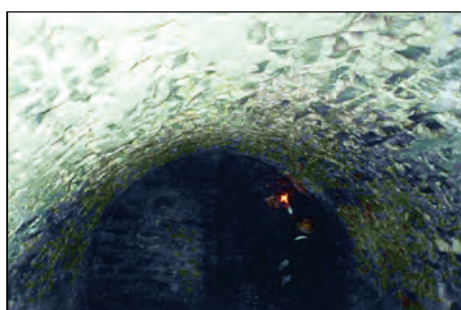

Foto 14. Bolta din piatră a beciului

Scheletul șarpantei (foto 15 și 16) este realizat din două cadre transversale și patru longitudinale formate din tălpi, popi și pane de lemn. Fiecare dintre cadre cuprinde câte patru popi dispuși la aproximativ 2,50m distanță. Tălpile, popii și panele au secțiunea de 14x14 cm și sunt executate din lemn

Foto 15. Structura șarpantei pe scaune realizate din tălpi, popi și pane de lemn

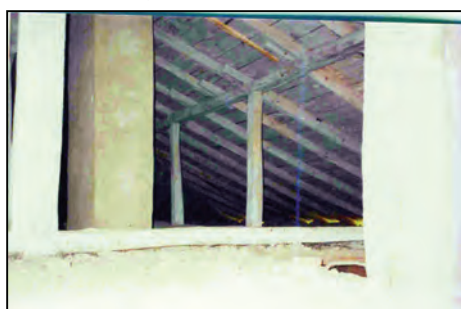

Foto 16. Aspect al șarpantei. Se observă lipsa contravântuirilor după ambele direcții

semiecarisat. Căpriorii au secțiunea de 8x10 cm și sunt dispuși la 70...80 cm distanță. La nivelul cornișei căpriorii reazemă pe o cosoroabă dispusă în lungul zidurilor.

Podul sprijină pe grinzi de lemn de 15x15 cm dispuse transversal clădirii, la 80-90 cm.

În zona centrală coama este sprijinită pe două cadre longitudinale și două transversale, realizate peste cota cadrelor generale.

Înălțimea utilă a podului în zona coamei este de cca. 3,70 m iar în zona acoperișului de peste platforma pridvorului de cca.1,40 m.

În zona de intersecție cu acoperișul de peste platforma porticului, pana centrală și coamele de dolie reazemă, prin intermediul unui pop de 14x14 cm, pe o grindă de lemn, rezemată la rândul ei pe cosoroabele zidurilor interioare. Coamele de dolie au secțiunea de 8x10 cm.

Dușumeaua podului este alcătuită din scândură de rășinoase bătută în cuie pe fața superioară a grinzilor de susținere. Podul este lestat cu pământ galben uscat. În pod se regăsesse cele patru coșuri de fum (foto 16).

Astereala este realizată din scândură de rășinoase peste care este montată tabla învelitorii. Din declarațiile beneficiarului, învelitoarea a fost refăcută în anul 1990, când s-au efectuat și unele reparații locale ale elementelor șarpantei. Se face precizarea că nici unul dintre cadrele (scaunele) șarpantei nu este contravântuit cu contrafișe (foto 15 și 16).

Acoperișul sectorului cilindric al anexei este conic și reazemă la nivelul podului pe un octogon format din grinzi de lemn, sprijinit pe două perechi de grinzi ortogonale rezemate pe cosoroabele de pe zidurile perimetrare. Scheletul este realizat din căpriori dispuși radial, cu distanța dintre ei, măsurată la bază, de cca. 75 cm. Căpriorii reazemă, la nivelul vârfului conului descris, pe un pop central.

Acoperișul sectorului paralelipipedic este realizat în două ape. Podul este alcătuit din grinzi de lemn cu secțiunea de 14x14 cm, dispuse transversal la circa 75 cm.

Scheletul șarpantei este alcătuit din grinzile podului, pana de coamă cu secțiunea de 12x12 cm și căpriori de 8 x 10 cm dispuși tot la cca. 75 cm, astfel încât între perechile de căpriori și grinda podului se formează triunghiuri isoscele. Pana de coamă reazemă direct pe ziduri, fără a fi prevăzuți popi de susținere.

Încadrarea construcției conform P100/92 și a Ordinului MLPAT 71N/1996

Pentru evaluarea nivelului de asigurare a obiectivului la acțiuni seismice s-a considerat clasa de importanță a construcției: clasa II: „construcții de importanță deosebită la care se impune limitarea avariilor avându-se

în vedere consecințele acestora” cu coeficientul de importanță $\alpha = 1,20$; zona seismică de calcul: zona E (comuna Deleni - orașul Hârlău), cu $k_s = 0,12$, corespunzător amplasamentului și perioada de colț: $T_c = 0,7$ sec.

Grupa construcției este A1 „a”.

Metodele de investigare pentru evaluarea nivelului de protecție a construcțiilor existente sunt **E1 și E2a**.

Gradul de asigurare la seism a rezultat pe direcție longitudinală $R_l = 1,05$ și pe direcție transversală $R_t = 1,40$, cu o medie de $1,22 > 0,60$ (valoarea minimă de verificare pentru clădiri de clasa II de importanță, conform P 100/92)

Descrierea degradărilor. Cauze

Degradările semnalate se datorează atât vechimii construcției (cca. 180 de ani) cât și modificărilor survenite pe parcursul exploatării care au condus la modificări structurale coroborate cu soluții constructive defectuoase.

Una din modificări se referă la demolarea scării de la demisol la parter.

Din investigațiile efectuate s-a constatat că actuala clădire (fost conac boieresc - după cum este consemnat în monografia citată) a suferit o transformare majoră în ce privește accesul pe verticală și anume că, la acea vreme, exista o scară care făcea legătura între holul de la intrarea principală din zona porticului și holul central al parterului clădirii.

Scara, în prezent demolată, era realizată din trepte de piatră montate pe umplutură (foto 17). Golul din zona de planșeu aferent scării este în prezent

Foto 17. Scara de acces demolată. Se observă urmele treptelor de piatră.

Foto 18. Zidirea golului de fereastră al „camerei reci” din vecinătatea beciului, pe fațada laterală

închis, probabil prin turnarea unei plăci de beton armat. Nu s-au efectuat sondeaje în acest sens dat fiind faptul că pe zona aferentă golului, la nivelul pardoselii parterului, se desfășoară activități didactice cu copii preșcolari.

Problema alcătuirii intervenției mai sus amintite se va elucida pe parcursul elaborării proiectului de consolidare/reamenajare.

La nivelul demisol se regăsesc și alte intervenții efectuate în timp, cum ar fi:

- Închiderea prin zidire a unor goluri de ferestre sau transformarea golului de ușă în gol de fereastră (foto 18 și 19).

Foto 19. Transformarea prin zidire a unui gol de fereastră în gol de ușă pe fațada principală

- Dezafectarea tâmplăriei ușilor și ferestrelor și intervenții prin turnare de beton la golurile de uși a camerelor din zona intrării (foto 20 și 21).

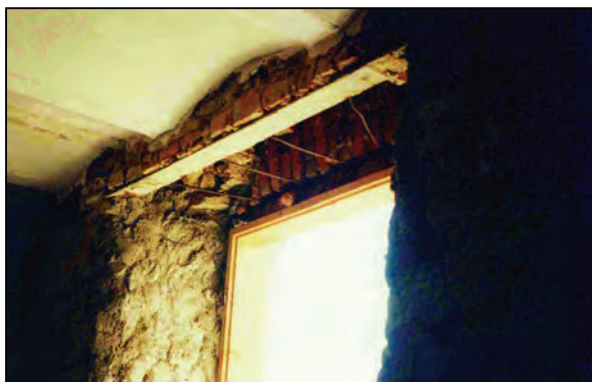

Foto 20. Dezafectarea tâmplăriei ferestrelor

Foto 21. Intervenții prin turnare de beton la golurile de uși

Degradările apărute ca urmare a efectului seismelor repetate sunt evidențiate prin fisurarea în profunzime a pereților structurali din zidărie de cărămidă, fisuri dezvoltate în secțiunile slăbite din jurul golurilor de ferestre și uși (foto 22 și 23).

Totodată, în imaginile prezentate în fotografiile nr. 22 și 23 se observă prezența igrasiei în pereții perimetrali; infiltrarea apei este datorată amenajării

necorespunzătoare pe verticală a terenului, concretizată prin lipsa trotuarelor (foto 22), ca urmare a sistemului defectuos de scurgere și evacuare a apelor pluviale – neetanșeități ale jgheaburilor (foto 23) sau ale învelitorii din jurul coșurilor de fum (foto 24).

Foto 22. Apariția și dezvoltarea fisurilor în dreptul golurilor, pe fațada laterală dreapta

Foto 23. Fisură în dreptul golului ușii de acces la parterul clădirii

Foto 24. Infiltrații prin acoperiș în zona racordării învelitorii la un coș de fum. Se observă inițierea și dezvoltarea procesului de putrezire a elementelor de lemn ale șarpantei

Din investigațiile efectuate în pod s-au evidențiat următoarele aspecte:

- lipsa contravântuirii elementelor de cadru (talpa – pop - pană), îmbinarea defectuoasă a elementelor de lemn și lipsa scoabelor de solidarizare;
- dușumeaua podului este degradată pe suprafețe întinse, pe anumite zone aceasta fiind dezafectată.
- nivelul de degradare al asterelei este mult mai avansat față de cel al elementelor structurale;
- în pod se găsesc cloțuri de cărămidă, moloz, resturi de materiale adunate în timp, probabil ca urmare a intervențiilor la coșurile de fum și la învelitoare.
- materialul lemnos ce formează scheletul șarpantei nu se află într-o stare avansată de degradare; sunt însă zone în care, datorită infiltrațiilor apei prin învelitoare, unele elemente de lemn sunt putrezite local.

Măsuri de intervenție

Clădirea analizată, fost conac boieresc, are actualmente funcțiunea de „grădiniță cu program normal”, funcțiune care nu corespunde, întru totul, exigențelor de exploatare și confort cerute pentru astfel de edificii: lipsa instalațiile de alimentare cu apă și canalizare, compartimentarea adecvată a spațiilor, lipsa grupurilor sanitare prevăzute cu instalații de apă - canal etc. În ipoteza păstrării acestei destinații sunt imperios necesare lucrări de modernizare și reamenajare a spațiilor, în vederea încadrării în normele obligatorii pentru astfel de funcțiuni. Indiferent de destinația imobilului se impune aplicarea unor măsuri constructive care să asigure parametrii de rezistență, stabilitate și ductilitate a structurii, conform exigențelor normelor în vigoare.

Chiar dacă gradul de asigurare este peste valoarea minimă 0,6 permisă pentru construcții de clasa II de importanță și nu sunt necesare, din acest punct de vedere, măsuri generale de consolidare, analiza calitativă efectuată a evidențiat necesitatea introducerii unor elemente suplimentare de ductilizare a pereților portanți precum și lucrări de reparații capitale, necesare ca urmare a vechimii acestora, a întreținerii insuficiente a construcției, precum și sistemului constructiv aplicat la execuția construcției.

Aceste măsuri propuse constau în:

- realizarea la colțuri și intersecții de ziduri a unor eclise / lamelă din tenucială armată pe ambele fețe ale zidului, având armăturile conectate între ele;
- dispunerea unor centuri din beton armat Bc 20 (C16/20) la cotele 0,00 și +3,40m realizate din câte două semicenturi, de o parte și de alta a zidului, parțial îngropate în zid (5 cm, în afara zidului și 15 cm. în alveolă), astfel încât cămășuiala armată să aibă armăturile conectate în semicenturi; semicenturile se vor conecta între ele prin bride de beton armat la distanțe de 1,..1,50 m;
- reparații capitale ale planșelor de peste demisol și realizarea bordării golurilor de uși și ferestre cu cadre închise din beton armat. În cadrul lucrărilor de reparații la aceste planșee se vor curăța profilele metalice și se vor amorsa cu lapte de ciment, operație urmată de reconstituirea bolțișoarelor originare;
- nu sunt necesare lucrări de intervenție la fundații;
- se impun lucrări de reparații capitale la șarpantă: elementele din lemn, afectate de infiltrații se vor înlocui, se vor introduce contrafișe pentru contravânturirea scaunelor, se va reface dușumeaua din pod și învelitoarea. Totodată se vor revizui îmbinările dintre elementele din lemn, introducerea de scoabe și șuruburi. După repararea șarpantei se va realiza ignifugarea elementelor din lemn;
- alături de aceste lucrări care se referă la asigurarea rezistenței, stabilității și durabilității ansamblului se vor executa lucrări de instalații: electrice, alimentare cu apă și canalizare indiferent de destinația imobilului;
- tâmplăria și pardoselile se vor reface / înlocui integral.

Diagnoză și intervenție asupra bisericii Toma Cozma din Iași

Doina Smaranda Nour

Eugen Vieriu

Petru Mihai

Descrierea edificiului. Funcționalul

Biserica „Toma Cozma” din Iași este o construcție realizată din zidărie de piatră și cărămidă, fiind compusă din două corpuri cu regimuri de înălțime diferite, neseperate prin rosturi antiseismice. Înălțimea cea mai mare a clădirii se regăsește în zona pridvorului, acolo unde este amplasată și clopotnița (foto 1 și 2) înălțime de aproximativ două ori mai mare decât a restului construcției (pronaos, naos și altar).

Biserica a fost ridicată în anul 1807 și de-a lungul timpului a suferit mai multe modificări și intervenții datorită degradărilor și distrugerilor intervenite pe parcurs. Astfel, în anul 1847 se adaugă bisericii turnul clopotniță, turn păstrat până astăzi.

Fig. 1 – Fațada sud

Fig. 2 – Fațada vest

Fig. 3 – Fațada est

Fig. 4 – Fațada nord

În anul 1924 se prăbușește o parte din bolta pronaosului, biserica suferind prima reabilitare structurală. Lucrările s-au terminat în anul 1931 și, după cum se poate observa în fig. 5, a fost înlocuit scheletul din lemn al vechilor bolți de scândură. Datorită deplasării laterale a structurii, sunt prevăzuți doi contraforți din zidărie de cărămidă, amplasați în fațadele nord și sud (foto 4).

În cel de-al doilea război mondial, la data de 20 august 1944 zona altarului este distrusă în urma bombardamentelor (foto 6 și 7), biserica suferind în anul 1955 o nouă etapă de reabilitare structurală (foto 8).

Fig. 5 – Aspect din altar în anul 1931

Fig. 6 – Biserica ruinată după bombardament

Fig. 7 – Aspect al bisericii la interior după bombardament

Fig. 8 – Aspect al bisericii din anul 1955

Fig. 9 – Aspect al bisericii la interior în timpul reabilitării din 1955

Fig. 10 – Aspect al bisericii după reabilitarea din 1955 – fațada sud

Fig. 11 – Aspect al bisericii după reabilitarea din 1955 – fațada nord-est

Așa cum se poate observa în fig. 7 în dreptul altarului din fațada sud exista o anexă distrusă după bombardament. Această anexă a fost reabilitată în anul 1955, fiind vizibilă în fig. 10. Această anexă nu se mai regăsea la data efectuării expertizei, desființarea ei fiind cel mai probabil efectuată între anii 1980-1982 când s-a consolidat turnul clopotniță. După anul 1982 nu au mai fost efectuate alte lucrări de reparații, biserica având același aspect până astăzi.

Accesul în clădire se realizează printr-o anexă dispusă în fațada sud în dreptul pridvorului, anexă ce are un regim de înălțime mai mic decât restul construcției (foto 12).

Fig. 12 – Accesul în biserică

Deasupra pridvorului este situat cafasul, iar peste acesta se află clopotnița. Accesul la balcon și în clopotniță se realizează cu ajutorul unei scări metalice (foto 13).

Iluminarea naturală și ventilarea se realizează prin ferestrele amplasate pe toate cele patru fațade. Acoperișul este compus din șarpantă de lemn și învelitoare din tablă (foto 14).

↑ Fig. 14 – Aspect al podului peste pronaos

← Fig. 13 – Accesul în clopotniță

Structura de rezistență

Clădirea Bisericii „Toma Cozma” din Iași este o construcție de tip parter, realizată din diafragme longitudinale și transversale de zidărie de piatră și cărămidă simplă.

Fundațiile sunt realizate din piatră în soluție de fundații continue sub ziduri, având lățimea tălpii cu cca 5 cm de o parte și de alta mai mare decât cea a zidului; s-a considerat evazarea fundației simetrică la interior și exterior, cea măsurată fiind cea din exterior. Cota de fundare la -1,50...- 1,60 m față de CTA. Sondajul a fost efectuat în dreptul altarului.

Pereții de rezistență sunt realizați din zidărie de piatră și cărămidă simplă.

Pereții exteriori și interiori au grosimea de 100 cm la biserică și 37,5 cm la anexa de intrare din dreptul pridvorului.

Acoperișul este de tip șarpantă din lemn cu învelitoare din tablă. Bolta este structurată pe coaste din lemn, închiderea fiind realizată din astereală din scânduri. În timpul intervențiilor în pod s-a turnat un strat din beton slab armat de cca. 5 cm.

Încadrarea construcției conform P 100/92 și a Ordinului MLPAT 71N/1996

Pentru evaluarea nivelului de asigurare a obiectivului la acțiuni seismice s-a utilizat Normativul P 100/92, care prevede încadrarea acestuia în clase și categorii, pentru care se adoptă parametrii corespunzători de calcul; astfel:

- clasa de importanță a construcției: clasa II - construcții de importanță deosebită (tab. 5.1 din P 100/92);
- coeficientul de importanță $\alpha = 1,20$ (pentru construcții din clasa II de importanță – tab. 5.2 din P 100/92);
- zona seismică de calcul: zona C (orașul Iași, conform tab. A1 din P 100/92);
- coeficientul seismic $k_s = 0,20$, corespunzător amplasamentului (tab. 5.3 din P 100/92);
- perioada de colț : $T_c = 1$ sec.
- I echivalent – VIII (intensitatea seismică în grade MKS)

Expertiza este condiționată „C” (vezi tab. 11.1 din P 100/92) de avarii ale sistemului structural determinate de timp, de evenimentele survenite pe parcurs și mai ales de efectele seismelor repetate, precum și de influența mediului de exploatare. Menționăm că pe parcursul celor 200 de ani de existență edificiului a suferit 11 seisme: 1829 (gradul 7 pe scara Richter), 1838 (7,3 pe scara Richer), 1908 (gradul 6,3 pe scara Richter), 1912 (gradul 6,4), 1929 (gradul 6,6), 1934 (gradul 6,9), 1940 (gradul 7,3), 1977 (7,2), 1986 (6,8), 1990 (6,6), 2004 (gradul 6,2 pe scara Richter).

Grupa construcției este A1 „a” (construcții curente, executate înainte de 1940, cu structura pe pereți portanți - conf. tab. 11.2 din P 100/92).

Conform cap. 11.2. Metode de investigare pentru evaluarea nivelului de protecție a construcțiilor existente pentru structurile din categoria A1, metodele de investigare sunt E 1 și E 2a.

Pentru structura analizată s-a utilizat metoda de evaluare calitativă E 1 cu caracteristicile materialelor determinate in situ, diminuate corespunzător datorită duratei îndelungate de serviciu, precum și verificarea elementelor structurale la solicitări rezultate din calculul static simplificat (metoda E 2a).

Evaluarea prin calcul a elementelor structurale este prezentată în Anexa 1.

Evaluarea s-a efectuat în două variante:

- în prima variantă s-a analizat structura de rezistență existentă, așa cum a fost găsită la data efectuării expertizei tehnice;
- în cea de-a doua variantă s-a analizat structura de rezistență ce va rezulta după consolidare.

Descrierea degradărilor. Cauze

Din analiza vizuală se poate aprecia că ansamblul a avut o comportare caracteristică unor astfel de edificii, fiind semnalate avarii majore datorate exploatării îndelungate peste care s-au suprapus efectele seismelor repetate, a evenimentelor survenite pe parcursul existenței și întreținerii insuficiente.

Dintre degradările cele mai evidente se remarcă:

- numeroase fisuri verticale și înclinate în zidărie datorită tasărilor;
- fisuri orizontale la partea superioară a pereților la interior;
- infiltrații de apă datorită degradării hidroizolației.

Se estimează că, în cazul producerii unui seism de intensitate ridicată, structura va suferi degradări importante. Degradările și defectele semnalate pun în pericol rezistența și stabilitatea ansamblului și pot conduce, în cazul unui seism de intensitate ridicată la accidente.

Fig. 15 – Fisură în dreptul pronaosului – fațada sud

Fig. 16 – Fisură în dreptul pronaosului – fațada nord

Fig. 25 – Infiltrații de apă în clopotniță

Aprecierea stării tehnice a ansamblului. Utilizarea metodei de evaluare calitativă și a celei de calcul simplificat (E1, E2a)

Pentru aprecierea stării tehnice a obiectivului se consideră necesară, conform precizărilor conținute în Normativul P 100/92, aplicarea metodelor E 1 și E 2a, construcția fiind amplasată în zona seismică de calcul „C”, grupa A1 „a”.

Verificarea stării tehnice – determinarea gradului de asigurare la seism – s-a făcut în conformitate cu normativele în vigoare : P 100/1992, P 2/1985 și recomandările din STAS 10107/0-90.

Analiza calitativă (E 1)

Așa cum s-a arătat mai sus, cauzele degradărilor sunt date atât de acțiunile excepționale (cutremure repetate etc.) cât și de efectul funcționării defectuoase.

Analiza calitativă urmărește să stabilească :

- dacă și în ce măsură proiectul construcției respectă prevederile prescripțiilor în vigoare, referitoare la alcătuirea construcțiilor amplasate în zone seismice (P 100/92);

- modul de comportare a construcției la cutremurele anterioare, precum și la celelalte acțiuni care au survenit pe durata ei de exploatare (încărcări gravitaționale, tasări ale terenului de fundație, coroziune etc.);

- dacă, în vederea fundamentării intervenției , este necesară investigarea și prin alte metode de calcul decât cele obligatorii prevăzute în P 100/92 (tab. 11.3) coroborat cu Ordinul MLPAT nr. 71N/96

Analiza calitativă s-a efectuat prin :

- pe baza examinării clădirii în ansamblu;

- analiza degradărilor.

Având în vedere faptul că nu s-a dispus de proiectul după care s-a executat clădirea, grupul de specialiști a relevat la fața locului atât structura de rezistență în ansamblu cât și elementele componente ale acesteia. În urma analizei releveelor și a datelor culese din teren s-a stabilit că sistemul structural adoptat este realizat din diafragme de zidărie dispuse după două direcții ortogonale.

Fundațiile sunt realizate din piatră, au lățimea egală cu a zidurilor iar adâncimea de fundare (1,5m...1,60 m) este peste limita minimă admisă (1,1 m pentru zona Iași).

Din studierea planurilor și secțiunilor relevate precum și din analiza in situ a structurii și a comportării construcției în ansamblu s-a evidențiat faptul că adaptabilitatea sistemului structural este necorespunzătoare din punctul de vedere al normativelor în vigoare.

Degradările și defectele semnalate pun în pericol rezistența și stabilitatea ansamblului și pot conduce, în cazul unui seism de intensitate ridicată la accidente.

Determinarea gradului de asigurare a structurii utilizând metoda de calcul simplificat

Determinarea gradului de asigurare s-a efectuat conform Normativului P 100-92 și a Normativului P 2-85 pentru două situații:

1. Pentru situația existentă, structura fiind analizată luând în considerare elementele structurale relevate la momentul efectuării expertizei tehnice, gradul de asigurare a rezultat pe direcție transversală $R_t = 0,16$ și pe direcție longitudinală $R_l = 0,23$, iar pentru gradul de asigurare la seism mediu **$R=0,2 < 0,6$** (valoarea minimă necesară acceptată prin prescripțiile tehnice în vigoare).

Se face observația că gradul de asigurare are o valoare mai mare decât cea reală deoarece calculele efectuate nu sunt capabile să reflecte în mod fidel starea avansată de degradare iar conclucrarea spațială este mult diminuată.

2. Pentru situația propusă, luând în considerare **măsurile de consolidare** impuse de starea de degradare a structurii, gradul de asigurare a rezultat pe direcție transversală $R_t = 0,64$, iar pe direcție longitudinală $R_l = 0,78$, ceea ce conduce la o valoare medie a gradului de asigurare **$R = 0,71 > 0,6$** (valoarea minimă necesară acceptată prin prescripțiile tehnice în vigoare).

Încadrarea construcției în clase de risc, conform precizărilor conținute în Ordinul MLPAT nr. 71N/1996

Având în vedere starea generală a ansamblului, a fiecărui element component în parte, rezultatele, precum și criteriile referitoare la alcătuirea construcției și comportarea în exploatare și la acțiuni seismice, rezultatele calculului simplificat conduc la concluzia că, pentru imobilul analizat luând în considerare situația existentă, gradul de asigurare minim este satisfăcut. Acesta este motivul pentru care considerăm clasa de risc seismic **$R_s I$** corespunzătoare „construcțiilor la care probabilitatea de prăbușire este redusă dar la care sunt așteptate degradări majore la incidența cutremurului de proiectare”.

În general, încadrarea în clase de risc seismic servește la stabilirea :

- gradului de extindere a măsurilor de intervenție propuse;
- gradului de urgență a executării măsurilor de intervenție.

O verificare a gradului de risc seismic s-a efectuat printr-o metodă empirică lansată pentru atestare de către un grup de experți. Se consideră gradul de risc $R_s I$ dacă se întrunește un punctaj cuprins între 2,5 și 4,5, utilizând o serie de criterii referitoare la:

- zona seismică de calcul: pentru zona „ C” 0,40
- categoria de importanță B/II 0,50
- gradul nominal de asigurare minim $R = 0,2$ 0,40
- vechimea (200 ani) 0,15

- seisme semnificative suportate 11 0,60
- regim de înălțime P 0,75
- conformare seismică (neconformă) 0,10
- degradări structurale (importante) 0,25
- ductilitatea structurii (nesatisfăcătoare) 0,10
- degradări ascunse importante 0,30.

Total **3,55 (Rs I)**

Clasa Rs I corespunde construcțiilor cu risc ridicat de prăbușire la seisme având intensitățile corespunzătoare zonei seismice de calcul (seismului de calcul din P 100/92)

Măsuri de intervenție /consolidare

Din analiza „in situ” a stării generale a ansamblului și a substructurilor au rezultat următoarele :

- **În situația actuală** rezistența și stabilitatea ansamblului nu sunt asigurate. Se poate considera că în ansamblu, comportarea structurii a fost necorespunzătoare. Se semnalează fisuri atât datorită cutremurului cât și a tasărilor diferențiate.

- Situația propusă

Soluția de consolidare constă în prevederea unor stâlpișori sau lamele din beton armat menite să crească capacitatea portantă a diafragmelor, conferind un anumit grad de adaptabilitate ansamblului.

Propunem o consolidare a fundațiilor, care se vor cămășui la exterior și injecta.

Definitivarea soluției va fi realizată în cadrul proiectării, când se vor efectua și sondaje la fundația turnului.

Vor fi injectate toate fisurile pentru refacerea continuității zidăriei, iar crăpăturile se vor țese și injecta.

În afara lucrărilor de consolidare sunt absolut necesare lucrări de reparații capitale care vor include:

- sistematizarea pe verticală a amplasamentului (rigole, trotuare etc.);
- refacerea învelitorii din tablă aflată într-o stare avansată de degradare (coroziune);

- refacerea elementelor din lemn ale șarpantei, cele existente fiind puternic afectate în timp de acțiunea diversilor factori fizici și biologici;

- lucrări de reparații la jgheaburi și burlane pentru asigurarea îndepărării apelor pluviale de structură, dat fiind natura terenului.

Pentru realizarea unui aport de adaptabilitate întregului ansamblu bridele sau stâlpișorii se vor lega cu centuri din beton armat amplasate la partea inferioară și superioară.

Toate manevrele de consolidare și rigidizare sunt lucrări rafinate, care necesită un control de calitate riguros, succesul intervenției constând în primul rând

din asigurarea conlucrării dintre elementele ajutătoare de beton armat (rame, ancadramente, cadre închise) și elementele suport: pereți, sâmburi/centuri/fundații existente. Conectarea se realizează prin spargerea în ștrepi a zidăriei și luarea măsurilor necesare de pregătire a suprafețelor. Conectarea cu sâmburii, centurile și elevația de beton din zona intervenției se realizează prin pregătirea corespunzătoare a suprafețelor și introducerea de conectori metalici ancorați în elementele suport.

Evaluarea gradului de asigurare după realizarea modificărilor structurale și funcționale este prezentată în anexa 1.

Lucrările de consolidare se vor executa numai pe baza unui proiect de execuție avizat de expert. Execuția se va face obligatoriu cu asistența tehnică a proiectantului.

Lucrările vor fi realizate de către o societate de construcții cu experiență în domeniu, pentru prevenirea accidentelor.

În cazul în care beneficiarul nu respectă recomandările conținute în prezenta expertiză tehnică, specialiștii nu-și pot asuma răspunderea asupra comportării ulterioare a ansamblului.

Noi procedee de consolidare a fundațiilor pentru monumente și alte construcții de importanță deosebită

Bogdan Dumitrașcu
Paulică Răileanu

Introducere

În cadrul reabilitării structurale a monumentelor istorice și/sau de arhitectură, un rol important îl are procesul de consolidare sau de sporire a capacității portante a fundațiilor. Atât vechimea cât și funcționalitatea și importanța acestor construcții constituie factori care fac dificilă sau delicată intervenția la fundații, situațiile cele mai comune care îngreunează întreg procesul de reabilitare structurală a fundațiilor fiind:

- *masivitatea suprastructurii* – în general construcțiile vechi au fost supradimensionate, fiind realizate în special pe baza experienței meșterilor, fără un calcul de dimensionare optimă;

- *calitatea materialelor* – pe lângă faptul că materialele folosite aveau calități net inferioare celor din prezent (sau necontrolabile), acestea au suferit și o degradare de-a lungul timpului;

- *condițiile de execuție* – repararea fundațiilor presupune un volum de lucrări de pământ (săpături, compactări, drenaje etc) care poate necesita întreruperea funcționării obiectivului, lucru în general nedorit (dacă nu imposibil) în unele cazuri: mănăstiri, muzee, poduri etc.;

- *studiile de teren* – în afara faptului că nu este recomandabilă forarea în proximitatea unei fundații slăbite, apar situații în care trebuie investigat și terenul de sub clădire, nu doar din exteriorul sau vecinătatea acesteia – lucru greu de realizat prin mijloace tradiționale;

- *urgența* – nu de puține ori efectele generate de cedarea fundațiilor au o evoluție dinamică, necesitând o intervenție urgentă, neexistând timpul necesar pentru desfășurarea întregului proces clasic de consolidare prin subzidire (sprinjiri, studii geotehnice, săpături, betonări).

O alternativă la soluțiile clasice de consolidare, alternativă care minimizează sau chiar înlătură în totalitate toate situațiile menționate mai sus, o constituie folosirea sistemului de fundare ELIPIL.

Aplicarea corectă a acestui sistem conduce în final la obținerea nu doar a unui nivel înalt de calitate și productivitate, ci și la menținerea permanentă sub control a duratei și costurilor de execuție.

Piloți ELIPIL

Piloții ELIPIL sunt *piloți elicoidali*, implementați în România de către firma *ELIPROM Systems s.r.l.* pe baza informațiilor puse la dispoziție în cadrul parteneriatului exclusiv dezvoltat cu firma HPS (Helical Piers Systems) din Canada – firmă cu o experiență de mai bine de 15 ani în calculul, cercetarea, producția și instalarea piloților elicoidali.

Ce sunt piloții elicoidali?

Piloții elicoidali sunt elemente structurale pentru fundații, din categoria piloților metalici prefabricați, alcătuiți din:

1. *corpul pilotului* - un element tubular metalic central (fig. 1).
2. *elice* – plăci inelare metalice sudate pe corpul pilotului (fig. 1).
3. *prelungitoare* – tuburi metalice de prelungire a pilotului de capăt (fig. 2).
4. *conectori* – bulon (tijă) de îmbinare a extensiilor (fig. 1).
5. *element de sprijin* – subsistem mecanic, metalic, montat la capătul superior al unui pilot (fig. 1).

Corpul pilotului împreună cu elicele aferente constituie un „pilot de capăt” (fig. 2).

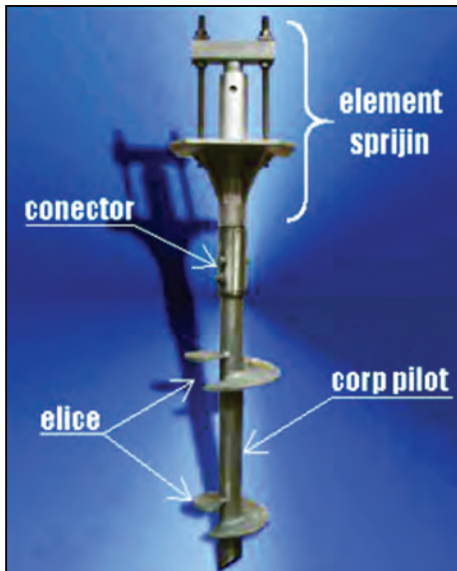

Fig. 1: alcătuirea piloților elicoidali (pilot de capăt)

Fig. 2: pilot de capăt și extensie

Piloții elicoidali se solidarizează cu suprastructura prin diverse metode sau dispozitive specifice, în funcție de configurația și materialele utilizate pentru suprastructură, sau în funcție de destinația structurii.

Unde se folosesc piloții elicoidali?

Piloții elicoidali au fost folosiți de-a lungul timpului pentru o gamă extrem de largă de aplicații, ținând cont de faptul că aceștia lucrează la fel de bine și la compresiune și la întindere: antene, turnuri de observație și de comunicație (ex: faruri maritime), stâlpi din lemn sau metal – electrici, de panotaj stradal, silozuri, turnuri de apă, sonde, clădiri cu structură pe cadre sau panouri prefabricate din lemn sau metal, clădiri comerciale (hale, supermarket, depozite), case (lemn, metal, beton), docuri, faleze, rampe de descărcare, garaje etc.

Domeniile predilecte, unde eficiența folosirii piloților elicoidali este imbatabilă, sunt:

- consolidarea / sporirea capacității sistemelor de fundare existente;
- fundațiile pentru structuri parter;
- ancoraje pentru ziduri de sprijin;
- construcții pe terenuri slabe de fundare;

Capacitatea portantă a piloților elicoidali variază în funcție de tipul de teren și configurația pilotului – ajungând însă până la preluarea unor forte axiale de 12.5 ... 50 tone.

Cum se montează piloții elicoidali?

Piloții ELIPIL sunt „înșurubați” în teren cu ajutorul unui motor hidraulic de torsiune, montat pe un utilaj de construcții; acesta imprimă în același timp o mișcare de rotație pentru înfiletarea pilotului, în fază inițială acționând și prin apăsarea pilotului (primele 2-3 rotații) pentru a nu se produce o „forare” a terenului.

Piloții ELIPIL pot fi montați în poziție verticală (fig. 3) sau înclinată, pentru ancorarea zidurilor de sprijin sau pentru limitarea deplasărilor structurii datorita acțiunii seismice (fig. 4).

Fig. 3: montaj în poziție verticală

Fig. 4: montaj în poziție înclinată

Datorită spațiului minimal necesar pentru instalare, montajul piloților de subzidire în imediata vecinătate a fundațiilor existente nu este o problemă (fig. 5); mai mult, piloții pot fi montați cu ușurință și din interiorul clădirilor, pentru susținerea fundațiilor centrale (fig. 6).

Fig. 5: montaj exterior, în vecinătatea construcției

Fig. 6: montaj la interior

Pentru susținerea fundațiilor existente, elementele de sprijin ale piloților elicoidali pot fi ajustate cu ajutorul unor cricuri hidraulice – realizându-se re poziționarea fundațiilor inițiale (fig. 7):

Fig. 7: liftarea fundației la poziția inițială

Fig. 8: aspectul sprijinirii în faza finală

Controlul calității

Probabil cel mai important și revoluționar aspect privind piloții elicoidali este *posibilitatea estimării capacității portante a pilotului în timpul execuției*; firmele producătoare de piloți elicoidali au corectat, prin metode experimentale, formulele teoretice de corelare a torsiunii de instalare a piloților elicoidali cu capacitatea portantă (finală) a acestora. Importanța deosebită a acestei corelații rezidă în posibilitatea folosirii imediate în cazuri de urgență (înainte studiul geotehnic) dar și pentru controlul final al capacității portante individuale (fig. 9).

Monitorizarea torsiunii piloților ELIPIL se face cu un echipament electronic specializat (fig. 10).

Fig. 9: monitorizarea torsiunii (manometre)

Fig. 10: dispozitiv electronic de monitorizare a torsiunii la instalare

Concluzii

Folosirea sistemului de fundare ELIPIL pentru intervenția la fundațiile monumentelor istorice este o alternativă revoluționară la modul de lucru tradițional (prin efectuarea de subzidiri)

Multiplele *avantaje tehnice* ale sistemului ELIPIL (minimizarea lucrărilor de pământuri, spațiu de lucru redus, excluderea vibrațiilor, controlul capacității portante încă din faza de montaj, fundare pe terenuri slabe, și multe altele) recomandă prin ele însele necesitatea și oportunitatea implementării sistemului la consolidări de monumente istorice și arhitecturale.

Din punct de vedere economic, raportul între capacitatea portantă (12...50 tone) și costul de fabricație și instalare a unui pilot ELIPIL conduce la o eficiență economică greu de concurat; mai mult, timpul extrem de scurt pentru o intervenție (un singur utilaj poate instala cca. 50 piloți într-o zi) oferă posibilitatea de intervenție rapidă în cazuri critice, precum și posibilitatea de montaj fără perturbarea activității în clădirea consolidată.

Chiar și dezavantajele folosirii sistemului ELIPIL - în special în necesitatea utilizării unor echipamente de instalare și monitorizare de ultimă generație și personal calificat – pot fi considerate cu ușurință avantaje, pentru lucrările de intervenție la monumente istorice și arhitecturale, unde aceste elemente reprezintă condiții esențiale în selectarea constructorilor pentru execuția lucrărilor.

Fig. 11: schemă de ansamblu

Posibilități de transformare a planșelor de lemn în diafragme plane orizontale (șaibe) rigide

Laurențiu Tudor Spoială

Într-un articol anterior¹ am tratat pe larg problema diafragmelor plane orizontale - șaibe - și am arătat, dacă mai era necesar, necesitatea existenței lor.

Iar planșeele de lemn - în general ieftine și suficient de solide pentru sarcina curentă gravitațională - sunt deficitare la modul cum preiau solicitările seismice. În principiu ele nu formează diafragme plane rigide (șaibe), iar cutremurele prin care am trecut au sancționat mai grav construcțiile pe ziduri portante care nu dispuneau de asemenea elemente de rigidizare.

Din capul locului trebuie spus că simpla înlocuire a unui planșeu de lemn cu unul rigid fără realizarea unei bune legături cu zidurile învecinate poate duce la mari ne cazuri.

În cele ce urmează vom prezenta câteva posibilități datorită cărora un planșeu obișnuit de lemn, poate fi transformat într-o șaibă rigidă.

Varianta 1

Cea mai simplă dar și cea mai simplistă soluție de transformare în sensul celor de mai sus este aceea de a înlocui pur și simplu aceste tipuri de planșeu cu unele de beton armat. Dar soluția este dificil de realizat! Locatarii trebuie în mod normal să-și părăsească apartamentele în care locuiesc cel puțin pe durata realizării lucrării. Ne întrebăm dacă nu cumva este și o soluție prea dură și străină de elementele portante ale imobilului.

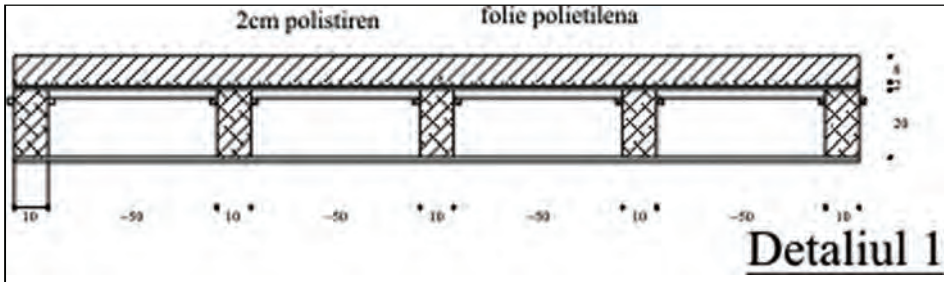
Varianta 2

Cu totul altfel se prezintă problema dacă planșeul de lemn existent este păstrat și folosit drept cofraj la turnarea planșeului nou. Această soluție nu intervine în structura intimă a imobilului și nu aduce înlocuiri de structură. În schimb îi creează valențe suplimentare, desigur însă cu luarea unor măsuri adecuate.

O primă posibilitate ar fi în cea din figura alăturată în care se indică și măsurile de precauție necesare (Detaliul 1)².

¹ A se vedea materialele simpozionului național „Monumentul - Tradiție și Viitor”, Iași, 2002, p. 51.

² Desenele au fost executate de inginer Ciprian Vîrjan.

2.1. Pentru realizarea acestei soluții se iau următoarele măsuri (pe care însă le-am mai enumerat și cu alte prilejuri):

- se înlătură pardoseala;
- se înlătură stratul de moloz, care încarcă inutil construcția, dar constituie și izolarea termică și fonică a planșeului. Acesta se poate înlocui cu materiale moderne și de greutate redusă, operație prin care ușurăm construcția cu cca 120 kg mp;
- se amenajează un pat de lemn, care va servi drept cofraj;
- se interpun două folii de polietilenă, bine petrecute între ele pentru ca apa din betonul proaspăt turnat să nu inunde spațiul de dedesubt și nici să nu-l părăsească prea repede³;
- se inter pune un strat de polistiren.

Aici trebuie făcută o mențiune: dacă structura existentă de lemn reazemă direct pe ziduri, adică fără alte reazeme intermediare. În acest caz sunt de părere că suprabetonarea propusă nu trebuie să schimbe modul ei de lucru, iar introducerea polistirenului este benefică. Dacă nu se prevede acest strat există riscul ca betonul armat să reazeme în continuare pe grinzile de lemn și după întărirea betonului.

- dacă structura existentă de lemn reazemă direct pe ziduri dar are și unele reazemări intermediare. (De acestea nici nu ar mai fi nevoie, dacă introducem o structură suplimentară de beton armat).

În acest caz trebuie ca structura de lemn să rămână agățată de cea de beton armat, polistirenul nu mai este necesar, dar foliile de polietilenă trebuie oricum folosite.

2.2. Care sunt neajunsurile sistemului și care sunt posibilitățile înlăturării lor?

Nivelul pardoselii se supraînălță cu o înălțime egală cu grosimea stratului de beton armat.

³ Unele perforări de diametru redus ale foliilor de polietilenă sunt totuși inerente pe șantier atâta timp cât fierarii folosesc sârmă pentru legarea armăturilor. Să nu uităm însă că betonul nu este apă, el este un material rugos, și va astupa perforările care pot să apară în folia de polietilenă.

Acest neajuns nu prezintă nici un fel de importanță la ultimul nivel - în pod - chiar dacă se dorește amenajarea unei mansarde. La nivelele curente însă da!

Vom reveni asupra acestui aspect pentru că apare o sarcină suplimentară egală cu greutatea betonului armat pus în operă. (Din această sarcină trebuie scăzută greutatea molozului îndepărtat).

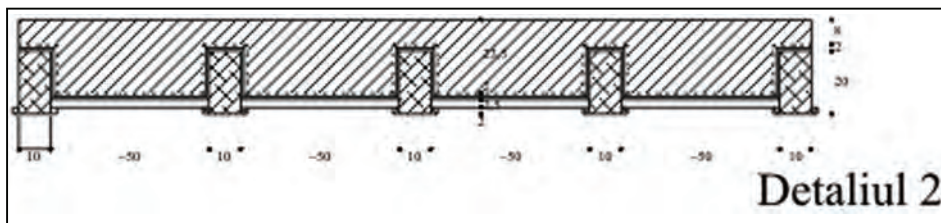
Apreciem însă că suprasarcina având un efect neglijabil asupra zidurilor portante creează un supliment de încărcare pe terenul de fundație. Dar nici acest supliment de încărcare nu poate pune probleme în mod curent la un teren aflat de multă vreme sub sarcină și care deci și-a luat tasările inerente. (Oricum această problemă trebuie examinată atent de la caz la caz).

Trebuie verificată prin calcul capacitatea portantă a planșei de lemn - în funcție de deschiderea existentă - de a putea duce sarcina apărută din greutatea betonului atâta timp cât este încă moale și neîntărit. Abia după întărire va fi capabil să-și ducă singur sarcina și până atunci trebuie eventual prevăzute cintre provizorii de ajutor⁴. În cazul în care tavanul este pictat, barele de lemn în contact cu pictura trebuie îmbrăcate în molton. Detaliul a fost aplicat în multe locuri dar nicăieri, chiar și în cazul unor tavane deosebit de frumos pictate, nu a generat neajunsuri!

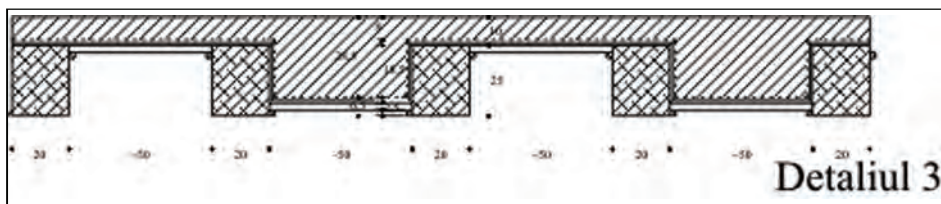
2.3. Se pune întrebarea ce se întâmplă atunci când suprabetonarea se aplică pe un planșeu de lemn, a cărui deschidere duce la depășirea limitei de utilizare rațională a unei plăci (formată deci din suprabetonare - de cca 10-14 cm) și deci ar fi necesare unele grinzi de beton armat?

În aceste cazuri avem următoarele posibilități:

- utilizarea unor grinzi ranversate - soluție aplicabilă în planșeele de sub pod ,acolo unde posibilități de mansardare nu se arată nici în viitor;
- introducerea unor grinzi normale, ceea ce înseamnă în mod implicit perforarea tavanului existent;
- utilizarea totală sau parțială a spațiului cuprins între grinzi de lemn existente și utilizarea unui planșeu cu nervuri dese (Detaliul 2, 3);

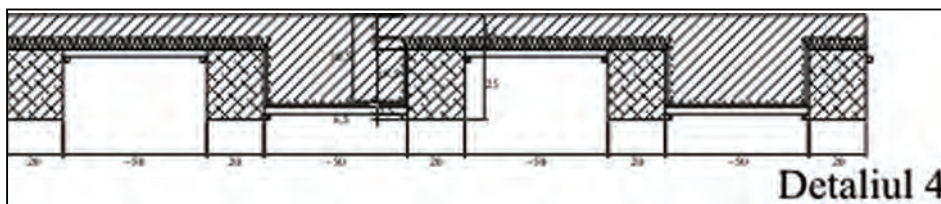

⁴ Este de menționat că la o serie de lucrări proiectate de autorul acestor rânduri ,beneficiarii au acceptat ca timp de 28 de zile să conlocuiască cu cintrele respective, nepărăsind apartamentele.

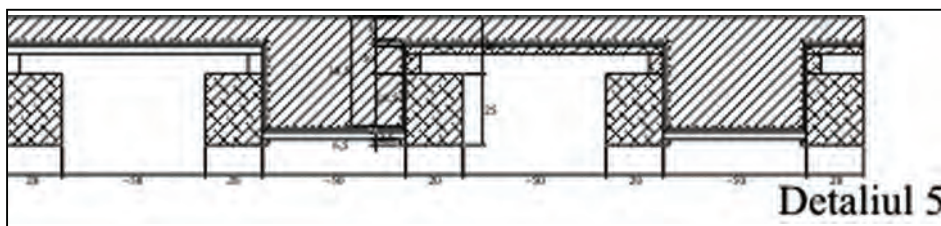

Capacitatea portantă a planșeului rezultat este desigur dependentă de înălțimea grinzilor de lemn existente. Un calcul de deformație (săgeata) este necesar. La dimensiunile curente ale planșeelor de lemn apreciem că limitarea alcătuirii grinzilor rezultate, care sunt nervuri dese la raportul 1/20 este de luat în seamă pentru a ține seama de întregul complex de probleme .

Putem însă forța detaliile prin înălțarea grinzilor cu ajutorul unui strat suplimentar de polistiren (Detaliul 4),

sau chiar utilizând cutii pierdute acolo unde este necesara o înălțime a grinzilor mai mare (Detaliul 5).

Autorul acestor rânduri a utilizat toate aceste posibilități. Rezemarea pe zidurile marginale poate fi realizată în dinți sau continuu.

Menționăm că atunci când se utilizează betonul armat ca material de consolidare, greutatea acestuia asigură - prin frecare pe reazem - o bună legătură cu zidul aferent.

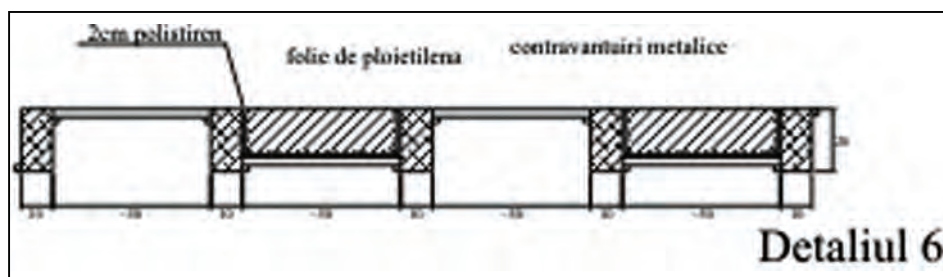
Este de dorit să existe și un ancoraj metalic - obținut așa cum am mai arătat prin găuri perforate la circa 50-100 cm umplute cu mortar în care se înfinge un fier $\varnothing 10$.

În detaliile 2, 3, 4 și 5 se arată cazul când supraînălțarea rezultată a planșeului nu deranjează corecta utilizare a nivelului de deasupra.

Varianta 3

Am arătat mai sus că unul din neajunsurile planșeului de beton armat este acela că duce la o supraînălțare a pardoselii, ceea ce la etajele curente nu e posibil. Acolo se întâlnesc uși și parapete de ferestre care nu permit o înălțare a pardoselii.

Vom apela la o consolidare metalică în sensul că vom înlocui placa de beton armat cu platbande subțiri de cca 5 mm, prinse de fiecare grindă de lemn și alcătuiind în planul lor triunghiuri nedeformabile. O grijă specială o reprezintă legătura cu pereții adiacenți, așa cum am arătat încă de la început (Detaliul 6).

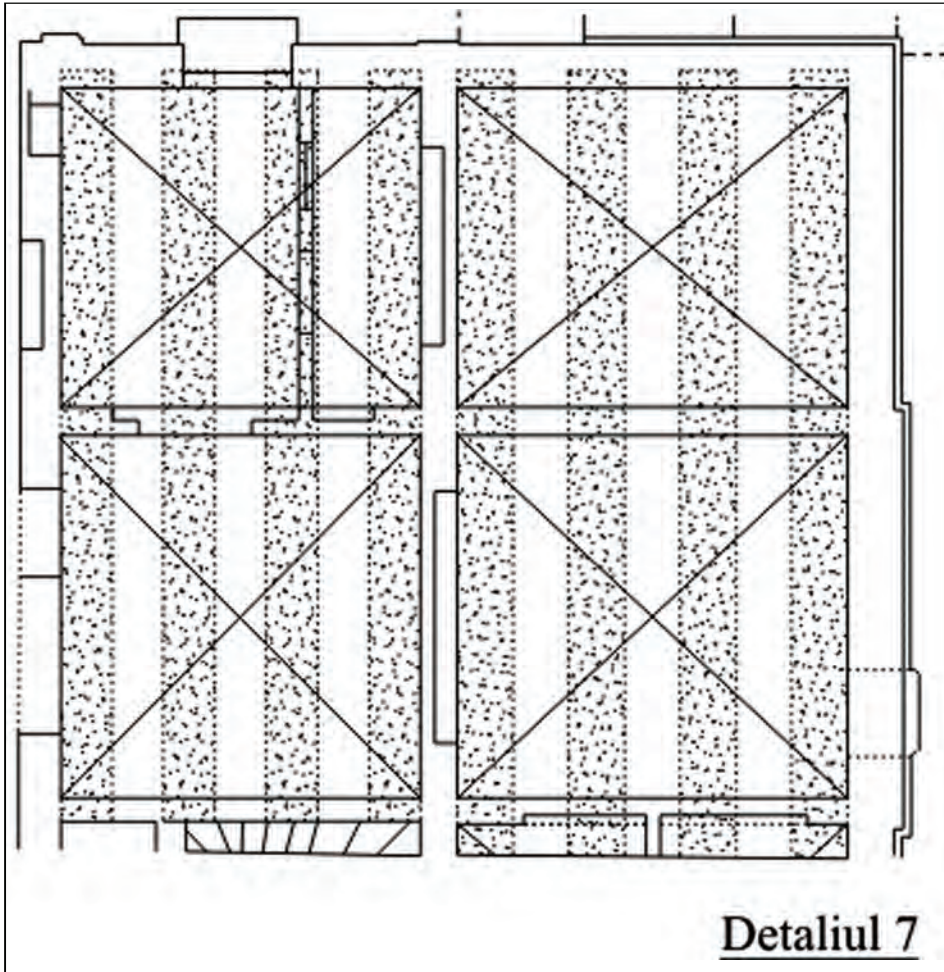

Putem întâlni două situații:

3.1. Dacă avem încăperi normale, având deschideri de 3-4,5 m și acoperite cu planșee din grinzi de lemn de secțiune curentă (de circa 10x15), situate la aproximativ 70-80 cm între ele, putem adopta tipul de consolidare alăturat și care constă din umplerea cu beton armat a intervalului dintre grinzi sau din 2 în 2 (Detaliul 7). Acesta, rigidizat prin platbande de 5x50, legate prin holțsuruburi de grinzile de lemn, este capabil să preia orice solicitare orizontală de tip seismic, alcătuiind o șaibă corectă și care nu duce la înălțarea supărătoare a pardoselii.

3. 2. Dacă deschiderea este mai mare (4,5-6 m), soluția din Detaliul 7 devine extrem de grea, dar este probabil ca și grinzile de lemn să fie mai mari (spre exemplu 20x25). Putem adopta soluția din Detaliul 8, la care sunt de făcut unele observații:

3.2.1. Rigiditatea orizontală necesară se obține prin adăugarea unor platbande metalice și care să alcătuiască în planul planșeului triunghiuri nedeformabile, bine legate prin piese metalice de grinzile de lemn, iar acest plan de rigidizare bine legat de ziduri. Șaiba are rolul de a transmite solicitarea seismică a nivelului respectiv la zidurile adiacente. Dat fiind mărimea și importanța construcției au fost dispuse și unele grinzi de beton armat suplimentare în grosimea planșeului, turnate între unele grinzi de lemn și în planul acestora (Detaliul 8). Acestea îndeplinesc următoarele funcții:

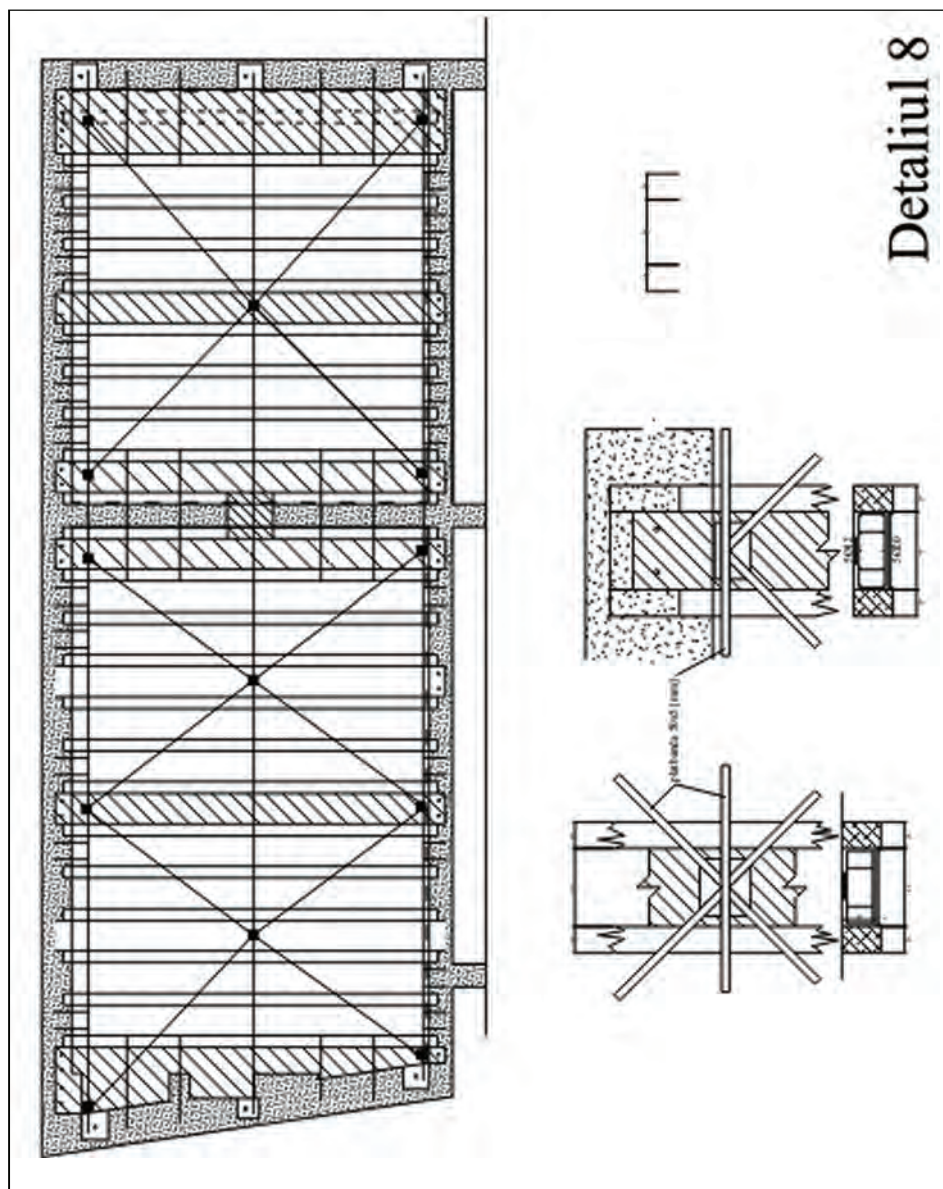

- creează o rigiditate suplimentară în plan vertical a planșeului;
- asigură o legătură sigură între șaiabă și zidurile portante, care mărginesc planșeul;
- asigură o legătură corectă între platbandele care formează rigidizarea planșeului și acesta din urmă prin legături sudate tocmai în punctele de ancorare și întărire ale acestora;

- asigură suplimentar lucrul „în șaiabă” a întregului sistem.

Aceste grinzi pot lucra în modul următor:

- la solicitări seismice perpendiculare pe direcția grinzilor-prin însăși capacitatea lor - în plan orizontal - de a prelua solicitări pe această direcție;
- la solicitări seismice pe cealaltă direcție ele lucrează în cadrul alcătuirii zăbreliute a șaiabei ca montanți capabili să preia eforturi axiale (împreună cu celelalte grinzi - de lemn-paralele).

Mai trebuie menționat că prin această rigidizare se realizează o legare mai bună orizontală între grinzile de lemn, fără ca acestea să fie scoase din funcția lor principală aceea de a lucra la încovoiere și de a susține sarcina gravitațională verticală.

Așa cum arată detaliul, betonul este despărțit de grinzile de lemn printr-o folie dublă de polietilenă, în caz contrar riscând să se elimine prea repede apa din beton.

3.2.2. Din cele de mai sus rezultă că acest tip de șaibă trebuie calculată printr-o metodă modernă de calcul⁵. Solicitarea seismică în planul șaibei este cea provenită din sarcina seismică la nivelul respectiv (și nu cea a zidurilor adiacente, în ideea că la fiecare nivel se prevede o șaibă capabilă să preia solicitarea).

Din această afirmație rezultă că solicitarea este cu atât mai mare cu cât avem de a face cu un nivel aflat mai la partea superioară a construcției. De obicei, la un asemenea imobil se prevede la partea sa superioară o șaibă continuă de beton armat - un capac, iar dacă apare o diferență de nivel la pardoseală, nu deranjează prea mult.

3.2.3. În ceea ce privește prinderile elementelor de metal de beton armat și de lemn sunt de făcut următoarele observații:

- piesele metalice pot fi prinse de grinzile plate de beton armat introduse cu ajutorul unor plăci metalice bine ancorate în beton și de care se leagă prin sudură. În concluzie piesele de beton pot prelua fără probleme solicitările respective:

- piesele de lemn nu se pot prinde de cele metalice prin legături simple decât dacă eforturile din aceste piese sunt reduse. Este util să se întocmească și un calcul care să neglijeze aceste piese cel puțin pe cele care rezultă tensionate. Dimensionarea rămâne la aprecierea proiectantului. Oricum rolul pieselor de lemn este extrem de important, prezența lor făcând imposibil flambajul diagonalelor metalice comprimate⁶.

Desigur că o centură de beton armat plasată în ziduri prin legarea sa intimă cu zidul care rezultă, ar putea soluționa această problemă, dacă prezența ei nu e întreruptă - ceea ce se întâmplă de obicei - de goluri de uși, acces la balcoane etc.

- În lipsa acestei centuri am recomandat prevederea unor piese metalice, paralele și în imediata apropiere a zidului și de care să se lege diagonalele metalice. Aceasta ar însemna poate că am dat zidul la o parte, ceea ce nu ar fi corect. Fenomenul trebuie compensat prin legături constructive suplimentare între zid și elementele metalice.

Eforturile în tălpi nu sunt prea însemnate (înălțimea șaibei fiind de obicei mare). Oricum ancorarea șaibei prin ancoraje metalice obținute prin perforări în zid este obligatorie.

⁵ Pentru acest articol au fost folosite calculele efectuate de dr. ing. Elena Tulei care a utilizat programul Axis VM.

⁶ Trebuie menționat că de obicei zidurile sunt flancate - pentru a se putea lesne folosi la pardoseală cu câte o grindă de lemn amplasate alături.

3.2.4. Este momentul să precizăm răspunsul la unele probleme:

3.2.4.1. Când folosim o consolidare de felul celor de mai sus? La această întrebare răspunsul nu-l poate da decât expertul lucrării care singur poate hotărî cum consolidează o construcție.

3.2.4.2. Ce se întâmplă cu grinzile de lemn acolo unde am recomandat să le despărțim de cele de beton? Răspunsul meu este că nu știu. Dar nici nu e treaba mea să știu sau a generației mele ci a unei generații ulterioare și peste multă vreme. Oricum o construcție trebuie din când în când luată la mână. Dar dacă pentru o consolidare folosim betonul armat mi se pare că soluțiile propuse și care folosesc chiar nivelul elementelor existente de lemn așa cum dealtfel am mai precizat mi se pare benefică.

3.2.4.3. Ținând seama de cele de mai sus așa trage următoarea concluzie: la ultimul nivel - este bine să punem casei un „capac” de beton armat și este util să se folosească varianta respectivă chiar dacă se intenționează realizarea unei mansarde (de fapt cu atât mai mult)! Atunci când casa are 2-3 nivele la planșeele intermediare nu ne putem permite să înălțăm nivelul pardoselii și ne-am putea gândi la utilizarea unei consolidări utilizând ca rigidizare platbande și vom adopta detaliul corespunzător în funcție de deschidere sau de alte necesități. Dar numai dacă vrem să utilizăm betonul armat ca material de consolidare.

Varianta 4

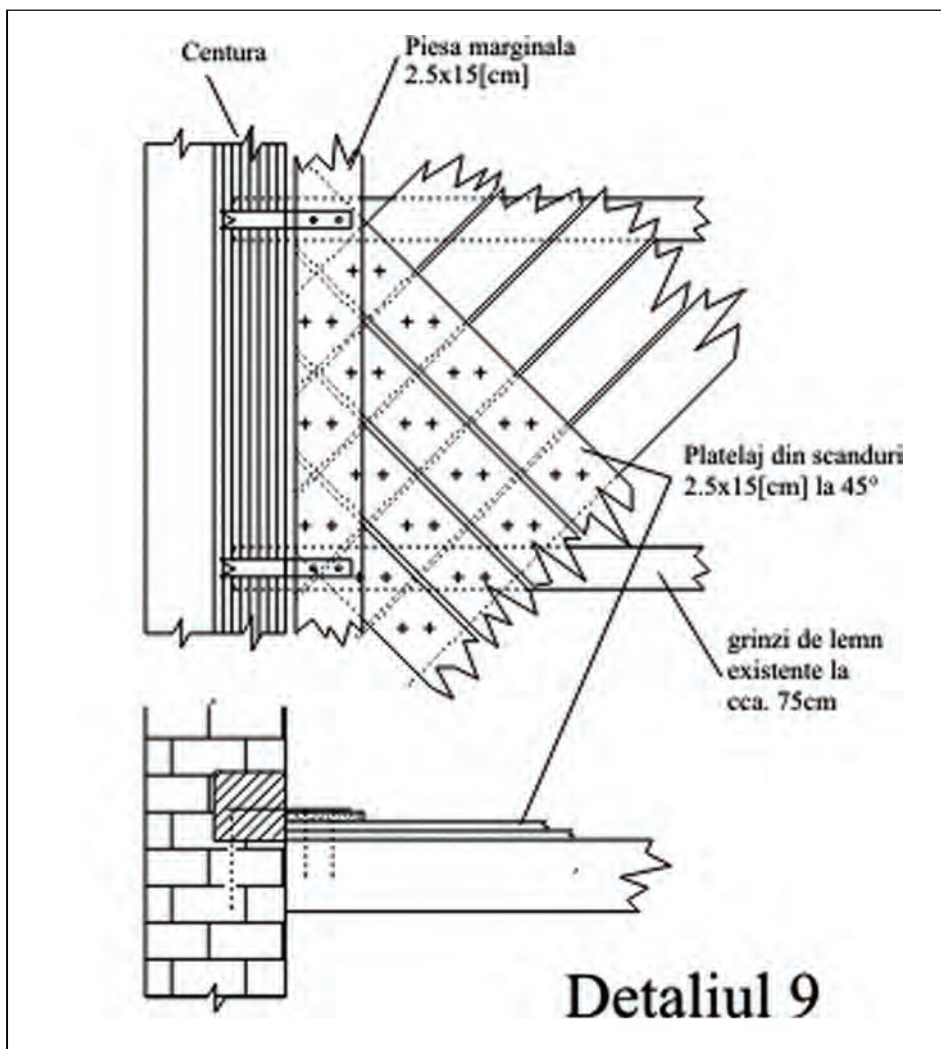
Nu întotdeauna ne putem permite utilizarea betonului armat la alcătuirea unei șaibe la construcțiile cu planșee din lemn. Spre exemplu construcțiile parter și de suprafață redusă și la care nu se are în vedere nici măcar în viitor prevederea unei mansarde⁷ ar fi nerațional să le acoperim cu beton armat. Se pot întâlni și alte cazuri în care la betonul armat nu putem apela. Și totuși la alcătuirea unei șaibe nu se poate renunța!

Avem în aceste cazuri la dispoziție următoarele detalii:

4. 1. Putem realiza o șaibă corectă utilizând centuri de beton armat și un platelaj dublu de scânduri la 45 de grade. Se pune atunci problema cum se poate realiza o legătură între betonul centurii și platelajul de scânduri. Întrucât betonul armat nu se poate lega de lemn decât prin intermediul unor piese metalice se poate utiliza Detaliul 9⁸, 10. Așa cum am mai menționat este absolut necesar să existe o legătură între cele două materiale

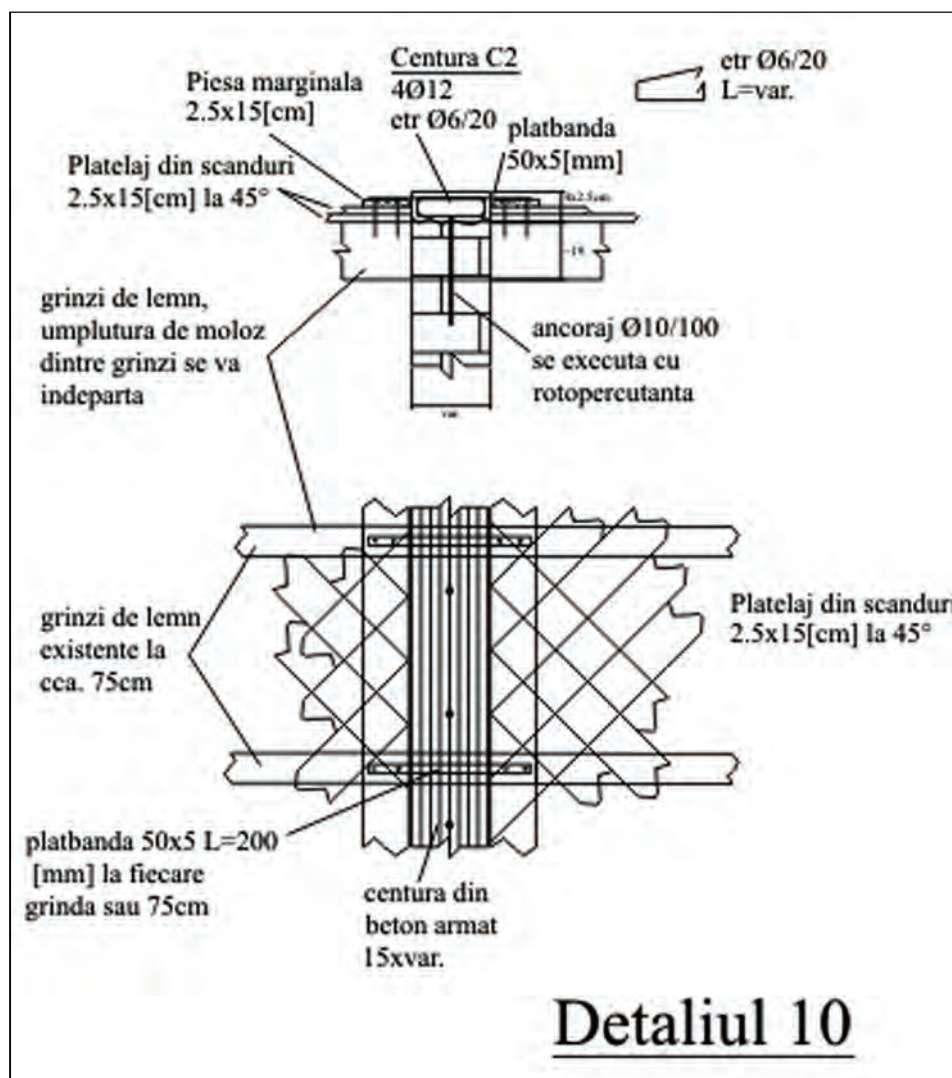
⁷ Considerăm că atunci când se introduce și o mansardă prevederea unui planșeu de beton armat este pe cât posibil de avut în vedere.

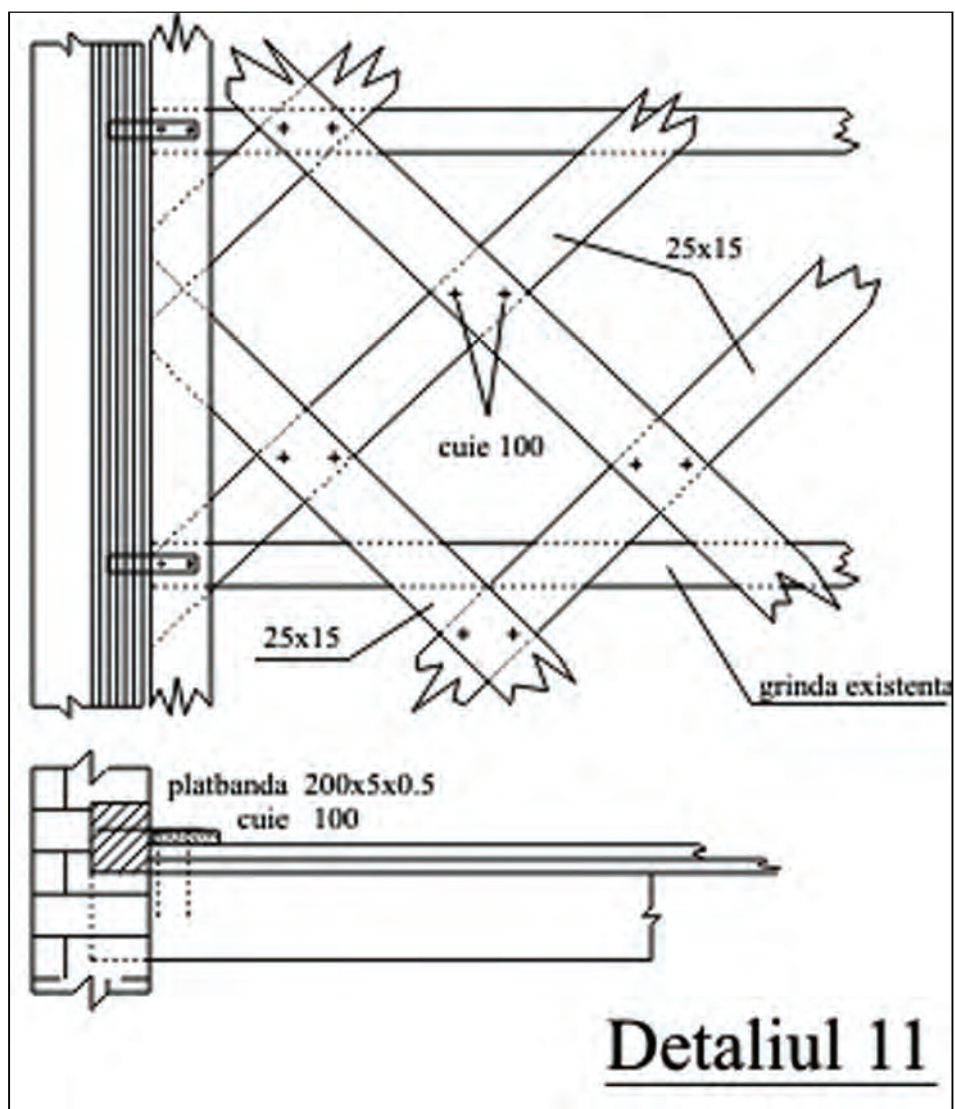
⁸ Detaliul a mai fost folosit și la alte lucrări ale autorului.

Varianta 5. Dacă apreciem că șaiba poate fi mai puțin solicitată se poate utiliza Detaliul 9. Oricum platelajele se scândură trebuie legate de centurile de beton armat chiar și pe zidurile intermediare .

În concluzie un planșeu de lemn poate fi adus la situația să joace rolul unei șaibe rigide prin adoptarea unor detalii corespunzătoare. Apreciem că se pot realiza cu ocazia unei consolidări detalii despre care nici măcar nu li se poate imputa că ar fi extrem de complicate! Însă considerăm că a lăsa un imobil în stadiul în care a fost creat acum un mare număr de ani într-o regiune seismică, ar fi să ne aflăm în prezența unei greșeli de neiertat!

Reconstituirea prin analogie a catapetesmei bisericii „Sf. Dimitrie” din Hârlău - ctitorie a lui Petru Rareș

*Ioan Pop
Mircea Gheorghiu*

Amintită de Grigore Ureche în „Letopiseț”, biserica „Sf. Dimitrie” a fost construită de Petru Rareș după modelul bisericii „Sf. Gheorghe” a lui Ștefan cel Mare din aceeași localitate (c. 1535); nu se mai păstrează pisania veche, restaurată și împodobită „ca dintru întâi” de Iordache Cantacuzino-Deleanu, mare spătar, cu ajutorul locuitorilor, în 1779.

În urma unui scurt-circuit la instalația electrică a bisericii, în vara anului 1998 s-a produs un incendiu cu foc mornit care a distrus aproximativ 1/3 din catapetesmă. Piese componente ale acesteia au ars, fie în întregime până la carbonizare, fie parțial, în diferite stadii de carbonizare, astfel încât această treime a necesitat înlocuirea completă cu lemn nou. Cealaltă zonă a catapetesmei de aproximativ 2/3 a rămas neafectată de incendiu, fiind doar puternic afumată.

Datorită simetriei specifice catapetesmelor din bisericile de rit ortodox față de o axă mediană din dreptul crucii de deasupra catapetesmei, porțiunea pierdută la incendiu a putut fi reconstituită în între-

gime, prin analogie cu elementele componente originale care se păstraseră în partea opusă, identice fiind ca formă, dimensiuni și ornamentație.

În felul acesta, au fost confecționate din lemn de tei prin debitare, profilare, sculptare, traforare, finisare elementele pentru întreaga parte stângă a iconostasului care, într-o etapă următoare (actualmente în curs de derulare) este integrată cromatic corespunzător; respectiv, acoperită cu foiță de aur în zonele mai proeminente. Au fost reconstituite (pictate) inclusiv icoanele aferente, utilizându-se documentația fotografică de specialitate, păstrată de la restaurările anterioare.

Completări cu lemn nou la o icoană după eliminarea lemnului carbonizat

Elemente ornamentale confecționate conform martorilor originali

Ușa diaconescă și zonele aferente după reconstituire

Fortificații la zona superioară a catapetesmei

Blaturile la două icoane noi confecționate după modelul original

Aspecte din timpul restaurării

Montare ultimilor elemente componente reconstituite

Locuințe boierești neoclasiche din Iași

Ioan Sasu

Prezentarea articolelor anterioare referitoare la Locuințele boierești neoclasiche din Iași s-a făcut având parcurse până acum următoarele capitole:

- Cap. A. Considerații generale privind istoria orașului Iași.
- Cap. B. Evoluția caselor boierești în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.
- Cap. C. Analiza tipurilor de case și palate boierești neoclasiche din Iași.
 - 1 a. Case boierești aparținând boierimii mărunte sau păturii negustorești.
 - 1 b. Case boierești ce păstrează influențele arhitecturii locuinței tradiționale cu boltă pentru trăsuri.

În continuare vom prezenta case boierești ce păstrează influențele arhitecturii tradiționale cu salonul având latura mică spre exterior, dar care nu au boltă pentru trăsuri.

1. c. 1. **Casa Cantacuzino-Pășcanu** (Casa căsătoriilor din Iași)

a) Scurt istoric:

Adresa: Str. Vasile Alecsandri, nr. 8.

Datată: ante 1819.

Regim de înălțime: Subsol parțial (plamlat) + P +1E

Aria construită (A_c) = 539 mp, A_{dc} = 1071 mp

b) Cercetarea de arhivă:

Prima mențiune este în *Planul de situație al orașului Iași* întocmit de Joseph Bayardi fiind atribuită logofătului Canta.

Casa devine apoi proprietate a familiei Cantacuzino-Pășcanu, așa cum rezultă din *Planul orașului Iași* întocmit de Fred Peytavin.

În anul 1900 devine sediul Primăriei Comunale Iași. Au fost întocmite în anul 1913 schițe pentru modificarea funcționalului, de către arhitectul N. Ghika.

Din 1971 clădirea a devenit sediul unor publicații și reviste locale. Zona unde a fost subsolul util a funcționat „Cafeneaua Literară” până când nivelul apei subterane s-a ridicat făcând încăperile neutilizabile.

Datorită deselor schimbări de funcțiuni s-au făcut și modificări în poziția și mărimea golurilor de uși și ferestre. Clădirea are subsol parțial (plombat), parter și etaj.

Parterul este mai puțin înalt decât etajul, având inițial (probabil) o „bască” foarte mare boltată ce nu comunică cu etajul.

La unele încăperi de la parter se mai păstrează bolți din zidărie de cărămidă bine executate. Putem presupune existența unei bolți pentru trăsuri încorporată casei.

Casa a avut și beciuri ce astăzi sunt abandonate. Plastica arhitecturală este de fractură neoclasică, cu influențe din Rusia.

Decorația interioară a fost distrusă. Pereții sunt din zidărie de cărămidă cu grosimi între $0,37 \div 1,10$ m, executați din cărămizi pline cu mortar de var.

La etaj se găsește salonul mare marcat în volumul casei prin avancorp și prin decroșarea pe înălțime.

Prin reamenajarea spațiului interior s-a rupt legătura firească prin scara principală care face legătura dintre parter la etaj, aceasta făcându-se printr-o scară neadecvată acestei funcțiuni. Scara principală prin modificări succesive și prin rezolvări inabile servea ca legătură între etaj și parter cu evacuarea direct afară.

Planșeul peste parter este executat în plan centru și bolți tip „A. Vella” (cu deschideri de $\approx 7,50$ m) executate îngrijit. Planșeele peste etaj sunt din lemn cu grinzi așezate alăturat, pe direcția scurtă a încăperii. S-au descoperit tuburi ceramice pentru coșurile de fum înglobate structurii de rezistență a zidăriei.

c) Caracteristici:

- intrare pe axul transversal al casei;
- bolți „A Vella” pe toată traveea mediană (deschidere $\approx 7,50$ m), un efort constructiv deosebit, posibil pentru boltă de trăsuri transversal casei;
- dispunerea salonului mare la etaj cu latura mică în fațada posterioară;
- traveea transversală este exprimată în cele două fațade (principală și posterioară) prin cornișă ridicată, intrarea principală fiind accentuată printr-un fronton triunghiular;
- simetria fațadelor nu se regăsește în ordonarea planului.

1. c. 2. Casa Dimitrie Beldiman (Palatul Copiilor)

a) Scurt istoric

Adresa: Str. Săulescu, nr. 10, Iași.

Dată: ≈ 1819

Regim de înălțime P+E

Aria construită: (A_c) = 476,0 mp, (A_{dc}) = 952,0 mp

b) Cercetare de arhivă

- 1898 mai 6. Se dă rămă zidul de incintă spre strada Săulescu și se face grilaj în vederea alinierii.

- 1916 august 8. Se cercetează soliditatea imobilului

- 1920 iunie 23. Din aprilie proprietar „Regia Monopolurilor”

- 1928 iulie 11. Se fac reparații.

- 1933 septembrie 19. Este depozit C.A.M. (Casa Autonomă a Monopolurilor). Se fac transformări, tencuieli, zidărie. La stradă se face grilaj din stachete fasonate. Sunt planuri parter și etaj cu transformări: se fac uși noi, se închid uși și ferestre, se desfac ziduri vechi și se fac ziduri noi interioare.

- 1933 august 16. Autorizație pentru reparații la casă și grilaj conform planuri. Zidurile vor fi din cărămidă arsă presate cu mortar de var gras și nisip aspru de carieră. Toate tencuielile interioare și exterioare.

- 1933. Prin aliniere i se dă teren din stradă (64 mp). Conform plan de situație. Există contract de vânzare-cumpărare din 10 octombrie 1933.

c) Caracteristici

- intrare în axul longitudinal al casei prin peron prevăzut cu balcon ce deservește etajul unu (modificare executată în primul deceniu al secolului al XX-lea);

- salonul de la etaj are latura mică spre exterior;

- particularitate

- salon rotund în fațada posterioară în axul longitudinal al casei;

- pe latura de sud camere cu terminație absidală;

- accesul la etaj și planșeul din beton peste parter este rezultatul unor modificări contemporane.

1. c. 3. Casa Burchi-Zmeu

a) Scurt istoric

Adresa: Str. Zmeu, nr. 3.

Datată: 1800-1832.

Regim de înălțime: P+E; beci existent plombat.

Aria contruită: (Ac) = 568,0 mp, Adc = 1136 mp.

b) Cercetarea de arhivă

Pe amplasamentul actualei case exista o construcție de la mijlocul secolului al XVII-lea. Actuala casă a fost construită în perioada 1800-1832.

Casa a ars în incendiul din 1827 și a fost refăcută. La sfârșitul secolului al XIX-lea era proprietatea familiei Burchi. La începutul secolului următor funcționat în clădire Institutul de Surdo-Muți. După cel de-al doilea război mondial a fost sediul mai multor instituții de stat.

După 1990, casa a fost închiriată mai multor firme particulare, fundații și sedii de confederații sindicale. Sub clădire se află un beci cu bolți în leagăn din piatră.

- 1897 aprilie 10. Autorizație pentru reparații radicale (proprietar Maria I. Burchi). Se repară ziduri, dușumele, plafoane, se refac uși și ferestre.

- 1897 aprilie 17. Casa de locuit, uși și ferestre noi, acoperiș nou.

- 1906 februarie 10. Zidul de incintă era crăpat, constatare făcută de reprezentanții primăriei. Este somat proprietarul să dărâme zidul.

- 1907 septembrie 15. Autorizație pentru:

- schimbare parte din ferestre;

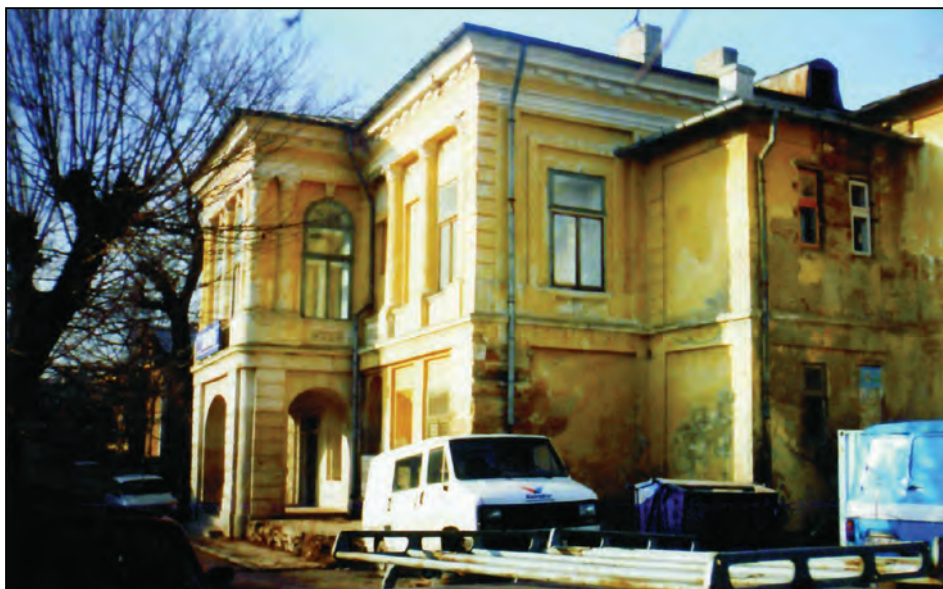
- reparare tencuieli.

- 1920 august 23. Proprietar „Jandarmeria” care face reparații.

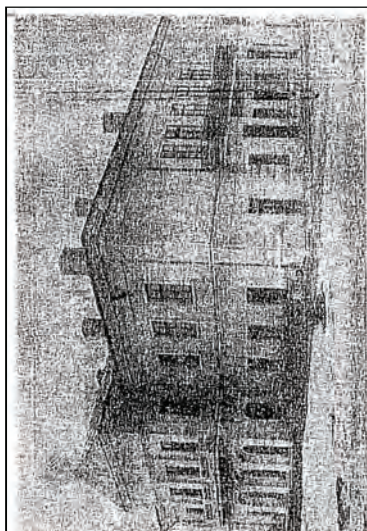
- 1940 august 2. Proprietar „Institutul de Surdo-Muți”. Se fac reparații interioare și exterioare.

c) Caracteristici

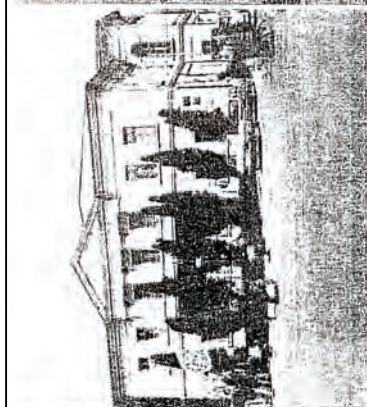
- acces în axul principal, dar cu scară decalată pe latura lateral dreapta;
- boltă îngustă ce nu permitea accesul trăsurilor;
- rezalitul din fațada principală format la etaj de latura mică a salonului principal;
- dispunerea simetrică a camerelor față de axul principal;
- înălțimea mai mare a salonului de la etaj față de celelalte camere nu este exprimată prin înălțimea diferită a cormișei;
- lipsă fronton la fațadă.

Casa Burchi-Zmeu

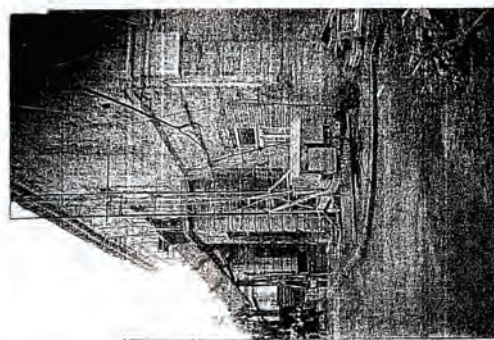
Casă Cantacuzino-Paşcanu (Str. Vasile Alecsandri, nr. 8). Vedere dinapre-nord-est.

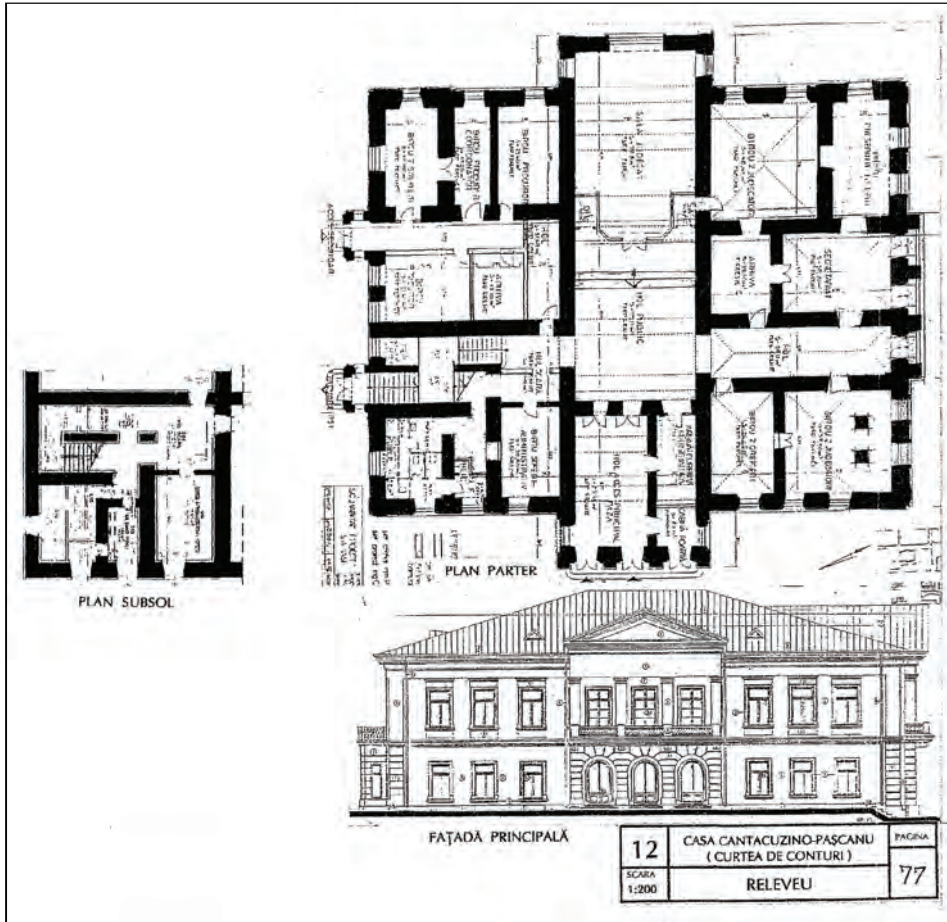
401. Casa Iacub Cantacuzino-Paşcanu, construită în stilul secolului al XVIII-lea.

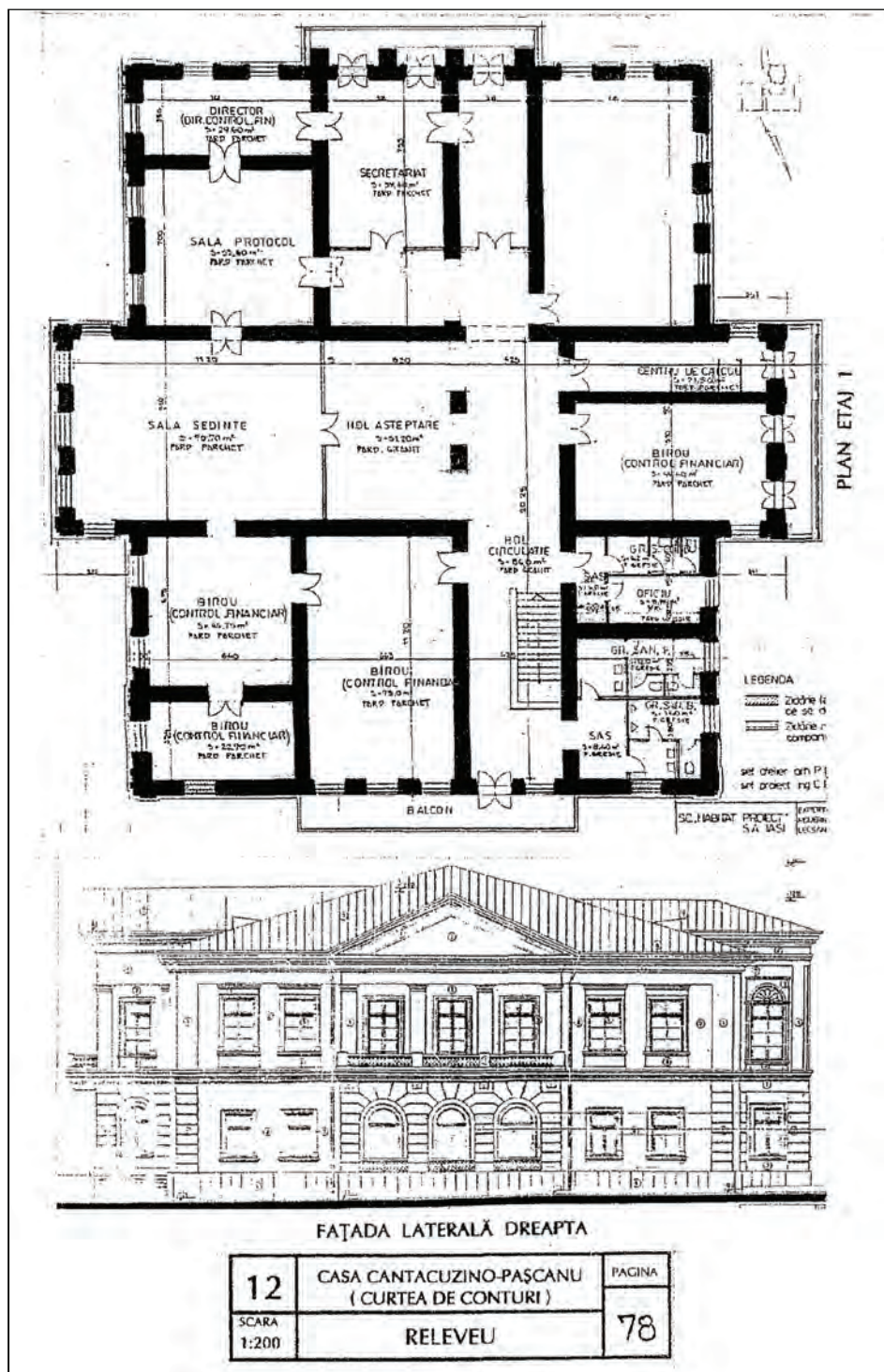

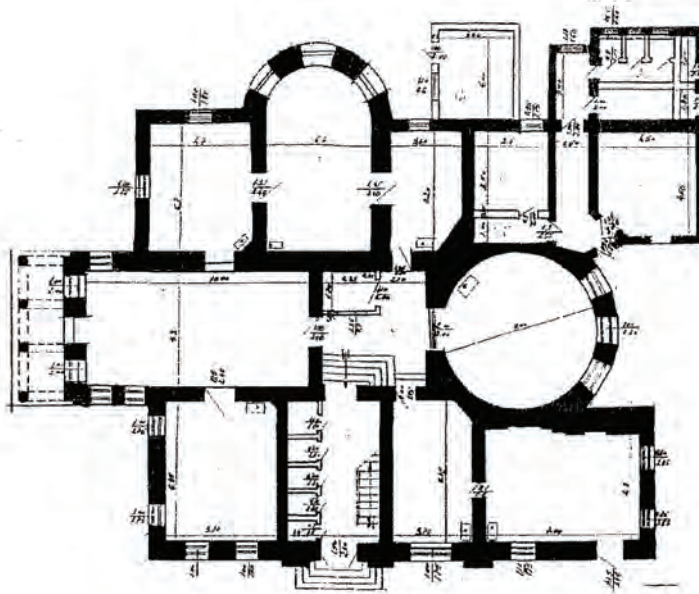
Casă Vasile Alecsandri (Str. Vasile Alecsandri, nr. 8). Vedere dinapre-sud-est.

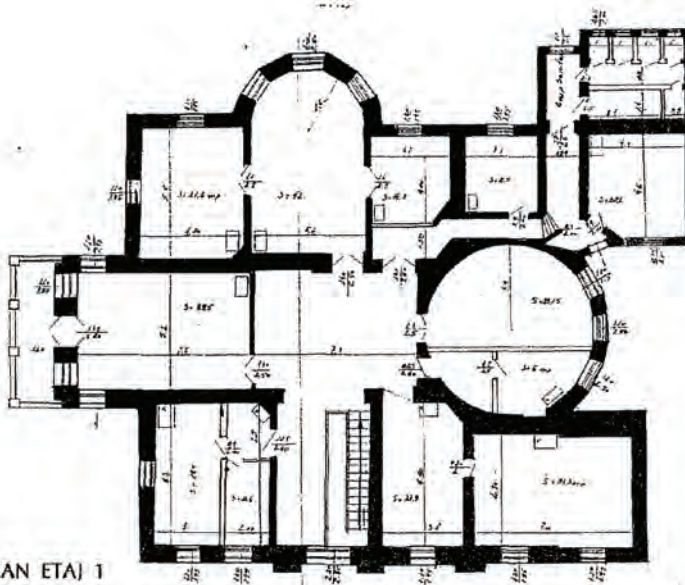
12	CASA CANTACUZINO-PĂȘCANU (CURTEA DE CONTURI)	PACINA
	Fotografii	76

PLAN PARTER

PLAN ETAJ 1

14	CASA DIMITRIE BELDIMAN	PAGINA
SCARA 1:200	RELEVU	86

Patrimoniu

Câteva considerații în legătură cu punerea în valoare a monumentelor istorice laice, în orașele contemporane din teritoriul extracarpatic

Mircea D. Matei

Într-o comunicare pe care o prezentam, cu mai mulți ani în urmă, la Viena, în cadrul unui Simpozion internațional, organizat tocmai pentru a dezbate ideea generoasă a locului pe care poate (iar după opinia multor participanți la dezbateri, chiar *trebuie*) să îl ocupe monumentele istorice laice, în orașele modernizate ale epocii contemporane, consideram că am motive să-mi exprim optimismul, în ceea ce privește evoluția pe termen mediu a situației din România. Temeiurile acestui optimism erau reprezentate de dezvoltarea rapidă a cercetărilor de pe urma cărora erau scoase la lumină (sau deja fuseseră) monumente de caracter necultural, în aproape toate orașele medievale românești extracarpatic, care jucaseră un rol mai mult sau mai puțin notabil în istoria Moldovei sau a Țării Românești.

În cadrul prezentei intervenții, o primă precizare mi se pare, nu numai bine venită, ci chiar necesară: concentrarea discuțiilor asupra monumentelor neculturale și-a găsit, după opinia tuturor participanților la manifestarea amintită, o justificare suficientă în chiar faptul că, atât prin caracterul, cât și – decurgând din aceasta – prin funcțiile lor, monumentele religioase din mediul urban constituiau unități bine definite în orașele medievale. Indiferent dacă beneficiau sau nu de incinte proprii, lăcașurile de cult ale orașelor medievale au fost ridicate în zone deja construite și tocmai de aceea ele nu au jucat, decât în extrem de rare cazuri, un rol important în definirea planimetricii orașelor respective.

Nu același lucru se poate spune, însă, despre monumentele neculturale, dintre acestea din urmă un loc important trebuind să fie rezervat acelor complexe de arhitectură, care erau legate, într-o măsură mai mică sau mai mare, de un factor politic, central sau local, într-un proces istoric bine conturat. Iar dacă preferința noastră, în intervenția de față, se îndreaptă spre reședințele voievodale, opțiunea nu are un caracter subiectiv, ci are justificări științifice temeinice, de o complexitate pe care ne vom strădui să o evidențiem cel puțin pe câteva planuri.

Fără să ne propunem a readuce în discuție problema vechimii principalelor noastre orașe medievale din Moldova și Țara Românească și a cadrului politic în care – după opinia majorității istoricilor români – s-a petrecut procesul

modelării structurilor lor incipiente (proces unanim considerat ca fiind extrem de complex), în discuția de față ni se pare suficient să amintim că, în spațiul românesc extracarpatic, centrele urbane formate în jurul unei reședințe feudale reprezintă excepții cu totul notabile, Curtea de Argeș și Suceava fiind singurele care ar putea ilustra, în spațiul românesc din afara Carpaților, o tipologie bogat materializată în teritoriile din Europa Centrală și în vestul continentului nostru. Mai mult decât atât, în ciuda faptului că teoria „târgurilor de vale” – emisă și bogat argumentată de P. P. Panaitescu – continuă să își afle contestări printre istoricii români actuali, numeric vorbind, tipologia așezărilor urbane medievale românești constituite potrivit „schemei” propuse de marele istoric citat mai înainte presupune un cu totul alt raport între așezarea incipient urbană și elementele feudale locale: acestea din urmă și-au stabilit reședințele în așezări deja constituite, devenind beneficiarele prosperității economice pe care viitoarele orașe o vor cunoaște, între a doua jumătate a secolului al XIII-lea și mijlocul secolului următor.

Mijlocul secolului al XIV-lea reprezintă, însă, după cum se acceptă în unanimitate, o adevărată piatră de hotar în evoluția societății românești extracarpatic, în ansamblul ei, constituirea statelor medievale românești Țara Românească și Moldova ilustrând un salt calitativ incontestabil.

Limitarea importanței și semnificației acestui salt calitativ la domeniul vieții politice ar constitui, însă, o gravă eroare și, din păcate, această eroare este destul de frecvent prezentă în istoriografia românească. Într-adevăr, în destul de puține cazuri se analizează impactul pe care l-a avut constituirea statelor medievale românești de-sine-stătătoare asupra vieții orașenești din spațiul extracarpatic, chiar și specialiști reputați mulțumindu-se să remarce doar faptul – just în esență, dar insuficient analizat în formele lui concrete –, că, o dată cu constituirea statului, ca formă de organizare politică superioară, și a Domniei, ca instituție, orașele încep să intre, tot mai pronunțat, în orbita intereselor domniei (de unde și nesfârșitele discuții despre acel *dominium eminens*, îndreptățirea juridică a considerării domnului drept stăpân absolut asupra Țării, în general, și asupra orașelor, în special). Dar ce însemna, de fapt, și prin ce s-a materializat considerarea orașelor extracarpatic drept proprietate domnească? Ori, răspunzând la această întrebare (chiar după o introducere care a putut să pară, unora, prea amplă), intrăm, cu adevărat, în miezul problemei care ne preocupă, astăzi, aici.

Prin eliminarea din discuție a contribuției feudalității locale din perioada prestatală la *formarea* orașelor medievale românești, singura direcție către care trebuie îndreptată atenția noastră este aceea a contribuției autorității centrale la *dezvoltarea* centrelor urbane extracarpatic, a căror formare și evoluție (chiar dacă destul de lentă și încă puțin cunoscută, și astăzi) *înainte* de constituirea

statelor medievale românești de-sine-stătătoare este o certitudine. Ori, dincolo de principiile juridice, care reglementau raporturile dintre *instituția domniei* și orașele celor două țări române extracarpatică, singura formă concretă pe care o îmbracă politica domniei față de aceste orașe rămâne implantarea curților domnești în cele mai importante dintre ele, această inițiativă manifestându-se, plenar, chiar în cursul primelor decenii de după constituirea statelor românești.

Acceptate unanim, dar aprofundate neîndestulător (uneori, aprecierile având un caracter pronunțat declarativ), consecințele benefice ale prezenței domnești în cele mai importante orașe est – și sud carpatice vor continua să rămână insuficient de bine definite, dacă nu vor fi urmărite mutațiile produse în planimetria orașelor, ca urmare a implantării acestor curți, care erau, în egală măsură, reședințe private domnești, sedii politice și administrative, reședințe de garnizoane militare și, nu în ultimul rând, foacare de viață spirituală. Cum, însă, nu dorim ca, în paginile de față, să depășim cadrul tematic pe care ni l-am propus (prin chiar titlul intervenției noastre), ne mulțumim să restrângem discuția la importanta problemă a măsurii în care curțile domnești au influențat evoluția planimetriei orașelor în care ele au fost implantate.

În legătură cu problema enunțată, ni se pare obligatoriu să atragem atenția asupra a două situații, ambele prezentate în aproape totalitatea lucrărilor de specialitate, și anume: în primul rând, este sigur că *nu se poate vorbi* despre aplicarea unei reguli generale, de care domnia a ținut seama în amplasarea curților domnești, în orașele în care acestea au existat. Într-adevăr, dacă la Suceava, la Iași, la Vaslui sau la Târgoviște curțile domnești s-au ridicat în zone periferice ale spațiului locuit în momentul construirii reședințelor voievodale, la Curtea de Argeș constituirea centrului urban s-a produs *în funcție de vechea reședință a voievodului local*, Seneslau, iar faptul că Basarab I., „Întemeietorul”, ca și urmașii lui au folosit amplasamentul acesteia nu a mai produs modificări notabile în dezvoltarea planimetrică ulterioară a așezării civile de aici.

În celelalte cazuri semnalate mai sus se poate vorbi, cu adevărat, despre rolul important jucat în evoluția planimetrică a respectivelor orașe, numai că această apreciere trebuie să țină seama, obligatoriu, de un fundal cronologic, stabilit fără echivoc, în care poate fi plasat importantul proces al constituirii *tramei stradale* inițiale a respectivelor centre orașenești. Ori, după părerea noastră, tocmai această problemă de cronologie cunoaște divergențele cele mai notabile, în istoriografia românească.

Am fost și am rămas partizanul opiniei că cele mai multe confuzii le produce tendința multor specialiști români de a data foarte timpuriu apariția unei trame stradale în cele mai vechi orașe extracarpatică, în ciuda faptului că o astfel de organizare teritorială a spațiului orașenesc locuit se situează, potrivit concepțiilor amintite, într-un stadiu de evoluție a acestor așezări, în

care economia specific urbană era destul de slab consolidată, ca proces intern. Fără să o declare explicit, partizanii datării timpurii (înainte de mijlocul secolului al XIV-lea) a constituirii tramei stradale a principalelor centre orașenești extracarpătice se simt destul de strâmtorați și, în consecință, pun totul pe seama rolului decisiv jucat de drumurile comerciale de tranzit în figurarea tramei stradale a unor orașe ca Suceava și Târgoviște, iar atunci când este vorba despre un oraș ca Bacăul se evită formularea unor explicații plauzibile.

Ce se întâmplă, însă, *după* implantarea curților domnești cele mai timpurii în orașele extracarpătice? După părerea noastră, abia existența acestor complexe aulice poate oferi explicația plauzibilă a apariției unei trame stradale durabile în diferite orașe, dispunerea teritorială a unor complexe stabile cu funcții economice (piețe cu profil bine definit, târguri periodice etc.), apariția unor cartiere meșteșugărești – care, nu întâmplător, încep să se contureze la scurt timp după apariția curților domnești și, destul de vizibil, în funcție de locul ocupat de acestea în planul orașelor –, abia această constatare conducându-ne la stabilirea unei ordini cronologice și cauzale firești în desfășurarea procesului alcătuirii tramei stradale de durată, în fiecare dintre orașele în care o curte domnească este sigură.

Este de la sine înțeles, că un grup de probleme istorice atât de bogat și complex ar merita o discuție amplă și aprofundată, realitate de care suntem pe deplin conștienți. Cu toate acestea, ne vom mulțumi, în partea finală a intervenției noastre, să atragem atenția asupra unei realități întristătoare:

1) În ciuda eforturilor (unele, chiar, de lungă durată) făcute, în comun, de către arheologi și arhitecți, din motive asupra cărora nu vrem să ne oprim aici, imaginea pe care o avem asupra curților domnești este departe de a fi socotită îndestulătoare. Exceptând Curtea de Argeș și Târgoviștea, în nici unul din orașele care au gazduit astfel de complexe aulice nu se poate vorbi despre o încununare deplină a eforturilor specialiștilor, cronologia, dispunerea planimetrică succesivă și, nu în ultimul rând, raportarea cauzală a dezvoltării teritoriale a centrelor urbane în funcție de reședințele private domnești rămânând doar de domeniul unor doleanțe ce se vor materializa, nu se știe când;

2) Chiar dacă este adevărat că, într-o mare măsură, ansamblurile de zidărie care constituiau curțile domnești au suferit distrugerii masive, între secolul al XVII-lea și cel abia încheiat, nici un fel de scuză nu poate fi acceptată, pentru ceea ce s-a petrecut în perioada post-belică. Oricât de dură ar putea părea această apreciere, arhitecților le revine o foarte mare parte din vina ne-punerii în valoare a fostelor curți domnești. Într-adevăr, se poate spune că marea bătălie pentru punerea în valoare a fostelor reședințe domnești – prin includerea acestora, cu funcție de piese de rezistență, în spații care urmau să se construiască – a fost pierdută în perioada de după 1960. Că lucrurile

au stat așa, putem ilustra (cu profundă părere de rău) prin ceea ce s-a petrecut la Suceava. Renunțând la detalii (deși amintirea lor ar contura, și mai bine, gravitatea răspunderilor), ne mărginim să amintim că, nu autoritățile locale administrative și politice au distrus trama stradală și importante monumente ale vechii Suceve, ci ușurința iresponsabilă a arhitectului-șef al județului (Emil Latiș), care și-a asumat trista răspundere de a convinge factorii de decizie în sistematizarea orașului că Hanul Langer nu merita păstrat și restaurat, aceeași ușurință iresponsabilă conducând, și la dispariția unei importante străzi a vechiului oraș, singura zonă în care se mai păstrau construcții care meritau restaurate (printre care se aflau ateliere ale meșteșugarilor suceveni din secolele XVIII-XIX).

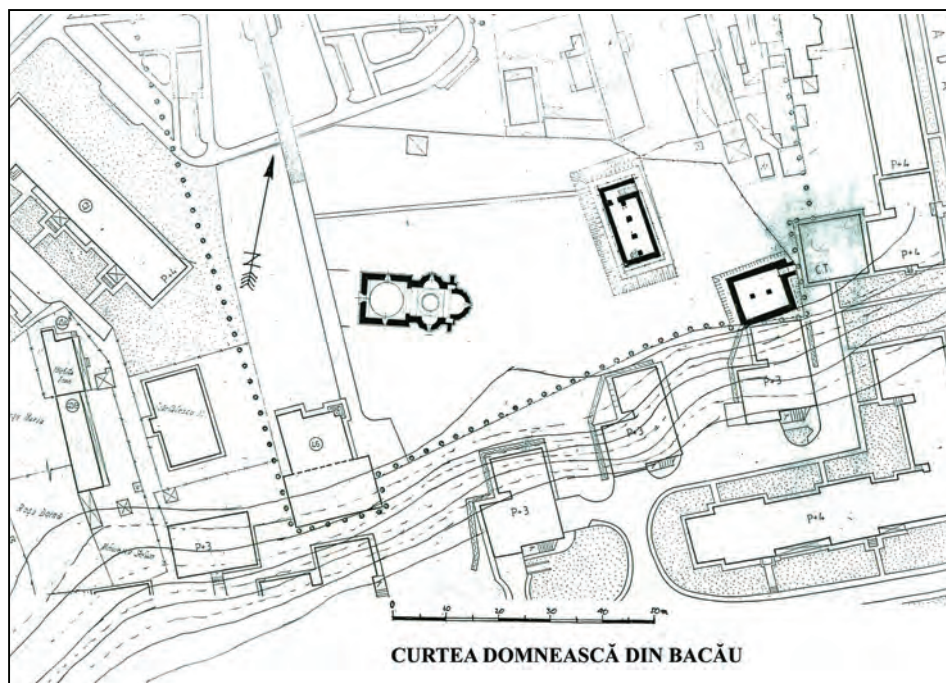
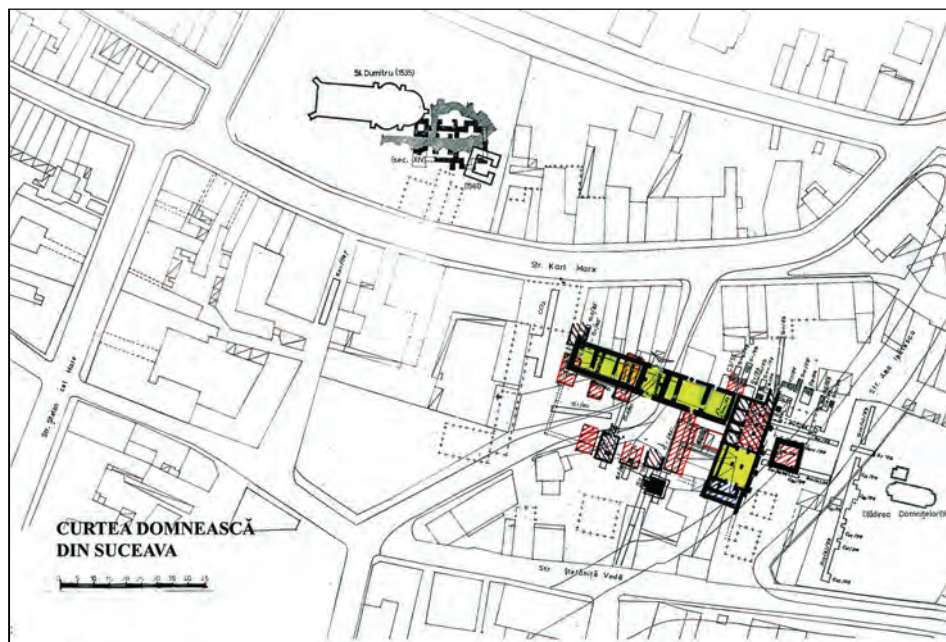
În aceste condiții, conservarea unei bune părți a centrului vechii Suceve – în care curtea domnească și-ar fi găsit un loc special – a rămas doar o șansă pierdută, iar dacă ridicarea unor construcții în jurul acestui complex va continua în ritmul ultimilor ani, curtea în care au trăit Petru I Mușatinul, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Alexandru Lăpușeanu și Vasile Lupu va fi complet sufocată, sub privirile neputincioase ale celor care văd în monumentele vechii Suceve adevărate mărturii de civilizație românească;

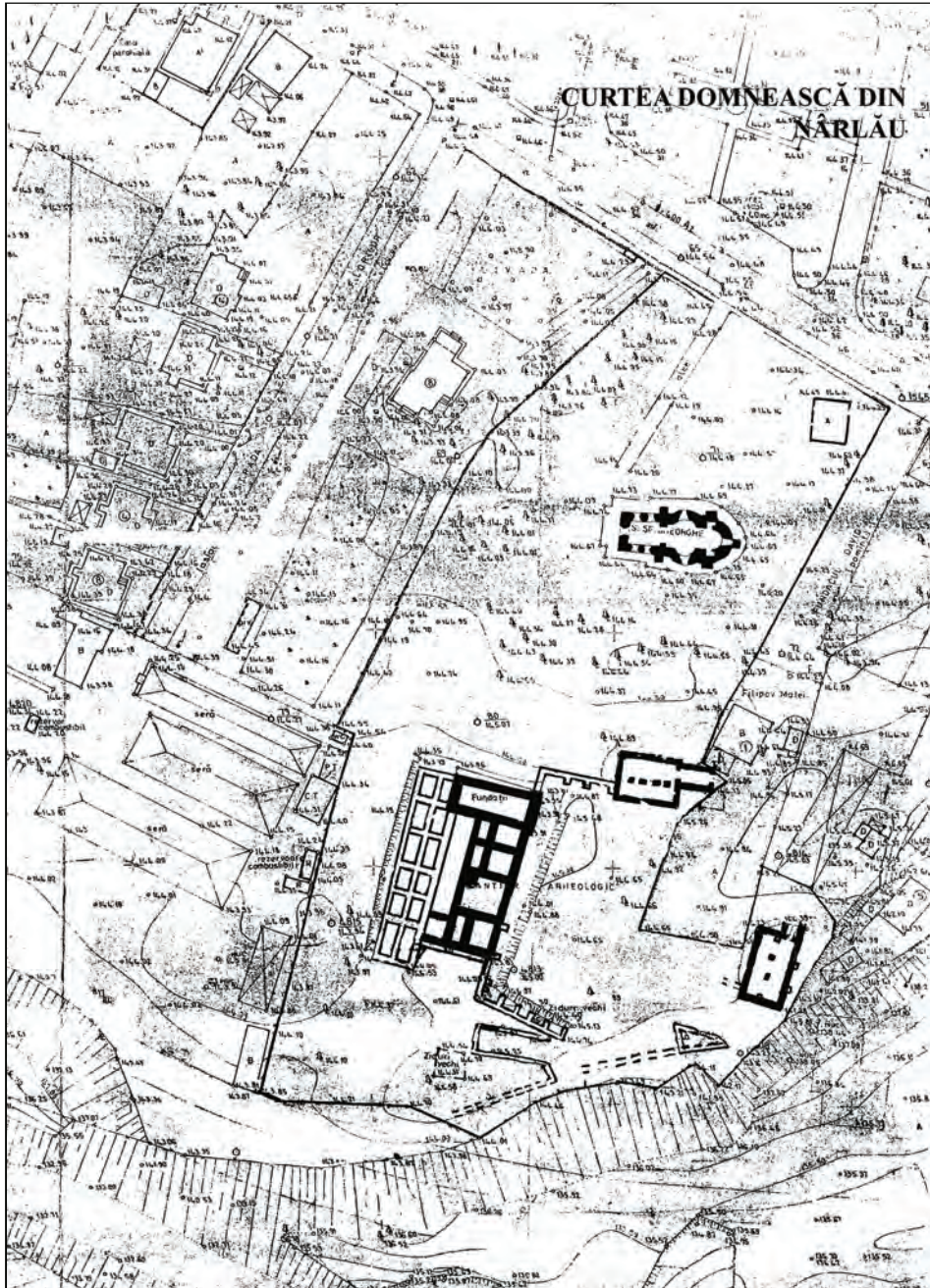
3) Pentru a încheia intervenția pe care mi-am propus-o în manifestarea științifică prezentă, voi invoca două situații care, credem că veți fi de acord, ar merita analizate din mai multe unghiuri, ceea ce noi, însă, nu avem răgazul să facem aici. În primul rând, este vorba despre ceea ce se mai păstrează din curtea domnească de la Hârlău, acest complex – datorită poziției sale periferice în cadrul orașului actual – putând fi pus în valoare numai dacă ar fi inclus într-un ansamblu unitar cu biserica alăturată lui. În acest caz s-ar mai putea obține informații suplimentare, cu privire la densitatea și disponerea locuirii medievale din jur, zona s-ar putea transforma într-o adevărată bijuterie urbanistică medievală.

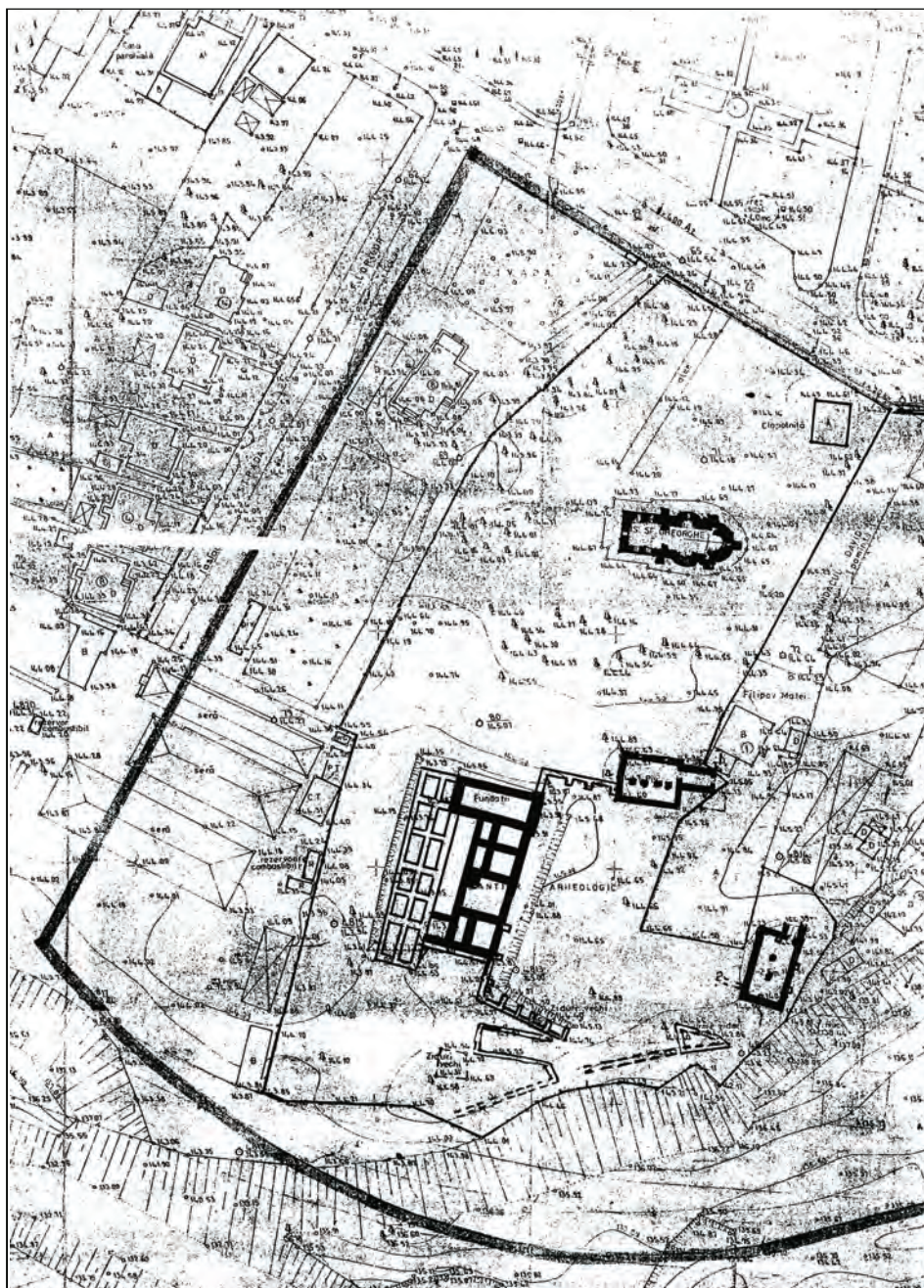
În schimb, despre situația de la Vaslui nu există nici un motiv de optimism, fie și moderat. Nu există nici o îndoială, că, la Vaslui se întâlnește situația cea mai întristătoare din toate orașele noastre medievale care au gazduit curți domnești, tot aici înregistrându-se un adevărat paradox. Într-adevăr, deși toponimul „Curții domnești” (nu am înțeles nici o dată de ce s-a preferat pluralul!) desemnează un spațiu relativ bine localizat și, mai ales, în ciuda faptului că un inimos și competent colectiv de arheologi (condus de către regretatul și prețuitul nostru coleg și prieten Alexandru Andronic) reușise, în anii '60 ai secolului trecut, să scoată la lumină una din componentele complexului aulic, descoperirile au fost tratate cu atâta lipsă de interes, încât, nu numai că nu s-a încercat consolidarea și, eventual, reconstituirea parțială a construcției, dar locul a devenit un adevărat depozit de gunoi al orașului și, nu în ultimul rând, spațiul preferat pentru construirea unui mare număr de garaje, cu sau fără aprobările de rigoare.

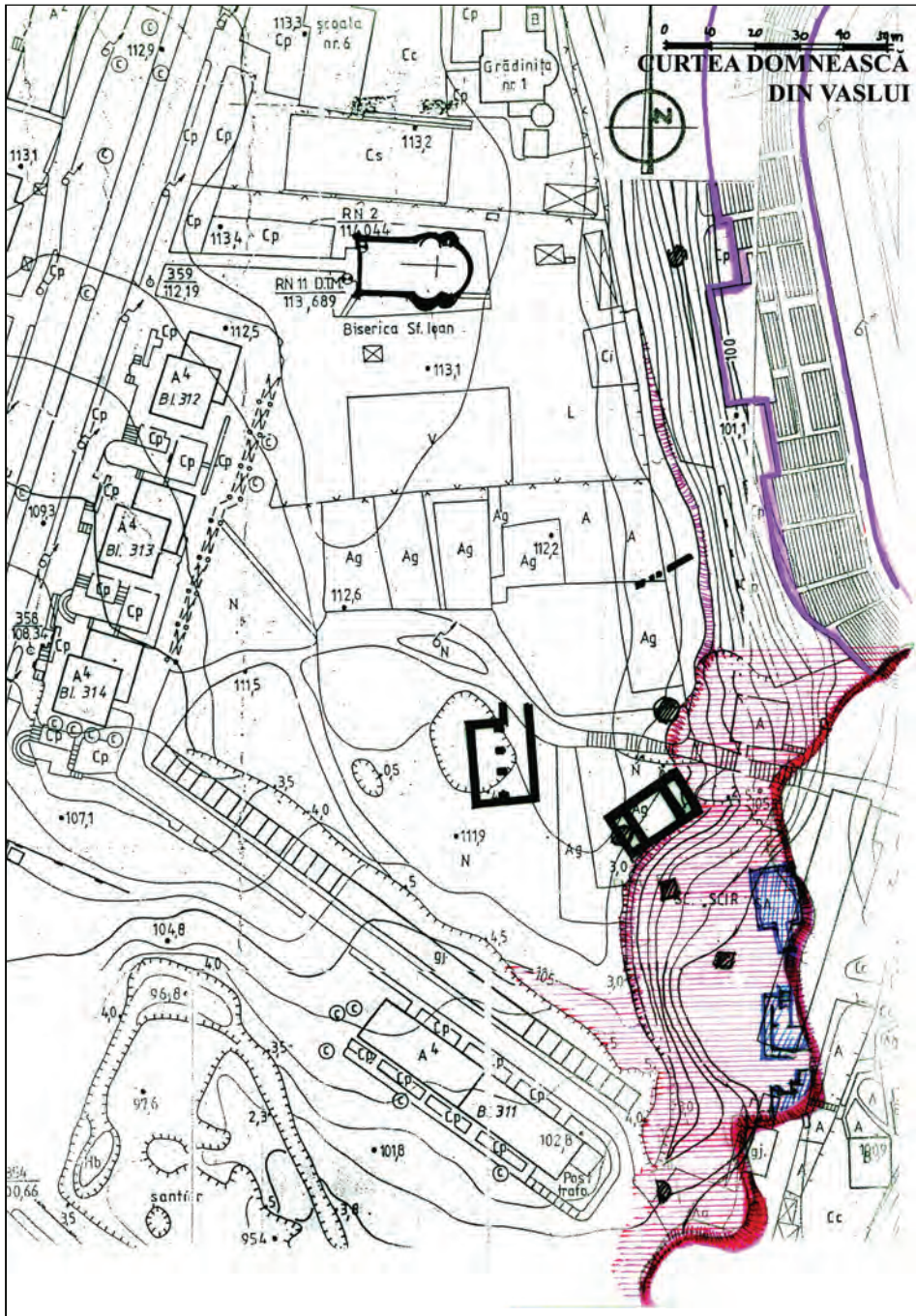
În aceste condiții, încercarea – meritorie dar nefinalizată, din păcate a autorităților locale, de a se porni de la ceea ce era cunoscut, pentru a se identifica noi construcții ale complexului medieval, s-a lovit de atât de mari dificultăți de ordin financiar încât numai efortul lor material nu a putut conduce la rezultatele dorite. Mai mult încă: demersurile întreprinse de aceleași autorități locale de a se realiza, pe locul fostei curți domnești, un atât de necesar „parc istoric” nu s-au finalizat, din motive pe care preferăm să spunem că nu le cunoaștem.

Ajunși la capătul intervenției noastre, nu putem evita aprecierea că problema punerii în valoare a curților domnești din Moldova și Țara Românească este departe de a fi rezolvată, și aceasta cu atât mai puțin cu cât nici măcar cercetarea lor nu se află într-un stadiu mulțumitor. Oricât de tentați ar fi unii dintre domniile voastre să ne reproșeze lipsa pronunțată a optimismului în paginile de față, ne asumăm conștient acest risc, cu atât mai mult cu cât, nici măcar din bine cunoscutele P.U.G.-uri nu reiese o preocupare specială pentru repararea erorilor de până acum.

Monumentul între protecție și realitate

Anca Maria Zamfir

Mărturiile arhitecturale și urbane sunt un element fundamental al istoriei și culturii Europei, care transcend frontierele naționale și barierele ideologice. Ele conferă, totodată, fiecărui oraș, calitatea sa specifică, propria personalitate. Având în vedere conceptul de *oraș istoric*, ne propunem să aducem în discuție anumite aspecte ale intervenției umane asupra zonei istorice a orașului Brașov, din punctul de vedere al adecvării acestora la cerințele conservării patrimoniului arhitectural, care se constituie ca valoare istorică, estetică și, nu în ultimul rând, culturală.

*„Materialul brut al orașului istoric este constituit, în esență, din formele urbane care au supraviețuit în orașul contemporan. Conceptul a avut diferite înțelesuri și conține elemente derivate din caracteristicile intrinseci ale ambientului construit, dar și valorile și atitudinile cu privire la el...”*¹.

Funcția reprezentativă a arhitecturii ca legătură între trecut și prezent, calitățile artistice și semnificația istorică justifică și impun conservarea ei, determinând atitudinea față de orașul istoric. Aceasta s-a concretizat în politica europeană în privința conservării și restaurării monumentelor și a ansamblurilor istorice, care constituie, împreună, patrimoniul arhitectural.

Carta de la Veneția (1964) definește noțiunea de monument istoric: *„toate creațiile arhitecturale, izolate sau grupate, care poartă mărturia unei civilizații particulare, a unei evoluții semnificative sau a unui eveniment istoric”*². Se are în vedere, în primul rând, salvagardarea autenticității monumentului. De asemenea, se stipulează: *„conservarea unui monument o implică pe cea a unui cadru la scara sa”*³ - aceasta însemnând că un monument nu este un element izolat. El formează *un tot cu ambientul său*, nu numai din rațiuni *estetice*, ci și datorită faptului că acesta îi conferă toată *semnificația culturală sau funcțională*. Monumentele reprezintă valori culturale și artistice, sunt *simbolurile unei culturi, ale unei civilizații*. Ele se constituie, de asemenea, în atracții turistice căpătând, prin aceasta, o valoare economică. Nu în ultimul rând, mărturiile culturale și afective, ele sunt elemente ale cadrului vieții.

¹ G. J. Ashworth, J. E. Tunbridge, *The Tourist – Historic City*, John Wiley & Sons Ltd., Chichester, 1994.

² G. H. Bailly, *Le patrimoine architectural. Les pouvoirs locaux et la politique de conservation intégrée*, Editions Delta, Vevey, 1975.

³ *Ibidem*, p. 13.

Carta de la Veneția definește și noțiunea de sit urban sau ansamblu istoric: „o grupare de construcții constituind o aglomerare care, prin omogenitate și prin unitate arhitecturală și estetică, prezintă prin ea însăși un interes istoric, arheologic sau artistic”⁴. Și în acest caz este vorba de un tot a cărui omogenitate în ceea ce privește coerența stilurilor într-un mediu urban construit într-o anumită epocă sau coerența volumelor, proporțiile, materialele, să determine ca juxtaponerea unor clădiri aparținând unor epoci diferite să dea un ansamblu de volume armonios. *Unitatea* reprezintă *acordul armonios între mai multe monumente*, între mai multe ansambluri de edificii *de naturi foarte diverse* sau între un monument și anturajul său construit. Ca și în cazul monumentelor, interesul artistic și istoric justifică prezervarea ansamblurilor istorice. Ele sunt un patrimoniu colectiv inestimabil, cu valoare culturală, economică, de cadru de viață și de echilibru social.

Atât monumentele, cât și ansamblurile istorice sunt supuse factorilor de degradare: acțiunea timpului, a naturii și, nu mai puțin periculoasă, cea a omului. Se impune o politică de protejare a lor nu numai la nivelul legislației, ci și la nivelul conștiinței individului⁵.

Am făcut această poate prea lungă introducere pentru a prezenta, totuși foarte pe scurt, cerințele la care trebuie să ne raportăm în relația cu monumentele și cu ansamblurile istorice, cerințe a căror ignorare, din diverse motive, putând duce la mutilări, uneori ireversibile, ale fondului arhitectural și, prin aceasta, la pierderea unei părți a identității noastre.

Din punct de vedere teoretic, România s-a raliat acestor cerințe. Legea nr. 422 din 18 iulie 2001 privind protejarea monumentelor istorice definește monumentul, ansamblul și situl, prevăzând clar statutul acestora, protecția lor, condițiile în care se poate interveni asupra lor, persoanele abilitate să o facă și sancțiunile care se aplică în cazul nerespectării prevederilor ei.

Având în vedere situația din punct de vedere teoretic, în concordanță cu legislația internațională și cu legile bunului simț (situația ideală), o incursiune în teren nu este lipsită de interes. Ea arată situația reală a monumentelor. Pe lângă cele fericite, care s-au bucurat de un tratament în concordanță cu prevederile legii, multe sunt lăsate în paragină, asupra multora se intervine neprofesionist, punându-se în pericol autenticitatea sau chiar viața lor. Între situația ideală și situația reală există o discrepanță evidentă și îngrijorătoare.

Doresc să aduc în discuție cazul Brașovului, cu mențiunea că am avut în vedere nu numai imobile care au statutul oficial de monumente istorice (sunt incluse în lista monumentelor istorice), ci și imobile care, deși au calitățile

⁴ *Ibidem*, p. 15.

⁵ Pentru comentariile referitoare la stipulările Cartei de la Veneția, vezi Bailly, *op. cit.*, *passim*.

unui monument istoric, constituind mărturii cultural-istorice semnificative din punct de vedere arhitectural, istoric, artistic și social, nu au fost incluse, din diferite motive (ar fi de discutat și acestea), în lista monumentelor istorice. Ele nu se constituie în valori ale arhitecturii universale, sunt doar umile valori locale, mărturii ale dezvoltării urbanistice și ale vieții orașului, creionând imaginea acestuia. Multe dintre ele se află în zona vechii cetăți a Brașovului, ea însăși rezervație de arhitectură (LMI 2004: 126 BV-II-s-A-11295 Centrul istoric - Cetatea Brașovului municipiul BRAȘOV NE).

Structura Brașovului medieval, așa numitul centru vechi, este clasică: o incintă înconjurată de ziduri, care are ca nucleu piața (Piața Sfatului, dominată de Biserica Neagră și de Casa Sfatului), și o tramă stradală care pornește de aici înspre extremități. În exteriorul acestei incinte sunt vechile cartiere Schei, Brașovul Vechi și Blumăna, care au constituit, până la al doilea război mondial, orașul Brașov.

Fondul construit al orașului vechi, care se constituie în rezervații de arhitectură (Cetate⁶, Schei⁷), constă din fragmente ale fortificațiilor Brașovului medieval (ziduri pe laturile E și V, câteva turnuri și bastioane⁸) și din clădiri datând din secolele XV – XIX. Majoritatea datează din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, acestea din urmă înghițind uneori clădiri mai vechi și dând dominantă arhitectonică a orașului vechi, zonă care se constituie acum în orașul istoric.

Intervențiile din ultimii ani asupra clădirilor din zona istorică a Brașovului nu au fost întotdeauna fericite. Imaginea orașului este amenințată, prin aceasta fiind amenințată însăși moștenirea noastră istorică și artistică. Avem în vedere integrarea unor clădiri inadecvate în ansamblul fondului arhitectural vechi, intervenții nefericite asupra clădirilor, a structurii și aspectului fațadelor, firmele și reclamele și, nu în ultimul rând, atitudinea față de oraș.

⁶ LMI 2004: 126 BV-II-s-A-11295 Centrul istoric - Cetatea Brașovului municipiul BRAȘOV NE.

⁷ LMI 2004: 127 BV-II-s-B-11296 Ansamblul urban „Șcheii Brașovului”, municipiul BRAȘOV.

⁸ LMI 2004: 120 BV-II-a-A-11294 Ansamblul fortificațiilor orașului municipiul BRAȘOV Alea Brediceanu Tiberiu, str. sec. XIV-XVII; 121 BV-II-m-A-11294.01 Latura sud-vestică: Bastionul Țesătorilor - azi municipiul BRAȘOV Alea și Str. Coșbuc George sec. XIV-XVII; 122 BV-II-m-A-11294.02 Latura nord-vestică: Bastionul Măcelarilor, municipiul BRAȘOV Str. Barițiu George 32 (Bastionul sec. XIV-XVII; 123 BV-II-m-A-11294.03 Latura nord-estică: Bastionul Tăbăcarilor municipiul BRAȘOV Str. Republicii 53-55 (curtină și sec. XIV-XVII; 124 BV-II-m-A-11294.04 Latura sud-estică: Bastionul Postăvarilor, municipiul BRAȘOV Str. Castelului 146 (Bastionul sec. XIV-XVII; 125 BV-II-m-A-11294.05 Elemente de fortificare exterioară: Turnul (sic!) municipiul BRAȘOV Dealul Warthe (Turnul Negru - sec. XIV-XVII, Turnul Alb, zidul ce delimita spre sud- vis-à-vis de Bastionul Fierarilor.

Integrarea unor clădiri inadecvate din punct de vedere stilistic și estetic într-un ansamblu istoric s-a făcut contrar principiilor arhitecturii și ale conservării ansamblurilor istorice, care prevăd, printre altele, integrarea armonioasă a unei noi clădiri în ansamblul deja existent. Ea a atins, din fericire, mai puțin rezervația de arhitectură a Cetății, afectând, însă, cartierul Schei, rezervație de arhitectură vernaculară, ansamblu a cărui omogenitate este amenințată de implantarea unor clădiri supradimensionate, care, din punct de vedere stilistic, nu au nici o legătură cu acesta. Multe dintre vechile case au dispărut, fiind înghițite de construcții tributare gustului straniu al proprietarilor și dorinței lor de a-și arăta puterea financiară.

Intervenții nefericite asupra clădirilor. Nu de puține ori, acestea se fac nu numai din ignoranță, ci și fără probleme de conștiință, aducându-se ca argument lipsa clădirii din lista monumentelor istorice, deci lipsa calității ei oficiale de monument. Voi da ca exemplu cazul hotelului „Coroana”. Proiectat în anul 1909, pe principii moderne, de arhitecții Albert Schuller și Oskar Goldschmidt, ridicat în anii 1909-1910, hotelul era singura clădire din oraș care păstra destinația inițială a majorității spațiilor și decorația interioară Jugendstil de sorginte müncheneză (plafoane casetate, guri de încălzire și de aerisire, grilaje și aplici decorative din alamă). În anul 2004, în spațiul fostului restaurant apare o bancă și toate acestea dispar. Argument: clădirea nu este pe lista monumentelor istorice (de ce?).

Nu de puține ori, aceste intervenții nefericite se fac cu concursul arhitecților.

Starea de degradare în care se află unele clădiri din oraș. Fosta Bancă Națională Săsească, opera aceluiași Albert Schuller, ridicată în anul 1906, prima construcție Jugendstil din Brașov, se prezintă astăzi cu fațadele coșcovite și mâncate de apa care curge pe ziduri din burlanele sparte, cu elemente decorative căzute. Clădirea a fost renovată numai în interior, în anul 2002, pentru a adăposti mai multe instituții publice. Ca o ironie a sorții, aici își are sediul și Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național, în cadrul căreia funcționează și Direcția Monumentelor Istorice. Multe alte clădiri din centrul vechi al orașului, datând din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, pline de chiriași sau cu proprietari săraci, se prezintă ca niște bătrâne știrbe, cu cornișe și elemente decorative căzute, coșcovite, ciupite de vreme și de oameni. Unele dintre ele au fost, la vremea lor, casele cele mai mari și mai frumoase din Brașov.

Intervențiile asupra structurii și a cromaticii fațadelor au afectat masiv zona Cetății, cu precădere Piața Sfatului, strada Republicii și strada Mureșenilor. Modificarea fațadelor pentru noi vitrine, uneori spargerea lor pentru crearea unor noi căi de acces, schimbarea dimensiunilor și a formei

deschiderilor, montarea de geamuri termopan (cu distrugerea ancadramentelor din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea) au distrus unitatea multora dintre ele fragmentând, în același timp, unitatea frontului stradal.

Dar cea mai frecventă și mai frapantă intervenție asupra fațadelor constă în zugrăvirea acestora în culori inadecvate, puternice, ne specifice epocii în care au fost construite casele și în total dezacord cu fațadele clădirilor învecinate. Pigmenții cu care se zugrăveau casele în secolele trecute aveau o gamă cromatică unitară, mai stinsă, determinată de natura lor, departe de violența pigmentilor chimici actuali. Unitatea tonală a fost distrusă de gustul unor proprietari, care a adus în centrul orașului culori tari, caracteristice, până nu demult, caselor de la periferia satelor – vezi mai ales anumite nuanțe stridente de verde și albastru. Acestea li se adaugă nuanțe, năucitoare prin violența lor, de roșu, verde, galben, orange și brun, prezente uneori în combinații șocante pe o singură fațadă. Produse ale unei industrii și ale unui comerț care au generat și hrănesc o modă îndoielnică, ele satisfac gustul unor proprietari a căror ignoranță în ceea ce privește aspectul din trecut al orașului ar putea fi scuzată, dacă nu s-ar combina cu indiferența totală față de faptul că, în mediul urban, clădirile sunt într-o relație directă unele cu altele, ca părți ale unui ansamblu coerent, a cărui armonie era reglementată, până în secolul trecut, de conducerea orașului. Există voci care susțin această cromatică violentă, aducând ca argument exemple din Germania sau Franța, fără a lua în considerare specificul local, care colorează acolo intens clădirile, întotdeauna în armonie. Cine poate contesta frumusețea minunatului oraș Colmar, cu casele sale vopsite în culori vii, ca în cărțile de povești? Dar a zugrăvi la Brașov cu verde veronese o casă aflată pe un fond stradal dominat de culori stinse, fără a lua în considerare armonia cromatică a ansamblului, care nu a fost niciodată viu colorat, trădează nu numai necunoașterea adevărului istoric, ci și indiferența celui care nu se poate încadra în comunitate. Zugrăveala cuprinde uneori brutal și elementele de plastică arhitectonică, încându-le plasticitatea sub un strat gros de pigment, așternut cu o indiferență totală. Elanul merge mai departe, la acoperirea ancadramentelor din piatră cu un strat colorat de zugrăveală sau, ca în cazul Casei Negustorilor (restaurantul Cerbul Carpatin), cu vopsirea lor în ulei.

Distrugerea unității cromatice a fațadelor culminează cu zugrăvirea lor în culori diferite, în funcție de numărul proprietarilor clădirii. Mai ales în centrul vechi al orașului, frapează disonanța cromatică dintre etaje și parter. De regulă, etajul găzduiește locuințe, ai căror chiriași nu au bani sau nu sunt dispuși să investească în zugrăvirea fațadei casei în care locuiesc. Aceasta este în multe cazuri coșcovită, lăsând să se vadă, prin rănile deschise, succesiunea de culori pe care le-a avut de-a lungul timpului. Parterul, în schimb,

este destinat, în general, spațiilor comerciale. Proprietarii sau chiriașii acestora se consideră îndreptățiți să coloreze, după criteriile estetice proprii, ne luând în considerare o elementară integritate cromatică a fațadei, zona care le aparține. Rezultă monstruoziții, care se amplifică atunci când la parter sunt două magazine și partea fiecăruia de fațadă primește altă culoare. Așa se face că vom întâlni, mai ales în centrul vechi al orașului, clădiri din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, multe dintre ele monumente istorice protejate prin lege, cu fațade bicolore și tricolore.

Problema cromaticii fațadelor în centrele istorice a fost soluționată în orașele europene prin reconstituiri de ansamblu, fiecare clădire fiind în acord cromatic cu celelalte, contribuind astfel la armonia întregului. Centrul vechi al Brașovului oferă stridente cromatice care rănesc ochiul și spiritul, jignind patrimoniul arhitectural.

Firmele și reclamele plasate fără discernământ, uneori acoperind o mare parte a fațadelor, ascunzând, în unele cazuri, valoroase elemente de arhitectură⁹, având proporții, design și texte în disonanță cu clădirile pe care sunt amplasate, se constituie și ele, de multe ori, în factori de mutilare a monumentului și a orașului.

Ațiunii destructive a unora dintre locuitorii orașului asupra vechilor ziduri ale cetății, din care s-au aprovizionat cu piatră, i se adaugă mizeria din unele curți din spatele caselor, care se întind până la acestea. Lipsa de respect a locatarilor față de aceste ziduri și față de ei înșiși le-a transformat în simple delimitări ale curților, năpădite de vegetație și de gunoaie.

Trebuie amintită aici și acțiunea distructivă a celor care iau monumentele cu ei. Este ceea ce s-a întâmplat cu Fântâna Rudolf. Axul acestei fântâni arteziene, ridicată în anul 1894 în parcul Rudolf, era decorat cu trei nimfe din bronz și cu trei lei la picioarele lor, care susțineau platanele din bronz în care cădea apa înainte de a ajunge în bazin. Aflată în centrul orașului, într-o mare intersecție, la câțiva metri de Cercul Militar, ea a fost mutilată în anul 2002 când, într-o noapte, nimfele și leii au dispărut. Au rămas pentru un timp platanele, dar acum nu mai există nici ele. Singur bazinul din care țâșnește jalnic ceea ce a mai rămas din axul fântânii amintește că acolo a fost frumoasa Fântână Rudolf, protejată de Legea monumentelor istorice¹⁰.

Folosirea vechiului centru al orașului ca scenografie pentru diferite manifestări „culturale” (vezi cazul Pieței Sfatului la Festivalul „Cerbul de Aur”, Festivaluri ale berii, concerte rock și de muzică populară etc), dincolo

⁹ Vezi, de exemplu, casa din Piața Sfatului nr. 4, singura casă din oraș care are pe fațadă un balcon sprijinit pe coloane, acoperit acum în întregime de două mari reclame.

¹⁰ LMI 2004: 903 BV-III-m-B-11856 Fântână arteziană municipiul Brașov în fața Casei Armatei, sec. al XIX-lea.

de efectul distructiv asupra monumentelor generat de vibrațiile provocate de nivelul foarte înalt al sunetului, pune și problema condiției monumentelor în acest context¹¹. Pe durata acestor manifestări, Casa Sfatului, vechea primărie a Brașovului, al cărei nucleu datează din secolul al XV-lea, se proiectează, cu modestie, în spatele toaletelor publice care o înconjoară.

Avem, într-adevăr, o lege care protejează monumentele istorice. Din punct de vedere teoretic, stăm bine. Din punct de vedere practic, puterea ei de protecție este limitată. Cazul Brașovului nu este singular. Ce se întâmplă cu vitraliile 1900 de la Oradea, cu clădirile din zona peninsulară a Constanței, cu clădirile 1900 din Arad, cu clădirile și picturile murale „restaurate” de nespecialiști, cu atâtea monumente care zac în decrepitudine pentru că „nu sunt bani” sau nu este interes sau interesul proprietarului nu coincide cu acela al monumentului?

Europa își protejează realmente clădirile vechi. Restaurează și păstrează. Nu am văzut termopane la Strasbourg, în orașul vechi. Dar am văzut casele neciobite, obloanele vechi, lemnul conservat, ancadramentele din piatră nevopsite în culori de ulei de cine știe ce nou proprietar orășenizat de curând și toate acele mici nimicuri care dau farmecul și personalitatea unei case și unui oraș.

Depersonalizând și desfigurând mediul urban, aceste schimbări afectează calitatea mediului de viață al locuitorilor. Totodată, ele privesc memoria colectivă - instrument esențial al progresului umanității - de mărturiile tangibile ale experienței secolelor precedente. Vandalismul epocii noastre trebuie să ia sfârșit. Nu este nevoie să fii cultivat pentru a înțelege că nu se poate crea sau înnoi un ambient armonios făcând abstracție de ceea ce există. Este suficient puțin bun simț pentru a admite că „viitorul are o inimă antică”¹².

¹¹ Din fericire, în anul 2006, „Cerbul de Aur” nu s-a mai ținut la Brașov, scutind astfel clădirile din centrul vechi al orașului de efectele sale nocive.

¹² G. H. Bailly, *op. cit.*, p. 5.

Fosta Bancă Națională Săsească, strada Michael Weiss nu.22

Strada Republicii

Piața Sfatului nr. 3. Ancadrament renescentist îmbunătățit cu neon

Strada Republicii nr. 28. Ancadramente distruse de montarea geamurilor termopan

Strada Mureșenilor nr. 3. Contoare montate pe peretele pictat al gangului de intrare în curte

Fântâna Rudolf la începutul secolului XX

Piața Sfatului nr. 4

Imaginea Casei Sfatului în timpul
„Cerbului de Aur”

Strada Republicii nr. 7. Reclamele acoperă fațada casei

Despre „locul” catolicilor din Iași

*Stela Cheptea
Bobi Apăvăloaiei*

În ultimii ani, în literatura de specialitate s-a acordat o atenție deosebită genezei orașului medieval extracarpatic și, în primul rând, a celui din teritoriul estic, fapt ce se datorează îmbogățirii documentației, celei scrise adăugându-i-se informația obținută pe cale arheologică, astfel încât coroborarea celor două surse a îngăduit concluzii mai mult decât interesante. În context, s-a evidențiat rolul pe care l-au avut „oaspeții” în statornicirea structurilor urbane, deoarece în veacul trecut subiectul a fost privit diferit de cercetători în funcție de baza documentară sau de indicațiile ideologice. Astfel, unii dintre istoricii din perioada antebelică au pus pe seama coloniștilor întemeierea orașelor noastre, iar, după anii '50, subiectul a fost în bună parte ignorat ori s-a dat prioritate absolută factorului local, astfel că numai în ultimele decenii ale veacului trecut cercetările arheologice și-au impus rezultatele.

În studiile noastre din ultimul timp s-a formulat concluzia conform căreia din a doua jumătate a secolului al XIV-lea domnii Moldovei, în efortul lor de organizare a statului, au dat o atenție deosebită drumurilor comerciale și așezărilor în curs de urbanizare, chemând, în baza unor privilegii, coloniști din Transilvania, Polonia sau din centrul și apusul Europei, unde regiuni întinse au fost greu încercate la mijlocul veacului de ciumă și foamete¹. „Oaspeții” vor contribui, ca peste tot în Europa unde au fost primiți ori chemați, prin activitatea lor, la organizarea orașelor după modelul celor din țările de origine, la stimularea producției meșteșugărești și comerțului. Domnia, ca proprietară a orașelor, le-a condat un teren la marginea așezărilor unde noii veniți și-au organizat mahalaua cu case, ateliere și prăvălii în jurul bisericii și cimitirului adiacent. Dacă biserica era construită din piatră sau din lemn, faptul nu conta, deoarece avea aceeași semnificație și importanță, calitatea materialelor și mărimea lăcașului fiind determinate de numărul de credincioși și de puterea lor economică. Pentru armeni sau pentru evreii veniți mai târziu, biserica se identifica cu etnia, dar în cazul catolicilor aceasta era factorul ce-i unea pe coloniștii de diferite neamuri europene².

¹ Radu Manolescu, *Orașul medieval în Europa apuseană*, București, 1990, p. 62-63.

² Insistăm asupra faptului că nu trebuie făcută vreo confuzie între „oaspeții” veniți sau aduși din centrul și apusul Europei de domnie și populația românească de rit catolic venită, de-a lungul secolelor, din Transilvania, înainte de întemeierea statului Moldova și care s-a stabilit în satele înșirate de-a lungul văilor râurilor Moldova, Bistrița, Tortuș,

Primii „oaspeți” de confesiune catolică primiți în Iași au avut aceleași drepturi și, desigur, aceleași îndatoriri ca pretutindeni, ei primind din partea domniei bucata lor de pământ în *marginea* de sud-vest a perimetrului urban. Toți cercetătorii care au abordat această problemă au fost de acord cu identificarea sitului catolicilor, ca și cu cel al armenilor din *marginea nord-estică* a vechiului târg, unde se află și astăzi Biserica Armeană, și ne referim aici la cele trei importante monografii dedicate urbei, care sintetizează numeroase lucrări apărute anterior³. În același timp, istoricii au stabilit ca principal centru de interes al așezării urbane Curtea domnească încă din momentul edificării ei, adică de la începutul veacului al XV-lea. Oarecum nuanțat, cu ani în urmă, noi am avansat ipoteza conform căreia așezarea urbană din secolul al XV-lea *s-a restructurat în funcție de Curtea domnească*⁴, având în vedere descoperirile arheologice de pe latura vestică a terasei. Din cele prezentate, o contradicție a fost totdeauna evidentă. Pe de o parte, afirmația conform căreia „locul” catolicilor era amplasat la *marginea așezării*, pe de altă parte, siguranța istoricilor, bazată doar pe documentele din secolele XVI-XVIII, de a fixa, încă dintr-un început, Curtea domnească în nucleul inițial al Iașilor, iar, ca urmare, situl respectiv s-ar fi aflat chiar în mijlocul așezării urbane. Rezultatele cercetărilor arheologice, efectuate, cu întreruperi, după 1990 în preajma bisericii romano-catolice „Adormirea Maicii Domnului”, dar și în alte puncte din *marginea vestică* a orașului, ne-au îngăduit să concluzionăm că *această zonă (versantul vestic) a constituit nucleul cel mai vechi al orașului*⁵, mai ales că, pe o distanță de circa 500-600 m, se înșiră și azi cinci biserici, printre care și biserica romano-catolică, care au intrările orientate oarecum nefiresc spre pantă⁶,

Tazlău (vezi Stela Cheptea, *Episcopia Romano-Catolică Iași*, în vol. Nicolae Iorga. 1871-1940. Studii, coordonator Constantin Bușe, București, 2006, p. 114, nota 28).

³ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1974, p. 38-39; *Istoria orașului Iași*, C. Cihodaru, Gh. Platon, redactori responsabili, vol. I, Iași, 1980, p. 54; Al. Andronic, *Iașii până la mijlocul secolului al XVII-lea. Geneză și evoluție*, Iași, 1986, p. 37. Ulterior, aceeași părere a fost împărtășită și de Teodor Octavian Georghiu, Radu Radoslav, *Spațiu central al orașului medieval românesc extracarpatic din secolele XIV-XVI, spațiu al coeziunii sociale. Elemente pentru un studiu comparatist european*, în „Historia Urbana”, I, 1993, 2, p. 153 și urm.; Teodor Octavian Gheorghiu, *Cetățile orașelor. Apărarea urbană în centrul și estul Europei în Evul Mediu*, București, 2000, p. 88-89, 95-96.

⁴ Stela Cheptea, *Biserica romano-catolică „Adormirea Maicii Domnului” din Iași*, în „Europa XXI”, Iași, 1995, p. 278.

⁵ În partea vestică a orașului au fost făcute cele mai multe descoperiri datând din secolele al XIV-lea și al XV-lea (Stela Cheptea, *Din nou despre începuturile Iașilor*, în „Historia Urbana”, V, 1997, 2, p. 158-159, unde sunt menționate descoperirile arheologice).

⁶ Se știe că accesul firesc într-un lăcaș de cult se face dinspre zona cea mai aglomerată a orașului, respectând desigur orientarea est-vest. Accesul în bisericile de pe cornișa vestică a Iașilor ni se pare nefiresc deoarece astăzi s-a modificat structura urbană, centrul de greutate deplasându-se de pe pantă, spre est, în interiorul terasei.

acolo însă unde a ființat în vechime Ulița Ciubotărească⁷. La acestea se mai adaugă două biserici, având aceeași orientare spre pantă, Biserica Tălpăari și Biserica Banu. Ambele monumente au fost construite peste altele mai vechi⁸, stadiul actual al cercetărilor nepermițându-ne deocamdată o datare a acestora din urmă.

Trebuie să subliniem încă o dată faptul că săpăturile arheologice din situl actual al Episcopiei ne-au permis o nouă localizare a nucleului inițial al Iașilor. Aceste investigații au avut ca prim rezultat identificarea, pe întreaga suprafață, a unui strat de cultură datând din ultimele decenii ale secolului al XIV-lea și din veacul următor, căruia îi corespund și locuințe cu inventar specific urban. În al doilea rând, s-a reușit a se delimita, pe latura nordică a sitului, cimitirul bisericii de gospodăria misiunii și de locuințele orașenilor.

Cele mai vechi locuințe cercetate integral erau construite solid din bârne de stejar, fiind adâncite în sol, ca pretutindeni în orașele Moldovei medievale. O astfel de construcție a fost surprinsă pe latura de sud a lăcașului având în inventar cahle cu fața deschisă și olanul închis, olărie de uz comun specifică sfârșitului secolului al XIV-lea și începutul veacului următor. Datarea a fost confirmată de o monedă emisă de Vladislav Iagello (1386-1434). În apropiere, pe latura de est a bisericii, a fost descoperită o locuință asemănătoare, cu gârliciul în trepte, datată cu o monedă Petru II (1448-1449). Distanța mică dintre locuințe, precum și urmele de chirpic ars la roșu, bârnele carbonizate și materialele ceramice găsite în gropile mormintelor sau în alte complexe mai nou dezvelite în jurul bisericii ne indică posibilitatea existenței și a altor locuințe în zonă, probând faptul că, la sfârșitul veacului al XIV-lea și în primele decenii ale celui următor, zona era bine populată. Tot pe această parte a versantului, spre Curtea domnească, de fapt spre anexele ei gospodărești (Fânăria Gospod), au mai fost descoperite alte două locuințe, datând din aceeași vreme, care au fost găsite sub actuala Școală „Gh. Asachi”. Nu știm dacă acele ultime case din marginea orașului aparțineau „oaspeților” sau nu, deoarece în stadiul actual al cercetărilor nu s-a delimitat încă latura de sud a sitului catolic din primul veac al existenței lui.

În perimetrul nordic al bisericii situația se prezintă aproximativ la fel, stratul de cultură cu urme materiale specifice primelor decenii ale vieții urbane ieșene, deși suficient de răvășit de intervențiile ulterioare, a fost datat cu groși emiși de urmașii lui Alexandru cel Bun, fapt ce ne permite a considera că, la

⁷ Stela Cheptea, *op. cit.*, p. 161.

⁸ La Biserica Banu, în vara anului 2004, s-a făcut un sondaj în actualul pridvor, unde s-a dezvelit masa altarului aparținând vechiului lăcaș de cult, iar în vara acestui an (2006) s-a executat un mic sondaj în exterior, pe latura de nord a bisericii Talpalari, la nașterea absidei laterale din cea a altarului, demonstrându-se astfel că actualul monument stă pe o temelie mai veche.

sfârșitul secolului al XIV-lea și în primele decenii ale veacului următor, locuirea era intensă și unitară în perimetrul respectiv, care a constituit un cartier supus aceluiași sinistru. Se pare că, în secolul al XV-lea, locuirea în zonă s-a structurat, casele grupându-se în partea nordică a parcelei, unde două dintre cele cercetate aveau înțărările, nefiresc, spre nord, orientate însă la Ulița Săsească ori Ungurească. Construcțiile investigate ori numai semnalate, datate cu materiale specifice secolului al XV-lea dar și cu denari emiși de Materi Corvin, au dispărut prin incendiere, foarte probabil în urma unui raid al tătarilor care au pustiit Moldova între anii 1510 și 1513⁹.

Desigur, aceste locuințe puteau aparține oricui și, în aceste condiții, apare firesc întrebarea dacă putem preciza cumva, încă din secolul al XV-lea, „locul” catolicilor? Construcțiile dezvelite sau numai semnalate în situl cercetat aparțineau creștinilor de confesiune romano-catolică? Trebuie să formulăm aceste întrebări deoarece în literatura de specialitate s-a încetățenit părerea conform căreia biserica romano-catolică ieșeană este mai nouă și, ca urmare, „locului” ce i-a aparținut nu i s-a acordat poziția cuvenită în peisajul urban medieval¹⁰. Această situație a avut ca suport informațiile documentare târzii, din ultimele decenii ale secolului al XVI-lea. Primele știri despre lăcaș ajunsese până la noi fiind legate de lupta Papalității împotriva Reformei, Sf. Scaun trimițându-și emisarii și în Țările Române¹¹, iar în rapoartele sau însemnările lor de călătorie găsim referiri și la edificiul catolic din Iași¹². Biserica ungurească

⁹ Stela Cheptea, *Șase veacuri de istorie*, în vol. *Catedrala romano-catolică Iași*, Iași, 2005, p. 15 și urm.

¹⁰ Chiar dacă s-a demonstrat că biserica romano-catolică ieșeană este mult mai veche, unii cercetători continuă să împărtășească părerile încetățenite, împotriva oricărei evidențe, fapt de demonstrează că tradiția este cel mai greu de înlăturat (Fabian Doboș, *Ctitorul catedralei din Iași - Pr. Fidelis Rocchi*, în vol. *Catedrala romano-catolică Iași*, Iași, 2005, p. 63-67).

¹¹ Conciliul de la Trento (1542-1563) a fost important și pentru biserica romano-catolică din Moldova, deoarece a stimulat trimiterea de misionari papali pentru reorganizarea bisericii locale în spiritul reformelor adoptate la Conciliu. În rapoartele misionarilor s-au păstrat știri despre biserica și credincioșii catolici din Moldova. De altfel, printre multe alte măsuri Conciliul recomanda și convocarea frecventă a sinoadelor diecezane și provinciale unde urmau să se discute și să se ia măsuri de punere în practică a decretelor confirmate printr-o bulă de papa Pius al IV-lea (Ludwig Hertling S.J., *Istoria Bisericii*, ediție îngrijită de pr. prof. dr. Emil Dumea, Iași, 1998, p. 370-386). Ca urmare, în toamna anului 1642, s-a convocat un sinod diecezan la Cotnari (Iosif Gabor, *Parohia Catolică Iași*, 1986, în manuscris, p. 54-55), de la care preoții ieșeni nu puteau lipsi, iar, ca urmare a doleanțelor formulate, *De Propaganda Fide*, congregație nou înființată, a contribuit la înființarea unui școli iezuite la Iași.

¹² Prima mențiune documentară datează din anul 1586 (*Călători străini despre țările române*, vol. II, Maria Holban, redactor responsabil, București, 1970, p. 524-525).

este pentru prima dată menționată în documentele interne în anul 1629¹³. Penuria de informații scrise a fost suplinită doar de cercetările arheologice¹⁴. Stadiul actual al investigațiilor nu ne-a oferit încă șansa descoperirii lăcașului de cult din secolul al XV-lea, deoarece săpăturile arheologice nu sunt nici pe departe în situația de a ne permite concluzii definitive. Totuși, răspunsul la întrebările formulate mai sus vine firesc dacă luăm în considerare mormintele descoperite în secțiunile și casele practicate pe laturile de sud și est ale monumentului și care făceau, desigur, parte din cimitirul adiacent acelei prime biserici¹⁵. Ca argumente de necontestat pot fi aduse, deocamdată, două schelete, dezvelite în două secțiuni diferite, tăiate de fundațiile bisericii actuale ale cărei prime temelii au fost datate în primele decenii ale secolului al XVI-lea, morminte care, din păcate, nu aveau inventar. De cel mai mare interes, însă, în susținerea ipotezei conform căreia primele înhumări în cimitirul bisericii datează încă din secolul al XV-lea îl reprezintă materialul numismatic descoperit în inventarul altor morminte. Până în prezent cele mai vechi monede identificate deocamdată reprezintă exemplare emise sub Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Matei Corvin, Wladislav al II-lea etc. Mormintele cu monedele menționate nu sunt grupate într-o anumită parte a zonei cercetate și, în acest caz, nu suntem în măsură să presupunem unde se afla lăcașul de cult. Oricum, biserica a existat și a aparținut „oaspeților” ce au primit găzduire în marginea așezării ieșene, unii dintre ei ridicându-și casele, așa cum s-a văzut, chiar în preajma lăcașului lor de închinăciune. Pe baza datelor stratigrafice, putem deocamdată avansa ipoteza conform căreia această primă biserică a dispărut în același timp cu locuințele, foarte probabil, în primii ani ai secolului al XVI-lea, deoarece fundația aflată sub actualul monument a tăiat un strat de incendiu, care căpăcuieste și gropile celor mai vechi morminte dezvelite deocamdată.

Cercetările arheologice din ultimii ani¹⁶ ne-au dat posibilitatea să concluzionăm, cu prudența necesară și sub rezerva unor descoperiri viitoare, că locuirea din secolele XIV-XV se extindea de pe versantul vestic, incluzând vecinătățile și proprietățile actuale ale Mitropoliei, până în zona Bisericii Sf. Gheorghe-Lozonschi și ale Episcopiei romano-catolice delimitate, spre interiorul terasei, de fosta Ulița Mare.

¹³ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, I, editate de I. Caproșu și Petronel Zahariuc, Iași, 1999, nr. 194; N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 440 și 511, nota 96.

¹⁴ Stela Cheptea, *op. cit.*, p. 10 și urm.

¹⁵ *Ibidem*, p. 21 și nota 50

¹⁶ Ne referim la descoperirile arheologice din anii 2003-2006 din zona actualului Magazin „Moldova”.

La acestea se adaugă descoperirile din anul 2004 din str. Sf. Sava nr. 1¹⁷, din preajma Teatrului Național „Vasile Alecsandri”, dar și altele mai vechi, din curtea bisericii Sf. Sava, de pe locul actual al Finațelor Publice¹⁸ ori din fosta stradă Golia, aflată în fața Halei Centrale¹⁹, unde au fost documentate urme de viață urbană datând din veacurile XIV-XV. În același timp, cercetările ori supravegherea arheologică din mai multe puncte din aria cuprinsă între zidul de nord al incintei mănăstirii „Sf. Nicolae Domnesc” și perimetrul nordic al străzii C. Negri nu au surprins urme mai consistente de locuire din aceste prime secole. În ilustrarea situației din zonă, de cel mai mare interes au fost cercetările din preajma Magazinului Moldova, care s-au efectuat în scopul descărcării de sarcina arheologică a terenului pe care urma să se extindă o nouă aripă a magazinului. Pe suprafața de cca. 2.500 mp nu au fost descoperite construcții sau instalații mai vechi de mijlocul veacului al XVI-lea, ci numai un strat de cultură cu urme slabe de locuire, datând din secolele anterioare. Dezvelirea, pe latura de nord a Magazinului Moldova, a unei porțiuni din ulița Podul Vechi, cu front de case de ambele părți ale străzii și un atelier de producere a olăriei cu cinci cuptoare de ars ceramica în spatele frontului sudic de case, precum și a altui complexe cu trei cuptoare pentru ars olăria scoase la lumină pe latura vestică a magazinului, toate datând din veacul al XVII-lea, demonstrează că abia acum această parte a localității intra în circuitul urban. De altfel, săpătura pentru canalul de refugiu, executată, în această vară, pe latura de sud-est a magazinului, ne-a confirmat rezultatele cercetărilor anterioare, urmele incendiilor care au distrus locuințele din zona actualei străzi Anastasie Panu se încadrează cronologic la sfârșitul secolului al XVI-lea și în veacul al XVII-lea²⁰. Toate aceste documente arheologice sprijină afirmația potrivit căreia ulița Podul Vechi s-a deschis abia în a doua jumătate a

¹⁷ Parcela de la adresa amintită a fost cercetată arheologic în scopul eliberării terenului de sarcina istorică. Cu acel prilej a fost dezvelită o locuință adâncită în sol, care păstra încă porțiuni din două bârne de stejar de la talpa casei, din al cărei inventar făceau parte cahle cu fața deschisă și olanul închis, precum și ceramică de uz comun datând de la sfârșitul secolului al XIV-lea și de la începutul veacului următor. După dispariția prin incendiu a construcției și nivelarea locului, a fost ridicată o altă casă, datată tot pe baza materialului ceramic în secolul al XVI-lea. Și aceasta din urmă a căzut pradă unui sinistru. Din păcate, resturile casei au fost mult mai afectate de intervenții ulterioare.

¹⁸ Stela Cheptea, „Europa XXI”, III-IV, p. 290-291.

¹⁹ Al. Andronic, Stela Cheptea, *Curtea domnească din Iași*, în „Revista Monumentelor Istorice”, LIX, 1990, 2, p. 14-17 și notele 23 și 34.

²⁰ Rezultatele cercetărilor arheologice executate în jurul Magazinului Moldova sunt foarte importante pentru istoria Iașilor și, ca urmare, necesită o prezentare detaliată, care, desigur, depășește cadrul de față și necesită un studiu special.

veacului al XVI-lea, când Iașii, prin mutarea aici a capitalei, devin cel mai important oraș al Moldovei medievale. Ca urmare, Curtea domnească va fi atrasă din ce în ce mai mult spre viața urbană, terenul din preajma ei devenind important pentru activitățile meșteșugărești și, mai ales, comerciale, pământul căpătând repede preț în planimetria orașului. În contextul prezentat, de cel mai mare interes pentru istoria dezvoltării urbane a Iașilor îl capătă cercetarea locului pe care se va ridica, abia între anii 1637 și 1639, Mănăstirea Trei Ierarhi.

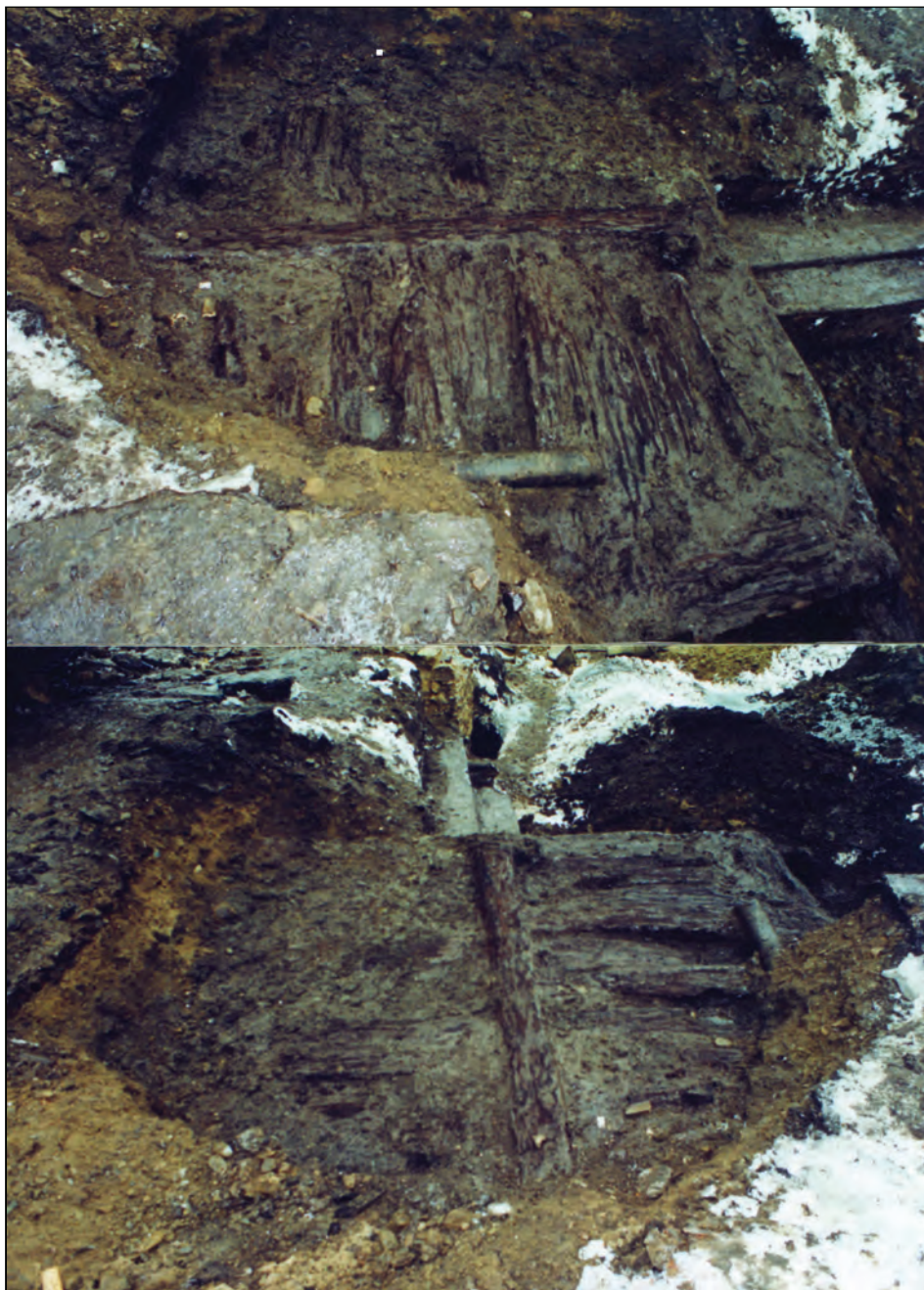
În concluzie, putem sublinia faptul că, până în secolul al XVI-lea, „locul” catolicilor se afla în marginea sud-vestică a așezării urbane, dar, o dată cu extinderea orașului spre Curtea domnească, ajunge treptat în centrul Iașilor.

Casetă pe absida
altarului bisericii catolice

Fragment de zid

Ulița Podul Vechi, Iași

Ulița Podul Vechi, Iași

Aspect de pe șantiierul arheologic de la biserica catolică din Iași

Heraldică și arhitectură

Sorin Iftimi

Sub acest titlu ne propunem să abordăm chestiunea stemelor care împodobeau frontispiciile vechilor edificii, conferindu-le o pecete de noblete. Din punct de vedere arhitectural, sau cel puțin al decorațiunilor exterioare ale unui edificiu, stema, sculptată de obicei în piatră, reprezenta „cireșa de pe tort”, ocupând locul cel mai onorabil, cel mai vizibil. Stemele vorbesc despre destinația inițială a unor edificii (fapt ce ar trebui să se reflecte și în modul de concepere a structurii interioare, dar și în aspectul exterior general), despre schimbări de proprietari sau destinație, despre momentul în care o clădire mai veche a primit o decorațiune ce reflectă un curent artistic mai nou, oferind astfel elemente de datare pentru istoria monumentului respectiv. Din păcate foarte puține asemenea piese au rezistat timpului, conservându-se până astăzi. Raritatea lor le face cu atât mai valoroase.

Sunt stiluri arhitectonice mai prietene cu Heraldica (clasicismul, neogoticul), în care stemele sunt corect redate, cu grijă pentru detaliu, sunt bine puse în valoare, fiind tratate ca pe ceva care reprezintă mult mai mult decât o decorațiune, o podoaba a clădirii. Stilurile ce alunecă în decorativ (barocul, art nouveau ș.a.) folosesc adesea heraldica doar ca pretext, dezvoltând mai ales latura decorativă a stemelor, fără a acorda atenție conținutului.

Precizăm încă de la început că nu ne vom ocupa, în paginile ce urmează, de stemele care decorează fostul Palat de Justiție (Palatul Culturii) și ne vom referi doar parțial asupra celor de la Teatrul Național. Heraldica desfășurată pe ambele monumente necesită studii speciale, care depășesc spațiul limitat al cercetării de față. Sperăm să putem reveni pe aceste două teme.

A. HERALDICĂ CIVICĂ

Turnul „roman” din stema Iașilor

Pe câteva dintre clădirile publice ieșene se păstrează și astăzi o stemă din alte vremuri, reprezentând un scut încărcat cu un turn rotund. Mai ușor reținem cei doi delfini care sprijină scutul heraldic, deși ei constituie un element secundar al stemei. De unde vine și ce semnifică această simbol cunoaștem prea puțin.

Imaginea aceasta a *turnului roman* mai supraviețuiește ca atare, în mai multe variante, pe clădirea Teatrului Național. Dincolo de dependența administrativă a Teatrului de Primărie, acest aspect s-ar putea explica și prin faptul că acest edificiu cultural a fost construit pe locul fostului Palat Comunal.

Aceeași stemă se regăsește zidurile esplanadei de la Râpa Galbenă (fig. 1, 2). Dincolo de rostul ei practic, esplanada cred că nici nu poate fi înțeleasă altfel

Fig. 1 - Stema Iașilor la Râpa Galbenă

Fig. 2 - Stema Iașilor la Râpa Galbenă

decât ca o dezvoltare arhitecturală a turnului din stema Iașilor, în spirit romantic. Partea centrală a construcției poate fi privită ca o „restituire” a vechiului turn dispărut. Până și elemente de detaliu, ca stâlpii balustradei scârilor, sunt tratate ca niște mici turnuri stilizate. Vechile școli de tip „Spiru Haret” mai păstrează pe fațadele și ușile lor această stemă a Iașilor, realizată în teracotă smălțuită policrom (fig. 3). Se știe că aceasta este vechea stemă a orașului, folosită vreme de opt decenii și ieșită oficial din uz în 1930. Arborarea stemei orașului pe fațadele diverselor monumente a determinat pătrunderea în conștiința publică a acestui însemn, legătura afectivă în inimile ieșenilor. Astfel arhitectura a realizat ceea ce doar stemele de pe antetul documentelor emise de Primărie nu ar fi reușit niciodată.

Fig. 3 - Stema Iașilor pe fațada școlilor model „Spiru Haret”

Ieșenii epocii moderne erau încredințați de faptul că orașul lor stătea pe temelile unei așezări romane. Cei mai de vază istorici din prima jumătate a secolului al XIX-lea, au scris că pe locul Curții domnești medievale s-a aflat un castru roman, unde a fost încartiruită Legiunea XIII, numită și *Legio Iassiorum*. De la această garnizoană romană ar proveni și numele orașului Iași. O dovadă a existenței fortificațiilor romane la Iași era reprezentată și de un turn *rotund* care ar fi fost încorporat în zidurile Curții medievale, supraviețuind apoi acesteia, până în 1834. Se pleca, desigur, de la ideea foarte răspândită cândva, potrivit căreia planul de tip rotund al unor construcții a fost o inovație a romanilor. Cu povestea acestui turn ajungem la originile mitului Iașilor, ca „Oraș al celor șapte coline”, care ar fi moștenit modelul de amplasare al Romei.

Iată ce scria și Mihail Kogălniceanu, în 1844, privitor la acest subiect: „Din toate prefacerile ce au suferit vechiul lăcaș al Domnilor Moldaviei *acel singur turn* se putuse păstra până în zilele noastre. Când ți se întâmplă de treci pe Ulița Mare, și ajungând în fața fostei Porți Domnești, Iași paveaua, și ei în dreapta șoseaua ce duce la Socola, îndată ce te vei afla în preajma caselor răposatului logofăt Grigorie Ghica, uită-te în stânga și în zidul Cazarmei Grenadierilor vei vedea un colț ce iese în uliță. Pe acel loc, înainte de 1834, se înălța acel turn rătund, cu ferăstruici mici, săpate în piatră, pe care de-abia întră mâna, și care putea sluji mai bine de metereze apărătoare decât de ferestre aducătoare de lumină. Acel turn, de o arhitectură mai mult decât simplă, dar masiv, zdravăn, în forma turnurilor ce se mai văd la cele patru colțuri ale mănăstirii Goliei, se trăgea, cel puțin temelile sale, încă din vremea Romanilor; el, sute de ani fusese respectat de furia focurilor care de atâtea ori au pustiit nenorocita capitalie a Moldaviei, fusese respectat de furia și mai cumplită a poporului, ades adus în deznădăjduire; fusese respectat chiar de coasa timpului; și veacurile trecând peste dânsul, îl lăsase în picioare, ca și când l-ar fi uitat”¹.

La 1851 Sfatul Municipal Iași dorea ca noul sigiliu al instituției să aibă legătură cu istoria orașului, „cu marca ce a avut din vechime această politie”. S-a adresat lui Gheorghe Asachi și Gheorghe Săulescu. Proiectul lui Săulescu a fost inspirat de vechiul turn, ultima rămășiță a Curții domnești, propunând „turnul roman”, cu inscripția „L. I.” (*Legio Iassiensis*), flancat de doi delfini². Cele două proiecte, combinate, au dat varianta cunoscută și astăzi.

Pe una din reprezentările stemei, aflată pe fațada Teatrului Național, la baza scutului este inscripționată deviza „**PATRIA ȘI DREPTUL MEU**” (fig. 4).

¹ Cf. Sorin Iftimi, *Vechi turnuri ale Iașilor*, în „Monumentul. Cercetare – Proiectare – Conservare – Restaurare”, IV, Iași, 2002, p. 185-186.

² Gheorghe Ungureanu, *Sigiliul orașului Iași în secolul al XIX-lea*, în „Revista Arhivelor”, 1966, nr. 2, p. 94-99.

Din păcate aceasta nu individualiza fosta capitală a Moldovei, fiind adoptată de majoritatea orașelor românești³, în împrejurările tulburi ale detronării lui Cuza vodă (11 februarie 1866), când s-au format gărzile civice. Acestea au fost dotate cu stindarde purtătoare ale devizei amintite⁴.

Deși în 1930 Comisia Consultativă de Heraldică a elaborat o nouă stemă, aceasta nu s-a mai impus în spațiul public, nefiind cunoscută nici o reprezentare a sa pe vreo clădire. Stema a fost repusă în drepturi după 1990, dar ea nu este arborată nici măcar pe frontispiciul Primăriei.

Fig. 4 - Stema Iașilor
pe fațada Teatrului Național

B. REȘEDINȚE PARTICULARE

La sfârșitul veacului al XVIII-lea, Charles de Ligne evalua cam la 150 numărul „palatelor” clasei nobiliare din Capitala Moldovei. La jumătatea secolului al XIX-lea, o listă a caselor, clasificate pe cinci categorii de confort (1853), ne oferă o idee asupra numărului acestora: 200-250 de clădiri. Multe din acestea aveau, probabil, blazoane pe frontispiciu, ceea ce le conferea o identitate specifică. Stema, în limbajul său figurativ, ținea loc de firmă și de carte de vizită în același timp. Ea dezvăluia, de la prima privire, identitatea proprietarului, iar clădirea în întregul ei era, dincolo de mode, o reflectare a puterii economice și a gustului artistic al comanditarului.

La 1858, clasa boierească din Moldova, în contextul adoptării legislației necesare pentru modernizarea țării, a consimțit să se autodesființeze *de jure*, renunțând la privilegiile legate de ereditate, între care și folosirea blazoanelor. Ar fi fost de așteptat ca toate stemele păstrate pe edificii să dateze din perioada anterioară acestui act istoric. În realitate, după cum vom vedea,

³ Cf. Maria Dogaru, *Devizele în heraldica românească*, în „Revista Arhivelor”, 1992, nr. 2, p. 206.

⁴ Sorin Iftimi, *Un steag al orașului Iași din secolul XIX*, în „Herb”. Revista Română de Heraldică, Iași, I (VI), 1999, nr. 1-2, p. 149-156; Idem, *Reprezentări heraldice relative la Cuza Vodă și apropiații săi aflate în muzeele ieșene*, în vol. *Unirea Principatelor. Momente. Fapte. Protagoniști*, ed. D. Ivănescu, Iași, 2005, p. 153.

steme sculptate în piatră, destinate împodobirii frontoanelor unor clădiri, au fost comandate și mult după anul amintit.

Prin anii '50 ai secolului al XX-lea, a existat o campanie prin care, în numele „mâniei proletare”, multe dintre aceste însemne ale vechiului regim au fost distruse. O ispravă asemănătoare a fost înfăptuită și în Franța, în timpul revoluției de la 1789. Vina dispariției stemelor de pe clădiri nu aparține în exclusivitate comunismului. Acestea erau înlăturate „în mod natural”, ori de câte ori se schimba proprietarul clădirii, mai ales dacă intrase în posesia ei prin cumpărare; în cazul transmiterii prin moștenire stemele aveau o șansă în plus de a mai rezista, cel puțin o vreme.

Dacă parcurgem o colecție de cărți poștale din perioada 1900-1945 vom constata cu surprindere că aproape toate clădirile din centrul istoric al Iașilor, cunoscute ca reședințe ale unor mari familii, *nu mai aveau pe frontispiciu vechile steme*. Este adevărat că multe dintre ele nu mai serveau drept locuințe, ci adăposteau diverse instituții publice sau private. Palatul Ghica (str. Lascăr Catargi nr. 33), din 1990 sediu al TVR Iași, apare pe cărți poștale ca având blazon pe frontispiciu. Un asemenea însemn, ce amintea de vechile elite politice, nu putea să supraviețuiască în perioada comunistă pe clădirea care a servit ca sediu tocmai... Școlii de Partid. Clădirea Spitalul Militar de pe Copou (Bd. Carol I, nr. 6), fostul palat al logofătului Costache Sturdza, apare în aceleași surse ca păstrând pe frontispiciu o veche stemă, astăzi dispărută. Casa Gh. Asachi era purtătoare a stemei regale, întrucât a intrat la un moment dat în proprietatea reginei Maria.

Palatul Roznovanu (Bd. Ștefan cel Mare, nr. 45)

Sediul actual al Primăriei ieșene, deși este o clădire istorică, nu are pe frontispiciu nici o stemă care să amintească de trecutul său. O asemenea stemă, săpată în piatră, există însă. Ea este conservată (ca piesă anonimă și anodină) în *lapidarium*-ul amenajat lângă actualul Palat al Culturii, pe latura Bibliotecii Județene „Gh. Asachi” (fig. 5). Doar clasica lucrare de heraldică românească datorată regretatului Dan Cernovodeanu indică proveniența stemei⁵. S-a păstrat și imaginea veche a clădirii, în „haină” neoclasică (diferită de decorațiunea baroc de astăzi), pe care se vede stema amplasată pe fronton (flancată de statuile zeilor Apollo și Diana), fără a se putea distinge detaliile⁶.

⁵ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 371, fig. 1; preluată după Ion Miclea, *Iașii marilor iubiri* (album). La această stemă se referă și Eugen Heroveanu, în lucrarea sa *Orașul amintirilor* (Iași 1936). Piesa a făcut parte și din colecția Muzeului de Antichități din Copou, întemeiat de profesorul Orest Tafrali, pe la 1916. Vezi și Constantin Ostap, Ion Mitican, *Iașii, între adevăr și legendă*, Iași, 2000, p. 26.

⁶ Vezi Ion Mitican, *Romantica poveste a Palatului Roznovanu*, Iași, 2002, p. 10; idem, *Ulița Mare din demult uitate vremuri*, Iași, 2004, p. 200.

Fig. 5 - Palatul Rosetti-Roznovanu (Primăria)

Toate acestea sunt amplasate sub o mantie princiară, bordată cu franjuri și timbrată de o coroană închisă, de tip princiar.

Rozele se doresc a fi o „stemă grăitoare”, o transpunere heraldică a numelui „Rosetti”, familia revendicându-și prin tradiție o străveche origine italiană, care se vedește a fi o pură „legendă genealogică”, lipsită de fundament istoric. Descendența controlabilă documentar a familiei coboară din grecul Lascaris Rousaitos, mare logofăt al Patriarhiei din Constantinopol (1629-1646)⁸. Cupa de argint face parte tot din categoria „armelor vorbitoare”, arătând că Roseteștii moldoveni descind din Constantin *cuparul* (1627)⁹ și nu din fratele acestuia, Antonie vodă Ruset, ai cărui urmași nu s-au împământenit la noi.

Însemnele princiare, mantia și coroana închisă, au fost folosite de boierimea moldoveană fără a semnifica o descendență domnească sau obținerea titlului de „principe” al Imperiul Habsburgic sau al Imperiului Rus¹⁰. Credem

⁷ Viorica Malcopol, *Date în legătură cu activitatea arhitectului Freywald*, în SCIA, 2, 1964.

⁸ Gen. Radu Rosetti, *Familia Rosetti (I). Coborâtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, București 1938, p. 11.

⁹ *Ibidem*, p. 15. Radu Rosetti o considera un adaos de gust îndoielnic al lui Constantin cuparul, presupunând că stema veche era constituită doar din cele trei roze, legate cu o eșarfă. Credem însă că stema familiei s-a constituit astfel într-o altă generație, mult mai târziu decât cea a fondatorului acestei ramuri genealogice (sec. al XVIII-lea).

¹⁰ Chiar Radu Rosetti contesta, cu obiectivitate de istoric, această pretenție exprimată în stema familiei sale, afirmând: „este cert că ei nu au drept la nici un fel de coroană. Coroana este accesoriul unui titlu nobiliar și Roseteștii, ca aproape toate familiile boierești române, neposedând nici un titlu nobiliar hărăzit de vreun suveran străin (căci la noi titlurile n-au existat niciodată), rezultă că ei, de câte ori își împodobesc blazonul sau monograma cu coroană, uzurpă un însemn la care nu au drept” (*op. cit.*, p. 12).

totuși că ele dau armoariilor rosetești un caracter de „stemă de pretenție”: dacă nu descindeau din Antonie vodă Ruset, singurul bărbat din neamul lor care a ajuns domn, Roseteștii au dat însă Moldovei nu mai puțin de trei doamne. Comanditarul palatului de pe Ulița Mare a Iașilor, marele logofăt Iordache Ruset, a fost, pe timpul administrației rusești, președintele Divanului și aspirant la tron. Această poziție a sa, cea mai de cinste între toți boierii moldoveni, precum și ambițiile sale politice sunt foarte bine exprimate în stema de pe reședința sa¹¹. Nu degeaba noul palat rosetesc, situat în mod semnificativ, chiar în fața Mitropoliei, avea să trezească invidia domnului Mihail Sturdza, care cerea țării să-i facă un palat „mai măreț decât cel al Roznovanului”¹². Ambițiile de domnie au fost moștenite de fiul lui Iordache, Nicolae Rosetti-Roznovanu, candidat și el de mai multe ori la tronul Moldovei. Ultimul episod, și cel mai dramatic, se referă la mișcarea separatistă din 1866, de la începutul domniei lui Carol I.

Revenind la stemă, observăm că eșarfa pe care este inscripționată de obicei deviza, se află nu sub scut, ci deasupra acestuia, ceea ce arată că ea a fost concepută pentru a fi amplasată la înălțime, înlăturând inconvenientul ca ea să devină invizibilă din cauza cornișei. Din surse scrise știm că deviza familiei era „**SERENO AUT NUBILO SOSPEs**”, sau în varianta românească: „În senin și în negură teafăr”¹³. Smalțurile stemei erau argint și azur. Istoricul Radu Rosetti descria stema familiei astfel: „pe un scut tăiat (*coupé*) de argint și albastru, o cupă de argint cu trei roze ieșind dintr-însa”¹⁴. Personalul de serviciu al Palatului Roznovanu era îmbrăcat în livrele în culorile casei: azur și argintiu, iar stema familiei putea fi văzută pretutindeni în interior¹⁵.

Observăm cum istoria clădirii și povestea stemei se completează reciproc. Soarta a făcut însă ca, după pierderea statutului de locuință particulară, spre sfârșitul veacului XIX, cele două să fie despărțite, pentru a păstra astăzi doar jumătăți de înțeleșuri.

¹¹ O relatare din 1834, a domnului Cochelet, fost consul a Franței la Iași, arăta că „printre aceste palate se deosebește mai cu seamă cel al domnului Roznovanu, președintele Divanului Domnesc, zidit la o epocă când proprietarul avea toți sorții de a deveni domn” („Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, 1887, p. 138).

¹² Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1974, p. 360.

¹³ R. Rosetti, *op. cit.*, p. 13.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Ion Mitican, *Romantica poveste a palatului Roznovanu*, p. 36.

Muzeul Unirii (*str. Lăpușneanu, nr. 14*)

Palatul ce adăpostește astăzi Muzeul Unirii a fost construit în primii ani ai secolului al XIX-lea. Locatari iluștri precum Alexandru Ioan Cuza (1859-1963) și Regele Ferdinand (1917), au făcut ca adevărata istorie a monumentului să rămână în umbră¹⁶. Istoria clădirii ca atare este legată în primul rând de cei care au construit-o, consolidat-o sau au adus modificări semnificative arhitecturii sale de-a lungul vremii. Așa se face că pe frontispiciul acestui palat putem vedea și astăzi o stemă a familiei Ghica, pe cât de legitimă, pe atât de surprinzătoare pentru cei neavizați.

Primul proprietar cunoscut este marele logofăt Costache Catargi, considerat de obicei a fi și constructorul palatului, fără a exista însă temeieri prea clare în acest sens. A urmat Costandinică Paladi, primul comandant al Miliției Pământene, fostul ginere al lui Ioan Callimachi vodă¹⁷.

Clădirea a fost cumpărată apoi, prin licitație publică, de spătarul Mihailache Cantacuzino-Pășcanu, la 1832. Ultima căsătorie a acestuia a fost cea cu Maria (Marghiolița), fiica lui Dimitrie Ghica de la Trifești (și văduvă Palaghino). Prin testamentul lui Mihailache Cantacuzino din 22 august 1851, palatul de pe strada Lăpușneanu era cedat soției. Aceasta a redevenit văduvă în 1857. Clădirea avea să fie moștenită de cele două fiice ale ei, din mariajul cu Palaghino: Ecaterina și Aglaia. Printr-un aranjament din 1866, aceasta din urmă renunță la drepturile ei asupra imobilului, în favoarea surorii sale Ecaterina¹⁸.

Fig. 6 - Muzeul Unirii

De numele Ecaterinei (căsătorită Ghica) se leagă cea mai însemnată renovare, cea din 1872, în urma căreia palatul a dobândit înfățișarea de astăzi. Feroneria balconului mai poartă încă monograma ei, „E. G.” (cu litere gotice). Observăm ca Ecaterina aparținea familiei Ghica atât prin mama sa, cât și prin ultima căsătorie.

¹⁶ Edificiul a ajuns să găzduiască, după 1938, chiar Comisiunea Monumentelor Istorice din Iași.

¹⁷ Dan Berindei, „Palatul Cuza” din Iași și proprietarii săi din secolul XIX, în BMI, XL, 1, p. 49-52.

¹⁸ Pentru această complicată genealogie, vezi și recenta scriere a lui I. Mitican, *Strada Lăpușneanu*, Iași, 2002, p. 76. idem, *Palatul marilor Uniri*, Iași, Muzeul Unirii, 2000, p. 9-10.

Stema de pe frontispiciul clădirii reprezintă un scut despicat printr-un filet, patru vulturășii (*aiglettes*) fiind dispuși doi câte doi, în pal, în cele două partițiuni; ei sunt separați la mijloc de șase bezanți dispuși în fascie, trei și trei. Scutul mic este așezat pe o serie de trofee militare (ghiulele, țevi de tun, steaguri), toate acestea fiind cuprinse într-un scut mai mare, ce are un contur mai fantezist. Acest al doilea scut este timbrat de o coroană închisă, de rang princiar, fiind încadrată, în același timp, de o ghirlandă vegetală. Susținătorii scutului sunt doi lei înaripați, simbolul Sf. Evanghelist Marcu, patronul Veneției (fig. 6).

Această variantă de stemă, în care „lacrimile” de argint au fost înlocuite de vulturași, este specifică ramurii Ghica din Moldova (Sulgearoglu), fiind folosită atât de urmașii domnitorului Grigore Alexandru Ghica, cât și de ramura Ghica Comănești¹⁹. O analiză a heraldicii Ghiculești se întâlnește în ultima sinteză de specialitate datorată regretatului Dan Ceronovodeanu²⁰. Observăm că stema de pe clădirea muzeului Unirii aparține perioadei de după 1858, când boierimea autohtonă a renunțat, de drept, la privilegiile ereditare și implicit la blazoane. Deși este de presupus că stema a fost comandată la 1872 (și nu a fost refolosită de la o reședință Ghica mai veche), conținutul său se identifică, potrivit descrierilor autorului amintit, cu *forma inițială* a blazonului Ghiculeștilor moldoveni, care poate fi datată în prima treime a secolului al XIX-lea. Și trofee militare (alt indiciu de vechime) sunt nepotrivite cu un comanditar-femeie, așa cum era Ecaterina Ghica, raportându-se la un bărbat ce a urmat o carieră militară sau a ocupat funcții publice de asemenea natură (de exemplu agă, șef al poliției). Rezultă de aici concluzia că pentru a fi realizată această stemă în piatră nu s-a folosit un model de la 1870, ci s-a căutat o imagine mai veche a blazonului ghiculesc, păstrat probabil ca o relicvă de familie.

Prin căsătoria din 1838, Ecaterina intrase în ramura Ghica-Comănești. Genealogic, această ramură începe cu Constantin Ghica, marele logofăt al Moldovei și principe al Imperiului Rus, căsătorit cu Maria Cantacuzino²¹. Ecaterina a avut, împreună cu soțul său, Nicolae Ghica-Comănești, patru fiii: Dimitrie, Eugen, Gheorghe și Nicu²². Inițial am fost tentați să credem că ei sunt „vulturașii” din stemă, de care Ecaterina, ca mamă, trebuie să-și fi legat mari speranțe. Un inel sigilar care a aparținut fiului mai mare, Dimitrie N. Ghica-Comănești (1839-1921)

¹⁹ Cf. Dan Ceronovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 367 (Planșa LXXX).

²⁰ Idem, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Brăila, 2005, p. 256-258.

²¹ Octav-George Lecca, *Familii boierești române*, (cu adnotări de Mateiu Caragiale), ed. Alexandru Condeescu, București, Muzeul Literaturii Române, 1999, p. 305.

²² Cf. Maria Humnic-Teclan, *Documente din sec. al XX-lea privind palatul Alexandru Ioan Cuza din Iași*, în CI, 1980, p. 687.

conține o stemă identică, amplasată pe un mantou timbrat de o coroană princiară. Hașurile indică însă folosirea altor smalțuri: aur și azur²³. Urmașii domnitorului Grigore Alexandru Ghica au folosit alte culori: un scut scartelat, albastru și roșu. Vulturașii a fost mai ales de culoare neagră (naturală), dar în variantele mai recente, sub influența heraldicii franceze, ce pretindea mai multă rigoare, smalțul pasărilor a fost schimbat în aur.

Dimensiunile reduse ale stemelor din sigiliile publicate de Dan Cernovodeanu, ne inspiră și o altă ipoteză: trei „lacrimi” alăturate pot sugera corpul și cele două aripi ale unei acvile. Nu este exclus ca cineva din această ramură a Ghiculeștilor să fi dorit o „restituire” (recuperare) a stemei considerate origine și pe care doar timpul o deformase, ajungându-se la cunoscutele „lacrimi” (sau vârfuri de săgeți), asupra identității și semnificației cărora tradiția familială nu conservase explicații satisfăcătoare²⁴.

A fost un noroc istoric faptul că, după preluarea clădirii de către Creditul Urban, noul proprietar (fiind instituție) nu s-a simțit deranjat de menținerea pe frontispiciu a stemei Ghica-Comănești. Supraviețuind și bombardamentelor din ultimul război (când monumentul a fost grav avariat, și trecând foarte aproape de posibilitatea de a fi demolat, ca ruină), frumosul palat din strada Lăpușneanu păstrează și astăzi acest prețios act de identitate săpat în piatră.

Casa Pogor (*str. V. Pogor nr. 4*)

Vestita clădire în care se întrunea *Junimea* ieșeană a fost zidită pe la 1855-1858. În 1901, junimistul Vasile Pogor a vândut casele sale principesei Maria Moruzi, de la Ruginoasa, văduva lui Alexandru Al. Cuza, fiul domnitorului și mama viitorului mare istoric Gheorghe Brătianu. Fostul director al muzeelor ieșene, I. Arhip, arăta că imediat după cumpărare noua proprietară a imobilului a făcut mai multe transformări, ceea ce face ca înfățișarea clădirii să nu mai fie chiar aceea din epoca *Junimii*.

Prințesa Moruzi a prefăcut intrarea principală, a schimbat fațadele și a așezat pe frontispiciul clădirii „blazonul familiei, ce reprezintă un scut cu stema

²³ Cf. Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică.*, p. 367, fig. 3. Nu știm cât de consecventă a fost opțiunea ramurii Ghica-Comănești pentru cromatica aur și albastru. S-ar putea să avem de a face, în cazul inelului heraldic amintit, cu un experiment care, propunând câmpul de aur, a dorit să salveze culoarea neagră a păsării (*acvila valahica*) dar și corectitudinea heraldică. Se ivește însă o altă dificultate formală: bezanții de argint așezați în câmp de aur, ceea ce este greu de admis.

²⁴ Am constatat cu satisfacție, parcurgând ultima lucrare a lui Dan Cernovodeanu, exprimată aceeași idee (p. 256), potrivit căreia acvilele provin din intenția de reinterpretarea misterioaselor lacrimi (considerate o corupere a unei steme mai vechi, cu acvile, a cărei imagine a devenit la un moment dat ilizibilă).

Moldovei, alături de vulturul moruzesc”²⁵. De un vultur specific heraldicii moruzești nu poate fi vorba. Ceea ce vedem în stema la care se face referire nu este altceva decât acvila Țării Românești (*aquila valachica*), conturnată și cruciată. În unele steme ale familiei pasărea înfățișată este *acvila bicefală*, dar aceasta apare mai ales în blazoanele rusești ale Moruzeștilor. Legătura ce trebuie făcută în acele cazuri este nu cu acvila bicefală bizantină, ci cu acvila imperială rusă²⁶.

Într-o lucrare recentă dedicată arhitecturii ieșene, privitor la această casă, Aurora Feheci arată că „frontispiciul este decorat cu motive ornamentale fitomorfe în basorelief”, făcând abstracție tocmai de actul de identitate al edificiului: stema prințesei Maria Moruzi²⁷. Acest blazon poate fi descris astfel: scut despicat, având în prima partițiune, acvila Țării Românești; în a doua partițiune, capul de bour al Moldovei. Folosirea celor două steme arată că Moruzeștii au domnit în ambele principate. În șeful scutului, trei stele cu câte șase colțuri (fig. 7). Acestea din urmă indică, de fapt, stema propriu-zisă familiei Moruzi²⁸. Nu există hașuri care să sugereze cromatica acestei steme. Ele au fost reprezentate când de aur pe câmp roșu, când invers, roșii pe câmp de aur.

O încercare de reconstituire a cromaticii ar fi de prisos, întrucât smalțurile stemei familiei Moruzi au fost destul de instabile în timp. Ca o constantă, reținem faptul că atât acvila cât și capul de bour au fost redat cel mai adesea în negru pe câmp de culoare, excepție de la regulile heraldice justificată prin considerarea negrului drept „culoarea naturală” a acestor figuri (influență a heraldicii maghiare). Pentru a respecta această regulă simplă, ambele figuri ar trebui să fie înfățișate de metal pe culoare.

Fig. 7 - Casa Pogor-Moruzi

²⁵ I. Arhip, *Casa „Vasile Pogor” : tradiție, autenticitate și modern*, în CI, Iași, p. 44.

²⁶ Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Brăila, 2005, p. 260-261.

²⁷ Aurora Feheci, *Iașii – arhitectură și legendă*, Iași, 2003, p. 147;

²⁸ Sorin Iftimi, *Stemele heraldice din curtea casei Pogor*, în „Dacia Literară”, nr. 61 (4/2005) anul XVI.

Cu prilejul recentelor lucrări de restaurare s-a descoperit frontonul original, pe care figurau cândva însemnele *familiei Pogor*. Acesta este expus astăzi într-un *lapidarium* amenajat pe terasa de vară din incintă. Sub raport heraldic el ar fi putut oferi o plăcută surpriză, întrucât nu se cunoaște nici o stemă a acestei familii. Dacă mantoul pe care ar fi trebuit să fie așezată stema s-a păstrat în bune condiții, exact zona cea mai importantă pare martelată. La o privire mai atentă putem constata că pe acel loc nu a existat o stemă heraldică, ci *monograma „V.P.”* (Vasile Pogor), scrisă însă în alfabetul chirilic al vremii (ВГ), într-o grafie asemănătoare cu cea de pe cărămizile hexagonale scoase de la temelia vechii clădiri și expuse în muzeu, care au inscripționat anul 1850 (fig. 8). Monograma fusese probabil confecționată din metal și apoi încastată în piatră, la locul arătat. Faptul e de mirare, întrucât numele familiei duce direct către scena biblică a *Pogorării Sfântului Duh*, în chip de porumbel. Dacă ar fi primit o comandă pentru alcătuirea unei steme pentru familia Pogor, prima sugestie a unui heraldist ar fi fost aceasta.

Fig. 8 - Casa Kieser

Casa Kieser (Piața Unirii)

Mult mai puțin celebră este această clădire, de pe mica stradă a Străpungerei, care adăpostește astăzi la parter Librăria „Mihai Eminescu”, construită pe la 1900. Pe frontispiciul său tronează o stemă cu pretenții, corect alcătuită din punct de vedere heraldic. Într-un scut (de inspirație poloneză?) având bordură întărită cu nituri, sunt înfățișate trei săgeți (sau vârfuri de suliță) paralele, înclinate în bandă. Scutul este timbrat de un coif militar de rang înalt, cu viziera ridicată, prin care se zăresc cinci gratii. Coiful este împodobit cu două aripi (un „zbor”), obișnuite și la coifurile nobiliare, dar care aici pot fi o sugestie către „coiful lui Mercur”, patronul comerțului. În fața celor trei săgeți, gândul heraldistului merge spre stema Bălăcenilor munteni²⁹, unde piețele erau îndreptate tot în jos, dar înmănunchiate. Desigur, dincolo de săgeți, nu există nici o legătură între amintita stemă boierească și cea de pe clădirea ieșeană. Despre familia Kieser, cea care a construit acest palat comercial, destinat probabil de la început închirierilor, nu am putut afla mai nimic până acum, dar nu este exclus ca pe viitor să apară unele lămuriri, ce vor putea fi valorificate și pentru studiul heraldic.

²⁹ Constantin Bălăceanu-Stolnici, *Cele trei săgeți. Saga Bălăcenilor*.

C. HERALDICĂ ECLESIASTICĂ IEȘEANĂ

Palatul Mitropolitan (*Bd. Ștefan cel Mare, nr. 46*)

Deasupra intrării în edificiul ce servește ca reședință mitropolitelor ortodocși din Iași, aflat în incinta Catedralei Mitropolitane, se află o stemă

Fig. 9 - Palatul Mitropolitan

compusă, lucrată în bronz (fig. 9). Surprinzător este mantoul de purpură timbrat de o coroană având aspect princiar, și nu de o mitră arhierescă. Acest fapt a fost explicat prin concepția înalților ierarhi ai vremii, care își revendicau statutul de „prinți ai bisericii”³⁰. Sub mantou sunt reunite mai multe scuturi heraldice: stema propriu-zisă a Mitropoliei, cea cu Sfântul Gheorghe³¹ ecvestru,

Fig. 10 - Stema Mitropoliei Ortodoxe

însoțită de câteva steme ținutale, toate amplasate în scuturi heraldice. Identificăm ținuturile Botoșani (coasa), Dorohoi (racul), Neamț (căprioara), Iași (calul) și Hârlău (trei copaci, tratați aici ca brazi)³². Constatăm deci că aceasta nu poate fi considerată „stema Mitropoliei Moldovei și Sucevei (însoțită de cele cinci județe din cuprinsul ei)” (Dan Cernovodeanu), ci *Stema Arhiepiscopiei Iașilor*, întrucât cuprinde doar stelele județelor care alcătuiau această eparhie. Deși această stemă dezvoltată are o

³⁰ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 180. Cf. și Sorin Iftimi, *Influența lui Petru Movilă, Mitropolitul Kievului, asupra heraldicii eclesiastice din Țările Române*, în vol. *Sinodul de la Iași și Sf. Petru Movilă. 1642-2002*, Iași, 2002, p. 194.

³¹ Pentru persistența acestei steme a Mitropoliei, încă de la începutul veacului al XV-lea, vezi Petronel Zahariuc, *Note de sigilografie eclesiastică moldovenească, în „Herb”*. Revista română de heraldică, Iași, I(VI), 1999, nr. 1-2, p. 171-182.

³² *Ibidem*, p. 455 (planșa CXXIV, fig. 4).

înfățișare mai somptuasă, rangul său este mai mic decât stema simplă, cea cu Sf. Gheorghe ecvestru (fig. 10), care simbolizează întreaga Mitropolie, și nu doar Arhiepiscopia de Iași. Analiza acestor detalii detectează o contradicție între însemnele exterioare (coroana, mantia), care vorbesc despre autoritatea absolută a mitropolitului, și scuturile cu stemele teritoriale, ce reduc autoritatea spațială a purtătorului la întinderea Arhiepiscopiei Iașilor.

Pe eșarfa aflată sub aceste steme se poate citi deviza: *Cu noi Dumnezeu* (care este și titlul unui cunoscut imn religios). Forma eliptică a acestei formule credem că indică traducerea ei din latină, varianta inițială fiind *Deus nobiscum*. S-a renunțat însă la afișarea erudiției și ermetismului în favoarea transparenței și accesibilității.

Vechiul palat al Episcopiei Catolice (Bd. Ștefan cel Mare, nr. 26).

Doar o stradă îngustă desparte clădirile Episcopiei Catolice de incinta mănăstirii Trei Ierarhi. Pe frontispiciul palatului se păstrează o stemă eclesiastică (fig. 11)³³. Tradiționala pălărie cu cordiliere, de care atârnă doi ciorchini având câte 10 ciucuri, precum și crucea dublă ce susține scutul, indică o *stemă arhiepiscopală*, ilustrând o treaptă ierarhică mai înaltă decât cea pe care se afla Dieceza catolică a Moldovei³⁴. Reprezentarea de aici nu este policromă, dar se știe că pentru acest rang pălăria și ciucurii au, în mod uzual, culoarea verde deschis (*sinople*), iar crucea era de aur³⁵. În rest, relieful stemei este prea estompat, de straturile succesive de var, pentru a putea distinge conținutul acesteia.

Fig. 11 - Stema de pe Palatul episcopal catolic

Dacă dorim să vedem și să aflăm mai multe despre acest subiect, trebuie să vizităm biserica veche (*Adormirea Maicii Domnului*) din spatele

³³ Ca un precedent al chestiunii tratate aici, N. Iorga semnală că, pe la 1767, se ivi o neînțelegere și în privința dreptului parohului catolic din Iași de a pune deasupra casei sale *armele Poloniei* (*Documentele familiei Callimachi*, vol. II, p. 364, nr. 327).

³⁴ Spre deosebire de cea de la București, înființată tot acum, care a avut de la început rangul de Arhiepiscopie.

³⁵ Carl-Alexander Von Volborth, *Araldica. Usi, Regole e Stili*, 2001, LIBRITALIA, Santo Stefano Magra – La Spezia, trad. de Daniela Tolozzi și Andreea Magnavacca, p. 203. Această corectură s-ar cuveni să fie însușită și pentru actuala stemă a Episcopiei de Iași, unde crucea este înfățișată în culoare maro, ca fiind de lemn; potrivit regulilor heraldicii eclesiastice, această cruce trebuie să fie *de aur*.

palatului, care a slujit de catedrală catolică. În partea dreaptă a navei, aproape de altar, întâlnim o stemă identică (fig. 12). Ea se află pe placa de marmură a mormântului celui care a fost *Iosif Camilli* (1840-1915), primul episcop catolic al Moldovei 1884-1904; 1904-1915)³⁶.

Scutul este susținut de o cruce dublă arhiepiscopală (sau „patriarhală”). În privința elementelor componente ale stemei, vedem aici cu claritate ceea ce puteam doar ghici pe stema de pe frontispiciul palatului: scutul despicat are în prima partițiune pe Sf. Iosif cu pruncul Isus în brațe, ținând în mâna dreaptă un toiag; în cealaltă partițiune se află un leu rampant (orientat neuzual, spre stânga heraldică), cantonat de patru roze (sau monede, *bezanți*); pe locul de onoare din șeful scutului întâlnim un soare antropomorf iradiind, în glorie (sunt înfățișate toate cele 16 raze „canonice”). Eșarfa de sub scut păstrează deviza episcopului Camilli (care nu se poate distinge pe stema de pe frontispiciul palatului): „JUSTITIA DUCE NON FLECTAR”³⁷.

Fig. 12 - Stema episcopului Iosif Camilli

Prezența în prima partițiune a *Sf. Iosif cu pruncul Isus*, se explică prin faptul că acest sfânt era patronul onomastic³⁸ al episcopului Camilli. Sub același patronaj spiritual a fost așezat și Seminarul Diecezan întemeiat de Camilli la Iași³⁹. *Provincia Franciscană „Sf. Iosif”* din Moldova (care cuprindea toată Dieceza de Iași) a fost creată ulterior, la 1895, sub păstoria vicarului general

³⁶ Nicolae Iosif Camilli a lucrat ca preot misionar la Iași încă din 1873, având și calitatea de duhovnic capelan al călugărițelor de la *Notre Dame de Sion*. În 1881, înainte de a se înființa Episcopia Romano-Catolică de Iași, el a fost numit „episcop titular de Mosynopolis și vizitator apostolic al Moldovei”. Alois Moraru, *Incursiuni în istoria celor 120 de ani ai Episcopiei Romano-Catolice de Iași*, în „Buletin Istoric”, nr. 5, 2004, editat de Episcopia Romano-Catolică Iași, Iași, 2004, p. 23.

³⁷ Anton Despinescu, *Episcopul Nicolae Iosif Camilli: prima păstorie (1884-1894)*, în „Buletin Istoric”, nr. 5, 2004, editat de Episcopia Romano-Catolică Iași, Iași, 2004, p. 60 (reprodusă stema).

³⁸ *Ibidem*, p. 59. Se cunosc și alte variante de stemă folosite anterior de Camilli, care aveau pe eșarfă deviza *Sub tuum presidium* („Sub ocrotirea Ta”), sau *Ite ad Ioseph!* („Mergeți la Iosif!”). Camilli a fost un fervent promotor al cultului Sf. Iosif, publicând nu mai puțin de cinci scrieri ale sale dedicate acestui subiect (p. 59, 68).

³⁹ *Ibidem*, p. 55.

Daniel Pietrobono⁴⁰. Începând din acel an Sf. Iosif putea fi reprezentat în stema Episcopiei de Iași.

Nu putem oferi deocamdată o explicație pentru leul din partițiunea secundă. Sigur este că el este preluat dintr-o stemă mai veche, în care leul cantonat de cei patru bezanți era singur în scut sau într-un cartier de formă rectangulară. Este vorba probabil despre o stemă a familiei sale⁴¹ sau a vreunei eparhii păstorite de Camilli anterior.

Soare „în glorie” aflat în șeful stemei, probabil pe azur, îl regăsim doar în stema de arhiepiscop a lui Camilli; anterior, pe când acesta purta doar titlul de episcop și avea calitatea de vicar (vizitator apostolic) pentru Moldova, în șeful scutului său întâlnim două brațe încrucișate dintre care se înalță o cruce latină, însemnul tradițional al Ordinului Franciscan⁴².

Crucea dublă⁴³ de aur, ce susține scutul stemei, este în acord cu rangul de arhiepiscop (episcopii folosind o cruce simplă). Sub scutul stemei lui Camilli atârână o decorație. Ea poate fi identificată; este vorba despre *Coroana României în rang de Comandor* (care se purta atârnată la gât, cu o mică eșarfă), decorație acordată episcopului de regele Carol I, la 17 decembrie 1894, cu ocazia încheierii primului său episcopat în Moldova⁴⁴.

Analiza acestei construcții heraldice arată că stema cercetată nu este una a Bisericii Catolice din Moldova, ci *stema personală a primului episcop de Iași*. Iosif Camilli a obținut calitatea de arhiepiscop în nume personal, la 25 februarie 1901, când papa Leon XIII l-a numit „arhiepiscop titular de Tomis”⁴⁵. Rezultă că stema de la Iași nu putea fi anterioară acestei date, raportându-se la cea de-a doua păstorire a lui Camilli în Moldova, care începea în 1904. În fapt stema aflată pe frontispiciul acestei clădiri ne indică

⁴⁰ Fabian Doboș, *Din activitatea episcopului Dominiq Jaquet*, în „Buletin Istoric”, nr. 5, 2004, editat de Episcopia Romano Catolică Iași, Iași, 2004, p. 86.

⁴¹ Anton Despinescu, *op. cit.*, p. 45. Nicolae Iosif Camilli era originar din Monte Rubbiano-Marche, din centrul Italiei, situată între Munții Apenini și Marea Adriatică (cf. Alois Moraru, în *op. cit.*, p. 23). Familia sa nu este arătată ca fiind de origine nobilă și nu am putut verifica dacă a posedat vreo stemă heraldică.

⁴² *Ibidem*, p. 59 (foto). Un șef identic întâlnim la stema de pe mormântul episcopului Salandari, aflat în interiorul aceleiași catedrale.

⁴³ Pentru stemele arhiepiscopale nu era obligatorie crucea dublă. În heraldica ecleziastică franceză, crucea dublă (sau „de Lorena”) era folosită doar de șapte arhiepiscopii ce revendicau statutul de „primat” (cf. *Abrégé methodique de la science des armoires*, par Maigne, presentation de Pierre Girard-Augry, Paris, Ed. Pardès, Collection “Sinople”, 1991, p. 223).

⁴⁴ Anton Despinescu, *op. cit.*, p. 46.

⁴⁵ Alois Moraru, *Incursiuni în istoria celor 120 de ani ai Episcopiei Romano-Catolice de Iași*, în „Buletin Istoric”, nr. 5, 2004, editat de Episcopia Romano Catolică Iași, Iași, 2004, p. 24.

faptul că acesta este palatul construit de Camilli în 1907 (după realizarea alinierii stradale de aici de către Primăria Iași)⁴⁶, pentru a servi ca reședință episcopilor catolici de Iași aflați în funcție⁴⁷. Sf. Iosif, întâlnit în stema lui Camilli, se regăsește și în stema Episcopiei Romano-Catolice de Iași, aflată în vigoare.

Spitalul Sf. Spiridon (*Bd. Independenței, nr. 33*)

Veche instituție medicală și filantropică dezvoltată în incinta mănăstirii cu același nume, în baza generoaselor danii făcute de credincioși⁴⁸. În general instituțiile medicale din Țările Române au apărut ca fundații ce funcționau sub protecția Bisericii. Dintre vechile pavilioane ale spitalului atrage atenția cel care adăpostește astăzi Clinica IV Radiologie, situat pe latura învecinată cu Universitatea de Medicină. Fațadele sale sunt împodobite cu numele donatorilor cei mai însemnați ai Spiridoniei, deveniți prin această ctitori de rang secund ai Spitalului. În plus, remarcăm o serie de steme heraldice, amplasate pe toate fațadele clădirii. Sunt doar patru steme distincte, dar care se repetă de mai multe ori.

**Fig. 13 - Spitalul Sf. Spiridon -
Bastonul lui Esculap**

Scuturile heraldice au forma unor cartușe ovale, fiind împodobite cu lambrechini de factură barocă; ele sunt susținute de îngeri. Unul dintre simboluri este de inspirație antică: un baston în jurul căruia este încolăcit un șarpe, care nu este altceva decât toiagul lui Esculap (Asklepios, la greci) (fig. 13). Celelalte trei reprezentări heraldice pot fi privite împreună, fiind de sorginte biblică. Ele reprezintă *cele trei virtuți ale Sfântului Pavel*: Credința, Iubirea și Speranța (fig. 14-16). Grafic le corespunde Crucea, Inima și respectiv Ancora. Se cunoaște o veche șampilă a Epitropiei Sf. Spiridon în care aceste trei simboluri sunt înmănușate într-o reprezentare unică. Le regăsim și pe

⁴⁶ Cf. Stela Cheptea, *Biserica Romano-Catolică „Adormirea Maicii Domnului” din Iași*, în „Europa XXI”, Iași, III-IV, 1994-1995, p. 286.

⁴⁷ Seminarul diacezan, înființat de Camilli la 1885, a funcționat într-o clădire astăzi dispărută, din incinta Catedralei. Nu această instituție, pusă inițial sub patronajul călugărilor iezuiți, a fost destinată noii construcții, așa cum s-a mai scris.

⁴⁸ V. Rășcanu, Gh. Gh. Năstase, St. Bârsan, Gh. Băileanu, *Istoricul Spitalului Orășenesc Clinic de Adulți din Iași*, vol. I, București, 1956, 500 p.; vezi mai nou și lucrarea semnată de Eugen Târcoveanu, Ion Chiriac, Mihai Lițu și Oana Epure, *Epitropia „Sfântul Spiridon” din Iași*, Iași, 2000.

Fig. 14 - Spitalul Sf. Spiridon - Crucea

Fig. 15 - Spitalul Sf. Spiridon - Inima

frumoasa toacă metalică ce se păstrează lângă intrarea în biserica Mitropoliei Vechi (Sf. Gheorghe) din Iași. Inima înflăcărată, așa cum este înfățișată aici, reprezintă, în iconografia catolică, *Sfânta Inima a lui Isus*, care are și o zi specială în calendar.

Însemnele acestea se regăsesc pe sigiliile celor mai vechi instituții sanitare din Moldova epocii moderne, precum fizicate de la ținuturi (medici districtuali), care au funcționat în perioada 1832-1862⁴⁹. Pe fiecare din aceste peceți era reprezentat Esculap având mâna dreaptă pe un scut ce conținea stemele ținuturilor, iar în mâna stângă ținea cunoscutul toiag cu șarpele încolăcit. Pe un alt sigiliu, cel din 1840 al Comitetului Sănătății, forul medical superior al Moldovei, întâlnim, sub scutul cu armele acestui principat și ale familiei domnitoare (Sturdza), sprijinit de cei doi lei, un toiag al lui Esculap (cu șarpele) trecut în săritoare cu o ancoră⁵⁰. Vedem deci că stemele de pe

Fig. 16 - Spitalul Sf. Spiridon - Ancora

⁴⁹ Maria Dogaru, *Sigiliile ale unor instituții sanitare din Moldova*, AIIAI, XIX, 1982, p. 553-556.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 556.

fațada pavilionului arătat de la Sf. Spiridon nu sunt o găselniță de moment, nu sunt simple decorațiuni, ci vin în prelungirea unei tradiții ieșene insuficient studiate.

D. SIMBOLURI COMERCIALE ȘI BANCARE

Caduceul lui Mercur. Simbolul universal cel mai cunoscut al comerțului este bine reprezentat pe fațada cădirilor de pe strada Cuza Vodă (fosta Uliță a Goliei) una dintre cele mai importante artere comerciale ale Iașilor de pe la 1900. *Bastonul, pe care sunt împlețiți doi șerpi* este, în tradiția mitologiei romane, un atribut al zeului comerțului. Bastonul este însoțit sau nu de casca înaripată a lui Mercur, simbolizând calitatea acestuia de mesager al zeilor. Deși este un simbol exclusiv *comercial, bancar sau vamal*, în ultimii ani, bastonul cu cei doi șerpi a ajuns să fie uzurpat de tot mai multe *farmacii*, făcându-se confuzie cu bastonul lui Esculap, pe care era împletit de un singur șarpe. Nu credem

Fig. 17 - Poșta Mare

că intenția celor care fac această opțiune este de a sublinia faptul că activitatea farmaciei respective este mai curând de natură comercială decât medicală.

Caduceul lui Mercur poate fi văzut și astăzi deasupra intrării în Poșta Mare (str. Cuza Vodă, nr. 3). Dar cu ce rosturi și când a fost realizată această decorațiune? S-a afirmat că acest palat păstrează decorațiunea *originară* a fațadelor. Faptul nu pare verosimil. Pentru un ochi avizat, se observă că, pe structura neoclasică a clădirii se suprapune o decorațiune dintr-o epocă ulterioară, databilă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Stema reprezentând *caduceul lui Mercur*, realizată în stucatură, este contemporană cu această decorațiune, tehnica fiind identică (fig. 17). Datarea stemei ar indica astfel momentul în care a fost realizată decorațiunea exterioară a clădirii.

Un asemenea însemn nu putea să fie aplicat pe clădire câtă vreme aceasta a fost locuită de familia Sturdza. În acea epocă, este foarte probabil că palatul a avut pe frontispiciu stema acestei familii: o cruce pe care era încolăcit un șarpe, sau leul purtând o sabie pe care era împletită o ramură de măslin. Nu avem însă nici o dovadă materială, directă, a faptului că o asemenea stemă a existat.

Se știe că în martie 1857 clădirea a devenit sediul *Băncii Naționale a Moldovei*. Cu acest prilej, au avut loc însemnate lucrări de amenajare a palatului, pentru a-l adapta la noua destinație, de instituție financiară, cu necesități specifice față de cele ale unei clădiri cu destinație de locuință⁵¹. Credem că acesta este momentul în care deasupra ușii principale, în lunetă, a fost realizată stucatura reprezentând caduceul lui Mercur, simbolizând activitățile bancare ce aveau să se desfășoare sub acest acoperiș. Deși aici s-au succedat în timp și alte instituții bancare, nu cunoaștem să mai fi avut loc și alte lucrări de amenajare, de amploarea celor amintite. Abia în 1914, cu prilejul preluării imobilului de către Banca Națională, acesta cunoaște o nouă amenajare, făcută sub conducerea arhitecților Vignali și Gambera.

Peste drum, se construise, încă din 1927, Palatul Comercial al Camerei de Comerț, după planurile arhitecților Georgescu și Teodosiu⁵². Clădirea, în stil neo-românesc, reunește elemente decorative de stil bizantin (cărămida aparentă și discuri ceramice smălțuite, cu diverse reprezentări) cu cele heraldice, de inspirație occidentală. Întâlnim aici atât *caduceul lui Mercur* (bastonul înaripat, cu ce doi șerpi împlețiți) cât și *casca lui Mercur*, cu cele două aripi (fig. 18). Aceste simboluri făceau de prisos orice firmă scrisă, cu denumirea Camera de Comerț, ele vorbind de la sine.

Fig. 18 - Vechiul Palat al Camerei de Comerț

În mod inspirat, simbolurile au fost transferate și noului sediu al Camerei de Industrie și Comerț, din Copou, acolo unde funcționează astăzi și localul *La Boieri* (fig. 19). Deși pare o clădire nouă amenajată în stil *retro*, arhitectul a avut inspirația și fantezia de a conserva, la partea inferioară a fațadei câte un fragment nerenovat, înobilat de patina vremii, care conferă un aer de autenticitate întregului edificiu. Stema înfățișând caduceul lui Mercur este reluată de mai multe ori pe fațadă, însă la dimensiuni prea mici pentru a putea fi văzute și descifrate din stradă. Suntem de părere că astfel ele nu își prea îndeplinesc rostul, nereușind să-și transmită mesajul.

⁵¹ Ion Mitican, *Din Târgul Cucului în Piața Unirii*, Iași, 2003, p. 200-203.

⁵² *Ibidem*, p. 197-198.

Fig. 20 - Fosta Bancă Dacia

Fig. 20 - Fosta Bancă Dacia

Stupul de albine. Întrucât caduceul lui Mercur poate apărea ca un simbol prea general al activităților economice, s-a resimțit nevoia identificării unui simbol care să sugereze mai exact activitățile bancare. Acesta a fost găsit în metafora stupului de albine. Într-un articol dedicat special acestui element decorativ s-a arătat că „vechiul simbol al albinei întruchipează acum o dată în plus, hărnicie, seriozitate, profit și organizare riguroasă, societatea bancară ce-și atrage acționarii ajungând să se identifice metaforic cu stupul ce-și adună albinele”⁵³. Pentru ca înfășurarea să fie mai plastică, s-a preferat imaginea stupului împletit din nuiiele și uns cu lut, așa-numita *coșniță*. Acest simbol poate fi văzut și astăzi pe fațada fostei bănci Dacia, clădire de stil neoromânesc. El nu apare însă solitar, ci broșează pe caduceul lui Mercur, despre care a fost vorba mai sus (fig. 20).

Sperăm ca demersul de față să atragă suficient de mult atenția asupra stemelor de pe vechile clădiri. Departate de a fi simple decorațiuni ale clădirilor, ele se dovedesc purtătoare de identitate și istorie. Prin ele, se stabilește o strânsă legătură între istoria edificiului și istoria familiei care l-a construit și locuit la un moment dat. Chiar dacă heraldica este o știință ermetică, atât proprietarii cât și restauratorii clădirilor trebuie să fi conștienți, în fața unei steme, că ea este un izvor istoric special, un *act de identitate* care trebuie tratat cu prețuire și respect.

⁵³ Vezi și Marcela Oprescu, Liliana Roșiu, *Considerații asupra prezenței stupului în decorația fațadelor Secession*, în „Studii și comunicări”, VI, 1997, Museum Arad, p. 170-185 (p. 173), cu 15 foto. Fațade ale unor clădiri (multe sedii de bănci) în stil istorist, eclectic și secession, din Timișoara și Lugoj.

Ingerul emblematic de la Coșula

Dumitru Agachi

Mănăstirea Coșula, din satul care a preluat numele de la edificiul ce dănuie de 470 de ani în proximitatea Miletinului, constituie unul dintre puținele reperi medievale ale județului Botoșani. Biserica mănăstirii aparține epocii lui Petru Rareș, a doua perioadă de maximă înflorire a Moldovei Evului de Mijloc, după cea ștefaniană, care a încheiat gloriosul veac al XV-lea.

Dintre ctitoriile vremii lui Petru Rareș biserica de la Coșula este singulară în județul Botoșani, fiind dintru început edificată ca una de mănăstire, retrasă din lume în vestiții codri, de atunci, de pe valea Miletinului. Mănăstirea¹ este o ctitorie boierească din anul 1535 a marelui vistiernic Mateiaș Coșolvei².

¹ Pentru ansamblul Mănăstirea Coșula dar și pentru fiecare edificiu vechi al său este asigurat regimul de protejare, potrivit *Legii privind protejarea monumentelor istorice*, nr. 422/2001, întrucât se regăsesc în *Lista monumentelor istorice clasate în grupa A sau B, actualizată, aprobată prin Ordinul nr. 2314/2004 al ministrului culturii și cultelor* și publicată în *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 646 bis/2004. Ansamblul Coșulei este dintre cele mai dense în construcții clasificate ca monumente din județul Botoșani, în volumul I al listei fiind înscrise Mănăstirea Coșula, cod BT – II – a – A – 01959, începând cu nr. crt. 387, urmată, până la nr. crt. 394, de celelalte monumente: de la cod BT – II – m – A – 01959.01, Biserica Sf. Nicolae, la cod BT – II – m – A – 01959.07.

²Unul dintre marii dregători ai lui Petru Rareș în ambele perioade de domnie ale acestuia (ianuarie 1527 – august 1538, februarie 1541 – 3 septembrie 1546) a fost mai întâi vistierul și apoi logofătul Mateiaș. Începând cu documentul sfatului domnesc din 3 martie 1535 (este și **anul ctitoririi Coșulei**) printre dregătorii sfatului apare vistierul Mateiaș. Aflat printre **dregătorii personali ai domnului**, vistierul, având responsabilitatea administrării veniturilor țării dar și ale curții domnești totodată a fost în atenția lui Rareș, motivat și de atenția dată de acesta aspectelor financiare. Încrederea acordată lui Mateiaș, după dese schimbări de vistiernici făcute de domnitor, rezultă și din faptul că acestuia i-au fost încredințate și prerogative diplomatice (putem să le spunem speciale și de taină), „fiind trimis cu diferite misiuni în Transilvania, pentru a trata cu Zápolya sau cu agenții regelui Ferdinand. Unul dintre aceștia, episcopul de Lund, se exprima în 1536 destul de elogios despre dânsul. «Se află aici – scria el – vistiernicul domnului Moldovei, fără îndoială principe foarte puternic. Acest vistiernic mă întâlnește foarte des, în secret, și mă roagă să nu închei pace cu acest voievod Ioan (Zápolya – C. C.), căci domnul său, la orice cerere a mea, este gata să vină cu 30 sau 40 000 de ostași aleși și va da Transilvania în mâinile regelui romanilor (Ferdinand – C. C.) ... Am încheiat cu omul acesta mare prietenie și am dispus să ne scriem unul altuia. În adevăr e un om foarte modest, foarte bun și, pe lângă aceasta, foarte prudent și destul de cumpănit în afacerile sale, așa cum n-aș putea găsi altul în acest regat.»” Citatul este luat din volumul de studii *Petru Rareș*,

În succesiune cronologică, biserica mănăstirii, purtând hramul Sf. Ierarh Nicolae, este al III-lea edificiu³ ca vechime din județ relativ bine păstrat

Editura Academiei, București, 1978 (redactor coordonator Leon Șimanschi), studiul lui Constantin Cihodaru *Politica internă*, pag. 80. În text inițialele C. C. marchează precizările autorului. Nota 104 a studiului menționează că fragmentul de scrisoare înserat în text a fost preluat de C. C. din Bogdan Petriceicu Hăjdeu, *Archiva istorică a României*, tom. I, 1, București, 1865, pag. 48.

Este de remarcat minuția episcopului de Lund în creionarea portretului vistiernicului, cu toată circumspecția, nu ușor de depășit, derivată din relațiile în fond de natură diplomatică și din diferențele confesionale. Probabil **personalitatea pe care o degaja Mateiaș au convins măcar în planul relațiilor interumane**, încât au condus la „**mare prietenie**” între partenerii dialogului diplomatic, pe fondul modestiei și bunătății boierului moldovean, care-i asigurau **tactul** necesar, fiind „**foarte prudent și destul de cum-pănit** în afacerile sale, așa **cum n-aș putea găsi altul în acest regat**”.

Tactul și onestitatea lui Mateiaș asigură acestuia **atitudinea corectă față de Moldova și domnie**, încât „Dintre cei nouă boieri ai lui Rareș preluați de Lăcustă, numai doi se regăsesc în primul document de sfat, emis de Rareș în a doua domnie, la 17 septembrie 1545: vornicul Efreim Huru și Mateiaș (devenit logofăt).” (studiul lui Ștefan S. Gorovei, *Domnia lui Ștefan Lăcustă*, în *op. cit.*, p. 166.)

Constantin Rezachevici precizează în studiul său (p. 211 din volumul menționat): „În aceeași zi după executarea lui Troțușan, domnul a numit mare logofăt pe Mateiaș vistiernic, cu toate că în 1538 acesta a rămas la Suceava, alături de Ștefan Lăcustă, care în 1540 îl numește un timp pâr-călab de Roman. Ca și alți boieri ai lui Rareș, la sfatul acestuia el și-a trimis familia în Transilvania (datorită campaniei lui Soliman Magnificul – n. n. D. A.) dar nu l-a urmat pe domnul pribeag. Mai mult, la 29 septembrie <1538> Mateiaș vistiernic scria judeului Bistriței să nu încredințeze pe mama, soția, copii și averea sa nici lui Ioan Zăpolya, nici lui Petru Rareș, de care se temea în aceste condiții: «poți acum domnia ta să-mi faci și bine și rău». Temerile lui Mateiaș n-au fost însă confirmate de Rareș în 1541, care i-a încredințat cea mai însemnată dregătorie din sfat, în tot timpul celei de-a doua domnii.” În nota 40 din textul studiului lui C. R. se menționează că Mateiaș apare ca pâr-călab de Roman între 7 martie – 13 iunie 1540. Pentru fragmentul din scrisoarea către judele Bistriței nota 41 a studiului trimite la Grigore Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346-1603*, București, 1931, p. 536 – 537.

Tot Constantin Rezachevici menționează un alt episod din viața înaltului dregător moldovean (studiul *Politica internă*, în cap. al IV-lea, *A doua domnie 1541-1546*, în vol. *Petru Rareș*, București, 1978, p. 215): „între iulie 1541 și martie 1545, Mateiaș marele logofăt, personajul cel mai însemnat din sfat, prin dregătoria sa, cel căruia domnul îi poruncește «să scrie și pecetea noastră să o atârne» pe actele domnești, s-a aflat ostatec la Făgăraș. Rareș îl lăsase aici în iulie 1541 ca zălog de preț – cel mai însemnat dregător al său – în locul lui Ștefan Mailat. De abia la 4 aprilie 1545, Mateiaș mare logofăt apare din nou în sfatul lui Petru Rareș, domnul amintind în încheierea actului din acea dată, după o formulă care se va repeta în toate documentele ulterioare: «am poruncit credinciosului nostru pan Mateiaș logofăt să scrie și să atârne pecetea noastră pe această carte a noastră». Când și cum a scăpat Mateiaș din cetatea Făgărașului? Un act din 1560 precizează

în forma lui originală, după bisericile cunoscute, în terminologia lui Gheorghe Balș, ca *biserici de târg* ale lui Ștefan Cel Mare: cea din Dorohoi, 1495 și cea din Botoșani, 1496. Biserica ștefaniană din Ștefănești, pare-se ctitorită în

ultimii ani ai domniei gloriosului voievod nu și-a păstrat pisană originală și a suferit în timp modificări considerabile⁴. Celelalte biserici din secolul al XVI-lea din județul Botoșani sunt ctitoriile ale Doamnei Elena Rareș din Târgul Botoșanilor, edificate după cea de la Coșula: Biserica Sf. Gheorghe, 1551 și Biserica Uspenia, 1552.

Cel care a încercat – cu o insistență ce se întinde peste ani și generații insensibile la valoarea ei autentică – să readucă mănăstirea Coșula în conștiința publică a fost Nicolae Iorga. Cum la începutul secolului al XX-lea Coșula rămăsese o modestă biserică de sat, Iorga, unul dintre primii reporteri de călătorii prin România⁵ și cercetători ai monumentelor în înțelesul modern al termenului, a ținut să sublinieze că ansamblul mănăstiresc este unul dintre foarte puținele monumente vechi din ținutul Botoșanilor.

Iorga s-a referit, descriind o călătorie prin Moldova⁶ (din context rezultă că acea călătorie a fost făcută în anul 1904) și la „...pădurea Coșulei, – dincolo de care așteaptă vechea mănăstire a lui Mătieș vistierul lui Petru Rareș, cu zidul de împrejmuire suind în zimți dealul și cu măiastra pisanie, – pădure lungă și deasă...”⁷. Treptele zidului ritmează *costișa* amplasamentului mănăstirii, lăsând privitorului o deosebită și puternică impresie de *scară a urcușului monastic* și isihie, deopotrivă.

că Mateiaș a cumpărat niște țigani de la Mircea Ciobanul, a cărui domnie în Țara Românească începe în jurul datei de 17 martie 1545, pentru 20 000 de aspri și 40 de soboli, «când a fugit din Făgăraș». Deci înapoierea sa în Moldova – trecând prin Țara Românească – a avut loc după 17 martie și înainte de 4 aprilie 1545”. Semnificativ este și faptul că în toată perioada captivității lui Mateiaș, Rareș nu a numit pe altcineva spre a-l înlocui în dregătorie pe **credinciosul** său logofăt.

³ Nu întâmplător purtând același hram ca și cele precedente, Sf. Ierarh Nicolae.

⁴ Gheorghe Pungă, *Noi informații documentare privitoare la biserica Cuvioasa Paraschiva din Ștefănești – Botoșani*, în volumul *Lucrările Simpozionului Național „Monumentul – Tradiție și Viitor”*, ediția a IV-a, Iași, 2002, p. 142 – 149.

⁵ Nicolae Iorga, *Sate și mănăstiri din România*, ediția a II – a, Editura Librăriei Pavel Suru, București, 1916. În viziunea autorului, cartea reprezintă „lucrarea ce am plănuțit asupra Românilor și țerii lor întregi” (*Prefață* la ediția I, *op. cit.*, p. 7).

⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. 26.

⁷ *Ibidem*, p. 22.

Mai târziu, într-o scrisoare⁸ pe care o trimite la Botoșani, datată „15 mart 1923”, Iorga precizează explicit, ca alternativă la o inițiativă a celor din Botoșani de a organiza o excursie împreună cu savantul istoric: „Excursia la Putna e departe și fără legături imediate (legături la tren, n. n., D. A.). *Aveți aproape atât de frumoasa Coșulă* (s. n., D. A.) și Vorona, într-un cadru de natură așa de bogat.” Scrisoarea s-a adresat profesorului de franceză de la Liceul Laurian, ca răspuns la invitația adresată istoricului de a participa la serbările inaugurale ale *Asociației foștilor elevi al Liceului Laurian*. La prima dintre programele întâlniri anuale ale asociației, cea din 1924, se preconiza o excursie colectivă la Putna, greutatea numelui prevalând, probabil, în opțiunea organizatorilor. Iorga însă a reorientat fără echivoc itinerarul către frumusețile de *aproape*, asupra cărora intelectualitatea Botoșanilor din acea perioadă, ca și cea de astăzi, pare-se nu se oprișe.

Excursia a avut loc și a fost relatată de Tiberiu Crudu⁹. „A patra zi de Crăciun (prin urmare la 28 decembrie 1924, n. n. D. A.) d-l Iorga a vizitat mănăstirea Coșulei, unde acum câțiva ani a avut norocul să descopere manuscrisul traducerii în românește a lui Herodot”. Tiberiu Crudu făcea referire la manuscrisul¹⁰ de 582 de pagini descoperit de savant cu prilejul altei vizite, cea din octombrie 1908.

Din simpla cronologie enumerată, 1904, 1908, 1924, rezultă că istoricul a revenit periodic la Coșula, motivat de consecvența necesară cercetătorului monumentelor sub toate aspectele, de la bibliotecile cu incunabule la inscripții, pictură, arhitectură și împrejurimi. „Nici de astă dată (în 1924, n. n. D. A.), drumul d-sale n-a fost mai puțin norocos. În biblioteca bisericii a găsit 5 volume mari de manuscrise pe care le-a luat pentru Academie”. Pe lângă cele luate, Tiberiu Crudu enumera o altă serie de 17 cărți „ce au o valoare incontestabilă”, din context rezultând că numărul cărților „de câte două-trei sute de ani” existente la acea dată în biserică a fost mult mai mare¹¹. Însuși autorul notează: „Mulțimea atâtor cărți cu conținut atât de variat denotă că odinioară, în jurul mănăstirii Coșula, era un cler cu o cultură

⁸ N. Iorga, *Corespondență*, vol. II, ediție Ecaterina Vaum, București, 1986, p. 176.

⁹ Tiberiu Crudu, *O vizită la mănăstirea Coșulii*, în *Revista Moldovei*, anul IV, No. 8-9, Botoșani, decembrie 1924 – ianuarie 1925, p. 33-35, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Botoșani, Biblioteca documentară, P /7766.

¹⁰ N. Iorga, *Corespondență*, vol. II, ediția citată, p. 176, nota 1 la scrisoarea din 30 decembrie 1924.

¹¹ Tiberiu Crudu, *op. cit.* La p. 33 sunt prezentate cele 17 cărți, dintre care pentru 16 sunt specificate denumirea, locul și anul apariției, încât articolul se constituie într-o mărturie de o excepțională importanță științifică.

înaltă și aleasă”¹². Iar mulțimea comorilor de artă inventariate continuă: „În vestmântăria bisericii s’au găsit odoare vechi – *din care unile din epoca lui Petru Rareș* (s. n., D. A.) – mijlocul veacului al 16-lea”¹³.

Iorga este cel care sesizează sub repictările în ulei, neinspirate, de la sfârșitul sec al XIX–lea, autentică frescă a edificiului. „Coșcovind pereții (în sensul că existau de pe atunci zone unde pictura în ulei se desprinsese, n. n., D. A.) din lăuntru bisericii s-a dat, de suptul picturii de azi, de pictura veche cu fond de aur viu și sfinții a fresco.”¹⁴ Cercetarea amănunțită a lui Iorga conduce la o altă revelație: „În podul bisericii din față (de peste fostul pridvor, îndepărtat cu ocazia lucrărilor de restaurare de după anul 1980, n. n., D. A.) se află un zid drept pe care este *o frescă veche rămasă ca prin minune acolo*”¹⁵, (s. n., D. A.) necunoscută de nimeni. [...] Culoarele sunt vii și fondul albastru atrăgător. D-l Iorga a dispus să se copie întreaga compoziție picturală – neputându-se fotografia, fiind întuneric supt acoperiș”¹⁶. Autorul își termină reportajul vizitei în cheie optimistă, rămasă, din păcate, la 80 de ani trecuți de atunci, un deziderat: „Având în vedere frumusețea și vechimea acestei biserici, d-l Iorga a făgăduit (în calitatea sa de președinte al Comisiei Monumentelor Istorice, n. n., D. A.) că va da câteva zeci de mii de lei pentru ca întreaga clădire și chiar clopotnița de-alături ce este mult mai nouă ca construcție, să fie restaurată cum trebuie. Iată o vizită rodnică și interesantă din toate punctele de vedere”¹⁷.

O contextualizare a edificiului prin plasarea în cronologia epocii nu s-a făcut până în prezent, însă rezultatele unei astfel de cercetări sunt cât se poate de revelatorii și vom schița câteva dintre ideile ce se desprind dintr-o astfel de abordare. Într-o analiză globală, importanța locului (inclusiv

¹² *Ibidem*, p. 34.

¹³ *Ibidem*. Tiberiu Crudu descrie pe larg și face asocierile și contextualizările necesare cu privire la importanța inventarului artistic descoperit.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Tiberiu Crudu, *op. cit.*, p. 34. *Ca prin minune*, întrucât la reparațiile care s-au făcut în timp meșterii au îndepărtat toată pictura exterioară, cu excepția acesteia, adăpostită miraculos de podul pridvorului.

¹⁶ *Ibidem.*, p. 35.

¹⁷ *Ibidem*.

cronologic) bisericii de la Coșula, între celelalte edificii religioase ale epocii rareșiene se reliefează aproape de la sine. Epoca a fost ea însăși scindată de cele două perioade de domnie ale voievodului, cu diferențe semnificative între ele, rezultate din mutarea accentelor sub aspectul curentelor de idei și materializarea acestora în programul de ctitorire rareșian. Prin marcarea consonanțelor și filiațiilor, extern de clare, cu realizările de vârf ale primei perioade de domnie a lui Rareș, ctitoria de la Coșula poate fi inclusă în grupul **realizărilor de apogeu ale acelei perioade**. Sunt de remarcat atât rafinarea maximalistă a stilului arhitectonic de sinteză bizantino – atonito – gotică, cu inovațiile moldovenești de excepție de la bisericile de plan tricong (boltirea moldovenească), cât și **unicitatea picturii murale exterioare**, ca marcă definitorie a religiozității eposului moldav.

Biserica din 1535 este prima ctitorie a vistiernicului, realizată cu patru ani mai devreme decât cea din Horodniceni¹⁸ (1539), județul Suceava, cu hramul Pogorârea Sf. Duh, biserică ce-i va fi necropolă marelui boier și familiei sale. Ambele ctitorii au fost ridicate în timpul aceluși curent de gândire teologică și militantă inițiat la curtea din Hârlău¹⁹ a lui Petru Rareș, prin pictarea exterioară, în 1530, a bisericii ștefaniene (ctitorie din 1492).

Adevărată didactică de cateheză dar și de formare a conștiinței militante, necesară în lupta directă a Moldovei pentru apărarea ființei sale creștine în fața „păgânătății”, pictarea exterioară a bisericilor a continuat la Probota (1532) și la Sf. Gheorghe Suceava (1534). **Ctitoria de la Coșula se înscrie, prin urmare, în seria aurală a marilor realizări ale picturii exterioare moldovenești**, cea a „chivotelor”, în terminologia metaforică plenară a lui Sorin Dumitrescu²⁰. Prin ideea de excepție a marelui domnitor Petru Rareș – Sorin Dumitrescu sublinia „tală mondială a îndrăznelii demersului voievodului-iconograf²¹” – și prin *binecuvântările* călăuzitoare ale marelui egumen al Probotei, Grigorie Roșca (viitorul mitropolit, ctitor al picturii exterioare a Voronețului) și ale atât de subtilului iconograf, episcopul teolog Macarie al Romanului – a ființat, practic, o corolă triadică de personalități – s-au creat edificiile cu pictură exterioară unică în lume,

¹⁸ Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 167.

¹⁹ Trimitem, cu deferența necesară, la lucrările de excepție ale savantului medievist Sorin Ullea: *Pictura exterioară* în cap. *Arta în Moldova de la mijlocul secolului al XV-lea până la sfârșitul secolului al XVI-lea* (în *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, București 1968, p. 366-382); *Originea și semnificația ideologică a picturii exterioare moldovenești, I*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, în SCIA, nr. 1, 1963, p. 57- 91; *O surprinzătoare personalitate a evului mediu românesc*, în SCIA, nr. 32, 1985, p. 14-48.

²⁰ Sorin Dumitrescu, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, București, 2001.

²¹ *Ibidem*, p. 13. Sublinierea în citat ne aparține, D. A.

între care se înscrie și biserica Mănăstirii Coșula. Biserica de la Coșula a fost ctitorită în același an (1535) cu o altă mare ctitorie rareșiană, Biserica Sf. Dumitru din Suceava, și aceasta pictată exterior.

Scenele recent curățate de restauratori²² din absida sudică a bisericii Coșulei evidențiază o apropiere stilistică, tematică, de compoziție (practic numai scara desenului este diferită) și de tehnică remarcabile cu cele din primul registru, al sfinților militari, din naosul bisericii sucevene Sf. Dumitru. Nu întâmplător, savantul istoric de artă Sorin Ullea reliefa, referindu-se la pictura interioară: „La Coșula, zugrăvită și ea prin 1537 – 1538, se mai vede ici colo câte o bucată din vechea pictură, apărând de sub repictările din sec. al XIX-lea. Dar imaginea bizară a celor doi sfinți Teodori, strânși unul către altul într-un elan de uimitoare comuniune spirituală și într-o mișcare manieristă de un rafinament inexprimabil în cuvinte, **dă o idee foarte înaltă despre talentele anonimului pictor** (s. n. D. A) al lui Rareș, a căruia operă zace azi sub uleiul gros al nepricepuților săi urmași²³.

Citatul, de o concizie extrem de sugestivă, conține datarea picturii: „zugrăvită și ea prin 1537-1538”. Vasile Drăguț²⁴ preia și el datarea 1537-1538, deși în lucrări de istoria artei²⁵ din anii 1970 considera, pentru ansamblul de pictură de la Coșula, o datare mult mai elastică, 1537-1581. Datării picturii imediat după ctitorire (1537-1538) i se pot aduce argumente solide și plasează monumentul între cele de marcă ale epocii: Sf. Dumitru Suceava, Humor, Moldovița.

Observațiile făcute la Coșula, după curățarea integrală a unor scene de pictură interioară și după sondajele stratigrafice din celelalte zone ale bisericii ne conduc la argumente surprinzătoare și foarte puternice, privitoare la importanța deosebită a monumentului, prin pictura sa, sub aspectul revalorizării locului pe care trebuie să-l ocupe această ctitorie între cele devenite deja celebre.

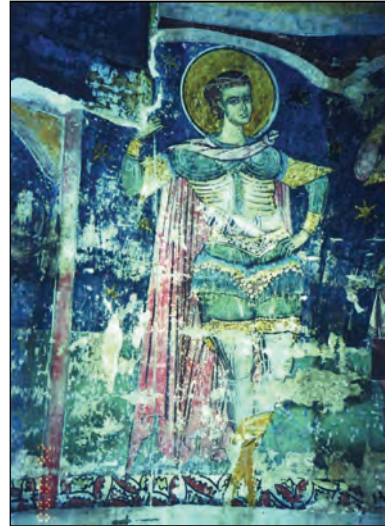
²² S-au îndepărtat repictările în ulei de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

²³ Sorin Ullea, cap. *Arta pe teritoriul României de la mijlocul secolului al XV-lea până la sfârșitul sec. al XVI-lea*, în *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, București, 1968, p. 365.

²⁴ Vasile Drăguț, *Repertoriul cronologic al ctitoriilor și principalelor fapte ctitoricești din secolul al XVI-lea*, în *Arta creștină în România*, vol. V, București, 1989, p. 44.

²⁵ Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic ...*, p. 108-109.

Pictura originală există, sub repictările inestetice, pe toată suprafața interioară a bisericii și nu sunt necesare decât o bună și constantă finanțare și eforturile restauratorilor pentru a o *devoala*. Pe de altă parte scenele evidențiază calitatea de excepție a acestei picturi, fiind argumentarea – venită după 35 de ani – a viziunii lui Sorin Ullea²⁶. Sfinții militari au o mișcare de un rafinament cu totul deosebit: sunt surprinse posturi marțiale și totuși de o grație aparte, care-i individualizează. Deși costumația este practic redată la fel și scara desenului este cu mult mai redusă decât în scenele de la biserica Sf. Dumitru Suceava, eleganța firească a corpurilor și suplețea anatomică, delicatețea – atât de discret renașcentistă – a chipurilor fac din **sfinții militari ai Coșulei realizarea de înaltă ținută a picturii epocii, neregășibilă altundeva.**

Se remarcă rafinamentul unic al mișcării personajelor și sugestia dialogică a gesticii și a figurilor, „într-un elan de uimitoare comuniune spirituală”²⁷, precum și decorația somptuară a vestimentației, cu brâul mijlocului sub forma *ștergarului moldovenesc*, regășibil în pictura monumentelor epocii ca o marcă

identitară explicită a zugravilor-teologi, nutriți din nostalgiile bizantine.

Se poate vorbi, în cazul Coșulei, **despre o culme a picturii epocii**, prin naturalețea de geniu și ușurința ludică a unei arte pline de un duh ingenuu, prin comparație, spre exemplu, cu siluetele parcă prea voluminoase, sugerând o materialitate prea densă, de la Moldovița.

O scenă interioară, din primul registru al picturii murale, plasată imediat la vest de absida sudică, atrage atenția privitorului

²⁶ Sorin Ullea, *op. cit.*, p. 365.

²⁷ *Ibidem*.

și *marchează simbolic* locul Coșulei. Compoziția zugravului rămas încă anonim, este marcată de patru personaje-emblemă: Maica Domnului stă pe tronul slavei, ținând în brațe pruncul Iisus, iar de o parte și de alta este plasată garda celestă a Sfinților Arhangheli Mihail și Gabriel.

Wladyslaw Podlacha remarca²⁸, în cadrul analizei variantelor de reprezentare a chipului Maicii Domnului, scena întâlnită în pronaosul bisericii Mănăstirii Humor. Cu precizarea necesară că pe lângă scena descrisă de autor, aflată „pe peretele din dreapta de la intrare”, o alta există în naos, având același plasament și conținut ca și cea întâlnită la Coșula, considerăm semnificativ modul în care Podlacha surprinde *postura* angelică redată de pictor: „de ambele părți ale Mariei și ale lui Hristos stau îngerii Gavril și Mihail într-o mișcare ușoară de adorare (s. n., D. A.), ținând în mâini capetele hainelor. Această icoană ne reamintește cunoscuta reprezentare a Trimorfionului, dar pe când acolo

axa centrală și obiectul adorării este Hristos, aici adorarea se îndreaptă în primul rând către Fecioara Maria, mama lui Hristos”. Trimiterea avută în vedere de Podlacha la modelul suprem al rugăciunii prin tema *Deisis Trimorfon* este

cât se poate de elocventă. Pe de altă parte, termenul *ușoară* are aici semnificația imaterialității, sugestia diafanului, elanul „de uimitoare comuniune spirituală”²⁹, pe lângă conotația privitoare la redarea mișcării: *acea flexare spre înainte a trunchiului, extrem de rafinată și bine dozată grafic.*

Pentru a descrie cu acribia necesară *îngerul Coșulei* am apelat la considerațiile de estetică angelologică ale lui Sorin Ullea³⁰. La întrebarea autorului pertinentă: „... ce anume caracterizează din punct de vedere psihologic privirile lor (ale îngerilor, n. n., D. A.) expresiile lor, și care e, într-un cuvânt, caracteristica lor principală...”, cercetătorul conchide revelatoriu: „...această caracteristică e una singură: *pacea*”³¹. Mijloacele iconice puse

²⁸ Wladyslaw Podlacha, Grigore Nandriș, *Umanismul picturii murale postbizantine*, București, 1985; Vol. I, Wladyslaw Podlacha, *Pictura murală din Bucovina*, p. 104.

²⁹ Sorin Ullea, *Arta pe teritoriul României ...*, p. 365.

³⁰ Sorin Ullea, *Arhanghelul de la Ribîța*, București, 2001, cap. *Angelologie și estetică*, p. 62-96.

³¹ *Ibidem*, p. 62.

în slujba transmiterii stării de pace sunt ochii și atributul lor divin, blândețea, premergătoare păcii: „Ochii lor, expresiile lor blânde, infinit de blânde transmit privitorului o profundă și atotcuprinzătoare stare de pace, care îl învâluie și-i stinge cu desăvârșire orice urmă de agitație a sufletului, a gândului³². Pacea rezonează plenar cu subiectul privitor uman, îngerul fiind transmițătorul de mare și neștirbită fidelitate al acestei stări: „pacea care te pătrunde nu e din această lume; ea e de «dincolo» și coboară în tine din infinitul abstract și transcendent³³”.

În iconografie se întâlnesc, în compozițiile cu sinaxe sau în cele cu îngeri în postura de păzitori și rugători, păzitori ai pragului sau gardă în jurul tronului Maicii Domului, spre exemplu, ca în cazul Coșulei, îngerii în haine princiare bizantine, reliefând condiția cristică de *Prinț al păcii*. Redarea deplinei frumuseți angelice, ca ideal iconografic, este esențială, altfel idealul de reflectare a frumuseții divine nu poate fi atins: „...cum putea fi mesagerul lui Dumnezeu pe pământ, care era îngerul, altfel decât frumos pentru a revela oamenilor prin însuși chipul său ceva din frumusețea divină? De aici și toată psihologia icoanei adică a imaginii (ikon) sacre³⁴. La Coșula, tabloul Maicii Domnului pe tron cu gardă de îngeri are înălțimea cu puțin peste statura unui om, iar acest plasament, atât de proxim omului în rugăciune, este cheia compoziției, reliefând înalta teologie pe care o stăpâna zugravul. De pe genunchii Maicii Domnului Iisus copil, Emanuel („Dumnezeu este cu noi”), binecuvântează cu ambele mâini spre cei doi Sfinți Arhangheli, Mihail în dreapta și Gabriel în stânga, binecuvântând astfel, atât pe arhangheli cât și pe omul însuși. Ce surprinde însă, cu o forță iradiantă copleșitoare, pe privitorul atent, este starea de rugă angelică împăcată, deși extrem de intensă, pe care o transmite mai ales chipul Arhanghelului Mihail. Acest tablou prezintă paradigma în absolut a rugăciunii. Pentru privitor, mesajul ar trebui să fie clar: „neîncetat vă rugați”, după cerința maximalistă apostolică, dar urmând învățătura păcii, „toată grija cea lumească să o lepădați”. Andrei Pleșu remarcă la îngeri tocmai postura modelatorie în relație cu umanul, postură pe care a zugrăvit-o și teologul pictor la Coșula: „Îngerii au această calitate puțin obișnuită de a fi *simultan aproape de Dumnezeu și aproape de om*³⁵. Mai mult, în imposibilitatea contemplării umane directe a divinului, prin înger se produce breșa revelatorie, fisura consistentă către celest: „...îngerii văd fața lui Dumnezeu. Ei sunt, într-un anumit sens, «fața» lui Dumnezeu, ecranul protector

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 71.

³⁵ Andrei Pleșu, *Despre îngeri*, București, 2003, p. 256.

prin care Dumnezeu se arată creaturilor sale”³⁶. Fiind fața-către-fața dintre Dumnezeu și om, oglinda care nu reflectă și nu potențează, ci transfigurează, „... îngerul e și «imediata vecinătate» a omului. El e «prietenul său ceresc», pedagogul său neobosit, ghidul și protectorul său»³⁷.

Prin urmare, la Coșula îngerii instituie o puternică acțiune pedagogică prin explicitarea modelului ceresc al rugăciunii, exemplificare mediată de talentul de excepție al zugravului. Strădania iconografului a fost cu atât mai motivată cu cât se știa, probabil, că în jurul bisericii vistiernicului urma să ia ființă mănăstirea, iar viețuirea monastică impune ca „Înainte de a deveni o *imitatio Christi*, viața omului desăvârșit începe prin a fi o «*vita angelica*», o *imitatio angeli*»³⁸.

Dar cum poate fi ikonul îngerului investit cu atâta forță de inducție pedagogică?

Paradoxal, chipul de la Coșula al Arhanghelului Mihail exemplifică această forță prin tocmai lipsa lui de personalitate: „...îngerul nu e personal, nu are opinii și gânduri și intenții proprii. El e un mediu, un simplu mediu. Și cu atât e mai talentat artistul cu cât poate pune în lumină această și numai această însușire a îngerului de transmițător al fluidului divin...»³⁹. Prin ușor contrast cu această cerință de lipsire de psihologic și, poate, potențându-i sugestia de transmițător divin, zugravul de la Coșula își asumă licența de a pune pe chipul îngerului o seriozitate extremă, supra-dimensionând, cu un control demn de reamărcat, trăsăturile anatomice ale gâtului, tensionându-l și transfigurându-l.

Prin ochii ridicați spre înaltul transcendenței și printr-o infimă coborâre a colțului gurii, zugravul a plasat pe chipul îngerului o *ușoară tristețe*, cu rolul de a spori seriozitatea contemplării rugătoare. Transparența angelică este calitatea desăvârșit zugrăvită la îngerul Coșulei, pictorul reușind

pe deplin să redea omului „putința să treacă cu privirea prin el, prin eterul din care e făcut, spre a contempla ceea ce e dincolo de el, în infinitul frumuseții

³⁶ *Ibidem*, p. 257-258.

³⁷ *Ibidem*, p. 258.

³⁸ *Ibidem*, p. 259.

³⁹ Sorin Ullea, *Arhanghelul ...*, p. 73.

nevăzute a Divinității, frumusețe pe care, începând să o întrevadă cu ochii materiali în imaginea pictată, sfârșește prin a o vedea cu ochii minții”⁴⁰.

Fragmentul de pictură exterioară păstrat, perfect încadrabil ca program iconografic în epocă, sporește atracția edificiului. Și, prin Coșula, se argumentează că pictarea exterioară a bisericilor nu s-a rezumat numai la cele cinci monumente arhicunoscute din județul Suceava, ctitoriile pictate exterior fiind cu mult mai multe (în fapt, probabil toate cele edificate în epocă) dar că, dintre acestea, puține s-au păstrat. Una dintre ele este cea de la Coșula, singura biserică din județul Botoșani care deține un fragment compact, relativ bine conservat, de pictură exterioară din perioada domniilor lui Petru Rareș. Analiza fragmentului de frescă conduce la două concluzii de excepție: pe de o parte, pictura interioară și cea exterioară pare să fi fost realizate de zugravi diferiți, iar pe de alta pictura exterioară sugerează apropieri stilistice semnificative cu cea de la Moldovița. Toate acestea argumentează dimensiunile – până și sub aspect numeric – marii școli de pictură moldovenească din epoca rareșiană, din care s-a detașat o mulțime de individualități de excepție, după cum sublinia sugestiv, prin limbajul figurat utilizat, cunoscutul restaurator prof. Oliviu Boldura: *deși au reprezentat aceeași școală, totuși acei zugravi nu au stat în aceeași bancă.*

⁴⁰ *Ibidem.*

Bisericile de lemn din județul Vaslui: tradiție și viitor

Doina Rotaru

G. M. Cantacuzino spunea că singurii cronicari care nu mint „sunt monumentele și măreția timpurilor se judecă în virtutea templelor pe care acele timpuri au știut să le înalțe”¹.

Pe teritoriul județului Vaslui există actualmente peste 60 de biserici de lemn.

Prezența umană încă din cele mai vechi timpuri în acest areal prielnic viețuirii umane, abundența materialului lemnos au dus în mod necesar la ivirea unei arhitecturi adaptate la condițiile naturale locale.

Agricultura itinerantă, caracteristică fenomenului de răzeșie cu un ritm agro-pastoral specific, era strâns legată de fenomenul defrișării pădurii prin diferite tehnici: lăzuire, ardere, jăriște, runc, pe baza obiceiului pământului, iar urmarea firească a fost nu numai stăpânirea asupra pământului și crearea unui fenomen de răzeșie secundar, ci și posibilitatea cunoașterii disponibilităților plastice ale lemnului.

Civilizația vechilor sate a fost una a „satelor libere”, iar expresia directă, concretă a acestui mod de viață materială, a unei spiritualități de un anume tip, s-a manifestat în două dintre cele mai importante creații: casa și lăcașul de cult.

Descoperirile arheologice au demonstrat vechimea construcțiilor de lemn, iar cele două tehnici, cea de tip „fachwerck”, a nuielilor împletite pe un suport de lemn, dar mai ales, cea cunoscută sub numele de „blockbau”, a bârnelor groase așezate în cununi orizontale, cu lipitură sau fără, au fost folosite în acest areal până astăzi.

Așezate pe tălpoaie de lemn și pietre mari de râu, lăcașele de cult erau „durate” din lemn de stejar, îmbucate în chiotori drepte sau în coadă de rândunică, erau puricite cu sfredelul, prinse în cepuri de lemn de tisa sau cuie; fațadele erau pardosite sau tăbănuite cu scândură de brad sau șindrilă. Învelitoarea era în patru ape, având o coamă lungă, fiind din paie, curpeni de viță de vie, fân, stuf, scânduri orizontale, șindrilă sau chiorpecă, fapt atestat și de călătorii străini ce au trecut prin Moldova.

În ceea ce privește datarea, bisericile de lemn sunt atestate documentar încă din veacul al XV-lea: uricul din 18 iunie 1444, dat de către Ștefan

¹ G. M. Cantacuzino, *Izvoare și popasuri*, București, 1977, p. 224.

voievod, fiul lui Alexandru cel Bun, în care se amintea despre „mănăstirea Popii Draghie de pe Lahova”, este un exemplu în acest sens.

Nenumăratele toponime, mențiunile documentare desprinse din actele emise de cancelaria domnească din Moldova, elementele epigrafice (pisanii, lespezi funerare) sau iconografice (pictura votivă), mărturiile călătorilor străini, precum și tradiția orală atestă prezența acestora. Faptul că aceste lăcașe călătoreau face ca datarea să fie mult mai timpurie.

Cele actuale se încadrează între secolele XVIII-XIX.

Remarcăm că în perioada medievală numărul mare de edificii de lemn era legat nu numai de posibilitățile economice, dar și de interdicția construirii de curți, sisteme de apărare și case de piatră. Explicația este dată de un călător străin, Paul Beke, în secolul al XVII-lea: „Nu îi este îngăduit unui magnat să-și ridice o casă din piatră sau să înconjoare cu un zid chiar mic curtea sa, ridicată din material lemnos. Dar nici chiar domnul nu îndrăznește să înalțe case din piatră în chip de castel (cu excepția curților domnești din Suceava și Iași), căci astfel turcul l-ar învinovați că ar vrea să facă răzvrătire și l-ar alunga. Îi este îngăduit domnului să clădească doar biserici și mănăstiri - de aceea se îndeletnicește cu totul și neîncetat de ridicarea acestora”.

Această realitate istorică ilustrează faptul că inițiativa domnească de ctitorire a unor lăcașe de cult era sub imperiul presiunii turcești, dar să nu minimalizăm sentimentul de religiozitate al acestora, precum și rolul jucat de monumente în societatea medievală.

Dacă inițiativa domnească în zona în discuție lipsește în ceea ce privește bisericile de lemn, cu două excepții, prima biserică de lemn, pomenită de Gh. Ghibănescu de la Vaslui (biserica Sf. Ioan) și biserica Sf. Gheorghe de la Lipovăț (mănăstirea Zografu sau Zugravi) a lui Vasile Lupu, în rest inițiativa aparține boierimii mari și mici, monahilor și răzeșilor, aceștia din urmă impunând ctitoria de obște cu precădere. Să nu uităm că Țara de Jos comasa între munți și Prut aproape șase sute de sate libere, iar gruparea Bârlădeană cu subunitățile Tutovenilor, Tecucenilor, Vasluienilor și Bacăul, era cea mai importantă grupare răzășească.

În ceea ce privește planimetria bisericilor de lemn acestea sunt: navă dreptunghiulară cu absida altarului decroșată cu trei, cinci sau 7 laturi, iar uneori cu pronaos absidat (v. Șișcani - Hoceni, 1760), precum și planul triconc cu pridvor la vest, intrare vest sau sud.

În general, edificiile ecleziastice de lemn au clopotnița detașată. Despărțirea dintre naos și pronaos este făcută fără excepție cu ajutorul a doi sau patru stâlpi. Remarcăm predilecția pentru bolta semicilindrică, a celei octogonale pe nervuri, realizându-se astfel o suprafață maximă protejată de un

minimum de material, încercându-se apropierea de forma circulară: se cunosc exemplare cu 12 sau 21 nervuri.

Meșterul popular a gândit edificiul religios de lemn ca o unitate indisolubilă dintre funcțional și estetic, o unitate între întreg și detaliu, detaliu înțeles ca element constitutiv al întregului, participând la omogenitatea lui și totodată, fiind un element care rezumă în conștiințiozitatea și inspirația execuției toate însușirile esențiale ale monumentului.

Planul și fațada, primul rezultat al comanditarului și a tradiției ortodoxe de a crea un spațiu sacru, cea de-a doua expresie a structurii interioare care face posibilă trecerea din spațiul interior, sacru, în cel exterior, al realității, au stat în atenția meșterului popular.

Aportul estetic, înainte de cel voit decorativ, rezultă în primul rând din însuși modul de cioplire al bârnelor, din prezența consolelor în trepte, a îmbinării costoroavelor cu fruntarul, din prezența pridvorului, iar, uneori, din însăși fațada acoperită cu șindrilă.

În privința repertoriului ornamental, în arealul amintit predomină ornamentele geometrice și fitomorfe, unele dintre acestea cu vechi rădăcini magico-religioase: rozeta solară în diferite variante, glastra cu flori, leleaua, vița de vie. Ornamentele sunt limitate la anumite zone: ancadramele ferestrelor, portal, cornișe, soclul, stâlpi despărțitori, boltă, fruntar, mobilier și iconostas. Brâul „în frânghie”, simplu sau dublu de la bază, cornișă sau centru întregește și subliniază silueta edificiilor de lemn. Prezența ocnițelor, a motivului „dinți de lup” atestă influența unor motive specifice arhitecturii de zid. Acest lucru a fost posibil, deoarece multe dintre acestea au fost metoc-uri ale marilor mănăstiri: Neamț, Moldovița, Agapia etc.

Câteva exemple de excepție, ca acelea de la Cetățuia-Puiești, Știoborâni-Solești, Căpușeni-Lipovăț, Mănăstirea-Delești, dovedesc că meșterul a căutat și a găsit soluții proprii specifice lemnului, începând de la sistemul de închidere al ușilor cu zăvor și manea sau a ușilor cu doi cilindri ce excludeau prezența metalului, de la ferestre până la sfeșnice, strane, jilțuri până la crucile de mână și altar.

Acest fapt dovedea o tradiție a prelucrării lemnului, și, în același timp ilustra o anumită „forma mentis” a acestui areal.

Rezultat al unei mari răbdări, al unui echilibru critic, în înțelesul pe care îl dădea G. M. Cantacuzino, un echilibru ce a sintetizat și simplificat formele până la maximum de utilitate și frumusețe, bisericile de lemn de pe teritoriul actualului județ Vaslui sunt expresia unei tradiții constructive străvechi, continue, perisabilă prin natura materialului din care era făcută – și, reușind să viețuiască tocmai acestui fapt, oferind în același timp un aspect local, înrudit cu fenomenul ce s-a numit „arhitectura populară în lemn”.

În arhitectură nu este loc pentru anecdotă. Marea disciplină a acestei arte exclude efectele ușoare.

Arhitectura este imaginea cea mai perfectă a armoniei unitare, în care simbolul și utilul, ansamblul și amănuntul, materia și concepția, opera și peisagiul, omul și proporția, sufletul și ritmul se regăsesc laolaltă².

Tradiția – proporție - ritm - armonie³...

Biserica Cuvioasa Parachiva - Voinești, sec. XVIII

Biserica Sf. Voievozi, sat Muntenești - Ștefan cel Mare, sec. XVIII-XIX, vedere sud-est

² *Ibidem.*

³ La 29 decembrie 2005 autorul a decedat, iar articolul a rămas nefinalizat.

Biserica Sf. Gheorghe - Lipovăț, sec. XVII-XVIII, vedere sud și vest

Biserica Adormirea Maicii Domnului, sat Mănăstirea - Delești, sec. XVIII, vedere sud-vest

Biserica Sf. Nicolae, sat Știoborăni - Solești, 1726, vedere sud-est

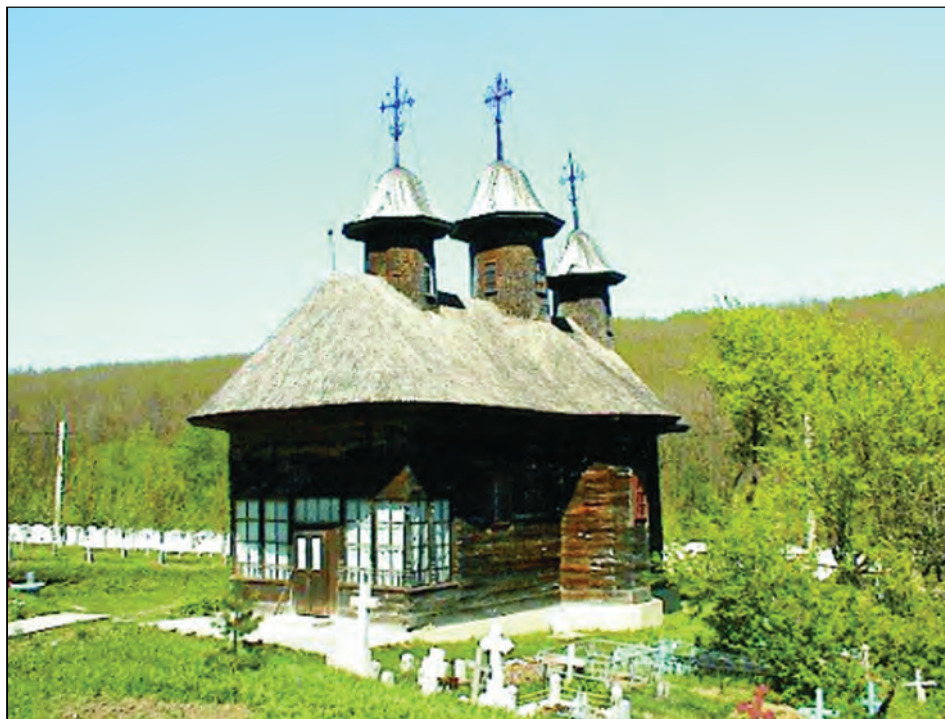
Biserica Sf. Nicolae, sat Căpușneni - Lipovăț, 1792, vedere sud-vest

Biserica Sf. Nicolae, sat Cârțibași - Bogdănița, 1833, vedere nord-est

Biserica Sf. Nicolae, sat Cetățuia - Puiști, sec. XVI-XVIII, vedere sud-est

Biserica Sf. Nicolae, sat Pârvești - Costești, 1816-1820, vedere sud-vest

Documente privitoare la unele portrete și medalii jubiliare de la începutul secolului al XX-lea*

Andi Mihalache

A ne preocupa de recuperarea perpetuă a trecutului înseamnă a ne desemna din timp continuatorii. De aceea, legăturile dintre vii și morți s-au țesut de la cea mai fragedă vârstă, prin intermediul portretelor de familie, în galeriile sau în podurile caselor nobiliare amestecându-se toate generațiile¹. Dacă vrem să știm *cine suntem*, ne uităm la tablouri și aflăm *cu cine ne asemănăm*². Ele ne ajută să ne înscriem într-o genealogie, chiar dacă originile acesteia aparțin unui trecut depășit sau, poate, prea recent: grație galeriei în care imaginea lui este înscrisă, *mortul* devine repede *strămoș*³, iar moștenirea lui patrimoniu.

* Imaginile care însoțesc textul ne-au fost oferite, cu multă amabilitate, de doamna muzeograf dr. Zamfira Pungă.

¹ Monique Segré, *Mituri, rituri, simboluri în societatea contemporană*, traducere de Beatrice Stanciu, Timișoara, 2000, p. 104. În Occident, gustul pentru portret a reapărut o dată cu Renașterea, dar a cunoscut o mare vogă datorită clasicismului și imitațiilor antichitizante din vremea Revoluției franceze. Răspândirea sa a atins apogeul ceva mai târziu, în paralel cu exaltarea romantică a cului, uriașul interes pentru portrete și medalii fiind surprins și în autobiografia lui Stendhal (1835). Amintindu-și de unul din pasionații domeniului, părintele Ducros, marele scriitor nota: „...Prietenilor și prietenelor sale el le dăruia niște rame poleite de două picioare și jumătate pe trei, acoperite cu un geam mare, în spatele căruia aranja șase sau opt duzini de medalii de ghips <...>. Se aflau acolo toți împărații romani și împărăteșele, într-alta erau prezenți toți marii oameni ai Franței, de la Clément Marot la Voltaire, Diderot, D’Alembert. <...> Medaliiile erau foarte drăguț înconjurate cu niște cartonașe poleite pe margini, și volute executate din același material umpleau intervalele dintre medalii. Ornamentele de acest gen erau pe atunci o raritate, și pot spune că acele contraste dintre albul mat al medaliilor și umbrele ușoare, fine, bine desenate, care marcau trăsăturile personajelor cu marginea poleită a cartoanelor și galbenul lor auriu, erau de un efect foarte elegant. Burghezii din Vienne, Romans, La Tour du Pin, Voiron etc., care cinau la bunicul, nu se mai săturau studiind trăsăturile acestor oameni iluștri, a căror viață aș fi vrut s-o imit și ale căror opere să le citesc <...>. La Voiron, de pildă, la vărul meu Allard du Plantier (urmaș al istoricului și anticarului Allard), cadrele astea erau admirate ca și cum ar fi fost niște medalii antice...” (Stendhal, *Viața lui Henry Brulard*, traducere de Modest Morariu, București, 1989, p. 166-167).

² *Ibidem*, p. 105.

³ *Ibidem*, p. 103. Ideea este bine ilustrată de includerea lui Alexandru Ioan Cuza - aparținând totuși istoriei recente - într-un panteon de mare întindere temporală, cuprinzând personalități în descendența cărora Carol I dorea să se situeze: împăratul Traian, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Vasile Lupu. Alăturându-le portretele, în cazul nostru pe o

Căci rostul portretelor nu este să întrețină un orgoliu individual ci să contribuie la transmiterea unor însușiri comune, la întreținerea unei memorii vii, a unei identități de grup. Însușirea imaginilor dă oamenilor sentimentul unui timp cumulativ⁴, care a dus către prezent, „amplificându-i”, îmbogățindu-i astfel cu biografiile predecesorilor. Legătura dintre ascendenți și descendenți oferă *continuității* aparențele *imortalității*⁵, portretistica de care ocupăm înveșnicindu-i pe înaintași încă din timpul vieții, pentru a-i face contemporani cu noi și cu cât mai multe generații de urmași. Cel puțin acestea erau intențiile celor care întrețineau cultul regal, receptarea lui nedecurgând totdeauna prea bine. De exemplu, distribuirea medaliilor comemorative lăsa de dorit, ele devenind mai importante ceva mai târziu, când își pierdeau oarecum actualitatea câștigând în schimb valoare de colecție⁶. Acest avantaj tardiv poate explica de ce mica industrie a portretelor regale s-a menținut cu destulă tenacitate, în pofida deficiențelor de parcurs: dacă obiectul propriu-zis nu se bucura pe moment de prea mare interes, „învechirea” lui îi dubla prestigiul, recuperând în plan simbolic ceea ce pierdea inițial în plan bănesc.

La 1 iunie 1906 Ministerul Cultelor recomanda directorilor de școli să cumpere tabloul „40 de ani de glorioasă domnie a M.S. Regelui Carol I”⁷. Peste aproape un an, la 30 mai 1907, același minister pretindea revizorilor școlari un raport amănunțit: câte tablouri au fost comandate de membrii corpului didactic, câți au subscris, câți au plătit, câte comenzi au fost realmente onorate⁸. Doar 8 revizori au prezentat statistica cerută⁹, alți 25 comunicând că nu au existat cumpărători din cauză că respectiva lucrare era prea scumpă¹⁰. Ţelul acestor acțiuni era, în principal, propagandistic, din punct de vedere

aceeași medalie, apropierea *fizică* a imaginilor sugera coabitarea generațiilor, transferul *simbolic* de calități și patrimoniul de la Mihail Sturza și Al. I. Cuza către urmașul lor de origine prusacă.

⁴ David Lowenthal, *Trecutul e o țară străină*, traducere de Radu Eugeniu Stan, București, 2002, p. 90.

⁵ *Ibidem*, p. 89.

⁶ Cu ocazia sfințirii bisericilor Trei Ierarhi și Sf. Nicolae Domnesc(1904), regale Carol I dăruia Bibliotecii centrale Universitare patru medalii: două din aur, cu efigia celor două lăcașuri de cult, și două din argint (una cu efigia Trei Ierarhilor, cealaltă cu imaginea bisericii Sf. Nicolae). Vezi și Arhivele Naționale Iași Iași, fond Rectorat Universitatea „Al. I. Cuza”, dosar 685/1904, f. 7.

⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 2221/1907, f. 5.

⁸ *Ibidem*, f. 81 r.

⁹ Din cele raportate de cei opt revizori rezulta că din 152 de doritori, 127 achitaseră tabloul, 122 dintre ei intrând chiar în posesia lui (f. 81 r.).

¹⁰ *Ibidem*. Cele mai multe tablouri s-au vândut în județul Neamț, 64 la număr, dar numai din cauză s-au distribuit la jumătate din preț, cu 5 lei în loc de 10 (f. 81 v.).

financiar ele nefiind o afacere tocmai profitabilă. De ce? Întreprinzătorii care onorau asemenea comenzi ale statului stabileau prin contract un preț de vânzare, dar cu riscurile de rigoare: dacă vânzarea nu mergea conform așteptărilor, suma nu mai putea fi mărită în ideea ca producătorul lor să își recupereze măcar o parte din bani. Uneori, Ministerul Cultelor intervenea, acoperind deficitul, dar în unele cazuri, neexistând fonduri, editorii de portrete, medalii și calendare rămâneau în pagubă¹¹. Profitul material era sacrificat în favoarea celui educativ și de imagine, după cum reiese dintr-o adresă din 3 iunie 1904, trimisă ministrului cultelor de prefectura Covurlui: „...Răspunzând ordinului D-voastre N=5494, seria C din 27 mai a. c., avem onoare a vă comunica că suntem dispuși a cumpăra 300 de exemplare cu portretul Majestății Sale, însă cu prețul de 20 de bani. Aceste portrete le vom cartona și apoi le vom răspândi locuitorilor din comunele rurale ale județului cu prețul numai de 10 bani exemplarul...”¹².

Sesizând anumite disfuncționalități în distribuirea portretelor regale, s-ar putea crea impresia că familia regală nu trecea prea multe simpatii sau că răspândirea imaginii sale în teritoriu s-ar fi făcut doar în mod artificial, de la „centru”. Lucrurile nu stăteau deloc așa, existând destule solicitări spontane, din provincie, și suficiente probe ale simpatiei reale de care se bucura dinastia la începutul secolului XX. Astfel, pe 6 iunie 1904, prefectura Constanța întreba Ministerul Cultelor despre posibilitatea de a primi portretul reginei, se interesa de preț și cerea o sută de exemplare¹³. Desigur, nu trebuie să echivalăm numărul cererilor făcute de prefecturi cu nivelul de popularitate atins de monarhie¹⁴. Nu putem

¹¹ La 20 noiembrie 1904, Spiru Haret respingea o suplimentare de fonduri (500 de lei) pentru serbarea lui Ștefan cel Mare, petrecută în iulie același an, precizând laconic: „...nu se poate plăti suma cerută deoarece nu avem de unde” (ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 1793/1904, f. 23).

¹² Ibidem, f. 14. După cum este formulată fraza deducem că suma de 20 de bani reprezenta deja o reducere acordată probabil de editorul portretului. În sprijinul acestei prezumții vine și adresa prefecturii Fălciu, din 29 mai 1904: „...pentru a se putea răspândi portretul Majestății Sale Regelui, după tipul de fotografie primit cu ordinul Domniei Voastre N=5494, am onoare a vă ruga să binevoiți a ne trimite un număr de 100 de exemplare, spre a se distribui prin primarii rurali. Dacă prețul unui exemplar fotografic *va fi lăsat cu 20 bani*, se speră că se vor desface un număr mai mare și în așa caz, vă rog a ne trimite 300 exemplare fotografii” (Ibidem, f. 15).

¹³ Ibidem, f. 16, 18, 19. Ministerul Cultelor luase deja măsuri, răspunsul Societății tipografice „Steaua”(30 mai 1904) la informarea cerută de ministru (19 mai 1904) confirmând solicitudinea oficialităților: „...am onoare a vă comunica că portretul M.S. Reginei este în curs de execuțiune și că imediat ceva fi gata, vă vom putea satisface comanda de cari ne veți onora...” (f. 20).

¹⁴ Comenzile nu lipseau totuși, Rectoratul ieșcan trimițând prefecturii, la 12 mai 1906, banii câtorva persoane interesate să cumpere medalii: „...suma de lei 2450 pentru 49 de

ști câte din portretele cerute de autoritățile locale erau realmente cumpărate. Dar cuantumul comenzilor ne dă voie să presupunem că simpla existență a acestui comerț spune totuși ceva despre starea de spirit din țară¹⁵.

Apoi, nu trebuie să ignorăm o evidentă diferență de sensibilitate care ne desparte de lumea românească de acum un secol, când portretistica de familie stimula un tip special de afecțiune. Acest gen de devoțiune este caracteristic întregii epoci victoriene, fiind sesizat, în cazul lui Carol I, chiar de la începuturile domniei sale. În sprijinul aserțiunii noastre invocăm scrisoarea pe care Henrieta Bogdan (n. Dimachi) o scria, la 26 iunie 1866, fiicelor sale aflate în Mannheim: "...Principele de Hohenzollern, sub numele de Carol I, domnește acum în România, Dumnezeu să-l apere și să ni-l păstreze căci speranța unui popor întreg se întemeiază pe el și ca să-l cunoașteți și voi vă trimit portretul lui, spunându-vă să vă rugați pentru el"¹⁶. Fiind greu de crezut că astăzi cineva ar mai include în corespondența privată imaginea unui șef de stat, gestul boieroacei particularizează gustul unei epoci în care medaliile și tablourile răspundeau, într-adevăr, nevoii de identificare cu persoana unui conducător de succes.

Atenția noastră a fost reținută de câteva proclamații care au însoțit editarea unor medalii jubiliare, discursul lor justificând aprecierile de mai sus. Mai exact, este vorba de câteva documente din *fondul arhivistic al primăriei ieșene*, dintre ele distingându-se cele privitoare la scandalul iscat în jurul medaliilor care urmau să însoțească inaugurarea statuii lui Vasile Alecsandri (15 octombrie 1906). Povestea este deja cunoscută¹⁷, noi contribuind doar cu unele detalii izvorâte din transcrierea principalelor ei surse.

medalii jubiliare Carol I, convenite persoanelor înscrise pe alăturatul tablou, și vă rog să binevoiți a-mi trimite acele medalii spre a le distribui celor în drept" (Arhivele Naționale Iași, fond Rectorat Universitatea "Al. I. Cuza", dosar 699/1905-1906, f. 10).

¹⁵ Poate că mult mai eficace, propagandistic, era plata salariilor în monede din metal prețios. La 23 mai 1906, Rectoratul sugera ministrului de finanțe "...să ordonați să se plătească salarele pe luna convenită maiu, personalului acestei Universități, în monede jubiliare din aur, în piese de 100, 50 și 20 lei" (Arhivele Naționale Iași, fond Rectorat Universitatea „Al. I. Cuza”, dosar 699/1905-1906, f. 31).

¹⁶ Cunoaștere acestei scrisori o datorăm Georgetei Filitti, care a publicat-o în „Magazin Istoric”, decembrie 2005, p. 67-68. Același interes îl regăsim și în documentele Școlii de băieți din cartierul ieșean Păcurari. Directorul acesteia solicita Primăriei, la 30 august 1866, un portret al lui Carol I, „...înse încadratu spre a se așeza în classe...” (Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 63/1866, f. 13).

¹⁷ Andone Cumpătescu, *O istorie a Iașului în imagini medalistice*, Iași, 2005, p. 13-16.

DOCUMENTE

1. **Iași, 1904** – Text care descrie medaliile emise cu ocazia sfințirii bisericilor ieșene recent restaurate: Sf. Nicolae Domnesc și Trei Ierarhi.

„MARE SERBARE

Pentru Sfințirea și inaugurarea marilor monumente istorice Bisericești Sft. Nicolai Domnesc fondat de Ștefan cel Mare și Sfânt la 1493 și Trei-Erarhi fondat de Vasile Lupu voievod la 1639 RESTAURATE SUB GLORIOASA DOMNIE A M.S. REGELUI CAROL I care va avea loc la 2 și 3 octombrie 1904 în Iași

APEL,

Cele mai vechi monumente istorice din țară: *Sft. Nicolai Domnesc și Trei Erarhi* s-au restaurat pe deplin sub glorioasa Domnie a M.S. *Regelui Carol I.*

Sfințirea și inaugurarea acestor două Monumente istorice se va face cu o deosebită solmnitate în Iași la 2 și 3 octombrie 1904 la care va lua parte M.M.L.L. Regele și Regina, A.A.L.L. R.R. Principele moștenitor, cu Principesa și întreaga familie Regală, I.P.S.S. Mitropolitul Moldovei și Sucevei Partheniu cu înaltul cler, toți Domnii Miniștrii cu Demnitarii țarei și cetățeni din întreaga țară.

Pentru comemorarea acestei zile însemnate care va rămânea înscrisă cu litere de aur în analele istoriei Țarei, ***Onorata Primărie a com. Iași a hotărât baterea unei medalii populare comemorative*** întru amintirea solemnelor sfințiri a acestor monumente bisericești și cu care ***Librăria noastră a fost însărcinată.***

Primind această însărcinare am căutat ca medalia ce o edităm să întrunească toate cerințele estetice și numismatice ce o asemenea ocazie merită (f. 7 r.).

Verso medaliei va reprezenta pe fondatorii acestor două monumente naționale, pe: Ștefan cel Mare luat după evangheliarul de la Homor cu coroana pe cap și Vasile Lupu Voevod luat după tabloul original de pe atunci și care se află la Onor. Academia Română; deasupra acestor Voevozi se află restauratorul monumentelor citate: M.S. Regele Carol I al României în mare ținută, luat după ultima fotografie; efigiile sunt înconjurare de o ghirlandă de stejar în care sunt cuprinși anii fondării și ai restaurării.

Reversul medaliei reprezintă: Bisericile Sf. Nicolai și Trei Erarhi așa cum sunt terminate cu următoarea inscripție:

Restaurate în 1904, sub Domnia M.S. Regelui Carol I fiind Mitropolit al Moldovei și Sucevei Partheniu, prim-ministru D.A. Sturdza, Ministru Cultelor Sp. Haret, Primar C.B. Pennescu.

Medalia este în formă rombică în 4 colțuri bătută în una din cele mai mari fabrici de gravură din străinătate; iată o schiță care reprezintă această medalie:

[poza celor două medalii]

Lăsăm ca fiecare să aprecieze compunerea și execuția superbă a acestei **medalii Oficiale a Primăriei Com. Iași.**

Medalia are o mărime de 35/35 mm, lucrată din cel mai fin Tombak masiv, aurit galvanic, având o veriguță pentru a putea fi purtată în ziua serbării la piept și în urmă atârnată la ceas ca un Souvenir etern.

Ne permitem deci a face apel la sentimentele Dv. Patriotice, rugându-vă să binevoiți a subscrie pe Lista anexată la adresa Onor. Primăriei Comunei Iași atât Dv., cât și îndemnând totodată pe toți D-nii Profesori, Înaltul cler, funcționari, Ofițeri, elevi, eleve, cetățeni etc., astfel ca să rămâe fiecăruia o **amintire neștersă a acestei mari solemnități de glorioase zile a voevozilor Moldovei din trecut și a glorioasei Domnii din zilele M.S. Regelui Carol I.**

Prețul unei medalii este numai de 1 leu.

Listele de Subscripții vă rugăm a ni le remite cu sumele ce ați adunat *cel mai târziu până la 25-28 septembrie curent*, din care veți scădea taxa mandatului.

Medaliile le vom expedia *franco* la adresa Dv., pentru ca fiecare să poată avea aceste medalii, care se fac în număr restrâns.

Listele de subscripții semnate de subscriitorii vor fi păstrate la Archiva Onor. Primăriei comunei Iași, iar subscrișii se vor da publicității.

Mulțumindu-vă dinainte, în numele Primăriei Comunei Iași.

Vă rugăm să binevoiți a primi asigurarea osebitei noastre stime.

LIBRĂRIA ȘI ANTIQUARIA «MOLDOVA» IAȘI

Strada Ștefan cel Mare No (f. 7v.)”.

Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 319/1904, f. 7 r.-v.

2. 1905 februarie 11, Iași – Primăria retrăgea sprijinul moral acordat celor două librării care concureau pentru baterea medaliei jubiliare, ocazionată de inaugurarea statuii lui Vasile Alecsandri din Iași. Se confruntau două familii care inițial formaseră o singură firmă : „Autorii români”(Elias și Fany Șaraga) și „Moldova”(Regina Șaraga).

„1905, luna febr, în 11 zile

Regatul României - Primăria Comunei Iași

Primăria Comunei Iași,

Înștiințează pe Onor public și pe toate persoanele și autoritățile, care și-au procurat sau ar dori să-și procure medalii bătute pentru desvelirea statuei marelui poet Vasile Alecsandri.

Că Primăria a avut intențiunea numai de-a patrona baterea acelor medalii, care s-a întreprins de către doi librari din Iași, dar că nu a înțeles de a servi de mijlocitoare nici pentru procurarea medaliilor, nici pentru încasarea banilor, că dacă a ordonat ca mandatele să vină pe numele Primăriei a făcut-o numai pentru control.

Acuma însă văzând complicațiunile în care cele două librării caută să încurce autoritatea comunală, văzând mai ales îndrăsneala librăriei «Autorii Români» de a tipări pe cărți poștale frontispicii, din care ar reeși că ea este birou de expediție a autorității comunale,

Considerând că ne-au venit mai multe plângeri cum că medaliile ar fi bătute cu prea puțină îngrijire,

Primăria Comunei Iași nu va mai avea nici un amestec în chestiunea medaliilor și le retrace patronajul.

Ambele librării fiind libere de a negocia medaliile, cum vor înțelege mai bine.

[Semnătură indescifrabilă]”

Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 389/1905, f. 44 r.

3. 1905 aprilie 22, Iași – Document care ne dă noi indicii despre concurența ivită în jurul medaliilor realizate în contextul inaugurării statuii lui Vasile Alecsandri (amânată până în octombrie 1906).

„1905, luna aprilie în 22 zile
Regatul României
Primăria Comunei Iași
Serviciul Administrativ
No 7196

Domn.....

Spre răspuns la cererea Dv. Înregistrată la No 10499 din a.c. am onoare a vă face cunoscut că deși sprijinul Primăriei relativ la editarea unei medalii cu ocazia inaugurării monumentului marelui poet «VASILE ALECSANDRI» s-a acordat și firmei la AUTORII ROMÂNI totuși **în considerație că Dv. Sunteți aceea ce v-ați ocupat cu baterea mai multor medalii, pentru care ați obținut certificate de la mai multe instituții, între care și de la Academia Română, de aceea vi se acordă și Dv. Sprijinul Primăriei pentru editarea acelei medalii PUTÂND FACE ȘI ABONAMENTE.**

Primiți asigurarea considerațiunei mele.

Primar ss) Gh. Lascar
 Secretar ss) C. Gall
 Șef Serviciului ss) G.G. Scorțescu

Librăriei și Antiquariei „Moldova“
 Proprietar R. Șaraga
 Loco (f. 27 r.)

Firma Frații Șaraga nu mai există

Și deci nu e de firea mea de a-mi asuma lucrurile altora cum face concurentul meu, servindu-se de o adresă a Onor. Academiei Române, de pe la anul 1891, cu ocazia editării și din partea-i a unei medalii, căutând astfel a-și face reclamă.

Eu mă bazez pe lucruri recente

Cu ocazia bătăii medaliei pentru cel de al 4-lea centenar de la moartea V.V. Ștefan cel Mare și Sfânt și cu ocazia bătăii medaliei Sfințirii bisericilor Sfântului Nicolai și Trei Erarhi, Librăria mea pe lângă mulțumirile în număr mare ce am primit de la Instituțiunile din țară am mai primit și două adrese de la Onor. Academia Română una în iulie 1904 și alta cu No 7546 din octombrie 1904 adresate:

Librăriei «MOLDOVA»
 R. Șaraga
 Iași (f. 27 v.)”

Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 389/1905, f. 27 r.-v.

4. 1905 mai 14, Iași – Adresă în care primarul Gh. Lazăr ia atitudine împotriva librăriei „Moldova” și arată că singura abilitată să bată medalii cu statuia lui Alecsandri este librăria „Autorii români”

„Iași, 14 mai 1905
 Stimate Domn,

Vi se face cunoscut că librăria «Moldova» din Iași n-a fost nici un moment măcar autorizată de către Primăria Comunei Iași de a primi banii subscriși la medalia oficială bătută de Primărie cu ocazia serbării dezvelirii statuei poetului Vasile Alecsandri. Deoarece însă Librăria «Moldova» (cari nu i s-a acordat decât o simplă autorizațiune de a bate o medalie și de a face abonamente în numele său propriu și nici de cum în numele Primăriei) a avut îndrăzneala ca în niște reclame negustorești prin care cerea ca banii să nu se

trimiață pe adresa Primăriei ci e adresa sa, să se serviască fără a fi autorizată, de marca și numele Primăriei, pentru a produce o regretabilă confuziune între medalia sa și cea oficială cu scopul necinstit de a-și strecura medalia sa sub masca unei false oficialități, spre a-și însuși astfel prin fraudă banii subscriși pe listele Primăriei pentru medalia oficială, – fapt pentru care se va seziza justiția – vi se atrage deosebita atențiune ca să nu fiți induși în eroare și vi se recomandă ca să nu trimiteți acești bani pe altă adresă decât numai pe adresa Primăriei Comunei Iași – Secția medaliei Alecsandri – așa cum vi s-a arătat prin circulara anterioară a D-lui Primar, care rămâne în vigoare în viitor ca și în trecut, pentru ca să vi se trimiață astfel această singură adevărată medalie oficială:

[poza celor două medalii]

medalie a cărei execuțiune e cea mai perfectă, după cum vă puteți convinge din următorul proces-verbal închiat de ilustrul istoric și profesor universitar Dl. A. D. Xenopol și de Dl. profesor Octav Erbiceanu:

Proces-Verbal

Astăzi în 9 mai 1905

Subsemnații întrunindu-ne în comisiune pentru examinarea medaliiilor întocmite de librăria «Autorii Români» Iași, spre a se distribui în amintirea dezvelirii statuei lui V. Alecsandri, procedând la examinare am constatat că este executată întocmai după dispozițiunile onorab. Primării și după modelul lucrat cu mâna și subscris de Dl. Primar în ziua de 15 Martie a.c. Execuția medaliei este curată, textul corect, fără nici o eroare și gravura care reprezintă statuia asemănătoare cu originalul fotografiei statuei (f. 29 r.).

Cât despre medalia a doua depusă de D-na R. ȘARAGA (Librăria «Moldova» este cu mult inferioară, capul de pe fața medaliei, cel în format mai mare, este absolut neasămănător atât cu figura lui Alecsandri cât și cu capul statuei) reproducerea statuei pe verso medaliei este iarăși neîngrijită și rău executată.

(s) A. D. Xenopol

(s) O. Erbiceanu

Iată și rezoluția ce D-l PRIMAR a pus când i s-a comunicat abuzul comis de către Librăria «Moldova».

Primăria Comunei Iași

12 Mai 1905

No 14274

„Librăria «Moldova» n-a fost autorizată să scrie clienților săi ca banii să se trimiață pe adresa Primăriei, prin urmare reclama – anunț de a nu se

mai trimete banii pe adresa Primăriei nu e la locul ei; în consecință se va comunica aceasta tuturor aceloră către care s-a adresat“.

(ss). Primar GH. LASCAR

Cu această ocaziune vă rugăm să binevoiți a ne comunica dacă n-ați fost induși în eroare de către circulara Librăriei «Moldova» și i-ați trimis banii pe cari ați înțeles a-i trimite pentru medalia oficială a Primăriei, pentru ca să vă putem astfel trimite adevărata medalie oficială și să cerem restituirea sumelor pe cale judiciară.

Cu distinsă considerațiune
Biuroul de Expediție (f. 29 v.).

Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 389/1905, f. 29 r.-v.

5. 1905 mai, Iași – Adresă în care R. Șaraga (librăria „Moldova”) își prezintă contraoferta, oferind și gratuități.

„Iași, mai 1905
Librăria și Antiquaria «Moldova»
R. Șaraga
Iași
Piața Unirei – Palatul Marelui Hotel Trajan
Adresa Telegrafică:
Șaraga – Librăria Moldova Iași

P. C.

Primind această înaltă însărcinare de la Onor. Primăria Com. Iași, care a fost pe deplin mulțumită de modul cum am procedat cu editura medaliei Oficiale a Onor. Primăriei com. Iași pentru sfințirea marelui monumente naționale Bisericești Sft. Nicolai și Trei Erarhi, ce mi s-a încredințat furnisând 6 medalii de aur pentru Augusta familie Regală precum și 20 medalii de argint pentru înalții demnitari ai țării, mi-a acordat și de această dată sprijinul pentru editarea medaliei comemorative a desvelirii monumentului celui mai mare poet român Vasile Alecsandri care va avea loc în Iași, în 1905.

Această nouă încurajare din partea Onor. Primăriei com. Iași și în considerația frumosului concurs ce mi-a dat Onor. Autoritățile din țară și Onoratul Public atât la medaliele Oficiale a Onor. Primăriei com. Iași pentru Sfințirea bisericilor Sft. Nicolai și Trei Erarhi precum și la frumoasa medalie în mărime de 5 lei pentru al 4-lea centenar de la moartea marelui Voevod Ștefan

cel Mare și Sfânt luat după Evangheliarul de la Humor cu coroana pe cap editate de mine.

Iar acum am căutat ca și această medalie ce o editez să întrunească toate cerințele de artă și adevăr pentru a face și din această medalie o adevărată amintire istorică și patriotică căci Vasile Alecsandri merită de la țară, iată din nou clișeu medaliei.

[Foto două medalii]

Apelez la Onor. Autoritățile și Publicul din țară să aprecieze medalia ce eu o editez după cum se poate vedea în clișeu de față și rog ca nimenea să nu subscrie pe altă listă și deci nici pentru alte medalii de cât cea editată de mine până nu vor avea o schiță descifrabilă și în mărime exactă cu cea medalie pentru a putea astfel face o comparație justă, de execuția și aranjamentul medaliei mele, ceea ce lăs, ca fiecare să aprecieze frumusețea și adevărata execuție de artă a acestei medalii a Onor. Primăriei com. Iași aprobată mai recent, care după specialiști întrunește toate cerințele unei asemenea ocaziuni și întrece toate medaliiile bătute cu această ocaziune fiind singura medalie care reprezintă într-o parte figura măreață a marelui poet cu inscripția:

«VASILE ALECSANDRI» CEL MAI MARE POET AL RENAȘTEREI ROMÂNISMULUI

*1821 † 1890

IAR ÎN CEALALTĂ PARTE

Statuia după modelul Sculptorului Hegel luată din lucrarea D-lui N. A. Bogdan «Orașul Iași» cu inscripția:

ÎN AL XXXIX-lea AN AL DOMNIEI M. S. REGELUI CAROL I FIIND PRIM MINISTRU G. GR. CANTACUZINO. MINISTRU CULTELOR ȘI INSTRUCȚIEI PUBLICE M. VLĂDEȘCU.

PRIMARUL IAȘULUI GH. LASCĂR

STATUIA RIDICATĂ ÎN IAȘI ÎN 1905 (f. 32 r.)

Medalia are o mărime de 37 mm aproape în mărimea și în grosimea unei piese de 5 lei lucrată masiv din cel mai fin metal, aurită sau argintată galvanic spre a nu înnegri, având o veriguță pentru a putea fi purtată în ziua desvelirii monumentului de admirator al marelui poet și de toată suflarea română, iară apoi păstrată ca o amintire vecinică.

Îmi permit deci a face apel la sentimentele Dv. Patriotice, rugându-vă să binevoiți a subscrie pe lista anexată, atât Dv. Cât și îndemnând totodată pe toți D-nii Profesori, Înaltul Cler, funcționari, ofițeri, eleve, elevi, cetățeni etc., etc., ca să rămâe fiecăruia o amintire neștearsă a acestei mari solemnități de desvelire în Iași, în 1905 a monumentului celui mai mare poet român Vasile Alecsandri, Bardul de la Mircești.

**Prețul unei medalii este numai de 1 leu
– cu un tablou gratis –**

Iar toți D-nii Profesori, Institutori și Învățători din țară sunt rugați cu insistență a stăruii pe lângă toți D-nii Primari și protectorii învățământului din țară să cumpere pentru Premiile școlare această medalie care să rămâie fiecărui copil spre amintire vecinică, chipul celui care a cântat limba dulce românească.

În acest scop am bătut aceeași medalie din cel mai fin Aluminiu care să nu înnegrească **cu prețul excepțional de 75 bani**.

Toate listele de subscripție trebuie să fie remise după ce se va face subscripțiuni, *în anexatul plic și nu pe adresa Onor. Primăriei pentru a nu îngreui Onor. Primăria Com. Iași cu această afacere, veți franca plicurile cu Listele subscrise aplicând o marcă de 15 bani, iar Listele fără subscripțiuni cu o marcă de 3 bani, iar sumele strânse le veți expedia pe adresa mea prin mandat poștal cel mai târziu până la 1 iunie 1905, cheltuelile ce veți face cu expediția mandatelor și listelor veți scădea din valoarea sumelor strânse; medaliile le voi expedia franco la adresa Dv., pentru ca fiecare să poată avea la timp această frumoasă medalie care se bate în număr restrâns pe lângă care, fiecare subscriitor a acestei medalii editată de mine va primi în mod absolut*

GRATIS

Un frumos tablou reprezentând pe marele poet în 9 diferite pozițiuni, de pe când era tânăr până în apropierea obștescului sfârșit însoțit cu un autograf propriu al celei mai frumoase poezii Adio Moldovei ce a scris-o la 1845.

Mulțumindu-vă dinainte, în numele Primăriei Comunei Iași.

Vă rugăm să binevoiți a primi asigurarea osebitei mele stime.

R. Șaraga

Librăria și Antiquaria «Moldova» Iași

Piața Unirei

Palatul Marelui Hotel Traian (f. 32 v.)”

Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 389/1905, f. 32 r.-v.

6.1905 mai 23, Iași – Fany Șaraga își susține cauza în fața lui Dimitrie Onciul, cel care, nemulțumit fiind de calitatea medaliilor, îndemnase primăria să nu plătească nimic librăriei „Autorii români”. Fany Șaraga se apără, afirmând că directorul arhivelor făcea o confuzie între produsele firmei sale și acelea ale „Moldovei”.

„Copie după scrisoarea D-lui¹⁸ F. Șaraga către D-l Director al arhivelor Statului, din 23 mai 1905

Iași, 23 mai 1905

D-sale D-lui D. Onciul, Directorul Arhivelor Statului

București

Stimate Domnule Onciul,

Îmi iau permisiunea de a vă scrie, fiindcă scrisoarea ce ați adresat D-lui Primar Gh. Lascăr mă interesează direct și în primul loc pe mine.

În adevăr eu sunt editorul acestei medalii oficiale, bătute de Primăria comunei Iași. D-Voastră prin lista de subscripție ce ne-ați remis, ne-ați cerut să vă trimitem medalii de bronz, neaurite și neargintite. Noi v-am răspuns că nu avem deoarece nu s-au bătut asemenea medalii. Deci obiecțiunea D-voastră că nu v-am trimis medaliile comandate de D-voastră nu poate fi temeinică, întrucât nici nu am bătut asemenea medalii și nici nu am anunțat că am poseda astfel de medalii.

Privitor la medaliile de argint, dupe cum am avut onoarea a vă comunica vi le vom trimite în curând, căci urmează a ne sosi peste câteva zile din străinătate.

În ce privește execuția medaliei, am onoarea a vă trimite aci anexat o copie (f. 40 r.) de pe Procesul Verbal, încheiat de d-nii A. D. Xenopol și O. Erbiceanu, a căror opinie e destul de competentă.

Ca urmare a scrisorii D-voastre, D. Primar a hotărât să nu-mi mai elibereze listele și mandatele pentru medalii, cari îmi sosesc pe adresa onor. Primăriei, – lucru ce-mi aduce daune mari, producând o stagnare a afacerii asupra căreia datorez mulți bani, pe cari i-am împrumutat pentru a putea face cheltueile necesare baterii medaliei.

Îmi place a crede că judecata D-voastră asupra execuției medaliei, se referă la medalia librăriei «Moldova». În orice caz nu cred că doriți să mă ruinez de pe consecințele hotărârei D-lui Primar și sper că veți binevoi a scrie din nou D-lui Primar ca să revie asupra hotărârei ce a luat, căci medalia am

¹⁸ În realitate, formula corectă de adresare era “Doamnă”, fiind vorba de soția lui Elias Șaraga.

executat-o întocmai dupe modelul iscălit de D. Primar. De asemenea și în ce privește data de 22 mai, mi-a fost impusă ca și statuia. Nu ni-am abătut cu o iotă de la model. De altfel dacă mi s-ar fi designat să bat o medalie cu capul poetului, poate ar fi fost mai frumoasă, cum e aceasta a câtorva prietini ai poetului, editată tot de mine. Dar mie mi s-a dat un model și nu m-am putut abate de la el.

Cu distinsă considerațiune.

(ss) Fany. Șaraga(f. 40 v.)”

Arhivele Naționale Iași, Primăria Iași, fond 389/1905, f. 40 v.-r.

7. 1905 mai 24, București – Răspunsul lui Dimitrie Onciul la scrisoare doamnei Șaraga.

„Copie dupe răspunsul D-lui Director al Arhivelor Statului, din 24 mai 1905, la scrisoarea D-lui F. Șaraga din 23 c.

București, 24 mai 1905

D-lui F. Șaraga la Iași

La scrisoarea D-voastră din 23 a. c., am a răspunde că am înapoiat D-lui Primar medaliile ce am primit, și am cerut restituirea sumei de lei 38 ce am trimis cu lista de subscripție.

Medalia pretinsă «de bronz» n-o pot primit **în nici un caz**, modul cum această «medalie oficială» este executată fiind o rușine pentru memoria poetului, așa încât nu voiu să mă fac culpabil de a fi contribuit la răspândirea ei. De asemenea revoc subscripția pentru medalia de argint, nemaiavând încredere în modul cum va fi executată.

Acesta e răspunsul meu definitiv și orice încercare de a mă face să revin asupra hotărârei luate este zadarnică.

Director (ss) D. Onciul”

Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 389/1905, f. 49 r.

8. 1905 iunie, Iași – După ce primăria îi retrăge sprijinul moral acordat inițial, Fany Șaraga emite o circulară prin care încearcă să își valorifice marfa pe cont propriu.

„Iași, iunie 1905

Librăria «Autorii Români» Iași

Strada Păcurari No 1
Biuroul de expediție a medaliei oficiale
«V. Alecsandri»
Concedată de Primăria Comunei Iași

Stimate Domn,

Subsemnata vin prin aceasta a vă arăta că lista de subscripție sub No 166 ce vi s-a trimis sub egida Primăriei Comunei Iași pentru medalia V. Alecsandri împreună cu valoarea medaliilor subscribe să binevoiți a le trimete pe adresa noastră: *Librăria «Autorii Români» Iași, str. Păcurari No 1.*

Cauza este că Comuna Iași refuză îndeplinirea angajamentelor sale față de mine, adică: de a-mi preda listele și banii sosiți pentru mine pe adresa sa, și aceasta fără nici un motiv, – din care cauză suferă atât eu cât și zecile de mii de subscriitori de pe listele medaliei bătută de mine sub egida Primăriei Comunei Iași.

Vă este, cred, cunoscută eroarea ce a făcut-o Comuna prin aceea că după ce a acordat subsemnatei editarea medaliei la 19 mart. a. c., a mai dat după o lună librăriei «Moldova» o autorizațiune de a bate o medalie pentru aceeași ocazie, lucru ce nu era în drept să facă, mai ales că librăria Moldova a făcut aceasta cu un scop neal profitând că purtăm același nume de familie și lucrăm în aceeași branșă spre a produce confuziune între medalia mea și a ei, lucru care i-a și succes în parte.

Aceste lucru vi l-a și făcut cunoscut Dl. Primar al Com. Iași prin rezoluția No 14274 la 14 mai a.c., iar eu am reclamat justiției acest fapt care e pendinte la Dl. Judecător de instrucție.

Oricare ar fi motivele și scopul Comunei de a nu-mi elibera listele și mandatele sosite pe adresa sa dar pentru mine, publicul care a scris pe listele mele trimise sub egida Comunei va primi de la mine medaliile subscribe și-mi va remite mie listele respective cu sumele încasate pentru ca să poată avea în adevăr medalia pe care a scris-o.

Așadar vă rugăm să binevoiți a trimite atât listele, cât și sumele încasate la adresa mea **librăria «Autorii Români» Iași, str. Păcurari No 1.**

Dacă eventual ați trimes deja lista sau banii la adresa Primăriei Comunei Iași și desigur că încă nu ați primit medaliile comandate, și fiindcă Primăria refuză de a ne preda sumele primite pentru noi – vă rugăm să binevoiți a face cunoscut onor. Primăriei Comunei Iași ca să ne predea nouă atât valoarea cât și lista trimisă pentru ca să vă putem astfel trimite medaliile comandate de Dv. Și pe cari Primăria Comunei Iași nu vi le poate explica – iar a doua zi veți avea franco la domiciliu medaliile, binevoind a ne face și nouă cunoscut aceasta arătându-ne suma și No listei ce ați remis.

Dacă veți comanda și medalii de argint curat sau de aur, vă rog să binevoiiți a-mi arăta dacă doriți să fie cu sau fără veriguță; de asemenea a-mi arăta dacă doriți ca ½ din numărul medaliilor comandate să fie cu (f.56r.) statuia, iar restul să fie medalia identică, însă în locul statuei să fie capul poetului mare, înconjurat de o cunună cu lauri, splendid reușită, așa că la cerere să vă putem trimite asortate. La caz când D-voastră nu specificați felul atunci va rămâne să vă trimitem emisiunea întâia, adică medalia cu statuie.

[Poză cu trei medalii: Emisiunea I, Emisiunea II]

Deoarece librăria «Moldova» R. Șaraga a făcut și ea o medalie, pentru ca să nu credeți că aceea este a noastră, și astfel să fiți induși în eroare, vă încunoștințez că acea medalie e puțin mai mare, și imediat ce veți observa capul poetului veți vedea că regulile și proporțiile artistice nu-s păstrate, capul fiind mai mare decât restul trupului, trăsăturile feței cum și expresia ochilor cu totul neasemănătoare, așa că pentru acei cari n-ar putea ceti inscripția de pe medalie, le-ar fi imposibil să poată cunoaște pe poet, chiar dacă i-ar fi văzut fotografia în mai multe rânduri. Pe lângă aceasta bustul nu-i înconjurat de lauri ceia-ce iarăși vă poate ajuta pentru a face distincția.

Pentru a vă putea convinge că medalia editată de noi este cea oficială, extragem din sutele de liste sosite deja împreună cu comenzile, câte una din fiecare județ, adrese la cari am expediat deja și unde le puteți vedea.

Argeș Primăria, *Bacău* Jud. Pace, *Botoșani* Primăria, *Brăila* Banca generală, *Buzeu* Diriginte Poștei, *Constanța* Șeful Gărei, *Covurlui* Revizorul Școlar (comanda de 300 lei), *Dâmbovița* Școala de cavalerie, *Dolj* Epitropia Madona Dudu (comandă de lei 622), *Gorj* Șeful Gărei, *Ialomița* Navigația fluvială, *Iași* Parchetul Trib., *Ilfov* banca Națională (comandă de lei 320), *Mehedinți* școala Israelită Spaniolă, *Muscel* Școala de fete No 2, *Neamț* Consiliul Județean, *Olt* Serviciul sanitar, *Prahova* Radu D. Rosetti, *Putna* Școala de băceți No 4, *Roman* Campania de geandarmi rurali, *Romanați* Primăria, *Râmnic-Sărat* Oficiul poștal, *Tecuciu* Oficiul poștal, *Tulcea* Consiliul Județean, *Tutova* Școala de fete No 1, *Vâlcea* Școala de fete, *Vlașca* Reg. 10 Călărași.

Convinși că D-tră veți aprecia după cele arătate mai sus cum și după somațiunea No 668 a Corp. portăreilor pe care am onoare a v-o remite în copie, că dreptatea e de partea mea și în adăstarea comenzilor D-tre care-mi permit a crede au fost subscribe deja pe lista ce v-am trimis prin Primăria Iași, vă rog a primi expresia sentimentelor mele de distinsă considerațiune.

Fany Șaraga

Proprietara librăriei «Autorii Români»(f. 56 v.)”.

Arh. Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 389/1905, f. 56 r.-v.

9. 1905 mai 31, Iași – Fany Șaraga trimite primăriei o somație în care cere ca în 24 de ore să i se elibereze listele de subscripție și banii trimiși de beneficiari acestei instituții, dar destinați, în mod firesc, librăriei „Autorii români”, producătoarea medaliilor.

„Somațiune

Față cu adresa domniei voastre No 10377 de ieri 30 mai 1905.

Subsemnata Fany Șaraga, având în vedere următoarele împrejurări:

1. Că am devenit concesionara Com. Iași, pentru «editarea unei medalii comemorative cu ocaziunea desvelirii monumentului poetului V. Alecsandri conform modelului aprobat de D-tră (Grillenbergh) făcută din metal massiv (bronz aurit și argintat și din aluminiu)», precum sună adresa D-tră No 3480 din 21 martie 1905;

2. Că hotărârea bătărei unei medalii care se luase de Comună și a cărei editură mi s-a conțedat, nu comportă pentru Comuna Iași alte obligațiuni de a participa cu ceva la cheltuielile de bătare a medaliei și nici la riscurile întreprinderii, întrucât nu eram obligată a da Comunei decât un număr de medalii de aur și argint și acelea cu un preț redus, iar Comuna se obliga în schimb numai la răspândirea listelor de subscripție în locul meu și pe conțputul meu și primirea mandatelor gropurilor și cecurilor **osite pe adresa sa dar pentru mine**;

3. Că subsemnata prezentând Comunei specimene din medaliile executate pe temeiriile sus arătate și Comuna supunându-le examenului unei comisiuni, aceasta prin **Procesul-Verbal** din 9 mai a constat: «Subsemnății întrunindu-ne în comisiune pentru examinarea medaliilor întocmite de D-na Fani Șaraga (librăria Autorii Români) spre a se distribui în amintirea desvelirii statuei lui V. Alecsandri, procedând la examinare am constat că este executată întocmai după dispozițiunile onor. Primăriei și după modelul lucrat cu mâna și subscris de D-l Primar în ziua de 19 martie a. c. **Execuția medaliei este curată, textul corect, fără nici o eroare** și gravura care reprezintă statuia asemănătoare cu originalul fotografiei statuei. Cât despre *medalia a doua depusă de D-na R. Șaraga* (Librăria Moldova) este cu mult inferioară, capul de pe fața medaliei cel în format mai mare este absolut neasămănător atât cu figura lui Alecsandri cât și cu capul statuei. Reproducerea statuei pe verso medaliei este iarăși neîngrijită și rău executată».

(ss) A. D. Xenopol, (ss) O. Erbiceanu

4. Că a doua specie de concesiune a aceleiași edituri acordată de Comuna Iași la 22 april 1905 *librăriei «Moldova» contra căreia protestasem în termin util*, Comuna nu mai era în puțință să o mai facă, deoarece nu se poate da editura aceleiași lucrări la două case, și e de natură a-mi pricinui mari pagube prin confuziunea născută în public și prin concurență neleală;

5. Că deși librăria «Moldova» prin faptul nelegal al D-tră a executat aceeași medalie comemorativă, întrucât numai eu sunt cesionarul drepturilor artistice ale D-lui Hegel, autorul statuei sfârșit pentru care am și făcut depozitele prevăzute de Art. I al legii presei din 23 martie 1904;

6. Că însăși Comuna a recunoscut în parte acest lucru prin închierea sa no 14274 din 23 martie 1904;

7. Că de la 4 mai până la 20 mai a. c. au sosit pentru mine dar pe adresa Comunei Iași diferite gropuri, mandate, cecuri și numerar, pe care **mi le-a trimis iscălite de autoritatea Comunei pentru a le încasa**, din cari subsemnata am primit și încasat peste 5.000 lei și mai am în mâinile mele un număr de mandate poștale sosite de la 20 mai până azi pentru mai bine de 1.500 lei sume cari la un loc totalizează 6.633 lei, adică șase mii șase sute trei-zeci și trei zile, 80 bani pentru 260 liste numai din totalul de 2.158 liste rămase valabile în mâinile destinatarilor, din numărul de 2.246 liste ce expediaseam la început, așa că mai sunt în circulație 1.898 liste valabile pentru cari urmează a mi se trimite sumele subscrise sau listele în alb; și

8. Că de aproape 10 zile Comuna refuză a-mi subscrie mandatele aflate în mâinile mele, iar sumele cu liste primite de Comună de la aceiași dată îmi sunt **reținute pe nedrept de Comună**.

În vederea tuturor faptelor și împrejurărilor mai sus expuse, subsemnata în unire cu agentul judecătoresc, somez pe Comuna Iași în persoana Primarului D-l Gh. Lascar domiciliat în Iași:

1. A nu defăima prin publicitate medaliile bătute de mine, așa precum o face și mă amenință prin adresa No 10377 din 30 mai 1905, cunoscând că toate daunele rezultând din această depreciare a mărfii mele o vor privi, ținând compt că **medaliile mele sunt aprobate de Comună (care a cumpărat din ele de 1.000 lei), de aceeași mărime și calitate ca și acele ale poetului Schiller din cari s-au vândut milioane** cu ocasiunea centenarului morții acestuia la 9 mai 1905;

2. A retrage în totul concesiunea acordată librăriei „Moldova“ care sub egida Comunei îmi face o concurență nelegală și îmi pricinuește pagube prin confuziunea ce o aruncă în public cunoscând că-mi va răspunde de daunele de până acum și de acele ce mi se vor cauza și de acum înainte;

3. A-mi viza și elibera sumele și listele sosite pentru mine dar pe adresa sa până acum și în viitor, **spre a nu suferi publicul și spre a-mi putea executa comenzile**, oprindu-se de la orice restituire de sumi, mandate, liste etc., făcând-o răspunzătoare de toate daunele ce mi s-ar cauza prin întârzierea sau neexecutarea acestor ale mele cereri;

4. A nu se concesiona baterea medaliei oficiale «V. Alecsandri», nici direct nici indirect, vreunei alte persoane **întrucât contractul dintre noi nu este desființat ci investit cu toată puterea lui**.

Somăm pe Comuna Iași în persoana D-lui Primar Gh. Lascar, ca până la 24 ore de la primirea prezentei să binevoiască a executa toate cererile mele mai sus expuse, cunoscând că la din contra urmare, pe lângă daunele în sumă de aproximativ 70.000, șapte zeci mii lei la care va fi expusă Comuna Iași către mine, precum și alte daune izvorând din faptul că angajându-mi tot capitalul meu și creditul de care dispun, întru conducerea la bun sfârșit a acestei întreprinderi, din faptul Comunei sunt pusă în strâmtoare și pot fi pusă în imposibilitate de a face onoare angajamentelor mele comerciale, ceia ce mă poate prejudeca și materialmente și moralmente, voi fi nevoită a *comunica prin circulară apoi această somație tuturor deținătorilor de liste, arătându-le fapta Comunei.*

Făcut în dublu exemplar astăzi, 31 mai 1905.

Fany Șaraga (f. 57 r.)

N. B. Deoarece medaliile sus arătate sunt oficiale, un cerc de adoratori și vechi prieteni ai poetului, mi-au dat în editură o altă medalie, în formă rombică, purtând pe o parte *capul poetului încunjurat de o cunună de lauri* după cea mai exactă fotografie originală care se află în palatul de la Mircești, iar pe cealaltă parte o liră, – cu inscripțiunea și înfățișarea din clișeu alăturat; de mărimea 27/27 mm și cu o veriguță pentru a putea fi atârnată la piept și la ceas (Pentru colecționari sunt și fără veriguță).

[Foto două medalii]

Din această medalie lucrată cu mult gust artistic la aceeași monetărie din străinătate la care a fost lucrată și cea oficială a Primăriei Comunei Iași, – s-au bătut 4 feluri și anume:

Una din aluminiu veritabil care se va subscrie cu prețul de 50 bani; alta în 2 culori, din bronz cu mijlocul aurit și marginile argintate, – medalie care va fi un adevărat juvaer, de o frumusețe rară, cum nu s-a mai bătut vreo altă azi în țara noastră, – și se va subscrie cu 1 leu exemplarul. De asemenea pentru amatori s-a bătut și un număr mic de astfel de medalii de argintul cel mai fin (10 lei bucata) și de aur fin (100 lei bucata).

Vă putem procura și din aceste medalii dacă veți voi între acele pe care el ați subscris, fiind tot din editura mea.

Iași, Tip. «Progresul» A. Grünberg Piața Unire

Librăria Autorii Români

Biuroul de expediție a medaliei oficiale «V. Alecsandri»

Concedată de Primăria Comunei Iași

Domniei Sale

Domnului C. Kogălniceanu, consul general al României la Cernăuți (f. 58 r.)”

Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 389/1905, f. 57-58 r.

10. 1905 iunie, Iași – Fany Șarga îl dă în judecată pe primarul Gheorghe Lazăr.

„Domnule Prim-Președinte,

Subsemnata Fany Șaraga, comerciantă, domiciliată în Iași, str. Păcurari No 1, proprietara librăriei «Autorii Români», cu autorizațiunea soțului meu Elias Șaraga, chem în judecată pe Dl Gh. Lascar domiciliat în strada Ștefan cel Mare atât ca Primar al comunei Iași cât și personal.

Motivele acțiunii mele sunt următoarele:

Profitând de împrejurarea că în cursul luni mai a.c. urma să se dezvălească monumentul poetului V. Alecsandri, m-am adresat Primăriei Com. Iași spre a-mi acorda editura exclusivă a unei medalii comemorative ce doreau să o bat cu această ocaziune. Prin adresa sa No 3480 din 21 martie 1905 îmi acordă această editură, făcându-mi și comanda unui număr de medalii. În urmă, în aprilie 1905, Primăria emite o circulară prin mijlocirea mea și sub semnătura Primarului, prin care îmi recomandă medalia diferitelor autorități cărora le trimite și liste de subscripții, indicându-le ca listele și banii trimiși să se adreseze Primăriei de Iași, «secțiunea medaliei Alecsandri».

Cu toate acestea, la 22 aprilie 1905, Primăria, călcând alcătuirea făcută de mine, cu toate protestările mele făcute în termen util, mai concede și librăriei «Moldova» (din Iași) aceeași editură a medaliei statuei poetului Alecsandri. În baza acestei autorizări, această librărie emite ea însăși liste de subscripții, servindu-se de numele Comunei și cere adresanților ca sumele subscrise să fie trimise direct pe adresa ei, *pentru a nu îngreuija serviciul Comunei Iași*. Acest procedeu fiind de natură a produce confuziune, deci a-mi cășuna pagube, m-am adresat Onor. Primăriei care luând act de protestarea mea prin rezoluțiunea No 14274 din 12 mai 1905, face cunoscut că librăria Moldova n-a fost autorizată să întrebuințeze (în) numele Comunei. În urmă,

D-sale

Domnului Prim-Președinte al Tribunalului Județului Iași (f. 63 r.)

Onor. Primărie sub cuvânt că medalia bătută de mine ar fi executată «cu foarte puțină îngrijire», deși comisiunea sa de recepțiune o găsisse bine executată, îmi retrage totuși «patronagiul», făcându-mi cunoscut lucrul prin adresa No 10377 din 30 mai 1905. Ca consecință a acestei procedări vexatorii, Comuna refuză în mod sistematic: a) a-mi elibera orice sumă de bani sosite pe adresa sa dar pentru mine; b) a-mi viza mandatele, gropurile etc. și c) a-mi preda corespondența de comandă, din care cauză: am pierdut ocaziuni potrivite pentru a putea desface această marfă, n-am putut-o trimite celor ce o comandau, în timpul în care concurentul meu neleal librăria «Moldova» a profitat de încurcătură și am fost privat de importante sume de bani cari mi-ar fi servit și comerțului meu și acestei afaceri.

Toate daunele produse prin sus zisele fapte ale Primarului Comunei Iași pe cari, potrivit somațiunii din 31 mai 1905, le-am evaluat la cifra de 70.000 (lei șapte-zeci de mii), plus alte daune provenite din defăimarea mărfii prin publicațiunile făcute de Primăria Comunei Iași, și pe cari le evaluez la suma de 30.000 (trei-zeci de mii) lei, daune pe cari le voi proba în instanță cu acte oficiale și cu toate mijloacele de probă admise de lege, le cer și rog pe onor. Tribunal să binevoiască a mi le acorda, plus cheltuielile de judecată și plata de avocați.

Alăturerez două duplicate și copii certificate de pe actele de care mă servesc, rugându-vă să binevoiți a dispune chemarea la interogator a D-lui Primar Gh. Lascar potrivit Art. 71 și 227 pr. civ.

Primiți vă rog D-le Prim-Președinte asigurarea debitelor mele considerațiuni.

[Semnătura] Fany Șaraga

Consimt ca soț

[Semnătura] Elias Șaraga (f. 63 v.)”

Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 389/1905, f. 63 r.-v.

11. 1906 aprilie, București – Medalie care perpetuează, în beneficiul cultului regal, atât curentul latinizant din secolul XIX, cât și modelul artei oficiale romane.

„*Aprilie 1906*

EXPOZIȚIUNEA GENERALĂ ROMÂNĂ DIN 1906

BIUROUL MEDALIEI DE AMINTIRE

BUCUREȘTI

STRADA BUCUR No. 12

No

Stimate Domn,

Românii din Regatul României ca și toți ceilalți din țările locuite de Români nu uită că în anul acesta se împlinesc 1800 ani de când marele împărat Traian sfârșise războiul de cucerire a Daciei, și inimile lor bat cu mai multă putere gândindu-se că peste puțin timp se apropie ziua aniversării acestei mari cuceriri romane, precum și acea a stabilirii definitive a legionarilor și colonilor lor și prin urmare începutul vieții române în această parte a Europei, căci din descendenții acestor falnici cuceritori romani, amestecați cu rămașii aprigilor apărători Daci, s-a zămislit poporul românesc.

În această conviețuire și conlucrare își are izvorul, mândru și neîn-
doielnic, neamul nostru.

O mie opt sute de ani poporul, format astfel, a trăit muncind și mai adese-
ori a războit, vărsând mult sânge, *pentru a-și apăra limba, credința și pământul*
tot atât de sfânt pe care ne aflăm.

O astfel de dată măreață nu putea să nu încălzească întreaga suflare
românească și să nu o sărbătorim cu toții cum merită.

Dumnezeu, marele, care ne-a îndrumat și apărât în acest îndelung șir
de ani, a făcut astfel că, tot la aceeași dată, *în anul curgător 1906, să se împli-
nească și 40 de ani de o lungă și rodnică domnie, aceia a M. S. Regelui*
Carol I, *iubitul nostru Suveran*.

În acești din urmă 40 de ani, năzuințele și munca depuse de strămoșii
noștri s-au desăvârșit, căci toți de la Vlădică până la opincă, de la cel de pe
urmă plugar și până la cel mai falnic ostaș, toate straturile sociale, în frunte
cu Măria Sa Vodă Carol I, și mai pe urmă cu M.S. Regele, toți au avut ca țintă
de a sluji țara și neamul, ducându-ne tot mai sigur pe cărările muncii, dem-
nității, siguranței și fericirii.

M. S. Regele timp de 40 ani, a pus neîncetat toată inima, toată judecata
și toată energia conștientă a voinței Sale în serviciul poporului care L-a urmat cu
încredere și iubire atât în focul distrigător al luptelor pentru neatârname cât și în
necontenita muncă spre îndreptarea relelor ce de secole brăzdaseră corpul nostru.

Tot la 1906 se împlinesc 25 ani de viață a Regatului nostru. Visul scump
al Românilor din orice vreme a avut începutul realizării sale la 1859: Conș-
tiința națională dezvoltându-se, s-a născut Unirea Moldovei cu Muntenia.

Independența noastră începe din acest moment și este recunoscută și
consfințită, în urmă, prin sângele voinicilor căzuți pe câmpul de luptă în răz-
boiul în veci glorios de la 1877-78, pentru neatârnamea noastră.

Lanțurile ce ne încătușaseră de secoli fură astfel sfărâmate și din oțel-
lurile tunurilor, cucerite de la tiranul învins, se făuri *coroana de oțel, simbol*
al natârnamei și a ființei primului Regat român.

Aceste mărețe fapte pentru neamul nostru, le serbează întreaga țară – tot
ce e suflare românească și tot ce simte iubire pentru România – *prin marea și*
prima Expoziție națională din 1906 ce se deschide în București la 14 Mai
a. c. (f. 7 r.)

D-sale Domnului Decan al Facultății de Litere

Iași

Una din formele sub cari aceste mărețe fapte se pot eterniza, am socotit
că e și fixarea simbolului lor în metalul neperitor.

Spre acest scop, am bătut o Medalie populară de amintire, a *Expozițiunei jubiliare*, în 3 mărimi diferite: una de 30 milimetri, alta de 40 milimetri și a treia de 50 milimetri diametru, din diferite metale, ca: bronz, aluminiu, cupru, argint și aur, - ale căror prețuri, după mărime și calitate, sunt prevăzute în anexata listă de subscripțiune, la rubricile respective.

Pentru ca toți Români să poată păstra o vecinică amintire a acestei mari aniversări care se va sărbători în ziua de 14 Mai 1906 avem onoarea a vă trimite, odată cu aceasta, *anexata listă de subscripțiune*, și a face un călduros apel la sentimentele Dv. patriotice ca să binevoiți a depune toată silința de a obține cât mai multe subscripțiuni, - pentru ca, răspândind cât mai mult în toate straturile poporului român sub forma unor medalii de amintire – amintirea în veci neperitoare a acestor glorioase și înălțătoare fapte să contribuiți și Dv. la întărirea în sufletul tuturor Românilor a dragostei de Neam și Patrie.

Facem un apel deosebit către Corpul Profesoral din țară, rugându-l să stăruie ca *medalia de amintire* să fie răspândită cât mai mult printre elevi cari vorbesc și învață dulcea limbă românească și care a fost păstrată cu prețul atâtor lupte și jertfe ale poporului nostru.

Pe lângă subscripțiunile ce vor fi făcute printre elevi, e o datorie a D-lor Profesori să mai insiste ca *premiile școlare din 1906 să consiste și din aceste medalii*, pentru a săpa astfel cu litere neperitoare în sufletul tinerelor vlăstare memoria acelor fapte datorită cărora ne-am format, păstrat și dezvoltat limba și unitatea noastră națională.

Apelăm de asemenea la Corpul ofițeresc, la Cler și la toate autoritățile oficiale ca și la instituțiunile particulare din țară ca să-și dea silința de a răspândi, fiecare în cercul activității sale, această medalie de amintire a *Expozițiunei jubiliare din 1906*.

Medalia a cărei machetă a fost lucrată cu o deosebită artă și autorul ei premiat cu suma de 1500 lei, - a fost executată la cea mai artistică monetărie din străinătate, așa că execuția ei nu lasă nimic de dorit din toate punctele de vedere, constituind un adevărat obiect de artă.

Fiecare medalie poate fi prevăzută (după cum doresc d-nii subscriitori) cu o veriguță pentru a putea fi atârnată.

Listele acoperite cu subscripțiuni, și sumele ce veți încasa, veți binevoi a le trimite – (listele sub plic francat cu 15 bani, iar sumele încasate prin mandat poștal, grop, cek de bancă, sau ordonanță de plată, etc.), la adresa: *Expozițiunei generale române «BIUROUL MEDALIEI DE AMINTIRE» București, Strada Bucur No. 12* rugându-vă să bine-voiți a indica adresa exactă la care să trimitem, *franco*, medaliile subscrise.

Pentru ca să nu faceți nici o confuziune cu oricare altă medalie, vi se face de pe acuma în special cunoscut că *această medalie de amintire, bătută*

de către Comisariatul general al Expozițiunii, e singura medalie oficială și singura care se va vinde în incinta Expozițiunii.

Primiți, vă rugăm, încredințarea osebitelor noastre considerațiuni.

Comisar General

Dr. C. I. Istrati (f. 7v.)”

Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 229/1911, f. 7 r.-v.

12. 1906 mai, Iași – Apel al primăriei ieșene care anunță și descrie medaliile anului jubiliar 1906.

„Iași, Maiu 1906

Regatul României

Primăria Comunei Iași

Concesiunea medaliei jubiliare

No 1752

Stimate Domn

Anul 1906 e un an de întreită serbătoare națională pentru toți Români de pretutindeni.

Anul 1906 e anul celor 3 jubilee: jubileul de 1.800 de ani de la colonizarea Daciei de către marele Împărat Trajan (anul **106**) și deci de la începutul ființării neamului românesc, – **jubileul de 10 ani de domnie glorioasă a scumpului nostru Domn și Rege CAROL I** (anul **1866**) – și jubileul de 25 ani de când, mulțămită înțelepciunii Măriei Sale VODĂ CAROL și vitejiei poporului său, după ce prin războiul de la 1877-78 ne-am câștigat Independența, *sfânta noastră Patrie a fost ridicată la rangul de Regat, iar Măria Sa Vodă a devenit* **primul Rege al României** (anul **1881**).

În 40 ani numai de domnie strălucită a M.S. regelui CAROL I, țara noastră a făcut progrese atât de mari pentru a căror realizare altor țări le-a trebuit sute de ani.

Încă de la venirea Sa în țară, a arătat o deosebită simpatie pentru orașul nostru; la felicitările pe cari Comuna Iași I le-a adresa cu ocazia depunerii jurământului de credință a armatei române, Măria-Sa a binevoit a răspunde prin următoarele cuvinte adresate telegrafic D-lui Dimitrie Gusti, cel dintâi Primar al Orașului Iași: *«Ieșenilor... fericit de a fi în fine în țara care mi-a încredințat tot viitorul ei, cea dintâi și mai scumpă a mea îngrijire va fi a reda acestui oraș (Iașului) care a făcut atâtea sacrificii pentru realizarea unirei, toate drepturile ce i se cuvine ca la a doua capitală a țării»...*

Sub rodnică Lui domnie, starea economică și culturală a Iașului a prosperat mult, căci din făgăduințele pe cari Măria-Sa Vodă le-a făcut Ieșenilor la 17 august 1866 când pentru prima dată a vizitat orașul nostru, cele mai multe au fost realizate, și azi în al 40-lea an al domniei Sale înțelepte s-a înfăptuit și această mare îmbunătățire: **aducerea apei la Iași, sub actuala administrațiune comunală.**

Când toată țara sărbătorește aceste mari evenimente naționale, **Comuna Iași, leagănul Unirii și a doua capitală a țării, obiectul deosebitei atențiuni și preocupări a M.S. regelui**, simțindu-se datorare a- aduce omagiul său de recunoștință, **a hotărât baterea unei medalii de comemorare a acestor 3 mai jubilee naționale** (f. 92 r.).

Medalia e de formă rombică, de **mărimea 32 mm** și reprezintă următoarele efigii și inscripții:

Pe avers, efigiile M. S. Regelui una după o fotografie de la 1866 și cealaltă după o fotografie actuală, deasupra marca țării românești; iar de jur împrejur inscripția: «Comuna Iași – în amintirea jubileului de 40 ani de domnie a glorioșului Domn și Rege CAROL I».

Pe revers, o *Alegorie* reprezentând triumful Romanilor asupra Dacilor, deasupra efigia Împăratului Trajan, dedesubt marca Comunei Iași, cu inscripția: «106 – 1906, 1800 de ani de la Colonizarea Daciei de către Trajan».

Ambele efigii de pe avers, cât și marca țării sunt spendit executat, și relieful e bine pronunțat.

Alegoria, lucrată cu multă artă după macheta originală a unuia din cei mai valoroși artiști români, simbolizează în mod fericit printr-un car triumfal ideea cuceririi Dacilor de către Trajan.

Această medalie, artistic lucrată, e astfel concepută încât reprezintă o adevărată și frumoasă comemorare a celor 3 jubilee, și va face epocă în Istoria numismatică române.

Avem onoarea a vă ruga să contribuiți și Dv-tră la răspândirea acestei medalii, binevoind a aduna un număr de subscripții pe alăturata listă, și a ne înapoia în urmă, atât lista cât și suma veți încasa, la adresa:

Concesiunei Medaliei jubiliare a Primăriei Iași

No 1, Strada păcurari No 1 Iași

Primiți, vă rugăm, asigurarea osebitei noastre considerațiuni.

Administrația (f. 92 v.)”

Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 389/1905, f. 92 r.-v.

13. nedatat, nelocalizat – Apel care descrie medaliile legate de jubileul Universității din Iași, organizat, cu întârziere, în septembrie 1911.

„Comitetul pentru baterea medaliilor pentru comemorarea jubileului de 50 ani a Universității din Iași și a desvăluirii Statuilor lui Cuza-Vodă și M. Kogălniceanu

Stimate Domn

În anul acesta se împlinesc 75 de ani de la fundarea *Academiei Mihăilene* (1835) de către *Vodă Mihail Sturza* și 50 de ani de la înființarea *Universității de Iași* (1860).

În curând se vor dezveli monumentele lui *Cuza-Vodă* și a marelui său sfetnic *Mihail Kogălniceanu*, ridicate prin subscripție națională.

În vederea serbărilor ce se vor desfășura la Iași cu ocazia acestor evenimente, și pentru ca să rămână o amintire vecinică a lor s-au executat două medalii în diferite metale.

MEDALIILE CUPRIND:

I. Cea dintâi: *pe o parte* chipul celor 3 conducători ai neamului (1834-1910) *Mihai Sturza-Vodă*; *Cuza-Vodă* și *Carol I Rege* sub care s-au împlinit operele mari menite a fi comemorate.

pe alta Universitatea din Iași, cu inscripția: 75 de ani de la fundarea *Academiei Mihăilene*; 50 de ani de la fundarea *Universității din Iași*.

II. A doua: *pe o parte* chipul domnitorului *Cuza* și a lui *Kogălniceanu* cu inscripția: *Cuza-Vodă* *1820 †1873 *Mihail Kogălniceanu* *1817 †1891, iar;

Pe alta un pergament cu cuvintele M. S. Regelui: «*Popoarele se onorează pe ele însăși când păstrează și încunjoară cu dragoste memoria marilor patrioți. – Carol*», înconjurat cu inscripția: În amintirea ridicării statuilor lor în Iași.

Credem necesar a aminti pe scurt meritele celor pe care-i comemorăm și însemnătatea momentului de față.

Mihail Sturza-Vodă se sili de la 1835 să scoată țara din amorțala în care zăcea. El făcu șosele spre hotară, construi portul Galaților, fundă *Academia Mihăileană* în Iași (anul 1835) și făcu multe acte importante, ajustând mersul în spre progres al țării.

Cuza-Vodă, marele domnitor al țărilor surori, întrupă Unirea Principatelor Române.

El a readus în patrimoniul național pământul strămoșesc *închinat streinilor* și a înlăturat pentru totdeauna încalcările patriarhiei din Constantinople – prin afirmarea autocefaliei Bisericii Române.

El a împroprietărit pe săteni, făcând din clăcași, cetățeni stăpâni pe drepturile lor – și a rezolvit astfel, prin buna pace, o problemă socială de cea mai mare însemnătate.

Prin organizarea tribunalelor, a curților și prin instruirea Înaltei Curți de Casație, a pus bazele dreptății una și aceeași pentru toți. A desființat privilegiile de clasă, stabilind *egalitatea cetățenilor dinaintea legei* și impunând tuturor deopotrivă sarcini către stat.

Prin crearea școalelor, a *Universităților* și prin *obligativitatea învățământului*, a dat un puternic având culturii neamului nostru.

Din câteva batalioane câte erau straja pământescă a Regulamentului Organic – pentru paza rânduiei din lăuntru, a *organizat o armată serioasă* menită să apere interesele naționale ale României.

În sfârșit, prin energia voinței lui, el a *întemeiat autonomia adevărată a țării*, – isbutind să obțină de la puterile streine recunoașterea dreptului de a schimba așezămintele noastre interne, fără amestecul lor. Aceasta a făcut cu puțință liberă noastră constituire de la 1866, și *întronarea Dinastiei Naționale* din ilustra familie de Hohenzollern – prin fericita alegere a lui Vodă-Carol.

Mihail Kogălniceanu despre care distinsul istoric al țării, dl. A. D. Xenopol, spune că țara în care a trăit a fost prea mică pentru a-și dezvolta uriașele sale calități, a fost o personalitate așa de mare, încât îl întâlnim în mai toate actele mari ale renașterii poporului românesc. Domnia lui Cuza a găsit un sprijin fericit în acest mare bărbat de stat, literat, istoric și orator; și în vremea războiului glorios de la 1877 el a fost alături de Ion Brătianu, ajutorul viteazul nostru Rege (f. 90 r.).

M.S. regele Carol I inaugurează opera de independență și de progres a Țării punând pe fruntea și coroana regală. Pe temelie pusă de un șir de patrioți iluștri se desăvârșește, sub el, edificiul României moderne. Regele Carol a pus neîncetat toată judecata, energia și dragostea sa în serviciul poporului, care l-a urmat cu încredere, pe calea propășirii.

În sfârșit, *jubileul de 50 ani a Universității* din Iași și împlinirea a 75 de ani de la fundarea *Academiei Mihăilene* sunt două momente înălțătoare pentru oricine iubește progresul cultural al României. Școala din Iași, care a împrăștiat neîncetat în toate colțurile Țării raze de lumină, serbătorește încă o victorie.

Pentru ca toți Românii să poată păstra o vecinică amintire a acestor mari serbări, avem onoare a vă trimete, odată cu aceasta, *anexatele liste de subscripțiune*, și a face un călduros apel la sentimentele Dv. Patriotice ca să binevoiți a depune toată silința de a obține cât mai multe subscripțiuni, – pentru ca, răspândind cât mai mult în toate straturile poporului român sub forma unor medalii de amintire – amintirea în veci neperitoare a acestor glorioase și înălțătoare fapte să contribuiți și Dv. La întărirea în sufletul tuturor Românilor a dragostei de Neam și Patrie.

Facem un apel deosebit către Corpul Profesoral din țară, rugându-l să stăruie ca *medaliile de amintire* să fie răspândite cât mai mult printre elevi pentru a

săpa astfel cu litere neperitoare în sufletul tinerelor vlăastare memoria acelor fapte cărora datorim ieșirea noastră din întunec către lumină și civilizație.

Apelăm de asemenea la Corpul ofițeresc, la Cler și la toate autoritățile oficiale ca și la instituțiunile particulare din țară ca să-și dea silința de a răspândi, fiecare în cercul activității sale, aceste medalii de amintire.

Medaliile executate artistic nu vor lăsa nimic de dorit și vor putea fi purtate (cu veriguță) sau păstrate în colecții (fără de veriguță).

Fiecare subscriitor al medaliei jubileului Universității capătă gratuit o splendidă C. P. reprezentând pe Vodă-Cuza semnând actul de înființare a Universității din Iași; iar subscriitorii medaliei pentru desvălirea statuilor o C. P. reprezentând pe întemeietorii Unirii: Cuza-Vodă, Kogălniceanu, Negri etc.

Toate listele ca și sumele adunate se vor trimite la adresa:

Biourul Medaliiilor «Universitatea, Cuza-Vodă și Kogălniceanu»

Iași, Strada Lăpușeanu 2

În adestarea rezultatelor ce veți obține, vă salutăm cu osebită considerație.

COMITETUL

† **I.P.S.S. Pimen** Mitropolit al Moldovei și Sucevei

A. D. Xenopol Profesor universitar

I. Caragiani Profesor universitar

Ilie Bărbulescu Profesor universitar

Gh. Ghibănescu Profesor

T. T. Burada Profesor

General P. Botezz Președ. Comitetului oficerilor veterani „Virtutea Militară” Sucursala Iași

Lt.-Col. Manolescu-Mladin fost ofițer de ordonanță și căpitan. Director Școalei de tragerea în țintă creată sub Cuza-Vodă

D. Cădere Inspector al învățământului secundar, Secretar al comit. Statuei Kogălniceanu

Const. V. Praja Inspetor al învățământului primar

C. V. Ifrim Președintele «Centrului studențesc Universitar Iași»

N. B. Listele ce se trimet trebuiesc trimise în plic închis francat chiar cele oficiale, pentru a nu fi expuși la cheltuieli zădarnice. Rugăm țineți samă și scădeți cheltuielile din suma adunată (f. 90 v.)”.

Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 389/1905, f. 90 r.-v.

14. 1912 aprilie 20, Iași – Într-o scrisoare adresată comitetului de organizare a ceremoniilor dedicate dezvelirii statuii lui Alexandru Iona Cuza, Elias Șaraga pledează în favoarea medaliei realizate de librăria lui, punând-o în antiteză cu aceea făcută de concurență.

„Prea Onorate Domnule Membru,

Cu distinsă onoare vă trimet anexată copie după petițiunea mea înaintată On. Comitet a serbărilor dezvelirii statuei Cuza Vodă.

Timpul material e foarte redus și o concurență lacomă a unui negustor face să întârzie rezolvarea petițiunilor mele, prin care propuneam, eu cel dintâi, o sursă de venituri pentru comitet legată de ideia distribuirii unei medalii de amintire.

On. Comitet a aprobat în principiu cererea mea, dar concurentul nu vrea să ție samă că eu sunt acel ce am propus și prezintă comitetului o medalie neestetică, inadmisibilă, însușindu-și ideia mea și susținând că are drepturi câștigate. Dacă, după ce nimeni nu s-a gândit să bată o medalie a dezvelirii statuilor și după ce librăria ce o reprezintă, cu mari sacrificii a bătut-o, concurența a editat și ea o medalie (repet neestetică, inadmisibilă) nimeni n-o oprește să o distribuie în mod particular în public. Dar nu poate cere comitetului, după ce acesta a binevoit a lua cunoștință de propunerea mea, după ce am prezentat cea mai frumoasă medalie populară ce s-a bătut în țară până azi, nu poate pretinde că are drepturi câștigate, cu o medalie nereușită de mărimea unui 5 bani și cu propunere ce-mi aparține și pe care și-o însușește.

Pentru a vă convinge de valoarea artistică a medaliei mele și a concurenței propun chiar expertiza specialiștilor numismați, a D-lor Profesori Erbiceanu, A. D. Xenopol și Dr. Pușcariu.

În speranța că veți binevoi a lua cunoștință mai pe larg de situația lucrurilor din petițiunea anexată și veți face să triumfe dreptatea, vă rog pri-miți asigurarea respectului meu.

Al Dv. Serv.

ELIAS ȘARAGA (f. 22 r.)

Iași, 20 aprilie 1912

Copie

Înalt Prea Sfinte și Prea Onorat Comitet

Subsemnatul Elias Șaraga reprezentantul librăriei «Autorii Români» editoare și administratoare a medaliilor Cuza-Vodă, Kogălniceanu, Universitatea etc., află că propunerea ce am avut onoare a o face onor. comitet a fost primită în principiu, cerându-se a face altă medalie cu gravura statuii.

La aceasta am onoare a răspunde mai ales ca specialist: este imposibil ca pe o medalie populară, deci mică, să se graveze întreaga statuie, afară doar în cazul când cineva ar putea admite ca să nu se observe nimic din figura marelui domnitor și a sfetnicilor săi. O astfel de medalie, neestetică, fără valoare, mai bine nu se bate, mai ales când trebuie să porceadă de la un comitet public și oficial.

În schimb, medalia care am onoarea a v-o înainta posedă pe o parte figura lui Cuza și pe cealaltă nepieritoarele cuvinte ale M. S. Regelui. «*Popoarele se onorează pe ele însăși când onorează și înconjoară cu dragoste memoria marilor lor patrioți*».

După umila mea părere, această inscripție nu ar trebui să lipsească de pe medalia comemoratoare a dezvelirii statuii lui Vodă Cuza. Aceasta au stabilit-o înaintea mea onor. Comitetul pus sub Înalta Președenție a I.P.S.S. Mitropolitului Pimen și din care fac parte și onor. d-l Prof. A. D. Xenopol și ceilalți domni care figurează pe contrapagina acestei petițiuni. Și se poate constata din procesul verbal de la 31 octombrie 1910, pe care cu onoare îl anexez, și care justifică îndeajuns că medaliile ce ofer pentru realizarea propunerii mele și în special medalia ultimă patronată de I.P.S.S. Mitropolitul nostru, sunt singurele potrivite pentru aceste împrejurări.

Pentru a bate conștiincios o medalie mică, iarăși pe lângă imposibilitatea tehnică, mai este și imposibilitatea de a ne procura la timp o astfel de medalie populară (f. 22v.).

Cel mult mă pot angaja să bat o medalie mare de 63 mm, pe care să fie gravată **vizibil** statuia, precum și data, Comitetul, însă trebuie să treacă 2-3 luni, trebuie să mi se fixeze numărul necesar și să se bată numai conform numărului fixat, plătindu-mi-se de Onor. Comitet din venitul rabatului oferit de mine.

Dar e vorba de o medalie în adevăr populară, pe care s-o ducă orice vizitator cu el. Asemenea medalii am în depozit imediat, artistic executate după părerea tuturor numismaticilor, potrivite evenimentului, bătute din inițiativa comitetului oficial, prezidat de I.P.S.S. Mitropolitul nostru și recunoscută patronată oficial de comuna Iași cu adresa No. 17362/911 semnată de Onor. d-l D. A. Greceanu.

Pe aceste considerente rog pe Înalta Prea Sfinția Voastră și Onor. Comitet a binevoi să aprobe propunerea mea, și să-mi comunice dispozițiile spre a mă putea asorta.

Repet că comitetul găsește în propunerea mea un remarcabil venit și dacă ar sosi 40 mii vizitatori proporțional comitetului i-ar reveni venitul de lei **zece mii**. Iar mic mi se va acorda ajutorul dorit, căci mi-aș salva tot avutul

pus în aceste medalii patriotice, a căror execuție îngrijită în străinătate, m-a adus în strâmtoare.

Dacă n-ar fi fost librăria mea pe care o direjez, n-ar fi fost și nu rămânea pentru posteritate amintirea marelor evenimente naționale gravată în bronz, cum se obișnuște în toate țările, dar cu sacrificiile ce le-am făcut pentru realizarea acestor fapte, am pierdut neconținut sperând în serbările universitare care nu mi-au adus nimic și acum punându-mi speranța în Înaltul sprijin Onor. dv. Comitet. Apelez dar călduros la I.P.S. Voastră care ați prezidat și comitetul medaliilor jubileului universitar și medalia dezvelirii statuei Vodă-Cuza și Kogălniceanu și apelez și la Onor. Comitet să binevoiască a aprecia toate aceste, a aproba propunerea și a-mi da și mie binemeritata încurajare.

În speranță că cererea mea va fi aprobată,

Vă salut cu profund respect
ELIAS ȘARAGA (f. 23 r.)”.

Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 229/1911, f. 22 r.-v., f. 23 r.

O nouă relație între istoric și arhitect în realizarea restaurării monumentelor

Silviu Văcaru

Într-un material publicat în urmă cu doi ani, distinsa arhitectă Doina Mira Dascălu afirma pe bună dreptate: „Lipsa dialogului interdisciplinar marchează încă cercetările, arhitecții recurgând extrem de rar la informațiile furnizate de istorie și arheologie. Altfel nu se explică de ce, cu câteva excepții, din istoriile și sintezele arhitecturii noastre lipsesc majoritatea descoperirilor arheologice sau istorice din ultimele decenii, în special din cadrul urban sau privind urbanismul. Pe de altă parte, cei care au recurs la aceste descoperiri s-au izbit de lipsa preciziei lor, mai ales acelea care au influențat în determinarea istoriei și structurii organismului urban respectiv. Din nefericire, în mediile practicienilor desprinși de studiu se păstrează încă mentalitatea «liberalizării» creației de arhitectură, protecția zonelor istorice fiind considerată un element de constrângere”¹.

Scriind despre curțile domnești sau boierești, despre hanuri sau pivnițe, despre monumente în general, N. Iorga făcea următorul îndemn: „Unde le vedeți, să le recunoașteți, să le respectați și să le ridicați, dacă aveți putere, din ruine și părăsirea lor”², iar Mihail Sadoveanu, referindu-se la orașul Iași, afirma: „Nu trebuie niciodată să se schimbe sau să se înlocuiască rămășițele monumentale sau artistice de care Iașii e plin. Lăsați-le cum sunt; nu le schimbați înfățișările; nicăieri pe pământ românesc nu există alt oraș care să cuprindă ctitorii ale trecutului nostru de așa valoare... Orașul Iași este un muzeu al amintirii și al sufletului nostru colectiv”. Aceste îndemnuri au fost uitate timp de 50 de ani, iar în prezent sunt luate în derâdere, atât de specialiști, cât și de noua burghezie apărută după Revoluție, ale cărei gusturi estetice sunt puse în practică, în schimbul unor sume importante, de confrăți întru meserie.

Fiecare din monumentele Iașilor „își are istoria sa, schimbările de proprietari, influențele «modei» în arhitectură, schimbările funcțiunilor aducându-le în prezent în situația în care fiecare construcție în parte reprezintă «un caz»,

¹ Doina Mira Dascălu, *Privire generală asupra cercetării istorice, în contextul stării actuale a vetrei medievale ieșene*, în *Monumentul. Cercetare-proiectare-conservare-restaurare*, Iași, 2003, p. 156.

² N. Iorga, *Cum s-ar cuveni să se îngrijească monumentele istorice*, în „Semănătorul”, nr. 46, an III/1904, p. 721.

«o istorie suprapusă»³. Numai cunoscând în profunzime trecutul unui monument prin epuizarea tuturor surselor de informare putem să evităm denaturarea imaginii lui prin restaurare. „Fiecare monument este un unicat și de aceea trebuie privit în funcție de personalitatea sa, de funcția pe care a avut-o în trecut și o poate avea în viitor”⁴. Uneori această necunoaștere a dus chiar la distrugerea fizică a lor.

În cele ce urmează, vom încerca să prezentăm punctul de vedere al istoricului în spinoasa problemă a interdisciplinarității. De la început trebuie făcută o afirmație tranșantă și extrem de dureroasă: nu oricine scrie o carte de istorie este istoric și atât mai puțin specialist în istoria monumentelor care implică cunoștințe solide în domeniul istoriei economico-sociale, a istoriei culturii și civilizației, dublate de cunoașterea fondurilor de arhivă care pot să ofere acele informații strict necesare atât pentru a recrea atmosfera epocii în care a fost construit imobilul, cât și pentru a înțelege foarte bine mesajul sau spiritul în care a fost ridicată o clădire sau un monument.

„Menirea istoricului este aceea de a cerceta și a oferi informații despre acele clădiri care au fost martore la evenimente importante în viața politico-socială a acestui neam sau au aparținut unor personalități”⁵. Strângând datele și oferindu-le arhitectului, acesta din urmă poate descoperi informații ce, uneori, îl pot ajuta în deslușirea unor particularități ale monumentului care altfel ar părea lipsite de importanță.

În ultima perioadă am avut ocazia de a citi mai multe „istorice ale monumentelor” care au stat la baza unor proiecte de restaurare. Sinceri să fim, nu știm cine le-a întocmit, de aceea nu vom face nici un fel de referire la autor sau la proiect, dar clădirile respective au expertiza făcută, unele dintre ele intrând deja în restaurare. Unor monumente care printr-o cercetare istorică li s-ar fi putut face un istoric de zeci de pagini aveau dedicate acestui lucru doar câteva rânduri. Consider că volumele de studii apărute în ultimii ani sub sigla *Monumentul* încep să prezinte cum ar trebui scris un istoric al unui monument ce urmează a fi restaurat. Revenind la acele crochiuri de istoric, unele dintre monumente se învecinau cu GAC-ul sau CAP-ul, aceasta în 2003, altele aveau informații despre proprietari scrise de A. D. Xenopol acum 130 de ani în condițiile în care în ultima perioadă s-au scris studii și chiar cărți despre aceștia.

³ Aurica Ichim, Smaranda Gâlea, Titel Sinescu, *Decorațiuni interioare ale caselor și palatelor boierești din secolul al XIX-lea în orașul Iași*, în *Monumentul. Istorie. Arheologie. Restaurare. Conservare*, Iași, 2002, p. 80.

⁴ Silviu Vacaru, Adrian Brătoi, *Istorie, ambient și noua arhitectură*, în *Monumentul. Istorie. Arheologie. Restaurare. Conservare*, Iași, 2002, p. 194

⁵ *Ibidem*.

Am scris o mică broșură despre un monument al Iașilor⁶ amenințat cu dispariția din cauza indiferenței oficialităților, dar și a acelor ce au obligația de a păstra monumentele și ambientul din jurul lor. Ajungând aici se ridică o problemă de mare actualitate: competența persoanelor care dau avizele de descărcare de sarcină arheologică și de urbanism. Sunt ei pregătiți pentru așa ceva? Dacă nu, au consilieri care să-i îndrume corect? Îi interesează cu adevărat de soarta monumentelor?

Revenind la lucrarea pe care am scris-o, *Un monument uitat: Crucea lui Ferent*, pentru cei care nu sunt din Iași îi informăm că este cel mai vechi monument de for civil din Iași, construit în jurul anului 1720 în urma ultimei bătălii a unei armate moldovene, este adevărat ajutată de horde de tătari, împotriva cătanelor austriece care veneau cu ordinul expres de a-l ridica din scaun pe Mihail Racoviță, domnul Moldovei.

În jurul crucii, în ultimii ani s-au construit case, un service auto și o benzinărie. Dacă arhitectul șef care a aprobat construirea acestor clădiri din partea Primăriei ar fi știut ce reprezintă această cruce, poate nu ar fi semnat așa de ușor distrugerea lentă, dar sigură, a monumentului. Începând de prin 1850 și până în 1950 au fost consemnate zeci de cereri de construcție în jurul crucii, toate respinse de inginerul șef al orașului Iași. Un exemplu este edificator în acest caz. Ingerul Savu, la începutul secolului trecut, scria primarului un referat pe o cerere adresată administrației locale în care se solicita un teren în preajma monumentului: „Cererea de a se admite să sape din malul pământului pe care se află «Crucea lui Ferent» de lângă șoseaua din Târgușorul Nicolina *nu* se poate admite întrucât s-ar amenința acest monument istoric carele amintește că armata maghiară de sub comanda lui Ferent invadând Moldova și voind să pătrundă în capitala Iașii a fost nimicită la Nicolina de ieșeni, iar pe locul unde fu repus și comandantul maghiar Ferent s-a ridicat de ieșeni o cruce mare de piatră a cărui inscripții sculptate reamintesc această victorie a părinților noștri ieșeni. Ca urmare vă rog a dispune îngrădirea acestui loc istoric”⁷. Deși semnificația inițială a monumentului nu era cunoscută de acest inginer Savu, el a fost unul dintre cei mai mari apărători al păstrării lui. În urma acestui referat se întocmește un deviz pentru împrejmuirea locului cu un gard de lemn, locul împrejmuit având o suprafață de 3100 m². Acum distanța de la cruce până la case sau celelalte construcții nu depășește 10 m, iar drumurile săpate în jurul movilei nu la mai mult de 4-5 m. Cum au revendicat și

⁶ *Un monument uitat. Crucea lui Ferent*, text și selecția documentelor de Silviu Vacaru, Iași, 2004; vezi și idem, *Istoria unui monument uitat: Crucea lui Ferent*, în *Monumentul*, vol. V, Iași, 2004, p. 105-114.

⁷ Arhivele Naționale Iași, fond *Primăria municipiului Iași*, dosar 254/1921, f. 4 v.

au primit acei proprietari teren care niciodată nu a fost al lor? Chiar solicitarea patronului benzinăriei de a împrumui terenul și a-l lumina pe banii lui s-a izbit de refuz. Au fost scrise articole în ziare unele de atoateștiutori care au cerut chiar mutarea crucii în curtea unei bisericii considerând că acolo este locul unei cruci.

Am prezentat acest exemplu pentru a vedea cum este privită colaborarea între istoric și arhitect în păstrarea ambientului din jurul unor monumente istorice.

Nu de mult am avut plăcuta surpriză să aflu că există o preocupare a cadrelor didactice și arhitecților cu privire la întocmirea unei baze documentare cu privire la dezvoltarea urbană a târgului Iași până la începutul secolului al XX-lea. Dar și aici trebuie să arăt că am observat aceeași lipsă de colaborare între arhitecți și istorici. În această bază sunt introduse foarte multe date depășite și chiar infirmate de ultimele cercetări istorice, altele sunt controversate și pot denatura concluziile ce se pot desprinde din analizele comparative. Deși se încearcă o poziționare pe hartă a diferitelor clădiri despre care se face referire, în baza respectivă nu sunt trecute zeci de hărți întocmite în secolul al XVIII-lea, primitive, dar cu foarte multe date care ne pot ajuta mai ales în studierea vecinătăților principalelor clădiri ce au rezistat până în zilele noastre. Istoricul Ioan Caproșu a publicat până în prezent șase volume masive din *Documente referitoare la istoria orașului Iași* unde se găsesc aproape toate documentele care se referă la viața cotidiană a Iașului, referirile la construcții și străzi fiind numeroase. În baza de date nu este nici o referire la aceste volume. Mai sunt și altele pe care nu încercăm să le înșirăm aici.

Am făcut această prezentare pentru a vedea că este nevoie ca în anumite momente să fie consultat și istoricul de către arhitect când ia o decizie cu privire la un monument. Istoricul trebuie să se ocupe de trecutul monumentului, arhitectului revenindu-i sarcina de a se ocupa de prezentul și viitorul lui.

Probabil că acest deziderat va fi destul de greu de realizat având în vedere importanța socială a celor două meserii. De una este nevoie acum și au nevoie de ea toți cei care vor să construiască ceva, cealaltă se ocupă de lucrurile vechi, trecute, depășite de timp. Dar, dacă vom uita trecutul, ne condamnăm noi înșine la uitare și, când vom observa acest lucru, va fi prea târziu pentru a mai recupera din puținul rămas.

Documente privind proprietarii Palatului „Cuza-Vodă” din Iași

Aurica Ichim

Imobilul de pe strada Al. Lăpușeanu, cunoscut ca „Palatul Cuza-Vodă” în perioada 1937-1944, apoi ca Muzeul Unirii din 1959, este un monument istoric important atât pentru elementele de arhitectură păstrate, cât și pentru faptul că aici și-a avut reședința domnească Al. I. Cuza în perioada 1859-1865. De asemenea, în timpul primului război mondial, palatul a fost reședința regelui Ferdinand și cartier regal.

Academicianul Dan Berindei face un studiu amplu privind proprietarii casei și unele modificări pe care aceasta le-a suferit în timp.

Lucrarea prezintă două documente din Arhivele Județene Iași: Planul imobilului din strada Lăpușeanu nr. 35, proprietatea urmașilor Ecaterinei Ghica – frații Dimitrie, Eugeniu, Gheorghe și Nicu Ghica. În 1886 acest imobil a fost preluat de Societatea Creditului Urban Român din Iași, în baza planului sus amintit.

În acest plan se poate observa aripa care astăzi nu mai există, atenansele și terenul înconjurător. Astfel, latura dinspre strada Lăpușeanu avea o lungime de 95 m, latura dinspre actualul cinematograful Republica avea 70,20 m, latura din vecinătatea bisericii Mitocul Maicilor - 75,30 m, iar latura dinspre Grădina Primăriei avea 73,60 m. Se poate constata că imobilul dispunea de o suprafață construită și neconstruită de aproximativ 5800 metri pătrați.

Imobilul a fost în proprietatea Societății Creditului Urban Român din Iași până în anul 1937.

Următorul document este procesul verbal nr. 64 din 21 martie 1937 încheiat cu prilejul Adunării Generale ordinare a Societății Creditului Funciar Urban din Iași, prin care acest imobil a fost cedat statului:

„D-l Director General N. Gheorghidi dă cetire proiectului de buget pe anul 1939 și expune adunării că în urma unei tranzacțiuni intervenită între Stat și Societatea noastră, Statul a preluat asupra sa 50 milioane lei din datoria pe care societatea noastră o avea către Casa de Depuneri și Consemnațiuni în momentul când, din cauza diferitelor legi de conversiune și a opririi oricăror acțiuni, Societatea nu a putut încasa numărul necesar plății cupoanelor; în schimb Societatea Creditului a cedat Statului palatul său din Iași str. Lăpușeanu nr. 37, care este un monument istoric, deoarece a servit ca ultimă reședință domnească

a Principei Alexandru Ioan Cuza și ca reședință regală a marelui Rege Ferdinand I în timpul războiului pentru întregirea Neamului. În aceste împrejurări, acest palat va fi întrebuințat conform rostului său istoric, iar Societatea are posibilitatea de a se consolida prin acoperirea oricăror pierderi eventuale datorită crizei care a bătut înțreaga lume și care a atins și această Societate.

Exprimă recunoșcătoare mulțumiri guvernului și în special d-lui Ministru de Finanțe Mircea Cancicof și d-lui Ministru al Iașului, Victor Iamandi, pentru sprijinul acordat cu această ocaziune aducând prin aceasta și importante servicii Iașului și Moldovei (...)

Aceste două documente confirmă statutul juridic al imobilului și al terenului.

Adunarea Generală Ordinară

Societății Creditului Funciar Urban Iași

Proces-Verbal
N° 64

Sedința din 21 Martie 1937.

Președintele D. lui C. Meissner, Președintele Consiliului de Adm. de
Scrutatori d. lui: Medic G. al 2° G. Păroulscu și D. C. Vasiliu.
Secretar d. l. avocat V. Șion.

Sedința s'a deschis la ora 10 s. jum. sub președinția
D. lui Const. Meissner, fiind prezenți 124 domni societari, re-
prezentând un capital imprumutat de lei 370.789,000 cu 6883
voturi.

D. l. Președinte constată ca adunarea este în normă fo-
ră de totalul capitalului imprumutat de lei 556.064.267,50
conform art. 80 din statute și formele de convocare au fost regu-
lat îndeplinite, întrucât convocarea s'a publicat în Monitorul
Oficial N° 42 din 20 Februarie 1937.

Adunarea desemnează pe d. lui: Medic General G. Pă-
roulscu și D. C. Vasiliu ca Scrutatori și pe D. l. avocat V. Șion
ca secretar conform art. 81 din statute.

Înainte de a se intra în ordinea de zi, domnul Director
General N. Gheorghidi face elogiul mult regretatului Teodosie
Notas, fost 35 ani conducătorul serviciului de contabilitate al
Societății și în ultimul timp pensionar și care a înecat din
la 19 Martie a.c.

Adunarea în picioare păstrează un moment de
reculegere.

Întrându-se în ordinea de zi, d. l. Director General
N. Gheorghidi dă celor d. lui de seamă a Consiliului de Ad-
m. și a operațiilor Societății pe anul 1936.

Încercând nimeni cuvântul, Adunarea prin aclama-
țiuni aprobă acest punct din ordinea de zi, hotărând ca ex-
cedentul să fie alocat în modul următor: 60% capitalu-
lui de rezerva; 40% fondului de pierderi eventuale.

Putându-se în discuție descărcarea Consiliului de Ad. de gestiunea sa pe anul 1936, și necerându-se nimeni cuvântul, Adunarea prin aclamațiuni și unanimitate aprobă descărcarea Consiliului de Ad. ministrării de această gestiune.

2. Directorul General N. Gheorghidiu dă cunoscut procedului de buget pe anul 1937 și exprimă îndemnuri ca în urma unei tranșării intervenite între Stat și Societatea noastră, Statul a preluat asupra sa 50 milioane lei din datoria pe care Societatea noastră o avea către Casa de Depuneri și Conservații în momentul când, din cauza diferitelor legi de conversiune și a oprirei oricărui executiv, Societatea nu a putut încasa sumarul necesar plății cupoanelor; în schimb Societatea Președintelui a cedat Statului palatul său din Șosea st. Lăpușneanu N° 37, care este un monument istoric, deoarece a servit ca ultimă reședință domniească a Prințului Alexandru Ioan Cuza și ca reședință regală a marelui Rege Ferdinand I în timpul războiului pentru întregirea Neamului. În aceste împrejurări, acest palat va fi întrebuințat conform rostului său istoric, iar Societatea are posibilitatea de a se consolida prin acoperirea oricăror pierderi eventuale datorate crizei care a bătut întreaga lume și care a alinat și această Societate.

Exprimă recunoștințoare multumiri guvernului și în special d-lui Ministru de Finanțe Mircea Ciurcuș și d-lui Ministru al Școlii, Victor Șamand, pentru sprijinul acordat cu această ocaziune, aducând prin aceasta și importante contribuții Școlii și Moldovei.

Propune ca bugetul să fie rectificat în sensul următor:

La veniturile: să se suprima capitolul "Venitul palatului Societății" și să se reducă la 800.000 capitolul "dobânzilor și ratelor întârziate" și la 200.000 lei capitolul "beneficii diverse" având deci un total de prevederi la veniturile de lei 7.950.000.

La cheltuieli să se reducă la 675.000 lei capitolul "dobânzi către Casa de Depuneri", având un total de prevederi la cheltuieli de lei 7.149.520 lei.

Adunarea în unanimitate și prin aclamațiuni aprobă proiectul de buget astfel cum a fost propus și rectificat

de Consiliul de Administrație.

Având în discuțiune al 4-lea punct din ordinea de zi, d-l vice-președinte N. Canarian, ocupă locul presidential.

D-l Director General N. Gheorghidi arată, că în conformitate cu art 66 din Statute a expirat mandatul de consiliere a d-lor Cont. Meissner și Oswald Racovitz. Elogiază devotamentul, inteligența și activitatea d-lui C. Meissner și arată că d-l Consilier V. Racovitz, pe lângă activitatea sa continuă în folosul Societății, a dat un prețios și determinant concurs la realizarea tranzacțiunii cu Statul pentru prelucrarea datoriei Creditului către Casa de Depuneri și Consemnături.

Adunarea în unanimitate și prin aclamație relege pe d-ii C. Meissner și V. Racovitz în Consiliul de Adm.

D-l C. Meissner reținuând precedința Adunării, aduce călduroase și recunoscătoare mulțumiri d-lor miniștri Victor Ciomandi și Mircea Ciucoc, d-lor N. Gheorghidi și C. Racovitz pentru importanta contribuțiune adusă bunului interes al Societății, prin desăvârșirea tranzacțiunii cu Statul, care a dat Statului un monument istoric de o mare importanță iar pe de altă parte, a dat posibilitatea unei serioase reorganizări a Institutului nostru. Mulțumesc de asemenea Societarilor pentru alegerea sa.

D-l Oswald Racovitz având cuvântul elogiază activitatea d-lui Director General N. Gheorghidi pentru devotamentul pus totdeauna în slujba Societății, precum și marea personalitate a d-lui C. Meissner. Mulțumesc d-lor societari pentru alegere și pentru munca devotată.

D-l secretar Petru Bonciu, elogiază de asemenea activitatea conducătorilor Societății și propune Consiliului de Administrație să se studieze refacerea statutelor, în sensul ca Adunările Generale să fie compuse numai din societari, cari sunt la curent cu plata obligațiilor lor către Societate, iar pe de altă parte, ca execuțiile să se facă mai prompt și înaintea instanțelor judecătorești din țară.

D-l Director General N. Gheorghidi, declară că Consiliul va studia chestiunea.

Adunarea aclamă pe noii aleși, pe domnul
Director General și întreg Consiliul de Administrație.
Sesiunea a luat sfârșit la ora 11 și jumătate.
Președinte
C. Meisner

Sergiu
Bucurariu

Palatul din Cnosos - între legendă și istorie

Maria Urmă

Insula Creta, o barieră sudică care închide marea Egee, prin depărtarea sa de continent, a primit influențe îndeosebi din Egipt și Orient. De aici își va trage, mai târziu, seva Grecia, începând cu arta miceniană. Izolată de uscat, în mijlocul mării, închisă spre continent de un lanț de munți, având, din acest motiv, zona locuibilă cuprinsă între munți și mare, civilizația cretană este parcă izolată în natură, departe de influențe continentale. Din acest motiv va dezvolta mai mult un cult al naturii, zeitatea supremă fiind o divinitate a naturii, feminină, venerându-se fecunditatea, de unde faptul că ceremoniile religioase aveau loc afară, nu în temple așa cum se va întâmpla și în Grecia clasică unde templul va fi doar un fundal pentru ritualuri religioase, arta Greciei antice dezvoltând în mică măsură spațiul interior. Se poate observa aici cum o integrare amplă în natură (insulă, peninsulă) pune accent pe spațiul exterior mai mult decât pe spațiul interior.

În general, având în vedere poziția geografică și perioadele ei de apogeu, putem spune că insula Creta este una din porțile prin care ne-au venit pe continent elemente ale civilizației egiptene și orientale prin intermediul anumitor tehnici artistice (încercate, experimentate în Creta și mai târziu transmise pe continent), insula dezvoltând activități specifice în perioada ei de înflorire. Din Egipt a venit meșteșugul vaselor din piatră sau pământ ars, sistemul de a construi case și palate pe mai multe nivele. Din Peloponez, Atica, Ciclade s-au importat noi meșteșuguri, inventându-se și altele noi: arta bronzului, a lutului ars, sculptura în piatră.

Izolarea ei de invaziile continentale, marea însăși fiind un mijloc de apărare, face ca aici să se dezvolte o civilizație începând cu anul 2000 î. Ch. (civilizația minoică), primii locuitori existând aici, se pare, încă din anul 7000 î. Ch. Este perioada când se leagă relații cu țări îndepărtate, când apar primele orașe și palate. În secolul al XVI-lea, când Grecia iese din perioada tulbure de la începutul mileniului al II-lea, Creta leagă relații cu Peloponezul. Civilizația miceniană a început să se dezvolte sub influența cretană, pentru ca în secolul al XV-lea Creta să cedeze puterii miceniene, Algorida devenind focarul civilizației.

Primele palate, care datează din anul ~ 1900 î. Ch., sunt distruse în jur de 1700. Ruinele palatului din Cnosos datează, în mare parte, din această perioadă de reconstrucție: ~1750 î. Ch. Ca și insula, palatul cunoaște perioade de înflorire și decădere. În 1450 este afectat de lupte interne când micenienii cuceresc Cnososul pentru ca apoi să fie distrus de foc (1370). Creta cunoaște

declinul odată cu invazia dorienilor (~1100). În anul 800 se constituie noul stat Cnosos, iar în 67 î. Ch. Creta este cucerită de romani.

Arheologul Minos Kalokairios începe primele săpături arheologice în anul 1878. La 1900 sunt reîncepute de arheologul englez sir Arthur Evans și durează până în 1929.

Reconstituirea palatului sub forma machetei, presupunerile funcționale și adăugirile în sit sunt astăzi controversate dacă se adoptă punctul de vedere al restauratorului și mai puțin al istoricului.

Totuși o reconstituire a palatului a fost necesară având în vedere puternica amprentă legendară ce marchează acest palat, o imagine de ansamblu a vieții de zi cu zi din Creta propunând o paralelă între legendă și istorie.

Legenda spune că subsolul palatului era un veritabil labirint din care, odată intrat nu mai puteai ieși. În acest labirint sălășluia *Minotaurul*, un monstru cu cap de taur și trup de om. El era rezultatul iubirii dintre Pasifae (soția regelui Minos) cu un taur trimis de Poseidon, zeul mării. Minos, fiul lui Zeus și Europa era rege în Creta și insulele învecinate (denumirea de *Minos* are înțelesul de *suveran* același înțeles ca și *faraon* în Egipt). Minotaurul din labirint se hrănea cu ofrande, un bir trimis din nouă în nouă ani de Grecia în Creta, ce consta în sacrificiul a șapte tineri și șapte fecioare, toți greci. Teseu, erou al Greciei pune capăt acestui sacrificiu prin deplasarea sa în Creta, alături de tinerii ce urmau să fie devorați în labirint. El o seduce pe Ariadna, fiica lui Minos, pătrunde în labirint, ucide Minotaurul cu o sabie obținută de la Ariadna și reușește să iasă din labirint cu ajutorul firului desfășurat, dat de Ariadna.

Această ipostază a Minotaurului este poate cea mai veridică din istoria palatului, grecii nefăcând prea mare diferență între legendă și istorie.

Taurul, se pare, era un simbol puternic înrădăcinat în cultura cretană. Serbările religioase aveau loc afară, în curtea palatului unde se organizau alergări de tauri. În plus, Minotaurul din labirint era mai mult un simbol al puterii decât al cruzimii. Coarnele taurului devin un motiv decorativ, prezent pe cornișele palatului din Cnosos. Astăzi se păstrează un exemplar reconstituit, așezat pe unul din atice. Ele erau coarnele sacre sau ale consacării între care, adesea, era reprezentată barda dublă (pe vase, sicrie, sigilii, pilaștri, ziduri). Bardele duble erau barde rituale, un simbol incizat în zidurile de piatră din megaronul regelui. Aceste reprezentări au dus la ideea unor ritualuri, la imaginarea unor ceremonii ce aveau loc în palat.

În ce privește arhitectura, palatul nu are aparența unei fortărețe. Probabil că atât marea cât și munții erau deja niște foarte bune sisteme de apărare. Multiplele accese în palat (dinspre latura de vest, de sud, de nord), extinderile îndepărtate, cu locuințe și alte palate mai mici, multitudinea de terase etajate, scările de acces generoase, deschise spre natură, adaptate la relieful accidentat,

marea curte interioară, suprafața mare pe care se extinde palatul, depozitele mari, probabil pentru grâne, vasele mari de depozitare din lut, bazinele acoperite, decorațiile exuberante dau, mai curând, impresia unei construcții complexe, a unui oraș în sine, a unei așezări de excepție în care se regăseau toate funcțiunile urbane, urmărindu-se confortul, bunăstarea, distracția și ceremonia.

O imagine a vieții din palat, ca o reconstituire, este aproape inevitabilă având în vedere complexul de funcțiuni și activități ce par a fi existat aici. Sir Arthur Evans și-a imaginat poarta de nord (numită și *Sala Pilaștrilor* pentru că aici a rămas vizibilă baza a zeci de coloane de piatră) ca o poartă de intrare a mărfurilor, o vamă. Această poartă este adiacentă marii curți centrale care poate fi imaginată ca o piață în care aveau loc întâlniri, ceremonii, etc. având în vedere dimensiunile ei: 25x50 m. Din această curte centrală se accedea în încăperi importante pentru viața palatului: *Sala tronului*, dezvoltată pe cel puțin două nivele, compusă din mai multe încăperi (avea o anticameră, un bazin acoperit). A primit această denumire pentru că aici s-a găsit un tron de piatră, al unui preot; era probabil un altar. Aici exista, ca fundal pentru tron, *Fresca grifonilor*, simboluri sacre în perioada minoică. Bazinul acoperit se pare că servea pentru băi rituale.

Propileele sudice, intrarea principală în palat, sunt numite *Coridor al procesiunii* deoarece adăpostesc fresce: *Purtătorii de ofrande*, *Fresca Preotului-Rege* sau *Prințul cu flori de crin*.

Dinspre partea vestică a curții coboară o scară monumentală care, fiind dezvoltată pe mai multe nivele și făcând legătura cu o curte interioară cu colonade, a dus la ideea existenței în zonă a unor apartamente reprezentative: *Megaronul Reginei* decorat cu fresce (*Fresca cu delfini*). Sălile de baie găsite aici sunt o mărturie a faptului că în palat exista canalizare, apă curentă, străzi pavate, un confort apropiat de cel modern.

Megaronul Regelui, tot o încăpere amplă, cu portic cu coloane de formă specifică numai Cretei, este, de asemeni, dezvoltat pe mai multe nivele, preluând diferențele de relief. Arheologii au făcut o reconstituire îndrăzneață, mergând până la patru nivele.

În nordul curții centrale, la înălțime, se află un portic ce adăpostește *Fresca taurului atacând*, arhitectura și decorația de aici fiind un simbol al artei cretane.

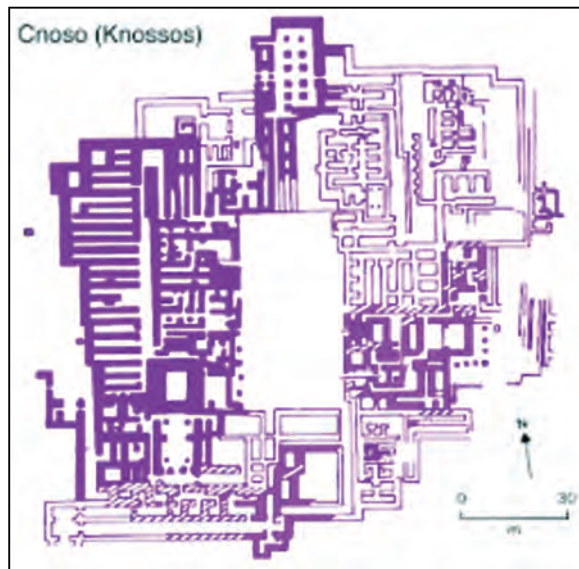
Reconstituirea palatului, sub forma machetei, care se află în muzeul din Iraklion, și sub forma unor adăugiri constructive in situ sunt binevenite în contextul în care o legendă, coerentă, reprezentativă pentru o cultură puternică cere cu insistență o reprezentare concretă sub aspect formal și funcțional. Din acest punct de vedere, acest tip de reconstituire devine un suport palpabil pentru o legendă care se apropie de istorie.

Discutabil, controversat chiar, este modul în care s-a sugerat această reconstituire a vieții palatului in situ. Reproducerea frescelor pe amplasamentul inițial, expuse în original în muzeul din Iraklion, este bine primită în ideea că dă, mai întâi, informații de amplasament apoi și de atmosferă cu atât mai mult cu cât coloritul, completarea sunt făcute în ansamblul lor.

Reconstituirea anumitor zone pe mai multe nivele (apartamentele regale, sala tronului), este iarăși un element pozitiv (controversat, totuși, de unii cercetători) întrucât constituie o completare necesară a unui sit, altfel inexpresiv. Uneori interpretarea nu trebuie făcută numai la nivel verbal ci și vizual.

Reconstituirea sitului de la Cnosos dă însă de gândit la nivel de ansamblu, în sensul că ar trebui să fie evidente intervențiile moderne față de vestigiile antice (atât cât mai există) și la nivel de detaliu unde ar trebui să se observe clar completările cu noi materiale și unde n-ar trebui să existe materiale străine de contextul istoric: (acum în acest sit arheologic există banale treceri pietonale din metal, acoperiri ample cu foi subțiri din materiale contemporane care dau o impresie de provizorat și superficialitate, reconstituiri de elemente semnificative în beton: coarnele consacării). În plus, toate intervențiile moderne ar trebui să țină mai puțin cont de aspectul comercial, turistic și mai mult de aspectul cultural, istoric.

Din acest punct de vedere la Cnosos se poate vorbi mai mult de o reconstituire decât de o restaurare iar această gen reconstituire ar trebui rezolvat ca o mărturie a raportului dintre adevăr și interpretare, dintre istorie și legendă.

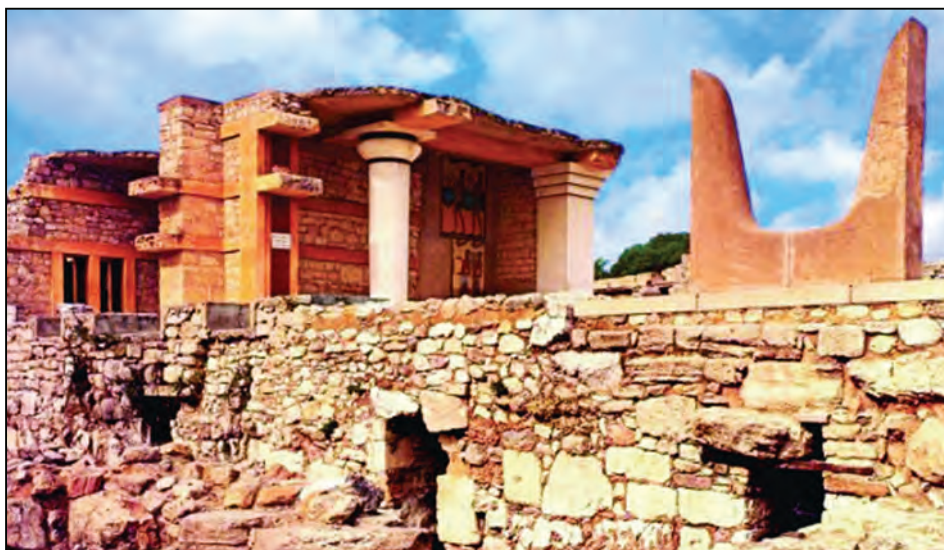
Plan

Vedere de ansamblu

Reconstituire grafică

Vedere din partea de sud (Propileele, Coarnele consacării)

Vase de depozitare

Sala Tronului

Abrevieri

AAR	–	Analele Academiei Române
AIIAI	–	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași
AIIN	–	Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj
BCMI	–	Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BOR	–	Biserica Ortodoxă Română
DMI	–	Direcția Monumentelor Istorice
DRH	–	Documenta Romaniae Historica
MMS	–	Mitropolia Moldovei și Sucevei
RMI	–	Revista monumentelor istorice
RRHA	–	Revue Roumaine d'Histoire de l'Art
SCIA	–	Studii și cercetări de istoria artei
SCIAAP	–	Studii și cercetări de istoria artei - artei plastice
SCIV	–	Studii și cercetări de istorie veche
SCIVA	–	Studii și cercetări de istorie veche și arheologie
SMIM	–	Studii și materiale de istorie medie

Contacte

- Agachi Dumitru**, inginer, Inspectoratul Teritorial în Construcții Iași,
Botoșani, str. Ion Pillat nr. 9, sc. C, ap. 5, tel. 0231512343,
mobil 0720/888736
- Alexievici Ovidiu**, arhitect, specialist Ministerul Culturii, str. Nicolae
Bălcescu, 12, Iași, tel. 0232/211571, mobil 0744/527856
- Anăstăsoaie Dorina**, restaurator, Centrul de Restaurare – Conservare
a Patrimoniului Cultural Național Iași, expert Ministerul Culturii
și Cultelor, Piața Ștefan cel Mare și Sfânt 1, Iași, tel. 0232/218383
- Apvăloaei Bobi**, arheolog, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași,
str. Cuza Vodă, nr. 41, et. 1, Iași, tel. 0232/212441
- Batariuc Paraschiva Victoria**, doctor arheolog, Complexul Muzeal
„Bucovina” Suceava, tel. 0230/216439
- Bordașiu Cornelia**, restaurator pictură tempera, Universitatea de Arte
„George Enescu” Iași, tel. 0745/319653, e-mail: bordasiu@arteiasi.ro
- Căldăraru Cristian**, profesor, Liceul de Artă „Dimitrie Cuclin”, Galați
- Cheptea Stela**, arheolog doctor, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană,
Iași, str. Cuza Vodă, nr. 41, et. 1, Iași, tel. 0232/212441
- Crăescu Constantin**, profesor, sat Protopopești, com. Tăcuta, jud. Vaslui
- Chiliman-Juvara Alexandra**, arhitect Comisia Națională a Monumentelor
Istorice, Trust „Carpați”, tel. 021/3142760
- Dascălu Doina Mira**, doctor arhitect, Cuza Vodă 1, sc. A, ap. 14, Iași,
tel. 0232/315771, mobil 0743/907525, e-mail: doinamira@yahoo.com
- Dascălu Nicolae**, preot, consilier cultural la Mitropolia Moldovei și
Bucovinei, str. Cuza Vodă, nr. 51, 700038-Iași,
tel. 0232/216683, 0232/216694, e-mail: dascalu@trinitas.ro
- Dascălu Vasile**, doctor inginer, ROMEXPERT GRUP Iași SC.,
str. Oancea, nr. 36, bl. D1, sc. A, Iași, tel. 0232/271770
- Dobrinescu Gabriela-Liana**, arhitect, Ploiești-DJCCPCN-Prahova,
str. Gh. Țițeica, nr. 4, județul Prahova, tel. 0244/517993,
e-mail: cultura@rdslink.ro
- Dominte Merișor**, lector universitar, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași,
Facultatea de Teologie
- Gavrilean Bogdan**, asistent universitar Universitatea de Arte „George Enescu”
Iași, mobil 0745/750285, e-mail: gavrileanbogdan@yahoo.com

-
- Geba Maria**, cercetător doctor, șef Centrul de Conservare și Restaurare a Patrimoniului Cultural Iași, Piața Ștefan cel Mare și Sfânt 1, Iași, tel. 0232/218383, e-mail: mgeba@hotmail.com
- Ghiorghiu Mircea**, restaurator Centrul de Restaurare – Conservare a Patrimoniului Cultural Național Iași, expert Ministerul Culturii și Cultelor, Piața Ștefan cel Mare și Sfânt 1, Iași, tel. 0232/218383
- Giurcă Ioan**, profesor universitar
- Grigorovschi Adina**, arhitect, str. Tatomir, nr. 12, Iași, tel. 0232/267351
- Grigorovschi Mircea**, arhitect, str. Tatomir, nr. 12, Iași, tel. 0232/267351
- Gugeanu Mariana**, restaurator, Centrul de Conservare și Restaurare a Patrimoniului Cultural Iași, Piața Ștefan cel Mare și Sfânt 1, Iași, tel. 0232/218383
- Ichim Aurica**, conservator, expert Ministerul Culturii și Cultelor, Muzeul Unirii, Iași, tel. 0232/314614, mobil 0742/569125
- Iftimi Sorin**, cercetător științific, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași, Cuza Vodă 41, et. I, tel. 0232/212441, mobil 0726/281994, e-mail: sorin-iftimi@yahoo.com
- Ioanid Ghiocel**, fizician doctor, Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni” Iași, str. Sărărie, nr. 43, tel. 0232/215904
- Ioniuc Adriana**, cercetător doctor, director adjunct, Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași, Piața Ștefan cel Mare și Sfânt 1, Iași, tel. 0232/213296
- Jumară Dan**, cercetător doctor, director adjunct, Muzeul Literaturii Române Iași
- Juvara Alexandra Chiliman**, arhitect, Trust „Carpați” București, tel. 021/3142760
- Lazăr Ilie**, Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi” Iași
- Lefter Lucian Valeriu**, consultant etnograf, Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, Ștefan cel Mare, nr. 79, Vaslui, cod 730168, tel. 0743/087672, fax 0232/314087, e-mail: lucian-lefter@yahoo.com
- Macarie Victor**, Iași, 0232/254720 sau 0232/235884, e-mail: victormacarie@yahoo.com
- Marian Carmen Mihaela**, doctor inginer, restaurator Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași, Piața Ștefan cel Mare și Sfânt 1, Iași, tel. 0232/218383, e-mail: carmenmarian2002@yahoo.com
- Matei D. Mircea**, profesor universitar doctor, Universitatea „Valahia” Târgoviște, Aleea Diham, nr. 3, bl. B-15, sc. A, et. 3, ap. 18, București, sector 2, tel. 021/6277163, mobil 0722/289596

-
- Mihalache Adrian**, doctor inginer, expert MLPAT (E59), expert Ministerul Culturii (E0023)
- Mihalache Andi**, cercetător doctor, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” Iași
- Moldovan Horia**, arhitect, Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București, str. Academiei, 19-20, tel. 021/3077176, mobil 0723/240996, e-mail: moldovanh@hotmail.com
- Mucenic Cezara**, doctor, istoric de artă, Muzeul Municipiului București, str. I. C. Brătianu, 2, București, e-mail: tzuikbest@yahoo.co.uk
- Muscă Elena**, cercetător, Muzeul de Istorie și Artă, Zalău
- Nemțanu Ruxandra**, arhitect, expert Ministerul Culturii și Cultelor, Institutul Național al Monumentelor Istorice, str. Enăchiță Văcărescu, nr. 16, București, tel. domiciliu 021/3217175, mobil 0723/340610, e-mail: rnemtanu@yahoo.com
- Niculescu Gheorghe**, fizician doctor, Laboratorul Național de Investigații pentru Patrimoniul Cultural, Calea Victoriei 12, sector 3, București, tel. 021/3127225
- Nour Smaranda**, profesor universitar doctor inginer, Iași, tel. 0232/264004, mobil 0745/313427, e-mail: nourds@cetuiasi.ro
- Onica Stelian**, restaurator, Facultatea de Teologie Ortodoxă Iași, tel. 0232/215039, mobil 0745/615254, e-mail: onicas@yahoo.com
- Păltânea Paul**, Galați
- Părpăuță Dorina**, inginer, Centrul de Conservare și Restaurare a Patrimoniului Mobil Iași, Piața Ștefan cel Mare și Sfânt 1, Iași, tel. 0232/218383
- Petru Mihai**, șef lucrări doctor inginer, Universitatea Tehnică „Gh. Asachi” Iași, Facultatea de Construcții
- Pop Ioan**, restaurator, Centrul de Restaurare – Conservare a Patrimoniului Cultural Național Iași, expert Ministerul Culturii și Cultelor, Piața Ștefan cel Mare și Sfânt 1, Iași, tel. 0232/218383
- Popa Maria**, profesor, Direcția Județeană pentru Patrimoniul Cultural Național a Județului Vaslui, tel. 0235/311531, e-mail: mariapopa@mail.vaslui.djc.ro
- Puișor Adrian**, cercetător doctor inginer, director tehnic, Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași, Piața Ștefan cel Mare și Sfânt 1, tel. 0232/128383,
- Pușcașu Voica Maria**, doctor arheolog – Comisia Națională a Monumentelor Istorice – Ministerul Culturii și Cultelor
- Răileanu Paulică**, profesor doctor inginer
- Sasu Ioan**, arhitect, tel. 0232/262596, mobil 0723/644152

-
- Sinigalia Tereza**, director Institutul Național al Monumentelor Istorice,
București
- Solomonea Carmen Cecilia**, restaurator pictură murală, cadru didactic
universitar la secția de conservare și restaurare a operei de artă,
Universitatea de artă „George Enescu” din Iași, adresa personală:
Bd. George Enescu, nr. 5, bl. 5, sc. A, et. 2, ap. 9, 710173-Botoșani,
tel. 0231/584930, mobil: 0740/029355,
adresa de serviciu: Sărării 189, Iași, e-mail: solomonea@yahoo.com
- Spânu Alexandru Alin**, Centrul de Studii Euro-Atlantice București,
tel. 021/2215657, mobil 0722/598103, e-mail: alinspanu@yahoo.com
- Spoială Laurențiu Tudor**, inginer expert, București, tel. 021/3215173,
e-mail: spoialdo@yahoo.com
- Stere Constantin**, profesor, Direcția Județeană pentru Patrimoniul Cultural
Național a Județului Prahova, tel./fax: 0244/517993,
e-mail: cultura@rdslink.ro
- Tăbăcilă Florentina Manuela**, tel. 021/3113356, mobil 0724/544027,
e-mail: florisal19671991@yahoo.fr
- Tănase Mircea**, colonel, Muzeul Trupelor de Parașutiști/ Școala de
Aplicație pentru Parașutiști – Buzău, tel. 0238/725860,
mobil 0744/541451, e-mail: mirceatanase2003@yahoo.com
- Ungurean Bogdan**, restaurator, asistent universitar, Oancea 1, D/12, ap. 22, Iași,
mobil 0745/208537, e-mail: bogung109@yahoo.com
- Urmă Maria**, arhitect conferențiar doctor, Facultatea de Arte Plastice,
Decorative și Design Iași, tel. 0740/669272, 0232/415102,
fax 0232/225333, e-mail: urma3@yahoo.com
- Văcaru Silviu**, cercetător doctor, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” Iași,
str. Lascăr Catargi 17, tel. 0232/212614, acasă: Lacului 11, bl. 641,
sc. A, et. III, ap. 15, Iași, tel. 0232/246024, mobil 0721/092639,
e-mail: silviu_vacaru@email.ro
- Vieriu Eugen**, inginer principal, Facultatea de Construcții, Universitatea
Tehnică „Gheorghe Asachi”, Iași
- Vlad Ana Maria**, fizician, Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași,
Piața Ștefan cel Mare și Sfânt 1, Iași, tel. 0232/213296
- Zgutta Viorica**, Muzeul Județean „Ștefan cel Mare”, Vaslui,
str. Independenței, nr. 1, tel. 0235/311626
- Zup Ana Maria**, Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniul
Cultural Național, Iași

Cuprins

Cuvânt înainte	5
Proiectul „Strada Lăpușeanu” (<i>Val Condurache</i>)	7
MONUMENTELE ȘI ISTORIA LOR	9
Cetate medievală cu rol multiplu în nord-vestul Transilvaniei. Cetatea Cheud (jud. Sălaj) (<i>Elena Muscă</i>)	11
Vechea biserică a mănăstirii Bistrița-Vâlcea (<i>Tereza Sinigalia</i>)	21
Acoperișul bisericilor din secolele XV-XVI din Moldova (<i>Paraschiva-Victoria Batariuc</i>)	35
Ctitorii Dobrovățului. Înrudiri posibile (<i>Voica Maria Pușcașu</i>)	51
Biserica „Sf. Ilie” - Iași, o ctitorie din care a mai rămas doar hramul (<i>Nicolae Dascălu</i>)	59
Urme în piatră ale familiei Cujbă în vechiul ținut Vaslui (<i>Lucian-Valeriu Lefter</i>)	69
Constantin Crăescu. Două biserici fortificate cu elemente defensive comune: Biserica Sf. Ioan Botezătorul – Iași și Biserica Precista – Galați (<i>Cristian Dragoș-Căldăraru</i>)	77
Un schit vitregit: Vovidenia de lângă Huși (<i>Lucian-Valeriu Lefter</i>) ...	91
Istoria unor monumente încă neuitate: Biserica „Sf. Vineri”- București (<i>Manuela Tăbăcilă</i>)	95
Schitul Jercălăi – între tradiție și modernitate (<i>Constantin Stere</i>)	99
Casa părintească din Galați a domnitorului Alexandru I. Cuza – Muzeu de Istorie (<i>Paul Păltănea</i>)	103
Cercul Militar „Mareșal Constantin Prezan” din Vaslui (<i>Viorica Zgutta</i>)	119
Castelul Văcărescu Calimachi din Mănești – Prahova (<i>Liana Dobrinescu</i>)	129
Vila Albatros - doar o amintire? (<i>Mircea Tănase</i>)	133
Palatul Universității din Iași. Universitatea nouă (<i>Dan Jumară</i>)	147
Efigia poetului Mihai Eminescu la Cernăuți - peripețiile unui monument (<i>Victor Macarie</i>)	159

80 de ani de la Inaugurarea Palatului de Justiție și Administrativ din Iași, 11 octombrie 1925 (<i>Adriana Ioniuc</i>)	169
Distrugerea unui monument de artă – Castelul de la Stânca Roznovanu (<i>Ion Giurcă</i>)	173
Construcții „model” la jumătatea secolului al XIX-lea în Țara Românească. Studiu de caz – biserica arhitectului Johann Schlatter (<i>Horia Radu Moldovan</i>)	181
ARHITECTURĂ ȘI URBANISM	191
Considerații privind arhitectura urbană în orașul Huși (secolul XIX-lea - prima jumătate a secolului al XX-lea) (<i>Maria Popa</i>)	193
Monumentele zonei metropolitane Iași (<i>Adina Grigorovschi, Mircea Grigorovschi</i>)	211
Influența arhitectului Paul Smărăndescu asupra conacelor neoromânești din Bărăgan. (Studiu de caz „Conacul Chiroiu”, sat Condeesti, comuna Bărcănești, județul Ialomița) (<i>Ruxandra Nemțeanu</i>)	229
Un arhitect intrat în uitare: arădeanul Tabakovics Emil (<i>Gheorghe Lanevschi</i>)	237
Monumentele, elemente de identificare a orașelor reprezentate în imaginile istorice (<i>Anda-Lucia Spânu</i>)	243
Contribuții la cercetarea unor edificii din incintele mănăstirești ieșene (<i>Doina Mira Dascălu</i>)	253
Biserica „Izvorul tămăduirii” - Mavrogheni și Casa Apelor din marginea Bucureștilor. Istoric și semnificație (<i>Cezara Mucenic</i>)	261
Sistematizarea Bucureștiului în viziunea mareșalului Ion Antonescu (noiembrie 1941) (<i>Alexandru-Alin Spânu</i>)	281
RESTAURARE, CONSERVARE ȘI VALORIFICARE	289
Conservarea documentelor grafice de la Muzeul Unirii (<i>Maria Geba</i>)	291
Textile arheologice descoperite la Mănăstirea Căpriană, Republica Moldova (<i>Carmen Marian, Doina Anăstăsoaei, Mariana Gugeanu</i>)	297

Tehnica artizanilor culturii Cucuteni: o permanentă provocare (<i>Ana-Maria Vlad, Gheorghe Niculescu, Ioan Sârghie</i>)	303
Fenomenul Corona în decontaminarea patrimoniul imobil din piatră (<i>Ghiocel Ioanid</i>)	307
Protejarea suprafețelor obiectelor de patrimoniu prin polimerizarea în plasmă a unor monomeri (<i>Dorina Părpăuță, Ghiocel Ioanid</i>) . .	313
Intervenții de restaurare a tabloului votiv din biserica „Bunavestire” Moldovița (<i>Carmen Cecilia Solomonca</i>)	323
Restaurarea – conservarea iconostasului bisericii „Sf. Dumitru” – Hârlău (<i>Stelian Onica, Merișor G. Dominte</i>) . .	339
Degradări ale picturii în tempera pe lemn - metodologii de intervenție. Prezentare cazuistică (<i>Bogdan Ungurean</i>)	345
Modalități de valorificare a intervențiilor de restaurare cu ajutorul informației digitale (<i>Gavrilean Bogdan</i>)	353
Consolidarea cu bare de oțel înglobate în galerii forate, o tehnologie performantă pentru punerea în siguranță a monumentelor istorice cu intervenții structurale minime (<i>Vasile Dascălu</i>)	357
Consolidare la Grădinița cu program normal nr. 4 din Iași (<i>Adrian Puișoru</i>)	363
Curtea domneasca Mogoșoaia. Cuhnia (<i>Alexandra Chiliman-Juvara, Geo Niculescu</i>)	367
Reabilitare Biserica „Sfântul Lazăr”. Monument cod LMI 2004 IS-II-m-B-03908 (Strada Dimitre Gusti nr. 1, Iași) (<i>D. Alexievici, Adrian Mihalache</i>)	377
Un edificiu de bună condiție: Casa Sillion din Botoșani (starea structurii de rezistență, soluții tehnice pentru consolidare) (<i>Dumitru Agachi, Doina Smaranda Nour</i>)	383
Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani. Analiza comportării în timp (<i>Doina Smaranda Nour, Ilie Lazăr, Petru Mihai</i>)	399
Conac boieresc Cantacuzino-Deleanu, sat Deleni (<i>Doina Smaranda Nour, Mihai Vlad Vieriu, Ana Maria Zup, Eugen Vieriu</i>)	407
Diagnoză și intervenție asupra bisericii Toma Cozma din Iași (<i>Doina Smaranda Nour, Eugen Vieriu, Petru Mihai</i>)	417
Noi procedee de consolidare a fundațiilor pentru monumente și alte construcții de importanță deosebită (<i>Bogdan Dumitrașcu, Paulică Răileanu</i>)	429

Posibilități de transformare a planșelor de lemn în diafragme plane orizontale (șaibe) rigide (<i>Laurențiu Tudor Spoială</i>)	435
Reconstituirea prin analogie a catapetesmei bisericii „Sf. Dimitrie” din Hârlău - ctitorie a lui Petru Rareș (<i>Ioan Pop, Mircea Gheorghiu</i>)	447
Locuințe boierești neoclasice din Iași (<i>Ioan Sasu</i>)	451
PATRIMONIU	459
Câteva considerații în legătură cu punerea în valoare a monumentelor istorice laice, în orașele contemporane din teritoriul extracarpatic (<i>Mircea D. Matei</i>)	461
Monumentul între protecție și realitate (<i>Anca Maria Zamfir</i>)	471
Despre „locul” catolicilor din Iași (<i>Stela Cheptea, Bobi Apăvăloaiei</i>) . . .	483
Heraldică și arhitectură (<i>Sorin Iftimi</i>)	493
Îngerul emblematic de la Coșula (<i>Dumitru Agachi, Doina Rotaru</i>) . . .	527
Bisericile de lemn din județul Vaslui: tradiție și viitor (<i>Doina Rotaru</i>) . . .	527
Documente privitoare la unele portrete și medalii jubiliare de la începutul secolului al XX-lea (<i>Andi Mihalache</i>)	535
O nouă relație între istoric și arhitect în realizarea restaurării monumentelor (<i>Silviu Văcaru</i>)	567
Documente privind proprietarii Palatului „Cuza-Vodă” din Iași (<i>Aurica Ichim</i>)	
Palatul din Cnosos - între legendă și istorie (<i>Maria Urmă</i>)	577
Abrevieri	583
Contacte	585

A large, stylized white outline of the number '7' is positioned in the center-right of the page. It is superimposed over a grid of small, square images that appear to be architectural details or historical photographs. The background of the entire page is a faded, sepia-toned image of a cityscape with several domed buildings, likely a historical monument or cathedral.

MONUMENTUL

Lucrările celei de a VII-a ediții a
Simpozionului național
MONUMENTUL - TRADIȚIE ȘI VIITOR
Iași 2005